3

# İbn Cüzey Tefsiri

*et-teshîl li-ulûmi't-tenzîl*

التسهيل
لعلوم التنزيل

## İBN CÜZEY

Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed
el-Kelbî el-Gırnâtî

beka

# İbn Cüzey Tefsiri

İbn Cüzey, (ö. 741/1340) *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* isimli tefsirinde büyük oranda Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* ve İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrarü'l-vecîz* isimli tefsirlerinden istifade etmiştir. Müfessir, tefsirine iki mukaddime yazmış, bunların ilkinde muhtasar olarak Kur'ân ilimlerine, ikinci kısımda ise garîbü'l-Kur'ân diyebileceğimiz Kur'ân'da sık kullanılan, farklı manalara gelen ve anlaşılması zor olan kelimelerin açıklamasına alfabetik sıraya göre yer vermiştir. Bu mukaddimeler hem Kur'ân'ın belli bir disiplin içerisinde anlaşılması hem de tefsir usûlü ile ilgili terimlerin kolay bir şekilde öğrenilmesi için ön hazırlık olmuştur.

Mukaddimeden sonra her âyeti Mushaf sırasına göre ele alan İbn Cüzey, anlaşılması zor kelime ve terkipleri açıklamıştır. İlgili âyetlerde kelâmî meselelere de değinen müfessir, Ehl-i sünnet görüşünü savunmuş, Mu'tezile ve benzeri mezhepleri eleştirmiştir. İbn Cüzey âyetleri, isrâiliyattan uzak durarak, sahih rivâyetlerle veciz bir şekilde tefsir etmiş, çok fazla tafsilata girmemiş, naklettiği görüşleri tahlil ve tenkit etmiş, tefsire dair bilinmesi gereken her konuya yer vermiş ve tartışmalı konularda kendi tercihlerini belirtmiştir. Bu özellikleri bakımından *et-Teshîl* tefsir literatüründe önemli bir yere sahiptir.

بسم الله الرحمن الرحيم

# İBN CÜZEY TEFSİRİ

## ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL

### 3. CİLT

HÛD SÛRESİ - FURKÂN SÛRESİ

**KİTABIN ADI & YAZARI**
İBN CÜZEY TEFSİRİ
ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL
İBN CÜZEY

**EDİTÖR**
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZAKTAN

**TERCÜME**
Doç. Dr. Mehmet ERGÜN
(Hûd – Enbiyâ Sûreleri)
Doç. Dr. Resul ERSÖZ
(Hac – Furkân Sûreleri)

**SON OKUMA**
Murat KARTAL

**İÇ & KAPAK TASARIM**
A. Azzam ÖZEL& İnkreativ Arts

**ISBN**
978-625-6400-86-3 (Tk) 978-625-6400-89-4 (3.c)

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 45522

beka

SAFER - 1445 / EYLÜL - 2023
1. BASKI

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28
Başakşehir/İstanbul
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86
Web: www.bekakitap.com Eposta: bekayay@hotmail.com
Yayıncılık Sertifika No: 50128

İBN CÜZEY

# İBN CÜZEY TEFSİRİ
## ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL

TERCÜME
Doç. Dr. Mehmet ERGÜN
Doç. Dr. Resul ERSÖZ

beka

# İÇİNDEKİLER

# سُورَةُ هُودٍ

# 11. HÛD SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

اَلٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَك۪يمٍ خَب۪يرٍۙ {١}
اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنَّن۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌۙ {٢} وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعاً حَسَناً اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ
كُلَّ ذ۪ي فَضْلٍ فَضْلَهُۜ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنّ۪ي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
كَب۪يرٍ {٣} اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ {٤}

***1. Elif. Lâm. Râ. Hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır. 2. Allah'tan başkasına ibadet etmemeniz için. Şüphesiz ki ben, onun tarafından size bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim. 3. Ve Rabbinizden mağfiret dilemeniz sonra da O'na tevbe etmeniz için. Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım. 4. Dönüşünüz yalnız Allah'adır. O, her şeye kâdirdir.***

**الٓرٰ كِتَابٌ/Elif. Lâm. Râ. Bir kitaptır:** Yani Kur'ân. Bu âyet gizli bir mübteda/öznenin haberi/yüklemidir.

**اُحْكِمَتْ/Sağlamlaştırılmış:** Yani tam, eksiksiz yapılmış. Bu da bir şeyin sağlam yapılmasıdır.

**ثُمَّ فُصِّلَتْ/Sonra da açıklanmış:** Bir görüşe göre bunun manası "beyan edilmiş," başka bir görüşe göre "sûre sûre ayırılmış" şeklindedir. Buradaki "**ثُمَّ/sonra"** edatı zaman açısından sıralamayı değil olayların sıralamasını ifade etmektedir. Tıpkı bir kişi hakkında "Falanca kişi soy olarak değerli, sonra davranış olarak da değerlidir" demen gibidir.

**اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ/Allah'tan başkasına ibadet etmemeniz için:** Bu ifadenin başındaki "**اَنْ/en"** harfi tefsir/açıklama anlamı taşımaktadır. Bir görüşe göre mef'ûlün li-eclih konunumda masdariyye veya bir önceki âyette geçen "**اٰيَاتُ/âyetler"** kelimesinden bedel ya da kendisinden önceki bölümden ayrı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözlerinden oluşan yeni bir cümle başlangıcıdır. Âyetin devamındaki ***"Şüphesiz ki ben, O'nun tarafından size bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim"*** ifadesi bu son görüşü desteklemektedir.

**وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ/Ve Rabbinizden mağfiret dilemeniz için:** Yani daha önce yapmış olduğunuz şirk ve günahlardan dolayı Allah'tan mağfiret dileyin sonra da O'nun emirlerine itaat etmek ve bu yolda istikamet üzere olmak suretiyle Allah'a yönelin.

**يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعاً حَسَناً/Sizi güzel bir şekilde yaşatır:** Yani sizi dünyada rızıklardan, nimetlerden ve diğer mallardan faydalandırır. Bir görüşe göre bu, mü'min kulun Allah'ın rahmetini umarak ve hükmüne rıza göstererek rahat bir yaşam sürmesidir. Çünkü kâfir kişi de dünyada rızıklardan faydalanabilmektedir.

**اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/Tayin edilmiş bir süreye kadar:** Yani ölüm vaktine kadar.

**وَيُؤْتِ كُلَّ ذ۪ي فَضْلٍ فَضْلَهُ/Fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir:** Ahirette her amel sahibine yaptıklarının karşılığını verir.

Bu cümlenin sonundaki "هُ/*hü*" zamirinin Allah'a veya fazlasını yapan kişiye ait olması muhtemeldir.

وَاِنْ تَوَلَّوْا/***Eğer yüz çevirirseniz:*** Burada insanlara hitap edilmektedir. Bu gelecek zamanı kasteden muzari fiildir ancak başındaki "تَ/te" harflerinden biri kaldırılmıştır.

عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ/***Büyük bir günün azabından:*** Yani kıyamet günü veya Bedir savaşı gibi başka bir zaman.

اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُۜ اَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ {٥} وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ {٦}

***5. Bilesiniz ki, ondan gizlemek için göğüslerini çevirirler. İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi Allah onların gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da bilir. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir. 6. Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı yalnızca Allah'ın üzerinedir ve Allah onun durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. Hepsi açık bir kitaptadır.***

اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ/***Bilesiniz ki, ondan gizlemek için göğüslerini çevirirler:*** Bir görüşe göre kâfirler Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i gördükleri zaman ona karşı hissettikleri kini ve düşmanlığı görmemesi için sırtlarını dönerlerdi.[1] Bu yoruma göre âyette ***"ondan"*** sözüyle Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Bir görüşe göre burada içlerindeki öfke ve kin ifade edilmektedir. Bir görüşe göre yüz çevirmeleri ifade edilmektedir. Bu görüşe göre ***"ondan"*** sözüyle Allah kastedilmiş olur. Yani Allah'tan gizlemeye çalışırlar ki böylece Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ve mü'minler de içlerindeki düşünceleri bilemezler.

---

1 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 233; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 1999; Saîd b. Mansur, *Sünen*, V, 337; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, IV, 4000.

**أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ/İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman:** Yani onlar Kur'ân'ı duymamak için elbiselerini üzerlerine örttükleri zaman. Buradaki "**حِينَ/hîne**" zarfının âmili "**يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ/gizlediklerini bilir**" ifadesidir. Bir görüşe göre âyetin manası "Elbiselerine büründükleri zaman gizlemek isterler" şeklindedir ve âyetin burasında vakfedilir. Buna göre ***"gizlediklerini bilir"*** ifadesi yeni bir cümle başlangıcı olur.

**وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا/Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı yalnızca Allah'ın üzerinedir:** Bu bir vaat ve gerçek bir güvencedir. Eğer "Niçin burada bir zorunluluk ifade eder tarzda ***'Allah'ın üzerinedir'*** denilmiştir? Hâlbuki bu, isteğe bağlı bir iştir ve hiçbir şey Allah'ın üzerine zorunlu olmaz" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap veririz: Allah burada güvence vermesini tekit etmek için bu şekilde buyurmuştur. Zira O, bir şey vaat ettiği zaman o şey mutlaka gerçekleşir ve O vaadinden dönmez.

**وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا/Onun durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir:** Durduğu yer babanın sulbü, bırakılacağı mekân ise annenin rahmidir. Bir görüşe göre durduğu yer, dünyada yaşadığı yerdir, sonunda bırakılacağı mekân ise kabirdir.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ {٧} وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلَى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ {٨}

***7. O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi denemek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Sen "Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz" desen, kâfir olanlar derhal "Bu, açık bir sihirden başka bir şey değildir" derler. 8. Biz onlardan azabı***

***sayılı bir süreye kadar ertelesek, mutlaka "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler. Bilesiniz ki, kendilerine azap geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir. Ve alay etmekte oldukları şey, onları çepeçevre kuşatacaktır.***

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ/***Arş'ı su üzerinde iken:*** Bu âyet daha gökler ve yer yaratılmadan önce Arş'ın ve suyun var olduğunun delilidir.

لِيَبْلُوَكُمْ/***Sizi denemek için:*** Yani sizin hakkınızda delil olması amacıyla sizi sınamak için. Çünkü Allah, zaten sizi yaratmadan önce bile sizin neler yapacağınızı biliyordu. "لِيَبْلُوَكُمْ/***Sizi denemek için"*** kelimesi "خَلَقَ/***yarattı"*** fiiliyle bağlantılıdır.

سِحْرٌ مُبِينٌ/***Açık bir sihir:*** Burada Kur'ân'ı veya tekrar diriltilmeyi kastetmiş olmaları muhtemeldir. Sihrin gerçek olmadığı gibi bunların da gerçek olmadığını iddia ediyorlardı.

وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ/***Biz onlardan azabı ertelesek:*** Burada dünya azabının veya ahiret azabının kastedilmiş olması mümkündür.

اِلَى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ/***Sayılı bir süreye kadar:*** Yani belli bir vakte kadar.

لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ/***Mutlaka "Onun gelmesini engelleyen nedir?" derler:*** Yani geleceği vaat edilen bu azabı engelleyen şey nedir? Onlar bunu söylerken bu azabın gerçekleşmesini yalanlamayı veya hafife almayı kastetmekteydiler.

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُۚ اِنَّهُ لَيَؤُ۫سٌ كَفُورٌ {٩} وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَاۤءَ بَعْدَ ضَرَّاۤءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنِّيۜ اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌۙ {١٠} اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ {١١}

***9. Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur. 10. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, elbette "Kötülükler benden***

***gitti" der. Çünkü o şımarıktır, kibirlidir. 11. Ancak (musibetlere) sabredip güzel iş yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve büyük bir mükâfat vardır.***

**وَلَئِنْ اَذَقْنَا/*Eğer tattırırsak:*** Bu âyet sıkıntılı zamanlarda Allah'tan ümidini kesenleri ve bolluk zamanlarında şımarıp kibirlenen kişileri kötülemektedir. Bu âyette ***"rahmet"*** ile nimetler yani dünyalık mallar ve ***"insan"*** denilirken bütün insan cinsi kastedilmektedir. Buna göre âyetin sonundaki istisna, muttasıl olur. Bir görüşe göre ***"insan"*** ifadesiyle kâfir olanlar kastedilmektedir. Buna göre ise âyetin sonundaki istisna munkatı olur.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَاِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

***12. Belki de sen "Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!" demelerinden ötürü sana vahyolunanların bir kısmını terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır. Sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekîldir. 13. Yoksa "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın da siz de onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin." 14. Eğer size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Artık siz Müslüman oluyor musunuz?***

**فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ/*Belki de sen sana vahyolunanların bir kısmını terk edeceksin:*** Kâfirler, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir hazine getirmesini veya kendisinin yanında bir melek gelmesini istiyorlar ve Kur'ân ile dalga geçiyorlardı. Bunun üzerine Allah ona şöyle buyurdu: "Belki de sen sana indirilen bazı şeyleri, onların dalga geçmeleri sebebiyle tebliğ etmesi sana ağır geldiği için onlara

ulaştırmayı terk edeceksin veya onların ***'Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!'*** demeleri sebebiyle göğsün daralacak." Bu âyet ile kâfirlerin sözlerine karşı tebliğ vazifesine devam etmesi ve onlara aldırmaması için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i teselli etmek amaçlanmaktadır.

Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in göğsünün genişliğini vurgulamak için ismi fâil kalıbında "ضَائِقٌ/***daralan***" denilmiş, sıfatı müşebbehe kalıbında "ضَيِّقٌ/dar" kelimesi tercih edilmemiştir.

**اِنَّمَا اَنْتَ نَذِيرٌ/*Sen ancak bir uyarıcısın:*** Yani senin görevin sadece uyarmak ve tebliğ etmektir. Onların iman etmeleri veya inkâr etmeleri hususunda dilediğini yapma konusunda gerçek yetkili ise Allah'tır.

**اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ/*Yoksa "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar?:*** Buradaki "اَمْ/***em***" edatı "هَلْ/hel" ve hemze anlamındadır. ***"Onu uydurdu"*** denilirken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vahyedilen şey kastedilmektedir.

**قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ/*De ki: Siz de onun benzeri on sûre getirin:*** Allah önce onların on sûre getirmelerini istiyor, onların bunu yapamayacakları belli olunca da Bakara sûresinin 23. âyetinde tek bir sûre getirmelerini isteyerek meydan okuyor. Bu âyette ***"onun benzeri"*** denilirken Kur'ân'ın fesahati ve içerdiği ilimler kastedilmektedir.

**مُفْتَرَيَاتٍ/*Uydurulmuş:*** Bu kelime "عَشْرِ سُوَرٍ/***on sûre***" ifadesinin sıfatıdır. Onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uydurduğunu söylemeleri üzerine bu şekilde ifade edilmiştir yoksa Kur'ân ile kâfirlerin getirmeleri istenen on sûrenin benzerliği, uydurulmuş olmaları değildir.

**وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ/*Çağırabildiklerinizi çağırın:*** Yani dilediğiniz kişiden yardım isteyin.

**فَاِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ/*Eğer size cevap veremiyorlarsa, bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir:*** Bu âyet iki farklı şekilde anlaşılabilir:

**Birincisi:** Allah tarafından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve mü'minlere hitaben söylenmiştir. Yani eğer kâfirler Kur'ân'ın benzerini getirmelerini istemeniz konusunda size cevap veremiyorlarsa bilin ki bunun sebebi Kur'ân'ın Allah katından olmasıdır. Burada şu mesaj verilmektedir: "Bunu bilmeye devam edin veya buna olan inancınızı artırın."

**İkincisi:** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kâfirlere hitaben söylenmiştir. Yani Kur'ân'a meydan okuma konusunda Allah'ın dışında çağırdıklarınız size cevap vermedilerse ve onların hepsinin buna güçleri yoksa bilin ki o Kur'ân Allah katından gelmiştir. Bu görüş âyetin devamında gelen "فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ/***Artık siz Müslüman oluyor musunuz?"*** sözünden de anlaşılacağı üzere birincisinden daha kuvvetlidir.

بِعِلْمِ اللّٰهِ/***Allah'ın ilmiyle:*** "Allah'ın izniyle" veya "gayba ait olan bilgilerden sadece Allah'ın bildiği şeyle" anlamındadır.

فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ/***Artık siz Müslüman oluyor musunuz?:*** Lafız olarak soru ancak anlam olarak İslâm'a davettir ve Kur'ân'ın benzerini getirmekten aciz olduklarını gözler önüne sermek sûretiyle İslâm'ın doğruluğunu ispat edip kâfirleri Müslüman olmaya zorlamaktadır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ {١٥} اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُۘ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {١٦}

***15. Kim dünya hayatını ve ziynetini istemekte ise, işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. 16. İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; orada yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler bâtıldır.***

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا/***Kim dünya hayatını ve ziynetini isterse:*** Bu âyet varlığına inanmadıkları için ahiret nimetlerini istemeyip sadece dünyada nimetler isteyen kâfirler hakkında inmiştir.[2] Bir görüşe göre

2 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 265.

hadiste bildirildiği üzere mü'minlerden amellerinin karşılığı olarak dünyalık menfaat kazanmayı hedefleyerek faizcilik yapanlar hakkında nâzil olmuştur.[3] Bu hadiste kendilerinden övgüyle bahsedilmesi amacıyla Kur'ân okuyan, infakta bulunan ve cihad eden kişilerden bahsedilmektedir. Ancak bunlar ateşin ilk yaktığı kişiler olacaktır.[4] Bunlar arasından önceki âyetlerde kâfirlerden ve Kur'ân'a karşı olanlardan bahsedilmesi sebebiyle birinci görüş tercihe daha uygundur.

نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا/***İşlerinin karşılığını onlara orada tam olarak veririz:*** Yani onlara yaptıkları amellerin karşılıklarını dünyada iken sıhhat ve rızık olarak veririz. Bu âyette ***"orada"*** sözüyle dünya kastedilmektedir ve bu kelime ***"tam olarak veririz"*** veya ***"işleri"*** kelimesiyle bağlantılıdır.

وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا/***Orada yaptıkları da boşa gitmiştir:*** Bu âyetteki "فِيهَا/***orada"*** kelimesi ***"boşa gitmiştir"*** ifadesiyle bağlantılı olduğu kabul edildiğinde "ahirette," ***"yaptıkları"*** kelimesiyle bağlantılı olduğu kabul edildiğinde "dünyada" anlamına gelir.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰى اِمَاماً وَرَحْمَةً اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ {١٧}

***17. Rabbinden açık bir delile dayanan ve kendisini O'ndan bir şahidin izlediği, ayrıca kendisinden önce bir önder ve bir rahmet olarak Musa'nın kitabı bulunan kimse (onlar gibi) midir? Çünkü bunlar ona inanırlar. Gruplardan hangisi onu inkâr ederse işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir, bundan şüphen olmasın. Zira bu, senin Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir fakat insanların çoğu inanmaz.***

---

3 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 266. Bu hadisin isnadında sika raviler bulunmakla birlikte kopukluk olduğu için isnad zayıftır.

4 Müslim, no: 1905; Nesâî, *Sünen*, VI, 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 322.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ/***Rabbinden açık bir delile dayanan:*** Bu âyet önceki bölümle aynı konudan bahsetmektedir. Âyetin manası şu şekildedir: "Dünya hayatını isteyen kişi, Rabbinden açık bir delile dayanan kişi gibi midir?" Bu âyetteki ***"Rabbinden açık bir delile dayanan kişi"*** ifadesiyle âyetin devamındaki "اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ/***Çünkü bunlar ona inanırlar"*** sözünden anlaşıldığı üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve mü'minler kastedilmektedir. "بَيِّنَةٍ/***Beyyine"*** kelimesi "akli delil ve açık seçik olan" anlamına gelmektedir.

وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ/***O'ndan bir şahid onu izler:*** Bu cümlede şahidin izlediği şey ***"açık delil"*** veya ***"Rabbinden açık bir delil üzere olan kişi"***dir. ***"O'ndan"*** zamiriyle "Rab" kastedilmektedir. "وَيَتْلُوهُ/***Onu izler"*** ifadesinin manası "ona uyar, onu takip eder" şeklindedir ve şahid ile Kur'ân kastedilmektedir. Buna göre cümlenin anlamı "Bu delili Allah'tan bir şahit yani Kur'ân, o delilin açıklığını arttırmak ve delaletini güçlendirmek için takip eder." Bir görüşe göre buradaki şahit, Ali *radıyallahu anh*'dır.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰى/***Kendisinden önce, Musa'nın kitabı:*** Yani bu şahit olan kitaptan önce Musa'nın kitabı da aynı şekilde daha önceki başka bir delildir. Bu âyetin manası hakkında çok sayıda görüş söylenmiştir. Ben ise bu zikrettiklerimizi tercih ettim.

مِنَ الْاَحْزَابِ/***Gruplardan:*** Yani Mekke halkından.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباًۜ اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْۚ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَۙ {١٨} اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ {١٩} اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَۢ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُۜ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ {٢٠} اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ {٢١} لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ {٢٢} اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُوا اِلٰى رَبِّهِمْۙ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ {٢٣}

***18. Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim olabilir? Onlar Rablerine arz edilecekler, şahitler de "İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir" diyecekler. Bilin ki, Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir! 19. Onlar, Allah'ın yolundan alıkoyan ve onu eğri isteyenlerdir. Ahireti inkâr edenler de onlardır. 20. Onlar yeryüzünde aciz bırakacak değillerdir; onların Allah'tan başka dostları da yoktur. Onların azabı kat kat olacaktır. Çünkü onlar işitemiyorlardı ve görmüyorlardı. 21. İşte onlar kendilerini ziyana uğrattılar. Uydurmakta oldukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti. 22. Şüphesiz onlar, ahirette en çok ziyana uğrayanlardır. 23. İnanıp da güzel işler yapan ve Rablerine boyun eğenlere gelince; işte onlar cennet ehlidir. Onlar orada ebedî kalırlar.***

وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ/***Şahitler diyecekler:*** Buradaki "الْاَشْهَادُ/***el-eşhâd***" kelimesi "şâhit"in çoğuludur. "Şehadet" kökünden türemiş olup meleklerin ve peygamberlerin kastedilmiş olması veya bir yerde bulunmak anlamında "şuhûd" kökünden türemiş olup orada bulunan herkesin kastedilmiş olması muhtemeldir.

وَيَبْغُونَهَا عِوَجاً/***Onu eğri isteyenler:*** Yani Allah'ın yolunun eğri olmasını isteyenler veya onu eğri olarak tanımlayanlar.

لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ/***Aciz bırakacak değillerdir:*** Yani Allah'tan kaçamazlar.

يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ/***Onların azabı kat kat olacaktır:*** Bu ifade onların azaplarının şiddetini belirtmekte olup âyette zikredilen ***"dostlar"*** kelimesinin sıfatı değildir.

مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ/***Çünkü onlar işitemiyorlardı:*** Buradaki "مَا/***mâ***" harfi olumsuzluk anlamında olup ***"onlar"*** zamiriyle kâfirler kastedilmektedir. Burada ***"Allah onların kalplerini mühürlemiştir"***[5] âyetine benzer şekilde kâfirlerin işitmediklerini ve görmediklerini belirtmekte-

5 Bakara 2/7.

dir. Bir görüşe göre bunun dışında şeyler ileri sürülmüştür ancak bunun doğru olması uzak bir ihtimaldir.

لَا جَرَمَ/***Şüphesiz:*** Bu ifade "mutlak sûrette, kuşkusuz" anlamına gelmektedir.

وَاَخْبَتُوا/***Boyun eğdiler:*** Yani huşû içinde oldular. Bir görüşe göre "Rablerine yöneldiler" anlamına gelmektedir.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلاًۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ {٢٤}

***24. Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hâli hiç eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?***

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ/***Bu iki zümrenin durumu:*** Yani mü'minlerin ve kâfirlerin.

كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ/***Kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir:*** Kâfirler kör ve sağıra, mü'minler ise gören ve işiten kişiye benzetilmiştir. Bu yoruma göre mü'minler ve kâfirler iki farklı özelliği taşıyan ikişer kişi ile temsil edilmişlerdir. Bir görüşe göre bu cümle kör, sağır bir kişi ve gören, işiten bir kişi takdirinde olup aradaki "vav" harfi sıfatların atfedilmesi için getirilmiştir. Bu yoruma göre ise mü'minler ve kâfirler her iki özelliği taşıyan birer kişi ile temsil edilmişlerdir. Mü'minlerin temsili için işiten ve gören bir kişi, kâfirlerin temsili için ise kör ve sağır bir kişi örnek olarak zikredilmiştir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِهِۘ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ {٢٥} اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَل۪يمٍ {٢٦} فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَراً مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ {٢٧}

***25. And olsun, Biz Nûh'u kavmine elçi gönderdik. Onlara (dedi ki:) "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. 26. Allah'tan başkasına tapmayın! Ben sizin adınıza elem verici bir günün azabından korkuyorum." 27. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz."***

**عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ/*Elem verici bir günün azabı:*** Bu günde elem veren azabın gerçekleşecek olması sebebiyle mecazen ***"elem verici bir gün"*** olarak tanımlanmıştır.

**اَرَاذِلُنَا/*Alt tabakamız:*** Bu kelime insanların en düşük seviyede olanı anlamındaki "اَرْذَلُ/erzel" kelimesinin çoğuludur. Onlar üstünlüğün sadece mal ile olduğuna inandıkları için Nûh'a inananları fakir olmaları sebebiyle bu şekilde tanımlamışlardır. Oysa gerçek, onların zannettikleri gibi değildir. Aksine Nûh'a inananlar fakir ve dünyada alt tabakada olmalarına rağmen onlardan daha üstündüler. Bir görüşe göre, Nûh'a iman edenler dokumacılar ve hacamat yapanlardı. İbn Atiyye "قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ/***Nûh dedi ki: Onların vaktiyle ne yaptıklarını bilmem***"[6] âyetini delil göstererek, kâfirlerin inananları ***"en alt tabakamız"*** şeklinde tanımlarken onların yaptıkları davranışları kastettikleri şeklindeki görüşü tercih etmiştir.

**بَادِيَ الرَّأْيِ/*Basit görüşle hareket eden:*** Yani iyice düşünüp taşınmadan aklına ilk geldiği şekilde hareket eden. "بَادِيَ/***Bâdiye***" kelimesi zarf olduğu için mansubdur. "Akıllarına ilk görüşün geldiği vakit" anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin âmili en doğru görüşe göre "اتَّبَعَكَ/***sana uydular***" fiilidir. Âyetin manası "En alt tabakadakiler iyice düşünüp sağlam bir fikir sahibi olmadan sana uydular" şeklindedir. Bir görüşe göre "بَادِيَ الرَّأْيِ/***basit görüşle hareket eden***" ifadesi "بَشَراً مِثْلَنَا/***bizim gibi bir insan olarak***" kelimesinin sıfatıdır. Yani sağlam bir görüşe sahip olmayan.

6 Şuarâ 26/112.

**وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ*/Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz:*** Yani herhangi bir özellik ve değer. Burada Nûh'a ve onunla birlikte olanlara hitap edilmektedir.

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي وَاٰتٰينِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْۜ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ {٢٨} وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالاًۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ بِطَارِدِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ {٢٩} وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ {٣٠} وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْد۪ي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا اَقُولُ اِنّ۪ي مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذ۪ينَ تَزْدَر۪ٓي اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْراًۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْۚ اِنّ۪ٓي اِذاً لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ {٣١}

***28. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz hâlde biz sizi ona zorlayacak mıyız? 29. Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. 30. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim korur? Düşünmüyor musunuz? 31. Ben size 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem. 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için 'Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum."***

**عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي*/Rabbimden açık bir delil üzerinde:*** Yani bir delil ve açık seçik bir hâl üzere isem. Sâlih ve Şuayb kıssalarında da bu şekilde ifadeler geçmiştir.

وَاٰتٰيني رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه/***O bana kendi katından bir rahmet vermiş:*** Yani peygamberlik.

فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ/***Size gizli tutulmuşsa:*** Yani sizden saklanmışsa. Burada gizli tutulan şey, Allah katından gelen delil veya Nûh'a verilen rahmettir.

اَنُلْزِمُكُمُوهَا/***Biz sizi ona zorlayacak mıyız?:*** Yani istememenize rağmen sizi onu kabul etmeye zorlayacak mıyız? Bu cümle "اَرَاَيْتُمْ/***ne dersiniz?"*** ifadesinin cevabıdır. Âyetin manası şu şekildedir: "Nûh, kavmine şöyle dedi: Eğer Allah beni doğru yola eriştirmiş ve sizi saptırmış ise sizin istememenize rağmen doğru yola ulaştırmak için sizi zorlamam konusunda ne dersiniz?"

لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا/***Buna karşılık sizden bir mal istemiyorum:*** Yani tebliğ görevim karşılığında.

وَمَٓا اَنَا۬ بِطَارِدِ الَّذٖينَ اٰمَنُوا/***Ben iman edenleri kovacak değilim:*** Buradan, kavmin ileri gelenlerinin Nûh'tan yanındaki zayıf insanları kovmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ/***Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır:*** Onların imanlarının karşılığını Allah verecektir.

مَنْ يَنْصُرُنٖي مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ/***Ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim korur?:*** Yani ben onları kovmak sûretiyle haksızlık yaptığım takdirde beni Allah'ın cezalandırmasından kim savunacak?

وَلَٓا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدٖي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ/***Ben size "Allah'ın hazineleri benim yanımdadır" demiyorum:*** Yani ben sahip olmadığım bir şeyin yanımda olduğunu iddia etmiyorum ki beni inkâr edesiniz!

تَزْدَرٖي/***Hor gördüğü:*** Yani hakîr gördüğü. Nitekim bir kişiyi küçük görünce "زريت الرجل" denilir. "Gözlerinin hor gördüğü kişiler" ifadesiyle mü'minlerden zayıf olanları kastediyorlardı.

اِنّٖي اِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَ/***O takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum:*** Yani eğer inananlara Allah'ın hiçbir hayır vermeyeceğini söylersem. ***"Hayır"*** kelimesi ile burada dünya ve ahiret hayrının kastedilmiş olması muhtemeldir.

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ اِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَٓاءَ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامِي وَاَنَا بَرٓيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

***32. Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini bize getir!" 33. Dedi ki: "Onu size ancak dilerse Allah getirir. Ve siz aciz bırakacak değilsiniz. 34. Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. O sizin Rabbinizdir. Ve O'na döndürüleceksiniz." 35. Yoksa "Bunu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam suçum bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım."***

جَادَلْتَنَا/***Bizimle mücadelede ettin:*** Karşılıklı tartışma ve delil sunma.

فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا/***Bizi tehdit ettiğini bize getir:*** Yani azabı.

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي/***Öğüdüm size fayda vermez:*** Bu cümlenin sonrasında gelen "اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ/***Ben size öğüt vermek istesem de"*** ifadesinin karşılığı "نُصْحِي/***öğüdüm"*** sözünün delalet ettiği şeydir. "اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ/***Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa"*** ifadesinin karşığılı ise "وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي/***öğüdüm size fayda vermez"*** sözünün delalet ettiği şeydir. Buna göre âyetin takdiri şu şekilde olur: "Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa ben size öğüt versem bile benim öğüdüm asla size fayda vermeyecektir."

Sonra "هُوَ رَبُّكُمْ/*O sizin Rabbinizdir*" sözüyle yeni bir cümleye başlamıştır ve bu sözün şartın cevabı olarak kabul edilmesi caiz değildir.

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ/***Yoksa "Bunu uydurdu" mu diyorlar?:*** Burada Kureyşli kâfirler kastedilmektedir. Uydurduğunu iddia ettikleri kişi de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Bu müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. Ancak İbn Atiyye, Nûh kıssası ile başka kıssaların karışmaması için bu âyetin Nûh ile ilgili olduğunu tercih etmiştir. Buna göre bu sözü söyleyenler Nûh kavmi ve uydurduğu iddia edilen kişi Nûh'tur. Ancak bu görüş zayıftır.

اِجْرَامِي/***İcrâmî:*** Yani günahım.

وَاُوحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ {٣٦} وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ {٣٧}

***36. Nûh'a vahyolundu ki: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme. 37. Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında Benimle muhatap olma! Onlar mutlaka boğulacaklardır!***

فَلَا تَبْتَئِسْ/***Öyle ise üzülme:*** Yani bundan dolayı hüzünlenme.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا/***Gözlerimizin önünde gemiyi yap:*** Yani bizim gözetimimiz ve korumamız altında.

وَوَحْيِنَا/***Vahyimiz uyarınca:*** Yani sana gemiyi nasıl yapacağını öğrettiğimiz şekilde.

وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا/***Zulmedenler hakkında Benimle muhatap olma!:*** Yani onlar için şefaatçi olma. Zira ben onların boğulacağına hükmettim.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ {٣٨} فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ {٣٩} حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ وَمَا اٰمَنَ مَعَهُ اِلَّا قَلِيلٌ {٤٠}

***38. Nûh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise yanına her ne zaman uğrasalar onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! 39. Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli bir azabın kimin başına ineceğini ileride bileceksiniz." 40. Nihayet emrimiz gelince ve tandır kaynayınca Nûh'a dedik ki: "Her birinden birer çift ile -aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!" Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti.***

**وَكُلَّمَا/*Her ne zaman:*** Bu edatın cevabının "**سَخِرُوا مِنْهُ/*onunla alay ediyorlardı*"** veya "**قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا/*Dedi ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız*"** sözlerinden biri olması muhtemeldir.

**فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ/*İleride bileceksiniz:*** Burada kâfirler tehdit edilmektedir.

**مَنْ يَأْتِيهِ/*Kime geleceğini:*** Bu ifade "**تَعْلَمُونَ/*bileceksiniz*"** fiilinin mef'ûlü olduğu için mansubdur.

**عَذَابٌ يُخْزِيهِ/*Rezil edecek azap:*** Bu boğulmadır.

**عَذَابٌ مُقِيمٌ/*Sürekli bir azap:*** Bu ise cehennem azabıdır.

**حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَمْرُنَا/*Nihayet emrimiz gelince:*** Bu ifade daha önce geçen ***"gemiyi yap"*** emrinin sonucudur.

**وَفَارَ التَّنُّورُ/*Tandır kaynayınca:*** Yani yerden sular fışkırınca. Allah bu olayı Nûh'un gemiye binme zamanının geldiğini göstermek için bir

işaret olarak belirlemiştir. İbn Abbâs ve diğer bazı âlimlere göre "التَّنُّورُ/ *et-tennûr,*" içinde ateş yakılan yerdir.[7]

Bu tandırın Âdem'e ait olup Nûh'a ulaşmış olduğu da rivayet edilmiştir.[8] Bir görüşe göre "التَّنُّورُ/***et-tennûr***" kelimesi "yeryüzü" anlamına gelmektedir.

قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ/***Dedik ki: Her birinden birer çift gemiye yükle!:*** Burada ***"çift"*** ifadesiyle hayvanlardan birer erkek ve dişi kastedilmektedir. Bu âyetteki "مِنْ كُلٍّ/***min küllin***" ifadesi tenvinsiz olarak da okunmuştur.[9] Tenvinsiz olarak okunduğunda "احْمِلْ/***yükle***" emri "اثْنَيْنِ/ ***isneyni***" kelimesi üzerine âmil olur. Tenvinli olarak okunduğunda ise "احْمِلْ/***yükle***" emri "زَوْجَيْنِ/***zevceyni***" kelimesi üzerinde âmil olur ve bu takdirde "اثْنَيْنِ/***isneyni***" kelimesi "زَوْجَيْنِ/***zevceyni***" kelimesinin anlamını tekit etmek için getirilmiş sıfatı olur.

وَأَهْلَكَ/***Aileni:*** Yani yakınlarını. Bu kelime "احْمِلْ/***yükle***" emrinin âmil olduğu kelime üzerine atfedilmiştir.

إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ/***Aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında:*** Yani hakkında azap hükmü verilmiş kişiler onun ailesinden sayılmazlar. Burada Nûh'un kâfir olan karısı ve oğlu kastedilmektedir.

وَمَنْ اٰمَنَ/***İman edenler:*** Bu kelime "وَأَهْلَكَ/***aileni***" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Yani aileni ve onların dışında iman edenleri de gemiye yükle.

وَمَا اٰمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ/***Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti:*** Nûh'a iman edenlerin sayısının seksen, on ve sekiz kişi olduğuna dair farklı görüşler dile getirilmiştir.

---

7 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 330; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 2029. Bu hadis zayıftır.

8 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 320. Bu hadisin isnadı zayıftır.

9 Hafs bu ifadeyi tenvinli olarak, diğerleri ise muzaf kabul ederek tenvinsiz olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 320.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ {٤١}

***41. Dedi ki: "Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."***

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا/***Dedi ki: Oraya binin!:*** Bu sözü Nûh, yanındakilere hitaben söylemiştir. ***"Oraya binin"*** derken gemiyi kastetmiştir. Rivayet edildiğine göre, onlar gemiye Receb ayının ilk günü binmişler ve Cûdî dağı üzerine Aşure günü inmişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا/***Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır:*** Buradaki "مَجْرٰي/***mecrâ"*** kelimesi "الجري/el-ceryu" kökünden, "مُرْسٰي/***mürsâ"*** kelimesi ise "الإرساء/el-irsâ" kökünden türemiştir. "الإرساء/ el-İrsâ" kelimesi "sabit olmak" veya "geminin durması" anlamına gelmektedir. "مَجْرٰي/***Mecrâ"*** ve "مُرْسٰي/***mürsâ"*** kelimelerinin zaman veya mekân zarfı olmaları da mümkündür. Bu iki kelimenin masdar olmaları da mümkündür ve bu durumda i'râbları iki farklı şekilde olabilir.

**Birincisi:** Allah'ın isminin "ارْكَبُوا/***binin"*** emrinin muhataplarından hâl konumunda olmasıdır. Buna göre anlam "Allah'ın isminden teberrük ederek gemiye binin" veya "'Allah'ın adıyla' diyerek gemiye binin" şeklinde olur. Bu takdire göre "مَجْرٰي/***mecrâ"*** ve "مُرْسٰي/***mürsâ"*** kelimeleri "hareket etme ve durma zamanı anlamında" zaman zarfı veya mekân zarfı olurlar. Bu iki kelimenin âmili ise haber konumundaki "بِسْمِ اللّٰهِ/***Allah'ın adıyla"*** ifadesindeki fiilin manasındandır. "بِسْمِ اللّٰهِ/***Allah'ın adıyla"*** ifadesi kendisinden önceki bölümle bitişiktir ve cümle tek bir sözdür.

**İkincisi:** İki farklı cümleden oluşmuş olmasıdır. Buna göre "ارْكَبُوا فِيهَا/***oraya binin"*** üzerinde vakfedilir. "بِسْمِ اللّٰهِ/***Allah'ın adıyla"*** ifadesi haber/yüklem konumunda, "مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا/***mecrâhâ ve mürsâhâ"*** kelimeleri ise masdar anlamında mübteda/özne olur. Bu yoruma göre "بِسْمِ اللّٰهِ/***Allah'ın adıyla"*** ifadesi kendinden önceki bölümden ayrı yeni bir cümle başlangıcı olur. Bu ifade, Nûh'un geminin yürümesini istediği zaman "Allah'ın adıyla" deyince geminin yürüdüğünü, geminin durmasını

istediği zaman da "Allah'ın adıyla" deyince geminin durduğunu bildiren bir rivayetten de anlaşıldığı üzere Nûh'un sözüdür.[10]

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ {٤٢} قَالَ سَاٰوِي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ {٤٣} وَقِيلَ يَا اَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ اَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ {٤٤}

***42. Ve o, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh gemiden uzakta bulunan oğluna "Yavrucuğum! Bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi. 43. Oğlu "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. "Bugün Allah'ın emrinden, merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur" dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu. 44. "Ey yer! Suyunu yut! Ve ey gök! Tut!" denildi. Su çekildi; iş bitirildi; Cûdî üzerine yerleşti. Ve "O zalimler topluluğu yok olsun!" denildi.***

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ/***O, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu:*** Rivayet edildiğine göre su gök ile yer arasını kaplamıştı ve her yer deniz gibi olmuştu. İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: "Bu görüş zayıftır. Çünkü eğer böyle olsaydı dağlar gibi dalgalar nerede oluşacaktı?"[11] Zemahşerî ise bu görüşü doğrulamış ve şöyle demiştir: "Gemi onları su her yeri kaplamadan ve su dağların boyunu aşmadan önce dağlar gibi dalgaların içinde götürüyordu."[12]

وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ/***Nûh, oğluna seslendi:*** Oğlunun adı Kenân idi. Bir görüşe göre Yâm idi. Nûh'un onun dışında üç oğlu daha vardı. Bunlar Sâm, Hâm ve Yâfes idi ve insan soyu onlardan devam etmiştir.

---

10 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 330. Bu hadis zayıftır.
11 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 188.
12 Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, 374.

فِي مَعْزِلٍ/***Uzakta:*** Yani uzak bir mesafede bulunan.

لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَ/***Bugün Allah'ın emrinden, merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur:*** Bu ifadeyi dört farklı şekilde anlamak mümkündür.

**Birincisi:** "عَاصِمَ/***Âsım"*** kelimesinin "koruyucu" anlamında ismi fâil, "مَنْ رَحِمَ/***men rahime"*** ifadesinin de aynı şekilde ismi fâil olan "رَاحِمٌ/merhamet sahibi, acıyan" anlamında olmasıdır. Buna göre anlam şöyle olur: "Merhamet sahibi Allah'tan başka hiçbir koruyucu yoktur."

**İkincisi:** "عَاصِمَ/***Âsım"*** kelimesinin "ismet sahibi" yani "masum" anlamında ismi mef'ûl, "مَنْ رَحِمَ/***men rahime"*** ifadesinin de aynı şekilde ismi mef'ûl yani "Allah tarafından rahmet edilmiş" anlamında olmasıdır. Buna göre anlam şöyle olur: "Allah tarafından kendisine rahmet edilmiş kişi hariç hiçbir masum/korunmuş yoktur." Bu iki yoruma göre âyetteki istisna, muttasıl olur.

**Üçüncüsü:** "عَاصِمَ/***Âsım"*** kelimesinin ismi fâil "مَنْ رَحِمَ/***men rahime"*** ifadesinin ise ismi mef'ûl olmasıdır. Buna göre anlam şöyle olur: "Allah'ın emrinden koruyacak hiçbir kimse yoktur. Ancak Allah'ın kendisine merhamet ettiği kişi ise masum/korunmuştur."

**Dördüncüsü:** Bu da üçüncü maddenin ters şeklidir. Buna göre anlam şöyle olur: "Allah'ın emrinden masum/korunmuş hiçbir kişi yoktur ancak Allah merhamet sahibidir." Bu iki yoruma göre ise istisna, munkatı olur.

ابْلَعِي مَٓاءَكِ/***Suyunu yut!:*** Bu, yerdeki suyun kurumasını ifade etmektedir.

اَقْلِعِي/***Tut!:*** Yani yağmuru tut. Rivayet edildiğine göre her yerden yağmur yağdırılmıştı.

وَغِيضَ الْمَٓاءُ/***Su çekildi:*** Yani azaldı, noksanlaştı.

وَقُضِيَ الْاَمْرُ/**İş bitirildi:** Yani tamamlandı, sonuçlandı.

وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ/**Cûdî üzerine yerleşti:** Yani gemi, Musul'da bir dağ olan Cûdî üzerinde karaya oturdu.

وَقِيلَ بُعْداً/**"Yok olsun!" denildi:** Yani helak olsun. "بُعْداً/**Bu'den**" kelimesi masdar olmak üzere mansubdur.

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَاِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي اَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا اِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا فَاصْبِرْ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

***45. Nûh Rabbine seslenerek "Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin" dedi. 46. "Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. O, iyi olmayan bir iştir. O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim" dedi. 47. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum!" 48. Denildi ki: "Ey Nûh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden selam ve bereketlerle in! Kendilerini faydalandıracağımız sonra da bizden kendilerine elem verici bir azabın dokunacağı ümmetler de olacaktır." 49. İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü iyi sonuç sakınanlarındır.***

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ/**Nûh Rabbine seslendi:** Bu seslenmenin oğlunun boğulmasından önce olması -ki bu durumda atıf olayların gerçekleşme sıralamasına uymadan yapılmıştır- veya boğulmasından sonra olması da muhtemeldir.

فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي/***"Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir" dedi:*** Yani sen bana ailemi kurtaracağını vaat etmiştin.

قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ/***Dedi ki: Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir:*** Yani o oğlun benim sana kurtarmayı vaat ettiğim ailenden değildir. Çünkü o kâfirdir.

Hasan el-Basrî bu konuda şöyle demiştir: "O çocuk Nûh'un öz oğlu değildi, Nûh'un eşi onu aldatmıştı. Bu olay sırasında çocuk daha rüşdüne ermemişti." Ancak Allah'ın, peygamberlerini eşlerinin zina etmelerinden koruması ve âyette Nûh'un oğluna seslendiğinin belirtilmesi sebebiyle bu görüş zayıftır.[13]

اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ/***O, iyi olmayan bir iştir:*** Cumhurun kıraatine göre bu ifade üç farklı şekilde yorumlanabilmektedir.

**Birincisi:** İyi olmayan iş, Nûh'un, oğlunun kurtarılmasını istemesidir.

**İkincisi:** Burada muzaf hazfedilmiştir. Buna göre anlam "o çocuğun iyi olmayan işleri vardır" şeklinde olur.

**Üçüncüsü:** "İyi olmayan iş" ifadesinde "عَمَلٌ/**iş**" kelimesi masdar olarak çok kötü bir kişi olması sebebiyle mübalağa üslubuyla Nûh'un oğlunu tanımlamaktadır. Nitekim çok oruç tutan kişiye "رَجُلٌ صَوْمٌ/Oruç adam" denilir. Kisâî bu kelimeyi fiili mazi "عَمِلَ/amile" şeklinde ve "غَيْرَ صَالِحٍ/***gayru sâlih"*** ifadesini de bu fiilin mef'ûlü olduğu için mansub olarak ("gayra sâlih" şeklinde) okumuştur.[14] Buna göre anlam "O çocuk iyi olmayan iş yaptı" şeklinde olur.

---

13 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 341.
14 Dânî, *et-Teysîr*, 88.

فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ/***O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme!:*** Yani doğru mu yanlış mı olduğunu bilmediğin bir konuda tam bilgi sahibi olana kadar benden istekte bulunma. Eğer "Nûh'un seslenmesi niçin burada isteme olarak isimlendirilmiştir? Oysa onun seslenişinde bir istek yoktu" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Nûh'un seslenişinde açıkça ifade etmese bile bir istekte bulunma anlamı vardır.

اِنّ۪ٓي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ/***Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim:*** Buradaki "اَنْ/***en***" edatı mef'ûlün li-eclih konumundadır. Buna göre anlam şöyle olur: "Senin cahillerden olmanı istemediğim için sana öğüt veriyorum." Burada Nûh'un cahil olduğu anlamı çıkmaz, bilakis cümlede bir dikkat çekme ve değer verme anlamı vardır.

اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا/***Bizden selam ile in!:*** Yani gemiden selametle, güvenli bir şekilde in.

وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ/***Seninle beraber olan ümmetlere:*** Yani gemide seninle birlikte olanlar. Zemahşerî burada Nûh'un yanında olanların soyunun yani kıyamete kadar gelecek olan mü'minlerin kastedildiği görüşünü tercih etmiştir. Bu görüşe göre "مِنْ/***min***" harfi başlangıç noktasını ifade etmektedir ve cümlenin takdiri şöyle olur: "Senin yanındakilerden türeyecek olan toplumlara." Birinci görüşe göre ise "مِنْ/***min***" harfi beyaniye/açıklama anlamı taşır.

وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ/***Kendilerini faydalandıracağımız ümmetler:*** Yani kıyamet gününe kadar kendilerini dünya nimetleri ile faydalandıracak olduğumuz kâfirler.

تِلْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ/***İşte bunlar gayb haberlerindendir:*** Burada yukarıda anlatılan Nûh kıssasına işaret vardır ve bu âyette Kur'ân'ın Allah katından geldiğine delil bulunmaktadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine vahiy gelmeden önce bu kıssayı bilmiyordu.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوداًۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ {٥٠} يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراًۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ {٥١} وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ {٥٢} قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ {٥٣}

***50. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz. 51. Ey kavmim! Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? 52. Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize göğü bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek yüz çevirmeyin." 53. Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözünden dolayı ilâhlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz."***

اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ/***Siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz:*** Yani Allah'tan başkasına ibadet etmek sûretiyle yanlış yapıyorsunuz.

يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً/***Üzerinize göğü bol bol göndersin:*** Bu âyette "السَّمَٓاءَ/***gök***" ile "yağmur" kastedilmektedir. "مِدْرَاراً/***Midrâran***" kelimesi ise "الدرّ/ed-derru" kelimesinin "çokluk, bolluk" ifade eden bir kalıpta gelmiş hâlidir. "الدرّ/ed-Derru" kelimesi "yağmurun, sütün ve benzeri şeylerin bol olması" anlamına gelmektedir. Bu âyet istiğfarda bulunmanın ve tevbe etmenin yağmurun yağmasına sebep olduğuna delildir. Rivayet edildiğine göre, Âd kavmi üç yıl boyunca yağmurdan mahrum kalmıştı. Hûd onlara tevbe etmelerini ve mağfiret dilemelerini emretti ve böyle yaptıkları takdirde yağmurun yağacağını vaat etti.[15] Burada tev-

---

15 Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 357; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 8.

be ile öncelikle inkârı sonra da günahları terk etmek kastedilmektedir. Çünkü günahlardan tevbenin geçerli olabilmesi için önce iman edilmesi gerekmektedir.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ/***Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin:*** Bu söz onların yalancılıklarını ve küfürdeki inatlarını göstermektedir. Başka bir görüşe göre "Bizi sana iman etmeye zorlayacak bir delil getirmedin" demek istemişlerdir. Oysa Hûd onlara nazari bir delil getirmiştir.

عَنْ قَوْلِكَ/***Senin sözünden dolayı:*** Yani senin söylediklerin sebebiyle.

اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ {٥٤} مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعاً ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ {٥٥} اِنّ۪ي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبّ۪ي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ {٥٦} فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ رَبّ۪ي قَوْماً غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـٔاًۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَف۪يظٌ {٥٧}

***54. "Biz 'İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış!' demekten başka bir söz söylemeyiz!" Dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. 55. O'ndan başka. Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin! 56. Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır. 57. Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki benimle size gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim sizden başka bir kavmi yerinize getirir de O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü benim Rabbim her şeyi gözetendir."***

اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍ/***Biz "İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış!" demekten başka bir söz söylemeyiz!:*** Manası şöyledir: "Biz, senin onlara sövmen ve bizleri onlara ibadet etmekten men etmen sebebiyle bazı ilâhlarımızın sana delilik vermiş olmasından başka bir şey demeyiz."

**فَكِيدُونِي جَمِيعاً ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ/*Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin!:*** Hûd bu sözü kâfirlerin acziyetini göstermek amacıyla söylemiştir. Sonraki âyette ise kendisine böyle güvenmesinin ve onların kendisine sıkıntı veremeyecek olmalarının sebebini "اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ/***Ben, Allah'a dayandım***" sözüyle açıklamaktadır.

**مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا/*Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın:*** Yani bütün varlıklar Allah'ın hakimiyeti altındadır ve "perçeminden tutmak" sözü bunu ifade etmektedir. Bu cümle Hûd'un Allah'a tevekkülünün gücünü ve mahlûkatın kendisine sıkıntı veremeyeceğini göstermektedir.

**اِنَّ رَبِّي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ/*Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır:*** Burada Allah'ın fiillerinin güzel, sözünün doğru ve vaadinin da hak olduğu kastedilmektedir. Başka bir deyişle istikamet üzere olmak tam, kâmil, olmaktır.

**فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ/*Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki ben size tebliğ ettim:*** Bu âyetteki "تَوَلَّوْا/***tevellev***" fiilinin aslı "تَتَوَلَّوْا/tetevellev"dir. Ancak başındaki muzarat harfi olan "te" harfi hazfedilmiştir. Eğer "Tebliğ onların yüz çevirmelerinden önce olduğu hâlde nasıl olur da tebliğ etmesi şartın cevabı olur?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu cümlenin manası şu şekildedir: "Eğer siz yüz çevirirseniz bunda benim suçum yoktur. Çünkü ben Rabbimin mesajını size ilettim."

**وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئاً/*O'na hiçbir zarar veremezsiniz:*** Yani siz Allah'tan hiçbir şeyi eksiltemezsiniz, Allah isterse sizi helak eder ve sizin yerinize başkalarını getirir.

وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُوداً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّاۚ وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ {٥٨} وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ {٥٩} وَاُتْبِعُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَٓا اِنَّ عَاداً كَفَرُوا رَبَّهُمْۜ اَلَا بُعْداً لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ {٦٠}

***58. Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, onları ağır bir azaptan kurtardık. 59. İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine asi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular. 60. Onlar hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lanete tâbi tutuldular. Bilin ki Âd, Rablerini inkâr ettiler. Bilin ki Hûd'un kavmi Âd, yok olsun.***

وَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا/***Emrimiz gelince:*** Eğer "Burada ve Şuayb'ın kıssasında 'vav' harfiyle birlikte 'وَلَمَّا/***velemmâ'*** şeklinde, Sâlih ve Lût kıssalarında 'fe' harfi ile 'فَلَمَّا/***felemmâ'*** olarak geçmektedir" denilecek olursa buna şu şekilde cevap veririz: Zemahşerî'nin söylediğine göre Sâlih ve Lût kıssalarında bu ifade tehditten sonra geldiği için sebep bildiren "fe" harfiyle birlikte gelmiştir. Ancak Hûd ve Şuayb kıssalarında böyle bir durum olmadığı için atıf harfi olan "vav" harfiyle gelmiştir.

وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ/***Onları ağır bir azaptan kurtardık:*** Burada ahiret azabının kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu sebeple onu, rüzgârdan kurtulmayı ifade eden birinci kurtuluşun üzerine atfetmiştir. Ayrıca ikinci kurtuluş ile de rüzgârdan kurtuluşu kastetmiş olması ve bu rüzgârın büyük bir azap ve onların kurtulmalarının bir nimet olduğunu beyan etmek için bu kelimeyi tekrar etmiş olması da muhtemeldir.

وَعَصَوْا رُسُلَهُ/***O'nun peygamberlerine asi oldular:*** Peygamberlerin burada çoğul olarak zikredilmesinin iki yönü vardır:

**Birincisi:** Sadece bir peygambere isyan eden kişi bütün peygamberlere isyan etmiş gibidir. Çünkü bütün peygamberler Allah'a iman etmek ve O'nun bir olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

**İkincisi:** Tıpkı bir kişi tek bir ata bindiği hâlde "Falanca atlara biniyor" denildiği gibi burada da "peygamberler" sözü cins anlamda kullanılmıştır.

اَلَٓا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ/***Bilin ki Âd, Rablerini inkâr ettiler:*** Burada Âd kavminin inkâr etmeleri ayıplanmakta, ayrıca tenbih harfiyle ve Âd isminin tekrar edilmesiyle uyarılmaktadır.

أَلَا بُعْداً/***Bilin ki yok olsun:*** Yani helak edildi. Bu ifade bedduadır. "بُعْداً/***Bu'den***" kelimesi gizli bir fiil sebebiyle mansubdur. Eğer " Helak edilmelerinden sonra nasıl olur da onlara helak olmaları için beddua edilir?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir: Burada onların helaki hak ettikleri vurgulanmaktadır.

لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ/***Hûd'un kavmi Âd:*** İki farklı Âd kavmi olduğu için bu açıklama yapılmıştır. Birincisi Hûd'un kavmi, diğeri ise sütunları olan İrem.

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاًۢ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ {٦١} قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا اَتَنْهٰينَا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا وَاِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ مُرِيبٍ {٦٢} قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَاٰتٰينِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ {٦٣} وَيَا قَوْمِ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ {٦٤} فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ {٦٥}

***61. Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden yarattı ve sizin orayı imar etmenizi istedi. O hâlde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim çok yakındır, kabul edendir." 62. Dediler ki: "Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. Babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu biz, bizi kendisine çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz." 63. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na asi olursam beni Allah'tan kim korur? O zaman siz de bana***

***ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız. 64. Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin (içsin). Ona kötülük dokundurmayın; sonra sizi yakın bir azap yakalar." 65. Fakat Semûd kavmi o deveyi, ayaklarını keserek öldürdü. Sâlih dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!" Bu söz, yalanlanamayan bir tehdit idi.***

هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ/***O sizi yerden yarattı:*** Çünkü Âdem topraktan yaratılmıştır.

وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا/***Ve sizin orayı imar etmenizi istedi:*** Sizi orayı imar edenler yaptı. Buna göre "اسْتَعْمَرَ/***iste'mera***" kelimesi "umrân" kökünden türemiştir. Bir görüşe göre "ömür" kökünden türemiştir ki buna göre anlam "sizin orada yaşamanızı istedi" şeklinde olur.

قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا/***İçimizde ümit beslenen birisiydin:*** Yani sen bu dediklerini söyleyene kadar biz senden fayda görmeyi umuyorduk. Bir görüşe göre "Biz senin bizim dinimize gireceğini umuyorduk" anlamındadır.

فِي دَارِكُمْ/***Yurdunuzda:*** Yani beldenizde.

ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ/***Üç gün:*** Bir görüşe göre bu günler Perşembe, Cuma ve Cumartesi'dir. Çünkü onlar deveyi Çarşamba günü kesmişlerdi ve azap oları Pazar günü yakaladı.

فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحاً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ {٦٦} وَاَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ {٦٧} كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَا اِنَّ ثَمُودَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْداً لِثَمُودَ {٦٨}

***66. Emrimiz gelince, Sâlih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin kuvvetlidir, galip gelendir. 67. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz***

***üstü çökekaldılar. 68. Sanki orada hiç bulunmamışlardı. Bilin ki, Semûd kavmi gerçekten Rablerini inkâr ettiler. Yine bilesiniz ki, Semûd kavmi uzak kılındı.***

وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ/***O günün zilletinden:*** Bu ifade "نَجَّيْنَا/***kurtardık***" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Yani biz onları o azap günündeki zilletten kurtardık.

جَاثِمِينَ/***Diz üstü çökekaldılar:*** Bu ifadeyle ilgili açıklamalar A'râf sûresinde yapılmıştı.

كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا/***Sanki orada hiç bulunmamışlardı:*** Yani sanki orada hiç yaşamamışlardı. ***"Orada"*** kelimesiyle tıpkı Şuayb'ın kıssasında olduğu gibi dünya kastedilmektedir.

وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَاماًؕ قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ {٦٩} فَلَمَّا رَآٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةًؕ قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍؕ {٧٠}

***69. And olsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde getirdiler ve "Selam" dediler. O da "Selam" dedi ve çok geçmeden kızartılmış bir buzağı getirdi. 70. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. Dediler ki: "Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik."***

وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا/***Elçilerimiz İbrahim'e geldiler:*** Bu elçiler meleklerdir.

اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى/***İbrahim'e müjde getirdiler:*** Ona çocuğu olacağını müjdelediler.

قَالُوا سَلَاماً/***"Selam" dediler:*** Buradaki "سَلَاماً/***selâmen***" kelimesi "سلمنا عليكم سلاما/Sizi selam sözüyle selamladık" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansubdur.

**قَالَ سَلَامٌ/“Selam” dedi:** Buradaki “سَلَامٌ/***selâmun***” kelimesi “aleyküm selam” veya “selamün aleyküm” takdirindedir. Bu takdir “selam” sözünün selamlama amacıyla söylenmiş olmasına göredir. Cevab olarak söylenen “سَلَامٌ/***selâm***” kelimesi, verilen selamı ispat olduğu için merfudur. Burada İbrahim’in melekleri kendisini selamladıklarından daha güzel şekilde selamladığı vurgulanmaktadır. “سَلَامٌ/***Selâmun***” kelimesinin “selâmet” anlamında olması da muhtemeldir. Birinci “سَلَاماً/***selâmen***” kelimesinin mansub olması onun “talep,” ikinci “سَلَامٌ/***selâmun***” kelimesinin merfu olması ise onun “haber” anlamı taşımasından dolayıdır.

**فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ/*Çok geçmeden getirdi:*** O meleklerin gelmesinin üzerinden çok geçmeden acele ederek getirdi. “مَا/***Mâ***” edatı burada olumsuzluk ifade etmektedir. “اَنْ جَٓاءَ/***En câe***” ifadesi ise “لَبِثَ/***lebise***” fiilinin fâilidir.

**بِعِجْلٍ حَنٖيذٍ/*Kızartılmış bir buzağı:*** Buradaki “حَنٖيذٍ/***hanîz***” kelimesi ismi mef’ûl anlamında “فعيل/faîl” veznindedir.

**نَكِرَهُمْ/*Onları yadırgadı:*** Onların ne olduğunu tam anlayamadı.

**وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خٖيفَةً/*Onlardan dolayı içine bir korku düştü:*** Bir görüşe göre İbrahim *aleyhisselâm* onların yemeği yemediklerini görünce ne olduklarını tam anlayamadı ve bu sebeple içine bir korku düştü. Başka bir görüşe göre ise onların melek olduğunu anladı ancak onların korkunç bir görevle gönderilmiş olmalarından korktu. Bunun üzerine melekler İbrahim’e “لَا تَخَفْ/***Korkma***” demek sûretiyle güven telkin ettiler.

وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ {٧١} قَالَتْ يَا وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلٖي شَيْخاًۜ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجٖيبٌ {٧٢} قَالُٓوا اَتَعْجَبٖينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِۜ اِنَّهُ حَمٖيدٌ مَجٖيدٌ {٧٣}

***71. O esnada hanımı ayakta idi ve güldü. Ona da İshak’ı, İshak’ın ardından da Yakub’u müjdeledik. 72. “Vay***

***başıma gelene! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!" dedi. 73. Dediler ki: "Allah'ın emrine şaşıyor musun? Ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye layıktır, yücedir."***

**وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ/*Hanımı ayakta idi:*** Bu ifadeyle ilgili olarak şu görüşler dile getirilmiştir: Perdenin arkasında duruyordu. Namaz kılıyordu ve misafirlere hizmet etmek için ayakta duruyordu. İbrahim'in hanımının ismi Sâre idi.

**فَضَحِكَتْ/*Ve güldü:*** Bir görüşe göre "hayız gördü" anlamındadır ki bu görüş zayıftır. Cumhura göre bu fiil bilinen şekliyle "güldü" anlamındadır. Âlimler onun hangi sebeple güldüğü hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir görüşe göre kendisine müjdelenen çocuk sebebiyle gülmüştür. Bu anlama göre âyetin lafzında takdim ve tehir vardır. Başka bir görüşe göre korkudan sonra güvene kavuşmanın sevinciyle gülmüştür. Bir diğer görüş ise Lût'un kavminin helak olacağı için sevinmesi sebebiyle gülmüştür.

**فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ/*Ona da İshak'ı müjdeledik:*** Onlara çocuğun bahşedilmesi Allah'ın işlerinden olduğu için müjdeleme fiili Allah'a izafe edilmiştir.

**وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ/*İshak'ın ardından da Yakub'u:*** Yani İshak'tan sonra onun oğlu olan Yakub'u müjdeledik. Bir görüşe göre Yakub İshak'ın oğlunun oğludur. "يَعْقُوبَ/***Ya'kûb***" merfu okunduğunda mübteda/özne, mansub okunduğunda ise İshak üzerine atıf olur.

**قَالَتْ يَا وَيْلَتٰى/*Vay başıma gelene!:*** Buradaki "وَيْلَتٰى/***veyletâ***" kelimesindeki elif-i maksûre, nefsi mütekellim yâ'sından bedeldir. "يا لهفى/يا أسفى/ Yâ lehfâ, yâ esefâ" ve "يا عجبا/yâ aceben" kelimelerinde de durum aynıdır. Bu söz İbrahim'in hanımının doğuracağı haberini alınca duyduğu şaşkınlığı ifade etmektedir. Rivayet edildiğine göre bu olay olduğunda Sâre doksan dokuz, İbrahim ise yüz yaşındaydı.

**رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ/*Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir:*** Bu ifade dua anlamında da olabilir, haber niteliğinde de olabilir.

**أَهْلَ الْبَيْتِ/Ev halkı!:** Yani İbrahim'in ev halkı. Bu ifade "ihtisas" anlamı taşıyan gizli bir fiilin mef'ûlü veya münada olması sebebiyle mansubdur.

**حَمِيدٌ/Hamîd:** "Övülen, övülmeye layık olan" anlamına gelmektedir.

**مَجِيدٌ/Mecîd:** "المجد/el-Mecd" kökünden türemiş olup "yüce ve değerli" anlamına gelmektedir.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ {٧٤} اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ اَوَّاهٌ مُنِيبٌ {٧٥} يَٓا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ {٧٦}

***74. İbrahim'den korku gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında Bizimle mücadele etti. 75. İbrahim cidden yumuşak huylu, çok içli, kendisini Allah'a vermiş biri idi. 76. Ey İbrahim! Bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin emri gelmiştir. Ve onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir!***

**يُجَادِلُنَا/Bizimle mücadele etti:** Bu kelime muzari fiil kalıbında olmasına rağmen mazi/geçmiş zaman anlamındadır ve âyetin başındaki "**لَمَّا/lemmâ**" edatının cevabıdır veya "bizimle mücadele etmeye başladı" takdirindedir ya da yeni bir cümle başlangıcıdır ki buna göre "**لَمَّا/lemmâ**" edatının cevabı mahzûf olur. Âyetin manası "Lût kavminden azabın kaldırılması hususunda meleklerle konuştu" şeklindedir. Bu olay dilden dile aktarılmaktadır.

**لَحَلِيمٌ اَوَّاهٌ/Le-halîmün evvâhün:** Bu ifade Tevbe sûresinin 114. âyetinde "**لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ/le-evvâhün halîmün**" şeklinde geçmektedir.

**يَٓا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا/Ey İbrahim! Bundan vazgeç:** Yani "Ey İbrahim! Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaktan vazgeç. Zira onların helak edilmesine dair hüküm kesinleşmiştir."

وَلَمَّا جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطاً سِٓيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعاً وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ {٧٧} وَجَٓاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ بَنَاتِي هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ {٧٨} قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ {٧٩} قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِي اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ {٨٠}

***77. Elçilerimiz Lût'a gelince, onlar yüzünden kötü oldu ve içi daraldı da "Bu, zor bir gündür" dedi. 78. Kavmi, koşarak onun yanına geldi. Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar. "Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır; sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu!" dedi. 79. Dediler ki: "Senin kızlarında bizim bir hakkımızın olmadığını biliyorsun. Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin." 80. "Eğer benim size karşı bir gücüm olsaydı veya sağlam bir köşeye sığınabilseydim!" dedi.***

وَلَمَّا جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطاً سِٓيءَ بِهِمْ/***Elçilerimiz Lût'a gelince, onlar yüzünden kötü oldu:*** Lût kendisine gelen melekleri görünce onları insan zannettiği ve kavminin onlara tacizde bulunmasından korktuğu için kendisini kötü hissetti ve canı sıkıldı.

يَوْمٌ عَصِيبٌ/***Zor bir gündür:*** Yani sıkıntılı, çetin.

وَجَٓاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ/***Kavmi koşarak onun yanına geldi:*** Lût'un karısı kendilerine misafirlerin geldiğini kavmine haber vermişti. İnsanlar da o kötü işlerini onlara da yapmak için koşarak Lût'un evine gittiler.

وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ/***Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar:*** Yani erkekler ile o sapıklığı yapmak onların âdetiydi.

قَالَ يَا قَوْمِ هَٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتِي/***"Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır!" dedi.:*** Yani "kızlarımla evlenin" demek istemiş[16] ve ayrıca kızlarını öne sürerek misafirlerini korumak istemiştir. Lût'un kızlarının isimlerinin Zeynâ ve Rağûte, helak olan eşinin adının Vâlihe, Nûh'un eşinin adının ise Vâlika olduğu söylenmiştir.

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ/***Dediler ki: Senin kızlarında bizim bir hakkımızın olmadığını biliyorsun:*** Yani bizim onlara karşı bir arzumuzun olmadığını biliyorsun.

وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ/***Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin:*** Burada erkeklerle nikâhlanmayı kastediyorlardı.

قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً/***Eğer benim size karşı bir gücüm olsaydı:*** Burada şart edatı olan "لَوْ/***lev***" kelimesinin cevabı mahzûftur ve "Eğer benim sizi defetmeye yetecek gücüm olsaydı mutlaka bunu yapardım" şeklinde takdir edilir. "لَوْ/***Lev***" edatının temenni ifade eden "keşke" anlamına gelmesi de mümkündür.

اَوْ آوٖي اِلٰى رُكْنٍ شَدٖيدٍ/***Veya sağlam bir köşeye sığınabilseydim!:*** Burada ***"sağlam bir köşe"*** ifadesiyle kendisine sığınanları diğer insanlara karşı koruyan aşiret ve yardımcılar kastedilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Lût hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Allah, kardeşim Lût'a rahmet etsin! O muhakkak sağlam bir köşeye sığınmıştır."***[17] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* burada sağlam bir köşe olarak Allah'ı ve meleklerini kastetmiştir.

---

16 İbn Atiyye bu konuda şunları söylemiştir: "Bir grup âlime göre, misafirlerini korumak amacıyla kendi kızlarını işaret edip kavminin onlarla evlenmesini istemiştir. Bu yoruma göre, o zaman kâfir bir erkekle mü'min bir kadının evlenmesi caizdi veya bu sözünde onların da kızlarıyla evlenebilmek için iman etmelerini istemekteydi. Başka bir grup âlime göre ise 'kızlarım' derken o şehirde yaşayan bütün kadınları kastetmiştir. Zira peygamberler gönderildikleri toplumların babası sayılırlar. Bu görüşü İbn Mes'ûd'un Ahzâb sûresi 6. âyetini ***'Peygamber mü'minlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir'*** kısmından sonra 'Peygamber de onların babasıdır' şeklinde ekleme yaparak okuması da desteklemektedir. Lût bu yoruma göre de 'nikâhlanmaya' işaret etmiştir." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 209.

17 Buhârî, no: 3372; Müslim, no: 151; Nesâî, IX, 1293; İbn Mâce, no: 4026; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 326.

قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُٓوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ اِنَّهُ مُصِيبُهَا مَٓا اَصَابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ {٨١}

***81. Dediler ki: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle yürü. Karından başka sizden hiç kimse geriye dönüp bakmasın. Çünkü onlara gelecek olan şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?"***

قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ/***Dediler ki: Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz:*** Bu sözü söyleyenler meleklerdir. ***"Onlar sana asla dokunamazlar"*** sözünde Lût'un kavmi kastedilmektedir. Zira Allah o zaman onların gözüne perde çekmiştir.

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ/***Gece ailenle yürü:*** Yani aileni gece şehirden çıkar. Çünkü bu şehirlerde yaşayanların üzerine azap inecek. Bu âyet katı hemzesi ile "فَاَسْرِ/***fe-esri"*** ve vasıl hemzesi ile "فَاسْرِ/***fesri"*** şeklinde de okunmuştur.[18]

بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ/***Gecenin bir kısmında:*** Gecenin bir bölümünde.

وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ/***Sizden hiç kimse geriye dönüp bakmasın.*** Onlara helak olan şehirlerine üzülmeleri sebebiyle ciğerleri parçalanmasın diye geri dönüp bakmaları yasaklandı. Bir görüşe göre "يَلْتَفِتْ/***yeltefit"*** kelimesi "eğilmek, yamulmak" anlamındadır.

اِلَّا امْرَاَتَكَ/***Karından başka:*** Buradaki "امْرَاَتَكَ/***karın"*** kelimesi hem mansub hem de merfu olarak okunmuştur.[19] Mansup okunduğunda ***"gece ailenle yürü"*** ifadesinden istisna olur ve buna göre Lût'un hanımının onlarla birlikte gece şehirden çıkmamış olduğu anlaşılır. Merfu okundu-

---

18 Medineli iki imam ve İbn Kesîr vasıl hemzesi ile "فَاسْرِ" şeklinde, diğerleri ise kat' hemzesi ile "فَاَسْرِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 327.

19 İbn Kesîr ve Ebû Amr merfu olarak, diğerleri ise mansub olarak okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 89.

ğu takdirde ***"sizden hiç kimse geriye dönüp bakmasın"*** sözünden bedel olur. Buna göre Lût'un hanımı da onlarla birlikte şehirden çıkmış ancak yasak olmasına rağmen geriye dönüp "Vah kavmimin başına gelene" deyince bir taş isabet ederek onu öldürmüştür.

إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ/***Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir:*** Yani onlara azabın gelme vakti sabahtır.

اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ/***Sabah yakın değil mi?:*** Meleklerin ***"Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir"*** sözleri üzerine Lût "Şu an helak edilmeyecekler mi?" deyince, melekler ***"Sabah yakın değil mi?"*** karşılığını vermişlerdir.

فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجّ۪يلٍۙ مَنْضُودٍۙ {٨٢} مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَۜ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِم۪ينَ بِبَع۪يدٍ۟ {٨٣}

***82. Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık. 83. Rabbin katında işaretlenerek. Onlar zalimlerden uzak değillerdir.***

جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا/***Oranın altını üstüne getirdik:*** Burada Medâin şehri kastedilmektedir. Rivayet edildiğine göre Cebrail kanadını Lût kavminin yaşadığı şehrin altına sokup yerinden şehri söktü ve kaldırdı. Öyleki gök ehli horozların ötüşünü ve köpeklerin havlamasını duyuyordu. Sonra onları ters çevirip yere fırlattı.

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً/***Ve üzerlerine taşlar yağdırdık:*** Yani Medâin şehrinde yaşayan halkın üzerine. Rivayet edildiğine göre, oranın halkından olup da o anda şehrin dışında bulunan kişilere de gökten düşen bir taş isabet etmiştir. Şehirde olanlara gelince; onlar şehir alt üst edildiği zaman ölmüşlerdir.

مِنْ سِجّ۪يلٍ/***Min siccîlin:*** Bu kelime hakkında "Su ve çamurdan oluşmuş," "pişirilmiş tuğladan/atılacağı zaman kime isabet edeceği kaydedilen" ve yabancı dilden bir lafız olduğu şeklinde farklı görüşler vardır.

مَنْضُودٍ/**İstif edilmiş:** Yani birbiri üzerine konulmuş.

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ/**Rabbin katında işaretlenerek:** Bir işaret ile belirlenmiş. Rivayet edildiğine göre, o taşlardan bazıları beyaz, bazıları kırmızıydı ve her taşın üzerinde kime isabet edeceği yazılıydı.

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ/**Onlar zalimlerden uzak değildir:** Bu cümlede ***"onlar"*** zamiri ile taşlar, ***"zalimler"*** sözüyle ise Kureyşli kâfirler kastedilmektedir ve cümle onlar için bir tehdit içermektedir. Yani inkâr etmeleri sebebiyle Mekkeli kâfirlere de taşların atılması çok uzak değildir. Bir görüşe göre ***"onlar"*** zamiri Medâin şehri halkını ifade etmektedir. Buna göre mana "Helak edilmiş olan Medâin halkı Mekkeli kâfirlerden uzakta değildir. Yine de onlardan ibret almıyorlar mı?" şeklinde olur. Nitekim ***"And olsun, senin kavmin, bela yağmuruna tutularak yok edilen kente uğramıştır"***[20] âyetinde de bu hususa değinilmektedir. Bir görüşe göre ise bu âyette ***"zalimler"*** ifadesi genel anlamda kullanılmıştır.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباًۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ
وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنّ۪ي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنّ۪ي اَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ مُح۪يطٍ {٨٤} وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ {٨٥}
بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَف۪يظٍ {٨٦}

***84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka ilâh yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır içinde görüyorum. Ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. 85. Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. 86. Eğer mü'min iseniz Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim."***

---

20 Furkân 25/40.

**اِنّي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ/Ben sizi hayır içinde görüyorum:** Yani ucuz fiyatlar ve bol rızık içinde.

**عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ/Kuşatıcı bir günün azabı:** Kıyamet günü veya dünyada azap çekecekleri gün.

**بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ/Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır:** Yani Allah'ın rızkından ve nimetinden sizin yanınızda bıraktığı şey.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فِي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُاۜ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ {٨٧} قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقاً حَسَناًۜ وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُۜ اِنْ اُرِيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُۜ وَمَا تَوْفِيقِي اِلَّا بِاللّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ {٨٨}

***87. Dediler ki: "Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!" 88. Dedi ki: "Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."***

**اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ/Namazın mı emrediyor?:** Buradaki "**صَلٰوةٌ/salâtün**" kelimesi bilinen namaz anlamındadır. Emretme işinin namaza nispet edilmesi ***"Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten men eder"***[21] âyetinde olduğu gibi mecazendir. Âyetin manası "Bizim putlara tapmayı terk etmemizi senin namazın mı emrediyor?" şeklindedir. Kâfirler bu sözü alaycı bir üslupla söylemişlerdir.

---

21 Ankebût 29/45.

**أَوْ اَنْ نَفْعَلَ فٖي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا/*Yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı:*** Onlar bu sözleriyle ölçü ve tartıda yaptıkları hileleri kastediyorlardı. "اَنْ نَفْعَلَ/***Yapmamızı"*** ifadesi "اَنْ نَتْرُكَ/***terk etmemizi"*** üzerine atfedilmiştir.

**اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلٖيمُ الرَّشٖيدُ/*Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın:*** Bir görüşe göre onlar bu sözü Şuayb'ı küçük görme ve onunla alay etme niyetiyle söylemişlerdir. Başka bir görüşe göre ise bu sözün manası "Sen kendine göre yumuşak huylu ve çok akıllısın" şeklindedir.

**وَرَزَقَنٖي مِنْهُ رِزْقاً حَسَناً/*O bana tarafından güzel bir rızık vermişse:*** Yani sizin mallarınıza soktuğunuz bozgunculuktan kurtarmışsa. Bu âyetteki "اَرَاَيْتُمْ/***ne dersiniz?"*** ifadesinin cevabı mahzûftur ve o cevabın içeriğine âyetin manası delalet etmektedir. Takdiri şu şekildedir: "Ben Rabbimden açık bir delil üzerindeysem O'nun mesajını tebliğ etmeyi terk etmem beni ıslah eder mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

**وَمَٓا اُرٖيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ/*Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum:*** Bir kişi benim yapmak istemediğim bir şeyi yapmak isterse "خالفني فلان إلى كذا," senin yapmak istediğin bir şeyi o yapmak istemezse "خالفني عنه" denilir.

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقٖٓي اَنْ يُصٖيبَكُمْ مِثْلُ مَٓا اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍۜ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعٖيدٍ {٨٩} وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِۜ اِنَّ رَبّٖي رَحٖيمٌ وَدُودٌ {٩٠} قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثٖيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فٖينَا ضَعٖيفاًۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَۘ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزٖيزٍ {٩١}

***89. "Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin! Lût kavmi de sizden uzak değildir. 90. Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki Rabbim çok merhametlidir, çok sever." 91. Dediler ki: "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz***

***ve içimizde seni cidden zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlardık. Sen bizden üstün değilsin."***

**وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي اَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَٓا اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ/*Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir musibet getirmesin!:*** Yani bana olan düşmanlığınız önceki toplumların çektikleri azap gibi sizin de başınıza bir musibet gelmesine sebep olmasın. Bu cümlede "**شِقَاقِي/*şikâkî*"** fâil, "**اَنْ يُصِيبَكُمْ/*en yusîbeküm*"** mef'ûldür.

**وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ/*Lût kavmi de sizden uzak değildir:*** Yani zaman açısından sizden uzak değildir. Çünkü onlar helak olan kavimler içerisinde Lût kavmine en yakın olanlardır.

**مَا نَفْقَهُ/*Anlamıyoruz:*** Yani idrak etmiyoruz.

**وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فِينَا ضَعِيفاً/*Ve içimizde seni cidden zayıf görüyoruz!:*** Yani destekçisi olmayan ve güçsüz biri olarak. Bir görüşe göre bedeni zayıf yapılı, başka bir görüşe göre ise kör.

**وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ/*Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlardık:*** Buradaki "**رَهْط/*rahdü*"** kelimesi ile "soy ve düşünce olarak yakın olanlar" kastedilmektedir. "Taşlamak" ifadesi de hakiki manada "taş atmak" veya mecazi manada "hakaret ederek kovmak" anlamına gelmektedir.

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطِي اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَٓاءَكُمْ ظِهْرِيًّا اِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ {٩٢} وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُٓوا اِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ {٩٣} وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَۙ {٩٤} كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَاۜ اَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ {٩٥}

***92. "Ey kavmim" dedi, "Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, onu arkanıza attınız. Şüphesiz***

***ki Rabbim yapmakta olduklarınızı kuşatıcıdır. 93. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği kişinin ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim." 94. Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. 95. Sanki orada hiç barınmamışlardı. Bilin ki, Semûd kavmi uzak olduğu gibi Medyen kavmi de uzak oldu.***

**اَرَهْطٖٓي اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ/*Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü?:*** Şuayb bu sözüyle onları kınamaktadır. Eğer "Kavminin söyledikleri kendileri nazarında güçlü olanın Şuayb değil, onun sülalesi olduğu hakkındadır. Bu durumda Şuayb, nasıl olurda onların sözünden farklı olarak "***Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü?***!?" denilecek olursa şöyle cevap verilir: Onların, Allah'ın elçisi olmasına rağmen Şuayb'ı küçümsemeleri, aynı zamanda Allah'ı da küçümsedikleri anlamına gelmektedir. İşte bu sebeple ***"Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı güçlü?"*** diye sormuştur.

**وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَٓاءَكُمْ ظِهْرِيًّا/*Onu arkanıza attınız:*** Burada ***"onu"*** zamiriyle Allah, Allah'ın dini veya Allah'ın emri kastedilmektedir. "**ظِهْرِيًّا/*Zıhriyyen"*** kelimesi "arkaya atılıp değer verilmeyen şey" anlamına gelmektedir. Bu kelime, nesebin değişmesi yönüyle "ظِهْرِ/sırt" kelimesine nispet edilmiştir.

**وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ/*Ey kavmim! Elinizden geleni yapın!:*** Şuayb bu ifade ile onları tehdit etmektedir. "**مَكَانَتِكُمْ/*Mekânetiküm"*** kelimesi "dünyadaki bütün imkânlarınızı ve gücünüzü kullanarak" anlamına gelmektedir.

**مَنْ يَأْتٖيهِ عَذَابٌ يُخْزٖيهِ/*Kendisini rezil edecek azabın geleceği kişinin:*** Dünya ve ahiret azabının.

**وَارْتَقِبُوا/*Bekleyin!:*** Bu ifade de tehdit amaçlıdır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ {٩٦} اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ فِرْعَوْنَۚ وَمَٓا اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ {٩٧} يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَۜ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ {٩٨} وَاُتْبِعُوا فٖي هٰذِهٖ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ {٩٩}

***96-97. And olsun ki Musa'yı da âyetlerimizle ve apaçık bir güç ile Firavun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri doğru değildi.***

***98. Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sokacaktır. Varacakları yer ne kötü yerdir! 99. Onlar burada da kıyamet gününde de lanete uğratıldılar. Bu ne kötü armağandır!***

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا/***And olsun ki Musa'yı da âyetlerimizle gönderdik:*** Yani mucizelerimizle.

وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ/***Apaçık bir güç:*** Yani açık bir delil.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ/***Kavminin önüne düşecek:*** Kavminin dünyada iken sapıklık ve inkârda kendisine tâbi olduğu gibi ahirette de onlara önderlik edecek.

فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ/***Onları ateşe sokacaktır:*** Buradaki "اَوْرَدَ/***evrade***" fiili, "dâhil etmek, girdirmek" anlamındadır. Onların ateşe girmelerinin mutlaka gerçekleşecek olmasını ifade etmek için fiil burada mazi/geçmiş zaman kipinde kullanılmıştır.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ/***Kıyamet gününde:*** Bu kelime "dünyada" anlamına gelen "فٖي هٰذِهٖ/***burada***" ifadesi üzerine atfedilmiştir.

بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ/***Bu ne kötü armağandır!:*** Yani onlara ne kötü bir şey verilmiştir.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَٓائِمٌ وَحَصِيدٌ {١٠٠} وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّت۪ي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْب۪يبٍ {١٠١} وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَل۪يمٌ شَد۪يدٌ {١٠٢} اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِۜ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ {١٠٣} وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَعْدُودٍ {١٠٤}

***100. İşte bu, memleketlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan kalan da vardır, biçilmiş de vardır. 101. Onlara Biz zulmetmedik; fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin emri geldiğinde, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları onlara hiçbir şey sağlamadı, ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı. 102. Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, O'nun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir! 103. İşte bunda, ahiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün insanların toplandığı bir gündür ve o, şahitli bir gündür. 104. Biz onu sadece sayılı bir müddete kadar bekletiriz.***

قَٓائِمٌ وَحَصِيدٌ/***Kalan da vardır, biçilmiş de:*** Ayakta kalan ve silinip giden.

فَمَٓا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمْ/***İlâhları onlara hiçbir şey sağlamadı:*** Bu ifade Allah'ın birliğini ve ortaklarının olmadığını beyan etmektedir.

تَتْب۪يبٍ/***Ziyan:*** Yani hüsrân.

يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ/***İnsanların toplandığı bir gündür:*** Yani insanların hesap verip sonucunda mükâfat ve ceza görmek üzere toplanacakları gün. Bu günde insanların bir araya geleceklerinin kesin olduğunu belirtmek için fiil hâlinde değil de ismi mef'ûl kipinde "مَجْمُوعٌ/***mecmuun***" gelmiştir. Çünkü ism-i mef'ûl şeklindeki ifade fiil olarak ifadeden daha etkilidir.

**يَوْمٌ مَشْهُودٌ/Şahitli bir gün:** Yani öncekilerin ve sonrakilerin hazır bulunduğu.

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ {١٠٥} فَاَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌۙ {١٠٦} خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ {١٠٧} وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ {١٠٨} فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِۜ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُۜ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍۚ {١٠٩}

***105. O geldiği gün O'nun izni olmadan hiç kimse konuşmaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu. 106. Bedbaht olanlar ateştedirler, orada onların nefes alıp vermeleri vardır. 107. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır. Çünkü Rabbin, istediğini hakkıyla yapandır. 108. Mutlu olanlara gelince; onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır. Bu kesilmeyen bir lütuftur. 109. O hâlde onların tapmakta oldukları şeyler hakkında şüphen olmasın. Çünkü onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Biz onların nasiplerini mutlaka eksiksiz olarak vereceğiz.***

**يَوْمَ يَأْتِ/O geldiği gün:** Buradaki "**يَوْمَ/yevme**" kelimesinin âmili "**لَا تَكَلَّمُ/konuşmaz**" ifadesi veya gizli bir fiildir. "**يَأْتِ/Gelir**" fiilinin fâili "**يَوْمٌ مَشْهُودٌ/şahitli bir gün**"dür. Zemahşerî'ye göre ise fâili **"veya Rabbinin gelmesi"**[22] âyetinde de olduğu gibi Allah'tır. "**بِاِذْنِهٖ/O'nun izni**" kelimesindeki zamirin de Allah'a ait olması bu görüşü desteklemektedir.

**فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ/Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu:** Burada **"hiç kimse konuşmaz"** ifadesinde kastedilen yerdeki insanlar kastedilmektedir.

---

22 En'âm 6/158.

**زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ/Zefîrun ve şehîkun:** Buradaki “**زَفِيرٌ/zefir,”** nefesin verilmesi, “**شَهِيقٌ/şehîk”** ise onun geri alınmasıdır. Bir görüşe göre “**زَفِيرٌ/zefir,”** üzüntülü ses, “**شَهِيقٌ/şehîk”** ise ağlayan kişinin sesidir. Başka bir görüşe göre “**زَفِيرٌ/zefir,”** boğazdan, “**شَهِيقٌ/şehîk”** ise göğüsten çıkan sestir.

***خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ/Gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır:*** Bu âyet hakkında iki görüş vardır.

**Birincisi:** Burada ahiretin gökleri ve yeri kastedilmektedir ki onlar sonsuza kadar kalacaklardır.

**İkincisi:** Bu ifade Arapça’da “ما لاح كوكب وما ناح الحمام/Ne yıldız göründü ne de güvercin ağladı” cümlesi gibi sonsuzluğu ifade etmektedir. Burada devamlılığa vurgu yapmak için böyle bir benzetme yapılmıştır.

***اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَ/Rabbinin dilediği hariç:*** Bu istisna hakkında üç görüş bulunmaktadır.

**Birincisi:** Bu ifade, kesin olacak bir iş için bile “inşâallah” demek gibi Allah’a karşı edebi ifade etmektedir.

**İkincisi:** Burada günahkârların cehennemden çıkış zamanı kastedilmektedir. Buna göre bir önceki âyetteki ***“Bedbaht olanlar”*** sözü hem kâfirleri hem de günahkârları kapsar.

**Üçüncüsü:** Onların dünyada ve berzahta kaldıkları zaman istisna edilmektedir.

Bir sonraki âyette cennet ehli hakkındaki istisnaya gelince; onlar hakkında ikinci görüş hariç birinci ve üçüncü görüş doğru olur.

***غَيْرَ مَجْذُوذٍ/Kesilmeyen:*** Yani kesintiye uğramayan, devamlı.

***فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِ/O hâlde onların tapmakta oldukları şeyler hakkında şüphen olmasın:*** Burada putlara tapanlara işaret edilmektedir. Yani onların dininin bozuk olduğu hususunda şüphe etme.

مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُهُمْ/***Çünkü onlar ancak daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar:*** Yani onlar herhangi bir delile dayanmadan babalarının yaptıklarına tâbi oluyorlar.

وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ/***Biz onların nasiplerini mutlaka vereceğiz:*** Yani azaptan paylarını.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ {١١٠} وَاِنَّ كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ اِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ {١١١} فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ {١١٢} وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ {١١٣}

***110. And olsun Biz Musa'ya Kitab'ı verdik; fakat onda ihtilaf edildi. Eğer Rabbinden geçen bir söz olmasaydı, elbette onların arasında hüküm verilmişti. Şüphesiz ki onlar da onun (Kur'ân) hakkında derin bir şüphe içindedirler. 111. Şüphesiz Rabbin, hepsinin amellerini onlara tam olarak verecektir. Çünkü Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır. 112. O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir. 113. Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım göremezsiniz!***

كَلِمَةٌ سَبَقَتْ/***Geçen bir söz:*** Yani kader. Bu söz Allah'ın onların arasında dünyada değil ahiret hayatında hüküm vereceğini belirtmektedir.

وَاِنَّ كُلًّا/***Şüphesiz hepsinin:*** Bu ifadenin başındaki edat "اِنَّ/***inne***" ve "اِنْ/***in***" şeklinde okunmuştur.[23] İkisinin de anlamı aynıdır. "كُلًّا/***Hepsi***" kelimesindeki tenvin "كُلُّهُمْ/onların hepsi" takdirinde mahzûf muzafun

23 İki Mekkeli kıraat imamı ve Ebû Bekir "اِنْ" şeklinde, diğerleri ise "اِنَّ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 89.

ileyh'ine karşılıktır. "لَمَا/***Lemâ***" edatı şeddesiz olarak okunduğu takdirde başındaki "lâm" harfi yemin için gelmiştir, "مَا/***mâ***" harfi ise zaittir. "لَيُوَفِّيَنَّهُمْ/***Le-yüveffiyennehüm***" kelimesi "اِنَّ/***inne***"nin haberi olur. Şeddeli olarak "لَمَّا/***lemmâ***" şeklinde okunduğunda ise baştaki "اِنْ/***in***" edatı olumsuzluk ifade eder ve "لَمَّا/***lemmâ***" kelimesi de "illâ" istisna edatı anlamında kullanılmış olur.

**لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْ/*Rabbin, amellerini onlara tam olarak verecektir:*** Yani amellerinin karşılığını.

**وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا/*Zulmedenlere meyletmeyin:*** Yani kâfirlere. Bir görüşe göre yöneticilerden ve diğer insanlardan zalim olanlardır.

**ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ/*Sonra yardım göremezsiniz:*** Bu cümle öncesine atıf değil, yeni bir başlangıç cümlesidir. "ثُمَّ/***Sonra***" edatı burada yardımın çok uzak olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ الَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذَّاكِرِينَ {١١٤} وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ {١١٥} فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْاَرْضِ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا اُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ {١١٦} وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ {١١٧}

***114. Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır. 115. Sabret çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmez. 116. Sizden önceki asırlarda yeryüzünde bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır. Zulmedenler ise kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler. 117. Halkı iyi olduğu hâlde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helâk etmez.***

**وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ/Namaz kıl:** Burada farz namazlar kastedilmektedir. Gündüzün bir ucu sabah, diğer ucu ise öğle veya ikindidir. Gecenin ilk saatleri ile de akşam veya yatsı namazı kastedilmektedir.

**اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ/İyilikler kötülükleri giderir:** Âyetin lafzı genel olmakla birlikte te'vil ehli buradaki iyilikleri beş vakit namaz olarak tahsis etmiştir. Bunun örnek verme kabilinden olması da mümkündür. Rivayet edildiğine göre bir adam bir kadını öpmüş ancak sonra pişman olmuştu. Bu durumu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e anlattı, daha sonra da onunla birlikte namaz kıldı. O anda bu âyet nâzil oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Soru soran kişi nerede?"** diye sordu. O kişi "İşte buradayım" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Senin günahın bağışlandı"** buyurdu. O kişi "Sadece benim mi yoksa bütün Müslümanların mı?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Bilakis bütün Müslümanların"** diye cevap verdi.[24] Bu rivayete göre, âyet Medine'de nâzil olmuştur. Bir görüşe göre ise âyet bu olaydan önce nâzil olmuş ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o kişinin durumuyla ilgili olarak bu âyeti zikretmiştir. Bu görüşe göre bu âyet de sûrenin diğer bölümleri gibi Mekke'de nâzil olmuştur. Âlimlerin geneline göre iyilikler, büyük günahlardan kaçınıldığı sürece küçük günahları giderir.

**ذٰلِكَ/Bu:** Burada namazlara veya daha önce geçmiş olan bütün öğüt, teşvik ve tehditlere işaret edilmektedir.

**فَلَوْلَا/Olsaydı:** Bu ifade "هَلَّا/hellâ" edatıyla aynı anlamdadır.

**اُولُوا بَقِيَّةٍ/Faziletli:** Yani hayırlı kişiler ve din, başkalarına değil özellikle onlara kalmaktadır.

**اِلَّا قَلِيلاً مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ/Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır:** Bu, munkatı istisnadır. Manası şöyledir: "Ancak önceki dönemlerde kurtardıklarımızdan az bir kısmı yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoymuştur." Bir görüşe göre ise bu muttasıl istisnadır ve öncesindeki ifadeler olumsuzluk ifade etmektedir. Sanki

24 Buhârî, no: 526; Müslim, no: 2763; Tirmizî, no: 3114.

şöyle demektedir: "Onların içerisinde yeryüzünde bozgunculuktan alıkoyan ancak az bir kısım vardı."

الَّذِينَ ظَلَمُوا/***Zulmedenler:*** Yani bozgunculuktan alıkoymayanlar.

بِظُلْمٍ/***Haksızlıkla:*** Bu ifade "رَبُّكَ/***Rabbin***" kelimesinden hâl konumundadır. Mana şu şekilde olur: "Rabbin memleketleri onlara haksızlık yaparak helak etmez. Allah böyle davranmaktan yücedir."

وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَۙ {١١٨} اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَۜ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْۜ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ {١١٩} وَكُلاًّ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَۚ وَجَٓاءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ {١٢٠} وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْۜ اِنَّا عَامِلُونَۙ {١٢١} وَانْتَظِرُواۚ اِنَّا مُنْتَظِرُونَ {١٢٢} وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ {١٢٣}

***118. Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. 119. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı. Rabbinin "And olsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözü yerini buldu. 120. Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, mü'minlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir. 121. İman etmeyenlere de ki: "Elinizden geleni yapın! Biz de yapmaktayız! 122. Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!" 123. Göklerin ve yerin gaybı yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir.***

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً/***Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek ümmet yapardı:*** Yani iman konusunda aralarında anlaşmazlık bulunmayan inanan bir toplum.

وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ/***Onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler:*** Yani dinler, inançlar ve mezhepler hususunda.

وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ/***Onları bunun için yarattı:*** Bu konudaki görüşlere göre bu âyette insanlar arasındaki ihtilafa veya rahmete ya da her ikisine birden işaret edilmektedir.

وَكُلًّا نَقُصُّ/***Hepsini anlatıyoruz:*** Buradaki "كُلًّا/***küllen***" kelimesi "نَقُصُّ/***nekussu***" fiilinin mef'ûlü olduğu için mansubdur. "مَا/***Mâ***" edatı ise "كُلًّا/***küllen***" kelimesinden bedeldir.

وَجَاءَكَ فِي هٰذِهِ الْحَقُّ/***Bunda sana gerçeğin bilgisi gelmiştir:*** Burada sûreye işaret edilmektedir.

اعْمَلُوا/***Yapın*** انْتَظِرُوا/***Bekleyin***: Bu emirler iman etmeyenleri tehdit etmekte ve onların aleyhine kanıt sunmaktadır.

# سُورَةُ يُوسُفَ

# 12. YUSUF SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

الٓرٰ۠ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ۠ {١} اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰناً عَرَبِياًّ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ {٢} نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَۗ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ {٣}

***1. Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir. 2. Anlayasınız diye Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. 3. (Ey Muhammed!) Biz sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin.***

الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ۠/***Apaçık Kitap:*** Kur'ân-ı Kerîm'dir. "Mübîn" ise "açıklayıcı" manasını taşır. Hem müteaddî yani mef'ûl alabilen hem de mef'ûl almayan müteaddisiz bir fiildir. Eğer müteaddî olursa "hakkı açıkladı, ortaya çıkardı" manasına gelir.

لَعَلَّكُمْ/***Anlayasınız diye:*** Ya "اَنْزَلْنَاهُ/***onu biz indirdik***" fiiline ya da "عَرَبِياًّ/***Arapça***" ismine bağlıdır.

***أَحْسَنَ الْقَصَصِ/Geçmiş milletlerin haberlerini en güzel bir şekilde:*** Kastedilen ya Yusuf kıssası ya da geçmiş peygamberlerin kıssalarıdır. Kıssa kelimesi "anlatılan şey" manasında ya masdardır ya da ism-i mef'ûldür. Eğer burada masdar kastedilirse ***"anlatıyoruz"*** fiilinin mef'ûlü hazfedilmiştir. Çünkü Kur'ân zikri buna işaret eder.

***وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ/Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin***: "***قَبْلِهِ Kablihî"***deki zamir kıssalara aittir. Yani sen kıssaları bilmekten gâfildin. Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in talimsiz olarak kıssaları Allah tarafından getirdiğine delil vardır.

اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَٓا اَبَتِ اِنّ۪ي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ ل۪ي سَاجِد۪ينَ {٤} قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَك۪يدُوا لَكَ كَيْداًۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُب۪ينٌ {٥} وَكَذٰلِكَ يَجْتَب۪يكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبَّكَ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ {٦} لَقَدْ كَانَ ف۪ي يُوسُفَ وَاِخْوَتِه۪ٓ اٰيَاتٌ لِلسَّٓائِل۪ينَ {٧}

***4. Bir zamanlar Yusuf, babasına (Yakub'a) demişti ki: "Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm." 5. (Babası) "Yavrucuğum!" dedi, "rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." 6. İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir. 7. And olsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır.***

***اِذْ قَالَ يُوسُفُ/Bir zamanlar Yusuf dedi:*** Buradaki âmil, gizli olanı veya kıssaları ***"hatırla"*** fiilidir.

يَا اَبَتِ/**Babacığım!:** Yani "Ey babam!" Buradaki "te" mübalağa içindir. Bir görüşe göre müenneslik "te"sidir. Mütekellim "yâ"sına delâlet etmek için esreli gelir. Yani "te" mütekellim "yâ"sının yerine geçer.

رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ/**Onları bana secde ederlerken gördüm:** Konuşmayı uzatmak için "görmek" fiili tekrar etmiştir. Yıldızlar, güneş ve ay "هُمْ/ **onlar"** zamiriyle akıllı kimselerin yerine geçmiştir. Çünkü onları akıllı kimselerin yaptığı secde fiiliyle vasfetti. Rüyasında gördüğü yıldızların te'vili Yusuf'un kardeşleri; güneş ve ay ise anne-babasıdır. Ona secde etmeleri ise Yusuf'a tevazu göstermeleri, o kralken onun boyunduruğu altına girmeleridir.

لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ/**Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma:** Yakub'un bunu söylemesinin sebebi, rüyanın Yusuf'un makamının yükselmesine dair te'vilini bilmesi ve kardeşlerinin ona haset etmesinden korkmasıdır.

يَجْتَبِيكَ/**Yectebîke:** Seni seçecek.

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ/**olayların yorumunu sana öğretecek:** Bir görüşe göre bu, rüya tabiridir. Ancak âyette lafız umûmidir.

اٰلِ يَعْقُوبَ/**Yakub'un ailesi:** Yani onun zürriyeti.

اٰيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ/**İsteyenler için ibretler vardır:** Rivayete göre Yahudiler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Yusuf kıssasını sordular ya da Kureyş'e Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kıssayı sormalarını emrettiler. Onlar da bu kıssayı sordular.[25] Ancak âyetteki lafız umûmîdir.

اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰٓى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ {٨} اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ {٩} قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ {١٠}

---

25 Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 217; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 143; Vâhidî, *Vasît*, II, 601.

***8. (Kardeşleri) dediler ki: "Yusuf'la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir." 9. (Aralarında dediler ki:) "Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe ederek) sâlih kimseler olursunuz!" 10. Onlardan biri "Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün)" dedi.***

**لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ/*Yusuf'la kardeşi:*** Kardeşi Bünyamin Yusuf'tan küçükür. O Yusuf'un öz kardeşidir ve Yakub'un en küçük çocuğudur.

**وَنَحْنُ عُصْبَةٌ/*Biz kalabalık bir cemaatiz:*** Yani küçüklerin aksine fayda ve zararı bilen bir cemaatiz. "Usbe," on kişiden başlayıp kırka kadar sayısı olan topluluktur.

**اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ/*Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir:*** Yani Yusuf'u ve kardeşini aşırı sevmesinden dolayı doğrudan çıkmıştır ve hatadadır.

**يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ/*Babanızın teveccühü yalnız size kalsın:*** Yani Yakub'dan başka kimse size olan muhabbetinde ve yönelmesinde ortak olmasın.

**قَوْماً صَالِحِينَ/*Sâlih kimseler:*** Yani tevbe ve istikâmet ile sâlih kimseler olun. Bir görüşe göre sâlih olma, babalarına karşı durumlarını düzeltmeleridir.

**قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ/*Onlardan biri dedi:*** O Yehuda'dır. Bir görüşe göre Robil'dir.

**غَيَابَتِ الْجُبِّ/*Kuyunun dibi:*** Ki oranın durumu bilinmez.

**السَّيَّارَةِ/*es-Seyyâra:*** Kervanın çoğuludur. Onlar yeryüzünde ticaret veya başka bir şey için dolaşırlar.

**اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ/Eğer mutlaka yapacaksanız:** Yani şayet yaparsanız bu, bir fikirdir.

قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ {١١}
اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَداً يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ {١٢} قَالَ اِنّ۪ي
لَيَحْزُنُن۪ٓي اَنْ تَذْهَبُوا بِه۪ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ
{١٣} قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّٓا اِذاً لَخَاسِرُونَ {١٤}

***11. Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz. 12. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz." 13. (Babaları) dedi ki: "Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım." 14. Dediler ki: "Hakikaten biz (kuvvetli) bir topluluk olduğumuz hâlde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten aciz kimseler sayılırız."***

**مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ/*Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun?:*** Yani Yusuf için niye bizden korkuyorsun? Yedi kıraat âlimi "تَأْمَنَّا/***te'mennâ***"yı idğam ve işmam ile okudular.[26] Çünkü aslında ilk nûn ötrelidir.

**يَرْتَعْ/*(Kıra) gönder:*** Kim "يَرْتَعِ/***yertai***"[27] diye okursa bu fiil ya "develeri otlatmak" ya da "birbirlerini korumak, gözcü olmak" manasına gelir. Kim de "يَرْتَعْ/***yerta'***" diye okursa bu fiil "verimli, bereketli bir yerde oturmak" anlamına gelir. Fiildeki "te," asıldır. Fiilin vezni "يفعل/yef'alü"dür ancak buradaki vezni iftialdir. Kim "يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ/***yerta' ve yel'ab***" diye okursa zamir Yusuf'a ait olur. Kim "نَرْتَعْ/***nerta'***" diye okursa zamir konuşanlara yani kardeşlere ait olur. Onlar "oynayalım" demişlerdi. Çünkü o zamanlarda onlar peygamber değillerdi ya da oyun, atlarla yarışmak gibi savaşı öğrenmek için mübahtır.

26 Dânî, *et-Teysîr*, 90.
27 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 231.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ {١٥} وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَ {١٦} قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ {١٧} وَجَٓاؤُ عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ {١٨}

***15. Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, Biz Yusuf'a "And olsun ki sen onların bu işlerini onlar (işin) farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik. 16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. 17. "Ey babamız!" dediler, "biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın." 18. Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler. (Yakub) dedi ki: "Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah'tır."***

**وَاَجْمَعُوا/*İttifakla karar verdiler:*** Yani kesin bir karar verdiler. "لَمَّا/***Lemmâ"***nın cevabı hazfedilmiştir. Bir görüşe göre cevabı "vav"ın ziyadesiyle "وَاَجْمَعُوا/***ittifakla karar verdiler***" veya "وَاَوْحَيْنَا/***vahyettik"*** ifadeleridir.

**وَاَوْحَيْنَا/*Vahyettik:*** Bu vahyin melek vasıtasıyla ya da ilhamla olması muhtemeldir. "اِلَيْهِ/***İleyhi"***deki zamir Yusuf'a aittir. Bir görüşe göre ise Yakub'a aittir. Ancak ilk görüş daha doğrudur.

**وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ/*Onlar (işin) farkına varmadan:*** Bu cümle "لَتُنَبِّئَنَّهُمْ/***onlara haber vereceksin"*** fiilinin hâlidir. Yani sen onlara haber verdiğin zaman onlar bunun farkına varmazlar. Buradaki hitap Yusuf'adır. Ya da "Biz ona vahyettiğimizde onlar bunun farkına varmazlar" anlamındadır. O zaman hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait olur.

نَسْتَبِقُ/***Yarışalım:*** Yani hangimizin daha önde olduğuna bakmak için ayaklarımızla yarış yapalım.

وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا/***Sen bize inanmazsın:*** Yani dediklerimizi tasdik etmezsin.

وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ/***Biz doğru söyleyenler olsak da:*** "Bizler senin katında doğru söyleyenlerden olsak bile sen bizi tasdik etmezsin. Sen bizi itham ederken nasıl böyle olmasın ki?" Bir görüşe göre manası şöyledir: "Biz bu konuşmamızda doğru söyleyenlerden olsak bile sen bizi tasdik etmezsin." Bu görüş onların (daha önceden hata yaptıklarını) gösterir. Ancak ilk görüş daha doğrudur.

وَجَٓاؤُ عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ/***Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler:*** Yani sahte kan. Veya mübalağa için masdarla vasıflandırılmıştır. Rivayete göre[28] onlar onun gömleğini bir oğlak kanına buladılar ve Yakub'a "Bu Yusuf'un kanı gömleğindedir" dediler. Yakub da onlara "Kurda ne olmuş da Yusuf'u yemiş ama gömleğini parçalamamış?" dedi. İşte bu sözüyle onların yalanını ortaya çıkardı.

سَوَّلَتْ/***Sevvelet:*** Yani süsledi.

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ/***Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir:*** Kendi nefsine sabrı vaat etti. Ötreli olarak gelmesi ya mübteda olduğunu gösterir ve bunun takdiri de "Güzel bir sabır daha uygundur" olur ya da mübtedanın haberi olduğunu gösterir. Bunun takdiri de "Bana düşen güzel bir sabırdır" olur.

وَجَٓاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُۜ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌۜ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةًۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ {١٩} وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ {٢٠} وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهِٓ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًاۜ

28 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 581.

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِۘ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِۜ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ {٢١}

***19. Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovasını saldı, (Yusuf'u görünce) "Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir. 20. (Kafile Mısır'a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi. 21. Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlat ediniriz." İşte böylece (Mısır'da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf'u o yere yerleştirdik. Allah emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmez.***

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ/***Bir kervan geldi:*** Rivayete göre bu kervan Medyen'dendir. Bir görüşe göre onlar Araplardır.

وَارِدَهُمْ/***Suculları:*** Topluluk için su çeken/bulan kimse. Süheylî sucunun isminin Araplardan Mâlik b. Da'r olduğunu nakleder. Onun çocuğu yoktur. O Yusuf'tan çocuğunun olması için dua etmesini istedi. Bunun üzerine Yusuf ona dua etti ve Allah onu on iki çocukla rızıklandırdı. Onlardan her biri de geride kabile olarak oğullar bıraktı.

قَالَ يَا بُشْرٰى/***"Müjde!" dedi:*** Yani "müjde" diye seslendi. Senin "yâ hasret" sözün gibi ki bu sözü kendine izafe etti. "يَا بُشْرٰى***Ya büşrâ"*** sonundaki mütekellim yâ'sının hazfedilmesiyle okunur.[29] Mana yine aynıdır. Bu kıraatle okunduğunda bir görüşe göre "Onlardan ismi 'Büşrâ' olan bir adama seslendi" manasına gelir; ancak bu uzak bir ihtimaldir. Sucu ipi kuyuya daldırınca Yusuf ona tutundu ve sucu "Müjdemi isterim, bu bir çocuk" dedi.

---

29 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 331.

وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً/***Onu bir ticaret malı olarak sakladılar:*** Fâilin zamiri kervana, mef'ûlün zamiri ise Yusuf'a aittir. Yani "onu beraberliklerinden gizlediler" veya insanlara "Bir kavim onu kendileri için Mısır'da satalım diye bize verdi" dediler.

وَشَرَوْهُ/***Onu sattılar:*** Zamir Yusuf'u alanlara aittir. Bir görüşe göre zamir, Yusuf'un kardeşlerine aittir. Kardeşler Yusuf'un yanına dönüp kervana "O bizim kölemizdir" dediler.

بِثَمَنٍ بَخْسٍ/***Değersiz bir pahaya:*** Yani kıymetinden düşük bir paraya. Bir görüşe göre buradaki "بَخْسٍ/***bahs***" zulümdür.

دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ/***Sayılı birkaç dirheme:*** Dirhemin azlığını ifade eder.

وَكَانُوا/***Ve kânu:*** Zamir Yusuf'u alanlara ya da kardeşlerine aittir.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَيهُ/***Onu satın alan adam dedi:*** Yani Azîz. O, Kral'ın koruyucusuydu. Süheylî isminin Kotifer olduğunu söyler.

مِنْ مِصْرَ/***Mısır'dan:*** Bu bilinen bir şehirdir, bu yüzden gayr-ı munsarıftır. Yusuf Mısır'a götürüldü ve çarşılarda satılması için seslenildi, böylece onun ücreti kilosu bir altına kadar ulaştı. Bir görüşe göre kilosu bir gümüş karşılığında Azîz onu satın aldı.

تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ/***(Rüyadaki) olayların yorumunu:*** Zikri daha önce geçti.

وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهِ/***Allah emrini yerine getirmeye kâdirdir:*** Zamirin gittiği yer iki çeşittir:

**Birincisi:** Allah'a aittir. O zaman manası şöyle olur: "Allah dilediğini yapar. O'nun emrini reddedecek hiç kimse yoktur."

**İkincisi:** Yusuf'a aittir. Yani Allah, Yusuf'u korumak ve ona ikram etmek için emrini uygular.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماًؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ {٢٢} وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَؕ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبِّي اَحْسَنَ مَثْوَايَؕ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ {٢٣} وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖۚ وَهَمَّ بِهَاۚ لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖؕ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَٓاءَؕ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ {٢٤}

***22. (Yusuf) ergenlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız. 23. Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve "Haydi, gel!" dedi. O da "(Hâşâ!) Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!" dedi. 24. And olsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.***

بَلَغَ اَشُدَّهُ/***Ergenlik çağına erişince:*** Bir görüşe göre "eşed" kelimesi "bü- luğ" anlamındadır. Diğer görüşlere göre on sekiz, otuz üç ya da kırk yaştır.

حُكْماً/***Hükmetme (yeteneği):*** Yani hikmet ve peygamberlik.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ/***Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi:*** Yani erkekten kadına olan ilgiyi istedi. O Azîz'in karısı Züleyha'dır.

وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ/***Kapıları iyice kapattı:*** Rivayete göre yedi kapı vardı.

هَيْتَ لَكَ/***Haydi, gel!:*** İsim fiildir. Manası "gel, yönel" demektir. "هَيْتَ/***Heyte"*** kelimesi "he"nin fethasıyla ve kesresiyle okunmuştur. "Te"nin de fetha, kesre, zammeli şekilde okunuşları vardır.[30] Bu durumda mana hepsinde aynıdır. "Te"'nin harekesi binâ içindir. Kim "هَيأَ/hey'e" şeklinde okursa o zaman bu senin "جِئْتُ" sözün gibi "تَهَيَّأْتُ/teheyyeet" fiilinden gelir.

30 Dânî, *et-Teysîr*, 90.

مَعَاذَ اللّٰهِ/***Allah'a sığınırım:*** Masdar olmak üzere mansubdur. Manası "Allah'a sığınırım" demektir.

اِنَّهُ رَبّ۪ي/***Benim velinimetimdir:*** Buradaki zamir ya Allah'a ya da Yusuf'u satın alana aittir. Çünkü efendiye de "rab" denilir. Manası "Ona ihanet etmek bana yakışmaz" şeklindedir.

اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ/***Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz:*** Buradaki zamir şan içindir.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِه۪ۚ وَهَمَّ بِهَاۚ/***And olsun ki, kadın ona meyletti, o da kadına meyletmişti:*** İnsanların çoğu bu âyet hakkında o kadar çok konuştular ki kitaplar telif ettiler. İçlerinden kimisi ifrat, kimisi de tefrit etti. Onlardan bazıları Yusuf'un da kadının istediği fiile meylettiğini söyledi. Bununla ilgili olarak Yusuf'un kadının önünde oturduğu ve pantolan kemerini çözdüğüne dair birçok yakışıksız söylenmeyecek rivayet zikrettiler. Söz konusu rivayetlerin kabul edilmemesi bu nakillerin zayıflığına ve peygamberlerin bu gibi durumlardan tenzih edilmelerine dayanır. Bazıları da kadının Yusuf'un vazgeçmesinden dolayı onu dövmeye yeltendiğini, Yusuf'un da onu öldürmeye veya kendisinden def etmek için onu dövmeye meylettiğini söylerler. Bu görüş ***"Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi"*** âyetinden dolayı uzak bir görüştür. Kimisi de kadının meylini, istediği fiil, Yusuf'un meylini de kendini korumak olarak ifade eder. Ancak kelâmın öncesi ve sonrasına bakıldığında bu görüşün de uzak olduğu bellidir. Doğru olan ikisinin de birbirine meylettiğidir. Ancak Yusuf buna karar vermemiştir ve pantolon kemerini açmak gibi zikredilenler şeyleri de yapmamıştır. Bilakis onun meyli kalbine bir anlık gelen ve yerleşmeyen bir meyildir. Ama o Rabbinin delilini görünce bu anlık meylinden dolayı bu meyli kalbinden tamamen silininceye kadar hemen tevbeye başvurmuştur. Bu durum ismetü'l-enbiyâya zarar vermez. Çünkü günaha meyl etmek günah değildir. Bu işte bir kusur bulunmaz. Çünkü günaha meyl edip sonra onu terk edene bir sevap yazılır.

لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّه۪/***Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi:*** Cevabı hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: "Rabbinin işaretini görmeseydi o fiili yapacaktı." Cevabın hazfedilmesinin sebebine "وَهَمَّ بِهَاۚ/***o da kadına***

***meyletmişti"*** cümlesi gösterilebilir. Bir görüşe göre de cevabı "ona meylederse" cümlesidir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü ***"levlâ"***nın cevabı kendisinden önce gelemez.

Yusuf'un gördüğü işaretin ne olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre Cebrail ona "Ey Yusuf" diye seslenerek "Sen peygamberler divanındayken beyinsiz kimselerin yaptığı fiili mi yapacaksın?" demiştir. Bir görüşe göre o, Yakub'un onu bundan nehyettiğini görmüştür. Diğer görüşe göre düşünüp doğru yolu bulmuştur. Başka bir görüşe göre Yusuf, Züleyha'nın kendisine ait olan putundan utandığı için onun yüzünü örttüğünü görmüştür. Bunun üzerine Yusuf "Ben Allah'tan utanmaya daha layığım" demiştir.

**كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ/*Ondan uzaklaştırmak için:*** "Kef" ya nasb konumundadır, gizli bir fiile bağlanmıştır. Takdiri "Biz onu bu sebat gibi sabit kıldık" şeklindedir. Ya da ref konumundadır. Bunun da takdiri "Durum bunun gibidir" şeklinde olur.

**السُّوٓءَ وَالْفَحْشَٓاءَ/*Kötülük ve fuhşu:*** Yani efendisine ihanet ve zinaya düşme suçunu.

**الْمُخْلَصِينَ/*İhlâslı kullar:*** "Lam" fethalı okunursa[31] "Allah'ın itaatine has kıldığı kimseler" olarak tefsir edilir. "Lam" kesreli okunursa "dini Allah'a has kılanlar" manasında olur.

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِۜ قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُٓوءاً اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيمٌ {٢٥} قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ {٢٦} وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ {٢٧} فَلَمَّا رَاٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ {٢٨} يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَۚ {٢٩}

31 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 332.

***25. İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!" 26. Yusuf "Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır. 27. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir." 28. (Kocası, Yusuf'un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu görünce (kadına) "Şüphesiz" dedi, "bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür. 29. Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun."***

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ/***İkisi de kapıya doğru koştular:*** Yani her ikisi de kapıya doğru yarıştı. Züleyha Yusuf'u yakalamayı, Yusuf ise dışarı çıkmayı ve kaçmayı istiyordu. Şayet "Burada kapı müfred ama öncesinde ***'kapılar kapandı'*** diye çoğul gelmişti" denilirse cevap olarak, "Burada evden çıkış kapısı kastedilmiştir" denilir.

وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ/***Kadın onun gömleğini arkadan yırttı:*** Züleyha Yusuf'u geri döndürmek için gömleğini tuttu, bunun üzerine gömlek parçalandı. "Kadde" fiili "uzunlamasına ve enlemesine yırtılması" manasına gelir.

وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا/***Onun kocasına rastladılar:*** Yani kapının yanında kadının eşini gördüler.

قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوٓءاً اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ/***Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan başka ne olabilir:*** Kadın bu kötü durumu görünce olanın aksini söyledi ve Yusuf'un kendi nefsinden murad almak istediğini iddia etti ve Yusuf'u zikretmeksizin bu fiili yapan herkesin genelde cezası ne ise onu zikretti. Böylece kadının iddiasıyla Yusuf'un günahı sabitleşmiş oldu.

***مَا جَزَٓاءُ/Cezası ne olabilir***" Buradaki "***مَا/mâ"*** ya soru bildiren "mâ"dır ya da olumsuzluk bildiren "mâ"dır.

***قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي/Yusuf "Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi" dedi:*** Yani kadının iddiasından kendi nefsini temize çıkardı.

***وَشَهِدَ شَاهِدٌ/Biri şahitlik etti:*** Bir görüşe göre o, Züleyha'nın amcasının oğludur. O beşikte olan bir çocuktu ve konuştu. Şahidin Züleyha'nın ailesinden olması Yusuf için delilin daha makul olmasına ve Yusuf'un suçsuz olduğuna daha çok güven vericidir. O şahit hiç konuşmayan bir çocuktu ancak Yusuf'un kerâmetinden dolayı konuştu. Bu cümlenin takdiri "bir şahitlik etti ve şöyle dedi" olur ya da şehadet, kavl/söyleme manasını garanti etmiştir.

***اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ/Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir:*** Çünkü kadın kendini müdafaa ederse Yusuf'un gömleğini önden yırtar.

***وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ/Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa:*** Çünkü Yusuf kaçarken kadın onu kendine çeker ve gömleğini arkasından yırtar.

***فَلَمَّا رَاٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ/(Kocası, Yusuf'un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu görünce:*** "***رَاٰ/Raâ"***nin fâili kadının kocasıdır ya da şâhittir.

***اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ/Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır:*** Zamir olan duruma aittir ya da kadının ***"onun cezası nedir?"*** sözüne aittir.

***يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا/Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç:*** Yani bunları gizle, konuşma. Burada Yusuf münâdâdır (kendisine seslenilendir), münâdâ harfi olan "yâ" hazfedilmiştir. Çünkü Yusuf efendisine yakındır. Münâdâ harfinin hazfedilmesi kişinin yakınlığına ve iltifat edildiğine işaret eder.

***وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ/(Ey kadın!) Sen de günahının affını dile:*** Hitap, kocasından ya da şahitten olmak üzere Züleyha'ya aittir.

**إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ/Çünkü sen günahkârlardan oldun:** "**الْخَاطِئِينَ/el-Hâtiîne**" kelimesi müzekkerliğe tağlîbten dolayı müzekkerle geldi.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُباًّ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ {٣٠} فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّيناً وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَراً اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ {٣١} قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُوناً مِنَ الصَّاغِرِينَ {٣٢}

***30. Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: "Azîz'in karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz." 31. Kadın onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a) "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: "Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil. Bu ancak üstün bir melektir!" 32. Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. And olsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"***

**وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ/Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki:** Yani Mısır'daki. Rivayete göre[32] onlar beş kadındır: Sucunun, habercinin, binek sahiplerinin, hapishanecinin ve koruyucunun karısı.

**فَتٰيهَا/Delikanlısının:** Yani hizmetlisinin. "Fetâ" kelimesi "genç, hizmetli" manasındadır.

---

32 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 236.

**شَغَفَهَا/Şeğafehâ:** Yani kalbinin zarına işlemiş. Bir görüşe göre o kalpteki süveydâdır. Diğer bir görüşe göre "şeğâf," kalbe ulaşan bir hastalıktır.

**سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ/Kadın onların dedikodusunu duyunca:** Yani sözlerini duyunca. Burada "mekr" diye isimlendirilmesinin sebebi o sözlerin gizli olmasıydı. Bir görüşe göre Züleyha sırrını kadınların gizlemesini istiyordu ancak kadınlar onu ifşa ettiler.

**وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً/Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı:** Yani yaslanacakları döşek ve benzeri şeyleri onlara hazırladı. Bir görüşe göre "**مُتَّكَأً/müttekeen**" kelimesi "yemek" anlamına gelir. Şaz kıraatte "مُتْكًا/ mütken" diye okunmuştur[33] ve "turunç" anlamına gelir. Onlara bıçaklar vermesi yiyeceğin turunç gibi kesilen bir yiyecek olduğuna işaret eder. Başka bir görüşe göre o yiyecek ettir.

**وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ/"Çık karşılarına!" dedi:** Züleyha Yusuf'a emretti, o da ona itaat etti. Çünkü o, kocasının kölesiydi.

**اَكْبَرْنَهُ/Onun büyüklüğünü anladılar:** Yani onun şanını ve güzelliğini tazim ettiler. Bir görüşe göre "eğildiler" manasındadır. Sondaki "hâ" sekte içindir. Ancak bu görüş uzaktır.

**وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ/Ellerini kestiler:** Yani Yusuf'a bakmakla meşguldüler, onun güzelliğinden şaşırdılar ve yemeğin kesilmesi gibi farkına varmadan ellerini kestiler.

**حَاشَ لِلّٰهِ/Hâşâ Rabbimiz:** Hâşâ'nın manası tenzih anlamındadır. Yani Allah'ı tenzih ifadesidir. O'nun Yusuf gibi birini yaratma kudretine şaşırma ifadesidir. Hâşâ, istisnâ babındadır. Harf olmasından dolayı son harfi esreli okunur. Müberred ise fiil olmasından dolayı son harfinin fethalı okunmasını uygun görür. Ebû Ali el-Fârisî burayla ilgili şöyle demiştir: "Hâşâ fiildir, buna iki yönden delil vardır:

**Birincisi:** O "**لِلّٰهِ/lillahi**"deki "lâm"a girmiştir. Harf harfe giremez.

---

33 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 438.

**İkincisi:** Çoğunluğun kıraatine göre onda "elif" hazfedilmiştir. Harflerden ise bir şey hazfedilmez."

Ebû Amr ise "حاشا/**hâşâ"** şeklinde okumuştur.[34] Çünkü fiiller hazfedilebilir. "لَمْ يَكِ/وَ لَا اَدْرِ/Lem yeki ve lâ edri" fiilleri gibi. "حاشا/**Hâşâ"**daki fâilin zamiri Yusuf'a aittir. Takdiri de "Yusuf, Allah korkusundan dolayı hayâsızlıktan uzaktır" şeklinde olur. Zemahşerî "Eğer 'حاشا/**hâşâ"** masdar konumda düşünülürse o zaman tenzih edeni açıklamak için sanki 'تَنْزِيهًا لِلّٰه/tenzihen lillahi' manasına gelir" demektedir. Yine Zemahşerî "'حاشا/**Hâşâ"** kelimesinin aslına riâyet etmek için tenvin hazfedilmiştir" der.

مَا هٰذَا بَشَراً/***Bu bir beşer değil:*** Güzellik vasfında onu beşerlikten çıkarıp mübalağa ederek melek konumuna yükselttiler.

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذ۪ي لُمْتُنَّن۪ي ف۪يهِ/***"Bu ancak üstün bir melektir." Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur:*** Kınamalarından dolayı onlara kızarak böyle dedi.

فَاسْتَعْصَمَ/***Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı:*** Yani ismeti istedi. Ondan istediği şeyden kaçındı.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَن۪ٓي اِلَيْهِۚ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنّ۪ي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ {٣٣} فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ {٣٤} ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى ح۪ينٍ۟ {٣٥}

***33. (Yusuf) "Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi. 34. Rabbi onun duasını kabul etti ve hilelerini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir. 35. Sonunda (Azîz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın***

34 Dânî, *et-Teysîr*, 90.

***dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları onlara uygun göründü.***

اَصْبُ اِلَيْهِنَّ/**Esbu ileyhinne:** Yani onlara meylederim. Onun bu kelâmı Allah'a niyazdır.

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ/***Sonunda (Azîz ve arkadaşları) kesin delilleri gördüler:*** Yani ortaya çıktı. Burada fâil hazfedilmiştir. Fâilin takdiri görüştür. "لَهُمْ/***Onlara"*** ifadesindeki zamir kadının kocasına ve ailesine ya da kocasıyla istişare edenlere aittir.

رَاَوُا الْاٰيَاتِ/***Raevu'l-âyâti:*** Yani Yusuf'un suçsuzluğuna delâlet eden delilleri gördüler.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۜ قَالَ اَحَدُهُمَٓا اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَعْصِرُ خَمْراًۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّ۪ٓي اَرٰين۪ٓي اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْس۪ي خُبْزاً تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَأْو۪يلِه۪ۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ {٣٦} قَالَ لَا يَأْت۪يكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِه۪ٓ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْو۪يلِه۪ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَاۜ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَن۪ي رَبّ۪يۜ اِنّ۪ي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ {٣٧} وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓاء۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ {٣٨}

***36. Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben (rüyada) şarap sıktığımı gördüm." Diğeri de "Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz" dedi. 37. (Yusuf) dedi ki: "Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar ahireti inkâr edenlerin kendileridir. 38. Atalarım İbrahim, İshak***

***ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmez."***

**وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ/Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi:** Yani gençler. Bir görüşe göre burada hazif vardır, o da "Onu zindana attılar" sözüdür. Ancak bunun zikri gerekli bir şey değildir. Yusuf hapishanedekilere "Ben rüya yorumluyorum" demişti. Bundan dolayı bu iki genç rüyalarını ona sordular. Bir görüşe göre onlar Yusuf'u denemek için kullandılar. Başka bir görüşe göre onlar gerçekten rüya gördüler.

**اَعْصِرُ خَمْراً/Şarap sıktığımı gördüm:** Bunun hakkında şöyle denilmiştir: Üzümün şarap diye isimlendirilmesinin sebebi üzümün şaraba dönüşmesinden dolayıdır. Bir görüşe göre de o bir dildir.

**اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ/Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz:** Bir görüşe göre rüya te'vilinden dolayı, bir görüşe göre de hapistekilere yaptığı iyiliklerine karşılık böyle söylediler.

**قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ/(Yusuf) dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce:** Âyet şunu gerektirir ki Yusuf o ikisine bunu gerçekleştirmek ve onları tevhid dinine çağırmak için kendini bilgi sahibi olarak vasıflandırır. Burada iki yön ortaya çıkar:

**Birincisi:** Yusuf'un böyle söylemesinin sebebi onlara daha yemek gelmeden haber vermesi gibi dünyada da başlarına gelecek her şeyi haber vermesidir. Bu ise peygamberlerin mucizelerinden biri olan gaybı haber vermektir.

**İkincisi:** Yusuf'un böyle söylemesinin sebebi, "Ben size dünyada rüyanızın te'vili ortaya çıkmadan önce onun te'vilini size haber veririm"dir.

**ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي/Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir:** Rivayete göre onlar Yusuf'a "Sen kâhin ve müneccim olmadığın hâlde sana bunun bilgisi nereden geldi?" diye sordular. O da ***"Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan bir kavmin***

***dininden uzaklaştım"*** dedi. Bu cümlede ***"Rabbim bana öğretti"*** cümlesinin sebep ihtimali vardır ya da bu cümle, başlangıç cümlesidir.

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ {٣٩} مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ {٤٠} يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّٓا اَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ {٤١} وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ {٤٢}

***39. "Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli ilâhlar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı? 40. Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taptığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmez. 41. Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyalarınıza gelince;) biriniz (daha önce olduğu gibi) efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. Yorumunu sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir." 42. Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an, (umulur ki beni çıkarır)." Fakat şeytan ona, efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla (Yusuf) birkaç sene daha zindanda kaldı.***

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ/***Ey zindan arkadaşlarım:*** O iki genç ya hapishane sakinleri olduğu ya da hapisteki arkadaşları olduğu için onları hapishaneye nispet etti. Yani sanki o "Ey hapisteki iki arkadaşım" dedi.

ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ/***Çeşitli ilâhlar mı?:*** Âyetin devamında onları tevhid dinine çağırdı ve imana teşvik etmek için onlara delil getirdi.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً/***Sizin ve atalarınızın taptığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir:*** Buradaki isimleri müsemmeyâta dönüştürmüştür. Yani manası şöyledir: "Sizler ilâhlarınıza yakışmayacak şekilde onları isimlendirdiniz sonra da onlara kulluk ettiniz."

مِنْ سُلْطَانٍ/***Min sultân:*** Yani delil.

فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً/***Efendisine şarap içirecek:*** Yani kralına.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا/***Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki:*** Buradaki zan ibaresi kesinlik ifade eder. Çünkü "قُضِيَ الْاَمْرُ/***bu iş kesinleşmiştir"*** sözü bunu gerektirir ya da bu zan babındandır; çünkü rüya kelimesi bir zandır.

اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ/***Beni efendinin yanında an:*** Yani kralının.

فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهٖ/***Fakat şeytan ona, efendisine anmayı unutturdu:*** Zamir Yusuf'a aittir. Çünkü o vakitte ona Allah'ı hatırlaması unutturuldu ve o, başkasından ümitte bulundu. Allah da onu yaptığı bu işten dolayı hapiste biraz daha kalmakla cezalandırdı. Bir görüşe göre, zamir hapisten kurtulan kimseye aittir. O sucuydu ve ona Yusuf'u efendisinin yanında hatırlatması unutturuldu. "Anmak" kelimesini efendiye izâfe etti çünkü o (hapisten kurtulan kişi) efendisinin yanında bulunuyordu. "Rab" buradaki te'vîle göre efendidir.

بِضْعَ سِنِينَ/***Birkaç sene:*** "Üçten ona kadar sayı" anlamına gelir. Bir görüşe göre dokuza kadardır. Rivayete göre Yusuf önce beş sene hapiste kalmıştı ama bu sözünden sonra yedi sene daha hapiste kalmıştır.

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓي اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۜ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُون۪ي ف۪ي رُءْيَايَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ

{٤٣} قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ {٤٤}
وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا۬ اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَاَرْسِلُونِ {٤٥}

***43. Kral dedi ki: "Ben (rüyada) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız." 44. (Yorumcular) dediler ki: "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz." 45. (Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin."***

**وَقَالَ الْمَلِكُ/*Kral dedi ki:*** Yani Azîz'in de hizmetinde olduğu Mısır'ın Kralı. Onun ismi Reyyân b. Velîd'di. Bir görüşe göre adı Mus'ab b. er-Reyyân'dır. O Firavunlardan biriydi. Bir görüşe göre o, Musa *aleyhisselâm*'ın firavunlarındandır. Onun ömrü 400 seneyi bulur hatta Musa *aleyhisselâm* da ona yetişmiştir. Fakat bu görüş uzaktır.

**اِنّ۪ي اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ/*Ben yedi semiz inek gördüm:*** Yani rüyamda.

**عِجَافٌ/*Arık:*** Yani son derece zayıf.

**يَٓا اَيُّهَا الْمَلَأُ/*Ey ileri gelenler:*** Buradaki hitap meclisindekilere ve devlet erkânınadır.

**لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ/*Benim rüyamı da bana yorumlayınız:*** Yani te'vilini bana haber verin. Bir görüşe göre "tabir etmek" fiilindeki "be," cezimlidir ve şeddeli olmasını inkâr etmişlerdir. Bu Araplardan böyle işitilmiştir. Fiilden önce gelmesinden dolayı "lam" mef'ûlün bih'e gelmiştir.

**قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ/*(Yorumcular) dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir:*** Yani bu rüyalara bir şeyler karışmıştır. Bunlar bâtıl rüyalardandır. Tek başına bir anlam ifade etmez. Ancak şeytanın vesvesesidir; bu yüzden de ta'bir edilmezler. "**اَضْغَاثُ/*Edğâsü"*** kelimesinin müfredi "ضِغْثٌ/dığsün"dür ve aslı "karışık bitkilerden toplanan şeyler"

demektir. Şayet "Niçin çoğul sigayla 'اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ **karmakarışık düşlerdir'** dedi? Hâlbuki rüya bir taneydi" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Sanki senin "filan kimse (her ne kadar tek bir ata binse bile) atlara bindi" demen gibidir.

وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ/***Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz:*** Onlar ya bâtıl rüyaların yorumunu ya da mutlak olarak rüyaların yorumunu kastederler ki bu sonuncu daha doğrudur.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا/***(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan dedi:*** O Kral'ın sucusuydu.

وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ/***Veddekera ba'de ümmetin:*** Yani uzun bir zaman sonra hatırladı.

يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيقُ اَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ {٤٦} قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَاَباً فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّا تَأْكُلُونَ {٤٧} ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّا تُحْصِنُونَ {٤٨} ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ {٤٩}

***46. (Yusuf'un yanına gelerek dedi ki:) "Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan (başaklar) hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara (isabetli yorumunla) dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler." 47. Yusuf dedi ki: "Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakın. 48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. 49. Sonra bunun ardından***

***da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara (Allah tarafından) yardım olunacak ve o yılda (meyvesuyu ve yağ) sıkacaklar."***

**يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيقُ/*Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi:*** Bu cümlenin öncesi hiç şüphesiz takdir edilmiş olarak hazfedilmiştir. Hazfedilen cümle şudur: Onu Yusuf'a gönderdiler ve o "Ey Yusuf" dedi. Onu "sıddîk" diye isimlendirdi. Çünkü o, onun doğruluğunu rüya tabiri ve başka şeylerde tecrübe etmişti. Sıddîk kelimesi "sıdk" kelimesinden mübalağa edilmiştir.

**اَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ/*Yedi inek hakkında bize yorum yap:*** Yani Kral'ın gördüğü yedi inek hakkında. Nitekim Kral yedi zayıf ineğin yedi şişman ineği yediğini görmüştü ve zayıf ineklerin şişman ineklere olan üstünlüğüne hayret etmişti. Nasıl oluyordu da bu inekler karınlarına onları yerleştirebiliyorlardı? Yine yedi başak görmüştü, bu başaklara yedi kuru başak dolanıyordu hatta onların yeşilliklerini örtüyorlardı.

**تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ/*Yedi sene ekin ekersiniz:*** Bu cümle rüyanın yorumudur. O şişman inekleri verimli yedi sene olarak, zayıf inekleri ise kurak yedi sene olarak yorumladı. Aynı şekilde yaş ve kuru başaklar da bu şekilde yorumlandı.

**دَاَباً/*Deeben:*** Elifin cezmi veya fethasıyla okunur. Üzerinde devam edilen amel anlamına gelen "دَاَبَ/deebe" fiilinin masdarıdır. Burada hâl konumunda masdardır.

**فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ/*Biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakın:*** Bu, Yusuf'un onlara doğru yolu gösterdiği bir görüştür. Mısır arazisinde bir ürün iki sene kalmazdı ama Yusuf onlara ürünlerin verimli senelerden kurak senelere geçinceye kadar kalacağı bir yol öğretti. Bu yol onların daha önce bilmedikleri, uygulamadıkları bir yöntem olarak ürünleri başağında bırakmalarıydı. Eğer tane zarında kalırsa korunmuş oluyordu.

**اِلَّا قَلِيلاً مِمَّا تَأْكُلُونَ/*Yiyeceklerinizden az bir miktar hariç:*** Yani özellikle yemeğe ihtiyacınız kadar olanından başkasını düşünmeyin.

**سَبْعٌ شِدَادٌ/*Yedi kıtlık yılı:*** Yani açlık ve zorluk barındıran yedi yıl.

**يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ/O yıllar için biriktirdiklerinizi yersiniz:** Yani başağında biriktirdiğiniz ürünleri yersiniz. Yemek yemenin senelere isnâdı mecazdır.

**مِمَّا تُحْصِنُونَ/Mimmâ tuhsinûn:** Yani biriktirdiklerinizden.

**ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ/Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki:** Bu, rüyanın gerektirdiği üzere bir ziyâdedir. Seneyle sekizinci sene haber verilir.

**يُغَاثُ النَّاسُ/İnsanlara (Allah tarafından) yardım olunacak:** Ya onlara yağmur yağdırılır manasında "غَيْث/gays"dan gelir ya da Allah onlara bir ferahlık açar manasında "غَوْث/gavs"dan gelir.

**وَفِيهِ يَعْصِرُونَ/O yılda sıkacaklar:** Yani zeytin, üzüm, susam ve bunların dışında sıkılan şeyleri sıkacaklar.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَٓاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ {٥٠} قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُٓوءٍ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ {٥١}

***50. (Adam bu yorumu getirince) Kral dedi ki: "Onu bana getirin!" Elçi, Yusuf'a geldiği zaman, (Yusuf) dedi ki: "Efendine dön de ona 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir." 51. (Kral, kadınlara) dedi ki: "Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" Kadınlar, "Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik" dediler. Azîz'in karısı da dedi ki: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."***

**وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ/Kral dedi ki: Onu bana getirin:** Bir görüşe göre burada hazif vardır o da şudur: Elçi, Kral'a dönüp Yusuf'un sözlerini

ona anlattı. Böylece Kral, Yusuf'un ilmini ve aklını gördü ve "Onu bana getirin" dedi.

قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ/***Yusuf dedi ki: Efendine dön de ona sor:*** Kral, Yusuf'un hapisten çıkarılmasını ve kendisine getirilmesini emredince Yusuf, Azîz'in karısının, nefsinden murad almak istediğine dair kendisine nispet edilen suçtan berât etmeyi ve Kral'ın ve başkalarının kendisinin hapse zulmedilerek atıldığının bilinmesini istedi. Yusuf, hikâyesinin bir bölümünü Kral'a anlattı ki Kral bu konuda düşünsün ve durum ona açılsın. Yusuf'tan sâdır olan bu fiil onun sabrını ve yumuşak huyluluğunu gösteriyordu. Zira Yusuf uzun bir müddetten sonra çağrıldığı vakit hapisten bir süre çıkmaya icabet etmedi. O aynı zamanda Azîz'in namusunu korumak ve ayıbını örtmek için onun karısını da zikretmedi. Aksine o, ellerini kesen kadınlardan bahsetti.

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ/***Kral "Durumunuz neydi?" dedi:*** Kral, Azîz'in karısıyla birlikte ellerini kesen kadınları topladı ve onlara Yusuf'la ne yaşadıklarını sordu ve ahlâksız isteği hepsine isnâd etti. Çünkü Kral tek başına Azîz'in karısının bu isteğini bilmiyordu.

قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ/***Kadınlar, "Hâşâ" dediler:*** Ya Yusuf'u ya da kendi nefislerini bu ahlâksızlıktan korumak için böyle dediler. Yusuf'u korumaları ***"Biz ondan hiçbir kötülük görmedik"*** sözleridir.

اَلْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ/***Şimdi gerçek ortaya çıktı:*** Azîz'in karısı böyle söyleyerek itirafta bulundu.

ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّ۪ي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي كَيْدَ الْخَٓائِن۪ينَ {٥٢} وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪يۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبّ۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ {٥٣}

***52. (Yusuf dedi ki): "Bu, Azîz'in yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir. 53. (Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı***

***şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."***

**ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّ۪ي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ/*Bu, Azîz'in yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir:*** Bir görüşe göre önceki sözle bağlantılı olarak bu söz Azîz'in karısının sözüdür. "يَعْلَمَ/***Ya'leme"*** ve "اَخُنْهُ/***ehunhu"***daki zamir Yusuf'a aittir. Yani Yusuf bilsin ki ben onun yokluğunda onun hakkında yalan söylemedim. Bu söz Azîz'in karısının tevbesine ve suçunu onaylamasına işaret eder. Bir görüşe göre ise bu söz Yusuf'a aittir. Zamir Azîz'e aittir. Yani Yusuf şöyle der: "Ben Azîz'in yokluğunda onun karısına hainlik etmedim. Bilakis ondan kaçındım." Bu sözle Yusuf suçsuz olduğu ortaya çıkıncaya kadar hapisten çıkış süresinin uzamasına işaret eder.

**وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪يۚ/*Nefsimi temize çıkarmıyorum:*** Burada da bu sözün Azîz'in karısına mı yoksa Yusuf'a mı ait olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Eğer kadının sözüyse bu söz itiraftan sonra gelen tekrar bir itiraf olur. Eğer Yusuf'un sözüyse bu itiraf onların bunu akıl ve azimetle değil ancak kalplerine gelen bir yolla yaptıklarına işaret eder. Ya da Yusuf bu sözü alçak gönüllükle bütün hâllere uyarlar.

**اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ/*Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder:*** Nefis burada cins içindir. Nefisler üç türlüdür: Emmâre: kötülüğü çokça emreden. Levvâme: sahibini kınayan. Ve mutmainne.

**اِلَّا مَا رَحِمَ رَبّ۪يۜ/*Rabbim acıyıp korumuş başka:*** Burada nefsin istisnası vardır. Çünkü ***"mâ"*** nefisler manasındadır. Yani merhamet edilmiş/mutmainne olan nefis. ***"Mâ"***nın manası böyledir. ***"Mâ"***nın zarf olma ihtimali de vardır ki "ancak Allah'ın rahmeti olduğu zaman" manasına gelir.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُون۪ي بِه۪ٓ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْس۪يۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَك۪ينٌ اَم۪ينٌ {٥٤} قَالَ اجْعَلْن۪ي عَلٰى خَزَٓائِنِ الْاَرْضِۚ اِنّ۪ي حَف۪يظٌ عَل۪يمٌ {٥٥}

***54. Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim." Onunla konuşunca da "Bugün sen***

***yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin" dedi.***
***55. (Yusuf) "Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim" dedi.***

اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي/***Onu kendime özel danışman edineyim:*** Yani onu hâs kimselerimden sayayım. Kral öncelikle şunu demiştir: ***"Onu bana getirin."*** Yusuf'un hâli ortaya çıkınca ***"Onu kendim için danışman edineyim"*** demiştir.

فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ/***Onunla konuşunca "Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin" dedi:*** Yani onun güzel kelâmını, ilminin ve aklının büyüklüğünü görünce ***"Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin"*** dedi. "Mekîn" kelimesi "güç sahibi;" "emîn" kelimesi ise "güvenilir" demektir.

قَالَ اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَٓائِنِ الْاَرْضِۚ/***Beni ülkenin hazinelerine tayin et:*** Yusuf, Kral'ın kendisinin tasarrufunu ve ondan yardım istemesini kastettiğini anlayınca böyle dedi. Ondan adaleti isteyerek, hakkı ve iyiliği uygulamak üzere valilik istedi. Kral o zamanda kâfirdi. Bu istek şuna delalet eder ki, faziletli bir kimse eğer bazı hâllerini düzelttiğini bildiği fâcir kimsenin işinde çalışabilir. Başka bir görüşe göre, Kral Müslümandı. Yusuf "خَزَٓائِنِ الْاَرْضِۚ/***ülkenin hazineleri"*** sözüyle Mısır topraklarını kastetmiştir. Çünkü Kral'ın sadece Mısır toprakları vardı. Hazinelerle kastedilen yiyecek, mal ve buna benzer şeylerdir.

اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ/***Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim:*** Bu iki sıfat marifet ve hazineleri kontrol etme vecihlerinin hepsini kapsar. Bir görüşe göre korumak hesap iledir, ilim dil iledir. Lafız ise bundan daha geneldir. Bu sözle şuna işaret vardır ki bir kimsenin, şayet durumu bilinmiyorsa ve bu kişi kendini doğru olarak biliyorsa bu durumda nefsini övmesi caizdir. Çünkü bunda bir fayda vardır.

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِۚ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَٓاءُۜ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ {٥٦}
وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ۟ {٥٧}

***56. Ve böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz. 57. İman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için ahiret mükâfatı daha hayırlıdır.***

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ/***Ve böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik:*** Bu, daha önce zikredilenlerin Allah'ın yaptığı güzellikler olduğuna işaret eder. Rivayete göre Kral, Yusuf'u Azîz konumunda atamıştır.[35] Azîz'in bütün işlerini Yusuf'a tevdî etmiştir ki görevinde galip olsun. Azîz'in karısı yaşlanmıştı ve muhtaç bir konumdaydı. Yusuf onunla evlendi ve Allah'a dua etti. Bunun üzerine kadına güzelliği ve gençliği geri verildi. Yusuf ilk senede kıtlık seneleri için Mısır halkından dirhem ve dinarlar satın aldı. Sonra onların bir şeyleri kalmadı. O da onlardan ziynet eşyaları, binekler, ticaret eşyaları ve topraklar aldı. En sonunda da köleleri aldı. Ancak bunların hepsini onlar için temellük etti. Sonra onları azad etti ve aldıklarının hepsini onlara geri verdi.

نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَٓاءُ/***Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz:*** Rahmetle kastedilen dünyadır. Aynı zamanda ***"Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz"*** sözünde de mükafât vardır. Mükâfatın kastedilmesi sonraki ***"Ahiret mükâfatı daha hayırlıdır"*** sözünden dolayıdır.

وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ/***Ahiret mükâfatı daha hayırlıdır:*** Allah dünyadaki rahmetini mü'min, kâfir, itaatkâr, âsi dilediği her kimseye ulaştırdığını haber verir. Ancak muhsin kimseye dünyada mükâfatı kaçınılmazdır. Birincisi meşietledir. İkincisi ise hiç şüphesiz vâkıa ile gerçekleşir. Sonra Allah ahiret mükâfatının iman edip takva

---

35 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 151.

sahibi kulları için bütün bunlardan daha hayırlı olduğunu haber verir. Âyette Allah'ın Yusuf'ta dünya-ahiret bütün hayırları topladığına işaret vardır.

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ {٥٨} وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْۚ اَلَا تَرَوْنَ اَنّ۪ٓي اُو۫فِي الْكَيْلَ وَاَنَا۬ خَيْرُ الْمُنْزِل۪ينَ {٥٩} فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِه۪ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْد۪ي وَلَا تَقْرَبُونِ {٦٠} قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ {٦١} وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ ف۪ي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَٓا اِذَا انْقَلَبُٓوا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ {٦٢}

***58. Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, (Yusuf) onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı. 59. (Yusuf) onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: "Sizin bababir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim. 60. Eğer onu bana getirmezseniz artık benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur, bana hiç yaklaşmayın!" 61. Dediler ki: "Onu babasından istemeye çalışacağız, kuşkusuz bunu yapacağız." 62. (Yusuf) emrindeki gençlere dedi ki: "Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler."***

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ/***Yusuf'un kardeşleri geldi:*** Gelmelerinin sebebi memleketlerinde kendilerine açlık isabet etmesiydi. Bu yüzden onlar Yusuf'un biriktirdiği yiyeceklerden satın almak için Mısır'a doğru yola çıktılar.

فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ/***(Yusuf) onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı:*** Onların Yusuf'u tanımamalarının sebebi hem aradan uzun zaman geçmesi hem de Yusuf'un yaşının değişmesiydi. Ya da Yusuf'un kılık kıyafeti sebebiyle onu tanımadılar. Rivayete göre[36] Yusuf, Kral tarafından

36 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 153.

büyük bir konumdayken onlar Yusuf'un huzuruna geldiler. Yusuf onlara durumlarını sordu. Onlar da bir kardeşlerini geride bıraktıklarını haber verdiler. O zaman Yusuf onlara dedi ki: "O kardeşinizi de getirin." O Bünyamin'dir ve Yusuf'un öz kardeşidir.

وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ/***(Yusuf) onların yüklerini hazırlayınca:*** Hazırlıktan kastedilen misafirin ihtiyaç duyduğu azık ve bunun dışında şeylerdir. Ancak âyetteki hazırlıktan kastedilen Yusuf'un onlara sattığı yiyecektir.

خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ/***Hayru'l-münzilîn:*** Yani misafirperverlerin en hayırlısı.

وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ/***Kuşkusuz bunu yapacağız:*** Yani şüphesiz bunu yapacağız.

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ/***(Yusuf) emrindeki gençlere dedi ki: "Fityân"*** kelimesi "فَتًى/fetan" kelimesinin çoğuludur. İster hür ister köle olsun "hizmetli" anlamındadır.

اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ/***Sermayelerini yüklerinin içine koyun:*** Yusuf hizmetlilerine kardeşlerinin ondan satın aldıkları yiyeceklere karşılık bıraktıkları sermayelerini onların kaplarına koymalarını emretti.

لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا/***Umulur ki bunun farkına varırlar:*** Yani umulur ki onlar sermayelerinin kendilerine geri gönderilmesiyle bu işte bir bereket ve kerâmeti anlarlar. Burada zamir sermayeye ait değildir.

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ/***Belki geri gelirler:*** "Umulur ki onların bu durumu bilmeleri onları geri dönmeye çağırır." Yiyeceklerle birlikte sermayelerin onlara geri verilmesinden kastedilen, onların kendilerine yapılan bu iyilikteki samimiyeti sormalarıdır.

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلٰى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ {٦٣} قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمِنْتُكُمْ عَلٰى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاً وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ {٦٤} وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ

وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْۜ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا نَبْغِيۜ هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَاۚ وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍۜ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ {٦٥}

***63. Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle beraber gönder de (onun sayesinde) ölçüp alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız." 64. Yakub dedi ki: "Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! (Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum); Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir." 65. Eşyalarını açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. (Onunla yine) ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (seferki aldığımız) az bir miktardır."***

**مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ/Erzak bize yasaklandı: "Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur"** sözüne işaret eder. Onlar gelecekte erzağın verilmemesinden korktular.

**نَكْتَلْ/Ölçüp alalım:** "كَيل/Keyl" fiilinin iftiâl babıdır.

**مَا نَبْغِيۜ/Mâ nebğî:** "**مَا/Mâ"** soru içindir. "**نَبْغِي/Nebğî"**nin manası "talep etmek"tir. Yani yiyeceklerle beraber sermayenin geri verilmesi kerâmetinden sonra başka ne isteriz? manasındadır. Bir ihtimale göre "**مَا/mâ"** olumsuzluk edatıdır. "**نَبْغِي/Nebğî"** ise "Kardeşimiz konusunda haddi aşamayız. Onun hakkında Kral'a yalan söyleyemeyiz" manasındadır.

**وَنَمِيرُ اَهْلَنَا/Ve nemîru ehlenâ:** Yani yine ailemize yiyecek getiririz.

**وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ/Bir deve yükü de fazla alırız:** Burada onlar kardeşlerinin devesini kastettiler. Çünkü Yusuf bir deve yükü yiyeceği ancak bir insana veriyordu. Onlara da on deve yükü verip on birincinin bulunmamasından dolayı onun yükünü ancak kendisi gelinceye kadar onlara vermedi.

ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ/***Bu az bir miktardır:*** Burada işaret yüklereyse mana şöyledir: "Bu yükler onlara tâ ki bir deve yükü de eklenene kadar yetmeyecek şekilde azdır." Eğer işaret bir deve yüküne ise mana şöyledir: "Bu Yusuf için onlardan bu yükü men etmeyeceği kolay, basit bir iştir."

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقاً مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْۚ فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ {٦٦} وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍۜ وَمَٓا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ {٦٧} وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْۜ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَاۜ وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۚ {٦٨}

***66. (Yakub) dedi ki: "Kuşatılmanız (ve çaresiz kalma durumunuz) hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!" Ona (istediği şekilde) teminatlarını verdiklerinde dedi ki: "Söylediklerimize Allah şahittir." 67. Sonra şöyle dedi: "Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar." 68. Babalarının kendilerine emrettiği yerden (çeşitli kapılardan) girdiklerinde (onun emrini yerine getirdiler. Fakat bu tedbir) Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Yakub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi. Çünkü ona Biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.***

حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقاً/***Onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde:*** Yakub onlardan yemin etmelerini istedi.

لَتَأْتُنَّنِي/***Onu bana mutlaka getireceğinize:*** Yeminin cevabıdır.

اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ/***Kuşatılmanız hariç:*** Yani mağlup olup onu getirmeye güç yetiremezseniz.

يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ/***Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin:*** Yakub onların hep birlikte girmeleri durumunda onlara nazar değmesinden korktu. Çünkü onlar görünüşte güzel insanlardı.

مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ/***Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı:*** ***"Lemmâ"***nın cevabıdır. Manası "Allah'ın hükmettiği bir şeye asla engel olunmaz" şeklindedir.

اِلَّا حَاجَةً/***Ancak Yakub içindeki bir dileği:*** Munkatı istisnadır. Burada hacetten kastedilen onlara olan şefkati ve vasiyetidir.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّ۪ي اَنَا۬ اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٦٩} فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ {٧٠} قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ {٧١} قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ وَاَنَا۬ بِه۪ زَع۪يمٌ {٧٢} قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِق۪ينَ {٧٣}

***69. Yusuf'un yanına girdiklerinde Yusuf, öz kardeşini yanına aldı ve "Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme" dedi. 70. (Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrapayı kardeşinin yükünün içine koydu! (Kafile hareket ettikten) sonra bir tellal "Ey kafile! Siz hırsızsınız!" diye seslendi. 71. (Yusuf'un kardeşleri) onlara dönerek "Ne arıyorsunuz?" dediler. 72. "Kral'ın su kabını***

***arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var" dediler. (İçlerinden biri) "Ben buna kefilim" dedi. 73. "Allah'a and olsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz" dediler.***

اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ/***Öz kardeşini yanına aldı:*** Yani ona sarıldı.

قَالَ اِنّ۪ٓي اَنَا۬ اَخُوكَ/***Bilesin ki ben senin kardeşinim:*** Ona kendisinin kardeşi olduğunu haber verdi ve ondan bu durumu gizlemesini istedi.

فَلَا تَبْتَئِسْ/***üzülme***" Bu fiil "بؤس/bü'sün"den gelir.

"بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ/***Onların yaptıklarına:*** Zamir Yusuf'un kardeşlerine aittir. Yani Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarına. Bir ihtimale göre de zamir hizmetlilere aittir. Yani onların seni almasından dolayı gördüğün şeylere aldırış etme.

جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ اَخ۪يهِ/***Maşrapayı kardeşinin yükünün içine koydu:*** Bu maşrapa Kral'ın ondan yiyip içtiği bir kaptı. O gümüştendi. Bir görüşe göre ise altındandı. Kardeşinin yüküne onu koymakla Yusuf Bünyamin'i yanında tutmayı kastetti. Çünkü Yakub'un şeriatına göre hırsız kimse hırsızlık yaptığı kimsenin kölesi olurdu.

ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ/***Sonra bir tellal seslendi: Ey kafile! Siz hırsızsınız:*** Hitap Yusuf'un kardeşlerinedir. Kardeşini yanında tutmanın faydasını görmek için onlara hırsızlıkla iftirada bulunarak çözüm yolu bulmuştur. Başka bir görüşe göre maşrapanın koruyucusu kapları teftiş etmek için Yusuf'un emri olmadan "Siz hırsızsınız" diye seslenmiştir. Oysa bu görüş uzaktır.

وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ/***Onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var:*** Yani onu getirene getirmesine karşılık bir deve yükü yiyecek vardır.

وَاَنَا۬ بِه۪ زَع۪يمٌ/***Ben buna kefilim:*** Kabı getirene bir deve yükü vermeye kefilim. Bu söz tellalın sözüdür.

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ/***Allah'a and olsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz:*** Onlar onların memleketlerine girdiklerinde kendilerinden sâdır olan dindarlığı bilmelerini şahitlik olarak sundular. Çünkü onlar insanların ekinlerini yemesinler diye develerinin ağızlarını bağlamışlardı.

قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ {٧٤} قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ
فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ {٧٥} فَبَدَاَ
بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ كَذٰلِكَ
كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ
نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ {٧٦}

***74. (Yusuf'un adamları) dediler ki: "Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?" 75. "Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız "dediler. 76. Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte Biz, Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa Kral'ın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.***

قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ/***"Siz yalancıysanız bunun cezası nedir?" dediler:*** Yani Yusuf'un hizmetlileri "Şayet siz 'Biz hırsız değiliz' sözünüzde yalancıysanız kabı alan kimsenin cezası nedir?" dediler. "جَزَٓاؤُهُٓ/***Onun cezası"*** ifadesindeki zamir "almak" masdarına döner.

قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ/***Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır:*** Yusuf'un kardeşleri onların sorduklarına bu şekilde cevap vermişlerdir. Onlar "Hırsızın cezası alıkonulması ve köle edinilmesidir" dediler.

Burada i'râb iki türlüdür:

**Birincisi:** "جَزَٓاؤُهُ/***Onun cezası,***" birinci mübtedâdır. İkinci mübtedâ ise şart veya mevsûledir. Haberi ise "فَهُوَ جَزَٓاؤُهُ/***o, onun cezasıdır***" ifadesidir. Cümle ise birinci "جَزَٓاؤُهُ/***onun cezası***" ifadesinin haberidir.

**İkincisi:** Birinci mübtedânın haberi muzâfın hazfedilmesiyle olur. Takdiri ise "جَزَٓاؤُهُ أخذ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ" şeklindedir. Sonra da şunu der: "Onun cezası." Yani bu hüküm onun cezasıdır" demektir.

كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ/***Biz zalimleri böyle cezalandırırız:*** Bu Yusuf'un kardeşlerinin sözüdür. Yani "Bu, hırsızlıkta bizim hükmümüzdür" derler. Bu hüküm İslâm'ın başlarında vardı sonra el kesmekle neshedildi.

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ/***Önce onların yüklerini (aramaya) başladı:*** Bu, hileye başvurmak ve töhmeti kaldırmak içindi.

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ/***Sonra da onu kardeşinin yükünden çıkarttı:*** Yanında tutma durumunun gerçekleşmesi için böyle yaptı. Kap burada müennes gelmiştir. Çünkü "sikâye" kelimesi müennestir. Ya da "suva'/kap" kelimesi hem müzekker hem de müsennestir.

كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ/***İşte Biz, Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik:*** Yani bunu yapmayı biz öğrettik.

مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ/***Yoksa Kral'ın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı:*** Yani Kral'ın şeriatına ve âdetine göre hırsız dövülerek ve aldığını katıyla ödemekle cezalandırılırdı. Ancak Yusuf bu meselede Yakub ailesinin hükmüyle amel etti.

نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ/***Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz:*** Burada sonraki ***"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır"*** cümlesinin deliliyle ilimde yükselmeye işaret vardır. İnsanlar arasında her âlimin üzerinde ondan daha iyi bilen bir âlim vardır.

قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَاناًۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ {٧٧} قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهُٓ اَباً شَيْخاً كَبِيراً فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ {٧٨} قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓۙ اِنَّٓا اِذاً لَظَالِمُونَۚ {٧٩}

***77. (Kardeşleri) dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı." Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine) dedi ki: "Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir."***
***78. Dediler ki: "Ey Azîz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni iyilik edenlerden görüyoruz." 79. Dedi ki: "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız, o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz!"***

قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ/***"Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı dediler:*** "قَالُٓوا/***Dediler***"deki zamir Yusuf'un kardeşlerine aittir. Onlar Yusuf'a işaret etmişlerdir. Onların sözlerinin manası şudur: "Eğer Bünyamin çaldıysa onun kardeşi Yusuf da ondan önce çalmıştı. Biz eminiz ki bu durum Rahil'in[37] iki oğlundan da sâdır olmuştur" (dediler). Bu sözle kendilerinden kötülüğü kaldırmayı kastettiler ve bu kötülüğü Yusuf'a ve kardeşine attılar. Yusuf'a attıkları hırsızlık suçunun ne olduğu konusunda üç görüş üzerinde ihtilaf edilmiştir.

---

37 Rivayete göre adamlar Bünyamin'in yükünden kabı çıkarınca kardeşleri utanarak başlarını eğdiler ve Bünyamin'e dönerek "Sen ne yaptın? Bizi rezil ettin. Yüzümüze kara çaldın. Ey Rahil'in iki oğlu! Sizden çektiğimiz sıkıntı hâlâ devam ediyor. Ne zaman aldın bu kabı?" dediler. Bünyamin de "Asıl Rahil'in oğulları sizden sıkıntı çekmeye devam ediyor. Siz kardeşimi götürdünüz ve onu helak ettiniz. Bu kabı sizin yüklerinize eşyalarınızı koyan kimse benim yüküme koymuştur" dedi. Yusuf'a izafe ettikleri hırsızlık konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre o, anne tarafından dedesinin putunu alıp onu kırmış ve yoldaki bir çukura atmıştır. Başka bir görüşe göre, o bir kiliseye girip oradan insanların taptığı altından olan küçük bir heykeli almış ve gömmüştür. Bir diğer görüşe göre, o evde bulunan bir kuşağı veya bir tavuğu isteyen kimseye vermiştir." Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 464. İbn Manzûr, "Rahil, Yusuf'un annesinin adıdır" demiştir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 265.

**Birincisi:** Yusuf'un halası Yusuf'u yetiştirirdi. Babasından onu kendi yanına vermesini istedi. O Yusuf'u çok seviyor ve (ayrı kalmaya) sabredemiyordu. Kendine bir bölge ayarladı ve sonra da Yusuf'un, evinden bir şey aldığını söyledi. Böylece onu köle olarak yanına aldı. Yusuf halası ölünceye kadar onun yanında kaldı.

**İkincisi:** Yusuf anne tarafından dedesinin putunu alıp kırdı.

**Üçüncüsü:** Yusuf babasının evinden yiyecek alıp fakirlere veriyordu.

فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ/***Yusuf bunu içinde sakladı:*** Zemahşerî, "Zamir bundan sonra gelen cümleye aittir" der. O da ***"Siz daha kötü durumdasınız"*** sözüdür. Yani "yaptığınız kötülüklerden dolayı" sözüdür.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ/***Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir:*** Onların hırsızlık hakkında anlattıklarının yalan olduğuna işaret vardır.

اِنَّ لَهُ اَباً شَيْخاً كَبِيراً/***Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var:*** Babalarına acıyarak böyle dediler. Onlar babasının Bünyamin'e olan şiddetli muhabbetini ona bildirdiler.

فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ/***Onun yerine bizim birimizi alıkoy:*** Rehinlik, tazminat için böyle dediler. Onun ***"Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız"*** sözü bu konuda gayet açıktır.

مِنَ الْمُحْسِنِينَ/***İyilik edenlerden:*** Daha önce bize yaptığın gibi şimdi de iyilikte bulun.

فَلَمَّا اسْتَيْئَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِياًّ قَالَ كَبِيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقاً مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ لِي اَبِي اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ {٨٠} اِرْجِعُوا اِلٰى اَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا اَبَانَا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ {٨١} وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي اَقْبَلْنَا فِيهَا وَاِنَّا لَصَادِقُونَ {٨٢}

***80. Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır. 81. Babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz. 82. (İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.'"***

اسْتَيْئَسُوا/***İstey'esû:*** Yani ümitlerini kestiler.

خَلَصُوا نَجِيًّا/***Gizli görüşmek üzere ayrılıp bir kenara çekildiler:*** Yani birbirleriyle gizli konuşmak için diğerlerinin yanından ayrıldılar. "نَجِي/***Neciy"*** kelimesi ya ismi fâildir ya da masdardır.

قَالَ كَبِيرُهُمْ/***Büyükleri dedi ki:*** Bir görüşe göre yaşça büyükleridir. Adı Robil'dir. Bir görüşe göre görüşçe büyük olanlarıdır. Adı Şemûn'dur. Bir diğer görüşe göre Yehuda'dır.

وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ/***Daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru:*** Bu cümle şu durumları taşıyabilir:

**Birincisi:** Zâid olabilir.

**İkincisi:** Masdar olabilir. Mübteda olduğundan mahallen merfûdur. Takdiri şöyledir: "Bundan önce Yusuf konusunda haddi aşmanız gerçekleşmişti."

**Üçüncüsü:** Mevsûledir. Mahallen merfûdur. Birinci görüş daha doğrudur.

فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ/***Bu yerden asla ayrılmayacağım:*** Olayın gerçekleştiği yeri kasteder.

**اِرْجِعُوا اِلٰى اَبِيكُمْ/Babanıza dönün:** Büyüklerin sözüdür. Bir görüşe göre Yusuf'un sözüdür. Ancak bu görüş uzaktır.

**اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ/Şüphesiz oğlun hırsızlık etti:** Çoğunluk "سَرَقَ/**sereka**" diye okumuştur. Kisâî'den rivayetle "سُرِّقَ/**surrika**" diye okunur. Yani hırsızlık ona nispet edilir.

**وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا/Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik:** Yani bizim "Senin oğlun hırsızlık yaptı" sözümüz ancak olanlardan bildiklerimize şahitliğimizdir.

**وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ/Biz gaybın bekçileri değiliz:** Yani biz gaybı bilmeyiz. Bu durum özünde hak mıdır yoksa değil midir? Çünkü onun yüküne kendi bilgisinde olmadan o kap sokulmuş olabilir. Zemahşerî "Biz ancak onun hırsızlığından bildiğimize şahidiz. Çünkü kabı onun yükünden çıkarttılar" manasında olduğunu söyler.

**وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ/Biz gaybın bekçileri değiliz:** Biz sana söz verdiğimizde onun hırsızlık edip etmeyeceğini bilemeyiz. "سَرَقَ/**Sereka**" diye okunması Zemahşerî'nin sözünü destekler. "سُرِّقَ/**Surrika**"[38] diye okunması birinci görüşü destekler.

**وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ/Şehre sor:** Takdiri şöyledir: "اسئل أهل الْقَرْيَةَ/Şehir halkına sor." Aynı şekilde kervan ehline sor. Yani kervandaki refakatçilere sor. Cumhurun görüşü bu şekildedir. Bir görüşe göre sormak köyün kendisine ve kervanın kendisinedir. Cansız varlıkların da ona (Yakub'a) haber vermesi uzak değildir. Çünkü o bir peygamberdir. Birinci görüş mecaz olma kabilinden daha doğrudur ve meşhurdur. Buradaki şehir Mısır'dır.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاً اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضاً اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾

---

38 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 278.

قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ {٨٦} يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخ۪يهِ وَلَا تَا۬يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ {٨٧}

***83. (Babaları) dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi. (Bana düşen) artık güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." 84. Onlardan yüz çevirdi "Ah Yusuf'um ah!" diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi. 85. (Oğulları) "Allah'a and olsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!" dediler. 86. (Yakub) "Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arzediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum" dedi. 87. "Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."***

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ/***Dedi ki: Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi:*** Öncesi hazfedilmiştir. Hazfedilenin takdiri şöyledir: Onlar babalarına döndüler ve ona dediklerini dediler. Yakub da "Bilakis nefisleriniz sizi buna sürükledi" dedi.

بِهِمْ جَم۪يعاً/***Onların hepsini:*** Yani Yusuf'u, kardeşi Bünyamin'i ve "Bu yerden ayrılmayacağım" diyen büyük kardeşlerini.

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ/***Onlardan yüz çevirdi:*** Onları doğrulamayınca onlardan yüz çevirdi ve üzülerek geri döndü.

وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ/***"Ah Yusuf'um ah!" diye sızlandı:*** İkinci ve giden üçüncü kardeşinin dışında Yusuf'a üzüldü. Onun Yusuf'a olan hüznünün sebebi, ona olan aşırı muhabbetiydi. Ayrıca onun bu musibeti daha önce başına gelen bir şeydi.

وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ/***Kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi:*** Yani hüznün eseri olan ağlamaktan. Bir görüşe göre o âmâ idi. Bir diğer görüşe göre o çok hafif görüyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre,[39] Yakub'un hüznü oğlunu kaybeden yetmiş kadının hüznüdür. Ona yüz şehit sevabı verilir. Allah'a olan zannı hiçbir zaman kötü değildi.

فَهُوَ كَظِيمٌ/***Fe hüve kezîm:*** Bir görüşe göre "كَظِيمٌ/***kezîm***" ismi fâil manasında faîl veznindendir. Yani "Öfkesini yutan, kimseye belli etmeyen sadece Allah'a şikâyet eden" demektir. Başka bir görüşe göre "إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ"[40] sözü gibi mef'ûl manasındadır. Yani kalbi ya hüzünle ya da çocuklarına öfkeyle doludur. Bir diğer görüş göre "كَظِيمٌ/***kezîm***" şiddetli hüzün demektir.

تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا/***And olsun ki sen anıyorsun:*** Yani "لَا تَفْتَؤُ/lâ tefteü" demektir. "لَا تَزَالُ/lâ tezâlü" manasındadır. Nefy harfi olan "لَا/lâ" hazfedilmiştir. Çünkü "لَا/lâ" ispat ile karışabilir. Eğer ispat olsaydı "lam" ve "nun" ile tekitli gelirdi.

حَرَضاً/***Haradan:*** Yani ölmekle şereflenmek.

قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي اِلَى اللّٰهِ/***"Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arzediyorum" dedi:*** Onların yaptığı hatadan dolayı onlara bu şekilde cevap verdi. Yani ben ne size ne de başkasına sadece Allah'a şikâyet ediyorum. Bir süre şiddetli hüznü devam etti.

وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ/***Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum:*** Yani Allah bana lütfundan, ra'fet ve rahmetinden hüsnü zannımı ve kuvvetli şekilde ümitli olmamı gerektirecek şeyleri öğretti.

يَا بَن۪يَّ اذْهَبُوا/***Ey oğullarım! Gidin:*** Yani kardeşlerinizi bıraktığınız yere gidin.

---

39 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 279.
40 Kalem 68/48.

**فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ/Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın:** Yani onların haberlerini bilin. "Tehassüs" bir şeyi kulak, göz gibi duyularla talep etmektir. Yakub üçüncü oğlunu zikretmedi. Çünkü o kendi isteğiyle orada kalmıştı. Ayrıca Yusuf ve kardeşi ona daha sevgiliydi.

**وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ/Lâ tey'esû min ravhillah:** Yani Allah'ın rahmetinden (ümit kesmeyin).

**اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ/Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez:** O ümitsizliği kâfirin sıfatından saydı. Çünkü kâfir ya rubûbiyeti yalanlar ya da Allah'ın kudret, fazilet, rahmet gibi sıfatlarını bilmez.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ {٨٨} قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ {٨٩} قَالُٓوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَٓا اَخِي قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ {٩٠} قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ {٩١}

***88. Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki: "Ey Azîz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz bir sermaye ile geldik. Hakkımızı tam ölçerek ver. Ayrıca bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır." 89. Yusuf dedi ki: "Siz cahilliğiniz yüzünden Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?" 90. "Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?" dediler. O da "(Evet) ben Yusuf'um, bu da kardeşim. (Birbirimize kavuşmayı) Allah bize lütfetti. Çünkü kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez" dedi. 91. (Kardeşleri) dediler ki: "Allah'a and olsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüşüz."***

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ/***Yanına girdiklerinde:*** Yani Yusuf'un. Bir görüşe göre bu hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: "Onlar Mısır'a döndüler."

الضُّرُّ/***ed-Durru:*** Onlar ya açlığı ya da kardeşlerine olan kederleri kastederler.

بِبِضَاعَةٍ مُزْجَيةٍ/***Değersiz bir sermaye:*** Onlar yiyecek satın almak için getirdikleri dirhemleri kastederler. "مُزْجَيةٍ/***Müzcâtin"*** kelimesi "az" anlamına gelir. Bir görüşe göre "ucuz," başka görüşe göre "eksik" anlamındadır. Diğer bir görüşe göre ise "onların sermayeleri günlüktü. O yüzden böyle söylediler."

وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا/***Bize bağışta da bulun:*** Bir görüşe göre, onlar kaliteli dirhemlerle kendi dirhemleri arasındaki farkı kastettiler. Başka bir görüşe göre, onlar "Bize hakkımızın ölçüsünü ve hakkımızdan fazla olan ölçüyü de ver" demek istediler. Fazlalığı "sadaka" diye isimlendirdiler. Bu şunu gösterir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den önceki peygamberlere sadaka vermek helâldi. Bir diğer görüşe göre ise "Bize kardeşlerimizi geri vermekle bağışta bulun" anlamındadır.

اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ/***Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır:*** Nekkâş dedi ki: "Bu söz kelâmı güzelleştirmektir. Çünkü onlar Yusuf'u tanımadıklarından onun kâfir olduğuna inanıyorlardı. Onlar onu Mısır'ın dinine bağlı zannettiler. Onlar her ne kadar 'Allah seni bize sadaka vermekle mükafatlandırır' deseler de bu sözleriyle yalan söylemişlerdir. Onlar aslında onun için (mükâfatı) kastetmezken sanki mükâfatı kastedermiş gibi bir cümle zikretmişlerdir."

هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ/***Siz cahilliğiniz yüzünden Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?:*** Onlar Yusuf'a şikâyette bulununca o onlara acıdı ve kendini onlara tanıttı. Rivayete göre Yusuf yüzünde peçe varken onlarla konuştu.[41] Sonra kendisini tanısınlar diye peçeyi kaldırdı. ***"Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"*** sözüyle küçüklükte kardeşiyle aralarını ayırmayı ve Yusuf'a ve

---

41 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 227; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 273.

kendisinden sonra kardeşine olan zararlarını kastetti. Nitekim onlar onu alçak görüp ona kötü sözler söylemişlerdi.

اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ/***Sizler cahilsiniz:*** Onların mazereti buydu. Cehaletle ya onların yaptığının çirkinliğini ya da gençliğin cehaletini kastetmiş olabilir.

قَالُٓوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ/***"Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?" dediler:*** Hem soru gibi hem de haber cümlesi olarak okunabilir.[42] Haber cümlesine göre onlar onu tanımışlardır. Soru cümlesine göre ise onlar onu Yusuf mu diye vehmetmişlerdir ancak takdir edememişlerdir.

مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ/***Kim korkar ve sabrederse:*** Bir görüşe göre (Allah) "Kim masiyetten kaçınarak korkarsa ve kim hapse sabrederse"yi kasteder. Ancak lafız bundan daha geneldir.

اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا/***Allah seni bize üstün kılmış:*** Yani faziletli.

لَخَاطِئِينَ/***Biz hataya düşmüşüz:*** Yani biz asileriz. Onların bu sözünde acıma ve itiraf vardır.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ {٩٢} اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَأْتِ بَصِيراً وَأْتُونِي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ {٩٣} وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّي لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ {٩٤} قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ {٩٥}

***92. (Yusuf) dedi ki: "Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir. 93. Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görecek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin." 94. Kafile (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere) "Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!" dedi. 95. (Onlar da) "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.***

---

42 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 421.

لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ/***Bugün sizi kınamak yok:*** Bu güzel bir aftır. "Tesrîb" kelimesi "kınama" veya "cezalandırmak" anlamındadır. Onun ***"bugün"*** sözü bugünün öncesine de döner. Yusuf sözünü tesrîb kelimesine bağlamasına rağmen burada durmuştur. Bir görüşe göre o ***"(Allah) affetti"*** fiiline bunu bağlamıştır. Ancak bu görüş uzaktır. Çünkü böyle olursa o Allah adına hüküm verir. Yusuf dua ederek onları bağışlar. Sanki o ***"Bugün sizi kınamak yok"*** sözüyle kendi nefsinin hakkını düşürmüştür. Sonra da Allah'a onları kendi hakkı konusunda bağışlamaları için dua etmiştir.

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا/***Şu benim gömleğimi götürün:*** Rivayete göre bu gömlek İbrahim *aleyhisselâm*'ın idi. Allah'ın İbrahim *aleyhisselâm*'ı ateşten çıkardığında ona giydirdiği gömlektir.[43] O cennetin kumaşlarındandı. Sonra İshak'ın sonra da Yakub'un oldu. Daha sonra Yakub gömleği Yusuf'a verdi. Bu anlatılanların güvenilir senede ihtiyacı vardır. Zâhir olan ise Yusuf'un gömleği herkesin gömleği gibi bir konumdadır.

يَأْتِ بَصِيراً/***(Gözleri) görecek:*** Açıktır ki Yusuf bunu Allah'tan gelen vahiyle bilmiştir.

فَصَلَتِ الْعِيرُ/***Kafile ayrıldı:*** Yani Mısır'dan Yakub'a doğru yola çıktı.

قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّي لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ/***Babaları "Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!" dedi:*** Yakub Beyt-i Makdis'teydi ve aralarında uzak mesafe olmasına rağmen oradan gömleğin kokusunu duydu.

لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ/***Eğer bana bunamış demezseniz:*** Yani siz beni kınarsınız ya da söylediğimi reddedersiniz. Bir görüşe göre manası "senin aklın gitmiş" dersiniz. Çünkü "الفند/el-fenedü" kelimesi "bunama" anlamına gelir.

لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ/***Sen hâlâ eski şaşkınlığındasın:*** Yani geçmişte olduğu gibi Yusuf'a olan aşırı muhabbetinden dolayı doğrudan ayrılmışsın.

---

43 Bu rivayet zayıftır. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 275.

فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشٖيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصٖيراًۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْۚ اِنّٖٓي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ {٩٦} قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِئٖينَ {٩٧} قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّٖيۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ {٩٨} فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنٖينَۜ {٩٩}

***96. Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Yakub) görür oldu. "Ben size 'Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim' demedim mi?" dedi. 97. (Oğulları) dediler ki: "Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik." 98. (Yakub) "Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi. 99. (Hep beraber Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdikleri zaman, Yusuf anne-babasını kucakladı, "Güven içinde, Allah'ın iradesiyle Mısır'a girin!" dedi.***

فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَشٖيرُ/***Müjdeci gelince:*** Rivayet edilir ki müjdeci Yehuda'ydı. Çünkü o kanlı gömleği getirmişti. O kardeşlerine dedi ki: "Ben (Yakub'a/babamıza) üzüntülü gömleği götürendim. Onlar benden şimdi de ferahlatıcı gömleği götürmemi istediler."

قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّٖيۜ/***"Sizin için Rabbimden af dileyeceğim" dedi:*** Onlar için bağışlanma dileyeceğini vaat etti. Bir görüşe göre burada "سَوْفَ/***sevfe***" seher vaktindedir. Çünkü o vakitte dualara icabet edilir. Bir görüşe göre o Cuma gecesidir.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ/***Yusuf'un yanına girdikleri zaman:*** Burada kelâmın delâlet ettiği hazifler vardır. O hazif şudur: Onlar Yusuf'a ulaştıklarında Yakub ailesinin yanına gitti.

اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ/***Anne-babasını kucakladı:*** Yani o ikisine sarıldı. Ebeveyn ile anne-babasını kasteder. Bir görüşe göre babası ve teyzesini kasteder. Çünkü onun annesi ölmüştü ve teyzesi "anne" diye isimlendirilmişti.

اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ/***Allah'ın iradesiyle:*** "اٰمِنِينَ/***Güven içinde"***deki sözdeki ***"güven"***e döner.

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّداًۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّ۪ي حَقاًّۜ وَقَدْ اَحْسَنَ ب۪ٓي اِذْ اَخْرَجَن۪ي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْن۪ي وَبَيْنَ اِخْوَت۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ {١٠٠} رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَن۪ي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَن۪ي مِنْ تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّ۪ي فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّن۪ي مُسْلِماً وَاَلْحِقْن۪ي بِالصَّالِح۪ينَ {١٠١}

***100. Anne ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar. (Yusuf) dedi ki: "Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir. 101. Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!"***

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ/***Anne ve babasını tahtının üstüne çıkarttı:*** Yani Kral'ın tahtına.

وَخَرُّوا لَهُ سُجَّداً/***Hepsi onun için secdeye kapandılar:*** Onlarda secde selamlaşmak ve saygı duymaktı, ibadet etmek değildi.

وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ/***Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur:*** Yani o, on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini gördüğü zamanı kastetti. Onun rüyasıyla bu te'vilin gerçekleşmesi arasında seksen sene vardı. Bir görüşe göre kırk sene.

**اَحْسَنَ بِي/Ahsene bî:** Yani Rabbim bana (çok şey) lütfetti.

**اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ/Çünkü beni zindandan çıkardı:** İki sebepten dolayı "Beni kuyudan çıkarttı" demedi.

**Birincisi:** Kuyuyu zikrinde kardeşlerini rezil etme ve onlara yaptıklarını bildirme durumu vardır. Yusuf onlara saygıdan dolayı kuyuyu zikretmedi.

**İkincisi:** O kuyudan köleliğe, hapisten krallığa geçti. Bu şekilde (yani hapisten çıkmakla) nimetlenmek ise diğerine göre daha fazladır.

**وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ/Sizi çölden getirdi:** Yani çölden. Çünkü onlar deve ve koyun çobanıydı. Onların Yusuf'un huzuruna gelmelerini nimetten saydı.

**نَزَغَ الشَّيْطَانُ/Nezea'ş-şeytân:** Yani şeytanın aldatması ve ifsâdı.

**لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ/Dilediğine lütfedicidir:** İşlerinde dilediği gibi düzeltmekte lütfedicidir.

**مِنَ الْمُلْكِ/Mülkten: "Min"** kısım içindir. Çünkü ona dünya mülkünün bir kısmı verildi. Yani Mısır mülkünün bir kısmı.

**تَوَفَّنِي مُسْلِماً/Beni Müslüman olarak öldür:** Yusuf, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri sayısınca Rabbine ve kendisinden önceki sâlih kimselere kavuşmayı istedi. Bu yüzden ölüm için dua etti. Bir görüşe göre, bu, ölümü isteme duası değildir. O ancak şunun için dua etmiştir: Eceli geldiği zaman Allah'ın Müslüman olarak canını alarak nimetini tamamlamasını istedi.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ {١٠٢} وَمَا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ {١٠٣} وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ {١٠٤} وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ {١٠٥}

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ {١٠٦} اَفَاَمِنُوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ {١٠٧}

***102. İşte bu (Yusuf kıssası) gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin (ki bunları bilesin). 103. Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu iman edecek değillerdir. 104. Hâlbuki sen bunun (peygamberlik görevini ifa) için onlardan bir ücret istemiyorsun. Kur'ân âlemler için ancak bir öğüttür. 105. Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler. 106. Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah'a iman eder. 107. Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emin mi gördüler?***

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ/***İşte bu (Yusuf kıssası) gayb haberlerindendir:*** Gaybtan haber vermek, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetinin sıhhatine delil getirmektir.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ/***Sen onların yanında değildin:*** Delili kuvvetlendirmek için hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e aittir. Zamir ise Yusuf'un kardeşlerine aittir.

اِذْ اَجْمَعُوا/***İz ecmaû:*** Yani karar verdiklerinde.

وَهُمْ يَمْكُرُونَ/***Onlar hile yaparak:*** Yani Yusuf'a.

وَمَا اَكْثَرُ النَّاسِ/***İnsanların çoğu değildir:*** Bu genel bir ifadedir. Çünkü kâfirler mü'minlerden daha fazladır. Bir görüşe göre Mekke halkını kastetti.

وَلَوْ حَرَصْتَ/***Sen ne kadar üstüne düşsen de:*** Bu bir ara cümledir. Yani sen onların iman etmesi için çalışsan da onlar iman etmezler.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ/***Onlardan bir ücret istemiyorsun:*** Yani sen onların iman etmesine karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun ki bu onlara ağır gelsin. İşte bunun manası olduğu gibidir.

وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ/***Nice deliller vardır ki:*** Yani Allah'a delâlet eden mahlûkat ve olaylar vardır.

Bu âyet Arap kâfirleri hakkında indi.[44] Nitekim onlar Allah'ı ikrâr ediyorlar ancak O'nunla beraber başkalarına da tapıyorlardı. Bir görüşe göre bu âyet "Üzeyr, Allah'ın oğludur. Mesîh, Allah'ın oğludur" diyen ehl-i kitap için inmiştir.

غَاشِيَةٌ/***Kuşatıcı bir felâket:*** O, kuşatıcı ve genel bir felâkettir.

قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖٓي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَنٖي وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فٖي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ مَا كَانَ حَدٖيثاً يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

***108. (Resûlüm!) De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben, Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz. Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim." 109. Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. (Kâfirler) yeryüzünde hiç gezmediler mi ki,***

---

44 Begavî isnadsız olarak bunu söylemiştir. Bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 283. Taberî ise bu manada mürsel haberler zikretmektedir. Ayrıca bunun nüzûl sebebini zikretmemiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 286.

***kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? 110. Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. (Fakat) suçlular topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez. 111. And olsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibret vardır. (Bu Kur'ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.***

**قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي/De ki: İşte bu, benim yolumdur:** Bu İslâm şeriatına işaret eder.

**اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ/Ben, Allah'a çağırıyorum:** Yani ben işimde basîret ve apaçık bir delil üzerinde olduğum hâlde insanları Allah'a ibadet etmeye çağırıyorum.

**اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي/Ben ve bana uyanlar:** "**اَنَا/Ben**" kelimesi, "**اَدْعُوا/çağırıyorum**" daki zamiri tekit içindir. "**وَمَنِ اتَّبَعَنِي/Bana uyanlar**" ise ona bağlantılıdır.

**عَلٰى بَصِيرَةٍ/Aydınlık bir yol:** Bu ibâre hâl konumundadır. Bir görüşe göre "**اَنَا/ene**" mübtedâdır "**عَلٰى بَصِيرَةٍ/alâ basîratin**" ise onun haberidir. Bundan dolayı "**اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ/ed'û ilallahi**" de durulabilir. Ancak bu zayıftır.

**وَسُبْحَانَ اللّٰهِ/Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim:** Takdiri şöyledir: "Ben 'Sühânallah' diyorum."

**وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً/Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik:** Bu cümle peygamberin insandan olmasını inkâr edenlere bir reddir. Bir görüşe göre burada peygamberlerin kadınlardan gönderilmediğine işaret vardır.

مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى/***Şehirler halkından:*** Yani çöl halkından değil sadece şehir halkından. Çünkü Allah çöl halkından onların kaba davranışlarından dolayı peygamber göndermemiştir.

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ/***Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de:*** Mana bakımından "وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً/***Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik***" sözüyle "عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ/***kendilerinden öncekilerin sonu***" sözüne kadar bağlantılıdır. Onların ümitsizliği ya kavimlerinin imanlarıyla ya da zaferle ilgilidir. Ancak ilki daha doğrudur.

وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا/***Kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada:*** "كُذِبُوا/***Küzibû***"deki "ze"nin şeddeli ve kesreli okunduğu kıraatler vardır.[45] Eğer şeddeli okunursa "وَظَنُّٓوا/***sandılar***" ve "كُذِبُوا/***yalanlandılar***"daki zamir peygamberlere aittir. Burada zannın kesinlik manası olabilir. Yani peygamberler kavimlerinin kendilerini yalanladıklarını bildiler ve bundan dolayı ümitsizliğe düştüler. Eğer "كُذِبُوا/***Küzibû***"deki "ze" kesreli okunursa zamir kendilerine peygamber gönderilen kavme aittir. Yani onlar zannettiler ki peygamberler risâlet ve kendilerine galip gelme gibi onları çağırdıkları şeylerde onları yalanladılar.

فِي قَصَصِهِمْ/***Kıssalarında:*** Zamir mutlak olarak peygamberlere aittir ya da Yusuf ve kardeşlerine aittir.

مَا كَانَ حَدِيثاً يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ/***(Bu Kur'ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik edendir:*** Bunun manası Bakara sûresinde geçti.

---

45 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 333.

# سُورَةُ الرَّعْدِ

# 13. RA‘D SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah’ın Adıyla**

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِۜ وَالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ {١} اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ {٢} وَهُوَ الَّذ۪ي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهَاراًۜ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ ف۪يهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ {٣} وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخ۪يلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَٓاءٍ وَاحِدٍ۠ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ {٤}

***1. Elif. Lâm. Mîm. Râ. Bunlar, Kitab’ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır fakat insanların çoğu inanmazlar. 2. Allah gökleri direksiz olarak yükseltendir ki siz onu görüyorsunuz. Sonra Arş’a istivâ etmiş, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirmiştir. Her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak***

***inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır. 3. O ki yeryüzünü uzattı, orada sabiteler ve nehirler var etti, bütün meyvelerden orada iki çift yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır. 4. Yeryüzünde birbirine komşu parçalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. Yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.***

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ/***Bunlar, Kitab'ın âyetleridir:*** Yani bu sûrenin âyetleri. Burada mutlak manada kutsal kitapların âyetlerinin veya Kur'ân'ın âyetlerinin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ancak daha sonra Kur'ân'ın tekrar zikredilmiş olması sebebiyle bu görüş zayıftır.

وَالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْكَ/***Sana Rabbinden indirilen:*** Burada Kur'ân kastedilmektedir. Bu ifade mübteda/özne olup haberi/yüklemi ise "الْحَقُّ/***haktır***" kelimesidir.

بِغَيْرِ عَمَدٍ/***Direksiz olarak:*** Yani Allah'ın kudreti dışında üzerinde duracağı hiçbir şey olmadan.

تَرَوْنَهَا/***Siz onu görüyorsunuz:*** Bir görüşe göre bu ifadede geçen ***"onu"*** zamiri ile "gökler" kastedilmektedir. Buna göre ifade hâl veya yeni bir cümle başlangıcı olur. Başka bir görüşe göre ise ***"onu"*** zamiri ile "direk" kastedilmektedir. Buna göre anlam "göklerin görülebilen bir direği yoktur" şeklinde olur. Bu yoruma göre, göklerin üzerinde durduğu bir direk vardır ancak gözle görülemez. Göklerin direğinin yeryüzünü kuşatan Kaf dağı olduğu söylenmiştir. Cumhura göre göklerin direği yoktur. Buna göre âyette direğin olmadığı ve görülemeyeceği kastedilmektedir.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ/***Sonra Arş'a istivâ etti:*** Buradaki "ثُمَّ/***sonra***" edatı olayların gerçekleşme sırasını değil bunların bildirilme sırasını ifade etmektedir. Çünkü Arş, gökler yaratılmadan önce de vardı. "İstiva" konusuyla ilgili açıklamalar A'râf sûresinde geçmişti.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ/***Her işi düzenler:*** Burada melekût âleminin düzeni kastedilmektedir.

يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ/***Âyetleri açıklamaktadır:*** Yani kitabının âyetlerini.

مَدَّ الْاَرْضَ/***Yeryüzünü uzattı:*** Bu ifadenin zahirinde yeryüzünün küre değil yayılmış bir hâlde olduğu anlaşılır. Ancak küre olmasıyla birlikte yaymak ve uzatmak kelimeleri de kullanılmış olabilir. Çünkü yeryüzünün her bir parçası kendi başına uzatılmış hâldedir. Küre olması ise bütün yeryüzü için geçerlidir.

رَوَاسِيَ/***Sabiteler:*** Yani sabit dağlar.

زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ/***İki çift:*** Burada meyvelerden siyah-beyaz ve tatlı-ekşi gibi iki farklı tür yaratılmış olduğu kastedilmektedir. Eğer "Âyetin ifadesinden Allah Teâlâ'nın her meyveden iki farklı tür yaratmış olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Allah çok sayıda farklı çeşit yaratmıştır" denilecek olursa şu şekilde cevap verilir: Aslında çok sayıda olduğu söylenseydi öğüt alma açısından daha etkili ve Allah'ın kudretine delalet etme yönünden daha güçlü olurdu. Buna rağmen sadece "iki" sayısı zikredilmiştir. Çünkü bu diğerlerine delalet etme yönünden daha uygun bir üsluptur. Bir görüşe göre ise "وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ/***bütün meyvelerden***" ifadesiyle cümle tamamlanmakta ve "جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ/***orada iki çift yarattı***" sözüyle yeni bir cümle başlamaktadır. Buna göre iki çift ile erkek ve dişi kastedilmektedir. Birinci görüş daha güzeldir.

يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ/***Geceyi gündüzün üzerine örtüyor:*** Yani geceyi gündüze giydiriyor ve böylece onun üzerine bir örtü gibi oluyor. Bu ifade bir benzetmedir.

قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ/***Birbirine komşu parçalar:*** Yani birbirine yapışık ülkeler. Bunlar birbirlerine yapışık olmakla birlikte toprakları iyi-kötü, sert-yumuşak ve diğer özellikler bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Bütün bunlar, belirleyen, irade sahibi ve güçlü bir yaratıcının varlığına delalet etmektedir.

صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ/***Bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış:*** Yani tek kökten yetişmiş çok sayıda hurma ağacı ve farklı köklerden yetişmiş ayrı ayrı hurma ağaçları. "صِنْوَانٌ/***Sınvânün***" kelimesi "صِنْوٌ/sınvün" kelimesinin çoğuludur.

يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ/***Bunların hepsi bir su ile sulanır. Yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız:*** Bu ifade Allah'ın güç ve irade sahibi olduğuna bir delil ve kanıttır. Çünkü sulandıkları su aynı olmasına rağmen onların tatlarının, şekillerinin ve renklerinin farklı olması bir gücün ve iradenin varlığına delalet etmektedir. Burada doğanın kendiliğinden oluştuğunu iddia edenlere bir reddiye vardır.

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَاباً ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ الْاَغْلَالُ فِي اَعْنَاقِهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ {٥} وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ {٦}

***5. Eğer şaşırıyorsan, asıl şaşılacak şey onların "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?" sözleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir; işte bu tasmalar onların boyunlarındadır. Ve onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır! 6. Senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar. Hâlbuki onlardan önce benzerleri gelip geçmiştir. İnsanların zulümlerine rağmen Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. Rabbinin azabı da çok şiddetlidir.***

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ/***Eğer şaşırıyorsan, asıl şaşılacak şey onların sözleridir:*** Yani "Ey Muhammed! Eğer buna şaşırıyorsan, onların tekrar diriltilmeyi inkâr etmeleri şaşılmayı daha çok hak ediyor. Zira daha önce zikrettiğimiz üzere gökleri, yeri, meyveleri ve bunların dışındakileri

yaratmaya gücü yeten Allah'ın, insanların ölmelerinden sonra onları tekrar diriltmeye de gücü yeter."

ءَاِذَا كُنَّا تُرَاباً ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ/***Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?:*** Bu yeniden diriltilmeyi inkâr eden kâfirlerin sözüdür. Kıraat âlimleri burada ve diğer yerlerde bu iki istifham/soru edatının okunuşu üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bunlar Kur'ân'da toplam on bir yerde geçmektedir. Bu âyet ilkidir. İsrâ sûresinde iki, Mü'minûn sûresinde bir, Neml sûresinde bir, Ankebût sûresinde bir, Secde sûresinde bir, Sâffât sûresinde iki, Vâkıa sûresinde bir ve Nâziât sûresinde bir yerde geçmektedir. Kıraat âlimlerinden bazıları hem birincisinde hem de ikincisinde istifham olarak, bazıları sadece birincisini istifham olarak -ki bu Nâfi'dir,- bazıları ise sadece ikincisini istifham olarak okumuşlardır. İstifhamın aslı manadadır ve tıpkı burada olduğu gibi aslında ikincisinden sonra zikredilen hususu sormaktadırlar. İstifham edatı olan hemze'nin inkâr etme anlamı da vardır. Zira kâfirler toprak olmayı değil, yeniden yaratılmayı inkâr ediyorlardı. Dolayısıyla bu gibi âyetlerde sadece ikinciyi istifham olarak okuyan âlimler aslına uygun okumuş olmaktadırlar. Sadece birinciyi istifham edatıyla okuyan âlimler de ikinci istifhamı kastetmektedirler. Her ikisini de istifham olarak okuyanlar ise tekit amaçlı böyle yapmaktadırlar.

وَاُولٰٓئِكَ الْاَغْلَالُ فِي اَعْنَاقِهِمْ/***İşte bu tasmalar onların boyunlarındadır:*** Bu âyette, ahirette onların boyunlarına vurulacak olan tasmalardan bahsedilmiş olması muhtemeldir. Bu takdirde âyet hakiki manada anlaşılır. Veya ***"Biz onların boyunlarına tasmalar taktık"***[46] âyetinde de geçtiği üzere iman etmelerinin engellenmiş olması da kastedilmiş olabilir. Bu takdirde ise kalplerinin iman etmeye karşı mühürlenmesi anlamında mecazi olarak kullanılmıştır.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ/***Senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar:*** Yani onlar afiyette olmadan önce cezalandırılmayı istiyorlar. Burada onların kendilerinin uyarıldıkları azabı hafife aldıkları için onun bir an önce gelmesini istedikleri beyan edilmektedir.

---

46 Yâsîn 36/8.

**وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ/Hâlbuki onlardan önce benzerleri gelip geçmiştir:** Burada geçen "الْمَثُلَاتُ/**el-mesülât**" kelimesi "insanlar için ibret olacak derecede büyük bir cezalandırma" anlamına gelen "الْمَثُلَةُ/ el-mesüle" kelimesinin çoğuludur. Bu söz ile müşriklere "Sizden önceki toplumların başına pek çok azap gelmiş iken nasıl olur da azabı istersiniz, siz de onlar gibi olmaktan korkmuyor musunuz?" denilmektedir.

**وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ/İnsanların zulümlerine rağmen Rabbin onlar için mağfiret sahibidir:** Allah, kâfirlerin ve günahkârların yaptıklarına karşılık dünyada iken onlara mühlet vermeyi ve onların suçlarını örtmeyi kastetmektedir. Bir görüşe göre ise tevbe edenleri bağışlayacağını kastetmektedir. Burada birinci görüş daha kuvvetlidir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖۜ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُۜ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَٓاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

***7. Kâfirler diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir âyet indirilseydi ya!" Sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır. 8. Allah her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksilteceğini ve neyi ziyade edeceğini bilir. Onun katında her şey ölçü iledir. 9. O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir. 10. Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen eşittir.***

**وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا/Kâfirler diyorlar ki:** Bu âyette kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den kendisinin yanına bir melek inmesi veya buna benzer bir mucize getirmesini istediklerinden ve onlara getirmiş olduğu Kur'ân'ı ve diğer büyük mucizeleri kabul etmediklerinden bahsedilmektedir. Bu durum onların inanmamakta inat ettiklerini göstermektedir.

**إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ/Sen ancak bir uyarıcısın:** Yani senin görevin sadece onları uyarmaktır ve onlara bir mucize getirmek senin elinde değildir, bu sadece Allah'ın yetkisindedir.

**وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ/Her toplumun bir rehberi vardır:** Bu konuda üç görüş vardır:

**Birincisi:** Burada ***"rehber"*** ifadesi ile Allah kastedilmiştir. Buna göre âyetin manası "Sana düşen sorumluluk sadece uyarmaktır. Dilediği kişiye, dilediği zaman yol gösterici olan ise Allah'tır" şeklinde olur.

**İkincisi:** ***"Rehber"*** ifadesi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kastedilmesidir. Bu yoruma göre ise mana şu şekilde olur: Sen ancak uyarıcı bir peygambersin ve her topluluğun da onları uyaran peygamberlerden bir rehberi olmuştur. Öyleyse senin peygamberliğin de ilk defa ortaya çıkan veya inkâr edilecek bir şey değildir.

**Üçüncüsü:** Rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyet nâzil olduğu zaman şöyle demiştir: ***"Ben uyarıcıyım ve ey Ali, sen ise rehbersin."***[47]

**اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثٰى/Allah her dişinin neye gebe kalacağını bilir:** Bu âyet mana olarak tıpkı ***"Rahimlerde olanı bilir"***[48] âyeti gibidir. Bu husus sadece Allah'ın bildiği beş konudan biridir. Burada anne rahminde olanın erkek mi dişi mi, sağlıklı mı özürlü mü, güzel mi çirkin mi olduğunu ve diğer özelliklerini Allah'ın bileceği kastediliyor.

**وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ/Rahimlerin neyi eksilteceğini ve neyi ziyade edeceğini:** Bir görüşe göre burada hayız kanına işaret edilmektedir. Zira o bazen azalır, bazen artar. Başka bir görüşe göre ise çocuk kastedilmektedir. Buna göre rahimin eksilteceği şey çocuğun düşük olması veya dokuz aydan önce doğması, rahimin ziyade etmesi de çocuğun anne karnında dokuz aydan fazla durmasıdır. Bu âyette geçen "**مَا تَحْمِلُ/mâ tehmilü,**" "**وَمَا تَغِيضُ/ve mâ teğîdü**" ve "**وَمَا تَزْدَادُ/ve mâ tezdâdü**" ifadeleri mevsûle veya masdariyye olabilir.

---

47 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 357; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 502. Bu hadis zayıftır.

48 Lokmân 31/34.

سَوَٓاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ/***Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran eşittir:*** Âyetin manası şöyledir: "Allah her şeyi duyar, bu sebeple sözün açık veya gizli olması O'nun için fark etmez." Hem burada hem de devamındaki bölümde bir gruplandırma vardır. Bu da beyan usullerindendir. Allah bu âyette dört grup saymıştır. Burada ayrıca mutabakat da vardır.

وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ/***Geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen:*** Bu sözle, Allah'ın katında, son derece gizli olmasına rağmen gece saklanan ile tüm açıklığıyla gündüzün yürüyenin hiçbir farkının olmadığı belirtilmektedir. "سَارِبٌ/***Sâribün***" kelimesi "yolunu ve yönünü kendi belirleyen" anlamına gelmektedir. Bu âyetteki "سَارِبٌ/***yürüyen***" ve "مُسْتَخْفٍ/***gizlenen***" kelimeleriyle her ikisinin durumları farklı olmasına rağmen Allah'ın bilmesi açısından her ikisinin aynı seviyede olduğu kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise "مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ/***geceleyin gizlenen***" ve "سَارِبٌ بِالنَّهَارِ/***gündüzün yürüyen***" ifadeleri gece gizlenen ve gündüz ortaya çıkan aynı şeyin iki sıfatıdır. Âyette "مَنْ/***men***" edatının tekrar edilerek "وَمَنْ هُوَ سَارِبٌ/ve men hüve sâribün" denilmeyerek sıfatların atfedildiği tarzda "وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ/***ve sâribün bi'n-nehâri***" denilmesi bu görüşü desteklemektedir. Oysa âyetin başındaki ifadede "مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ/***sözü gizleyenle onu açığa vuran***" denilirken "مَنْ/***men***" edatı tekrar edilmişti. Ancak âyetin başındaki ifade ile sonundaki ifadenin birbirine uyumlu olması ve gruplandırmanın dörde tamamlanması için gece gizlenen ile gündüz yürüyenin iki farklı varlık olarak kabul edilmesi tercihe daha uygundur. Buna göre "وَسَارِبٌ/***ve yürüyen***" kelimesi sadece "مُسْتَخْفٍ/***gizlenen***" kelimesi üzerine değil bütün "وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ/***Geceleyin gizlenen***" cümlesi üzerine atfedilmiş olur.

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُٓوءاً فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ {١١}

***11. Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler vardır. Bir toplum kendilerinde bulunanı değiştirinceye kadar Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah***

***bir topluma kötülük diledi mi artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur.***

**لَهُ مُعَقِّبَاتٌ/*Onun takipçiler vardır:*** Burada zikredilen "takipçiler" meleklerden oluşan gruplardır. Birbirlerini takip ettikleri için "**مُعَقِّبَاتٌ/*takipçiler*"** olarak adlandırılmışlardır. "**لَهُ/*Onun*"** kelimesindeki zamir ile önceki âyette geçen "**مَنْ/*men*"** ism-i mevsulleri kastedilmektedir. Buna göre âyette sanki şöyle denilmektedir: "Sözü gizleyenin, açığa vuranın, geceleyin gizlenenin ve gündüzün yürüyenin takipçileri vardır." Bir görüşe göre ise "**لَهُ/*onun*"** kelimesindeki zamir ile Allah kastedilmektedir. Bu ise zayıf bir görüştür. Çünkü ondan sonraki zamirler ile ittifakla "kul" kastedilmektedir.

**يَحْفَظُونَهُ/*Onu korurlar.*** Bu kelime ***"takipçiler"***in sıfatıdır. Buradaki "koruma" ile kulun amellerinin kayıt altına alınmasının veya afetlerden korunmasının kastedilmiş olması muhtemeldir.

**مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ/*Allah'ın emriyle:*** Bu ifade de ***"takipçiler"***in sıfatıdır. Yani Allah'ın emrini yerine getirmek için takip etmektedirler. Zira Allah onlara onu korumalarını emretmiştir. Bu âyet "**بِأَمْرِ اللّٰهِ/*Allah'ın emri ile*"** şeklinde de okunmuştur[49] ki bu kıraat yukarıdaki yorumu desteklemektedir. Bu yoruma göre "**مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ/*Allah'ın emriyle*"** ifadesi "**يَحْفَظُونَهُ/*onu korurlar*"** kelimesiyle bağlantılı olmaz. Bir görüşe göre ise "**مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ/ *Allah'ın emrinden*"** anlamıyla "**يَحْفَظُونَهُ/*onu korurlar*"** kelimesiyle bağlantılıdır. Buna göre âyetin manası "O takipçiler o kulu günah işlediği zaman kul için dua etmek ve istiğfarda bulunmak sûretiyle Allah'ın cezalandırmasından korurlar" şeklinde olur.

**اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ/*Bir toplum kendilerinde bulunanı değiştirinceye kadar Allah onlarda bulunanı değiştirmez:*** Bu ifade ile kastedilen mana şudur: "Bir toplum işledikleri günahları değiştirmedikçe, Allah da onlara verdiği afiyet ve nimetleri değiştirmez."

---

49 Ali, İbn Abbâs, Zeyd b. Ali, Cafer b. Muhammed ve İkrime "بِأَمْرِ اللّٰهِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 307; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 487.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

***12. O, korku ve ümit içinde size şimşeği gösteren ve ağır bulutları meydana getirendir. 13. Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih eder. Melekler de O'nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücadele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Ve O, kuvveti pek şiddetli olandır.***

يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا/***Korku ve ümit içinde size şimşeği gösterir:*** Şimşek ile oluşan korku, yıldırımlar ve dehşet verici şeylerden kaynaklanır. Ümit ise şimşek ile birlikte gelen yağmur ile oluşur.

السَّحَابَ الثِّقَالَ/***Ağır bulutları:*** Bulutlar su taşıdığı için onları "ağır" olarak tanımlamıştır.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ/***Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih eder:*** Burada geçen "الرَّعْدُ/***gök gürültüsü***" kelimesi bir meleğin ismidir, işitilen sesi ise onun tesbihidir. Bazı rivayetlerde şimşeğin sesinin bulutları azarlaması olduğu nakledilmektedir. Buna göre onun tesbihi başka bir şekilde olmaktadır.

وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ/***Yıldırımlar gönderir:*** Bir görüşe göre burada, Erbedü'l-Kâfir'in kardeşi Âmir b. et-Tufeyl ile beraber, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i öldürmeyi kastettikleri zaman onların üzerine düşüp öldüren yıldırıma işaret edilmektedir. Âyetin lafzı bundan daha geneldir.

وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِ/***Onlar Allah hakkında mücadele edip dururken:*** Burada Allah hakkında tartışan kâfirler kastedilmektedir. İfadenin başındaki "vav" harfi yeni bir cümle başlangıcı veya hâl anlamında olabilir.

***شَدِيدُ الْمِحَالِ/Kuvveti pek şiddetli olan:*** Burada geçen "الْمِحَالِ/***el-mihâl"*** kelimesi "kuvvet, güç" anlamına gelen "الحيلة/el-hîle" kelimesinden türemiştir. Bir görüşe göre bu ifade "tuzağı çetin olan" anlamına gelmektedir. Nitekim bir kişiye tuzak kurulduğu zaman "محل بالرجل" denilmektedir. Bu yoruma göre "الْمِحَالِ/***el-mihâl"*** kelimesindeki "mim" harfi asli harftir. Bu yorumdaki "Allah'ın tuzak kurması" Kur'ân'da diğer geçtiği yerlerdeki gibi te'vil edilir.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ {١٤} وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ {١٥}

***14. Gerçeğin çağrısı O'nundur. O'nun dışında dua ettikleri onlara hiçbir şekilde cevap veremezler. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır. 15. Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam isteyerek ve istemeyerek sadece Allah'a secde ederler.***

***لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ/Gerçeğin çağrısı O'nundur:*** Bir görüşe göre bu çağrı "lâ ilâhe illallah" sözüdür. Bu ifadede "Kulları gerçeğe çağıran davet Allah'ın, onları bâtıla çağıran davet ise Allah'tan başkasınındır" denilmektedir.

***وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ/O'nun dışında dua ettikleri onlara hiçbir şekilde cevap veremezler:*** Burada Allah'ın dışında kendilerine ibadet edilen putlar ve diğer sahte ilâhlar kastedilmektedir. "يَدْعُونَ/***Dua ederler"*** fiilinin fâili kâfirlerdir. Buna göre âyetin manası "Kendilerine ibadet edilenler, ibadet edenlere cevap veremezler" şeklindedir.

إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ/***Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki o, oraya ulaşacak değildir:*** Putların kendilerine ibadet edenlere cevap vermeleri, iki avucunu açarak suyun ağzına gelmesi için işaret eden kişiye suyun verdiği cevaba benzetilmiştir. Zira o kişi böyle yapmaya devam ettiği sürece ebediyen su onun ağzına ulaşmaz. Çünkü su cansız bir varlık olduğu için kendisinden istenilen şeyi anlayamaz ki putlar da böyledir. "وَمَا هُوَ/***O, değildir:*** ifadesindeki zamir ile su, "بِبَالِغِهِ/***oraya ulaşacak***" ifadesindeki zamir ile ise "ağız" kastedilmektedir.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا/***Göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek ve istemeyerek sadece Allah'a secde ederler:*** Bu âyetteki "مَنْ/***men***" ism-i mevsulü sadece akıllı varlıklar için kullanılır. Buna göre burada melekler, insanlar ve cinler kastedilmektedir. Âyette geçen secde etme ifadesini Allah'ın emrine ve hükmüne boyun eğme olarak anladığımız takdirde bu söz, hem onlardan boyun eğmeyi isteyenleri hem de bundan yüz çevirenleri kapsayacak şekilde genel bir ifade olur. Bu yoruma göre "طَوْعًا/***isteyerek***" sözü Allah'a teslim ve hoşnut olanları, "كَرْهًا/***istemeyerek***" sözü ise gönülsüz ve öfkeli olanları ifade etmektedir. Secde etmeyi bilinen anlamıyla bedenen secdeye kapanmak şeklinde anladığımızda ise melekler ile insanlar ve cinlerden mü'min olanların secdeleri ***"isteyerek,"*** münafıkların ve kâfirlerin gölgelerinin secdeleri ise ***"istemeyerek"*** gerçekleşmiş olur.

وَظِلَالُهُمْ/***Onların gölgeleri:*** Bu ifade "مَنْ/***men***" ism-i mevsulü üzerine atfedilmiştir. Buna göre anlam "gölgeler de sabah akşam secde ederler" şeklinde olur. Onların secdeleri ise Allah'ın dilemesine göre belirlenen kurallara uymalarıdır. Bir görüşe göre ise gölgelerin secdesi akşam vakti uzamalarıdır.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۜ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ
لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَلَا ضَراًّۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ
اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُۚ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِه۪

فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ {١٦} اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ {١٧}

***16. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." O hâlde de ki: "O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?" De ki: "Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: "Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir." 17. Gökten bir su indirdi de vadiler ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince; o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.***

**قُلِ اللّٰهُ/*De ki: Allah'tır:*** Bu ifade, âyetin başındaki ***"Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?"*** sorusunun cevabıdır. Burada soru ve cevap aynı üslupta gelmiştir. Çünkü bu, inkârı ve karşı çıkılması mümkün olmayan, son derece açık bir durumdur. Bu sebeple müşriklere karşı bu delil ileri sürülmüş ve şöyle denilmiştir: ***"O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?"***

**قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ/*De ki: Körle gören bir olur mu hiç?:*** Kör vasfı kâfiri, gören ise mü'mini temsil etmektedir.

**الظُّلُمَاتُ/*Karanlıklar:*** Yani küfür ile.

**وَالنُّورُ/Aydınlık:** Yani iman. Bu ifadelerin hepsi benzetme ve temsil olarak kullanılmıştır.

**اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِه۪ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ/Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü?:** Bu cümlenin başındaki "اَمْ/*em*" edatı "بَلْ/bel" ve "أَ/e" anlamında kullanılmıştır. "خَلَقُوا/*Yarattılar*" fiili "شُرَكَٓاءَ/*ortaklar*" kelimesinin sıfatıdır. Cümlede Allah'ın, onlara ortak koştukları sahte ilâhlarının da tıpkı Allah'ın yarattığı gibi bir şeyler yaratıp yaratmadıklarını sorduğundan bahsedilmektedir. Burada önce, onların Allah'tan başka bir şeyi ilâh olarak kabul etmeleri ve onun da yaratıcı olması yönüyle Allah'a benzerliği sorgulanmakta sonra da onların bu iddiaları "قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ/*De ki: Allah her şeyi yaratandır*" sözüyle geçersiz kılınmaktadır.

**اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا/Gökten bir su indirdi de vadiler ölçülerince sel olup aktı:** Bu, Allah'ın hak ve haktan yana olanlar ile bâtıl ve bâtıldan yana olanlar için verdiği bir misaldir. Hak ve haktan yana olanların durumu gökten inen su gibidir ki bu su vadilerde akar ve toprağa faydalı olur. Bunun yanında altın, gümüş, demir, bakır ve diğer madenler de insanlara faydalı olur. Bâtıl ise kaybolup gitmesi ve yok olmasındaki çabukluk yönüyle, selin kenara attığı köpüğe benzemektedir. Eridikleri zaman bu madenlerin üzerlerinde de köpük oluşmaktadır. Ancak bu köpüğün bir faydası ve devamı da yoktur.

**بِقَدَرِهَا/Ölçülerince:** Bu ifade ile vadilerden akan suyun miktarı veya vadilerin küçüklüğü ve büyüklüğü kastedilmiş olabilir.

**زَبَدًا رَابِيًا/Üste çıkan bir köpüğü:** Burada geçen "زَبَدًا/*zebeden*" kelimesi "selin taşıdığı çerçöp ve benzeri şeyler," "رَابِيًا/*râbiyen*" kelimesi ise "büyüyen kabarcık" anlamına gelmektedir.

**وَمِمَّا يُوقِدُونَ/Ateşte erittikleri şeylerden:** Bu ifade mukaddem haber konumundadır, mübtedası ise "زَبَدٌ مِثْلُهُ/*buna benzer köpük*" ifadesidir. Yani selin üzerindeki köpük gibi eritilince üzerinde köpük oluşan şeylerden imal edilirler.

**ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ/*Süs veya eşya yapmak isteyerek:*** Süs eşyası yapmak için eritilen altın ve gümüş ile eşya yapmak için eritilen demir, kurşun, tunç, bakır ve benzeri madenler. "**مَتَاع/*Metâ'***" kelimesi "insanların günlük hayatlarında kullandıkları ve ihtiyaçlarını karşıladıkları eşya" anlamına gelmektedir.

**يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ/*Allah hak ile bâtıla böyle misal verir:*** Yani hak ve bâtılın durumlarını bu şekilde açıklar.

**جُفَاءً/*Atık:*** Yani selin kenara attığı.

**وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ/*İnsanlara fayda veren şeye gelince; o yeryüzünde kalır:*** Burada, toprağa işleyen su ve madenler kastedilmektedir.

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُٓوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ {١٨} اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ {١٩} اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ {٢٠} وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُٓوءَ الْحِسَابِ {٢١} وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِراً وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ {٢٢}

***18. Rablerine icabet edenler için en güzeli vardır. Ona icabet etmeyenlere gelince; eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, onu mutlaka feda ederler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlaradır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır! 19. Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, kör kimse gibi olur mu? Ancak akıl sahipleri anlar. 20. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler***

***ve verdikleri sözü bozmayanlardır. 21. Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri birleştiren, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir. 22. Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, yurdun sonu sadece onlarındır.***

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى/***Rablerine icabet edenler için en güzeli vardır:*** Rablerinin çağrısına icabet edenler, mü'minlerdir. Bu ifade yeni söz başlangıcıdır. "الْحُسْنٰى/***En güzel***" ise cennettir. Bu kelime mübteda/öznedir, haber/yüklem ise "لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا/***Rablerine icabet edenler için vardır***" ifadesidir.

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا/***Ona icabet etmeyenler:*** Bu ifade mübtedadır, haber ise "لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ/***eğer yeryüzünde olanların tümü kendilerinin olsa***" bölümüdür.

Bir görüşe göre "لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا/***Rablerine icabet edenler için vardır***" ifadesi bir önceki âyetteki "يَضْرِبُ/***misal verir***" fiiliyle bağlantılıdır, "الْحُسْنٰى/***en güzel***" ise "اسْتَجَابُوا/***icabet ederler***" fiilinin manasını açıklayan mef'ûldür. Yani en güzel şekilde icabet ederler. "وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا/***Ona icabet etmeyenler***" ifadesi "لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا/***icabet edenler***" üzerine atfedilmiştir. Buna göre anlam "Allah, misalleri bu iki grup için vermektedir" şeklinde olur.

اَفَمَنْ يَعْلَمُ/***Bilen kimse:*** Âyette iman eden ile iman etmeyen kişinin eşit olmayacağı vurgulanmaktadır. "اَعْمٰى/***Kör***" ifadesi ile burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e inanmayan kişi kastedilmektedir. Bir görüşe göre bu âyet Hamza b. Abdülmuttalib ve Ebû Cehil hakkında inmiştir.[50]

يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٓ اَنْ يُوصَلَ/***Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri birleştiren:*** Akrabalık bağlarını ve diğer şeyleri.

---

50 Vâhidî, *Vasît*, III, 13; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 384.

وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ/***Kötülüğü iyilikle savarlar:*** Bir görüşe göre "Şirki kelime-i tevhit sözüyle savarlar," başka bir görüşe göre "Kendilerine kötülük yapanlara iyilik yaparak karşılık verirler" anlamındadır. Ancak kuvvetli olan görüşe göre ise tıpkı ***"Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri giderir"***[51] âyetinde de belirtildiği gibi "İyilikler yapmak sûretiyle kötülükleri savuşturururlar" anlamına gelmektedir. Bu âyetin Ensâr hakkında indiği[52] sonra ise bu özelliklere sahip bütün insanlar hakkında geçerli olduğu söylenmiştir.

عُقْبَى الدَّارِ/***Yurdun sonu:*** Yani cennet. Burada "الدَّارِ/***ed-dâr***" ifadesi ile ahiretin kastedilmiş olması da muhtemeldir. "عُقْبَى/***Son***" ifadesinin ona izafe edilmesi ahiretin son hayat olması sebebiyledir. "الدَّارِ/***ed-Dâr***" ifadesi ile dünyanın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre "عُقْبَى/***son***" ifadesinin dünyaya izafe edilmesi ahiretin dünyadan sonra olması sebebiyledir.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍۚ {٢٣}
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ {٢٤}

***23. Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. 24. Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Yurdun sonu ne güzeldir!***

جَنَّاتُ عَدْنٍ/***Adn cennetleridir:*** Bu ifade "عُقْبَى الدَّارِ/***yurdun sonu***" terkibinden bedel veya o terkibi açıklamak için getirilmiş gizli bir mübteda/öznenin haberi/yüklemidir.

وَمَنْ صَلَحَ/***Sâlih olanlar:*** Yani sâlih ameller işleyenler.

---

51 Hûd 11/114.
52 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 314.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ/**Size selam olsun:** Yani onlara "Selâmun aleyküm (Size selam olsun)" derler.

بِمَا صَبَرْتُمْ/**Sabrettiğinize karşılık:** Bu ifade "Bu, sabrettiğinize karşılıktır" takdirinde mahzûf bir kelime ile bağlantılıdır. Bu ifadenin ***"selâm"*** kelimesi ile bağlantılı olması da caizdir. Buna göre anlam "Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun" şeklinde olur.

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِۙ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ {٢٥} اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ۟ {٢٦} وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَۚ {٢٧} اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِۜ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُۜ {٢٨} اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ {٢٩}

***25. Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri ayıranlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lanet onlar içindir. Ve kötü yurt onlarındır. 26. Allah dilediğine rızkını bollaştırır ve daraltır. Onlar dünya hayatıyla mutlu oldular. Oysa ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir. 27. Kâfir olanlar diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" De ki: "Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidayete erdirir." 28. Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur. 29. İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir.***

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ/***Allah'a verdikleri sözü bozanlar:*** Bu âyette önceki âyette belirtilen güzel hasletlerin zıtları sayılmaktadır. Bir görüşe

göre bu âyet Hâricîler hakkındadır ancak doğru olan görüş kâfirler hakkında olduğudur.

سُوءُ الدَّارِ/***Kötü yurt:*** Burada dünya ve ahiretin kastedilmiş olması muhtemeldir.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ/***Allah dilediğine rızkını bollaştırır ve daraltır:*** Yani dilediği kişinin imkânlarını genişletir, dilediği kişinin ise daraltır. Zaten gerçek hayatta insanların mal varlığı açısından birbirlerinden farklı olmaları bu âyeti açıklamaktadır.

وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/***Onlar dünya hayatıyla mutlu oldular:*** Bu cümlede sahip olduğu dünyalıklar ile mutlu olan kişi kötülenmekte ve o kişinin düşüncesiz olduğu beyan edilmektedir. Bu sebeple âyetin devamında ***"Oysa ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir"*** ifadesiyle dünya hayatı küçümsenmektedir.

قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ/***De ki: Allah dilediğini saptırır:*** Burada kâfirlerin bir mucize istemelerinin garipliği vurgulanmaktadır. Âyette "Muhammed size Kur'ân'ı ve pek çok mucizeyi getirdiği hâlde siz onları görmezden gelip daha başka mucizeler istediniz ve inkâr etmeye devam ettiniz. Çünkü Allah, mucizeler zuhur etmesiyle birlikte dilediğini saptırır ve bunun dışında dilediğini hidayete erdirir" denilmektedir.

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ/***İman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenler:*** Bu ifade bir önceki âyetteki "مَنْ اَنَابَ/***kendisine yönelen"*** ifadesinden bedel veya gizli bir mübtedanın haberidir. "اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ/***İman edip iyi işler yapanlar"*** ifadesi ise ikinci bedel veya mübtedadır.

طُوبٰى/***Ne mutlu:*** Bu ifade "طاب/tâbe" fiilinden türetilmiş bir masdardır. Manası "Sana iyi ve güzel şeyler isabet etti" demektir. Bir görüşe göre ise Tûbâ cennette bir ağacın adıdır. Bu kelime cümlede mübteda konumundadır.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فٖي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذٖي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِۜ قُلْ هُوَ رَبّٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ {٣٠} وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰىۜ بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَمٖيعاًۜ اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمٖيعاًۜ وَلَا يَزَالُ الَّذٖينَ كَفَرُوا تُصٖيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرٖيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمٖيعَادَۚ {٣١} وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْۗ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ {٣٢}

***30. Bu yüzden seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlar Rahmân'ı inkâr ediyorlar. De ki: "O benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır." 31. Eğer Kur'ân, onunla dağlar yürütülseydi veya yer parçalansaydı yahut onunla ölüler konuşturulsaydı (yine ona iman etmezlerdi). Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir bela gelmeye devam edecek veya o bela evlerinin yakınına inecek. Allah vaadinden asla dönmez. 32. And olsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi de ben inkâr edenlere mühlet verdim sonra da onları yakaladım. Azabım nasılmış!***

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ/***Bu yüzden seni gönderdik:*** Bu ifade yukarıda geçen ***"Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidayete erdirir"*** âyetiyle bağlantılıdır.

وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ/***Onlar Rahmân'ı inkâr ediyorlar:*** Bir görüşe göre bu âyet Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur.[53] Başka bir görüşe göre ise Hudeybiye yılında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile antlaşma

53 Begavî, *Mealimu't-Tenzîl*, IV, 318; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 327.

yapan Kureyşliler hakkında inmiştir. Zira Hudeybiye antlaşmasını yazan kişi başa "Bismillahirrahmânirrahîm" yazınca Kureyş'in sözcüsü "Biz Rahmân'ı bilmiyoruz" demiştir.[54] Ancak bu âyetin Hudeybiye antlaşmasından önce nâzil olması ve anlatılan olayda sadece Rahmân ismini bilmediklerini belirtmeleri sebebiyle bu görüş doğru değildir. Âyette ise kendilerine Kur'ân okunduğu zaman onların Allah'ı inkâr ettikleri anlatılmaktadır.

**وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ/*Eğer Kur'ân, onunla dağlar yürütülseydi:*** Bu âyet mahzûf bir "لَوْ/eğer" edatının cevabıdır. Takdiri şu şekildedir: "Eğer Kur'ân, dağların yürütülmesi, yerin parçalanması ve ölülerin konuşturulması gibi özelliklere sahip olsaydı yine ona iman etmezlerdi." Bu yoruma göre bu âyette verilen mesaj ***"Kendilerine her türlü âyet gelse bile yine de iman etmezler"***[55] âyetiyle aynıdır. Başka bir görüşe göre ise âyetin takdiri şu şekilde olmalıdır: "Kur'ân bu özelliklere sahip olsaydı yine öğüt verme ve uyarma konusunda son derece etkili olan bu Kur'ân olurdu." Başka bir görüşe göre ise bu ifade kendisinden önceki bölümle bağlantılıdır. Buna göre mana "Bu Kur'ân kendisiyle dağların yürütüldüğü bir kitap olsa bile onlar yine de Rahmân'ı inkâr ederlerdi" şeklinde olmaktadır.

**اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ/*Hâlâ bilmediler mi?:*** Bu ifade Hevâzin lehçesine göre "Hâlâ bilmediler mi?" anlamına gelmektedir.

**وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا/*İnkâr edenlere ... devam edecek:*** Yani Kureyşli kâfirlere.

**قَارِعَةٌ/*Büyük bir bela:*** Bununla kendilerine, çocuklarına ve mallarına gelecek bir musibet veya Müslümanlarla yapacakları savaşlar kastedilmektedir.

**تَحُلُّ قَرِيبًا/*Yakınına inecek:*** Bu fiilin fâili "**قَارِعَةٌ/*büyük bir bela*"** kelimesidir. Burada "büyük bir bela ya onlara ya da yakınlarına isabet edecek" denilmektedir. Bir görüşe göre "**تَحُلُّ/*inecek*"** fiili "sen ineceksin"

54 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 316.
55 Yunus 10/96-97.

anlamında muhatap sigasındadır ve bununla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

**حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ/*Allah'ın vaadi gelinceye kadar:*** Bu vaat Mekke'nin fethidir. Bir görüşe göre kıyametin kopmasıdır.

**وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ/*And olsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi:*** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ruhsal olarak desteklenmesi ve teselli edilmesi amaçlanmaktadır ve böyle de olmuştur.

**فَاَمْلَيْتُ/*Mühlet verdim:*** Yani onlara süre tanıdım.

اَفَمَنْ هُوَ قَٓائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْۚ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَۜ قُلْ سَمُّوهُمْۜ اَمْ تُنَبِّؤُ۫نَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِۜ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبٖيلِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ {٣٣} لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّۚ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ {٣٤}

***33. Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden... Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onlara ad verin. Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkonuldular. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur. 34. Dünya hayatında onlara bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha şiddetlidir. Onları Allah'tan koruyacak kimse de yoktur.***

**اَفَمَنْ هُوَ قَٓائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ/*Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden:*** Bu, Allah Teâlâ'dır. Yani herkesin yaptığı davranışı gözetleyen ve kaydeden. Bu cümlenin haberi/yüklemi mahzûftur. "Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden mi tapılmaya layıktır yoksa başkası mı?" şeklinde takdir edilmektedir. Âyetin devamındaki "**وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ/*Onlar Allah'a ortaklar koştular*"** ifadesi de bu görüşü desteklemektedir.

**قُلْ سَمُّوهُمْ/Onlara ad verin:** Yani isimlerini zikredin.

**اَمْ تُنَبِّؤُنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ/Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?:** Âyette "Allah'ın kendisine ortaklar tanımadığı ve Allah'ın bilmediği şeylerin de gerçek olamayacağı" vurgulanmakta ve "O hâlde nasıl olur da o sahte ilâhlara ibadet etme konusunda yalanlar uydurup bâtıla taparsınız?" diye sorulmaktadır. Bu da tıpkı "Zeyd'in kim olduğunu bana söyle?" dediğinde onun bilinmemesinin onun gerçekte olmaması anlamına gelmesi gibidir.

**اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ/Yahut boş laf mı ediyorsunuz?:** Burada tıpkı ***"Onlar ancak sizin ve atalarınızın taktığı isimlerdir"***[56] âyetinde de vurgulandığı gibi "Allah'a ortak koştuğunuz sahte ilâhların gerçekliği olmadığı için onlara sadece görünüşte isimler mi veriyorsunuz?" denilmektedir.

**لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/Dünya hayatında onlara bir azap vardır:** Burada azap ile; öldürülmek, esir edilmek, korku ve benzeri zorluklar kastedilmektedir.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ {٣٥} وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَا اُشْرِكَ بِهِ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ {٣٦}

***35. Takva sahiplerine vaat edilen cennetin özelliği: Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi süreklidir. İşte bu, sakınanların sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir. 36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler. Fakat gruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: "Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır."***

56 Necm 53/23.

**مَثَلُ الْجَنَّةِ/*Cennetin özelliği:*** Bu âyette ve Tevbe sûresinde "مَثَلُ/***meselü"*** kelimesi darb-ı mesel anlamında olmayıp özellik anlamındadır. Sîbeveyh'e göre bu cümlenin haberi mukaddem ve mahzûftur. Takdiri "Size okunan şeyde cennetin özelliği vardır" şeklindedir. Ferrâ'ya göre ise haber sonrasında gelen ***"Onun zemininden ırmaklar akar"*** cümlesidir.

**اُكُلُهَا دَآئِمٌ/*Yemişleri süreklidir:*** Bu âyette, cennette yenilen meyveler ve diğer şeyler kastedilmektedir. "اُكُلُ/***Ükülü"*** kelimesi "yenilen şey" anlamına gelmektedir.

**وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ/*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler:*** Burada Abdullah b Selâm, Necâşî ve arkadaşları gibi Müslüman olmuş Yahudi ve Hristiyanlar kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise mü'minler kastedilmektedir ki buna göre burada geçen kitap Kur'ân'dır.

**وَمِنَ الْاَحْزَابِ/*Gruplardan:*** Bir görüşe göre bunlar Kureyş'ten Ümeyyeoğulları ve Mugîreoğullarıdır. Ancak daha kuvvetli olan görüşe göre bu diğer Arap kâfirleridir. Bir görüşe göre ise Yahudiler ve Hristiyanlardır. Çünkü onlar kendi kitaplarında da geçen kıssaları ve diğer bilgileri inkâr etmiyorlar, sadece bilmedikleri veya kendi tahrif ettikleri kısımları inkâr ediyorlardı.

**قُلْ اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ/*De ki: Bana, sadece Allah'a kulluk etmem emredildi:*** Bu sözün, öncesindeki bölümle bağlantı yönü, inkârcılara bir cevap ve bir reddiye olmasıdır. Burada sanki şöyle demektedir: "Bana ancak Allah'a ibadet etmem ve O'nu bir olarak tanımam emredildi. Öyleyse siz nasıl olur da bunu inkâr edersiniz?"

**مَاٰبِ/*Dönüş:*** Bu kelime "dönmek" anlamına gelen "الأوب/el-evbü" kelimesinin "مَفْعَلٌ/mef'alün" veznidir. Yani "Ahirette dönüşüm veya tevbe ile dönüşüm O'nadır" anlamındadır.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

***37. Ve böylece Biz onu Arapça hikmetli bir söz olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyarsan, Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır. 38. And olsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur. Her sürenin bir kitabı vardır. 39. Allah dilediğini siler ve sabit bırakır. Kitapların anası O'nun yanındadır. 40. Biz onlara vaat ettiğimizin bir kısmını sana göstersek de veya seni öldürürsek de sana ancak tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız Bize aittir.***

وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً/***Onlara da eşler ve çocuklar verdik:*** Bu ifade peygamberlerin insan olmasını veya eşler ve çocuklar gibi insanların ihtiyaç duyduğu şeylere ihtiyaç duymalarını kabul etmeyenlere bir reddiyedir. Burada "Sen peygamberler arasında ilk defa görülen biri değilsin bilakis sen de daha önceki peygamberler gibisin" denilmektedir.

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ/***Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur:*** Bu söz de mucizeler gösterilmesini talep edenlere bir reddiyedir.

لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ/***Her sürenin bir kitabı vardır:*** Ferrâ bu cümleyi tam tersine "Her kitabın bir süresi vardır" şeklinde yorumlamıştır. Ancak böyle bir yoruma gerek yoktur ve cümle bu hâliyle doğrudur. Yani her sürenin Allah'ın Levh-i Mahfûz'da yazmış olduğu bir kitabı vardır.

**يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ/*Allah dilediğini siler ve sabit bırakır:*** Bir görüşe göre bu âyet "Allah, Kur'ân'dan ve hükümlerden dilediğini nesh eder ve onlardan dilediğini de sabit kılar" anlamındadır. Başka bir görüşe göre ise "Allah, insanların ecellerinden dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır" anlamındadır. Allah bu ecelleri kadir gecesinde belirlemektedir. Bunun Şaban ayının ortasındaki gece olduğu da söylenmiştir. O gece önümüzdeki yıl ölecek olanların isimleri, yaşayacak olanların isimleri arasından silinmekte, ölmeyecek olanların isimleri ise olduğu gibi kalmaktadır. Başka bir görüşe göre ise buradaki silme ve sabit kılma her şeyi kapsayan genel bir ifadedir. Ancak bu görüş "Hüküm ve Allah'ın ilmi değişmez" şeklindeki genel kurala uymamaktadır. Bazı âlimler ise şöyle demişlerdir: "Silme ve sabit bırakma ahiretteki mutluluk ve pişmanlık ile eceller dışındaki her şey hakkında geçerlidir."

**وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ/*Kitapların anası O'nun yanındadır:*** Bütün kitapların aslı ki o da Allah'ın her şeyin kaderini yazmış olduğu Levh-i Mahfûz'dur.

**وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ/*Sana göstersek de:*** Bu âyette şart edatı olan "اِنْ/***in***" tekit edatı olan "مَا/***mâ***"nın başına gelmiştir. Bu şartın cevabı da "فَاِنَّمَا/***ancak***" kelimesidir.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَاۜ وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۜ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ {٤١} وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيعاًۜ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍۜ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ {٤٢} وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاًۜ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ {٤٣}

***41. Bizim, yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Ve O hesabı çabuk görendir. 42. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı; hâlbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir. Çünkü O, herkesin ne kazanacağını bilir. Bu yurdun sonunun kimin olduğunu kâfirler yakında***

***bileceklerdir! 43. Kâfir olanlar "Sen Resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan yeter."***

**اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا/*Bizim, yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?:*** Burada geçen "gelmek" fiili gücü ve yönetmeyi ifade etmektedir. Yeryüzü ile kâfirlerin yaşadığı yerler kastedilmektedir. Eksiltilen yerler ise Allah'ın Müslümanlara fethetmeyi nasip ettiği kâfir beldelerdir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olmaktadır: "Bunları görmüyorlar mı ki o beldeleri onlardan alıp Müslümanların hâkimiyetine vermemizden korkmuyorlar." Bir görüşe göre buradaki ***"yeryüzü"*** kelimesi cins anlamda kullanılmıştır ve onun eksiltilmesi ise insanların ölmesi, meyvelerin tükenmesi, beldelerin harap olması ve benzeri olaylardır.

**لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ/*O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur:*** Burada geçen "**مُعَقِّبَ/*muakkib"*** kelimesi "bir şeyi takip edip onu bozan, geçersiz kılan" anlamına gelmektedir.

**فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيعاً/*Hâlbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir:*** Burada cezalandırma, günah olan bir şeyin adıyla isimlendirilmiştir.

**وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ/*Kâfirler yakında bileceklerdir:*** Burada kâfirler tehdit edilmektedir.

**عُقْبَى الدَّارِ/*Bu yurdun sonu:*** Dünya ve ahirettir.

**قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ/*De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter:*** Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kendi peygamberliğinin doğruluğuna Allah'ı şahit tutmasını emretmiştir. Allah'ın şahitliği ise onun peygamberliğini bilmesi ve peygamberliğine delalet eden deliller ile onu üstün kılmasıdır.

**وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ/*Yanında Kitab'ın bilgisi olan:*** Bu ifade, şahit tutulma yönüyle Allah lafzına atfedilmiştir. Bir görüşe göre burada son peygamberin Tevrat ve İncil'de geçen özelliklerini bilen Abdullah b. Selâm gibi sonradan Müslüman olmuş Yahudi ve Hristiyanlar kastedilmektedir.

Başka bir görüşe göre, Kur'ân ilmini ve onun peygamberliğe delaletini bilen mü'minlerdir. Bir diğer görüşe göre kitabın ilmine sahip olan Allah Teâlâ'dır. Ancak bu görüş sıfatın mevsufun üzerine atfı olacağı için zayıftır. Âyetin bazı kıraatlerde "وَمِنْ عِنْدِهِ/***Kitabın bilgisi O'nun katındandır***" şeklinde okunması ise bu görüşü desteklemektedir.[57]

---

57 İbn Atiyye bu kıraati Saîd b. Cübeyr'e nispet etmiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 323.

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ

# 14. İBRAHİM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ {١} اَللّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ {٢} اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاً اُولٰٓئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ {٣} وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ {٤}

***1. Elif. Lâm. Râ. İnsanları karanlıklardan aydınlığa, Rablerinin izniyle aziz, övgüye layık olanın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. 2. O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay hâline! 3. Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar uzak bir sapıklık içindedirler. 4. Onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir.***

**لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ/İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için:** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. "**الظُّلُمَاتِ/Karanlıklar"** ifadesiyle küfür ve cehalet, "**النُّورِ/aydınlık"** ifadesiyle ise iman ve ilim kastedilmektedir.

**بِاِذْنِ رَبِّهِمْ/Rablerinin izniyle:** Yani O'nun emriyle.

**اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ/Aziz, övgüye layık olanın yoluna?** Bu tanımlama "**النُّورِ/aydınlık"** ifadesinden bedeldir.

**اللّٰهِ/Allah:** Bu kelime önceki âyetle bağlantılı olarak bedel olması sebebiyle mecrur ve mübteda veya gizli bir mübtedanın haberi olarak "**اللّٰهُ/Allahü"** şeklinde merfu okunmuştur.[58]

**يَسْتَحِبُّونَ/Tercih ederler:** Yani üstün tutarlar.

**وَيَبْغُونَهَا/Onun eğriliğini isteyenler:** Bu konu daha önce açıklanmıştı.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ {٥} وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ {٦} وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ {٧}

***5. And olsun ki Musa'yı da "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat" diye mucizelerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabırlı, çok şükreden herkes için ibretler vardır. 6. Hani Musa kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte ve oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı bırakmakta olan Firavun ailesinden kurtardı.***

58 Medineli iki kıraat imamı, İbn Âmir ve Ruveys merfu olarak, diğerleri ise mecrur olarak okumuşlardır.

***İşte bu size anlatılanlarda Rabbinizden büyük bir imtihan vardır." 7. Hatırlayın ki Rabbiniz size "Eğer şükrederseniz, elbette size artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!" diye bildirmişti.***

اَنْ اَخْرِجْ/***Çıkar diye:*** Buradaki "اَنْ/***en***" edatı tefsir/açıklama veya masdariye anlamında kullanılmıştır.

وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ/***Onlara Allah'ın günlerini hatırlat:*** Yani geçmiş ümmetleri cezalandırmasını. Bir görüşe göre İsrailoğullarına nimet vermesini. Âyetin lafzı ***"günler"*** kelimesiyle hem nimetlendirmeyi hem de cezalandırmayı ifade edecek şekilde geneldir. Zira bu işler günlerde meydana gelmektedir. Bu ifadede "şu günü," "bu günü" sözlerinde olduğu gibi o günler yüceltilmektedir.

وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَآءَكُمْ/***Ve oğullarınızı boğazlıyorlardı:*** Bu âyette, oğulların boğazlanmasının işkencenin en kötüsünden başka bir şey veya "وَمَلٰئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ/***Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e***"[59] âyetinde olduğu gibi bundan daha genel bir cezalandırma olduğunu beyan etmek ve boğazlamayı ayrıca vurgulamak için bu ifadenin başına ***"ve"*** atıf harfi getirilmiştir. Bakara sûresinin 49. âyetinde bu olay arada "ve" atıf harfi olmadan işkenceyi açıklar şekilde zikredilmiştir.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ/***Hatırlayın ki Rabbiniz bildirmişti:*** Bu ifade de Musa *aleyhisselâm*'ın sözüdür. "تَاَذَّنَ/***Teezzene***" fiili "ilan etti, açıkladı, bildirdi" anlamına gelmektedir. Allah'ın ilan etmesi ise "açıkladığı şeyi yapması" demektir.

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ/***Eğer şükrederseniz, elbette size artıracağım:*** Bu ifade "تَاَذَّنَ/***teezzene***" fiilinin "dedi, söyledi" anlamını da içermesi sebebiyle onun mef'ûlüdür. Burada artırılacağı bildirilen şeyin dünyalık nimetlerinin veya ahirette sevabın ya da her ikisinin de olması muhtemeldir.

وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ/***Eğer nankörlük ederseniz:*** Burada, verilen nimetlere karşılık nankörlük edilmesinin veya iman etmeme anlamında küfrün

59 Bakara 2/98.

kastedilmiş olması muhtemeldir. Ancak öncesinde geçen şükür ifadesi karşılığında kullanılmış olması sebebiyle birinci mana tercih edilir.

وَقَالَ مُوسٰى اِنْ تَكْفُرُوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعاًۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ {٨} اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَۜ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُۜ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فِٓي اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُٓوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ وَاِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ مُرِيبٍ {٩}

***8. Musa dedi ki: "Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, bilin ki Allah gerçekten zengindir, hamd edilmeye layıktır." 9. Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini ağızlarına bastılar ve dediler ki: "Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz."***

لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ/***Onları Allah'tan başkası bilmez:*** Bu söz ile tıpkı "وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا/***ve bunların arasında birçok nesilleri de***"[60] âyetinde olduğu gibi "onların çokluğu" ifade edilmektedir.

فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فِٓي اَفْوَاهِهِمْ/***Onlar, ellerini ağızlarına bastılar:*** Bu konuda üç görüş vardır:

**Birincisi:** Bu cümlede geçen her iki "هُمْ/***hüm***" zamiriyle de peygamberlerin gönderilmiş olduğu toplumlar kastedilmektedir. Buna göre anlam "عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ/***Size karşı besledikleri kin yüzünden parmaklarını ısırırlar***"[61] âyetinde olduğu gibi "Onlar, peygamberlere karşı olan öfkelerinden veya alay ettikleri için ya da gülmelerinden dolayı -ki gülmekten kendini alamayan kişi eliyle ağzını kapatır- ellerini kendi ağızlarına bastılar" şeklinde olur.

60 Furkân 25/38.
61 Âl-i İmrân 3/119.

**İkincisi:** Onlar, peygamberlerine "sus!" işareti yapmak için ellerini ağızlarına götürdüler.

**Üçüncüsü:** Onlar peygamberleri susturmak ve söylediklerini kabul etmediklerini göstermek için ellerini peygamberlerin ağızlarına götürürler.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۜ تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُ۬نَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ {١٠} قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِۜ وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ {١١} وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاۜ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَٓا اٰذَيْتُمُونَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ۟ {١٢}

***10. Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi çağırıyor." Onlar dediler ki: "Siz de sadece bizim gibi bir insansınız. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin!" 11. Peygamberleri onlara dediler ki: "Biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler sadece Allah'a dayansınlar. 12. Hem bize yollarımızı göstermiş olduğu hâlde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler."***

**اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ/*Allah hakkında şüphe mi var?:*** Bu âyette "Allah'ın varlığı hakkında şüphe mi var?" veya "O'nun ilâhlığı hakkında şüphe mi var?" denilmektedir. Bir görüşe göre ise şüphe O'nun vahdâniyeti

hakkındadır. Buradaki hemze soruda belirtilen hususu ikrar etmek ve şüphesi olanları kınamak içindir. Çünkü delillerin açık olması sebebiyle bunun Allah hakkında şüphe olması mümkün değildir. Bu sebeple âyetin devamında Allah ***"Gökleri ve yeri yaratan"*** olarak tanımlanmıştır.

مِنْ ذُنُوبِكُمْ/***Günahlarınızdan:*** Bir görüşe göre buradaki "مِنْ/***min***" edatı zâid/fazlalıktır. Ancak Sîbeveyh onun zaid olmasını kabul etmemektedir. Ona göre "مِنْ/***min***" edatı burada ba'ziyye anlamındadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah, bir kâfir Müslüman olduğu zaman onun daha önceden işlemiş olduğu günahları affeder, Müslüman olduktan sonra işlemiş olduğu günahların affedilmesi ise O'nun dilemesine bağlıdır, onlardan bazılarını bağışlar." Kur'ân'da, bu âyette, Ahkâf[62] ve Nûh[63] sûrelerinde olduğu üzere günahlardan sonra affedilme sadece kâfirler hakkında, Saff[64] sûresinde ise mü'minlerle ilgili olarak gelmektedir.

وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/***Ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için:*** Zemahşerî ve onun gibi Mutezile mezhebinden âlimlere göre bu âyetin manası şöyledir: "Eğer iman ederseniz ecel vaktiniz gelene kadar sizin yaşamanıza izin verir ama iman etmezseniz eceliniz gelmeden önce sizi helak etmek sûretiyle daha önce öldürür." Bu yorum Mutezile'nin iki farklı ecel olduğu yönündeki görüşlerine dayanmaktadır. Ehl-i Sünnet ise bu görüşü kabul etmemektedir. Çünkü onlara göre sadece bir ecel vardır.

قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا/***Onlar dediler ki: Siz de sadece bizim gibi bir insansınız:*** Onların, peygamberlik sebebiyle bazı insanların diğerlerinden daha üstün olmasını veya bir insanın peygamber olmasını mümkün görmemeleri sebebiyle bunu söylemeleri muhtemeldir. Ancak âyetin devamında kâfirlerin ***"Öyleyse bize apaçık bir delil getirin!"*** ve peygamberlerin de bir sonraki âyette ***"Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder"*** demelerinden anlaşıldığı üzere birinci görüş kuvvetlidir.

وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ/***Ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim?:*** Yani hangi şey bizim Allah'a dayanıp güvenmemizi engelleyecek?

---

62 Ahkâf 46/31.
63 Nûh 71/3-4.
64 Saf 61/12.

**وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ/*Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler:*** Eğer "Niçin bu iki âyette tevekkül emri tekrar edilmiştir?" diye sorulacak olursa, bana göre şu şekilde cevap verilir: Bir önceki âyetteki ***"Mü'minler sadece Allah'a dayansınlar"*** emri daha önceki bölümde geçen kâfirlerin ***"Öyleyse bize apaçık bir delil getirin!"*** şeklindeki taleperiyle ilgili olarak zikredilmiştir. Yani "Peygamberler açık bir delilin gösterilmesi konusunda Allah'a dayanırlar" anlamına gelmektedir. Bu âyette geçen ***"Tevekkül edenler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler"*** emrine gelince; bu emir de ***"Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız"*** sözüyle ilgili olarak söylenmiştir. Yani "Sizin eziyetlerinizi savuşturmak için Allah'a dayanıp güveniyoruz" anlamındadır. Zemahşerî'ye göre bu ikinci emir tevekkülde sebat etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.[65]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي
مِلَّتِنَاۜ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَۙ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ
الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ
﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍۙ ﴿١٥﴾

***13. Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: "Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!" Rableri de onlara "Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!" diye vahyetti. 14. "Ve onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur." 15. Fetih istediler. Her inatçı zorba da hüsrana uğradı.***

**اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا/*Ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!:*** Bu âyette geçen "اَوْ/***ev***" edatı "إلا أن/illâ en" veya iki şeyden birinin gerçekleşmesini ifade eden gerçek anlamında kullanılmıştır. "Dönmek" fiili ise "sayrûret/dönüşüm" anlamına gelmektedir ki Arapçada bu tür kullanıma

---

65 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 511.

çok rastlanmaktadır. Bu sözden peygamberlerin önceden onların dini üzere olduğu anlamı çıkarılamaz.

خَافَ مَقَامِي/***Makamımdan korkan:*** Bu âyet ve Rahmân sûresindeki "وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ/***Rabbinin makamından korkan için vardır***"[66] âyeti ile ilgili üç farklı yorum yapılmıştır.

**Birincisi:** "Kıyamet günündeki hesap görme makamı" anlamına gelmektedir.

**İkincisi:** "Allah'ın kullarının amellerini değerlendirmesi" anlamına gelmektedir.

**Üçüncüsü:** "Benden ve makam ifadesine dâhil edilmesi veya zatından o şekilde bahsedilmiş olması yönüyle Rabbinden korkan" anlamına gelmektedir.

وَاسْتَفْتَحُوا/***Fetih istediler:*** Bu fiilin fâili peygamberlerdir. Yani peygamberler Allah'tan kendilerine zafer ihsan etmesini istediler. Bu fiilin aslı "fetih isteme" anlamındadır ki o da "hâkim olmak/hükmetmektir."

جَبَّارٍ/***Zorba:*** Yani zalim ve kibirlenen.

عَنِيدٍ/***İnatçı:*** Yani karşı çıkan, boyun eğmeyen.

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ {١٦} يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ {١٧} مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ {١٨}

***16. Ardından da cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir! 17. Onu yudumlayacak ve onu ancak yutacak ve ona ölüm her taraftan gelecektir, oysa o ölü değildir. Bundan ötede şiddetli bir azap da vardır. 18. Rablerini***

---

66 Rahmân 55/46.

***inkâr edenlerin durumu: Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur.***

مِنْ وَرَآئِهِ/***Ardından:*** Bu ifade burada "ondan sonraki gelecek zamanda" anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise "önünde" anlamındadır ancak bu görüş zayıftır.

وَيُسْقٰى/***İçirilecektir:*** Bu fiil mahzûf bir ifade üzerine atfedilmiştir. Şu şekilde takdir edilir: "Ardından da cehennem vardır, oraya atılırlar ve irinli su içirilirler." Burada cehennem zikredildikten sonra özellikle irinli su içirilmesinden bahsedilmesi bunun cehennem azaplarının en şiddetlilerinden birisi olması sebebiyledir.

يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ/***Onu yudumlayacak ve onu ancak yutacak:*** Yani onu yudumlamaya gayret edecek ve onu yutması kendisine zor gelecek. Burada "كَادَ/kâde" fiilinin olumsuzluk edatıyla birlikte kullanılması yutma işinin bir uğraştan sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir.

وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ/***Ve ona ölüm her taraftan gelecek:*** Yani ölüm acısı gibi bir acı ve her yönden sıkıntılar hisseder.

وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ/***Oysa o ölü değildir:*** Yani ölümle de rahata eremeyecek.

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا/***İnkâr edenlerin durumu:*** Bu ifade hakkında Sîbeveyh ve Ferrâ'nın görüşleri Ra'd ve Tevbe sûrelerinde geçen "مَثَلُ الْجَنَّةِ/***meselü'l-cenneti***" ifadesindekiyle aynıdır. Sîbeveyh'e göre haber mahzûftur ve "size okunan şeyde" takdirindedir. Ferrâ'ya göre ise haberi sonrasındaki cümledir. "مَثَلُ/***Meselü***" kelimesi burada "benzeri" anlamındadır.

أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ/***Onların amelleri küle benzer:*** Kaybolup gitmeleri ve yok olmaları yönüyle küle benzemektedir.

فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ/***Fırtınalı bir günde:*** Yani şiddetli rüzgârlı. "عَاصِفٍ/***Âsif***" kelimesi gerçekte rüzgârın bir özelliğidir.

***لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ/Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler:*** Yani onların bir faydasını göremezler.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ {١٩} وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ {٢٠} وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعاً فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ {٢١}

***19. Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir. 20. Bu, Allah'a güç değildir. 21. Hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve zayıflar o büyüklük taslayanlara diyecekler ki: "Biz sizin tâbilerinizdik. Şimdi siz, Allah'ın azabından herhangi bir şeyi bizden savabilir misiniz?" Onlar da diyecekler ki: "Allah bizi hidayete erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik. Şimdi sızlansak da sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur."***

***وَبَرَزُوا لِلّٰهِ/Allah'ın huzuruna çıkacak:*** Yani zuhur edecekler. Zuhur etme ile burada kabirlerinden çıkacaklarını ifade etmektedir. Bir görüşe göre ise "بَرَازٌ/geniş alana çıkmak" anlamına gelmektedir.

***تَبَعًا/Tâbiler:*** Bu kelime "تَابِع/tâbiun" kelimesinin çoğulu veya mübalağa ifade etmek için kullanılan bir masdar ya da mahzûf bir kelimenin muzafıdır.

***مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ/Allah'ın azabından herhangi bir şeyi:*** Birinci "مِنْ/***min***" beyan, ikinci "مِنْ/***min***" ise ba'ziyye içindir. Zemahşerî'ye göre her ikisinin ba'ziyye için olması da caizdir.[67] Ancak kuvvetli olan görüş birincisinin beyan, ikincisinin ise zâid olduğu yönündedir. Buna göre anlam şu şekilde olur: "Siz, Allah'ın azabından bir şeyi bizden savuşturabilecek veya bizim yerimize ona katlanacak mısınız?"

67 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 515.

مَحِيصٍ/***Sığınacak bir yer:*** Yani kaçacak bir yer. Bu kelimenin masdar veya ismi mekân olması muhtemeldir.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا اَنْفُسَكُمْ مَا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ {٢٢}

***22. İş bitirilince, şeytan diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size vaat ettim ama size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de benim davetime hemen koştunuz. O hâlde beni yermeyin, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Kuşkusuz daha önce ben, beni ortak koşmanızı reddettim." Şüphesiz zalimler için elem verici bir azap vardır.***

وَقَالَ الشَّيْطَانُ/***Şeytan diyecek:*** Burada şeytanların atası olan İblis kastedilmektedir. Rivayet edildiğine göre o bu sözü kıyamet gününde veya cehennemde kendisine tâbi olanlara hitaben söylecektir.[68]

لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ/***İş bitirilince:*** Eğer bu söz İblis'in kıyamet günü söyleyeceği söz ise "iş bitirildi, cennetlikler ve cehennemlikler belirlendi," eğer cehennemde söyleyeceği söz ise "iş bitirildi ve cehennemlikler cehenneme, cennetlikler ise cennete ulaştı" anlamına gelmektedir.

اِلَّا اَنْ دَعَوْتُكُمْ/***Ben sadece sizi çağırdım:*** Bu munkatı istisnadır.

مَا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ/***Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz!:*** Yani ben size yardım edemem, siz de bana yardım edemezsiniz.

68 Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, IV, 18.

بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ/***Beni ortak koşmanızı:*** Buradaki "مَا/***mâ***" edatı masdariyyedir. Yani ibadet konusunda beni Allah'a ortak koşmanızı.

مِنْ قَبْلُ/***Daha önce:*** Bu ifade "بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ/***beni ortak koşmanızı***" ifadesiyle bağlantılıdır ve "كَفَرْتُ/***ben reddettim***" ifadesiyle bağlantılı olması da muhtemeldir. Ancak birinci görüş daha kuvvetli ve tercihe daha layıktır.

اِنَّ الظَّالِمِينَ/***Şüphesiz zalimler:*** Bu, Allah'ın söylemiş olduğu yeni bir cümle başlangıcıdır. İblis'in ağzından nakledilmiş olması da muhtemeldir.

وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ {٢٣} اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَٓاءِ {٢٤} تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ {٢٥} وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ {٢٦}

***23. İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada karşılaştıkça söyledikleri "selâm"dır. 24. Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi?: Güzel bir söz, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. 25. Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. 26. Kötü bir sözün misali, yerden koparılmış, o yüzden ayakta duramayan kötü bir ağaç gibidir.***

بِاِذْنِ رَبِّهِمْ/***Rablerinin izniyle:*** Bu ifade "اُدْخِلَ/***sokulacaklar***" veya "خَالِدِينَ/***ebedî***" kelimeleriyle bağlantılıdır. Birinci görüş daha güzeldir.

**كَلِمَةً طَيِّبَةً/Güzel bir söz:** İbn Abbâs ve diğer bazılarına göre bu "la ilâhe illallah" sözüdür.[69] Bir görüşe göre bütün iyiliklerdir.

**كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ/Güzel bir ağaç gibi:** Bu, cumhurun görüşüne göre hurma ağacıdır. İbn Atiyye'ye göre ise belli bir ağaç olmayıp bu özelliklere sahip bütün ağaçları kapsamaktadır.

**وَفَرْعُهَا فِي السَّمَٓاءِ/Dalları gökte olan:** Yani havada olan. Bu söz o ağacın uzunluğunu ifade etmektedir.

**تُؤْتٖي اُكُلَهَا كُلَّ حٖينٍ/Her zaman yemişini verir:** Burada geçen "حٖينٍ/**hîn**" kelimesi lügatte "sınırlı olmayan zaman" anlamına gelmektedir ve bir karine ile belli bir zamanı ifade eder. Bir görüşe göre "كُلَّ حٖينٍ/***her zaman***" kelimesi "her sene" anlamındadır. Çünkü hurma ağacı her sene ürün verir. Bundan başka görüşler de söylenmiştir.

**وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبٖيثَةٍ/Kötü bir sözün misali:** Bu küfür sözüdür. Bir görüşe göre ise bütün çirkin sözlerdir.

**كَشَجَرَةٍ خَبٖيثَةٍ/Kötü bir ağaç gibidir:** Bu ağaç cumhura göre Ebû Cehil karpuzudur. İbn Atiyye ise bunun belli bir ağaç olmadığı görüşünü tercih etmiştir.

**اجْتُثَّتْ/Koparılmış:** Yani sökülmüş. Bu fiil gerçek manada "bedeninin alınması" anlamına gelmektedir, burada ise yukarıdaki âyetlerde geçen güzel ağacın vasfı olan ***"kökü sabit"*** sözüne karşılık olarak kullanılmıştır.

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمٖينَ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٢٧﴾

***27. Allah sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar.***

---

69 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 567.

بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ/**Sağlam sözle:** Bu, “la ilâhe illallah” sözü ve peygamberliği ikrar etmektir.

فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/**Dünya hayatında:** Yani bir sıkıntıya uğradıklarında iman üzere sabit kalırlar.

وَفِي الْاٰخِرَةِ/**Ahirette:** Cumhura göre “kabirde sorguya çekilirken” demektir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْراً وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ {٢٨} جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ {٢٩} وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ {٣٠} قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِراًّ وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ {٣١}

***28. Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi? 29. Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır! 30. Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: “Keyif sürün! Çünkü dönüşünüz ateşedir.” 31. İman eden kullarıma de ki: “Namazlarını dosdoğru kılsınlar ve kendisinde ne alışveriş ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli-açık infak etsinler.”***

بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْراً/***Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren:*** Burada Allah'ın nimeti sözüyle Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ve onun getirdiği din kastedilmektedir. Allah onu göndermek sûretiyle Kureyş'e nimet ihsan etmiş ancak onlar bunu kabul etmemişlerdir. Âyetin takdiri “Allah'ın nimetine karşılık etmeleri gereken şükrü nankörlük ile değiştirdiler” şeklindedir.

وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ/***Kavimlerini sürüklediler:*** Yani kendilerine itaat edenleri ve tâbi olanları.

دَارَ الْبَوَارِ/***Helâk yurdu:*** Bu ifadeyi bir sonraki âyette geçen ***"cehennem"*** sözü ile açıklamıştır.

يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا/***Namazlarını dosdoğru kılsınlar ve infak etsinler:*** Bu ifade âyetin başındaki ***"de ki!"*** emrinin içeriğinde bulunan mukadder bir şartın cevabıdır. Bunun takdiri şu şekildedir: "Eğer sen onlara 'Namazlarınızı dosdoğru kılın' dersen onlar kılarlar." Bu yoruma göre ***"de ki"*** emrinin mamulu mahzûftur. Bir görüşe göre ise "يُقِيمُوا/***kılsınlar"*** ve "يُنْفِقُوا/***infak etsinler"*** fiilleri gizli bir "emir lam"ı ile meczumdur.

خِلَالٌ/***Hılâlün:*** "sevmek" anlamına gelen "الخلة/el-hulletü" kelimesinden türemiştir.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ {٣٢} وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۚ {٣٣} وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ۟ {٣٤} وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِناً وَاجْنُبْن۪ي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَۜ {٣٥} رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَث۪يراً مِنَ النَّاسِۚ فَمَنْ تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪يۚ وَمَنْ عَصَان۪ي فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ {٣٦}

***32. (O öyle lütufkâr) Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. 33. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi. 34. O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalim, çok nankördür! 35. Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! 36. Çünkü onlar, insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Rabbim!***

***Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin."***

اِنَّ الْاِنْسَانَ/***Şüphesiz insan:*** Burada insan türü kastedilmiştir.

الْبَلَدَ اٰمِنًا/***Bu şehri emniyetli kıl:*** Bu konuda Bakara sûresinde açıklama yapılmıştı.

وَاجْنُبْن۪ي/***Beni uzak tut!:*** Yani beni engelle!

وَبَنِيَّ/***Oğullarımı:*** Yani soyundan gelen çocuklarını. İbrahim'in çocukları hakkındaki bu duası kabul edildi ancak onlardan sonra gelenler putlara taptılar.

وَمَنْ عَصَان۪ي/***Kim bana karşı gelirse:*** Burada, küfre düşmeden günah işleyen ve küfre düşse bile sonradan tevbe eden kişiler kastedilmektedir. Zira ancak bu durumdaki kişiler için mağfiret talebinde bulunmak doğru olur. Ancak İbrahim *aleyhisselâm* insanlar için rahmet ve onların iyisi olması sebebiyle genel bir ifade kullanmıştır.

رَبَّنَٓا اِنّ۪ٓي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّت۪ي بِوَادٍ غَيْرِ ذ۪ي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِۙ رَبَّنَا لِيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْو۪ٓي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَٓا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْف۪ي وَمَا نُعْلِنُۜ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي وَهَبَ ل۪ي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَسَم۪يعُ الدُّعَٓاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْن۪ي مُق۪يمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪يۗ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ ل۪ي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِن۪ينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

***37. "Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin kutsal evinin yanında, ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve onları meyvelerle rızıklandır! Umulur ki bu nimetlere***

***şükrederler. 38. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen bizim gizleyeceğimizi de açıklayacağımızı da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. 39. İhtiyarlığımda bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a hamd olsun! Şüphesiz Rabbim duayı işitendir. 40. Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz! Duamı kabul et! 41. Ey Rabbimiz! Hesap olunacağı gün beni, anne-babamı ve mü'minleri bağışla!"***

اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي/***Neslimden bir kısmını yerleştirdim:*** Burada oğlu İsmail'i kastetmektedir. Annesi Hacer İsmail'i doğurunca İbrahim *aleyhisselâm*'ın hanımı olan Sâre onları istemedi. Bunun üzerine İbrahim *aleyhisselâm*, cariyesi Hacer ve oğlu İsmail'i Şam'dan Mekke'ye götürdü.

بِوَادٍ/***Bir vadi:*** Yani Mekke. Vadi, içinde su bulunmasa bile iki dağın arasındaki boşluktur.

عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ/***Senin kutsal evinin yanında:*** Yani Kâbe. Ya bu ev bazı rivayetlerde geçtiği üzere İbrahim *aleyhisselâm*'dan daha önceki bir zamanda inşa edilmiştir ya da İbrahim *aleyhisselâm* oraya Allah için bir ev yapacağını bildiği için böyle demiştir.

لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ/***Namazı dosdoğru kılmaları için:*** Bu ifadenin başındaki "lam" harfinin dua anlamında emir edatı veya "اَسْكَنْتُ/***yerleştirdim***" fiiliyle bağlantılı "için/sebebiyle" anlamında olması muhtemeldir. İbrahim *aleyhisselâm*'ın "لِيُقِيمُوا/***namazı kılsınlar***" fiilini çoğul olarak söylemesi oğlunun soyunun oradan devam edeceğini bildiğini göstermektedir.

تَهْوٓي اِلَيْهِمْ/***Onlara meyledici:*** Yani kararlı ve süratli olarak oraya giden. Bu dua sebebiyle Allah insanlara hac ibadetini sevdirmiştir. Burada İbrahim *aleyhisselâm* "مِنَ النَّاسِ/insanlardan bir kısmını" anlamında "مِنْ/***min***" harfiyle söylemiştir. Bazı âlimler "Eğer 'bütün insanlar' deseydi İranlılar ve Bizanslılar da dâhil olmak üzere dünyadaki bütün insanlar haccederdi" demişlerdir.

وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ/***Onları meyvelerle rızıklandır:*** Yani onları bitki yetişmeyen bu vadide meyvelerle rızıklandır. Allah onun duasını kabul etmiş ve Mekke'yi her türlü ürünün geldiği bir merkez hâline getirmiştir.

وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ/***Allah'a gizli kalmaz:*** Bunun Allah'ın veya İbrahim *aleyhisselâm*'ın sözü olması muhtemeldir.

وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ/***İhtiyarlığımda bana İsmail'i ve İshak'ı verdi:*** Rivayet edildiğine göre İsmail doğduğunda İbrahim *aleyhisselâm* yüz on yedi yaşındaydı.[70] Bundan daha küçük yaşta olduğu da rivayet edilmiştir. İsmail yaşça İshak'tan büyüktür.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ/***Beni, anne-babamı bağışla!:*** Bir görüşe göre İbrahim *aleyhisselâm*, kâfir olan anne-babasına onların Müslüman olmaları şartıyla bağışlanmaları için dua etmiştir. Tevbe sûresinde geçtiği üzere doğru olan görüş, onun babasına Allah düşmanı olduğu açığa çıkmadan önce dua ettiğini belirten görüştür.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ {٤٢} مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ {٤٣} وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا اَخِّرْنَا اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُوا اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ {٤٤}

***42. Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak Allah onları, gözlerin fırlayacağı bir güne erteliyor. 43. Kalpleri hava olarak kendilerine bile dönüp bakamaz durumda, başları kalkık olarak koşarlar. 44. Kendilerine azabın geleceği, bu yüzden zalimlerin "Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de Senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım" diyecekleri gün hakkında insanları uyar. Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına yemin etmemiş miydiniz?***

---

70 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 27.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلاً/***Sakın, Allah'ı habersiz sanma!:*** Bu âyet zalimlere yönelik bir tehdit içermektedir. Burada ***"zalimler"*** ifadesi ile kuvvetli olan görüşe göre kâfirler kastedilmiştir. Eğer "Bu âyet ile aşağıda gelen ***'Sakın Allah'ın verdiği sözden cayacağını sanma!'***[71] âyetinde kime hitap edilmektedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Buralarda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya başkasına hitap edilmiş olması muhtemeldir. Eğer başkasına hitap edilmiş ise bir sorun yoktur. Ama eğer Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmiş ise burada bir problem vardır. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın olanlardan habersiz olduğunu zannetmez. Bu takdirde ifadeler iki şekilde yorumlanabilir:

**Birincisi:** Burada Allah'ın habersiz olmadığı ve verdiği sözden caymayacağına dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahip olduğu bilgisinde sebat etmesi kastedilmektedir.

**İkincisi:** Burada zalimleri tehdit etmek amacıyla Allah'ın onları cezalandıracağı bildirilmektedir.

تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ/***Gözlerin fırlayacağı:*** Yani korkudan gözlerin yerinden fırlayacağı.

مُهْطِعِينَ/***Koşarlar:*** Bir görüşe göre bu kelime "hızlı koşmak," başka bir görüşe göre "göz kırpmaksızın dikkatli bakmak" anlamına gelmektedir.

مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ/***Başları kalkık olarak:*** Bu ifade bir görüşe göre "başları göğe dikilmiş olarak," başka bir görüşe göre "zillet sebebiyle yere eğilmiş olarak" anlamına gelmektedir.

لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ/***Kendilerine bile dönüp bakamaz:*** Yani korku ve dehşet sebebiyle gözlerini bile kırpamazlar.

وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَٓاءٌ/***Kalpleri havadır:*** Yani akılları karışmıştır, dehşetin şiddeti sebebiyle hiçbir şey algılayamıyorlar. Kalplerinin havaya benzetilmesi düşüncelerinin boş olması sebebiyledir. Burada kalplerinin göğüslerinde çırpınmasının kastedilmiş olması da muhtemeldir.

---

71 İbrahim 14/47.

يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ**/Kendilerine azabın geleceği gün:** Burada kıyamet günü kastedilmektedir. "يَوْمَ**/Yevme"** kelimesinin mansub olarak okunması "اَنْذِرِ**/uyar"** emrinin ikinci mef'ûlü olması sebebiyledir ve zarf olması caiz değildir.

أَوَلَمْ تَكُونُوا**/Yemin etmemiş miydiniz?:**" Âyetin son kısmı "Onlara ***'Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına yemin etmemiş miydiniz?'*** denilir" şeklinde takdir edilmektedir.

مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ**/Sizin için bir zevâl olmadığına:** Bu, kendisi üzerine yemin edilen konudur. ***"Zevâl"*** ile "öldükten sonra devamlı toprakta kalacaklarını" kastediyorlardı. Burada "Hani siz öldükten sonra tekrar diriltilmeyeceğinize dair yemin ediyordunuz" denilmektedir.

وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ {٤٥} وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ {٤٦} فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ {٤٧}

***45. (Sizden önce) kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muamele ettiğimiz size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik. 46. Hileleri Allah katında iken, onlar tuzaklarını kurmuşlardı. Hâlbuki onların hileleriyle dağlar yerinden gidecek değildi! 47. O hâlde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü Allah mutlak üstündür, intikam sahibidir.***

وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ**/Hileleri Allah katında iken:** Yani kurdukları tuzakların cezaları.

وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ**/Hâlbuki onların hileleriyle dağlar yerinden gidecek değildi!:** Buradaki "اِنْ**/in"** olumsuzluk edatı, "لِ**/li"** harfi ise "inkâr etme" anlamındadır. ***"Dağlar"*** sözüyle şeriatlar ve peygamberler kastedilmekte ve bunlar sabit olmaları yönüyle dağlara benzetilmektedir.

Burada onların tuzakları tahkir edilmektedir. Çünkü onların tuzakları sebebiyle bu sabit dağlar yok olmazlar. Kisâî bu âyeti "لَتَزُولُ/**le-tezûlü**" şeklinde okumuştur.[72] Bu okuyuşa göre "إِنْ/**in**" edatı "إِنَّ/inne"nin hafifletilmiş şekli "لَ/**le**" harfi ise tekit edatı olur. Bu okuyuşta onların tuzaklarının büyüklüğü ifade edilir. Buna göre anlam "Onların kurmuş oldukları tuzaklar sebebiyle dağlar yerinden oynar. Ancak Allah onları korur ve sakındırır" şeklinde olur.

**فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ/*Sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!:*** Burada Allah'ın peygamberlerine kâfirlere karşı yardım edeceğini vaat etmesi kastedilmektedir. Eğer "Niçin âyette 'مُخْلِفَ رُسُلِهِ وَعْدَهُ/muhlife rusulihi va'dehû' şeklinde denilmemiş de ikinci mef'ûl birinciden önce zikredilmiş?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Allah kendisinin her hâlükârda verdiği sözden caymayacağının bilinmesini istediği için bu kelimeyi âyette önce zikretmiştir. Sonra da peygamberlerini zikrederek "İnsanlardan hiçbirine verdiği sözden caymadığı hâlde nasıl olur da insanların en hayırlıları olan peygamberlerine verdiği sözden cayar" demek istemiştir. ***"Vaad/söz"*** kelimesi mutlak manada kullanıldığı için öne alınmış, ***"peygamberler"*** kelimesi özel anlamda kullanıldığı için sonraya bırakılmıştır.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ {٤٨} وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ {٤٩} سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ {٥٠} لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ {٥١} هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ {٥٢}

***48. Yerin başka bir yer ve göklerin de (başka gökler) hâline getirildiği, bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün... 49. O gün, günahkârların zincire vurulmuş olduğunu görürsün. 50. Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürümektedir. 51. Allah'ın***

72 Dânî, *et-Teysîr*, 95.

***herkese kazandığının karşılığını vermesi için. Kuşkusuz Allah hesabı çabuk görendir. 52. İşte bu, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.***

**يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ/*Yer başka bir yer hâline getirildiği gün:*** Bu âyetin başındaki "**يَوْمَ/*yevm*"** kelimesinin âmili bir önceki âyetteki **"*intikam sahibidir*"** ifadesi veya mahzûf bir kelimedir. Yeryüzünün değişmesi ile kıyamet gününde bembeyaz has undan yapılmış çörek gibi olması kastedilmektedir. Nitekim sahih bir hadiste bu şekilde tarif edilmiştir.[73]

**وَالسَّمٰوَاتُ/*Gökler:*** Göklerin değişmesi yarılması, yıldızların saçılması ile ay ve güneşin tutulması şeklinde olacaktır. Bir görüşe göre yeryüzü gümüşten, gökyüzü ise altından yapılmış hâle gelecektir. Bu görüş zayıftır.

**وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ/*Günahkârları görürsün:*** Burada kâfirler kastedilmektedir.

**مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ/*Zincire vurulmuş:*** Yani zincirden halkalar geçirilmiş hâlde.

**سَرَابِيلُهُمْ/*Gömlekler:*** Bu kelime "gömlek" anlamına gelen "سربال/sirbâl" kelimesinin çoğuludur.

**مِنْ قَطِرَانٍ/*Katrandandır:*** Bu ifadenin bağlantılı olduğu kelime mahzûftur. Yani Allah cehennemde develere sürülen katrandan var edecektir. Çünkü ateş katranın olduğu yerde daha hızlı tutuşur. Bu sebeple Allah cehennem ehlinin gömleklerini katrandan yaratmıştır.

**لِيَجْزِيَ اللّٰهُ/*Allah'ın, karşılığını vermesi için:*** Bu ifade de mahzûf bir kelime ile bağlantılıdır. Yani Allah bunu onlara hak ettikleri karşılığı vermek için yapmıştır.

---

73 Buhârî, no: 6521; Müslim, no: 2790.

هٰذَا بَلَاغٌ/***Bir bildiridir:*** Bu âyette Kur'ân'a veya bu sûrenin içeriğini oluşturan mesajlara işaret edilmektedir.

وَلِيُنْذَرُوا/***Uyarılsınlar diye:*** Bu kelime de mahzûf bir kelime üzerine atfedilmiştir. "Kendisiyle öğüt alsınlar ve uyarılsınlar diye" şeklinde takdir edilir.

وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ/***Akıl sahipleri öğüt alsınlar diye:*** Yani bu öğüt akıl sahipleri içindir ve onlar da ilim sahibi olanlardır.

# سُورَةُ الْحِجْرِ

# 15. HİCR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُب۪ينٍ {١} رُبَمَا يَوَدُّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِم۪ينَ {٢} ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ {٣} وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ {٤} مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ {٥}

***1. Elif. Lâm. Râ. Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir Kur'ân'ın âyetleridir. 2. İnkâr edenler zaman zaman, kendilerinin Müslüman olmalarını arzu ederler. 3. Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun, yakında bilecekler! 4. Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında bilinen bir yazgı olmasın. 5. Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez ve onu geciktiremez.***

Bu âyette ***"kitap"*** ifadesiyle önceki kutsal kitapların kastedilmesi ve Kur'ân'ın da onlar üzerine atfedilmiş olması muhtemeldir. Âyetin zahirine göre "Kitap" ifadesi ile de Kur'ân kastedilmekte ve özellikleri onun üzerine atfedilmektedir.

**رُبَمَا/Zaman zaman:** Bu kelime hem bu şekilde şeddesiz hem de şeddeli olarak "**رُبَّمَا/rubbemâ**" şeklinde de okunmuştur.[74] Buradaki "**مَا/ mâ**" edatı "**رُبَ/rube**" için "kâffe" yani kapsayıcılık ifade etmektedir. "**رُبَ/Rube**" kelimesi genelde "azlık," bazen de "çokluk" ifade etmektedir. Bir görüşe göre burada çokluk ifade etmektedir. Başka bir görüşe göre ise "**قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ/Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz**"[75] ve "**قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ/O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir**"[76] âyetlerinde olduğu gibi "azlık" ifade eden kelime ile "çokluk" kastedilmiştir. Bir diğer görüşe göre âyetin manası şu şekildedir: Burada azlık edatı, "İslâm'a girmeyi sadece bir kez dahi istemiş olsalardı bile o dine doğru birbirleriyle yarışırlardı. Öyleyse pek çok defa bunu isteselerdi durumları nasıl olurdu?" anlamında kullanılmıştır.

"**رُبَ/Rube**" edatı sadece mazi fiillerden önce gelmesine rağmen burada bu edatın muzari fiilden önce gelmesinin sebebi, bu muzari fiilin de kesin olarak gerçekleşecek olması yönünden mazi fiile benzemesidir.

**يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ/İnkâr edenler, kendilerinin Müslüman olmalarını arzu ederler:** Bir görüşe göre, bunu ölüm anında istemektedirler. Başka bir görüşe göre, kıyamette isteyeceklerdir. Bir diğer görüşe göre ise günahkâr Müslümanlar cehennemden çıkınca orada kalan kâfirler bunu isteyeceklerdir. Bu görüş bu konuda rivayet edilen bir hadis[77] sebebiyle tercihe daha layıktır.

**ذَرْهُمْ/Onları bırak:** Bu ifade ve sonrasındaki bölüm tehdit içermektedir.

**كِتَابٌ مَعْلُومٌ/Bilinen bir yazgı:** Yani sınırlı bir vakit.

---

74 Nâfi' ve Âsım "رُبَمَا" şeklinde, diğerleri ise "رُبَّمَا" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 95.

75 Bakara 2/144.

76 Nur 24/64.

77 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 242; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 546; İbn Ebî Hâtim, Tefsîr, VII, 2255; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 61. Hâkim bu hadisin isnadının sahih olduğunu ve daha başka şahitlerinin de bulunduğunu söylemiştir.

وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌۜ {٦} لَوْ مَا تَأْت۪ينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ {٧} مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُٓوا اِذاً مُنْظَر۪ينَ {٨}

***6. Dediler ki: "Ey kendisine zikir indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun! 7. Eğer doğru söyleyenlerden idiysen, bize melekleri getirmeliydin." 8. Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.***

Bu sözü söyleyenler Kureyşli kâfirlerdir. ***"Kendisine zikir indirilen"*** ifadesi hafife almak için söylenmiştir. Yani "Senin zannınca ve iddiana göre sana zikir indirildi" anlamındadır.

**لَوْ مَا تَأْت۪ينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ*/Bize melekleri getirmeliydin:*** Buradaki "لَوْ مَا/***lev mâ"*** edatı teklif ve teşvik içindir. Burada müşriklerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den yanında melekler ile gelmesini istediklerinden bahsedilmektedir.

**مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ*/Biz melekleri ancak hak ile indiririz:*** Bu ifade müşriklerin teklif ettikleri şeye bir reddiyedir. Burada meleklerin, bir kişinin tekliği ve inkârcı bir kâfirin isteğine göre değil ancak hak olan vahiylerle ve Allah'ın istediği görevler ile indikleri dile getirilmektedir. Bir görüşe göre ***"hak"*** kelimesi burada "azap" anlamındadır.

**وَمَا كَانُٓوا اِذاً مُنْظَر۪ينَ*/O zaman onlara mühlet verilmez:*** Buradaki "اِذاً/***izen"*** edatı cevap ve karşılıktır. Âyetin manası şöyledir: "Eğer melekler indirilmiş olsaydı artık meleklerin inmesini isteyen o kâfirlerin azabı daha da ertelenmezdi." Zira bir mucize görmek isteyip de onu gördükten sonra iman etmeyenlere azap indirmesi Allah'ın âdetidir. Allah o kavmin içerisindeki pek çok kişinin iman ettiğini ve diğerlerinin artık iman etmeyeceğini bildiği için onların istedikleri şeyi yapmamıştır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ {٩} وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ {١٠} وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ {١١} كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ {١٢}

***9. Zikri kesinlikle Biz indirdik; elbette onu yine Biz koruyacağız. 10. And olsun, senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik. 11. Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi. 12. İşte böylece Biz onu suçluların kalplerine sokarız.***

***الذِّكْرَ/Zikir:*** Kur'ân'dır. Bu âyette kâfirlerin yukarıda hafife alma kastıyla söylemiş oldukları ***"Ey kendisine zikir indirilen"*** sözlerine reddiye vardır. Bu sebeple ayrıca "***نَحْنُ/Biz***" zamiriyle tekit edilmiştir ve zikrin korunmuşluğuna delil olarak gösterilmiştir. Kur'ân'ın korunmuş olmasının anlamı onun diğer kutsal kitapların aksine tahriften ve değişmekten muhafaza edilmiş olmasıdır. Allah, Kur'ân'ı koruma görevini kendi üzerine aldığı için artık hiç kimse diğer kitaplarda olduğu gibi ona bir şey eklemeye, ondan bir şey çıkarmaya veya onu değiştirmeye güç yetiremez. Onu korumak ***"Allah'ın Kitabı'nı korumaları kendilerinden istendiği için"***[78] âyetinde belirtildiği üzere Kur'ân ehline görev olarak verilmiştir.

***فِي شِيَعِ الْاَوَّلِينَ/Önceki milletler arasında:*** Buradaki "***شِيَع/şiyea***" kelimesi "bir görüşün veya bir adamın taraftarlığını yapan grup" anlamına gelen "شِيعَة/şîa" kelimesinin çoğuludur.

***نَسْلُكُهُ/Onu sokarız: "Onu"*** zamiriyle bir önceki âyette kâfirlerin alay ettikleri şey veya Kur'ân kastedilmekte ya da âyet "Biz onu alay etmeleri için suçluların kalplerine sokarız" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre âyetin başındaki "***كَذٰلِكَ/kezâlike***" kelimesi bir önceki âyetteki istihzanın teşbih edatı olur.

78 Mâide 5/44.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ {١٣} وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَاباً مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَۙ {١٤} لَقَالُوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ {١٥}

***13. Öncekilerin yaşadıkları geçtiği hâlde onlar hâlâ ona inanmıyorlar. 14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar bile; 15. "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler.***

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ/***Ona inanmıyorlar:*** Bu ifade Kur'ân'ın suçluların kalplerine sokulma amacını açıklamaktadır.

وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ/***Öncekilerin yaşadıkları geçtiği hâlde:*** Önceki toplumların helak olmalarına sebep olan ilâhî vahyi inkâr ve onunla alay etmek gibi davranışlarını bildikleri hâlde. Bu söz Kureyş için tehdittir.

Bu âyetlerde üzerlerine küfür damgası vurulmuş olan Kureyşli kâfirlerden bahsedilmektedir. Bir görüşe göre ***"oradan yukarı çıksalar"*** ifadesinde melekler kastedilirken, ***"Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır"*** sözünü kâfirler söylemektedir. Âyetin manası şu şekildedir: "Bu kâfirler en büyük mucizeyi görseler bile 'Kesinlikle bu bir hayal veya sihirdir" derler."

سُكِّرَتْ/***Sükkirat:*** Sülasi babta "سُكِرَتْ/***sükirat***" olarak da okunmuştur.[79] Bu kelimenin "sarhoşluk" anlamına gelen "السكر/es-sekr" kökünden türemiş olması muhtemeldir. Buna göre anlam "Gözlerimiz olayları olduğundan farklı şekilde görmeye mecbur bırakıldı" ve "Gözlerimizin görmesi engellendi" şeklinde olur.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجاً وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَۙ {١٦} وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍۙ {١٧} اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ

---

79 İbn Kesîr "سُكِرَتْ" şeklinde, diğerleri ise "سُكِّرَتْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 338.

{١٨} وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ {١٩} وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ {٢٠}

***16. And olsun, Biz gökte burçlar yarattık ve bakanlar için onu süsledik. 17. Onları taşlanmış her şeytandan koruduk. 18. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütunu düşmüştür. 19. Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada ölçüsü belli şeyler bitirdik. 20. Orada sizin için geçimlikler ve rızıklandırıcıları olmadığınız şeyler yarattık.***

بُرُوجًا/***Burçlar:*** Yani on iki tane menzil.

اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ/***Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna:*** Göklerin korunmasından istisnadır ve bu cümle mahallen mansubdur.

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ/***Ölçüsü belli şeyler:*** Yani bilinçli bir şekilde ve tasarlayarak belli bir ölçüde. Buna göre buradaki ***"ölçü"*** ifadesi mecazen kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise ***"belli ölçü"*** ifadesi altın ve yiyecekler gibi şeyler kastedilerek hakiki anlamda geçmektedir. Ancak birinci görüş daha kuvvetli ve daha güzeldir.

وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ/***Rızıklandırıcıları olmadığınız şeyler:*** Yani hayvanlar ve diğer canlılar. Buradaki "مَنْ/***men"*** ism-i mevsulü ***"geçimlikler"*** üzerine atfedilmiştir. Bir görüşe göre ***"sizin için"*** ifadesi üzerine atfedilmiştir. Bu görüş mecrur bir zamire harfi cerrin tekrarı olmadan atfedilmiş olması sebebiyle nahiv kuralları açısından zayıftır ancak anlam yönünden kuvvetlidir. Yani yeryüzünde hem sizin için hem de hayvanlar için geçimlikler yarattık.

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ {٢١} وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ {٢٢} وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ

{٢٣} وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ
{٢٤} وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ {٢٥}

***21. Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz. 22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Siz onu depolayamazdınız. 23. Şüphesiz Biz diriltir ve Biz öldürürüz! Ve her şeye Biz vâris oluruz. 24. And olsun Biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz. 25. Şüphesiz Rabbin onları toplayacaktır. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.***

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ/***Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır:*** Bir görüşe göre burada yağmur kastedilmektedir ancak âyetin lafzı bundan daha geneldir. “Hazine” kelimesi “eşyaların biriktirildiği yer” anlamındadır. Buna göre âyetin zahirinden “yaratılmış olan eşyalar” kastedilmektedir. Bir görüşe göre bu bir benzetmedir. Anlamı ise “Bizim her şeyi yaratmaya ve var etmeye gücümüz yeter” şeklinde olur.

بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ/***Belli bir ölçüyle:*** Yani belirlenmiş bir miktarda.

وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ/***Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik:*** Deve ve ağaç hamile olduğu zaman “لَقِحَتْ/yüklendi, gebe kaldı, aşılandı” denilir. Bu fiilin ismi fâili “لَاحِقَةٌ/lâhikatün”dür. Rüzgâr ağaçları aşıladığı için ona “مُلْقِحَةٌ/mülhikatün” denilir. “لَوَاقِحَ/***Levakih”*** kelimesi rüzgârın suyu yüklenmesi, taşıması sebebiyle “لَاحِقَةٌ/lâhikatün” kelimesinin veya başındaki “mim” harfi hazfedilmiş hâliyle “مُلْقِحَةٌ/mülhikatün” kelimesinin çoğuludur.

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ/***And olsun Biz, sizden önce gelip geçenleri biliriz:*** Yani insanlardan, önce yaşayanlar ile sonra yaşayanları biliriz. Bu söz, bir sonraki âyetteki ***“Şüphesiz Rabbin onları toplayacaktır”*** sözüyle bildirilen ahiretteki toplanmanın gerçekleşecek olmasının bir işareti olarak zikredilmiştir. Zira Allah bütün insanları bilgi olarak kapsadığı zaman artık onları tekrar diriltmesi ve bir araya toplaması O’na

zor olmaz. Bir görüşe göre bu âyet "Doğum ve ölüm vakti olarak daha önce ve daha sonra olanları biliriz" anlamına gelmektedir. Bir diğer görüşe göre ise "İslâm'a kimin önce, kimin de sonra gireceğini biliriz" anlamındadır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ {٢٦} وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ {٢٧} وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ {٢٨}

***26. And olsun Biz, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık. 27. Cinleri de daha önce şiddetli ateşten yaratmıştık. 28. Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kokuşmuş kara balçığın kurumuş hâlinden bir insan yaratacağım."***

**وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ/And olsun Biz, insanı kokuşmuş kara balçığın kurumuş hâlinden yarattık:** Bu âyette "الْاِنْسَانَ/***el-insân***" ifadesiyle Âdem kastedilmektedir. "صَلْصَالٍ/***Salsâl***" ise "ses çıkaran kuru çamur" demektir. Bu pişirilmemiş hâlini ifade eder. Eğer pişirilirse ona "فَخَّارٌ/fehhâr" denilir.

**مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ/Şekillenmiş kara balçıktan:** Buradaki "حَمَاٍ/***hamein***" kelimesi "siyah çamur" ve "مَسْنُونٍ/***mesnûn***" ise "değişmiş, kokmuş" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre bu kelime özelliğini kaybeden suyun kokması anlamına gelen "أَسَنٌ/esen" kökünden türemiştir. Ancak sarf ilmi açısından bu görüş kabul edilemez. "مِنْ حَمَاٍ/***Min hamein***" kelimesi "صَلْصَالٍ/***salsâl***" kelimesinin sıfatıdır ve "kara balçıktan oluşmuş kuru çamur" anlamına gelir.

**وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ/Cinleri yaratmıştık:** Burada şeytan cinsi kastedilmektedir. Bir görüşe göre "الْجَآنَّ/***el-cân***" ilk iblistir. Âyetin devamındaki "مِنْ قَبْلُ/***daha önce***" ifadesi sebebiyle bu görüş tercihe daha layıktır. Cin soyu İblis'ten türemiştir. Bu sebeple insanlık için Âdem neyse cinler için de İblis odur.

السَّمُومِ/**es-Semûm:** "Sıcaklığın şiddeti" anlamına gelmektedir.

خَالِقٌ بَشَرًا/**Bir insan yaratacağım:** Yani Âdem.

فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ {٢٩} فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَۙ {٣٠} اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ اَبٰى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ {٣١} قَالَ يَٓا اِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ {٣٢} قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ {٣٣} قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ {٣٤}

***29. "Ona şekil verdiğim ve ruhumdan ona üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!" 30. Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. 31. Fakat İblis hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı. 32. (Allah) "Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?" dedi. 33. "Ben kokuşmuş kara balçığın kurumuş hâlinden yarattığın bir insana secde edecek değilim" dedi. 34. Allah şöyle buyurdu: "Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun!"***

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي/**Ruhumdan ona üflediğim zaman:** Yani bedendeki ruhu. Allah, ruhu kendisine izafe etmiştir. Bu bir malın sahibine izafe edilmesi türündendir. Yani benim olan ruhtan, benim yarattığım bir yaratılmışa. Meleklerin Âdem'e secde etmesiyle ilgili bilgiler Bakara sûresinde verilmişti.

"فَاخْرُجْ مِنْهَا/**Öyle ise oradan çık!:** Yani cennetten veya gökten.

وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ {٣٥} قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ {٣٦} قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَۙ {٣٧} اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ {٣٨}

***35. "Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır!" 36. "Rabbim! Öyle ise insanların tekrar diriltileceği güne kadar bana mühlet ver" dedi. 37-38. Allah "Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin" buyurdu.***

قَالَ رَبِّ/**"Rabbim" dedi:** Bu söz İblis'in Allah'ın rabliğini kabul ettiğini ve onun inkârının inadi bir inkâr olmadığını göstermektedir. Onun Allah'a karşı gelmesi Âdem'e secde emriyle alakalıdır.

اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ/**Bilinen bir vakte kadar:** İblis'in kendisine mühlet verilmesini istediği vakit, insanların tekrar diriltilme günüdür. Kendisine mühlet tanınan süre ise göklerde ve yerde olan her canlının öleceği ilk sûrun üfürülme zamanıdır. İblis'in tekrar dirilme gününe kadar süre istemesi bu husustaki cahilliği ve bilgisizliği sebebiyledir. Çünkü mümkün olmayan bir şeyi istemiştir. Zira bu istediği kendisine verilmiş olsaydı tekrar dirilişten sonra ölüm olmayacağı için İblis sonsuza kadar yaşamış olacaktı. Bu sebeple mümkün olmayan bir şeyi istediği zaman Allah bunu kabul etmemiş ve İblis'e sûra ilk üfürülüşe kadar süre tanımıştır.

قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ {٣٩} اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَص۪ينَ {٤٠} قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَق۪يمٌ {٤١} اِنَّ عِبَاد۪ي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاو۪ينَ {٤٢} وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ {٤٣} لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍۜ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ {٤٤}

***39. Dedi ki: "Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! 40. Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna." 41. Şöyle buyurdu: "İşte Bana varan dosdoğru yol budur. 42. Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna." 43. Muhakkak cehennem onların hepsine vaat edilen yerdir. 44. Onun yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.***

بِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي/**Beni azdırmana karşılık:** Baştaki "be" harfi sebep bildirmektedir. Yani "Beni azdırman sebebiyle ben de onları azdıracağım" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise "be" harfi yemin için kullanılmıştır. Buna göre sanki şöyle demektedir: "Beni azdırma

gücüne yemin olsun ki ben de onları azdıracağım." İblis'in azdıracağını söylediği kişiler Âdem'in soyudur.

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَق۪يمٌ/***Şöyle buyurdu: İşte Bana varan dosdoğru yol budur:*** Bu sözü söyleyen Allah Teâlâ'dır. Burada İblis'in ihlâslı kulları etkileyemeyecek olması sebebiyle onların İblis'ten kurtulacaklarına veya insanların yoldan çıkanlar ve ihlâslı olanlar olarak ikiye ayrıldığına vurgu yapılmaktadır.

اِنَّ عِبَاد۪ي/***Şüphesiz kullarım:*** Burada "عِبَاد۪ي/***Kullarım***" ifadesiyle bütün insanlar kastedilmiş olabilir. Buna göre "اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ/***Sana uyanlar müstesna***" ifadesi muttasıl istisna olur. "عِبَاد۪ي/***Kullarım***" ifadesiyle ihlâslı kulların kastedildiğini kabul ettiğimizde ise munkatı istisna olur.

وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ/***Muhakkak cehennem onlara vaat edilen yerdir:*** Bu âyetteki ***"onlara"*** zamiri ile "azgınlar" kastedilmektedir.

لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ/***Onun yedi kapısı vardır:*** Rivayet edildiğine göre cehennem yedi tabakadan oluşmakta ve her tabakada bir kapı bulunmaktadır. En üst tabaka günahkâr Müslümanlar, ikincisi Yahudiler, üçüncüsü Hristiyanlar, dördüncüsü Sâbiîler, beşincisi Mecûsîler, altıncısı müşrikler ve yedincisi münafıklar içindir.[80]

اِنَّ الْمُتَّق۪ينَ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۜ {٤٥} اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِن۪ينَ {٤٦}
وَنَزَعْنَا مَا ف۪ي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِل۪ينَ {٤٧}
لَا يَمَسُّهُمْ ف۪يهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَج۪ينَ {٤٨} نَبِّئْ عِبَاد۪ي اَنّ۪ي
اَنَا الْغَفُورُ الرَّح۪يمُۙ {٤٩} وَاَنَّ عَذَاب۪ي هُوَ الْعَذَابُ الْاَل۪يمُ {٥٠}

***45. Takva sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. 46. "Oraya emniyet ve selâm ile girin." 47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; artık köşkler üzerinde karşılıklı kardeşler olarak; 48.***

---

80 Ali *radıyallahu anh*'dan mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Rivayetin ilk bölümü sahih, son bölümü ise zayıftır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 106; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2265.

***Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır. 49. Kullarıma, Benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. 50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.***

**اُدْخُلُوهَا/*Oraya girin:*** Bu âyetin takdiri "Onlara ***'oraya girin'*** denildi" şeklindedir. "**سَلَامٍ/*Selâm"*** kelimesi burada "selamlama ifadesi" veya "selamet" anlamında olabilir.

**اِخْوَانًا/*Kardeşler:*** Yani sevgi ve iman kardeşleri.

**مُتَقَابِلِينَ/*Karşılıklı:*** Yani ailede birbirleriyle karşılıklı olarak.

**نَبِّئْ عِبَادِي/*Kullarıma haber ver:*** Yani onlara bildir. Bu iki âyet, ümit verme ve korkutma âyetleridir.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ {٥١} اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ {٥٢} قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ {٥٣} قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ {٥٤} قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ {٥٥} قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّٓالُّونَ {٥٦}

***51. Onlara İbrahim'in misafirinden de haber ver. 52. Onun yanına girdikleri zaman "Selam" dediler. (İbrahim) "Biz sizden çekiniyoruz" dedi. 53. Dediler ki: "Korkma! Biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz." 54. "Bana ihtiyarlık çatmış olmasına rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?" dedi. 55. "Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma!" dediler. 56. Dedi ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?"***

**ضَيْفِ/*Misafir:*** Bu kelime tekil olmakla birlikte çoğul anlamda kullanılmıştır. Bu misafirler İbrahim'e müjde getiren meleklerdir.

**وَجِلُونَ/Çekiniyoruz:** Yani korkuyoruz. "الوجل/Vecel" kelimesi "korku" anlamındadır.

**اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ/Biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz:** Bu oğul İshak'tır.[81]

**قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ/Bana ihtiyarlık çatmış olmasına rağmen beni müjdeliyor musunuz?:** Âyetin manası "Yaşım ilerlemiş olmasına rağmen siz bana bir çocuk mu müjdeliyorsunuz?" şeklindedir. O zaman İbrahim yüz yaşında, bir görüşe göre daha yaşlı idi.

**فَبِمَ تُبَشِّرُونَ/Beni ne ile müjdeliyorsunuz?:** İbrahim bu sözü yaşlılık döneminde baba olacağından dolayı şaşkınlık veya bunu imkânsız görme ifadesi olarak söylemiştir. Bu âyet "cemi nûnu"nun "vikaye nûnu" ile idğam edilmiş hâlinde "تُبَشِّرُونِّ/***tübeşşirûnni***" ve bu "nûn" harflerinden birinin hazfedilmesi ile "تُبَشِّرُونِ/***tübeşşirûni***" ve "تُبَشِّرُونَ/***tübeşşirûne***" şeklinde okunmuştur.[82]

**قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ/"Sana gerçeği müjdeledik" dediler:** Yani kesin olarak gerçekleşecek bir şeyi müjdeledik. Bu yüzden onu imkânsız görme ve onun hakkında şüphe etme.

Bu âyet Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin haram olduğuna delalet etmektedir.

**يَقْنَطُ/Yeknatu:** "يَقْنَطُ/***Yeknatu***" ve "يَقْنِطُ/***yeknitu***" şeklinde okunmuştur ki bunlar iki farklı lehçedir.[83]

---

81 Doğru olan bu çocuğun İsmail olduğudur. Biz ilgili bölümde bununla ilgili delili getirmiştik.

82 Nâfi' "تُبَشِّرُونِ", İbn Kesîr "تُبَشِّرُونِّ", diğerleri ise "تُبَشِّرُونَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 339.

83 Ebû Amr, Kisâî, Yakub ve Halef "يَقْنِطُ" şeklinde, diğerleri ise "يَقْنَطُ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, 387.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ {٥٧} قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَۙ {٥٨} اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَۙ {٥٩} اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓاۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ {٦٠}

**57. "Ey elçiler! Ne işiniz var?" dedi. 58. Dediler ki: "Biz, suçlu bir topluma gönderildik. 59. Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız. 60. Onun karısı hariç; Biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik."**

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ/***"Ne işiniz var?" dedi:*** Yani "Bu durumunuz nedir? Hangi görevle geldiniz?"

اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ/***Suçlu bir topluma:*** Bu sözleriyle Lût kavmini kastetmişlerdir.

اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ/***Lût ailesi hariç:*** Lût kavminin suçlu olarak tanımlanması ve Lût ailesinin ise suçlu olmaması sebebiyle bu istisnanın munkatı olması veya istisnanın "مُجْرِمِينَ/***suçlu***" kelimesindeki zamirden yapıldığı takdirde muttasıl olması da muhtemeldir. Bu takdirde âyetin anlamı şu şekilde olur: "Biz hepsi günah işleyen bir topluluğa gönderildik ancak Lût ailesi hariç, onlar günah işlemediler."

اِلَّا امْرَاَتَهُ/***Onun karısı hariç:*** Bu, Lût'un ailesinden istisna olması sebebiyle istisnadan istisnadır. Zemahşerî'ye göre bu ifade "لَمُنَجُّوهُمْ/***onları kurtaracağız***" kelimesindeki ***"onlar"*** zamirinden istisnadır. Âyetin manası da bu şekilde anlamayı gerektirmektedir.

قَدَّرْنَا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ/***Biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik:*** Bir görüşe göre buradaki "الْغَابِرِ/***el-ğâbir***" kelimesi "geride kalan ve giden" anlamına gelmektedir. Melekler, takdir etme fiilinin sadece Allah'a ait olmasına rağmen Allah'a yakın olmaları ve özellikle bu olayda görevlendirilmeleri sebebiyle onu kendilerine isnad etmişlerdir. Bu da tıpkı kralın yakın adamlarının "Biz böyle karar verdik" demeleri gibidir. Bu sözün Allah'ın sözü olarak aktarılmış olması da muhtemeldir.

فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَۙ {٦١} قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ {٦٢}
قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ {٦٣} وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ {٦٤} فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ {٦٥} وَقَضَيْنَٓا
اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ {٦٦}

***61-62. Elçiler Lût âilesine gelince, Lût onlara "Hakikaten siz tanınmayan bir topluluksunuz" dedi. 63. Dediler ki: "Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik. 64. Sana gerçeği getirdik; biz, hakikaten doğru söyleyenleriz. 65. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından takip et. Sizden hiç kimse geriye dönmesin. Emredildiğiniz yere gidin." 66. Ona şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır."***

**قَوْمٌ مُنْكَرُونَ/*Tanınmayan bir topluluk:*** Yani biz onları bilmiyoruz.

**قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ/*Dediler ki: Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi getirdik:*** Yani biz senin kavmine azap getirdik.

**يَمْتَرُونَ/*Yemterûne:*** "Şüphe, kuşku duymak" anlamındadır.

**وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ/*Arkalarından takip et:*** Yani geride hiç kimsenin kalmadığından emin olman için onların arkalarında ol ve peşlerinden git. Böylece ailesi Lût'un önünde olurlar ve Lût onları gördüğü için kalbi onları düşünmekle meşgul olmaz. Zira onlar Lût'un arkasında olsalardı Lût onlar hakkında endişe ettiği için kalbi meşgul olurdu.

**وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ/*Sizden hiç kimse geriye dönmesin:*** Bu konudaki açıklamalar Hûd sûresinde geçmişti.

**وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ/*Emredildiğiniz yere gidin:*** Bir görüşe göre burası Mısır'dır. Başka bir görüşe göre ise burada bir yer adı zikredilmediği

için “حَيْثُ/*haysü*” edatı “zaman” bildirmektedir. Buna göre anlam “Emredildiğiniz zaman gidin” şeklinde olur.

وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ/***Ona şu hükmümüzü vahyettik:*** Bu kaza ve kader türünden bir hükümdür. “قَضَيْنَٓا/***Kadaynâ***” fiili burada “أَوْحَيْنَا/vahyettik” anlamına geldiği için “اِلٰى/***ilâ***” harfiyle müteaddi kılınmıştır. Bir görüşe göre bu fiil burada “Biz ona bunu bildirdik” anlamına gelmektedir.

اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ/***Mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır:*** Bu ifade âyette hükmedilen işin ne olduğunu açıklamaktadır. Bir topluluğun ardı ile onların soyu kastedilmektedir. Burada Lût kavmine işaret edilmektedir.

مُصْبِحِينَ/***Sabaha çıkarlarken:*** Yani sabah olunca ve sabah vaktine girdiklerinde.

وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ {٦٧} قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِۙ {٦٨} وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ {٦٩} قَالُٓوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ {٧٠} قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتِي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَۜ {٧١}

***67. Şehir halkı birbirlerine müjdeleyerek geldiler. 68-69. (Lût) onlara “Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın; Allah’tan korkun, beni rezil etmeyin!” dedi. 70. “Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?” dediler. 71. “Eğer yapacaksanız işte kızlarım!” dedi.***

Bu şehir, Sodom’dur. Halkın birbirlerini müjdelemeleri o misafirlere kötü işlerini yapmayı umdukları içindir.

Kavmi, Lût’un herhangi bir kişiyi misafir olarak ağırlamasını yasaklamıştı.

قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتِي/***“İşte kızlarım!” dedi:*** Lût, misafirlerini korumak için kavmine kendi kızlarıyla evlenmeyi teklif etti.

لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفٖي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ {٧٢} فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقٖينَۙ {٧٣} فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجّٖيلٍۜ {٧٤} اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمٖينَ {٧٥} وَاِنَّهَا لَبِسَبٖيلٍ مُقٖيمٍ {٧٦} اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَۜ {٧٧}

***72. Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı. 73. Güneş doğarken çığlık onları yakaladı. 74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık. 75. İşte bunda dikkatli bakanlar için işaretler vardır. 76. Ve o, sağlam bir yoldadır. 77. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.***

لَعَمْرُكَ/***Hayatın hakkı için:*** Bu bir yemin ifadesidir. Burada Allah'ın Lût'un hayatına yemin etmiş olması ona değer verdiğini göstermektedir. Bir görüşe göre, bu sözü melekler Lût'a söylemişlerdir. Bu kelime mübteda/özne olduğu için merfu olarak okunmuştur ve haberi/yüklemi ise "Senin hayatın yeminimdir" takdirinde mahzûftur. Başındaki ***"lâm"*** harfi başlangıç ifade etmektedir.

اِنَّهُمْ لَفٖي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ/***Onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile Lût'un kavmi kastedilmektedir. Sarhoşlukları ise sapıklıkları ve cehaletleridir. "يَعْمَهُونَ/***Ya'mehûn"*** ise "şaşırmak, bocalamak" anlamındadır.

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ/***Çığlık onları yakaladı:*** Yani Cebrail'in çığlığı. Bu da Cebrail'in onları yakalama şeklidir.

مُشْرِقٖينَ/***Güneş doğarken:*** Yani güneşin doğma vaktine ulaştıklarında. Bundan sonra onların başına gelenlerle ilgili hususlar Hûd sûresinde açıklanmıştı.

لِلْمُتَوَسِّمٖينَ/***Dikkatli bakanlar:*** Yani olaylara feraset ile bakanlar. Bu yüzden mü'minin feraseti diye bir tanım vardır. Bir görüşe göre "ibret alanlar" demektir. "تَوَسَّمَ/Tevesseme" fiilinin aslı "bir işarete, delile bakmak" demektir.

**وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ/*Ve o, sağlam bir yoldadır:*** Yani o şehir insanların gördüğü sabit bir yoldadır. Âyetteki ***"o"*** zamiri ile helak edilen şehir kastedilmektedir.

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَۙ {٧٨} فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْۢ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍۜ {٧٩}

***78. Eyke halkı da gerçekten zalim idiler. 79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir.***

Eyke halkı Şuayb'ın kavmiydi.

**الْاَيْكَةِ/*Eyke:*** "Sık ağaçlı orman" anlamına gelmektedir. Onlar inkâr ettileri zaman Allah onlar için orada bir ateş yakmıştır.

**وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ/*İkisi de açık bir yol üzerindedir:*** Bu âyette ***"ikisi"*** zamiriyle Lût ve Şuayb'ın kavimlerinin yaşadığı şehirler kastedilmektedir. Bu görüşe göre âyette geçen "اِمَام/***imâm"*** kelimesi "yol" anlamına gelmektedir. Yani o iki şehir insanların göreceği açık bir yol üzerindedir. Bir görüşe göre ise ***"ikisi"*** ifadesiyle Lût ve Şuayb kastedilmektedir. Buna göre anlam "O iki peygamber şeriat olarak açık bir yol üzerindedir" şeklinde olur. Birinci görüş daha güçlüdür.

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَۙ {٨٠} وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَۙ {٨١} وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً اٰمِنِينَ {٨٢} فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَۙ {٨٣} فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ {٨٤}

***80. And olsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı. 81. Biz onlara âyetlerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi. 82. Onlar, dağlardan güvenle kalacakları evler oyarlardı. 83. Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı. 84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.***

أَصْحَابُ الْحِجْرِ/*Hicr halkı:* Bunlar Sâlih'in gönderilmiş olduğu Semûd halkıdır. Hicr ise Medine ve Şam arasında bir vadidir.

الْمُرْسَلِينَ/*Peygamberler:* Hicr halkı sadece bir peygamberi yalanlamış olmalarına rağmen burada ***"peygamberler"*** ifadesi çoğul olarak geçmektedir. Bu hususta iki farklı yorum yapılmıştır.

**Birincisi:** Bütün peygamberler aynı tevhid ilkesini getirdikleri için bunlardan birini yalanlamak bütün peygamberleri yalanlamak gibidir.

**İkincisi:** Burada cins isim olarak kullanılmıştır. Tıpkı kişinin bir ata binmesine rağmen "Ben atlara biniyorum" demesi gibidir.

وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا/*Biz onlara âyetlerimizi vermiştik:* Yani deveyi ve ondaki şaşılacak özellikleri.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً/*Onlar, dağlardan evler oyarlardı:* Burada geçen "نحت/naht" fiili "kazma vb. aletler kullanarak taş ve odun gibi bir şeyi kazmak, oymak" anlamına gelmektedir. Semûd halkı dağlarda evler oyuyorlardı.

اٰمِنِينَ/*Güvenli olarak:* Yani dağlardan oyulan evlerin sağlam olmasından dolayı evlerinin çökmesinden korkmadan güvenli şekilde. Bir görüşe göre "Allah'ın azabından emin olarak" anlamındadır.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ {٨٥} اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ {٨٦} وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ {٨٧}

***85. Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat, mutlaka gelecektir. Öyleyse güzel davranışta bulun. 86. Şüphesiz Rabbin, hakkıyla yaratan, pek iyi bilendir. 87. And olsun ki, Biz sana tekrarlanan yediyi ve yüce Kur'ân'ı verdik.***

**إِلَّا بِالْحَقِّ/*Ancak hak ile:*** Yani onlar boş yere yaratılmadı.

**فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ/*Öyleyse güzel davranışta bulun:*** Bir görüşe göre bu âyetteki "الصَّفْحَ الْجَمِيلَ/***es-safha'l-cemîl***" ifadesi, cezalandırma ve kınama olmayan davranıştır. Bu âyette kâfirlere karşı sulhun devamı istenmektedir ancak bu âyet daha sonra seyf âyeti ile neshedilmiştir.

**وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي/*And olsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi verdik:*** Bir görüşe göre yedi âyetten oluşmasından dolayı burada Fâtiha sûresi kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre ise kastedilen, yedi uzun sûredir. Bunlar da Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'raf ve Tevbe ile birlikte Enfâl sûreleridir. Ancak bu konuda varid olan bir hadisten[84] dolayı birinci görüş tercih edilir.

"الْمَثَانِي/***el-Mesânî***" kelimesi "ikili, ikileme" anlamına gelen "تَثْنِيَة/tesniye" kelimesinden türemiştir ve "bir şeyi tekrarlamak" anlamına gelir. Fâtiha sûresi de bütün namazların ilk iki rekatında okunuşu tekrarlandığı için, diğer uzun sûreler ise içerisinde kıssalar ve diğer hususlar tekrarlandığı için burada kastedilmiş olabilir. Buradaki "مِنْ/***min***" edatının "bir bölüm, parça" ifade etmek için kullanılan "ba'ziyye" olması veya "beyâniyye" olması da muhtemeldir.

**الْقُرْاٰنَ/*el-Kur'ân:*** "سَبْعاً مِنَ الْمَثَانِي/***Tekrarlanan yedi***" dışındaki diğer sûreleri kastederek onun üzerine atfedilmiş ve böylelikle önce "husus" sonra da "umûm" ifade kullanılmıştır.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ اَزْوَاجاً مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ {٨٨} وَقُلْ اِنّ۪ي اَنَا النَّذ۪يرُ الْمُب۪ينُۚ {٨٩} كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِم۪ينَۙ {٩٠} اَلَّذ۪ينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِض۪ينَ {٩١}

***88. Sakın onlardan bazı gruplara verdiğimiz dünya malına gözünü dikme, onlara üzülme ve mü'minlere kanatlarını ger.***

---

84 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 211, V, 114; Buhârî, Tefsîr 1 (1), 15 (3), Fezâilü'l-Kur'ân 9; Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân 1.

***89. De ki: "Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım." 90-91. Kur'ân'ı parçalara ayırarak taksim edenlere indirdiğimiz gibi.***

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ/***Gözünü dikme:*** Yani onlara dünyada verdiğimiz maddi imkânlara bakma. Bu âyette dünyada zahit olmak gerektiği vurgulanmaktadır. Sanki şöyle denilmektedir: "Biz sana tekrarlanan yediyi ve yüce Kur'ân'ı verdik. Öyleyse dünya malına gözünü dikme. Çünkü bizim sana verdiklerimiz onlardan daha değerlidir."

أَزْوَاجاً مِنْهُمْ/***Bazı gruplara:*** Yani kâfirlerden bazı sınıflara.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ/***Onlara üzülme:*** Yani onların inkârları sebebiyle üzülme.

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ/***Kanatlarını ger:*** Yani mü'minlere karşı mütevazı ve yumuşak ol. Buradaki ***"kanat"*** ifadesi mecazi anlamda kullanılmıştır.

كَمَا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ/***Kemâ enzelnâ ale'l-muktesimîn:*** Bu âyetin başındaki ***"kef"*** harfi bir önceki âyetteki ***"Ben bir uyarıcıyım"*** sözüyle bağlantılıdır. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Ben daha önce taksim edenlere indirilmiş olan bir azaba uğramamaları için Kureyş'i uyarıyorum." Bir görüşe göre ise ***"kef"*** harfi 87. âyetin başındaki "وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ/***And olsun Biz sana verdik"*** ifadesiyle bağlantılıdır. Buna göre ise anlam "Taksim edenlere indirdiğimiz gibi sana da bir kitap indirdik" şeklinde olur.

Bu âyetteki "الْمُقْتَسِمِينَ/***tuzak kuranlar"*** kelimesi hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bir görüşe göre, bunlar Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek sûretiyle iki kısma ayıran ehli kitaptır. Başka bir görüşe göre ise hac mevsiminde Mekke'nin kapılarını aralarında taksim edip her kapı başında bir kişinin durduğu ve gelen kişilere Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında "o şairdir," "o sihirbazdır" ve benzeri şeyler söyleyen Kureyş kabilesidir.

عِضِينَ/***Parçalar, cüzler:"*** Bu âyet hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. "عِضِينَ/***Idîn"*** kelimesinin tekili "عِضَةٌ/ıdatün" şeklindedir. Bir görüşe göre bu kelime "sihir yapmak" anlamına gelen "عَضَهَ/adehe" fiilinden türemiştir. "اَلْعَاضِهُ/el-Âdihü" kelimesi "sihirbaz" anlamına gelir.

Bu yoruma göre anlam “Onlar Kur’ân’ın sihir olduğunu söylediler” şeklinde olur. “عِضِينَ/*Idîn*” kelimesinin kökünün üçüncü harfi burada hazfedilmiştir. Bu harf birinci görüşe göre “vav,” ikinci görüşe göre ise “he”dir.

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ {٩٢} عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٩٣} فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ {٩٤} اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَۙ {٩٥}

***92-93. Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz. 94. Emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir! 95. Alay edenlere karşı Biz sana yeteriz.***

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ/***Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz:*** Eğer “bu âyet ile ***‘İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz’***[85] âyeti arasındaki çelişki nasıl izah edilebilir?” şeklinde bir soru sorulacak olursa şöyle cevap veririz: “Sorguya çekileceğinden bahseden âyet, insanların hesabının görüleceği ve günahlarından dolayı azarlanacağından bahsetmektedir. Günahların sorulmayacağını ifade eden âyet ise bilgi öğrenme amaçlı soru sorulmayacağını kastetmektedir. Zira Allah’ın, insanların bütün yaptıklarını bildiği için bu konuda soru sormaya ihtiyacı yoktur.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ/***Emrolunduğun şeyi açıkla:*** Yani sana emrolunan şeyleri insanlara açıkla ve gereğini yap.

Yani Mekke halkından bir topluluğu Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bir çabası olmadan helak etmiştir. Bunlar beş kişiydi: Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Esved b. Abdiyegûs ve Hâris b. Gaytala. Bu kişilerin nasıl helak edildikleri siyer kitaplarında anlatılmaktadır.[86] Bir görüşe göre bunlar Ebû Cehil, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ümeyye b. Halef ve Ukbe b. Muayt gibi Bedir savaşında öldürülen müşriklerdir. Ancak sûrenin Mekkî olması sebebiyle burada

---

85 Rahmân 55/39.

86 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 691.

hicretten önce helak olan kişilerden bahsedilmiş olmalıdır. Bundan dolayı birinci görüş tercih edilir.

اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ {٩٦} وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَۙ {٩٧} فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَۙ {٩٨} وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ {٩٩}

***96. Onlar Allah ile beraber başka bir ilâh edinenlerdir. Yakında bilecekler! 97. Onların söyledikleri yüzünden senin göğsünün daraldığını biliyoruz. 98. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol! 99. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et!***

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ/***Onların söyledikleri yüzünden senin göğsünün daraldığını biliyoruz:*** Bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir teselli ve rahatlatma ifadesidir.

حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ/***Sana yakîn gelinceye kadar:*** Yani ölüm sana gelinceye kadar.

# سُورَةُ النَّحْلِ

# 16. NAHL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ {١} يُنَزِّلُ الْمَلٰۤئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَۤاءُ مِنْ عِبَادِهۤ اَنْ اَنْذِرُۤوا اَنَّهُ لَۤا اِلٰهَ اِلَّۤا اَنَا۬ فَاتَّقُونِ {٢} خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ {٣} خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ {٤}

***1. Allah'ın emri geldi. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir. 2. Allah, melekleri kendi emrinden ruh ile kullarından dilediğine "Benden başka ilâh olmadığına dair uyarın ve Benden korkun" diye indirir. 3. Gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, koştukları ortaklardan münezzehtir. 4. İnsanı bir damla sudan yarattı. Bir de bakarsın ki apaçık bir hasım oluvermiştir.***

اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ/***Allah'ın emri gelmiştir:*** Bir görüşe göre bu kıyamettir, başka bir görüşe göre kâfirlere karşı zafer kazanmaktır, bir diğer görüşe göre de kâfirlerin bu dünyada çekeceği azaptır. Burada kastedilen olayın gelecekte kesin olarak vuku bulacak olması ve yakınlaşmış olması sebebiyle buradaki "اَتٰۤى/***geldi***" fiili mazi/geçmiş zaman kipinde kullanılmıştır.

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyet nâzil olduğunda ayağa kalkarak sıçramış, "**فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ/Artık onu istemekte acele etmeyin"** bölümünü okuduğunda ise sakinlemiştir.[87]

**يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ/Allah, melekleri ruh ile indirir:** Yani peygamberlik görevi ile. Bir görüşe göre, vahiy ile.

**خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ/İnsanı bir damladan yarattı:** Yani meni damlasından. Burada insan cinsi kastedilmektedir.

**فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ/Bir de bakarsın ki apaçık bir hasım oluvermiştir:** Bu ifade hakkında iki görüş vardır.

**Birincisi:** Bunun manası, insanın kendi nefsinden tartışan konuşan varlık olmasıdır.

**İkincisi:** Rabbi ve dini hakkında tartışandır. Bu görüş kâfirler için geçerlidir. Birinci görüş daha genel bir ifadedir.

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَاۚ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ {٥} وَلَكُمْ فِيهَا
جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ {٦} وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ
لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِۜ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحِيمٌ {٧} وَالْخَيْلَ
وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةًۜ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ {٨}

***5. Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler ve faydalar vardır ve onlardan yersiniz. 6. Sizin için onlarda, dinlendirirken ve salıverirken bir güzellik vardır. 7. Sizin yüklerinizi ancak kendinizi zorlayarak varabileceğiniz bir beldeye taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir. 8. Atları, katırları ve eşekleri de binmeniz için ve ziynet olsun diye (yarattı). Ve bilmediğiniz şeyleri yaratır.***

87 Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 234; Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 7.

لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ/***Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler vardır:*** Yani kendisiyle ısınılan şeyler. Burada hayvanların postları ve elbise yapılan yünleri kastedilmektedir. Buradaki "لَكُمْ/***sizin için***" ifadesinin kendisinden önceki veya sonraki bölümle bağlantılı olması muhtemeldir. Buradaki seçime göre bu kelimenin üzerinde durulup durulmayacağı değişir.

وَمَنَافِعُ/***Faydalar:*** Yani sütlerinden içmek, onlarla çift sürmek ve diğer başka şeyler.

وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ/***Ve onlardan yersiniz:*** Bu âyette ***"faydalar"*** sözünde "onlardan yemenin" dışındaki hususların kastedilmiş olması ve onlardan yemenin ise diğer faydalara ilave bir durum olması veya ***"faydalar"*** denilirken yemenin de bunlara dâhil olması ancak daha sonra yemenin hayvanlardan en önemli faydalanma şekli olması hasebiyle ayrıca tekrar zikredilmiş olması muhtemeldir.

جَمَالٌ/***Güzellik:*** Burada görünen manzaranın güzelliği kastedilmektedir.

حِينَ تُرِيحُونَ/***Dinlendirirken:*** Yani onları akşam barınaklarına geri getirirken.

وَحِينَ تَسْرَحُونَ/***Ve salıverirken:*** Yani onları sabahleyin otlaklara salıverirken. Burada önce hayvanların akşam getirilmesinden bahsedilmesinin sebebi, onların akşam getirilirken görünen manzaranın daha güzel olması sebebiyledir. Çünkü akşam barınaklara dönerken hayvanların karınları tok ve memeleri sütle dolu olmaktadır.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ/***Sizin yüklerinizi taşırlar:*** Yani sizin ticaret mallarınızı ve diğer şeyleri taşırlar. Bir görüşe göre, insanların bedenlerini taşırlar.

إِلَى بَلَدٍ/***Bir beldeye:*** Yani gitmek istediğiniz herhangi bir beldeye. Bir görüşe göre, Mekke'ye.

بِشِقِّ الْأَنْفُسِ/***Kendinizi zorlayarak:*** Yani meşakkatli bir şekilde.

**لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً/Binmeniz için ve ziynet olsun diye:** Burada at, katır ve eşeklerin zikredilmesi onların yenmek için değil de binmek için ve ziynet olarak yaratılması sebebiyledir.[88] Bu âyette "**زِينَةً/zînet**" kelimesinin mansub olarak okunması onun mef'ûlün li-eclih olmasından dolayıdır. Bu kelime "**لِتَرْكَبُوهَا/Binmeniz için**" ifadesi üzerine atfedilmiştir.

**وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ/Ve bilmediğiniz şeyleri yaratır:** Bu genel bir ifadedir. Yani insanın bilgisi Allah'ın yarattığı şeylerin hepsini kapsamaz. Bu âyette adı geçen hayvanlar sadece örnek olarak zikredilen belirli şeylerdir.

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَٓائِرٌ وَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ {٩} هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ {١٠} يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ {١١} وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ {١٢} وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ {١٣}

***10. Gökten sizin için suyu indiren O'dur. İçecek ve içinde hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler ondandır. 9. Yolun doğrusu Allah'ındır. Ondan yanlış olan da vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi. 11. Onun ile sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır. 12. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok delil vardır. 13. Yeryüzünde sizin için farklı renklerde yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.***

---

88 Bu konuda sahih bir hadis bulunmasına rağmen Hasan el-Basrî bu âyetle istinbatta bulunarak bu şekilde hüküm vermiştir. Ancak Şâfiîler ve Hanbelîler ile Mâlikîlerin bir görüşüne göre, Câbir'den nakledilen "Hayber gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlere evcil eşek etini yasakladı, at etine ise izin verdi" hadisi sebebiyle at eti yemek mübahtır. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 648.

**وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ/Yolun doğrusu Allah'ındır:** Yani delillerle desteklemek ve elçiler göndermek sûretiyle hidayet yolunu düzenlemek Allah'a düşer. "**السَّبِيلِ/Yol**" kelimesi burada cins isim olarak kullanılmıştır. "**قَصْدُ/Kasdü**" kelimesinin manası ise "giden, ulaştıran" demektir. Bu kelimenin **"yol"** kelimesine izafe edilmesi sıfatın mevsufuna izafesi türündendir.

**وَمِنْهَا جَائِرٌ/Ondan yanlış olan da vardır:** Burada **"ondan"** kelimesi ile "yol" kastedilmektedir. Zira "yol" kelimesi cins isim olarak kullanılmıştır. "**جَائِرٌ/Câir**" kelimesi "doğrudan sapmış, yanlış" anlamındadır. Yani Yahudilerin, Hristiyanların ve diğerlerinin yolları gibi bazı yollar doğrudan sapmıştır.

**لَكُمْ/Sizin için:** Bu kelimenin "**اَنْزَلَ/indirdi**" fiiliyle bağlantılı veya "**شَرَابٌ/içecek**" kelimesinin haberi ya da "**مَاءً/su**" kelimesinin sıfatı olması muhtemeldir.

**وَمِنْهُ شَجَرٌ/Bitkiler ondandır:** Yani yağmur sayesinde yetişen bitkiler.

**فِيهِ تُسِيمُونَ/Fîhi tüsîmûne:** Yani içinde hayvanlarınızı otlatacağınız.

**وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ/Yeryüzünde sizin için yarattıklarında:** Yani hayvanlar, bitkiler, meyveler ve bunlardan başka şeylerde.

**مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ/Farklı renklerde:** Yani türleri ve şekilleri farklı.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَاۚ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ {١٤} وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَاراً وَسُبُلاً لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَۙ {١٥} وَعَلَامَاتٍۜ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ {١٦}

***14. İçinden taze et yemeniz ve takacağınız bir süs çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur. Gemilerin suyu yararak gittiklerini de görüyorsun. O'nun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir. 15. Sizi sarsmaması için yeryüzüne sağlam***

***(dağ)ları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yerleştirdi. 16. Ve alâmetler. Onlar, yıldızlarla yollarını bulurlar.***

**لَحْمًا طَرِيًّا/*Taze et:*** Yani balık.

**حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا/*Takacağınız bir süs:*** Yani inciler ve mercan.

**مَوَاخِرَ فِيهِ/*Suyu yararak:*** Bu kelime "suyu yaran" anlamındaki "ماخرة/ mâhiratün" kelimesinin çoğuludur. "مخرت السفينة/Gemi suyu yardı" denilir. "المخر/Suyu yarmak" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise, "gemiler rüzgârda giderken çıkan sestir."

**وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ/*Lütfunu aramanız içindir:*** Yani ticaret yapmak sûretiyle. Bu ifade "لِتَأْكُلُوا/***yemeniz için***" kelimesi üzerine atfedilmiştir.

**وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ/*Sizi sarsmaması için yeryüzüne sağlam (dağ)ları yerleştirdi:*** Burada geçen "رَوَاسِيَ/***ravâsiye***" kelimesi ile "dağlar" kastedilmektedir. Bu kelimenin kökü "sabit olmak" anlamına gelen "رسا/rasâ" fiilidir. "أَنْ تَمِيدَ/***Sarsmaması için***" kelimesi mef'ûlün li-eclihtir. Buna göre âyetin manası "Allah, dağları yeryüzünün sarsılmaması için yerleştirmiştir" şeklinde olur. Rivayet edildiğine göre, Allah yeryüzünü yarattığı zaman yeryüzü sarsılmaya başladı. Melekler "Bunun üzerinde hiç kimse düzgün duramaz" dediler. Sabah olduğunda yeryüzü dağlarla sabitlenmişti.[89]

**وَأَنْهَارًا/*Nehirler:*** İbn Atiyye bu kelimenin "خلق أنهارا/nehirler yarattı" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansub okunduğunu söylemiştir. Ayrıca ***"nehirler"*** ve ***"yollar"*** kelimelerinin buradaki fiilin gizlenmesiyle birlikte çoğul olarak kullanılması "ألقى/***elkâ***" fiilinin "خلق/ haleka" fiilinden daha özel bir anlam taşıdığı, eğer "ألقى/***elkâ***" fiili "خلق/ haleka" anlamı taşımış olsaydı bu gizlemeye gerek olmayacağı görüşünü dile getirmiştir.

**وَعَلَامَاتٍ/*Ve alâmetler:*** Yani yollar üzerinden insanların yollarını bulmalarına yardımcı olan dağlar, su pınarları ve benzeri şeyler. Bu

---

89 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 183. Bu, zayıf bir hadistir.

kelime de bir önceki âyetteki ***"ırmaklar ve yollar"*** kelimeleri üzerine atfedilmiştir. İbn Atiyye bir önceki âyette geçen "لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ/***lealleküm tehtedûn"*** ifadesinin "dikkate almanız için" anlamına geldiğini ve "وَعَلَامَاتٍ/***ve alâmât"*** kelimesinin de "iz ve nişane" anlamında bu fiilin mef'ûlü olduğunu söylemiştir.

وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ/***Onlar, yıldızlarla yollarını bulurlar:*** Yani gece yollarda yönlerini bulurlar. ***"Yıldız"*** kelimesi burada cins isim olarak kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise sadece Süreyya ve Ferkadân yıldızları kastedilmiştir. Eğer "'وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ/***Onlar, yıldızlarla yollarını bulurlar'*** ifadesinde daha önceki âyetlerde muhatap sigasıyla konuşulurken burada gaib sigasına geçiş yapılmış ve ***'yıldız'*** kelimesi öne alınmıştır. Sanki 'Özellikle yıldız ile özellikle onlar yollarını buluyorlar' denilmiştir. Öyleyse burada kimler kastedilmektedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu âyette Kureyş kastedilmektedir. Çünkü onlar diğer topluluklardan ayrı olarak yıldızlarla yollarını bulmayı biliyorlardı. Bu itibar sahibi olmak onlar için çok önemliydi. Bu sebeple âyette özellikle onlardan bahsedilmiştir. Bu Zemahşerî'nin görüşüdür.

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ {١٧} وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ {١٨} وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ {١٩}

***17. Yaratan, yaratmayan gibi midir? Hâlâ düşünmüyor musunuz? 18. Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir. 19. Allah gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir.***

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ/***Yaratan, yaratmayan gibi midir?:*** Bu ifade, Allah'tan başkasına ibadet edenlerin yanlışlığını kabul etmeyi gerektiren sorudur. Burada Allah'ın dışındaki yaratamayan varlıkların normalde akıllılar için kullanılan "مَنْ/***men"*** ism-i mevsulüyle ifade edilmesi, onların içinde akıllı olan ve akıllı olmayanların bulunması veya müşakele sanatı gereğidir.

**وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا/Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız:** Sûrenin başından buraya kadar Allah'ın birliğine delalet etmesi amacıyla O'nun yarattığı varlıklardan çeşitli türler zikredilmiştir. Bu sebeple o nimetlerin zikri bittikten sonra ***"Yaratan, yaratmayan gibi midir?"*** diye sorarak insanları düşünmeye sevk etmiştir. Önceki bölümde Allah'ın nimetlerinin ne kadar çeşitli olduğundan da bahsedilmiştir. Onun için de burada ***"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız"*** buyurulmuştur. Ardından da ***"Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir"*** sözüyle nimetlerine karşı gereğince şükredemediğiniz takdirde Allah'ın sizi bağışlayacağı beyan edilmiştir.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـٔاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ {٢٠} اَمْوَاتٌ
غَيْرُ اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ {٢١} اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ {٢٢} لَا جَرَمَ اَنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ {٢٣}

***20. Allah'ı bırakıp da taptıkları, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. 21. Onlar diri değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler. 22. İlâhınız bir tek İlâh'tır. Fakat ahirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenen kimselerdir. 23. Hiç şüphesiz Allah, onların gizleyeceklerini de açıklayacaklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları asla sevmez.***

Bu âyet putların rab olamayacağını, aksine onların aciz varlıklar olduğunu beyan etmektedir. Zira onlar yaratıcı değil yaratılmışlardır, canlı değillerdir ve tekrar dirilme vaktini de bilememektedirler. Böylelikle onların rab olamayacakları ispat edildikten sonra "اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ/***İlâhınız bir tek İlâh'tır"*** sözüyle Allah'ın rabliği vurgulanmaktadır.

**اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاءٍ/Onlar diri değil, ölülerdir:** Yani onlar kesinlikle canlı değillerdir ve olamazlar da. Bu şekilde ifade putların cansızlığını

vurgulama yönünden, önce canlı olup sonra ölen ve sonra ölümünden sonra tekrar diriltilen varlıkların ölümünü ifade etmekten daha etkilidir.

وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ/**Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler:** Burada ***"bilmezler"*** sözünde putlardan, ***"Ne zaman diriltileceklerini"*** sözünde ise o putlara ibadet eden kâfirlerden bahsedilmektedir. Bir görüşe göre ise her iki kelime de kâfirlerden bahsetmektedir.

قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ/***Kalpleri inkârcıdır:*** Yani Allah'ın birliğini inkâr ederler.

لَا جَرَمَ/***Hiç şüphesiz:*** Yani zorunlu olarak, kuşkusuz. Bir görüşe göre buradaki ***"لَا/lâ"*** edatı önceki bölümü geçersiz kılmaktadır. ***"جَرَمَ/Cerame"*** fiili ise "gerekli oldu, gerçek oldu" anlamındadır.

اَنَّ/***Enne:*** Bu edat ise "جَرَمَ/***cerame"*** fiilinin fâilidir.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۙ قَالُٓوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَۙ {٢٤} لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ۟ {٢٥} قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ {٢٦} ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ فِيهِمْۜ قَالَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ عَلَى الْكَافِرِينَۙ {٢٧}

***24. Onlara "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman "Öncekilerin masallarını" derler. 25. Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için. Bak ki yüklenecekleri şey ne kötüdür! 26. Onlardan öncekiler de hile yapmışlardı. Sonunda Allah onların binalarına temellerinden geldi, üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Bu azap onlara, fark edemedikleri bir yerden gelmişti. 27. Sonra kıyamet gününde, onları rezil eder ve der ki: "Kendileri hakkında düşman kesildiğiniz***

***ortaklarım nerede?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: "Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir."***

اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***Öncekilerin masallarını:*** Yani öncekilerin yazdıkları şeyleri. Nadr b. el-Hâris bir yerlerden tarih kitapları edinmişti. Kendisi "Muhammed sadece öncekilerin yazdıkları şeylerden bahsediyor. Benim sözlerim onun sözlerinden daha güzeldir" dedi.

مَاذَا/***Mâzâ:*** Bu kelimenin "مَا/mâ" ve "ذَا/zâ" harflerinden oluşan tek bir isim ve "اَنْزَلَ/***indirdi***" fiilinin mef'ûlü olarak mansub olması veya "مَا/***mâ***" harfinin soru edatı ve mübteda olarak merfu olması da muhtemeldir. Buna göre "ذَا/***zâ***" harfi "الذي/***ellezî***" anlamında olur.

اَنْزَلَ/***İndirdi:*** Bu fiilin fâili mahzûftur.

لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ/***Günahlarını taşımaları için:*** Bu âyetin başındaki "لِ/***li***" harfi "akıbet" ve "sayrûret" ifade etmektedir. Yani ***"öncekilerin masalları"*** demeleri sebebiyle hem kendilerinin hem de başkalarının günahlarını taşımak zorunda kalırlar. Buradaki "لِ/***li***" harfinin emr-i gaib harfi olması da muhtemeldir.

بِغَيْرِ عِلْمٍ/***Bilgisizce:*** Bu ifade "يُضِلُّونَهُمْ/***saptırdıkları***" fiilinin mef'ûlünden veya fâilinden hâl'dir.

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ/***Onlardan öncekiler:*** Bir görüşe göre burada Nemrud kastedilmektedir. Zira o gökyüzüne çıkmak için bir kule inşa etmişti. Kule iki fersah boyuna ulaştığında Allah o kuleyi yıktı ve kulenin çatısı Nemrud'un üzerine çöktü. Başka bir görüşe göre ise bu ifade ile önceki zamanlarda yaşamış ve üzerlerine Allah'ın azabı inmiş olan bütün kâfirler kastedilmektedir. Bu yoruma göre bu âyette geçen bina, tavan ve temeller birer temsildir.

وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاۤءِيَ/***"Ortaklarım nerede?" der:*** Burada müşrikler kınanmaktadır. Allah bu âyette kendisine şirk koşulan ortakları kendi nefsine izafe etmiştir. Yani sizin zannınıza ve iddianıza göre benim ortaklarım olanlar. Bu sözde bir alaycılık vardır.

الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ/**Kendileri hakkında düşman kesildiğiniz:** Yani onlar sebebiyle düşmanlık yaptığınız. Bu âyet son harfi kesreli olarak "تُشَاقُّونِ/ ***Bana düşman kesildiniz*"** şeklinde okunduğunda sonundaki mütekellim zamiri mef'ûl olur ki o zamir ile Allah kastedilmektedir. Sonu fethalı "تُشَاقُّونَ/***tüşâkkûne*"** şeklinde okunduğunda ise fiilin mef'ûlü ***"Onlar hakkında mü'minlere düşman kesildiniz"*** takdirinde gizli olmaktadır.[90]

قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ/**Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki:** Bunlar bütün ümmetlerin peygamberleri ve âlimleridir. Bir görüşe göre, meleklerdir ancak lafız bundan daha geneldir.

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٢٨} فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ {٢٩}

***28. Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" diyerek teslim olurlar. Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir. 29. O hâlde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!***

ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ/**Kendilerine haksızlık ederlerken:** Bu ifade "تَتَوَفّٰيهُمُ/***canlarını aldıkları kimseler*"** fiilinin mef'ûlünden hâl'dir.

فَاَلْقَوُا السَّلَمَ/**Teslim olurlar:** Yani ölmek için kendilerini teslim ederler.

مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ/**Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk:** Yani bu sözü söylerler. Onların ölümden kurtulmak için tıpkı ***"Rabbimiz olan Allah'a and olsun ki, biz müşriklerden değildik"***[91] âyetinde söyledikleri gibi burada da yalan söylemeleri veya yalan söylemeyip sadece kendi içlerindeki düşünceleri dile getirmiş olmaları da muhtemeldir. Ancak sonuçta bu söyledikleri söz yalandır.

---

90 Nâfi' "تُشَاقُّونِ" şeklinde, diğerleri ise "تُشَاقُّونَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 341.

91 En'âm 6/23.

بَلٰى/**Hayır:** Bu sözü melekler kâfirlere hitaben "Siz mutlaka kötülük yapıyordunuz" anlamında söylemişlerdir.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْراً لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ {٣٠} جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ {٣١} اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٣٢}

***30. Sakınanlara "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, onlar "İyilik" derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir! 31. Girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır. 32. Onlar, meleklerin "Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz işlere karşılık cennete girin" diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.***

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْراً/***Sakınanlara "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, onlar "İyilik" derler:*** Önceki âyetlerde kâfirlerin ***"Rabbiniz ne indirdi?"*** sorusuna ***"Öncekilerin masallarını"*** şeklinde cevap verdikleri anlatıldıktan sonra şimdi de mü'minlerin verdikleri cevap zikredilmektedir. Eğer "Niçin mü'minlerin cevabı olan 'خَيْراً/***hayran***' kelimesi mansup, kâfirlerin cevabı olan 'اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***esâtîru'l-evvelîn***' ifadesi merfu olarak okunmuştur?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Mü'minlerin cevabı olan "خَيْراً/***hayran***" kelimesi "اَنْزَلَ خَيْراً/iyilik indirdi" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansubdur. Böylelikle iyiliğin Allah tarafından indirildiği itiraf edilmektedir. "اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***Öncekilerin masalları***" ifadesi ise "O, öncekilerin masallarıdır" takdirinde gizli bir mübteda/özne'nin haberi/yüklemidir. Bu sözde onları Allah'ın indirmiş olduğu belirtilmemektedir. Bu yüzden bu sözün mansub olma ihtimali yoktur. Eğer o da mansub olsaydı o zaman bir

çelişki olurdu. Çünkü onların ***"öncekilerin masalları"*** şeklindeki cevabı zaten bunları Allah'ın indirmiş olduğunu reddetmeyi gerektirmektedir. Gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansub okumak ise o eskilerin masallarını Allah'ın indirdiğini kabul etmek anlamına gelir.

Eğer "Burada kâfirlere yöneltilen soru 'مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ/***Rabbiniz ne indirdi?'*** şeklinde fiil cümlesi olduğu hâlde, cevabın 'هُوَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/O, öncekilerin masallarıdır' şeklinde isim cümlesi olması bir uyumsuzluk değil midir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Kâfirler kendilerine yöneltilen soruya cevap vermekten kaçınmışlar ve "O, öncekilerin masallarıdır, onu Allah indirmedi" demişlerdir.

لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ/***Bu dünyada güzel davrananlara, bir güzellik vardır:*** Bu âyetteki "حَسَنَةٌ/***bir güzellik"*** kelimesi muahhar mübteda olduğu için merfu olunmuştur ve haberi de "لِلَّذِينَ/***lillezîne"*** kelimesidir. Bu cümle "خَيْراً/***iyilik"*** kelimesinden bedeldir ve mü'minlerin söylemiş oldukları bu iyiliğin ne olduğunu açıklamaktadır. Bir görüşe göre ise bu yeni bir başlangıç cümlesidir ve "خَيْراً/***iyilik"*** sözünü söyleyen mü'minlerin sözü değil, Allah'ın sözüdür.

جَنَّاتُ عَدْنٍ/***Adn cennetleridir:*** Bu ifadenin "nimetleri övülmüş" anlamında bir isim ki bu takdirde kendisi mübteda/özne haberi ise öncesindeki bölüm olması veya gizli bir mübtedanın haberi olması ya da mübteda olup haberinin "يَدْخُلُونَهَا/***girecekleri"*** fiilinin veya "لهم جنات عدن/onlara adn cennetleri vardır" takdirinde gizli bir şibih cümle olması da muhtemeldir.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ {٣٣}
فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ {٣٤}

***33. Onlar ancak meleklerin kendilerine gelmesini veya Rabbinin emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi fakat onlar kendilerine***

***zulmediyorlardı. 34. Sonunda yaptıklarının kötülükleri onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.***

هَلْ يَنْظُرُونَ/***Bakıyorlar mı?:*** Yani kâfirler bekliyorlar mı?

اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ/***Ancak meleklerin kendilerine gelmesini:*** Yani onların ruhlarını almak için.

اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ/***Veya Rabbinin emrinin gelmesini:*** Yani kıyametin kopmasını veya dünyadaki azabın gelmesini.

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا/***Sonunda yaptıklarının kötülükleri onlara ulaştı:*** Yani yaptıkları kötülüklerin karşılıkları onlara gelip çattı.

وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ/***Ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi:*** Yani alaya almakta oldukları azap onları kuşatmıştır. Bu olayın nasıl olacağını açıklamaktadır.

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ {٣٥} وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَۚ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُۜ فَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ {٣٦} اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ {٣٧} وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُۜ بَلٰى وَعْداً عَلَيْهِ حَقاًّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۙ {٣٨} لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ {٣٩} اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَٓا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ۠ {٤٠}

***35. Ortak koşanlar dediler ki: "Allah dileseydi biz ve babalarımız O'ndan başkasına tapmazdık. O'nun emri***

***olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi! 36. And olsun ki Biz "Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik. Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak etti. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur! 37. Sen onların hidayete ermelerine çok düşkünlük göstersen de bil ki Allah, saptırdığı kimseyi hidayete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur. 38. Onlar "Allah ölen bir kimseyi diriltmez" diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Hayır, aksine bu O'nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmez. 39. Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri içindir. 40. Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz sadece "Ol" dememizdir. Hemen oluverir.***

**وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ/*Ortak koşanlar dediler ki: Allah dileseydi O'ndan başkasına tapmazdık:*** Onlar bu sözü, tartışmak, karşı çıkmak ve kendi yaptıklarının doğru olduğunu ispatlamak için söylemişlerdir. Yani bizim şirk koşmamız Allah'ın dilemesi iledir ve öyleyse doğrudur. Eğer Allah bizim bunu yapmamamızı isteseydi biz onu yapmazdık. Onların bu iddialarına Allah'ın şirki yasakladığı ancak kullarından dilediğine bu şekilde hüküm verdiği söylenerek cevap verilir. Müşriklerin bu sözü ahirette bir temenni olarak söylemiş olmaları muhtemeldir. Buna göre "**لَوْ/*lev***" edatı "keşke" anlamında temenni ifade eder. Bu yoruma göre âyetin manası şu şekilde olur: "Müşrikler azabı gördükleri zaman Allah'tan başkasına tapmamış olmayı ve Allah'ın helâl kıldığı bahîra ve diğer şeyleri haram kılmamış olmayı temenni ederler."

**فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ/*Allah, saptırdığı kimseyi hidayete erdirmez:*** Bu âyet "**يَهْدِي/*yehdî***" şeklinde okunduğunda "Allah, sapıtmasına hükmettiği kişiyi hidayete erdirmez" anlamına gelir. Meçhul siğasında

"يُهْدٰى/*yühdâ*" şeklinde okunduğunda ise "Allah'ın saptırdığı kişiyi yine Allah'tan başka kimse hidayete erdiremez" şeklinde anlaşılır.[92]

**وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ/*Onların yardımcıları da yoktur:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiriyle Allah'ın saptırdığı kişiler kastedilmektedir.

**بَلٰى/*Hayır:*** Bu ifade, Allah'ın ölmüş kişileri tekrar diriltmeyeceğine dair yemin eden kişilerin iddialarına reddiyedir. Yani Allah onları muhakkak diriltecektir.

**لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذ۪ي يَخْتَلِفُونَ ف۪يهِ/*Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması içindir:*** Bu âyetin başındaki "لِ/***li***" harfi bir önceki âyetteki "بَلٰى/***belâ***" edatının delalet ettiği mana ile bağlantılıdır. Yani Allah ölüleri müşriklerin hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması için diriltecektir.

**اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ/*bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz:*** Bu âyet de tekrardan dirilmenin bir delilidir. Çünkü o da Allah'ın gücü dâhilindedir.

وَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَۙ {٤١} اَلَّذ۪ينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ {٤٢} وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوح۪ٓي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَۙ {٤٣} بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِۜ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ {٤٤}

***41. Zulme uğradıktan sonra Allah'a hicret edenlere gelince; dünyada onları güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse ahiretin mükâfatı elbette daha büyüktür.***
***42. Sabredenler ve sadece Rablerine tevekkül edenlerdir.***
***43. Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz***

92 İbn Kesîr, Ebû Amr, Nâfi' ve İbn Âmir "يُهْدٰى" şeklinde, Âsım, Hamza ve Kisâî ise "يَهْد۪ي" şeklinde okumuşlardır. "يُضِلُّ" fiilinin okunuşu hakkında ise ihtilaf edilmemiştir. Bk. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 372.

***adamları peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun. 44. Apaçık mucizeler ve kitaplarla. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da zikri indirdik.***

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللهِ/***Allah'a hicret edenler:*** Yani Mekke'den Habeşistan'a hicret edenler. Çünkü Medine'ye hicret bu sûrenin nüzûlundan sonra gerçekleşmiştir. Bir görüşe göre, bu âyet Ebû Cendel b. Süheyl hakkında inmiştir.[93] Onun hakkındaki bilgiler siyer kitaplarında Hudeybiye olayında anlatılır. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü sûre bu olaydan önce inmiştir.

لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً/***Dünyada onları güzel bir şekilde yerleştireceğiz:*** Allah hicret edenleri güzel bir yere yerleştireceğini -ki orası sonradan yaşadıkları yer olan Medine'dir- vaat etmiştir. Bir görüşe göre "حَسَنَةً/***haseneten***" kelimesi mef'ûlü mutlaktır. Bu âyet "ثواء/sevâün" kökünden "لَنُثَوِّيَنَّهُمْ/***lenüsevviyennehüm***" şeklinde de okunmuştur.[94]

اَلَّذِينَ صَبَرُوا/***Onlar sabredenlerdir:*** Bu, hicret edenlerin bir özelliğidir. Bu ifadenin i'râbının sıfat, "Onlar sabredenlerdir" takdirinde gizli bir mübtedanın haberi veya "Sabredenleri övüyorum" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü şeklinde olması muhtemeldir.

اِلَّا رِجَالًا/***Ancak adamları:*** Bu söz peygamberin bir insan olmasını imkânsız görenlere reddiyedir.

فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ/***Zikir ehline sorun:*** Yani Yahudi ve Hristiyan din adamlarına sorun. Çünkü onların hepsi peygamberin bir insan olduğuna şahit olmuşlardır.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ/***Apaçık mucizeler ve kitaplarla:*** Bu sözün, metinde bir takdim tehir yapmak sûretiyle bir önceki âyetteki "اَرْسَلْنَا/***gönderdik***"

---

93 Abdurrezzâk, *Tefsîr*, II, 356; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 207; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2283.

94 Bu âyeti İbn Mes'ûd, Nuaym b. Meysere, Rebî' b. Heysem ve Ali b. Ebî Tâlib "لَنُثَوِّيَنَّهُمْ" şeklinde, cumhur ise "لَنُبَوِّئَنَّهُمْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 394.

fiiliyle veya bu âyetin başındaki gizli bir “اَرْسَلْنَا/gönderdik” fiiliyle yahut bir önceki âyetteki “نُوحِي/*vahyettiğimiz*” ya da “لَا تَعْلَمُونَ/*bilmiyorsanız*” kelimeleriyle bağlantılı olması muhtemeldir.

**وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ/*Sana da zikri indirdik:*** Yani Kur’ân’ı.

**لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ/*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için:*** Burada “insanlara Kur’ân metnini ulaştırarak ve öğreterek açıklaman için” ya da “Kur’ân’ın manalarını ve anlaşılması zor bölümlerinin tefsirini açıklaman için” manalarından birinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in dinî hükümleri açıklaması olan sünnet de bu ifadeye dâhil olmaktadır.

اَفَاَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ يَخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَۙ {٤٥} اَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَۙ {٤٦} اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍۜ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحِيمٌ {٤٧}

***45-46. Kötülük tuzakları kuranlar, Allah’ın, kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden ya da onlar dönüp dolaşırlarken Allah’ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar aciz bırakacak değillerdir.***
***47. Ya da onları azaltarak cezalandırmayacağından. Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.***

**اَفَاَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ/*Kötülük tuzakları kuranlar:*** Müfessirlerin çoğunluğuna göre, bunlar Kureyşli kâfirlerdir. Bu âyette “السَّيِّئَاتِ/***kötülükler***” sözüyle neyin kastedildiği hususunda iki farklı görüş vardır.

**Birincisi:** Kötü ameller yani günahlar kastedilmektedir. Buna göre “مَكَرُوا/***tuzak kurdular***” kelimesi “(kötülükler) işlediler, yaptılar” anlamını içermektedir.

**İkincisi:** Kötülükler planlamaları yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e karşı kötülükler yapmak için tuzak kurmaları

kastedilmektedir. Buna göre "مَكَرُوا/***tuzak kurdular***" kelimesi asli anlamında kullanılmış olur.

***أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ/Onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından:*** Yani yolculuk yaparlarken.

***فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ/Onlar aciz bırakacak değillerdir:*** Yani Allah onları yakaladığında bundan kurtulamazlar.

***أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ/Ya da onları azaltarak cezalandırmayacağından:*** Buradaki "تَخَوُّفٍ/***tehavvüf***" kelimesinin anlamı hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır.

**Birincisi:** Bu kelime "eksiltme, noksanlaştırma" anlamına gelmektedir. Yani tek bir seferde topluca helak etmeyip onların mallarını ve canlarını parça parça azaltararak ortadan kaldırmak. Âyetin devamındaki "فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ/***Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir***" ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Zira bu şekilde yavaş yavaş helak etmek topluca helaktan daha hafiftir. Ömer *radıyallahu anh* da Hüzeyl kabilesinden bir kişi bu kelimenin kendi lehçelerinde "noksanlaştırmak" anlamına geldiğini söyleyene kadar bu âyetteki "تَخَوُّفٍ/***tehavvüf***" kelimesinin manasını anlayamamıştı.[95]

**İkincisi:** Bu kelime "korku" anlamına gelen "الخوف/el-havf" kelimesinden türemiştir. Yani Allah'ın onlardan önce bir toplumu helak

---

95 Rivayet edildiğine göre, Ömer *radıyallahu anh* halifeliği zamanında bu kelimenin manası hakkında tam emin olamamıştı. Bir gün minberde halka bu kelime hakkındaki görüşlerini sordu. İnsanlar sustular, ancak Hüzeyl kabilesinden yaşlı bir adam "Bizim lehçemizde 'تَخَوُّف' kelimesi 'تَنَقُّص/azaltmak, noksanlaştırmak' anlamına gelir" dedi. Ömer *radıyallahu anh* "Sen buna dair şiirlerden bir örnek biliyor musun?" diye sorunca, adam şöyle dedi: Evet, bizim şairimiz Ebû Kesîr bir şiirinde devesini şöyle tarif etmiştir.

تَخَوَّفَ الرَّحْلُ مِنْهَا تَامِكًا قَرِدًا    كَمَا تَخَوَّفَ عُودَ النَّبْعَةِ السَّفَنُ

"Yolculuk onun üst üste yığılmış ve semirmiş hörgücünü eksiltip durdu.

Tıpkı keserlerin kayın dalını eksiltip inceltmeleri gibi."

Adam bu şiiri okuyunca Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Divanınıza sahip çıkın, böylece sapıtmazsınız." İnsanlar "Divanımız nedir?" diye sorunca, Ömer *radıyallahu anh* "Cahiliye şiiridir. Çünkü onda Kitab'ınızın tefsiri ve sözlerinizin anlamları vardır" dedi. Bk. Ebu's-Suûd, *Tefsîr*, V, 117; Beyzâvî, *Tefsîr*, I, 400.

etmesi, onların bu nedenle korkmaları ve azabın beklentisi ve korku içindeyken onları helak etmesi. Ancak bu yorum “وهم لا يشعرون/**Onlar farkında olmadan”**[96] âyetine uymamaktadır.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّداً لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ {٤٨}

***48. Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, zelil bir şekilde ve Allah'a secde ederek sağa sola döner.***

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ/***Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri döner:*** Âyetin amacı gölgenin konum değiştirmesini ifade etmektir. “مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ/***Allah'ın yarattığı herhangi bir şey”*** ifadesinde ise gölgesi olan dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve bunların dışındaki şeyler kastedilmektedir. Güneşin doğuşundan tepe noktasına ulaşıncaya kadar varlıkların gölgeleri bir yönde, güneşin tepe noktasından batışına kadar ise diğer yönde olmaktadır. Sonra gölge uzar ve gece olunca güneş doğana kadar ortadan kaybolur. “يَتَفَيَّؤُا/***Yetefeyyeû”*** fiili “dönmek, rücu etmek” anlamına gelen “الفيء/el-fey'ü” kelimesinden türemiştir. Burada sabah olduğu yönün tersine dönen gölge kastedilmektedir. Ru'be b. el-Ucâc şöyle demiştir: Öğleden sonra gölge için “ظِلٌّ/zıllün” ve “فَيْءٌ/fey'ün” kelimeleri kullanılırken, öğleden önce sadece “ظِلٌّ/zıllün” kelimesi kullanılır.

Bu âyetteki “يَتَفَيَّأُ/yetefeyyeü” fiilinin genel anlamda özel bir olay için kullanılmış olması caizdir. Çünkü burada gündüzün başından sonuna kadar olan bölüm ifade edilmektedir. Burada “يَتَفَيَّأُ/yetefeyyeü” fiili “ينتقل/intikal eder” veya “يميل/meyleder” anlamında kullanılmıştır.

ظِلَالُهُ/***Onun gölgeleri:*** Burada ***“onun”*** zamiri “مَا/***mâ”*** veya “شَيْءٍ/***şey'in”*** kelimelerine aittir.

---

96 Şuarâ 26/202.

**عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ/Sağa sola:** Yani bir yönden diğerine döner. "الْيَمِينِ/**Sağ"** ve "الشَّمَائِلِ/**sol"** kelimeleri burada cisimler için mecazi anlamda kullanılmıştır. Zira bu kelimeler hakiki anlamda sadece insan için kullanılır.

**سُجَّداً لِلّٰهِ/Allah'a secde ederek:** Bu ifade "ظِلَالُ/**gölgeler"** kelimesinden hâl'dir. Zemahşerî'ye göre ise "ظِلَالُهُ/**onun gölgeleri"** kelimesindeki zamirden hâl'dir. Buradaki "هُ/**o"** zamiri müfret olmakla birlikte çoğul anlamda kullanılmıştır. Çünkü "مِنْ شَيْءٍ/**herhangi bir şey"** kelimesine dönmektedir.

Birinci görüşe göre, secde etmek gölgelerin özelliği, ikinci görüşe göre ise cisimlerin özelliği olur. Burada geçen ***"secde"*** ile neyin kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, kastedilen boyun eğmek ve itaat etmektir, başka bir görüşe göre ise gerçek secdedir.

**وَهُمْ دَاخِرُونَ/Zelil bir hâlde:** Bu kelime zelil olma akıllı varlıkların özelliği olduğu için "vav" harfiyle çoğul yapılmıştır.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ {٤٩} يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ۩ {٥٠}

***49. Göklerde ve yerde bulunan canlılar ile melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. 50. Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.***

**وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ/Göklerde ve yerde bulunan canlılar Allah'a secde ederler:** Buradaki "دَابَّةٍ/**Canlılar**" kelimesiyle göklerde ve yeryüzünde bulunanlar birlikte kastedilmiş olabilir. Çünkü bütün canlılar "دَابَّةٍ/***dâbbe"*** kelimesiyle ifade edilebilir. Ya da sadece yeryüzünde bulunanların kastedilmiş olması da muhtemeldir. "مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ/**Göklerde ve yerde bulunanlar"** ifadesi ancak hem akıllı varlıkları hem de diğerlerini birlikte ifade etmek için kullanılır. Eğer sadece "مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ/Göklerde bulunan kişiler" şeklinde "مَنْ/men" edatı

kullanılarak söylenmiş olsaydı bunun içine akılsız varlıklar dâhil olmazdı. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür.

**وَالْمَلٰٓئِكَةُ/Melekler:** Eğer "دَٓابَّةٍ/**canlılar**" kelimesiyle göklerde ve yeryüzünde bulunanlar birlikte kastedilmiş ise melekler de bunların içinde sayılırlar ve onların değerini özellikle belirtmek için ayrıca tekrar zikredilmiş olurlar. Ama ***"canlılar"*** denilirken sadece yeryüzünde bulunanlar kastedilmiş ise ***"melekler"*** onlara dâhil olmazlar ve önceki bölüme atfedilmiş olurlar.

***يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ/Üstlerindeki Rablerinden korkarlar:*** Bu ifade meleklerin durumundan bahsetmektedir ve onların kibirlenmediklerini belirtmektedir. Burada "فَوْقِهِمْ/***üstlerindeki***" sözüyle Allah'ın güç ve yücelik olarak üstün olduğunun vurgulanmış olması veya bunun yorumlanması mümkün olmayan müşkil ifadelerden olması muhtemeldir. Bir görüşe göre bu sözün manası "Kendilerine üstlerinden bir azap gönderilmesinden korkarlar" şeklindedir.

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُٓوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ {٥١} وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًاۜ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ {٥٢} وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ {٥٣} ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ {٥٤} لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ {٥٥}

***51. Allah buyurdu ki: "İki ilâh edinmeyin! O ancak bir İlâh'tır. O hâlde yalnız Benden korkun!" 52. Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din de yalnız O'nundur. O hâlde Allah'tan başkasından mı sakınıyorsunuz? 53. Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız. 54. Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre hemen Rablerine ortak koşarlar! 55. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım. O hâlde faydalanın; fakat ileride bileceksiniz!***

لَا تَتَّخِذُوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ/***İki ilâh edinmeyin!:*** Zaten tesniye/ikil olan "اِلٰهَيْنِ/***ilâheyni***" kelimesinin yanında ayrıca "اثْنَيْنِ/***iki***" sayı sıfatının kullanılması tekit ve anlamı kuvvetlendirmek içindir. Bir görüşe göre "اثْنَيْنِ/***iki***" birinci mef'ûl, "اِلٰهَيْنِ/***iki ilâh***" ise ikinci mef'ûldür. Bu durumda cümlede tekit yoktur.

فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ/***O hâlde yalnız Benden korkun!:*** Söz burada gaib sigasından hitap sigasına geçmiştir. Çünkü gaib olan konuşanın kendisidir. "اِيَّايَ/***İyyâye***" zamiri gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Çünkü "فَارْهَبُونِ/***benden korkun!***" emrinde zaten mef'ûl bulunduğu için "اِيَّايَ/***iyyâye***" zamiri üzerinde amel etmez.

وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا/***Din yalnız O'nundur:*** Yani zorunlu ve kesin olarak. Bir görüşe göre, devamlı olarak. "وَاصِبًا/***Vâsiben***" kelimesinin mansub olması "الدِّينُ/***ed-dîn***" kelimesinden hâl olduğu içindir.

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ/***Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır:*** Bu âyetin başındaki "vav" harfinin istinaf/yeni başlangıç veya hâl ifade etmesi muhtemeldir. Hâl ifade ettiği takdirde âyet önceki bölümlerle bağlantılı olarak "Size ulaşan her nimet sadece Allah'tan olduğu hâlde nasıl olur da Allah'tan başkasından sakınırsınız?" şeklinde anlaşılır.

فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ/***Yalnız O'na yalvarırsınız:*** Yani O'ndan yardım isterken ve yakarırken seslerinizi yükseltirsiniz.

لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ/***Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım:*** Bu âyetin başındaki "لِ/***li***" harfi tehdit amaçlı kullanılan "emir lamı"dır. Âyetin devamındaki ***"O hâlde bir süre daha faydalanın; fakat ileride bileceksiniz!"*** ifadesinden de bu anlaşılmaktadır. Bu yoruma göre, bu âyette yeni bir konuya başlanmaktadır. Bir görüşe göre ise âyetin başındaki "لِ/***li***" harfi sonuç bildirmek içindir. Bu yoruma göre, "lam" harfi "için" anlamı taşıması sebebiyle âyet önceki bölümle bağlantılı olarak değerlendirilir ancak mana yönünden bu yorum zayıftır.

"لِيَكْفُرُوا/***Li-yekfurû***" kelimesindeki "küfür," devamındaki "بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ/***kendilerine verdiklerimize***" ifadesinden anlaşılacağı üzere "nimetlere

nankörlük etmek” veya bir önceki âyetteki “بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ/***Rablerine ortak koşarlar!”*** ifadesinin delaletiyle “inkâr etmek ve şirk koşmak” anlamlarına gelmektedir.

**فَتَمَتَّعُوا/*O hâlde faydalanın:*** Burada dünya nimetlerinden faydalanma kastedilmektedir. Bu söz tehdit içerikli bir emirdir.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ {٥٦} وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ {٥٧} وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَداًّ وَهُوَ كَظِيمٌ {٥٨} يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ اَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ {٥٩} لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ {٦٠}

***56. Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere pay ayırıyorlar. Allah’a and olsun ki, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz! 57. Kızları Allah’a ait kılıyorlar. O’nu tenzih ederim. Beğendikleri de onlarındır. 58. Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. 59. Kendisine müjdelenen şeyin kötülüğünden dolayı toplumdan gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür! 60. Kötü sıfat, ahirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah’a aittir. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sahibidir.***

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ/***Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere pay ayırıyorlar:*** Burada kâfir Araplar kastedilmektedir. Zira onlar kestikleri hayvanlardan ve diğer şeylerden putlara da bir pay ayırıyorlardı.

“لِمَا لَا يَعْلَمُونَ/***Bilmedikleri şeylere”*** sözünde bilinmeyen şeyler “putlar,” bilmeyenler ise “kâfirler”dir. Yani kâfirler putların rabliği hakkında herhangi

bir delil ve kanıt bilmiyorlar. Bir görüşe göre ise bilmeyenler "putlar"dır. Yani "Hiçbir şeyi bilmiyorlar" demektir ancak bu görüş zayıftır.

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ/***Kızları Allah'a ait kılıyorlar:*** Bu âyette kâfirlerin "Melekler Allah'ın kızlarıdır" şeklindeki sözlerine işaret edilmektedir. Sonra Allah kendisinin bundan münezzeh olduğunu "سُبْحَانَهُ/***O'nu tenzih ederim"*** sözüyle beyan etmiştir.

وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ/***Beğendikleri de onlarındır:*** Yani onlar beğendikleri şeyleri kendilerine ayırıyorlar. Burada çocuklardan erkek olanlar kastedilmektedir. Cümlenin irabına gelince "مَا يَشْتَهُونَ/***beğendikleri"*** sözünün mübteda/özne, öncesindeki "لَهُمْ/***onlarındır"*** sözünün haber/yüklem olması veya "ويجعلون لأنفسهم ما يشتهون/Beğendikleri şeyleri kendilerine ait kılıyorlar" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olması ya da "الْبَنَاتِ/***kızlar"*** kelimesi üzerine atfedilmiş olması muhtemeldir. Ancak bu son görüş Basra ekolüne göre caiz değildir. Çünkü Basralı dil âlimlerine göre "لَهُمْ/***lehüm"*** değil "لأنفسهم/li-enfüsihim" denilmesi gerekirdi.[97]

Bu âyette Arapların kız çocuklarını sevmedikleri bildirilmektedir. Âyette geçen "ظَلَّ/***zalle"*** fiilinin asli anlamında "devam etti, kaldı" veya bir oluş bildiren "صَارَ/sâra" anlamında olması mümkündür.

Yüzün kararması ise suratı asmayı ve kederlenmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte gerçek manada bir kararma da olabilir.

كَظِيمٌ/***Öfkelenmiş:*** Bununla ilgili açıklamalar Yusuf sûresinde geçmişti.

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ/***Toplumdan gizlenir:*** Kendisine müjdelenen şeyin kötü olması sebebiyle toplumdan saklanır.

اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ/***Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün!:*** Yani "Kendisine müjdelenen o kız çocuğunu aşağılık duygusu ve zillete rağmen yanında mı tutsun ya da diri diri toprağa mı gömsün" diye düşünür durur. Bu şekilde diri diri gömülen kız çocuklarına "الموءودة/el-mev'ûde" denilir.

---

97 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 402.

مَثَلُ السَّوْءِ/***Kötü sıfat:*** Yani çocuklara ve diğer şeylere ihtiyacı olmak, fakirlik ve noksanlık gibi kötü özellikler.

وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى/***En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir:*** Yani hiçbir şeye muhtaç olmamak ve yaratılmışların sıfatlarından münezzeh olmak gibi yüce özellikler Allah'a aittir.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ {٦١} وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ {٦٢} تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ {٦٣} وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ {٦٤}

***61. Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandırsaydı, orada hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler. 62. Beğenmedikleri şeyleri Allah'a isnad ediyorlar. Dilleri de en güzelin kendilerinin olduğuna dair yalan söylüyor. Hiç şüphesiz ateş onlar içindir ve aceleyle gönderileceklerdir. 63. Allah'a and olsun, senden önceki ümmetlere de göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi. O, bugün onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır. 64. Biz bu Kitab'ı sana, sırf ihtilafa düştükleri şeyi onlara açıklaman ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olması için indirdik.***

وَلَوْ يُؤَاخِذُ/***Eğer cezalandırsaydı:*** Yani dünyada onların cezalarını verseydi.

بِظُلْمِهِمْ/***Zulümleri yüzünden:*** Yani inkârları ve günahları sebebiyle.

مَا تَرَكَ عَلَيْهَا/***Orada bırakmazdı:*** Yani yeryüzünde.

**مِنْ دَابَّةٍ/Hiçbir canlı:** Yani insanoğlu ve diğer canlıları. Bu yoruma göre, insanoğlunun günahları yüzünden diğer canlıların da yok edilmesi gerekir. Bu konuda rivayetler mevcuttur. Bir görüşe göre ise bu ifadeyle sadece insanoğlu kastedilmektedir.

**وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ/Beğenmedikleri şeyleri Allah'a isnat ediyorlar:** Yani kız çocuklarını.

**اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى/En güzelin kendilerinin olduğuna dair:** Buradaki "اَنَّ/**enne**" edatı "الْكَذِبَ/**yalan**" kelimesinden bedeldir. Bir görüşe göre "الْحُسْنٰى/**en güzel**" sözü ile "cennet," başka bir görüşe göre ise "erkek çocuklar" kastedilmektedir.

Bu âyetin sonundaki kelime "مُفْرَطُونَ/**müfradûn**" şeklinde ism-i mef'ûl kalıbında okunduğunda "ateşe aceleyle gönderilenler," "مُفْرِطُونَ/**müfridûn**" şeklinde ism-i fâil kalıbında okunduğunda "sınırı aşanlar," tef'îl babından "مُفَرِّطُونَ/**müferritûn**" şeklinde okunduğunda ise "bir işi eksik, kusurlu yapanlar" anlamına gelmektedir.[98]

**فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ/O, bugün onların velisidir:** Bu cümlede geçen **"bugün"** ifadesiyle bu âyetin indiği günün veya kıyamet gününün kastedilmiş olması muhtemeldir.

**وَهُدًى وَرَحْمَةً/Hidayet ve rahmet olması için:** Bu iki kelime "لِتُبَيِّنَ/**açıklaman için**" kelimesi üzerine atfedilmiştir ve mef'ûlün li-eclih oldukları için de mansubdurlar. Yani açıklama, hidayet ve rahmet olması için.

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ {٦٥} وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خَالِصاً سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ {٦٦} وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ {٦٧}

98 Medineli iki kıraat imamı "مُفْرِطُونَ", Ebû Cafer "مُفَرِّطُونَ", diğerleri ise "مُفْرَطُونَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 342.

***65. Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır. 66. Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından, içenler için hafif olan hâlis bir süt içiriyoruz. 67. Hurma ve üzüm meyvelerinden. Ondan hem içki hem de güzel rızık edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.***

**نُسْقِيكُمْ/*Size içiriyoruz:*** Bu kelime sülasi babdan "**نَسْقِيكُمْ/*neskîküm*"** şeklinde de okunmuştur.

**مِمَّا فِي بُطُونِهِ/*Onların karınlarındaki:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile "اَلْاَنْعَامِ/hayvanlar" kastedilmektedir. "**اَلْاَنْعَامِ/*el-en'âm*"** kelimesi cins isim olduğu için çoğul anlamında kullanılan tekil bir kelimedir. Bu sebeple zamir müzekker olarak kullanılmıştır. Eğer müennes olarak kullanılsaydı "**اَلْاَنْعَامِ/*el-en'âm*"** kelimesinin çoğulu olan "اَلنَّعَمُ/en-neam" kelimesi kastedilmiş olurdu.

**مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ/*Fışkı ile kan arasından:*** Burada geçen "**فَرْثٍ/*fers*"** kelimesi "hayvanın midesindeki yağ bezi" anlamına gelir. Âyetin manası şu şekildedir: "Allah, sütü, hayvanın midesindeki yağ bezi ile kanın ortasından yaratmakta ancak buna rağmen sütün rengi, tadı ve kokusunda herhangi bir değişiklik olmamaktadır."

**مِمَّا فِي بُطُونِهِ/*Onların karınlarındaki:*** Bu ifadedeki "**مِنْ/*min*"** harfi baziyye iken, "**مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ/*fışkı ile kan arasından*"** ifadesindeki "**مِنْ/*min*"** harfi başlangıç konumunu ifade etmektedir.

**سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ/*İçenler için hafif olan:*** Yani içimi kolay olan demektir. Hatta sütün hiç kimsenin boğazında kalmadığı söylenir.

**وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ/*Hurma ve üzüm meyvelerinden:*** Bu ifade "Hurma ve üzüm meyvelerinden size içiriyoruz" takdirinde gizli bir "نُسْقِيكُمْ/nüskîküm" fiiliyle bağlantılıdır. Bu yoruma önceki âyette geçen "**نُسْقِيكُمْ/*size içiriyoruz*"** fiili delalet etmektedir. Veya bu ifade bir önceki

âyetteki "مِمَّا فِي بُطُونِهِ/*onların karınlarındaki*" ifadesi üzerine atfedilmiştir. Ya da sonrasındaki "تَتَّخِذُونَ/*edinirsiniz*" fiiliyle bağlantılıdır ve "مِنْهُ/*ondan*" edatı tekit için tekrar edilmiştir. "تَتَّخِذُونَ/*Edinirsiniz*" fiilinin "شَيْئًا تَتَّخِذُونَ/edindiğiniz bir şey" takdirinde gizli bir kelimenin sıfatı olması da muhtemeldir.

**سَكَراً/*İçki:*** Yani şarap. Bu âyet içkinin haram kılınmasından önce nâzil olmuştur. Bir görüşe göre burada içkideki faydaya ve içkinin iyi yönüne değinilmektedir ve içkinin helâl veya haram olması yönünden bahsedilmemektedir. Bu nedenle sonradan neshedilmemiştir. Bir başka görüşe göre burada "سَكَراً/*içki*" ifadesiyle bu iki ağaçtan akan sirke ve meyve şurubu kastedilmektedir.

**وَرِزْقاً حَسَناً/*Güzel rızık:*** Bu sözle taze üzüm, hurma meyvesi ve kuru üzüm kastedilmektedir.

وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَۙ {٦٨} ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاًۜ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَٓاءٌ لِلنَّاسِۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ {٦٩}

***68. Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve onların yaptıkları çardaklardan kendine evler edin. 69. Sonra meyvelerin hepsinden ye ve Rabbinin yollarına boyun eğerek gir." Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.***

**وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ/*Rabbin bal arısına vahyetti:*** "Vahiy" kelimesi burada "ilham" anlamında kullanılmıştır. Zira "sözlü vahiy, uykuda vahiy ve ilham vahyi" olmak üzere üç türlü vahiy vardır.

**اَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ/*Dağlardan, ağaçlardan ve onların yaptıkları çardaklardan kendine evler edin:*** Bu cümlenin

başındaki “أَنْ/*en*” edatı bal arısına ilham edilen vahyi açıklamaktadır. Allah, bal arılarının evlerini ya dağlardaki oyuklarda ya ağaçların gövdelerindeki boşluklarda ya da insanların bina ettikleri kovan, duvar ve benzeri yerlerde olmak üzere üç farklı yerde yaratmıştır. Bu âyette üç defa geçen “مِنْ/*min*” harfi hepsinde de “ba‘ziyye” anlamındadır. Çünkü bal arıları yuvalarını ancak bazı dağlar, bazı ağaçlar ve bazı mekânlarda yaparlar.

**يَعْرِشُونَ/*Ya‘rişûn:*** “İnşa etmek, bina etmek” anlamına gelir ve çoğunlukla ağaç dallarından ve ahşaptan yapılan binalar için kullanılır.

**ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ/*Sonra meyvelerin hepsinden ye:*** Bu cümlede geçen “كُلِي/*ye!*” emri bir önceki âyetteki “اتَّخِذِي/*edin!*” emrine atfedilmiştir. “مِنْ/*Min*” edatı ba‘ziyyedir. Burada bal arılarının ağaçların çiçeklerinden yedikleri ifade edilmektedir. Bir görüşe göre ***“meyvelerin hepsinden”*** sözü “Beğendiğin, hoşuna giden meyvelerin hepsinden ye” anlamındadır.

**فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ/*Rabbinin yollarına gir:*** Yani havadaki uçuş yolları. Allah bu yolların sahibi ve yaratıcısı olması sebebiyle onları kendisine izafe etmiştir.

**ذُلُلًا/*Boyun eğerek:*** Yani itaat ederek. Bu ifadenin “سُبُلَ/*yollar*” kelimesinden hâl olması da muhtemeldir. Nitekim Mücâhid’e göre hiçbir yol bal arasına zor değildir.[99] “ذُلُلًا/***Boyun eğerek***” ifadesinin “Allah’ın sana emrettiği şeye boyun eğerek” anlamında “bal arısı” kelimesinden hâl olması da mümkündür.

**يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا/*Onların karınlarından çıkar:*** Yani bal.

**مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ/*Renkleri çeşitli:*** Yani onlardan beyaz, sarı ve kırmızı olanlar vardır.

**فِيهِ شِفَٓاءٌ لِلنَّاسِ/*Onda insanlar için şifa vardır:*** Yani balda. Çünkü macunlar ve hastalıklara karşı faydalı içecekler gibi pek çok ilacın

---

99 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 248; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2290.

yapımında bal kullanılmaktadır. İbn Ömer bu âyeti genel manada anlayarak bütün hastalıklara karşı bal ile tedavi olurdu.[100] Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den de bir hadis nakledilmektedir. Bir kişi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip "Kardeşimin karnından bir rahatsızlığı var" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ona bal içirin"*** buyurdu. Adam gitti ve bir süre sonra geri gelip "Biz ona bal içirdik ancak faydası olmadı" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ***"Git ve ona bal içir. Zira Allah doğru söylemiş, kardeşinin karnı yalan söylemiştir"*** buyurdu. Adam kardeşine bal içirdi ve Allah ona şifa verdi.[101]

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـٔاًۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ قَدٖيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذٖينَ فُضِّلُوا بِرَٓادّٖي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فٖيهِ سَوَٓاءٌۜ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

***70. Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Biliyor iken hiçbir şeyi bilemesin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz ki Allah bilgilidir, kudretlidir. 71. Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?***

اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ/***Ömrün en kötü çağına kadar:*** Yani en kötü, en düşkün çağına ki o da ihtiyarlıktır. Bir görüşe göre, bunun sınırı yetmiş beş, başka bir görüşe göre ise seksen yıldır. Ancak doğru olan bunu belli bir süre ile sınırlamamaktır. Zira bu durum insandan insana değişmektedir.

---

100 Nâfi'den rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer bir çıban veya başka bir şeyden rahatsız olduğunda üzerine sadece bal sürerdi. İnsanlar, "Çıbanı bal ile mi tedavi ediyorsun?" diye sorduklarında ise "Allah ***'Onda insanlar için şifa vardır'*** buyurmadı mı?" diye cevap verirdi. Bk. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 145.

101 Buhârî, no: 5684; Müslim, no: 2217; Tirmizî, no: 2082.

لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئاً/***Biliyor iken hiçbir şeyi bilemesin diye:*** Bu cümlenin başındaki "لِ/***li***" harfi sayrûret/bir hâlden başka hale geçiş bildirmektedir. Yani ihtiyarlamadan önce bildikleri şeyleri ihtiyarladığı zaman bilemez hâle gelir. Burada bütün bildiklerini değil unutkanlığın artmasıyla bazı şeyleri unuttuğu ifade edilmektedir. Bir görüşe göre ise "bildikleri şeylere ilave olarak yeni bilgiler öğrenememesi için" anlamına gelmektedir.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ/***Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı:*** Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır.

**Birincisi:** Bu ifade Allah'ın birliğini ispatlamaktadır. Burada sanki Allah şöyle demektedir: "Sizler rızık konusunda kendiniz ve sahip olduğunuz köleler arasında eşitliği sağlayamazsınız ve onları kendinize ortak kılmazsınız. O hâlde benim kullarımı nasıl olur da bana ortak koşarsınız?"

**İkincisi:** Bu âyet, Allah'ın kendisine verdiği rızıktan sahibi olduğu kölelere vermek sûretiyle iyilikte bulunmayan kişilere yönelik bir ayıplama ve eleştiridir. Nitekim bir hadiste ***"Kölelerinize yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin"***[102] buyurulmuştur. Birinci görüş tercihe daha uygundur.

اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ/***Durum böyle iken Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?:*** Burada geçen "يَجْحَدُونَ/***inkâr ediyorlar***" fiilinin birinci anlamı "Allah'a şirk koşmak ve O'ndan başkasına ibadet etmek," ikinci anlamı ise "sahip olduğu kölelere vermesi gerekenleri vermeyerek onları ihmal etmek" şeklindedir.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ {٧٢} وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْـٔاً وَلَا يَسْتَطِيعُونَ {٧٣} فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ {٧٤}

102 Buhârî, no: 30, 2545; Müslim, no: 1661; Ebû Davud, no: 5157.

**72. Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar? 73. Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şeye sahip olmayan ve buna güçleri yetmeyen şeylere tapıyorlar. 74. Allah için emsal göstermeyin. Çünkü Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.**

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً/***Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı:*** Burada eşlerin "sizinle aynı türden ve yaratılıştan" olmasının veya Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratılmasının kastedilmesi muhtemeldir. Burada bütün insanların Âdem'in soyundan gelmiş olması sebebiyle olay bütün insanlara izafe edilmektedir.

وَحَفَدَةً/***Ve torunlar:*** Bu kelime "حَافِدٌ/hâfid" kelimesinin çoğuludur ve İbn Abbâs'a göre "çocukların çocukları" anlamına gelmektedir.[103] Burada akrabaların, hizmetçilerin veya kız çocuklarının kastedilmiş olduğu da söylenmiştir. Ancak lafız bunlara delalet etmemektedir. "حَفَدَةً/***Hafede***" kelimesi lügatte "hizmetçiler" anlamına gelmektedir.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ/***Allah'tan başka şeylere tapıyorlar:*** Bu âyet kâfirler için bir kınama ve kendilerine bir rızık veremeyen putlara ibadet etmelerine bir reddiyedir.

رِزْقاً/***Rizkan:*** Mansub olarak okunması "لَا يَمْلِكُ/***sahip olmayan***" fiilinin mef'ûlü olması sebebiyledir. Bunun yanında masdar veya verilen rızkın ismi olması da muhtemeldir. Eğer bu kelime mef'ûlü mutlak olursa "شَيْئاً/***şey'en***" kelimesi mef'ûlü bih olur. Çünkü masdar mef'ûlü nasbeder. Eğer isim olursa "شَيْئاً/***şey'en***" kelimesi ondan bedel olur.

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ/***Güçleri yetmeyen:*** Burada kâfirlerin Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyler kastedilmektedir. Onların sahip olamadıklarının söylenmesinden sonra güçlerinin yetmeyeceğinin de belirtilmesi onların gücünün yetmemesinin eleştirmede daha vurgulu olması içindir.

---

103 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 257; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2291.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِراًّ وَجَهْراًۜ هَلْ يَسْتَوُ۫نَۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ {٧٥} وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍۜ هَلْ يَسْتَوِي هُوَۙ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ {٧٦}

***75. Allah, hiçbir yetkisi olmayan sahipli bir köle ile kendisine güzel bir rızık verdiğimiz ve ondan gizli ve açık olarak harcayan bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmez. 76. Allah iki kişiyi misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?***

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً/***Sahipli bir köleyi misal verir:*** Bu âyette Allah ile putların durumu misal verilmektedir. Putlar hiçbir şey yapmaya yetkileri olmayan başka bir adamın kölesi gibidirler. Allah ise bütün yetki kendisinde olan, üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunduğu kendi rızkına sahip olandır. Hâl böyleyken Allah ile putlar nasıl aynı olabilir? Allah örnek verdiği köleyi "لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ/***hiçbir yetkisi olmayan***" şeklinde tanımlamıştır. Zira sahibiyle anlaşmalı olan (mükâtebe) ve kendisine izin verilmiş kölelerin bazı şeyleri yapma yetkileri vardır.

وَمَنْ رَزَقْنَاهُ/***Kendisine rızık verdiğimiz kimse:*** Buradaki "مَنْ/***men***" harfi hür ve yetki sahibi bir insan kastedilmiş şekilde tarif edilmiş herhangi bir kişi olarak geçmektedir. Burada Allah sanki şöyle buyurmaktadır: "Bir köleyi serbest bırakması için kendisine mal verdiğimiz hür bir kişi." "مَنْ/***Men***" harfinin ism-i mevsul olması da muhtemeldir.

هَلْ يَسْتَوُ۫نَ/***Bunlar hiç eşit olurlar mı?:*** Yani burada misal olarak verilen köleler ile hür insanlar eşit olurlar mı?

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ/***Hamd Allah'a mahsustur:*** Bu örneği verdiği ve gerçeği ortaya koyduğu için Allah'a bir şükür ifadesidir.

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ/***Fakat onların çoğu bilmez:*** Yani kâfirler.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ/***Allah iki kişiyi misal verir: Onlardan biri dilsizdir:*** Burada da bir önceki âyette olduğu gibi Allah ile putların durumu misal verilmektedir. Bundaki amaç müşriklerin görüşlerinin geçersizliğini göstermektir ve Allah Teâlâ'nın bir olduğunu ispat etmektir. Bir görüşe göre buradaki dilsiz adam, Ammâr b. Yâsir'e dininden dönmesini söyleyen Ebû Cehil'dir. Kuvvetli olan görüşe göre ise burada belli bir kişi kastedilmemiştir.

وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ/***Efendisinin üstüne bir yüktür:*** Burada geçen "كَلٌّ/***kellün"*** kelimesi "yük, ağırlık" anlamına gelmektedir. Yani o köle velisinin veya efendisinin bakmakla yükümlü olduğu bir kişidir.

وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ/***Adaleti emreden kimse:*** Bu kişi ise Allah'ı temsil etmektedir.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ
هُوَ اَقْرَبُؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ {٧٧} وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـٔاًۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۙ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ {٧٨} اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَٓاءِؕ
مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُؕ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ {٧٩}

***77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyametin kopması ise göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir. 78. Siz hiçbir şey bilmezken Allah, sizi annelerinizin karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi. 79. Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.***

**وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ/*Kıyametin kopması ise göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir:*** Bu ifade kıyametin kopması hususunda Allah'ın gücünü beyan etmektedir. Zira bu olay ***"Sizin hepinizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir"***[104] âyetinde de belirtildiği gibi Allah için kolaydır. Bir görüşe göre burada kıyamet vaktinin çabuk geleceği kastedilmektedir.

**وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ/*Allah, sizi annelerinizin karnından çıkardı:*** Bu âyette geçen "**اُمَّهَات/*ümmehât***" kelimesi "اُمّ/anne" kelimesinin çoğudur. Akıllı olanlarla akıllı olmayanların arasını ayırmak için "ه/he" harfi eklenmiştir. Bu kelime "**اُمُّهَات/*ümmühât***" ve öncesindeki kesre ile biten kelimeye uyması için "**اُمِّهَات/*ümmihât***" şeklinde de okunmuştur.[105]

**فِي جَوِّ السَّمَٓاءِ/*Göğün boşluğunda:*** Yani yeryüzünden uzaktaki havada.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ
بُيُوتاً تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا
وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثاً وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ {٨٠}

***80. Allah evlerinizi sizin için bir iskan yeri yaptı ve sizin için hayvan derilerinden göç ettiğiniz ve konakladığınız zaman kolayca taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi.***

**وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً/*Allah evlerinizi sizin için bir iskan yeri yaptı:*** Bu âyetteki "**سَكَناً/*sekenen***" kelimesi sıfat olarak kullanılmış bir masdardır. Bir görüşe göre bu kelime içerisinde oturulan evler veya sükunet bulunan mekânları ifade etmek için ismi mef'ûl anlamına gelmektedir.

---

104 Lokmân 31/28.
105 *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, 352.

**وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتاً/Sizin için hayvan derilerinden evler meydana getirdi:** Yani çadırlar ve benzeri şeyler.

**تَسْتَخِفُّونَهَا/Kolayca taşıyacağınız:** Yani hafif olarak bulacağınız.

**يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ/Göç ettiğiniz ve konakladığınız zaman:** Yani yolculukta ve mukim iken. "**يَوْمَ/Yevm**" kelimesi burada mutlak manada "zaman" anlamında kullanılmıştır. Bir kişi yolculuk yaptığı zaman "ظَعَنَ الرَّجُلُ" denilir. Bu âyet "**ظَعْنِكُمْ/za'niküm**" ve "**ظَعَنِكُمْ/zaaniküm**" şekillerinde okunmuştur.[106]

**وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا/Yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından:** Yün koyundan, yapağı deveden, kıl ise keçi ve sığırdan elde edilir.

**اَثَاثاً/Ev eşyası:** Bu kelime evlerde kullanılan eşyalar anlamına gelmektedir. "جَعَلَ/Yarattı, var etti" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansub okunmuştur.

**وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ/Bir süreye kadar ticaret malı:** Yani belli olmayan bir vakte kadar. Burada "**اِلٰى/ilâ**" harfiyle malın bitip tükeneceği vaktin veya insanın ölüm vaktinin kastedilmiş olması muhtemeldir.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَاناً
وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ
كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ {٨١}

***81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak giysiler ve sizi savaşta koruyacak giysiler yarattı. İşte böylece Allah, Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.***

**وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالاً/Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı:** Burada Allah'ın ilk Müslümanlar için bir nimeti olan gölgeden

---

106 İbn Kesîr, Nâfi' ve Ebû Amr "ظَعَنِكُمْ" şeklinde, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî ise "ظَعْنِكُمْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 96.

bahsedilmektedir. Çünkü gölge, İslâm'ın zuhur ettiği o yörenin çok sıcak olması sebebiyle aranılan bir şeydir. Yani Allah yarattığı ağaç ve benzeri şeylerle sizin için gölgeler oluşturdu.

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَاناً/***Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı:*** Bu âyette geçen "اَكْنَان/***eknân***" kelimesi "yağmurdan, rüzgârdan ve diğer hava şartlarından insanları koruyan barınak" anlamındaki "كِنٌّ/kinnün" kelimesinin çoğuludur. Burada dağlardaki mağaralar ve oyularak yapılmış evler kastedilmektedir.

وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ/***Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler yarattı:*** Bu âyette geçen "سَرَابِيل/***serâbîl***" kelimesi "gömlek ve benzeri giyim eşyası, elbise" anlamına gelmektedir. Burada sadece sıcaktan korunmanın zikredilmiş olup soğuktan korunmaya değinilmemesi o bölgenin sıcak olması sebebiyle sıcaktan korunmanın daha önemli olmasındandır. Bir görüşe göre burada sadece birinin zikredilmesi ile ikisi birden kastedilmektedir.

"وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ/***Sizi savaşta koruyacak giysiler:*** Yani demirden zırhlar.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ {٨٢} يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ
ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ {٨٣} وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ
شَهِيداً ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ {٨٤}

***82. Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir. 83. Allah'ın nimetini bilirler sonra da nankörlük ederler. Onların çoğu kâfirdir. 84. O gün her ümmetten bir şahit göndereceğiz. Sonra kâfir olanlara izin verilmez ve onların özür dilemeleri istenmez.***

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ/***Allah'ın nimetini bilirler:*** Burada sûrenin başından bu âyete kadar sayılmakta olan nimetlere işaret edilmektedir. Bu nimetleri bilenler kâfirlerdir ve Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmeleri ise O'na şirk koşmaları ve O'ndan başkasına ibadet etmeleridir. Bir

görüşe göre buradaki nimet, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğidir.

**وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيداً/*Her ümmetten bir şahit göndereceğimiz gün:*** Yani onların imanları ve küfürleri konusunda şahitlik edecek.

**ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا/*Sonra kâfir olanlara izin verilmez:*** Yani onlara özür dilemeleri için izin verilmez.

**وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ /*Ve onlar hoşnut da edilmezler:*** Bu kelime "rıza, hoşnutluk" anlamına gelen "الْعُتْبَى/el-utbâ" kelimesinden türemiştir.

وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ
{٨٥} وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا
الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَۚ {٨٦}
وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ {٨٧}

***85. O zulmedenler azabı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez. 86. Ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman derler ki: "Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarımızdır." Onlar da bunlara "Siz mutlaka yalancılarsınız" diye söz atarlar. 87. O gün Allah'a teslim olurlar ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup gider.***

**وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ/*Onlara mühlet de verilmez:*** Buradaki "**يُنْظَرُونَ/*yunzarûn*"** fiilinin "ertelemek" veya "bakmak" anlamına gelmesi muhtemeldir. "Bakmak" anlamı verildiğinde âyet "Allah onlara bakmayacak" şeklinde anlaşılır.

**فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَۚ/*Onlar da bunlara "Siz mutlaka yalancılarsınız" diye söz atarlar:*** Bu sözü söyleyenler, Allah'a ortak koşulan putlardır. Buna göre mana, "Putlar müşriklere hitaben ***'Siz bize***

***tapmıyordunuz'***[107] dedikleri gibi 'Putlar müşriklerin kendilerine taptıklarına dair iddialarını yalanlarlar'" şeklinde olur. Eğer "Müşrikler onlara taptıkları hâlde nasıl olur da putlar onları yalanlarlar?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Putlar onların ibadetlerinden hoşnut olmadıkları zaman müşriklerin ibadeti yok hükmünde olmaktadır. Müşriklerin kendilerine ibadet etmelerini değil sadece Allah'ın ortakları olarak isimlendirmelerini yalanlamış olmaları da mümkündür.

وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ/***O gün Allah'a teslim olurlar:*** Yani Allah'a teslim olurlar ve boyun eğerler.

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَاباً فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ {٨٨} وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيداً عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيداً عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ {٨٩} اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَٓائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ {٩٠}

***88. İnkâr edip de Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracağız. 89. O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik. 90. Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emreder, çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.***

زِدْنَاهُمْ عَذَاباً فَوْقَ الْعَذَابِ/***İşte onlara, azaplarını kat kat artıracağız:*** Rivayet edildiğine göre, azabın artırılmasından kasıt, onları sokan katır büyüklüğündeki yılanlar ve akreplerdir.[108]

107 Yunus 10/28.
108 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2297.

**اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ/Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı emreder:** Bu âyette "الْعَدْلِ/***adalet***" ile farzların, "الْاِحْسَانِ/***ihsan***" ile ise mendupların yerine getirilmesi kastedilmektedir ve bunlar Allah'ın ve mahlûkatın haklarını yerine getirmeyle ilgilidir. İbn Mes'ûd bu âyetin Allah'ın Kitabı'ndaki en kapsamlı âyet olduğunu söylemiştir.[109]

**وَاِيتَاۤئِ ذِي الْقُرْبٰى/Yakınlara vermeyi:** Bu âyette yakınlara vermek, adalet ve ihsanın yanında bulunmakla birlikte ona önem verildiğini göstermek için ayrıca zikredilmiştir.

**وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ/Çirkin işleri yasaklar:** Bir görüşe göre burada zina kastedilmektedir ancak âyetin lafzı bundan daha kapsamlıdır.

**وَالْمُنْكَرِ/Kötülüğü:** Bu âyette geçen ***"münker"*** kavramı bütün günahları kapsaması yönüyle "fahşâ"dan daha genel bir ifadedir.

**وَالْبَغْيِ/Azgınlığı:** Yani zulmü, haksızlığı.

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاًۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ {٩١} وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثاًۜ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍۜ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖۜ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ {٩٢}

***91. Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize kefil tuttuğunuz hâlde, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir. 92. Bir toplum diğer bir toplumdan daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.***

---

109 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 132; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 370; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 356; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 280; Buhârî, *Edebu'l-Müfred*, I, 570.

**وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ/Yeminleri bozmayın:** Bu hüküm, sonucunda iyilik amaçlanan yeminlere sadık kalmakla ilgilidir. Ancak yerine getirilmemesi daha hayırlı olan yeminlere gelince; hadiste de belirtildiği üzere[110] kişi bu yemininden dönüp daha hayırlı olan işi yapmalıdır. Veya bu âyetteki yeminler ile insanın başkasının hakkını ilgilendiren bir konuda ettiği yemin veya başkasıyla yaptığı anlaşma/sözleşme kastedilmektedir.

**وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً/Allah'ı üzerinize kefil tuttuğunuz hâlde:** Yani gözetleyici ve sizin ahde vefanıza kefil olarak. Bir görüşe göre, bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat etme konusunda inmiştir.[111] Başka bir görüşe göre ise cahiliye döneminde yemin etmiş olan Arapların bu yeminlerinin gereğini yerine getirmeleri hakkında inmiştir.[112]

**وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا/İpliğini çözüp bozan kadın gibi olmayın:** Allah Teâlâ bu âyette yemin ettikten sonra bu yeminini tutmayan kişileri bir ipi sağlamca büktükten sonra bozan kadına benzetmektedir. Rivayet edildiğine göre, bu Mekke'de Rabta bint Sa'd adında safça bir kadındır. O kadın böyle yapardı ve benzetmede o kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise bu benzetmede belli bir kadın kastedilmemiştir.

**أَنْكَاثًا/Enkâs:** Bu kelime "bozmak" anlamına gelen "نكث/neks" kelimesinin çoğuludur. Hâl olduğu için mansub olarak okunmuştur.

**تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ/Yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek:** Burada geçen "**دَخَلاً/dehalen"** kelimesi "hile yapmak, aldatmak" anlamına gelmektedir.

**أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ/Bir toplum diğer bir toplumdan daha çok olduğu için:** Buradaki "**أَنْ/en"** mef'ûlün li-eclih konumundadır. Yani bir toplum olması sebebiyle. "**أَرْبَى/Erbâ"** kelimesi "sayı olarak daha fazla veya daha güçlü" anlamına gelmektedir. Bu âyet, eskiden bir kabileyle anlaştığı hâlde onlardan daha güçlü bir kabile geldiğinde birinci ile olan

---

110 Buhârî, no: 6622; Müslim, no: 1652; Ebû Davud, no: 3277.

111 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 281. Bu hadisin isnadı zayıftır.

112 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 282. Bu görüş Mücâhid'den mürsel olarak sahih bir isnadla rivayet edilmiştir.

anlaşmayı bozup daha güçlü olan ikinci kabile ile anlaşma yapan bir kabile hakkında nâzil olmuştur.[113] Bir görüşe göre bu ifade ile Kureyş kâfirleri kastedilmektedir. Zira âyetin nâzil olduğu dönemde onlar Müslümanlardan daha fazlaydılar.

اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِ/***Allah bununla sizi imtihan etmektedir:*** Burada yeminlere vefa gösterilmesi veya bir toplumun diğerinden daha fazla olması kastedilmektedir. Çünkü bu şekilde sözlerini yerine getirmede daha hassas olanlar öncelikle ortaya çıkar.

وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ {٩٣} وَلَا تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ {٩٤} وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَناً قَلٖيلاًۜ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ {٩٥} مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍۜ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذٖينَ صَبَرُٓوا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٩٦}

***93. Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız. 94. Yeminlerinizi aranızda fesada araç edinmeyin, yoksa sebat etmişken ayak kayar da Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle kötülüğü tadarsınız. Sizin için büyük bir azap vardır. 95. Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin! Şayet anlayan kimseler iseniz şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. 96. Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katındakiler ise bâkidir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.***

فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا/***Yoksa sebat etmişken ayak kayar:*** Bu cümle mecazen iyilikten kötülüğe dönüşü ifade etmektedir. "قَدَمٌ/***Ayak***" kelimesinin

113 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 284. Mürsel bir isnadla rivayet edilmiştir.

müfred ve nekre olarak kullanılması tek ayağın kaymasının önemini göstermek içindir. Hâl böyleyken pek çok ayağın kayması nasıl olur!

وَتَذُوقُوا السُّوٓءَ/***Kötülüğü tadarsınız:*** Yani dünyada.

بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ/***Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle:*** Bu ifade âyetin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat edenler hakkında olduğuna delalet etmektedir.

وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ/***Sizin için büyük bir azap vardır:*** Yani ahirette.

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَناً قَلِيلاً/***Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin!:*** Az bir karşılık ile dünya malı kastedilmektedir. Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettiği hâlde o dönemde Müslümanların zayıf, kâfirlerin ise güçlü olmaları ve biatından dönmek sûretiyle dünyalık menfaatler elde etmeyi ummaları sebebiyle insanların sözlerinden dönmemelerini sağlamak amaçlanmaktadır.

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ/***Sizin yanınızdaki tükenir:*** Yani fanidir, geçicidir.

مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {٩٧} فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ {٩٨} اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ {٩٩} اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ {١٠٠}

***97. Erkek veya kadın, mü'min olarak kim iyi amel işlerse, mutlaka ona güzel bir hayat yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz. 98. Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın! 99. Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun bir hâkimiyeti yoktur. 100. Onun hâkimiyeti ancak ona yönelenleredir ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.***

فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً**/Mutlaka ona güzel bir hayat yaşatırız:** Yani dünyada. İbn Abbâs'a göre bu helâl rızıktır.[114] Bir görüşe göre kanaat duygusu, başka bir görüşe göre ise ahiret hayatı kastedilmiştir.

فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ**/Kur'ân okuduğun zaman Allah'a sığın!:** Âyetin lafzının zahirine göre, Kur'ân okuduktan sonra istiâzede bulunmak gerekmektedir. Çünkü âyetin başındaki "فَ/***fe***" harfi sıralama ifade etmektedir. Nitekim bazı âlimler bu görüşle amel etmişlerdir. Ancak âlimlerin çoğunluğuna göre, istiâze sözü Kur'ân okumaya başlamadan önce söylenir. Bu âlimler âyeti "Kur'ân okumak istediğin zaman Allah'a sığın" veya "Kur'ân okumaya başladığın zaman Allah'a sığın" şeklinde te'vil etmişlerdir.

اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا**/Gerçek şu ki: İman edenler üzerinde onun bir hâkimiyeti yoktur:** Yani şeytanın onlara ulaşma imkânı yoktur ve onları saptıramaz.

اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ**/Onun hâkimiyeti ancak ona yönelenleredir:** Yani onu dost edinenleredir.

وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ**/Onu Allah'a ortak koşanlaradır:** Buradaki "بِهِ/***bihî***" kelimesindeki zamir "İblis"e aittir ve "بِ/***bi***" harfi ise sebep bildirmektedir.

وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ {١٠١} قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ {١٠٢} وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ {١٠٣}

***101. Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti değiştirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmez. 102.***

114 Abdürrezzâk, *Tefsîr*, II, 320; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 290; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 162.

***De ki: "Onu, Mukaddes Rûh, iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak ile indirdi." 103. Şüphesiz Biz onların "Kur'ân'ı ona ancak bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Hâlbuki bu apaçık bir Arapçadır.***

وَاِذَا بَدَّلْنَا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ/***Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti değiştirdiğimiz zaman:*** Buradaki "değiştirme" ile "nesh etme" kastedilmektedir. Kâfirler bir âyet neshedildiği zaman "Bu bir uydurmadır. Zira eğer Allah katından olsaydı değişmezdi" derlerdi.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ/***Allah neyi indireceğini çok iyi bilir:*** Bu, şart ve cevap arasında bir itirazi cümledir ve kâfirlerin iddialarının yanlış olduğunu belirtmektedir. Yani Allah, kulları için bir dönem iyi olanı, sonraki dönemde onlar için iyi olmayanı en iyi bilendir.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ/***De ki: Onu, Mukaddes Rûh indirdi:*** Yani Cebrail.

بِالْحَقِّ/***Hak ile:*** Yani emirleri, yasakları ve bildirileri, hak ile beraber indirdi. Bu ifadenin "hak olarak" veya "inmesi zorunlu olarak" manalarında olması da muhtemeldir.

اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ/***Kur'ân'ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini:*** Mekke'de Yaîş adında yabancı bir genç vardı.[115] Bir görüşe göre isimleri Cebr ve Yesâr olan iki genç vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla sohbet edip onları İslâm'a davet ediyordu. Bunu gören Kureyşliler de "Muhammed'e bu iki genç öğretiyor" diyorlardı.[116]

لِسَانُ الَّذ۪ي يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ/***Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır:*** Buradaki "يُلْحِدُونَ/***yülhidûn***" fiili "meyletmek, sapmak" anlamına gelen "اَلْحَدَ/elhade" fiilinden türemiştir. Bu fiil sülasi olarak "يَلْحَدُونَ/***yelhadûn***" şeklinde de okunmuştur.[117] Her iki şekilde de aynı

---

115 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 299.

116 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 300; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 237.

117 Hamza ve Kisâî "يَلْحَدُونَ" şeklinde, diğerleri ise "يُلْحِدُونَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 96.

anlama gelmektedir. Bu âyet müşriklerin iddialarını reddetmektedir. Zira onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e öğrettiğini iddia ettikleri kişi yabancı dil konuşmaktaydı. Bu Kur'ân ise son derece fasih bir Arapçadır. Öyleyse bu Kur'ân'ın bir yabancı tarafından getirilmiş olması mümkün değildir.

اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ {١٠٤} اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ {١٠٥}

***104. Allah'ın âyetlerine inanmayanları Allah doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır. 105. Allah'ın âyetlerine inanmayanlar ancak yalan uydururlar. İşte onlar, yalancıların kendileridir.***

اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ/***Allah'ın âyetlerine inanmayanları Allah doğru yola iletmez:*** Bu söz de tıpkı ***"Şu bir gerçek ki, haklarında Rabbinin hükmü kesinleşmiş olanlar iman etmezler"***[118] âyeti gibi Allah'ın asla iman etmeyeceklerini bildiği kişiler hakkındadır. Bu âyetin lafzı ***"İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler"***[119] âyetinde olduğu gibi özel mana kastedilen genel bir ifadedir. İbn Atiyye bu âyetin manasının "Allah'ın doğru yola iletmediği kimseler O'nun âyetlerine iman etmezler" şeklinde olduğunu ancak onların davranışlarının çirkinliğini kötülemek için iman etmemelerinin âyette önce zikredildiğini söylemiştir.

اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ/***Allah'ın âyetlerine inanmayanlar ancak yalan uydururlar:*** Bu âyet yukarıda 101. âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitaben ***"Sen ancak bir iftiracısın"*** diyenlere bir reddiyedir. Yani "Yalan söylemek iman etmeyenlere yakışır. Çünkü o, Allah'tan korkmaz. Allah'a iman edenler ise O'nun adına yalan söylemezler" denilmektedir.

118 Yunus 10/96.
119 Bakara 2/6.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ/***İşte onlar, yalancıların kendileridir:*** Bu sözde Allah'a iman etmeyenlere işaret edilmektedir. Yani yalan söylemek onların âdetidir. Çünlü onlar günahların işlenmesinden rahatsız olmazlar. Onların söyledikleri yalanın ***"Sen ancak bir iftiracısın"*** sözü olması da muhtemeldir.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ {١٠٦}

***106. Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu hâlde zorlanan hariç- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır.***

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ/***Kim Allah'ı inkâr ederse:*** Bu âyetin başındaki "مَنْ/***men***" kelimesi şart edatıdır ve mübteda/özne olduğu için merfudur. Âyetin devamındaki "مَنْ شَرَحَ/***kim açarsa***" ifadesi de aynıdır. Çünkü o da birincisinden tahsistir.

فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ/***İşte gazap bunlaradır:*** Bu söz âyette geçen her iki "مَنْ/***men***" şart edatının cevabıdır. Zira her ikisi de aynı manadadır. Veya bu kelime ikinci "مَنْ/***men***" şart edatının cevabıdır, birincisinin cevabı ise mahzûftur, ona da ikincinin cevabı delalet etmektedir. Bir görüşe göre "مَنْ كَفَرَ/***Kim inkâr ederse***" sözü bir önceki âyetteki "الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ/***inanmayanlar***" ifadesinden veya "وَاُولٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ/***İşte onlar, yalancıların kendileridir***" sözündeki mübtedadan ya da haberden bedeldir.

اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ/***Zorlanan hariç:*** Bu ifade "مَنْ كَفَرَ/***Kim inkâr ederse***" sözünden istisnadır. Bu âyet İslâm dininden dönen bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Onlardan bazıları inkâr etmeye zorlanmıştı. Ağızlarıyla küfür sözleri söylemelerine rağmen aslında iman sahibiydiler. Ammâr b Yâsir, Suheyb ve Bilâl bunlardandır. Allah onları mazur görmüştür.[120] Rivayet edildiğine göre Ammâr b. Yâsir, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip kendisine yapılan işkencelerden ve söylediği söz

120 Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 170.

ile kurtulabildiğinden bahsetti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Kalbinde ne hissediyorsun?"*** diye sordu. Ammâr "Kalbimi iman ile dolu hissediyorum" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sen onlara dilinle cevap ver. Bunun sana zararı olmaz"*** buyurdu. Bu hüküm küfür sözü söylemesi için zorlanan kişi hakkındadır. Putlara secde etmek gibi kişinin küfrünü gerektiren bir davranışta bulunmaya zorlanan kişiye gelince; âlimler bu isteğin yapılıp yapılmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin geneli bunu caiz görürken bir grup ise caiz görmemiştir. İmam Mâlik bu konuda şöyle demiştir: "Zorlanan kişinin yemini, boşaması, köleyi azad etmesi ve kendisiyle Allah arasında olan şeyler geçerli değildir. Ancak insanların hakları hususundaki şeyler geçerli olur. Fakat bir insanı öldürmek veya onun malını almak gibi şeyleri yapması caiz değildir."

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ {١٠٧} اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ {١٠٨} لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ {١٠٩} ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓاۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌۚ {١١٠} يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ {١١١}

***107. Bu, onların dünya hayatını ahirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu hidayete erdirmemesinden ötürüdür. 108. İşte onlar Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir. 109. Hiç şüphesiz onlar ahirette ziyana uğrayanların ta kendileridir. 110. Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir. 111. O gün, her nefis gelip kendi nefsi için mücadele eder ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir, onlara asla zulmedilmez.***

**ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا/*Bu, onların dünya hayatını tercih etmelerinden ötürüdür:*** Burada azaba uğrama sebeplerine işaret edilmektedir. "بِ/***Bi"*** harfi sebep bildirmektedir. Onların azaba uğratılma sebepleri iki tanedir:

**Birincisi:** Dünya hayatını tercih etmeleri.

**İkincisi:** Allah'ın onları doğru yola iletmemesidir.

**ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا/*Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edenlerin yardımcısıdır:*** Âlimlerin geneli "eziyet, işkence edilmek" anlamında "فُتِنُوا/***fütinû"*** şeklinde okumuşlardır. Âyet bu anlamda Ammâr b. Yâsir ve benzerleri gibi Müslüman oldukları için işkence edilen kişiler hakkındadır. İbn Âmir bu âyeti "فَتَنُوا/***fetenû"*** şeklinde okumuştur.[121] Buna göre âyet "Müslümanlara işkence edenler" anlamına gelir ve bu takdirde Hadramî ve benzerleri gibi vaktiyle Müslümanlara işkence edip sonra hicret ve cihat eden kişiler hakkında olmaktadır.

**اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ/*Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir:*** Bu âyette "اِنَّ رَبَّكَ/***inne rabbeke"*** ifadesi tekit için tekrar edilmiştir. "بَعْدِهَا/***Bunlardan sonra"***" ifadesinde yukarıda sayılan hicret, cihat ve sabır davranışları kastedilmektedir.

**يَوْمَ تَأْتِي/*O gün, gelip:*** Bu ifadenin bir önceki âyetteki "لَغَفُورٌ رَحِيمٌ/***çok bağışlayan, pek esirgeyendir"*** ifadesiyle veya "اُذْكُرْ/zikret" takdirinde mahzûf bir fiil ile bağlantılı olması muhtemeldir. İkinci görüş daha kuvvetlidir.

**كُلُّ نَفْسٍ/*Her nefis:*** Buradaki ***"nefis"*** kelimesi tıpkı "insan" kelimesi gibi cins anlamında kullanılmıştır. Âyetin devamındaki "عَنْ نَفْسِهَا/***kendi nefsi için"*** ifadesinde ise "belli bir kişi" manasındadır. Yani Tıpkı "Zeyd bizzat kendisi geldi" sözünde olduğu gibi "Başkası için değil bizzat kendisi için mücadele eder" anlamına gelmektedir.

**تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا/*Kendi nefsi için mücadele eder:*** Yani kendisini kurtarmak için deliller sunar ve mazeretler ileri sürer. Eğer "Bu âyet ile ***'Bu öyle***

---

121 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 343.

***bir gündür ki artık konuşamazlar ve kendilerine mazeret bildirmeleri için izin de verilmez'***[122] âyetleri arasındaki çelişkiyi nasıl giderebiliriz?" şeklinde bir soru sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu âyetlerdeki durumlar yerlerin ve kişilerin farklı olması sebebiyle birbirinden farklıdır.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَداً
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ
وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ {١١٢} وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ
مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ {١١٣}

***112. Allah, güvenli ve huzurlu bir şehri örnek verdi. Bu şehrin rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra bu şehir Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti. Allah da onlara yaptıklarından ötürü açlık ve korku elbisesini tattırdı. 113. And olsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi.***

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً/***Allah, güvenli ve huzurlu bir şehri örnek verdi:*** Bir görüşe bu âyette adı geçen şehir, Allah'ın zikrettiği bu özelliklere sahip olan Mekke'dir.

فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ/***Sonra bu şehir Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti:*** Yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğini inkâr ettiler. Bunun sonucunda onlara kuraklık ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerine baskın yapacağı korkusu musallat oldu. Bir görüşe göre bu âyette belirli bir şehir kastedilmemiş, Allah, bu musibetlere uğramış olan bir şehrin durumunu Mekkelilere örnek olarak göstermiştir. Bu görüş, âyette başkalarının başına gelen olaylarla Mekke halkına öğüt vermenin kastedilmiş olduğu düşünüldüğünde daha doğru görünmektedir.

"كَفَرَتْ/***Nankörlük etti***" ve "اَذَاقَهَا/***onlara tattırdı***" kelimelerindeki zamirler ile âyetin sonundaki "بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ/***yaptıklarından ötürü***" ifadesinden de anlaşıldığı üzere Mekke halkı kastedilmektedir.

---

122 Mürselât 77/35-36.

**فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ*/Allah da onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.*** Bu cümledeki "tattırmak" ve "elbise" kelimeleri mecazi anlamda kullanılmıştır. "Tattırmak" ifadesi bela ve musibetler hakkında çok kullanıldığı için artık hakiki anlam hâline gelmiştir. "Elbise" kelimesine gelince; açlık ve korkunun insanı tıpkı bir elbise gibi doğrudan kuşatmaları sebebiyle mecazi anlamda kullanılmıştır.

**وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ*/And olsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi:*** Eğer bir önceki âyette şehir olarak Mekke kastedilmiş ise bu âyetteki peygamber Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir, onları yakalayan azap ise kuraklık olur. Eğer şehir ifadesi ile belirli bir şehir kastedilmemiş ise bu peygamber daha önce gelmiş olan Hûd, Şuayb ve bunların dışındaki diğer peygamberler, insanları yakalayan azap ise helak edilmeleri olur.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالاً طَيِّباًۖ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ {١١٤} اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ {١١٥} وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَۜ {١١٦} مَتَاعٌ قَلِيلٌۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ {١١٧} وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ {١١٨} ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُٓواۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌۚ {١١٩}

***114. Artık Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin, eğer yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun nimetine şükredin. 115. Size sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa saldırmaksızın, sınırı da aşmadan (bunlardan yiyebilir). Çünkü Allah çok***

***bağışlayan, pek esirgeyendir. 116. Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, bu haramdır" demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler. 117. Az bir menfaattir. Hâlbuki onlar için elem verici bir azap vardır. 118. Daha önce sana anlatmış olduğumuz şeyleri Yahudilere haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı. 119. Sonra şüphesiz Rabbin, bilmeden kötülük yapanları sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri (bağışlar). Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir.***

***فَكُلُوا/Artık yiyin:*** Bu ve devamındaki âyetteki ifadelerle ilgili açıklamalar Bakara sûresinde geçmişti.

***وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ/Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, bu haramdır" demeyin:*** Bu âyette bazı şeyleri helâl ve Mâide ile En'âm sûrelerinde zikredilen bahîra ve benzeri bazı şeyleri haram kılan Araplara hitap edilmektedir. Sonra herhangi bir bilgiye dayanmadan "Bu helâldir ve bu haramdır" diye hüküm veren herkes bu âyetin içine dahil edilmiştir.

Bu âyetteki "***الْكَذِبَ/yalan***" kelimesi "***لَا تَقُولُوا/demeyin***" fiilinin mef'ûlü veya "***هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ/Bu helâldir, bu haramdır***" sözünden bedel olduğu için mansubdur.

***لِمَا تَصِفُ/uydurduğu:*** Buradaki "***مَا/mâ***" edatı ism-i mevsuldür ve "***الْكَذِبَ/el-kezibe***" kelimesinin buradaki "***تَصِفُ/tesıfü***" fiilinin mef'ûlü olduğu için mansub olması da caizdir. Bu yoruma göre "***الْكَذِبَ/el-kezibe***" kelimesi masdariyye olur. "***هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ/Bu helâldir, bu haramdır***" sözü ise "***لَا تَقُولُوا/demeyin***" fiilinin mef'ûlü olur.

***مَتَاعٌ قَلِيلٌ/Az bir menfaattir:*** Burada dünyadaki yaşamları veya helâl ve haram kıldıkları şeylerden faydalanmaları kastedilmektedir.

**وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ/*Daha önce sana anlatmış olduğumuz şeyleri Yahudilere haram kılmıştık:*** Bu âyette En'âm sûresinde zikredilmiş olan Yahudilere haram kılınan tırnaklı hayvanlar ve Müslümanlara haram kılınan yiyecekler kastedilmektedir. Yahudilere haram kılınan şeylerin burada zikredilmesi tıpkı Arapların yaptığı gibi bunların dışında haram olduğu iddia edilen yiyeceklerin Allah adına uydurma olduğunu bildirmek içindir.

**ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ/*Sonra şüphesiz Rabbin, bilmeden kötülük yapanları:*** Bu âyet bütün insanlar için bir rahatlatma ve tevbe kapısının açık olduğunun ifadesidir.

اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًاۜ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَۙ {١٢٠}
شَاكِراً لِاَنْعُمِهِۜ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ {١٢١} وَاٰتَيْنَاهُ فِي
الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَۜ {١٢٢} ثُمَّ اَوْحَيْنَا
اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاًۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ {١٢٣}

***120. İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir ümmet idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi. 121. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. 122. Ona dünyada bir güzellik verdik. Muhakkak ki o, ahirette de sâlihlerdendir. 123. Sonra da sana "Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi" diye vahyettik.***

**اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً/*İbrahim, gerçekten bir ümmet idi:*** Bu âyetin iki farklı yönü vardır:

**Birincisi:** İbrahim *aleyhisselâm* kâmil biri ve bütün iyi özelliklere sahip olması sebebiyle tek başına diğer ümmetler gibi bir ümmetti. Şairin şu beytini buna örnek gösterebiliriz.[123]

123 Ebû Nevvâs Hasan b. Hâni, *Dîvân*, 288.

فليس على الله بمستنكر أن يجمع العالم في واحد

"Allah'ın bütün âlemi bir kişide toplaması inkâr edilemez."

**İkincisi:** ***"Ümmet"*** kelimesi ***"Ben seni insanlara önder yapacağım"***[124] âyetinde de belirtildiği gibi "imam, önder" anlamına gelmektedir. İbn Mes'ûd'a göre ***"ümmet"*** kelimesi "insanlara iyiliği öğreten kişi" anlamındadır.[125]

Bu âyette geçen "***قَانِتًا/itaat eden***" ve "***حَنِيفًا/Hakk'a yönelen***" ifadelerinin anlamlarını daha önce zikretmiştik.

***وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً/Ona dünyada bir güzellik verdik:*** Bu güzellik ile "sonraki nesiller arasında iyi şekilde anılmak" kastedilmektedir. Zira bütün ilâhi dinler İbrahim *aleyhisselâm*'ı peygamber olarak kabul etmektedirler. Bir görüşe göre ise bu güzellik, mal ve çocuklardır.

***لَمِنَ الصَّالِحِينَ/Sâlihlerdendir:*** Yani cennet ehlindendir.

***وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ/O müşriklerden değildi:*** Bu söz kendilerinin İbrahim *aleyhisselâm*'in yolundan gittiklerini iddia eden müşriklerin yanıldığını göstermek için İbrahim *aleyhisselâm*'in şirk koşmadığını belirtmektedir.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ {١٢٤}

***124. Cumartesi ancak onda ihtilaf edenlere kılınmıştı. Kıyamet günü Rabbin, muhakkak onların ihtilafa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir.***

***إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ/Cumartesi ancak onda ihtilaf edenlere kılınmıştı:*** Musa *aleyhisselâm* İsrailoğullarına Cuma gününü sadece ibadet etmeye ayırmalarını emretmişti. Bazıları bundan

---

124 Bakara 2/124.

125 Abdürrezzâk, *Tefsîr*, II, 360; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 358; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 59.

hoşnut oldu ancak çoğunluk Cumartesi gününün ibadete ayrılmasını istedi. Allah da onlara Cumartesi gününü ibadet günü kıldı. Âyette ihtilafa düştükleri belirtilen konu budur. Bu yoruma göre âyetteki “السَّبْتُ/***es-sebt***” ifadesi “Cumartesi günü” anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise onların Cumartesi hakkındaki ihtilafları bazılarının o gün avlanmayı haram, diğer bazılarının ise helâl saymasıdır. Nitekim Allah o gün avlananları maymun şekline sokmuştur. Buna göre âyetin manası şu şekilde olur: “Cumartesi gününün vebali onun hakkında ihtilaf edenlerin üzerine yüklenmiştir.” Bu yoruma göre ise “السَّبْتُ/***es-sebt***” ifadesi “Cumartesi gününü tazim etmek” anlamında bir masdar olur. Bu, Zemahşerî’nin görüşüdür. Bu âyetten Cumartesi gününü tazim etmenin İbrahim *aleyhisselâm*’ın dininden olmadığı anlaşılmaktadır.

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُۜ
اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ {١٢٥}

***125. Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.***

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ/***Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır:*** Bu âyette ***“yol”*** ile “İslâm,” ***“hikmet”*** ile “doğru olduğu belli olan söz,” ***“öğüt”*** ile “teşvik etmek ve korkutmak,” ***“mücadele”*** ile “karşı çıkanları reddetmek” kastedilmektedir. Bu üç usul akli ilimler ehli tarafından “Burhan, hitabet ve cidâl” olarak isimlendirilmektedir. Bu âyetin içeriği kâfirlere karşı hoşgörülü olmayı gerektirmektedir ancak bu seyf âyetiyle neshedilmiştir. Bir görüşe göre ise burada zikredilen hoşgörülü ve yumuşak usûlle Allah’a davet etmek neshedilmemiştir. Seyf âyetinden kastedilenler bu hoş üslupla yapılan davetin kendisine etki etmediği kâfirlerdir. İsyan edenlere gelince; ittifakla onların hak ettikleri ceza kıyamet gününde kurulacak olan mahkemede verilecektir.

وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ {١٢٦} وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ {١٢٧} اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ {١٢٨}

***126. Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır. 127. Sabret! Sabrın ancak Allah iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma! 128. Allah, sakınanlar ve ihsanda bulunanlarla beraberdir.***

وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ/***Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin:*** Âyetin manası "Eğer size karşı bir kötülük yapıldıysa siz de daha fazlasıyla değil ancak onun misliyle karşılık verin" şeklindedir. "Ceza vermek" ikinci geçtiği yerde hakiki anlamında kullanılmıştır. Birinci geçtiği yerde ise müşâkele üslubuna göre "ceza vermek" olarak isimlendirilmiştir. "عَاقَبْتُمْ/***Âkabtüm***" ifadesinin, Mümtehine sûresinde "ganimet almak" anlamına geldiği gibi burada ise "zarar vermek" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Buna göre sözde "tecnîs" sanatı vardır. Âlimlerin geneline göre bu âyet Uhud savaşında müşriklerin karnını yardıkları Hamza'nın durumundan bahsetmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, amcası Hamza'nın durumuna üzüldüğü için ***"Eğer Allah bana zafer ihsan ederse yemin olsun ki onlardan yetmiş kişiye işkence edeceğim"***[126] demesi üzerine bu âyet inmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu yemininden dönerek yapmayı düşündüğü işkenceden vazgeçmiştir. İşkence etmenin haramlığı hususunda ihtilaf yoktur. Nitekim bu konuda pek çok hadis bulunmaktadır.[127] Bu yoruma göre âyetin Medine'de inmiş olması gerekmektedir. Bu âyetteki ifadenin genel manada ve Hamza'nın da buna bir örnek olarak zikredilmiş olması da muhtemeldir. Bu ise âyetin sûrenin diğer bölümleri gibi Mekke'de nâzil olmasını gerektirir. Âlimler kendisine zulmeden bir kişinin sonra kendisine emanet olarak bıraktığı maldan kendi hakkı miktarınca almasının

---

126 Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 197; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 156. Bu hadis şahitleriyle birlikte hasen seviyesindedir.

127 Buhârî, *Sahîh*, III, 177; Müslim, no: 1731.

caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler âyetin zahirinden bunun caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak İmam Mâlik ***"Emaneti sahibine iade et ve sana hainlik edene hainlik etme"***[128] hadisine dayanarak bunu caiz görmemektedir.[129]

وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ/***Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır:*** Bu âyet sabretmenin ve sana kötülük yapanı cezalandırmaktan vazgeçmenin daha iyi olduğunu belirtmektedir. Buna göre cezalandırmak mübah olmakla birlikte bundan vazgeçmek daha faziletlidir. "لَهُوَ/***Elbette o***" ifadesinde "sabır" kastedilmektedir. "الصَّابِرِينَ/***Sabredenler***" ifadesinin genel manada kullanılmış olması veya sadece âyetin muhataplarının kastedilmiş olması da muhtemeldir. İkinci görüşe göre burada sanki "sizin için daha hayırlıdır" demektedir.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ/***Sabret! Sabrın ancak Allah iledir:*** Bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kendisinin bir özelliği olan sabır konusunda teşvik etmektedir. Rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ashâbına ***"Ben, bana emredildiği gibi sabrediyorum. Peki, siz ne yapıyorsunuz?"*** diye sormuş, onlar da "Biz de bize tavsiye edildiği üzere sabrediyoruz" demişlerdir.[130] Âyette daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ancak Allah'ın yardımı ile sabrettiği belirtilmiştir. Bu âyetteki sabretme emrinin seyf âyetiyle neshedildiği söylenmiştir. Eğer burada sabretme ile kâfirlerle savaşmanın terk edilmesi kastediliyorsa bu görüş doğrudur. Ancak burada sabır ile Hamza'ya yapıldığı gibi başkasına işkence etmenin terk edilmesi kastediliyorsa bu âyet mensuh değildir.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ/***Onlardan dolayı kederlenme:*** Yani onların inkârları sebebiyle üzülme.

---

128 Ebû Davud, no: 3535; Tirmizî, no: 1264.

129 Bu konuda Mâlikî mezhebinde dört farklı görüş bulunmaktadır. Mezhep imamlarınca bunlardan en meşhur olanına göre, mazlum kişinin, cezalandırılmaktan veya rezil olmaktan emin olması şartıyla kendisine yapılan haksızlık miktarınca alması caizdir. Bk. *Câmiu'l-Ummehât*, I, 342; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, III, 431.

130 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 440; Seâlibî, *Tefsîr*, II, 327.

**وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ/Kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma:** Yani onların kurmuş oldukları tuzak sebebiyle göğsün daralmasın. Bu âyet "**ضِيقٍ/dîki**" şeklinde de okunmuştur.[131] Her iki okunuş şeklinin de masdar olması muhtemeldir.

**إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا/Allah sakınanlarla beraberdir:** Burada Allah'ın yardımının ve desteğinin onlarla birlikte olduğu kastedilmektedir.

**وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ/İhsanda bulunanlar:** Buradaki **"ihsan"** ile iyiliklerin yapılmasının veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"*İhsan senin Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmendir*"** sözünde işaret ettiği mananın kastedilmiş olması muhtemeldir. İhsanın takvadan daha üstün bir rütbe olması sebebiyle ikinci görüş daha kuvvetlidir.

---

131 İbn Kesîr "ضِيقٍ" şeklinde, diğerleri ise "ضَيْقٍ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 344.

# سُورَةُ بَنِي إِسْرَائِيلَ

# 17. BENÎ İSRAİL (İSRÂ) SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ {١}

***1. Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren, noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.***

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪/***Kulunu gece götüren, noksan sıfatlardan münezzehtir:*** Burada geçen "سُبْحَانَ/***sübhâne"*** kelimesi "tenzih etme" anlamında gayri munsarif bir masdardır. "اَسْرٰى/***Gece yürüttü"*** fiili ile sülasi "سَرٰى/serâ" iki farklı lehçe olup bu fiiller lazım/geçişsizdir. İbn Atiyye "اَسْرٰى/***gece yürüttü"*** fiilinin bu âyette "Melekler kulunu gece yürüttü" anlamında müteaddi/geçişli olduğu görüşünü tercih etmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Bu âyette adı geçen "kul," Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Kendisini şereflendirmek ve Allah'a yakınlığını belirtmek amacıyla burada onun kulluk vasfı zikredilmiştir.

**لَيْلاً/Bir gece:** Eğer "'أَسْرٰى/*esrâ*' fiili zaten 'gece yürümek' anlamına geldiği hâlde ayrıca '*لَيْلاً/bir gece*' ifadesinin kullanılmasının faydası nedir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Allah bu âyette "لَيْلاً/ ***bir gece***" ifadesini nekre olarak kullanmakla gece yürüyüşü süresinin azlığını belirtmek istemiştir. Zira Allah, kulunu gecenin bir bölümünde normalde kırk gecede katedilen bir mesafeye götürmüştür. Bu üslup insanları şaşırtmak açısından daha beliğ bir ifadedir.

**مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا/*Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya:*** Burada Mescid-i Harâm ile Kâbe'yi çevreleyen Mekke kastedilmektedir. Nitekim bir hadiste rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olayı anlatırken **"Ben Hicr'de uyurken Cebrail çıkageldi"** demiştir. Bir görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İsrâ gecesinde evindeydi. Bu bilgiye göre Mescid-i Harâm, Mekke'dir. Yani Mescid-i Harâm'ın şehri. Mescid-i Aksâ'ya gelince; bu da Kudüs'teki Beytü'l-Makdis'tir. O dönemde ondan daha uzakta başka bir mescid olmadığı için "الْاَقْصَا/***en uzak***" olarak adlandırılmıştır. İsrâ gecesi gidilen yerin "الْاَقْصَا/***en uzak***" olarak tanımlanması bu uzak yere kadar gece yürütülmesinin şaşılacak bir şey olması sebebiyle olabilir. Âlimler bu isrâ/gece yürüyüşü olayının nasıl gerçekleştiği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem bedeni hem de ruhu ile gerçekleşmiştir. Bir grup âlim ise sadece ruh ile gerçekleştiğini ve uykuda görülen rüyanın hak olduğunu söylemiştir. İsrâ olayının hem beden hem de ruh ile olduğunu söyleyen âlimler, bu olayın uykuda gerçekleşmiş olduğu varsayıldığında Kureyşli müşriklerin buna karşı çıkmayacaklarını ve kâfirlerin bunda yalanlayacakları bir şeyin olmayacağını söyleyerek kendi görüşlerini delillendirmektedir. Nitekim Ümmü Hânî, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Bu olayı kimseye anlatma, yoksa kavmin seni yalanlar"[132] demiştir. Bu İsrâ olayının uykuda gerçekleştiğini söyleyenlerin delili ise bu sûrenin 60. âyetinde "وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ/***Sana göstermiş olduğumuz rüyayı sadece insanlar için bir deneme vasıtası kıldık***" buyurulmasıdır. Çünkü "rüya" ancak uykuda görülen şey için söylenir. Uyanıkken görmeye ise "ru'yet" denilir. Bir hadiste ise

132 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 432. Bu hadisin isnadı çok zayıftır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İsrâ olayından bahsederken başta ***"Ben uyku ile uyanıklık arasında hâlde idim,"*** hadisin sonunda ise ***"nihayet uyandım, bir de baktım Mescid-i Harâm'dayım"***[133] demiştir. Bazı âlimler her iki grubun delillerini birlikte kullanarak İsrâ olayının biri hem ruh hem de beden ile diğeri de sadece ruh ile olmak üzere iki defa gerçekleştiğini söylemişlerdir. Buna göre beden ile gerçekleşen İsrâ, Mekke'den Beytü'l-Makdis'e kadardır. Kureyşlilerin inkâr ettikleri de bu olaydır. Ruh ile olan İsrâ ise Allah Resûlü'nün, beş vakit namazın farz kılındığı ve diğer peygamberler ile karşılaştığı gece yedi kat gökyüzüne çıkmasıdır.

**الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ/*Çevresini mübarek kıldığımız:*** Bu ifade Mescid-i Aksâ'nın sıfatıdır. Onun çevresinin mübarek kılınmasının iki yönü vardır.

**Birincisi:** Orada ve çevresinde çok sayıda peygamberin yaşamış olması.

**İkincisi:** Allah'ın Şam diyarına has kıldığı pek çok bitki ve ağaç çeşidinin bulunması.

**لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا/*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye:*** Yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e o gece şaşılacak şeyleri gösterelim diye. Nitekim o gece gökleri, cenneti, cehennemi, Sidretü'l-Müntehâ'yı, melekleri, peygamberleri görmüş ve bunun yanı sıra İsrâ hakkındaki hadislerde[134] de geçtiği üzere Allah onunla konuşmuştur. Bu konudaki rivayetler pek çok hadis kitabında geçmektedir ki ben onları burada zikretmeyi gerekli görmüyorum.

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي اِسْرَٓائِلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً {٢} ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْداً شَكُوراً {٣}

***2. Biz, Musa'ya Kitab'ı verdik ve İsrailoğullarına "Benden başkasını vekil edinmeyin" diyerek onu***

---

133 Bu hadisin kaynağı daha önce zikredilmişti.

134 Buhârî, no: 7515; Müslim, no: 162.

***bir hidayet kıldık. 3. Nûh ile birlikte taşıdığımız kimselerin nesli! O, çok şükreden bir kul idi.***

وَجَعَلْنَاهُ هُدًى/***Onu bir hidayet kıldık:*** Burada geçen ***"onu"*** zamiriyle "Kitab" veya "Musa *aleyhisselâm*" kastedilmektedir.

اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً/***Benden başkasını vekil edinmeyin:*** Yani kendi durumunuz hakkında vekil kılacağınız bir rab edinmeyin. Bu âyetin başındaki "أَنْ/***en"*** edatının masdariye veya tefsir/açıklama edatı olması muhtemeldir.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ/***Nûh ile birlikte taşıdığımız kimselerin nesli:*** Bu cümle münâdâdır. Onlara bu şekilde nida edilmesinde bir lütuf ve Allah'ın nimetini zikretme vardır. Bir görüşe göre ise bir önceki âyetteki "تَتَّخِذُوا/***tettehızû"*** fiilinin mef'ûlüdür. Bu fiilin "لَا يَتَّخِذُوا/***vekil edinmesinler"*** şeklinde okunduğu takdirde[135] fâili Nûh ile birlikte gemiye binen Sâm, Hâm ve Yâfes adındaki oğulları ile eşleri olmaktadır. Tufandan sonra insan nesli bunlardan türemiştir.

اِنَّهُ كَانَ عَبْداً شَكُوراً/***O, çok şükreden bir kul idi:*** Yani çokça şükrederdi. Her durumda Allah'a hamd ederdi. Nûh'un bu özelliği, öncelikle zikredilmesinin sebebidir. Yani atanız Nûh gibi şükreden kullar olunuz.

وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبٖيرًا {٤} فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُو۫لٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَاداً لَنَٓا اُو۬لٖي بَأْسٍ شَدٖيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْداً مَفْعُولاً {٥} ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنٖينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفٖيراً {٦}

***4. Biz, Kitap'ta İsrailoğullarına "Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve büyük bir kibre kapılacaksınız" diye bildirdik. 5. Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Evlerin arasında dolaştılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaat idi. 6. Sonra onlara***

---

135 Ebû Amr "يَتَّخِذُوا" şeklinde, diğerleri ise "تَتَّخِذُوا" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 344.

***karşı size tekrar (egemenlik) verdik; servet ve oğullarla gücünüzü artırdık ve birey olarak daha çok kıldık.***

**وَقَضَيْنَا اِلٰى بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ فِي الْكِتَابِ/*Biz, Kitap'ta İsrailoğullarına ... bildirdik:*** Bir görüşe göre buradaki "**قَضَيْنَا/*kadaynâ*"** fiili "**وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذٰلِكَ الْأَمْرَ/ *Biz de ona şu hususu bildirdik*"**[136] âyetinde olduğu gibi "bildirdik, haber verdik" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre âyette zikredilen kitap, Tevrat'tır. Bir görüşe göre âyetteki "**قَضَيْنَا/*kadaynâ*"** fiili "hükmettik, takdir ettik" anlamına gelmektedir. Bu görüşe göre ise âyette zikredilen kitap ile her şeyin kaderinin yazılı olduğu Levh-i Mahfûz kastedilmiş ve "**إلى/*ilâ*"** harfi "على/alâ" anlamında kullanılmış olur.

**لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ/*Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız*"** Bu cümle İsrailoğullarına bildirilen veya hükmedilen şeyin ne olduğunu açıklamaktadır. "**قَضَيْنَا/*Kadaynâ*"** fiilinin "hükmettik, takdir ettik" anlamına geldiğini kabul ettiğimizde bu fiil aynı zamanda bir yemin anlamı taşır ve ***"Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız"*** cümlesi de bu yeminin cevabı olur. "**قَضَيْنَا/*Kadaynâ*"** fiilini "bildirdik" anlamında aldığımızda ise ***"Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız"*** cümlesi mahzûf bir yeminin cevabı olur. Buna göre âyet ***"Allah'a yemin olsun ki, sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız"*** şeklinde takdir edilir ve cümle "**قَضَيْنَا/*kadaynâ*"** fiilinin mef'ûlü olur. İsrailoğullarının çıkardıkları iki fesat ise Zekeriya ve Yahya'yı öldürmeleridir.

**وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَب۪يرًا/*Ve büyük bir kibre kapılacaksınız:*** Yani büyüklenme ve zorbalık yapacaksınız.

**فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُو۫لٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا/*Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize kullarımızı gönderdik:*** İsrailoğulları ilk fesatlarını çıkardıkları zaman Allah onların üzerine kendileri aracılığıyla intikam almak için kullarını gönderdi. Bu kulların kimler olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre Câlût ve ordusu iken, bazılarına göre Babil kralı Buhtunnasr'dır.

136 Hicr 15/66.

فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ/***Evlerin arasında dolaştılar:*** Yani evlerin arasında bozgunculuk yapmak amacıyla dolaştılar. Rivayet edildiğine göre, onlar İsrailoğullarının âlimlerini öldürmüş, Tevrat'ı yakmış, mescitleri yıkmış ve onlardan yetmiş bin kişiyi boğazlayarak öldürmüşlerdir.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ/***Sonra onlara karşı size tekrar verdik:*** Yani sizin üzerinize gönderilenlere karşı üstünlük ve galibiyet verdik. Bu âyette egemenliğin tekrar İsrailoğullarına geçmesi, esirlerini kurtarmaları ve Buhtunnasr'ı öldürmeleri kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise Davut'un Câlût'u öldürmesinden bahsedilmektedir.

اَكْثَرَ نَفِيراً/***Birey olarak daha çok:*** Yani sayı olarak daha fazla. "نَفِيراً/***Nefîran"*** kelimesi "hızlıca çıkan kişi" anlamındaki "نَفَرَ/nefera" fiilinin masdarı veya "birey, fert" anlamındaki "نَفَرٌ/nefer" kelimesinin çoğuludur.

اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُؤُا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيراً {٧} عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيراً {٨}

***7. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik edersiniz ve kötülük ederseniz yine kendinizedir. Artık sonuncunun zamanı gelince, yüzünüzü kötüleştirsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e girsinler ve üstünlük sağladıklarını büsbütün tahrip etsinler diye. 8. Belki Rabbiniz size merhamet eder; eğer dönerseniz, Biz de döneriz. Biz cehennemi kâfirler için bir kuşatıcı yaptık.***

اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ/***Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik edersiniz:*** Buradaki birinci "اَحْسَنْتُمْ/***ahsentüm"*** fili "iyi davranışlar yapmak," ikincisi ise "أحسنت إلى فلان/Falanca kişiye ihsanda bulundum" sözünde olduğu gibi "ihsanda bulunmak" anlamındadır. Bu cümlede cinâs sanatı vardır. "لِاَنْفُسِكُمْ/***Li-enfüsiküm"*** kelimesinin başındaki "لِ/***li"*** harfi "إلى/

ilâ" anlamındadır. Âyetin devamındaki "وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا/*ve kötülük ederseniz yine kendinizedir"* sözündeki "لَ/*le"* harfi de aynı anlamdadır.

فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُٓؤُ۫ا وُجُوهَكُمْ/*Artık sonuncunun zamanı gelince, yüzünüzü kötüleştirsinler:* Yani ikinci sefer fesat çıkardıklarında Allah, onlardan intikam almaları için onların üzerine bu kullarını gönderdi. Bu cümledeki "الْاٰخِرَةِ/*sonuncu"* ifadesi kaçıncı kez olduğunu ifade etmektedir. "لِيَسُٓؤُ۫ا وُجُوهَكُمْ/*Yüzlerinizi kötüleştirsinler diye"* ifadesi "سِيـٓئَتْ وُجُوهُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا/*inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir"*[137] âyetinde olduğu gibi "şerrin ve kötülüğün izlerini sizin yüzlerinizde görünür hâle getirsinler diye" anlamındadır. Buradaki "لِ/*li"* harfi "için" anlamına gelmektedir ve 5. âyetin delaletinden anlaşıldığı üzere gizli bir "بَعَثْنَا/gönderdik" fiiliyle bağlantılıdır. Bir görüşe göre ise "لِ/*li"* harfi "emir lâmı"dır.

وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ/*Mescid'e girsinler diye:* Bu mescid Beytü'l-Makdis'tir.

وَلِيُتَبِّرُوا/*Tahrip etsinler diye:* Bu kelime "helak etmek ve kaos çıkarmak" anlamına gelen "تبار/tebâr" kelimesinden türemiştir.

مَا عَلَوْا/*Üstünlük sağladıklarını:* Bu kelime "وَلِيُتَبِّرُوا/*tahrip etsinler diye"* fiilinin mef'ûlüdür. Yani galip geldikleri ülkeleri helak etsinler diye. Bir görüşe göre ise buradaki "مَا/mâ" harfi zarftır. Buna göre anlam "Üstünlük sağladıkları sürece fesat çıkarsınlar diye" şeklinde olur.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ/*Belki Rabbiniz size merhamet eder:* Burada İsrailoğullarına hitap edilmektedir. Âyette ikinci defa merhamet edilmesinden sonra tevbe ettikleri takdirde Allah'ın onlara tekrar merhamet etmesinin umulduğu mesajı verilmektedir.

وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا/*Eğer dönerseniz, Biz de döneriz:* Burada da İsrailoğullarına hitap edilmektedir. Yani eğer siz tekrar bozgunculuk yapmaya dönerseniz biz de tekrar sizi cezalandırmaya döneriz. İsrailoğulları tekrar bozgunculuk yapmaya başlamışlar ve Allah da onları kıyamet gününe kadar öldüren ve zelil eden Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve ümmetini göndermiştir.

---

137 Mülk 67/27.

حَصِيراً/***Kuşatıcı:*** Bu kelime "kuşatmak" anlamına gelen "حَصر/hasara" kelimesinden türemiştir ve burada "hapishane" anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise yere serilen, bildiğimiz "hasır" anlamındadır.

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْراً كَبِيراًۙ {٩} وَاَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً {١٠} وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً {١١} وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً {١٢}

***9. Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru olana iletir; iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler. 10. Ahirete inanmayanlara gelince; onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır. 11. İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir! 12. Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için gecenin âyetini sildik ve gündüzün âyetini aydınlık kıldık. İşte Biz, her şeyi açık açık anlattık.***

يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ/***En doğru olana iletir:*** Yani en doğru yola ve duruma iletir. Bir görüşe göre bu, kelime-i tevhid (la ilâhe illallah) sözüdür. Ancak âyetin lafzı bundan daha geneldir.

وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ/***İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister:*** Bu âyette insanın öfkelendiğinde kendisi, evlatları ve malları hakkında beddua etmesi kötülenmekte ve eleştirilmektedir. Çünkü insanlar normalde iyilik istedikleri gibi bu anlarda kötülük istemektedirler. Bir görüşe göre bu âyet Nadr b. el-Hâris'in Enfal sûresinin 32. âyetinde geçen ***"Ey Allah'ım! Eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir"***

sözünü söylemesi üzerine inmiştir. Ancak daha önce açıkladığımız gibi bu sözü asıl söyleyen kişi Ebû Cehil'dir.

وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً/***İnsan pek acelecidir!:*** Buradaki ve öncesinde geçen ***"insan"*** kavramı cins isim olarak kullanılmıştır. Bir görüşe göre burada Âdem'den bahsedilmektedir. Ancak bu zayıf bir görüştür.

فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ/***Gecenin âyetini sildik:*** Bu âyet iki farklı şekilde yorumlanmaktadır.

**Birincisi:** Burada gece ve gündüzün bizzat kendilerinin âyet oldukları kastedilmiştir. Buna göre ***"gecenin âyeti"*** ve ***"gündüzün âyeti"*** tıpkı "caminin mescidi" tamlamasındaki gibi kendi üzerine izafe edilmiş olur. Yani kendisi gece olan âyet ve kendisi gündüz olan âyet. Gecenin âyetinin silinmesi ise onun karanlık olmasıdır.

**İkincisi:** ***"Gecenin âyeti"*** ifadesiyle "ay," ***"gündüzün âyeti"*** ifadesiyle "güneş" kastedilmiştir. Gecenin âyetinin silinmesi ise ayın güneş gibi bir ışık kaynağı kılınmamasıdır.

وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً/***Gündüzün âyetini aydınlık kıldık:*** Burada bizzat gündüzün kendisinin veya güneşin kastedilmiş olması muhtemeldir. "مُبْصِرَةً/***Mübsıraten"*** kelimesi "kendisinde varlıkların görüldüğü aydınlık ortam" manasına gelmektedir.

لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ/***Rabbinizin nimetlerini araştırmanız için:*** Yani geçimliklerinizi temin etmek amacıyla gündüzün aydınlığından faydalanmanız için.

وَلِتَعْلَمُوا/***Bilmeniz için:*** Gece ile gündüzün birbirini takip etmesi veya güneşin hareketleri sayesinde bilmeniz için.

عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ/***Yılların sayısını ve hesabı:*** Ayları ve günleri.

وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً/***İşte Biz, her şeyi açık açık anlattık:*** Buradaki "كُلَّ/***külle"*** kelimesi gizli bir fiilin mef'ûlü olduğu için mansubdur. "تَفْصِيلاً/***Tafsîlen"*** kelimesi "beyan etmek, açıklamak" anlamındadır.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فٖي عُنُقِهٖۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا {١٣} اِقْرَأْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسٖيبًاۜ {١٤} مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبٖينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا {١٥} وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفٖيهَا فَفَسَقُوا فٖيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمٖيرًا {١٦}

***13. Her insanın kuşunu boynuna bağladık. Kıyamet gününde, onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız. 14. Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter. 15. Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendisi için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi aleyhine sapmış olur. Hiç kimse başkasının yükünü taşımaz. Biz bir elçi göndermedikçe azap edecek değiliz. 16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına emrederiz; onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke hakkındaki söz gerçek olur; Biz de orayı darmadağın ederiz.***

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فٖي عُنُقِهٖ/***Her insanın kuşunu boynuna bağladık:*** Bu âyetteki "كُلَّ/***külle***" kelimesi gizli bir fiil sebebiyle mansubdur. "طَائِر/***Kuş***" kelimesi burada "amel, davranış" anlamına gelmektedir. Buna göre mana "Her insanın ameli kendisine bağlıdır" şeklinde olur. Bir görüşe göre ise "طَٓائِرَهُ/***kuşunu***" kelimesiyle, kendisine takdir edilen hayır ve şer türünden kaderi kastedilmektedir. Bu yoruma göre ise mana şöyle olur: "İnsanın başına gelen her şey onun kaderinde önceden belirlenmiştir." Bu durum da "kuş" olarak ifade edilmiştir. Çünkü her türlü hayırlı ve uğursuz işleri kuş ile tespit etmek Arapların âdetiydi.

فٖي عُنُقِهٖ/***Boynuna:*** Yani tıpkı gerdanlık veya çözülmeyen bir bağ gibi.

كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا/***Açılmış olarak bulacağı bir kitap:*** Yani yapmış olduğu iyi ve kötü davranışlarının yazılı olduğu bir sahîfe şeklinde.

اِقْرَأْ كِتَابَكَ/***Kitabını oku!:*** Bu cümle "Ona 'Kitabını oku!' denilir" takdirindedir.

حَسِيبًا/***Hesap sorucu olarak:*** Yani hesabı ortaya koyucu olarak veya hesaplayıcı olarak.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى/***Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez:*** Bu cümlenin manası "Hiç kimse bir başkasının günahından sorumlu tutulmaz" şeklindedir. "وِزْر/***Vizr***" kelimesi "ağırlık, yük" anlamına gelmektedir ancak burada "günahlar" kastedilmektedir.

وِزْرَ اُخْرٰى/***Başkasının yükünü:*** Yani başka bir kişinin yükünü.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا/***Biz bir elçi göndermedikçe azap edecek değiliz:*** Bir görüşe göre bu, dünya ahkâmıyla ilgilidir. Yani Allah bir toplumu ancak kendilerine bir elçi göndermek sûretiyle uyardıktan sonra helak eder. Başka bir görüşe göre ise bu, dünya ve ahiret hakkında genel bir ifadedir. Buna göre anlam "Allah, ahirette bir topluma ancak dünyada onlara bir elçi gönderdikten ve onlar bu elçiyi inkâr edip ona asi olmaları durumunda azap eder" şeklinde olur. Mülk sûresindeki ***"Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara 'Size uyarıcı bir peygamber gelmemiş miydi?' diye sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize uyaran bir peygamber gelmişti; fakat biz yalan saymış ve 'Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz!' demiştik"***[138] âyeti bu görüşü desteklemektedir. Fetret devirlerindeki insanların hükmü de bu âyetten çıkarılmaktadır. Ehl-i Sünnet de bu âyete dayanarak insanların dinen sorumlu tutulmaları için sadece aklın yetmediğini, dinin tebliğ edilmesi gerektiğini söylemiştir.

وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا/***Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına emrederiz; onlar orada kötülük işlerler:*** Bu âyette geçen ***"emrederiz"*** ifadesi üç farklı şekilde yorumlanmıştır.

138 Mülk 67/8-9.

**Birincisi:** Burada bazı ifadeler hazfedilmiştir. Takdiri şu şekildedir: "Biz şımarmış elebaşlarına iyilik ve itaatte bulunmalarını emrederiz ancak onlar buna karşı çıkar ve kötülük işlerler."

**İkincisi:** Bu âyetteki ***"emrederiz"*** ifadesi "kötülük yapmalarına hükmetmek" anlamına gelmektedir. Buna göre âyet "Biz onların kötülük yapmalarına hükmettik, onlar da kötülük yaptılar" şeklinde anlaşılır.

**Üçüncüsü:** "أَمَرْنَا/***Emrederiz"*** fiili "bolluk verdik" anlamına gelmektedir. Ebû Ali el-Fârisî bu görüşü tercih etmiştir. Bu kelime mufâale babından "آمَرْنَا/âmernâ" şeklinde okunduğu taktirde "bolluk verdik" manasına gelir. Tef'îl babından "أَمَّرْنَا/emmernâ" şeklinde okunduğunda ise "Onları yöneticiler kıldık ancak onlar kötülük yaptılar" anlamına gelir.[139]

Bu âyetteki "مُتْرَف/***mütraf"*** kelimesi "zengin ve dünyada bol nimete sahip kişi" anlamına gelir.

***فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ/O ülke hakkındaki söz gerçek olur:*** Yani Allah'ın onlar hakkında vermiş olduğu hüküm.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً {١٧} مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا مَذْمُوماً مَدْحُورًا {١٨} وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُوراً {١٩} كُلاًّ نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَۜ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا {٢٠}

***17. Nûh'tan sonraki dönemlerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeterlidir. 18. Her kim acele olanı isterse dünyada dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen verir sonra da onu, kınanmış ve kovulmuş olarak gireceği cehenneme sokarız. 19. Kim de ahireti diler ve bir mü'min olarak***

---

139 Yakub "آمَرْنَا" şeklinde okurken, diğerleri ise "أَمَرْنَا" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 344.

***onun için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür. 20. Hepsine, bunlara ve bunlara Rabbinin ihsanından çoğaltırız. Rabbinin ihsanı yasaklanmış değildir.***

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ/***Dönemlerden nicelerini helâk ettik:*** Burada geçen "الْقَرْنُ/***el-karn***" kelimesi "yüz yıl, bir asır," bir görüşe göre ise "kırk yıl" anlamına gelmektedir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ/***Her kim acele olanı isterse:*** Bu âyet ahirete iman etmeyen ve sadece dünyalık isteyen kâfirler hakkındadır. Ancak âyetin lafzı bundan daha geneldir. Âyette Allah'ın onlara iki konuda kayıtlı bir şekilde dünyada bir pay vereceği bildirilmektedir.

**Birincisi:** Allah'ın dilemesi ile hemen verilecek miktarın belirlenmesi.

**İkincisi:** Kendisine dünyalığın hemen verileceği kişinin Allah'ın dilemesi ile belirlenmesi.

لِمَنْ نُرِيدُ/***Dilediğimiz kimseye:*** "لَهُ/***Ona***" ifadesinden bedeli ba'z mine'l-küll cinsinden bedeldir.

مَدْحُورًا/***medhûran:*** Yani kovulmuş, uzaklaştırılmış veya küçük düşürülmüş.

وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا/***Onun için çalışırsa:*** Yani ahirette kurtuluşa nail olmak için amellerini işlerse.

كُلًّا نُمِدُّ/***Hepsine veririz:*** Buradaki "كُلًّا/***küllen***" kelimesi "نُمِدُّ/***nümiddü***" fiilinin mef'ûlü olduğu için mansubdur. Âyet "Biz onlara ihsanımızdan bolca veririz" anlamındadır.

هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ/***Bunlara ve bunlara:*** Bu ifade "كُلًّا/***küllen***" kelimesinden bedeldir. Burada daha önce bahsedilen iki grup insana işaret edilmektedir.

مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ/***Rabbinin ihsanından:*** Yani dünya rızkı. Bir görüşe göre "Ahireti isteyenlere ibadetlerden, dünyayı isteyenlere ise günahlardan" şeklinde anlaşılmalıdır. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

مَحْظُورًا/***Yasaklanmış:*** Yani men edilmiş, engellenmiş.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلاً {٢١} لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولاً {٢٢}

***21. Baksana, Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışız! Elbette ki ahiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür. 22. Allah ile birlikte başka bir ilâh kılma! Sonra kınanmış ve terk edilmiş olarak kalırsın.***

فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ/***Kimini kiminden üstün kılmışız:*** Yani dünyalık rızık konusunda.

لَا تَجْعَلْ/***Kılma:*** Burada emir bir kişiye hitap kipinde olmakla birlikte bütün insanlara yöneliktir. Çünkü emrin muhatabı belli bir kişi değildir.

مَذْمُومًا/***Kınanmış:*** Yani Allah'ın ve iyi insanların kendisini kınadığı kişi olarak.

مَخْذُولاً/***Terk edilmiş:*** Yani el uzatılmamış, yardım edilmemiş olarak.

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناًۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً {٢٣} وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراًۜ {٢٤} رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْۜ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا {٢٥}

***23. Rabbin, O'ndan başkasına kulluk etmemenize, anne-babanıza da iyi davranmanıza hükmetti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara "Öf!" deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. 24. Onları esirgeme amacıyla üzerlerine zillet kanadını ger ve "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl***

***yetiştirmişlerse, şimdi de Sen onlara rahmet et!" diyerek dua et. 25. Rabbiniz içlerinizdekileri çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, Allah da yönelenler için bağışlayıcıdır.***

**وَقَضَىٰ رَبُّكَ/Hükmetti:** Yani "buna hükmetti, gerekli kıldı, zorunlu kıldı" veya Abdullah b. Mes'ûd'un Mushaf'ında[140] "ووصى ربك/ve vessâ rabbüke" şeklinde yazılı olmasının delaletiyle "emretti" anlamlarına gelmektedir.

**أَلَّا تَعْبُدُوا/Kulluk etmemenize:** Buradaki "**أَنْ/en,**" tefsir (açıklama) veya masdariye edatıdır.

**إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ/Senin yanında yaşlanırsa:** Buradaki "**إِمَّا/immâ**" kelimesi şart edatı olan "إِنْ/in" ve tekit edatı olan "مَا/ma" harfinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu şartın cevabı "**فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ/onlara 'Öf!' deme**" sözüdür. Burada yaşlılık dönemlerinde anne-babaya iyilik etmek emredilmektedir. Burada anne-babaya iyilik etmenin yaşlılık dönemiyle kayıtlandırılması, o dönemde zayıf düşmeleri sebebiyle iyiliğe ve haklarının gözetilmesine daha fazla ihtiyaç duymalarından dolayıdır.

"**عِنْدَكَ/Senin yanında**" sözünün manası "senin evinde ve himayen altında" şeklindedir.

**أُفٍّ/Öf:** Bu söz Arapça'da bıkkınlık ve benzeri duygular anında söylenen "hoşlanılmayan söz" anlamında bir isim fiildir. Bu ifade ile insandan sadır olan hoşnutsuzluk bildiren en hafif söz kastedilmektedir ve Allah bu sözün anne-babaya söylenmesini yasaklamıştır. Öyleyse bundan daha ağır sözlerin söylenmemesine daha fazla dikkat edilmelidir. "**أُفٍّ/Üffin**" kelimesinin meksur, meftuh ve mazmum olarak okunması caizdir.[141] Cümlede bulunduğu yere göre harekeler değişmektedir. Sonunun tenvinli olması ise nekreliği sebebiyledir.

**وَلَا تَنْهَرْهُمَا/Onları azarlama:** Bu ifade "kaba söz söylemek" anlamına gelen "الانتهار/el-intihâr" kelimesinden alınmıştır.

---

140 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 459.
141 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 345.

**وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ*/Onları esirgeme amacıyla üzerlerine zillet kanadını ger:*** Burada geçen "**جَنَاحَ الذُّلِّ*/cenâha'z-zülli*"** ifadesi de tıpkı ***"Mü'minlere kanadını indir"***[142] âyetinde olduğu gibi "anne-babaya tevazu göstermek ve acımak" anlamına gelen mecazi bir sözdür. Bu ifadede kanat, zillete izafe edilerek anlamın etkisi artırılmıştır.

"مِنَ الرَّحْمَةِ**/*Mine'r-rahmeti*"** ifadesindeki "مِنْ**/*min*"** harfi sebep bildirmektedir. Yani onlara karşı çok merhametli ve şefkatli olduğunu göstermek amacıyla.

**لِلْاَوَّابِينَ*/Yönelenler için:*** Burada sâlih kişilerin ve tesbih edenlerin kastedildiği söylenmektedir. Ancak bu kelime "dönmek, yönelmek" anlamına gelen "الأوبة/el-evbe" kökünden türemiştir ve hakiki manada "Allah'a yönelenler" anlamına gelmektedir.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً {٢٦} اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً {٢٧} وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَيْسُورًا {٢٨} وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا {٢٩}

***26. Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. 27. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür. 28. Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüzünü çevirirsen, onlara hoş söz söyle. 29. Elini boynunda bağlı tutma; elini tamamen de açma. Sonra kınanmış, hasret kalmış hâlde oturur kalırsın.***

**وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ*/Akrabaya hakkını ver:*** Burada akrabalık bağları olan kişiler ve onlara ihsanda bulunma hususunda bütün insanlara hitap edilmektedir. Bir görüşe göre ise burada beytülmâl'den akrabalarına

142 Hicr 15/88.

haklarını vermeleri hususunda sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. Birinci görüş tercihe daha layıktır.

**وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ/Eğer yüzünü çevirirsen:** Kendilerine verecek bir şey bulamadığın için akrabalardan, fakirlerden ve yolda kalmışlardan yüz çevirdiğin zaman onlara güzel söz söyle. "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kişi kendisinden bir şey istediğinde eğer yanında ona verecek bir şey yok ise utandığından dolayı ondan yüz çevirirdi."[143] Bu durumda güzel söz söylemesi emredildi. Bu sözler de "Allah seni rızıklandırsın," "Allah sana versin" ve benzeri ifadelerdir.

**مَيْسُورًا/Meysûran:** "Kolaylık" anlamına gelen "اليسر/el-yüsr" kelimesinden türemiştir.

**ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا/Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için:** Bu ifade "وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ/**Eğer yüzünü çevirirsen"** sözüyle bağlantılı olması muhtemel olan bir mef'ûlün li-eclih'tir. Bu yoruma göre âyet "Onlara vermek için kendisine gelecek olan rızkı beklediği için onlardan yüzünü çevirirse" manasına gelmektedir. Yine bu yoruma göre "رَحْمَةٍ/**rahmet"** ile kendisine gelmesini umduğu rızık kastedilmiş olur.

Başka bir görüşe göre ise "ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا/**Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için"** cümlesi "فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَيْسُورًا/**onlara hoş söz söyle"** ifadesiyle bağlantılıdır. Bu takdirde âyet "güzel söz söylemek sûretiyle Rabbinin rahmetini iste" şeklinde anlaşılır ve **"rahmet"** ile de "ecir ve sevap" kastedilmiş olur.

**وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ/Elini boynunda bağlı tutma:** Bu söz cimriliğin son haddini ifade etmek için kullanılan bir mecazdır. Cimri kişi sanki başkasına bir şey vermemek için elini kapatmış ve boynuna bağlamıştır.

**وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ/Elini tamamen de açma:** Burada da cömertliğin son haddi mecazen ifade edilmektedir. Allah her iki uç davranışı da yasaklamış ve ***"Ve onlar ki, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik***

---

143 Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 89. İsnadsız olarak nakletmiştir.

***ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar"***[144] âyetinde de belirttiği üzere ikisinin ortasında dengeli bir tavır takınmayı emretmiştir.

**مَلُومًا/Kınanmış:** Yani "Arkadaşların seni savurganlığın, kendine zarar vermen veya kendisine verilmesi gereken kişiye vermemen ya da diğer insanlara cimrilik yapman sebebiyle kınarlar."

**مَحْسُورًا/Hasret kalmış:** Yani yanında hiçbir şey olmadan yola çıkmış hâlde. Bu kelime bir hayvan yolda hiç gücü kalmayacak kadar yorulduğu zaman söylenen "حسر السفر البعير/Yolculuk hayvanı yordu" sözünden alınmıştır.

اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً {٣٠} وَلَا تَقْتُلُٓوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْۜ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـٔاً كَبِيراً {٣١} وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ سَبِيلاً {٣٢} وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِۜ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا {٣٣}

***30. Rabbin rızkı dilediğine bol verir ve daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, çok iyi görür. 31. Geçim endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur. 32. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur. 33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine yetki verdik. Ancak o öldürmede haddi aşmasın. Zaten ona yardım edilmiştir.***

**اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ/*Rabbin rızkı dilediğine bol verir ve daraltır:*** Yani dilediği kişi için genişletir ve dilediği kişi için daraltır. Bundan dolayı gördüğün şeylere önem verme. Zira Allah, kulların faydasına olan şeyleri en iyi bilendir.

---

144 Furkân 25/67.

وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ/***Çocuklarınızı öldürmeyin:*** Bu konudaki açıklamalar En'âm sûresinde geçmişti.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ/***Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin:*** Burada geçen "hak," Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç şartla helâl olur: İman ettikten sonra küfre düşmesi, evlendikten sonra zina etmesi ve başka bir insanı öldürmesi"***[145] hadisinde belirtmiş olduğu bir insanın öldürülmesini gerektirecek şeylerdir. Burada sayılan şartlara, "savaş ortamı, namazı terk etmek ve zekâta engel olmak" gibi başkaları da eklenmiştir.

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً/***Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine yetki verdik:*** Burada zulmen öldürülme, hak etmediği hâlde bir kişinin öldürülmesidir. Veli ise öldürülenin velisi ve diğer akrabalarıdır. İmam Mâlik'e göre kadınlar bu velilerin arasında yoktur. "سُلْطَاناً/***Yetki"*** ise Allah'ın maktulün velisine tanıdığı kısas uygulanmasını isteme yetkisi veya affetme ile kısas isteme arasında tercih yapabilme yetkisidir.

فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ/***Ancak o öldürmede haddi aşmasın:*** Maktulün velisi, cinayeti işleyen kişiden başkasının veya bir kişiye karşılık iki kişinin öldürülmesini isteme ya da başka şekilde ileri gitmek sûretiyle cezalandırma hususunda haddi aşmasın. Bu âyet cinayeti işleyen kişiye veya maktulün velisine hitaben "فَلَا تُسْرِفْ/***haddi aşma"*** şeklinde de okunmuştur.[146]

اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا/***Zaten ona yardım edilmiştir:*** Burada geçen ***"ona"*** zamiriyle öldürülen kişi veya velisi kastedilmektedir. Ona yapılan yardım ise kısasın uygulanmasıdır.

---

145 Bu hadisin kaynakları daha önce zikredilmişti.

146 Hamza ve Kisâî "فَلَا تُسْرِفْ" şeklinde, diğerleri ise "فَلَا يُسْرِفْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 97.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً {٣٤}

***34. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Ahde vefa gösterin. Çünkü ahit vermek, sorumluluğu gerektirir.***

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ/***Yetimin malına yaklaşmayın:*** Bu konudaki açıklamalar En'âm sûresinde geçmişti. Bazı âlimler "وَلَا تَقْرَبُوا/***yaklaşmayın***" ve "وَلَا تَقْتُلُوا/***öldürmeyin***" emirlerinin 23. âyette geçen "أَلَّا تَعْبُدُوا/***tapmamanızı***" ifadesi üzerine atfedildiğini söylemişlerdir ki bu yanlıştır. Doğru olan ise sonraki âyetlerde geçen "وَلَا تَقْفُ/***velâ tekfu***" ve "وَلَا تَمْشِ/***velâ temşi***" emirlerinin de delaletiyle bu iki kelimenin nehiy edatlarıyla meczum olmalarıdır. Eğer "أَلَّا تَعْبُدُوا/***tapmamanızı***" kelimesini masdar değil de nehiy olarak kabul edersek bu kelimenin üzerine atfedilmiş olmaları da doğru olur.

وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ/***Ahde vefa gösterin:*** Bu emir hem Allah'a hem de insanlara verilen ahitleri kapsayan genel bir ifadedir.

اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً/***Çünkü ahit vermek, sorumluluğu gerektirir:*** Bu âyet iki farklı şekilde anlaşılabilir:

**Birincisi:** Buradaki "مَسْؤُلاً/***mes'ûlen***" ifadesi "talep edilir, istenilir" anlamındadır. Yani ahit veren kişiden bu ahdine vefa göstermesi istenilir.

**İkincisi:** Bu ifade "Kıyamet gününde bu ahdine vefa gösterip göstermediği sorulur" anlamındadır.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً {٣٥} وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً {٣٦}

***35. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha***

***güzeldir. 36. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.***

**وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ*/Doğru terazi ile tartın:*** Burada geçen "الْقِسْطَاسِ*/el-kıstâs***" kelimesi bir görüşe göre "terazi," başka bir görüşe göre ise "adalet" anlamındadır.

**وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً*/Hem de neticesi bakımından daha güzeldir:*** Yani netice ve sonuç olarak daha güzeldir.

**وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ*/Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme:*** Âyetin manası "İnsanları eleştirirken veya benzeri konularda bilmediğin bir şeyi söyleme" şeklindedir. Buradaki "لَا تَقْفُ*/lâ tekfu***" ifadesi "takip etmek, tâbi olmak" anlamına gelen "قفَا/kafâ" kökünden türemiştir.

**اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً*/Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur:*** Bu âyette geçen "اُولٰٓئِكَ*/onlar***" işaret sıfatıyla "kulak, göz ve gönül" kastedilmektedir. Burada normalde akıllı varlıklar için kullanılan "اُولٰٓئِكَ*/ulâike***" kelimesinin kullanılması burada zikredilen organların duyu, his sahibi olmaları sebebiyledir. "عَنْهُ*/Ondan***" kelimesindeki zamir ile "كُلُّ*/hepsi***" kelimesi kastedilmektedir ve yine "عَنْهُ*/ondan***" kelimesi "مَسْؤُلاً*/sorumludur***" kelimesiyle bağlantılıdır. Buna göre mana "Şüphesiz ki insan kulağından, gözünden ve gönlünden sorumludur" şeklinde olur. Bir görüşe göre ise "عَنْهُ*/ondan***" kelimesindeki zamir ile bir önceki âyette geçen "مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ*/Hakkında bilgin bulunmayan şey***" kastedilmektedir. Bu görüşe göre ise mana "Kulak, göz ve gönül, bunlar hakkında bilgileri bulunmayan şeyden sorumludur" şeklinde olmaktadır. Ancak bu görüşün doğru olması uzak bir ihtimaldir.

وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحاًۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً {٣٧} كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهاً {٣٨} ذٰلِكَ مِمَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِۜ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا {٣٩}

***37. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Sen asla yeri yaramazsın ve asla dağların boyuna erişemezsin. 38. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde sevimsizdir. 39. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.***

وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحاً/***Yeryüzünde böbürlenerek yürüme***" Burada geçen "مَرَحاً/***merahan"*** kelimesi yürüyüşte gurur ve kibir göstermek anlamındadır. Bir görüşe göre ise dünyalıklar ile aşırı sevinme anlamındadır. Bu kelime hâl konumunda masdardır.

اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ/***Sen asla yeri yaramazsın:*** Yani sen yürümenle yeryüzünde bir delik açamazsın. "الخرق/el-Hark" kelimesi "kesmek, delmek" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre bu âyetin manası "Sen yürümekle yüryüzünün hepsini dolaşamazsın" şeklindedir. Bu söz ile gereksiz yere gurur ve kibir yapmanın yasaklanma sebebi ifade edilmekte ve şöyle denilmektedir: "Ey insan! Sen yürüyüşünle yeryüzünü yaramazken ve dağların boyuna ulaşamazken nasıl olur da yürürken kibirlenir ve büyüklenirsin? Öyleyse sana yakışan mütevazı olmaktır."

Bu âyette daha önce zikredilen yasaklar kastedilmektedir. Burada geçen "مَكْرُوهاً/***mekrûhen"*** ifadesi ile fıkıhçıların kullandığı haramdan daha alt seviyedeki "mekruh" kavramı değil, bizzat "haram" anlamı kastedilmektedir.

اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنٖينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثاًؕ اِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظٖيمًا {٤٠} وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُواؕ وَمَا يَزٖيدُهُمْ اِلَّا نُفُوراً {٤١} قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذاً لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِي الْعَرْشِ سَبٖيلاً {٤٢} سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبٖيرًا {٤٣} تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهِنَّؕ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبٖيحَهُمْؕ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيماً غَفُوراً {٤٤}

***40. Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz çok büyük bir söz söylüyorsunuz. 41. Biz onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'ân'da türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor. 42. De ki: "Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı." 43. Allah onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur. 44. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.***

**أَفَأَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ/*Rabbiniz, erkek çocukları sizin için mi ayırdı?:*** Burada meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyen müşrikler kınanmaktadır. Âyette "Allah nasıl olur da çocuklardan üstün olan erkekleri sizin için ve daha alt seviyede olan kızları ise kendisine ayırır?" diye sorulmaktadır. "**أَصْفٰيكُمْ/*Esfâküm"*** kelimesi "size has kılar" anlamındadır.

**قَوْلًا عَظِيمًا/*Büyük bir söz:*** Yani çok kötü ve çok çirkin.

Bu âyette Allah'ın birliği hususunda delil sunulmaktadır. Âyette kastedilen mana konusunda iki görüş bulunmaktadır.

**Birincisi:** Eğer Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı onlar da O'na ibadet ve taat etmek sûretiyle Allah'a yakınlaşmak için yol ararlardı. Buna göre mana Allah'ın bütün kulları için geçerlidir.

**İkincisi:** Eğer Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı onlar Allah'ın hakimiyetini bozmak ve O'nun gücüne karşı direnmek için yol ararlardı. Bilindiği üzere böyle bir şey hiç gerçekleşmemiştir, öyleyse O'ndan başka ilâh yoktur.

**تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ/*Yedi gök ve yer O'nu tesbih eder:*** Bu tesbih etmenin nasıl gerçekleştiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre

bu lisanı hâl ile tesbihtir. Yani onların yaratılışındaki gücün ve hikmetin Allah'a delalet etmesidir. Başka bir görüşe göre ise gerçek manada tesbih etmektir. Bu görüş âyetin devamındaki "لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ/*Siz onların tesbihini anlamazsınız*" ifadesinin delaletiyle tercihe daha layıktır.

وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَاباً مَسْتُوراً {٤٥} وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي اٰذَانِهِمْ وَقْراً وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا {٤٦} نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا {٤٧}

***45. Biz, Kur'ân okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz. 46. Ayrıca onu anlamamaları için kalplerine bir örtüler ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen Kur'ân'da Rabbinin birliğini zikrettiğin zaman onlar, canları sıkılmış hâlde gerisin geri dönüp giderler. 47. Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, onlar fısıldaşırlarken de o zalimlerin "Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliriz.***

جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا/***Seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz:*** Bu âyetin manası hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır.

**Birincisi:** Allah, Peygamberi'ne onun hakkında kötülük yapmayı planladıkları zaman kendisini kâfirlerden gizleyeceğini haber vermiştir.

**İkincisi:** Allah, kâfirlerin Kur'ân'ı anlamalarını engellemek için perde çekmiştir. Âyetin devamındaki ifadelerden bu görüş tercihe daha layıktır.

"مَسْتُورًا/***Mestûran***" kelimesi burada "insanların gözlerinden gizlenmiş" manasına gelmektedir. Çünkü bu durum Allah'ın bir lütfu ve desteğidir. Bu da gaybî bir durumdur. Bir görüşe göre ise "مَسْتُورًا/***mestûran***" kelimesi "örten, gizleyen" anlamına gelmektedir.

***اَكِنَّةً/Ekinneten:*** Bu kelime "örtü, perde" anlamına gelen "كِنَانٌ/kinân" kelimesinin çoğuludur.

***اَنْ يَفْقَهُوهُ/Anlamamaları için:*** Bu kelime "anlamalarını istemediğimiz için" takdirinde mef'ûlün li-eclih'tir. Bu âyetteki sözler onların sapkınlıklarını ifade eden mecazi ifadelerdir.

***وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ/Sen Kur'ân'da Rabbinin birliğini zikrettiğin zaman onlar:*** Âyetin manası şöyledir: "Sen Kur'ân'da Rabbinin birliğini zikrettiğin zaman müşrikler, onların ilâhlarını reddettiğin ve eleştirdiğin için oradan kaçarlar."

***نُفُورًا/Canları sıkılmış hâlde:*** Bu kelime hâl konumunda masdardır.

***نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ/Biz, onların ne maksatla dinlediklerini çok iyi biliriz:*** Onlar Kur'ân'ı alay etmek, hafife almak niyetiyle dinliyorlardı. "***بِهِ/Bihî***" kelimesindeki zamir "***مَا/mâ***" harfine dönmektedir. Yani biz onların Kur'ân'ı alay etmek kastıyla dinlediklerini biliyoruz.

***وَاِذْ هُمْ نَجْوٰى/Onlar fısıldaşırlarken:*** Yani kendi aralarında fışıldaşan bir topluluk hâlinde iken. "***نَجْوٰى/Necvâ***" kelimesi "gizli konuşma" anlamına gelmektedir.

***رَجُلًا مَسْحُورًا/Büyülenmiş bir adam:*** Yani cinlerin musallat olup büyüledikleri bir adam. Bir görüşe göre "sihirbaz, büyücü" anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre ise "akciğer" anlamına gelen "سَحْرٌ/sehr" kelimesinden türemiştir. Buna göre anlam "Sizin gibi akciğeri olan bir adam" anlamına gelir ki bu uzak bir görüştür.

اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً {٤٨} وَقَالُوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا {٤٩} قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيدًا {٥٠} اَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَرِيباً {٥١}

***48. Baksana; senin için ne türlü misaller getirdiler! Bu yüzden, saptılar ki, artık bir yol bulamazlar. 49. Ve dediler ki: "Biz, bir kemik yığını ve aşınmış iken mi, yepyeni bir yaratılışla biz mi diriltileceğiz?" 50-51. De ki: "Taş veya demir olun ya da kalplerinizde büyüyen herhangi bir mahlûk!" Diyecekler ki: "Bizi tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk kez yaratan." Onlar ise alaylı şekilde sana başlarını sallayacak ve "Ne zamanmış o?" derler. De ki: "Yakın olsa gerek!"***

اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ/***Baksana; senin için ne türlü misaller getirdiler!:*** Yani senin hakkında sihirbaz, şair ve mecnun kişileri örnek gösterdiler.

فَضَلُّوا/***Bu yüzden saptılar:*** Haktan saptılar.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً/***Artık bir yol bulamazlar:*** Hidayet yolunu bulamazlar. Bu âyet kâfirlerden Velîd b. Mugîre ve arkadaşları hakkında inmiştir.[147]

وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا/***Ve dediler ki: Biz, bir kemik yığını ve aşınmış iken mi?:*** Burada kâfirlerin yeniden dirilişi inkâr etmelerine ve hayatlarının sona ermesinden sonra Allah'ın kendilerini yeniden yaratmasını mümkün görmediklerine vurgu yapılmaktadır.

"رُفَاتًا/***Rüfâten"*** kelimesi "toz hâline gelinceye kadar aşınmış, yıpranmış şey ve kırıntı" anlamına gelmektedir. Bu âyetteki iki soruyla ilgili kıraat âlimlerinin ihtilafına Ra'd sûresinde değinilmişti.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيدًا/***De ki: Taş veya demir olun:*** Âyetin manası şu şekildedir: "Eğer taş veya demir olsaydınız biz yine de sizi tekrar diriltebilir ve size yeniden can verebilirdik. Zira taş ve demir en sert maddelerdir ve hayat için temel unsur olan suyun bulunmasının en zor olduğu şeylerdir. Öyleyse sizin bedenlerinizin tekrar diriltilmesi ve ufalanmış kemiklerinizin tekrar canlandırılması daha kolaydır." Bu âyette taş ve demir, inkârcıların tekrar canlandırılmasının daha kolay olduğuna dikkat çekmek için zikredilmiştir. Bu âyetteki "كُونُوا/***olun"*** emri "öyle

---

147 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 464.

olduğunuzu hayal edin, farz edin" anlamındadır, yoksa amaç bazılarının dediği gibi onların taş ve demir olamayacaklarına vurgu yapmak değildir.

**أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ/*Ya da kalplerinizde büyüyen herhangi bir mahlûk!:*** Bir görüşe göre, burada gökler, yeryüzü ve dağlar kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre ise bu ifade insanların büyük olarak kabul ettikleri her şeyi kapsamaktadır. Yani eğer sizler taş, demir veya size göre bunlardan daha büyük ve canlanma ihtimali en az olan şeyler olsaydınız da biz sizi tekrar diriltebilirdik.

**فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ/*Alaylı şekilde sana başlarını sallayacak:*** Yani bir şeyin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu ifade eder ve hafife alır tarzda başlarını sallarlar.

**وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ/*"Ne zamanmış o?" derler:*** Yani bu yeniden dirilme ne zaman olacak?

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا {٥٢} وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُواًّ مُبِيناً {٥٣} رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْۜ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْۜ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا {٥٤} وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا {٥٥}

***52. Sizi çağıracağı gün, O'nun hamdiyle çağrısına uyarsınız ve çok az kaldığınızı sanırsınız. 53. Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır. 54. Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik. 55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud'a da Zebur'u verdik.***

**يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ/*Sizi çağıracağı gün, O'nun hamdiyle çağrısına uyarsınız:*** Buradaki ***"çağrı"*** ile Sûr'a üfleme ile tekrar diriltilmeleri ***"çağrıya uyma"*** ile ise kabirlerden itaatkâr ve boyun eğer hâlde kalkmaları ifade edilmektedir.

**بِحَمْدِهِ/*O'nun hamdiyle:*** Bu kelime "O'na hamd edenler olarak" anlamında hâl'dir.

**وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا/*Çok az kaldığınızı sanırsınız:*** Yani dünyada veya kabirlerde az bir süre kaldığınızı zannedersiniz.

**وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ/*Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler:*** Burada kullar ile mü'minler kastedilmektedir. Onların birbirlerine yumuşak ve hoş sözler söylemeleri emredilmektedir. Bir görüşe göre ise sözün en güzelini müşriklere söylemeleri emredilmektedir ve bu hüküm seyf âyetiyle neshedilmiştir. Bu âyetteki "يَقُولُوا/***söylerler"*** kelimesinin i'râbı İbrahim sûresindeki "يقيموا الصلوة/***namazı kılarlar"***[148] âyeti gibidir ki gerekli açıklamalar orada yapılmıştır.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا {٥٦} اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا {٥٧}

***56. De ki: "O'ndan başka iddia ettiklerinize yalvarın. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir ne de değiştirebilirler." 57. Onların yalvardıkları bu şeyler dahi Rablerine -en yakın olanı bile- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınılacak bir şeydir.***

**قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ/*De ki: O'ndan başka iddia ettiklerinize yalvarın:*** Burada müşriklerin ilâh zannettikleri melekler kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise kastedilen İsa *aleyhisselâm*, annesi ve Üzeyr'dir.

---

148 İbrahim 14/31.

Başka bir görüşe göre ise müşrik Arapların taptıkları cinlerden bir gruptur. Âyette, "Allah'tan başka ilâh olarak kabul ettikleriniz size gelen hiçbir zararı gideremezler. Öyleyse nasıl olur da onlara taparsınız?" denilmektedir.

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ/***Onların yalvardıkları bu şeyler dahi Rablerine vesile ararlar:*** Âyetin manası şöyledir: "Onların Allah'tan başka yalvardıkları bu ilâhlar bile Allah'a yakınlaşmak isterler, O'nun rahmetini umarlar ve O'ndan korkarlar. O hâlde nasıl olur da siz Allah ile birlikte onlara da taparsınız?" Bu âyetteki "أُولٰٓئِكَ/***onlar"*** zamiri mübteda/özne, "الَّذِينَ يَدْعُونَ/***yalvardıkları"*** onun sıfatıdır ve "يَبْتَغُونَ/***ararlar"*** ise haber/yüklem'dir. "يَدْعُونَ/***Yalvarırlar"*** fiilinin fâili kâfirler, "يَبْتَغُونَ/***ararlar"*** fiilinin fâili ise kendilerine ibadet edilen sahte ilâhlardır. Bir görüşe göre ise bu âyette geçen "يَدْعُونَ/***yalvarırlar"*** ve "يَبْتَغُونَ/***ararlar"*** fiillerinin fâilleri bu sûrenin 55. âyetinde geçen ***"Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık"*** ifadesinde zikredilen peygamberlerdir.

الْوَسِيلَةَ/***Vesile:*** Bir şeye ulaşmak ve yakınlaşmak için kullanılan şeydir.

اَيُّهُمْ اَقْرَبُ/***En yakın olanı:*** Bu ifade "يَبْتَغُونَ/***ararlar"*** fiilindeki zamirden bedeldir. Yani "Allah'a onlardan en yakın olan bile vesile ararken diğerlerinin durumu nasıl olur?" Veya "يَبْتَغُونَ/***ararlar"*** fiilinde "hırs gösterirler" manası vardır. Buna göre sanki "İçlerinden hangisi Allah'a daha yakın olacak diye O'na itaat konusunda hırs gösterirler" denilmektedir. Bu âyetin "Onlar hangilerinin Allah'a en yakın olacağı hususunda yol aramışlardır" anlamına gelmesi de muhtemeldir.

مَحْذُورًا/***Sakınılacak bir şey:*** Yani korkulacak bir şey.

وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا
عَذَاباً شَدِيداًۜ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا {٥٨}

***58. Ne kadar şehir varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu, Kitap'ta yazılıdır.***

**وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ/*Ne kadar şehir varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz:*** Bu helak iki farklı şekilde gerçekleşebilir.

**Birincisi:** Kendisinden kaçmanın mümkün olmadığı her insanın eceliyle ölümü ve yok oluşu şeklinde.

**İkincisi:** Allah'tan gelen bir emirle şehrin bir seferde toptan helak edilmesi şeklinde. Bu görüş daha kuvvetlidir. Çünkü birinci görüş ayrıca dile getirilmesine gerek olmayacak şekilde herkes tarafından bilinmektedir. Helak ve azap etme bu âyette zikredilen iki husustur. Bu ikisi gerçekte şehir halkı için vuku bulacaktır. Yani şehir halkını helak edeceğiz veya onlara azap edeceğiz.

Rivayet edildiğine göre Mekke'nin helaki Habeşliler, Medine'nin açlık, Kufe'nin Türkler, Endülüs'ün ise at sürüsü ile gerçekleşecektir. Ebû Cafer b. ez-Zübeyr, Gırnata'nın helakinin nasıl olacağı sorulduğu zaman şöyle dedi: "Oraya Sevre b. Hûd döneminde tevhid ehlinin öldürüldüğü gün azap isabet etmiştir." Kurtuba, İşbiliyye, Tuleytula ve diğer şehirlerin helak edilmesi ise Rumların orayı işgal etmesidir.

**فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا/*Kitap'ta yazılıdır:*** Yani Levh-i Mahfûz'da.

وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا {٥٩}

***59. Bizi âyetler göndermekten engelleyen tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.***

**وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ/*Bizi âyetler göndermekten engelleyen tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır:*** Burada geçen "**الْاٰيَاتِ/*âyetler***" ifadesi ile kâfirlerin talep ettikleri mucizeler

kastedilmektedir. Ancak o mucizeleri gördükleri zaman iman etmemeleri üzerine Allah onları helak etmiştir. Bu âyetin nüzûl sebebi, Kureyşlilerin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Safâ tepesini altına dönüştürmesini istemeleridir.[149] Allah da onların bunu yalanlamaları sonucunda helak olmamaları için bu isteklerini gerçekleştirmeyeceğini bildirmiştir.

Âyette geçen ***"engelleme"*** sözü, bir işi yapmamayı ifade etmektedir. "اَنْ نُرْسِلَ/***Göndermekten"*** ifadesi mahallen mansup, "اَنْ كَذَّبَ/***yalanlamış"*** ifadesi ise mahallen merfudur.

Âyetin devamında onları bu konuda uyarmak için Semûd kavmine mucize olarak gönderilen deveden bahsedilmektedir. Çünkü onların isteği üzerine bu deve kendilerine gönderilmiş ancak bu onların helak edilmelerine sebep olmuştur.

مُبْصِرَةً/***Mubsiraten:*** "Anlaşılır, manası açık" manalarında kullanılmıştır.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا/***Oysa Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz:*** Eğer burada kâfirler tarafından gerçekleştirilmesi talep edilen mucizeler kastedilmiş ise anlam şu şekilde olur: "Allah o mucizeleri kendilerine yakın zamanda gelecek azaba yani helak olmalarına karşı korkutmak için gönderir." Burada kâfirler tarafından istenilmeden gönderilen mucizeler kastedilmiş ise anlam "Allah bu mucizeleri ahiret azabıyla korkutmak amacıyla göndermiştir. Belki bu sayede onlar mucizeleri görürler ve iman ederler" şeklinde olur. Bir görüşe göre ise bu âyetler, gök gürültüsü, deprem, güneş tutulması ve diğer korkutucu unsurlardır.

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِۜ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا
الَّت۪ٓي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِۜ
وَنُخَوِّفُهُمْۙ فَمَا يَز۪يدُهُمْ اِلَّا طُغْيَاناً كَب۪يرًا ﴿٦٠﴾

***60. Hani sana "Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanetlenen***

149 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 258; Nesâî, Tefsîr, no: 310; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 476.

***ağacı ancak insanlar için bir fitne kıldık. Biz onları korkuturuz da bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.***

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ/***Hani sana "Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik:*** Âyetin manası "Rabbinin Kureyş'i çepeçevre kuşattığını vahyettiğimiz zamanı hatırla" şeklindedir. Yani sana onların Bedir savaşında öldürüleceklerini müjdelemiştik. Nitekim "سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ/***O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır"***[150] âyetinde de bu husus vurgulanmaktadır. Âyetin nâzil olduğu zaman henüz Bedir savaşı gerçekleşmemiş olmasına rağmen "اَحَاطَ/***kuşattı"*** fiilinin mazi/geçmiş zaman kalıbında zikredilmiş olması bu olayın mutlak sûrette gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Bir görüşe göre "اَحَاطَ بِالنَّاسِ/***insanları çepeçevre kuşatmıştır"*** sözü "وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ/***Allah seni insanlardan koruyacaktır"***[151] âyetinde de belirtildiği üzere "insanların sana zarar vermesini engelleyecektir, seni onlara karşı himaye edecektir" manasına gelmektedir.

وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ/***Sana gösterdiğimiz o rüyayı ancak insanlar için bir fitne kıldık:*** Burada geçen ***"rüya"*** ile neyin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. İsrâ olayının uyanıklık hâlinde olduğunu söyleyenlere göre bu rüya ile İsrâ olayı kastedilmektedir ve rüya, "göz ile görme" anlamında kullanılmıştır. İsra olayının uykuda olduğunu söyleyenlere göre ise rüya, "uykuda görülen rüya" anlamındadır. Bu görüşe göre "فِتْنَةً/***fitne"*** kelimesiyle, kâfirlerin bu İsrâ olayını yalanlamaları ve bazı Müslümanların da dinden çıkmaları kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre ise bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uykusunda kâfirlerin Bedir savaşında hezimete uğradığını ve öldürüldüğünü gördüğü rüyadır. Bu görüşe göre ***"fitne,"*** kâfirlerin bunu yalanlamasıdır. Bir diğer görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* rüyasında kendisinin Mekke'ye girdiğini görmüş ve Hudeybiye yılında bunu gerçekleştirmek için acele etmiş ancak bunu yapmaktan alıkonulmuştur. Bazı Müslümanlar da bu olay ile sınanmışlardır. Bir görüşe

---

150 Kamer 54/45.
151 Mâide 5/67.

göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* uykusunda minberine Ümeyyeoğullarının çıktığını görmüş ve bu sebeple üzülmüştür.

وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ/***Ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı:*** Burada zakkum ağacı kastedilmektedir. Bu ifade "الرُّءْيَا/***rüya***" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Yani rüyayı ve ağacı insanlar için fitne kıldık. Bu sözün söylenme sebebi Kureyşlilerin cehennemde zakkum ağacının olduğunu duydukları zaman "Ateşin için bir ağaç nasıl olur, oysa ateş ağacı yakar" diyerek bununla alay etmeleridir. Ebû Cehil ise "Ben, tereyağlı hurmadan başka zakkum bilmem" demiştir.

Eğer "Zakkum ağacı Kur'ân'da nerede lanetlenmiştir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Burada o ağacı yiyenlerin lanetlendiği kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise ***"lanet"*** kelimesi burada "uzaklaştırma ve istememe" anlamındadır. Çünkü o ağaç cehennemin dibindedir.

وَنُخَوِّفُهُمْ/***Biz onları korkuturuz:*** Yani Kureyşli kâfirleri korkuturuz.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًاۚ {٦١} قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّۘ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُٓ اِلَّا قَلِيلاً {٦٢} قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُ۬كُمْ جَزَٓاءً مَوْفُورًا {٦٣} وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا {٦٤} اِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلاً {٦٥}

***61. Meleklere "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis "Ben" dedi, "çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!" 62. Dedi ki: "Şu benden üstün kıldığından bir bilgi ver! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun nesline hükmedeceğim!" 63. Dedi ki: "Git! Onlardan kim sana***

***uyarsa, cehennem sizin karşılığınızdır. Tam bir karşılık! 64. Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle şaşırt; atlarınla ve yayalarınla onlara saldır; mallarına, çocuklarına ortak ol, onlara vaat et." Şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez. 65. "Benim kullarım üzerinde senin hiçbir etkin olmayacaktır." Vekil olarak Rabbin yeter.***

**طِينًا/Çamurdan:** Bu kelime temyiz veya "**مَنْ/kimse**" kelimesinden hâl ya da "**خَلَقْتَ/yarattın**" fiilinin mef'ûlüdür.

**قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ/Dedi ki: Şu benden üstün kıldığından bir bilgi ver!**" Bu âyette "**اَرَاَيْتَكَ/eraeyteke**" kelimesinin sonundaki "**كَ/ke**" zamiri hitap amaçlıdır ve i'râbdan mahalli yoktur. "**هٰذَا/Hâzâ**" işaret zamiri ise "**اَرَاَيْتَ/eraeyte**" fiilinin mef'ûlüdür. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Bana tercih ettiğin yani ben daha hayırlı olduğum hâlde benden üstün kıldığın şu kişi hakkında bilgi ver." Söz bazı ifadelerin hazfedilmesi ile kısaltılmıştır. İbn Atiyye'ye göre ise "**اَرَاَيْتَكَ/eraeyteke**" kelimesi burada "bilgi ver" anlamında değil "iyice düşündün mü?" anlamında veya benzeri anlamda kullanılmıştır.

**لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ/Onun nesline hükmedeceğim:** Âyetin manası "Onları mutlaka saptıracağım ve ben yönlendireceğim" şeklindedir. "اِحْتَنَكَ/İhteneke" fiili "hayvanı yedmek, sürmek" anlamına gelmektedir. Bu da hayvanın ağzına vurulan geme sağlam bir ip bağlayarak hayvanı yönlendirmek sûretiyle olur.

**قَالَ اذْهَبْ/Dedi ki: Git!:** İbn Atiyye buradaki ***"git"*** ve sonrasındaki emirlerin emir kalıbında tehdit içerikli ifadeler olduğunu söylemiştir. Zemahşerî'ye göre ise buradaki "gitmek" kelimesiyle gelmenin zıddı kastedilmemektedir. Buradaki anlamı, İblis'in daha önceki konumunun düşürülmesi ve serbest bırakılmasıdır. Bana göre burada "kovulma ve uzaklaştırılma" anlamlarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

**فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَٓاؤُ۬كُمْ/Onlardan kim sana uyarsa, cehennem sizin karşılığınızdır:** Burada şeytana uyanların kastedilmesi için aslında "جَزَٓاؤُ۬هُمْ/"onların karşılığı" denilmesi gerekmekteydi. Ancak âyetin

muhataplarının sayısının âyette hakkında konuşulanlardan fazlalığı ve İblis'in de onlarla birlikte cehenneme girecek olması sebebiyle muhatap sigası kullanılmıştır.

جَزَاءً مَوْفُورًا/**Tam bir karşılık:** Bu ifade hâl konumunda masdardır. "مَوْفُورًا/**Mevfûran**" kelimesi "tam, mükemmel" anlamındadır.

وَاسْتَفْزِزْ/**Şaşırt:** Yani kandır ve aldat.

بِصَوْتِكَ/**Sesinle:** Bir görüşe göre, burada şarkı ve çalgı aletleri, başka bir görüşe göre ise günah işlemeye çağırmak kastedilmektedir.

وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ/**Onlara saldır:** Yani onları korkut. "اَجْلِبْ/**Eclib**" kelimesi "gürültü yapmak, bağırmak" anlamına gelen "جلبة/celebe" kökünden türemiştir.

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ/**Atlarınla ve yayalarınla:** Burada geçen "خَيْل/**hayl**" kelimesiyle hem atlar hem de onlara binen süvariler kastedilmektedir. "رَجِل/**Racil**" kelimesi de "yaya yürüyen" anlamına gelen "رَاجِل/râcil" kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre, "بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ/**atlarınla ve yayalarınla**" sözü "elinden geleni yap, bütün gücünle uğraş" anlamında mecazi bir ifadedir. Bir görüşe göre ise İblis'in şeytanlardan oluşan atları ve yayaları vardır. Başka bir görüşe göre de burada süvariler ve onların kötülükler yapan adamları kastedilmektedir.

وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ/**Mallarına, çocuklarına ortak ol:** İblis'in mallarına ortak olması insanların mallarını faizden kazanması, onları günah olan yerlerde harcaması ve diğer şekillerde gerçekleşmektedir. Çocuklarına ortak olması ise çocukların zina sonucu doğması ve onlara Abduşşems (güneşin kulu), Abdülhâris (İblis'in kulu) ve benzeri isimler vermeleridir.

وَعِدْهُمْ/**Onlara vaat et:** Yani onlara, putların kendilerine şefaatçi olacağı ve benzeri şekilde yalan vaatlerde bulun.

اِنَّ عِبَادِي/**Benim kullarım:** Buradaki **"kullar"** ile, âyetin devamındaki **"Vekil olarak Rabbin yeter"** ifadesinden ve **"Kuşkusuz iman**

***etmiş ve Rabblerine tevekkül eden kimseler üzerinde, onun bir etkisi yoktur"***[152] âyetinden de anlaşılacağı üzere Allah'a tevekkül eden mü'minler kastedilmektedir.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا {٦٦} وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّٓا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا {٦٧} اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلاً {٦٨} اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا {٦٩} وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً {٧٠}

***66. Rabbiniz, lütfundan isteyesiniz diye sizin için gemileri denizde yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir. 67. Denizde başınıza bir kötülük geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında dönersiniz. İnsan çok nankördür. 68. O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra size bir vekil de bulamazsınız. 69. Yahut O'nun, sizi bir kez daha oraya gönderip üzerinize şiddetli bir rüzgâr yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra bundan dolayı kendinize Bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız. 70. Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan gerçekten üstün kıldık.***

152 Nahl 16/99.

**يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ/*Sizin için gemileri yüzdürür:*** Yani onları suda hareket ettirir ve yürütür.

**لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ/*Lütfundan isteyesiniz diye:*** Ticaret ve benzeri şekillerde rızkınızı kazanmanız için.

**الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ/*Denizde bir kötülük:*** Burada "boğulma tehlikesi" kastedilmektedir.

**ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ/*O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider:*** Burada geçen "ضَلَّ/***dalle***" fiili "yok olur, kaybolur" anlamında kullanılmıştır. Yani sizin Allah'tan başka yalvardığınız şeyler aklınızdan ve hafızanızdan silinir gider ve o anda başkasına değil sadece Allah'a sığınırsınız. Öyleyse bu gibi zor durumlarda kendisinden başkasını yanınızda bulamadığınız Allah'tan başkasına nasıl ibadet edersiniz?

**وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا/*İnsan çok nankördür:*** Yani insanlar nimetlere karşı nankörlük yaparlar. "İnsan" kelimesi burada cins anlamda kullanılmıştır.

**اَفَاَمِنْتُمْ/*Emin misiniz?:*** Bu kelimenin başındaki "hemze," kınama, ayıplama ifade etmek, "fe/***fe***" harfi ise atıf için kullanılmıştır. Yani denizde boğulmaktan kurtuldunuz ya peki, karada yere batırılmayacağınızdan emin misiniz?

**حَاصِبًا/*Hâsiben:*** "Taş" veya "taşlar savuran şiddetli rüzgâr" anlamına gelmektedir.

**وَكِيلًا/*Vekil:*** Yani ihtiyaçlarınızı giderecek ve size yardım edecek birini.

**قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ/*Şiddetli bir rüzgâr:*** Burada önüne gelen her şeyi kırıp döken şiddetli rüzgâr kastedilmektedir.

**تَبِيعًا/*Destekçi:*** Yani bizim katımızda size yardım edecek birini.

**وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا/*Onları, yarattıklarımızın birçoğundan gerçekten üstün kıldık:*** Yani Allah, insanları cinlere ve

diğer canlılara üstün kılmış ancak meleklere üstün kılmamıştır. İşte bu sebeple âyette "عَلٰى كَث۪يرٍ/**birçoğundan**" denilmiştir. İnsanların üstün kılınma yönleri sayılamayacak kadar çoktur. Müfessirler, insanların elleriyle yemek yemesi ve ayakta dik durabilmesi gibi bazı üstünlüklerini zikretmişlerdir.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْۚ فَمَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَقْرَؤُ۫نَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلاً {٧١} وَمَنْ كَانَ ف۪ي هٰذِه۪ٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَب۪يلاً {٧٢}

***71. Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar, kitaplarını okuyacaklar ve en küçük bir haksızlığa uğratılmayacaklar. 72. Burada kör olan kimse ahirette de kördür ve yolunu iyice şaşırmıştır.***

بِاِمَامِهِمْ/***Önderleri:*** Bir görüşe göre, burada peygamberler kastedilmektedir. Onlar "Ey falanca peygamberin ümmeti!" diye çağrılacaklardır. Bir başka görüşe göre, kendilerine indirilen kutsal kitap kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise bu önder, amellerinin yazılı olduğu kitaptır.

وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلاً/***En küçük bir haksızlığa uğratılmayacaklar:*** Bu âyette geçen "فَت۪يلاً/***fetîlen***" kelimesi "hurma çekirdiğindeki yarıkta bulunan lif" anlamına gelmektedir. Bu ifade ile onların, yaptıkları amellerinden dolayı az veya çok herhangi bir haksızlığa uğratılmayacakları vurgulanmaktadır. Daha çok olanın gerçekleşmeyeceğini belirtmek için bir şeyin daha azının zikredilmesi yeterlidir.

وَمَنْ كَانَ ف۪ي هٰذِه۪ٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى/***Burada kör olan kimse ahirette de kördür:*** Âyette "ف۪ي هٰذِه۪ٓ/***burada***" sözünde dünyaya, "اَعْمٰى/***kör***" tanımlaması ile "kalbin körlüğüne" işaret edilmektedir. Yani bu dünyada hidayet yoluna ve doğruya karşı kim kör olursa o kişi kıyamet gününde de şaşırmış ve hayırdan ümidini kesmiş şekilde kör olur. Burada "وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى/***ve kıyamet günü de onu kör olarak hasrederiz***" âyetinde

belirtildiği üzere ahirette gözlerinin kör olması da muhtemeldir. Ahirette kör olanlar da yoldan çıkmış olurlar. Çünkü o zaman hidayete ermeleri kendilerine fayda vermez. Âyette geçen ikinci ***"kör"*** ifadesinin tıpkı birinci gibi sıfat ve ism-i tafdil için kullanılan "أَفْعَلُ/ef'alü" kalıbında olması caizdir. Bu görüş âyetin devamındaki "وَاَضَلُّ سَبِيلاً/***ve yolunu iyice şaşırmıştır***" ifadesinde de ism-i tafdil kalıbının kullanılmış olması sebebiyle en kuvvetli görüştür. Böylece ism-i tafdil olan "اَضَلُّ/***edallü***" kelimesi yine ism-i tafdil olan "اَعْمٰى/***kör***" kelimesine atfedilmiş olur. Sîbeveyh bu konuda şöyle demiştir: "Bir kişi için ism-i tafdil kalıbında 'O bundan daha kördür' anlamında 'اَعْمٰى/***kör***' kelimesinin kullanılması caiz değildir. Ancak bu ifade gözün körlüğünü değil kalbin körlüğünü ifadede kullanılabilir."

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَاِذاً لَاتَّخَذُوكَ خَليلاً {٧٣} وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْئاً قَليلاًۗ {٧٤} اِذاً لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا {٧٥}

***73. Başka bir şeyi Bizim adımıza uydurman için seni, neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklardı ve o zaman seni dost edineceklerdi. 74. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, neredeyse onlara birazcık meyledecektin. 75. O zaman hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.***

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ/***Seni, neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklardı:*** Bu âyet Kureyşli müşriklerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Sen bizim bazı dediklerimizi kabul et, biz de senin bazı dediklerini kabul edelim" diye bir teklifte bulunmaları üzerine nâzil olmuştur.[153] Bir görüşe göre ise Sakîf kabilesinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den kendilerine İslâm'a girdikten sonra bir sene Lât ve Uzzâ'ya tapmalarına izin vermesini istemeleri üzerine inmiştir.[154] Bu görüşe göre âyet Medine'de nâzil olmuştur.

153 Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 318.
154 İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf*, II, 684.

**لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ/Başka bir şeyi Bizim adımıza uydurman için:** Âyette geçen "**لِتَفْتَرِيَ/uydurman için"** fiili ile burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kur'ân'da veya dışında kendisine vahyedilen hususlara muhalefet etmesi kastedilmektedir.

**وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلاً/O zaman seni dost edineceklerdi:** Yani eğer sen istediklerini yapsaydın mutlaka seni dost olarak kabul ederlerdi.

**لَوْلَا/Levlâ:** Bu edat bir şeyin olduğundan başka şekilde olmayacağına delalet eder. Burada da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın kendisini sabit kılması ve koruması sebebiyle onlara meyletmesinin mümkün olmadığını ifade eder.

**كِدْتَ/Neredeyse:** Bu fiil de aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara meyletmediğini ifade eder. Zira "كَادَ/neredeyse" fiili "Falanca bu işi neredeyse yapacaktı" cümlesinde kişinin o işi yapmadığını belirttiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara yakınlaşmadığını ve meyletmediğini gösterir. Bu durum da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* açısından bir eksiklik değildir. Çünkü Allah'ın sabit kılması onun müşriklere meyletmesini engellemiştir. Eğer Allah onu sabit kılmamış olsaydı onun müşriklere meyletmesi az bir miktar olurdu. Allah'ın sabit kılması ile artık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ne az ne de çok meyletmiştir ve yakınlaşmıştır.

**اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ/O zaman hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık:** Yani eğer bunu yapmış olsaydın hayatın ve ölümün azaplarının sıkıntılarını sana tattırırdık.

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا
لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا {٧٦} سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا
قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلاً {٧٧}

***76. Onlar seni yurdundan çıkarmak için neredeyse yeryüzünü sana dar edecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar. 77. Senden***

***önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki gelenektir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.***

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ/***Neredeyse yeryüzünü sana dar edecekler:*** Bunu yapacak olanlar Kureyşli müşriklerdir. Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i Mekke'den çıkarmak için uğraşıyorlardı. Bu olay hicretten önce idi. Burada "الْاَرْضِ/***yeryüzü"*** ifadesiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o dönemde yaşadığı şehir olan Mekke kastedilmektedir.

وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا/***O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar:*** Yani eğer onlar seni Mekke'den çıkarırlarsa senin Mekke'den çıkmandan sonra onlar da ancak orada çok az kalabilirler. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'in hem kendisine hem de ashâbına yaptıkları eziyetlerden kurtulmak için hicret ederek Mekke'den Medine'ye gittiğinde onlar da Mekke'de fazla kalmadılar ve Bedir savaşında öldürüldüler.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا/***Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki gelenektir:*** Bu âyetteki "سُنَّةَ/***sünne"*** kelimesi masdar olarak mansubdur ve "âdet, gelenek, kanun" anlamına gelir. Yani bu, Allah'ın resûlleri hakkındaki âdetidir.

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِۜ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً {٧٨} وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِه۪ نَافِلَةً لَكَۗ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا {٧٩} وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْن۪ي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْن۪ي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَص۪يرًا {٨٠} وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً {٨١}

***78. Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir. 79. Gecenin bir kısmında sana mahsus olmak üzere kalkıp onunla uykusuz kal. Rabbinin seni övülen***

***bir makama göndereceği umulur. 80. Ve de ki: "Rabbim! Dürüst girişle girdir ve dürüst çıkışla çıkart. Bana Senin katından yardımcı bir güç ver." 81. Ve de ki: "Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti. Zaten bâtıl yıkılmaya mahkumdur."***

**اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ*/Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namaz kıl; bir de sabah namazını:*** Bu âyette farz namazlara işaret edilmektedir. "دُلُوكِ الشَّمْسِ/***Dülûki'ş-şems"*** ifadesi "güneşin tam tepe noktaya ulaşması" anlamına gelir ve öğle ile ikindi namazına işaret etmektedir. "غَسَقِ الَّيْلِ/***Gaseki'l-leyl"*** ifadesi ise "gece karanlığın basması" anlamında olup akşam ve yatsı namazlarına işaret etmektedir. "وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ/***Ve Kur'âne'l-fecr"*** ise sabah namazıdır. Buradaki "قُرْاٰنَ/***Kur'ân"*** kelimesi "لِدُلُوكِ/***li-dülûki"*** kelimesinin başındaki "lam" harfinin mahalline atfedildiği için mansubdur. Bu "lam" harfi "عِنْدَ/inde" anlamında zarf görevi yapmaktadır. Bir görüşe göre ise "الصَّلٰوةَ/***salât"*** ifadesi üzerine atfedilmiştir. Başka bir görüşe göre "اِقْرَاْ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ/Sabah Kur'ân'ını oku" takdirinde gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Bu âyette sabah namazının "قُرْاٰنَ الْفَجْرِ/***sabah Kur'ân'ı"*** şeklinde ifade edilmesi, sabah namazlarında diğer namazlara oranla daha fazla Kur'ân okunması sebebiyledir. Nitekim sabah namazında iki uzun sûre okunur. Göğe yükselecek olan gece melekleri ile yeryüzüne yeni inen gündüz melekleri sabah namazında bir araya gelirler.

**وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ*/Gecenin bir kısmında sana mahsus olmak üzere kalkıp onunla uykusuz kal:*** Allah Teâlâ bir önceki âyette farz namazları emrettikten sonra bu âyette nafileleri emretmiştir. Âyetin başındaki "مِنْ/***min"*** harfi ba'ziyyedir. "بِهِ/***Onunla"*** ifadesinde ise Kur'ân kastedilmektedir. "تَهَجَّدَ/Teheccede" fiili "uykusuz kalmak" anlamına gelmektedir. Fiilin "tefa'ul" babında gelmesi "bir şeyden (uykudan) çıkışı" ifade etmektedir. "Mezun olmak" anlamına gelen "تحرّج/teharrece" ve günahı terk etmek anlamına gelen "تأثّم/teesseme" fiilleri de böyledir.

**عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا*/Rabbinin seni övülen bir makama göndereceği umulur:*** Buradaki "مَقَامًا مَحْمُودًا/***övülen bir makam"*** ifadesi ile

kıyamet gününde şefaat etme yetkisi kastedilmektedir. “مَقَامًا/***Mekâmen***” kelimesi zarf olduğu için mansubdur.

**وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ/*Ve de ki: Rabbim! Dürüstlükle girmemi sağla:*** Bu âyetteki “مُدْخَلَ/***giriş***” kelimesi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Medine’ye girmesini, “مُخْرَجَ/***çıkış***” ise Mekke’den çıkışını ifade etmektedir. Bir görüşe göre “giriş” kabre girmek, “çıkış” ise yeniden diriltilerek kabirden çıkmaktır. İbn Atiyye ise buradaki giriş ve çıkışı bütün işlerde geçerli olacak şekilde genel manada anlamıştır.

**سُلْطَانًا نَصِيرًا/*Yardımcı bir güç:*** Bir görüşe göre, burada “Benim üstün gelmeme yardım edecek ve benim doğruluğumu kanıtlayacak bir delil” kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre ise “Beni düşmanlarıma karşı üstün kılacak bir güç ve önderlik” anlamına gelmektedir ki bu görüş daha kuvvetlidir.

**وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ/*Ve de ki: Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti:*** Burada “hak”tan kasıt “iman” ve “bâtıl”dan kasıt ise “küfür”dür.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ وَلَا يَز۪يدُ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا خَسَارًا {٨٢} وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُ۫سًا {٨٣} قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِه۪ۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَب۪يلًا۟ {٨٤}

***82. Biz, Kur’ân’dan mü’minler için şifa ve rahmet olan bir şey indiriyoruz ve o zalimlerin ise yalnızca hüsranını artırır. 83. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yanını döner; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer. 84. De ki: “Herkes karakterine göre davranır.” Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.***

**وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ/*Biz, Kur’ân’dan şifa olan bir şey indiriyoruz:*** Bu âyetteki “مِنْ/***min***” harfi “cinsin beyanı” veya “ba‘ziyye” anlamındadır. ***“Şifa”*** ile kalplerdeki şüphe ve cahilliği tedavi eden şey kastedilmektedir. ***“Şifa”*** ile Kur’ân âyetleriyle rukye ve istiâze yapmanın hastalıklara karşı faydalı olmasının kastedilmesi de muhtemeldir.

وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ/**İnsana nimet verdiğimiz zaman:** Burada insan cinsi kastedilmektedir. Çünkü bu özellik insanın karakterindendir. Bir görüşe göre, burada sadece kâfirler kastedilmektedir. Çünkü Allah'tan ancak kâfirler yüz çevirirler.

وَنَاٰ بِجَانِبِه۪/**Yanını döner:** Yani uzaklaşır. Bu ifade tekit ve yüz çevirmenin şeklini beyan için gelmiştir. Bu âyet "نَاءَ/**nâe**" şeklinde de okunmuştur[155] ki ikisi de aynı manadadır.

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِه۪/**De ki: Herkes karakterine göre davranır:** Yani karakterini oluşturan görüşüne ve üslubuna göre davranır.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫تيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا {٨٥} وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِه۪ عَلَيْنَا وَك۪يلًاۙ {٨٦} اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَب۪يرًا {٨٧}

***85. Sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin işlerindendir. Size ilimden sadece biraz verilmiştir. 86. Biz istersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de Bize karşı hiçbir vekil bulamazsın. 87. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak. Çünkü O'nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.***

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ/**Sana ruhu soruyorlar:** Bu soruyu soranlar Yahudilerdir. Bir görüşe göre, Yahudilerin yönlendirdiği Kureyşli müşriklerdir. Cumhura göre, burada ruh ile bedendeki ruh kastedilmektedir. Bunun nefis anlamına geldiği de söylenmiştir. Bir görüşe göre ise ruh burada Cebrail, başka bir görüşe göre ise Kur'ân'dır. Âyetin devamından birinci görüşün doğru olduğu anlaşılmaktadır.

قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي/**De ki: Ruh, Rabbimin işlerindendir:** Yani Allah'ın mahiyetini kendisine sakladığı ve hiç kimsenin muttali olmadığı işlerindendir. Yahudiler Kureyşlilere şöyle diyorlardı: "Muhammed'e ruh

---

155 Ebû Cafer ve İbn Zekvân "نَاءَ" şeklinde, diğerleri ise "نَاٰ" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 346.

hakkında sorun. Eğer size bir şey söylemezse o peygamberdir." Çünkü Yahudilere göre Tevrat'ta ruhun bilgisine sadece Allah'ın sahip olduğu bildirilmekteydi. İbn Büreyde bu konuda şöyle demiştir: "Bu soru Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorulmuştu, o ise ruh'u bilmiyordu. İnsanların ruh ve nefis üzerinde pek çok farklı görüşleri bulunmaktadır ancak bu görüşlerin arasında üzerinde birleşilecek bir görüş yoktur."

**وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلٖيلًا*/Size ilimden sadece biraz verilmiştir:*** Burada bütün insanlara hitap edilmektedir. Çünkü Allah'ın ilmine nazaran onların ilmi azdır. Bir görüşe göre burada özellikle Yahudilere hitap edilmiştir. Âyette insanların ruh hakkındaki bilgiye ulaşamadıklarının belirtilmesi sebebiyle birinci görüş daha kuvvetlidir.

**وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ*/Biz istersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız:*** Yani eğer biz istersek Kur'ân'ı ortadan kaldırır ve onu hem zihinlerden hem de mushaflardan sileriz. Bu âyet bir önceki "وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلٖيلًا/***Size ilimden sadece biraz verilmiştir*** âyetiyle bağlantılıdır. Yani sana vahyettiğimiz bilgiyi gidermemiz bizim kudretimizdedir. Böylece o ilimden senin yanında bir şey kalmaz.

**وَكٖيلًا*/Vekil:*** Yani biz o ilmi giderdikten sonra onu geri döndürmek ve iade etmek için görevi üstlenecek bir kişi.

**اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ*/Ancak Rabbinden bir rahmet olarak:*** Bu ifadenin bir önceki âyetteki ifadeden muttasıl istisna olması muhtemeldir. Buna göre anlam "Rabbinin rahmeti, eğer Kur'ân giderilmiş olsaydı onun gitmesinden sonra onu tekrar sana geri getirirdi" şeklinde olur. Bu ifade munkatı istisna olması durumunda ise anlam "Rabbinin rahmeti onun giderilmesini engeller" şeklinde olur.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهٖيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍۘ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

***88. De ki: And olsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini getiremezler. 89. Muhakkak ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkâr ederek yüz çevirdi.***

**قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ*/De ki: And olsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, onun benzerini getiremezler:*** Burada, Kur'ân'ın içerdiği ve insanların bilemeyeceği ve ulaşamayacağı ilâhî ilimler, açık deliller ve hayret verici manalar yönüyle bütün mahlûkatın onun bir benzerini getirmekten aciz oldukları beyan edilmektedir. Oysa Kur'ân'da bunların hepsi tam olarak bulunmaktadır. Âlimlerin çoğunluğu, insanların onun fesahati, nazmının güzelliği ve pek çok mucizevi yönlerinin bulunması -ki biz bunlardan on beşini başka bir yerde zikretmiştik- sebebiyle benzerini getirmekten aciz olduklarını söylemektedir.

**ظَهِيرًا*/Zahîran:*** Yani destek olan, yardımcı.

**وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ*/Muhakkak ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık:*** Yani biz onlar için bütün faydalı ilimleri, sağlam delilleri ve açık kanıtları beyan ettik. Bu da bizim zikrettiğimiz üzere Kur'ân'ın mucize yönünün içindeki mesajlar ve ilimler olduğunu göstermektedir.

**فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا*/Yine de insanların çoğu inkâr ederek yüz çevirdi:*** Burada geçen "كُفُورًا/***küfûran***" kelimesi "bile bile, inatla inkâr etmeyi" ifade etmektedir ve olumsuz anlama sahip olduğu için "اَبٰى/***ebâ***" fiili sebebiyle mansubdur.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًاۙ {٩٠} اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيراًۙ {٩١} اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلاًۙ {٩٢} اَوْ

يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَّاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَاباً نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَراً رَسُولاً ﴿٩٣﴾

***90. Onlar "Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız" dediler. 91. "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. 92. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar düşürmelisin veya Allah'ı ve melekleri ön tarafa getirmelisin. 93. Ya da altından bir evin olmalı veya göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece çıktığına da asla inanmayız." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim."***

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا/***Onlar "Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız" dediler:*** Bu sözü söyleyenler Kureyş'in ileri gelenleridir. Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu âyetlerde zikredilen türlü türlü olağanüstü olayları gerçekleştirmesini istemişlerdi. Bir görüşe göre, bu sözü söyleyen Abdullah b. Übey b. Ebî Ümeyye b. el-Mugîre'dir. Bu kişi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halasının oğludur ve bu âyetin nâzil olmasından sonra Müslüman olmuştur.

يَنْبُوعًا/***Yenbûan:*** "Su pınarı, kaynak" anlamındadır. Müşrikler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Mekke'de su az bulunmaktadır. Bu yüzden bizlere bir su pınarı fışkırt" demişlerdir.

اَوْ تُسْقِطَ السَّمَّاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا/***Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar düşürmelisin:*** Bu âyette ***"Dilesek onları yere batırırız ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz"***[156] âyetine işaret edilmektedir. "كِسَفًا/***Kisefen***" kelimesi "parça" anlamına gelen "كِسْفَةٌ/kisfe" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime "كِسْفًا/***kisfen***" şeklinde okunduğunda ise "tek bir parça" anlamına gelmektedir.[157]

---

156 Sebe 34/9.

157 Nâfi', Âsım ve İbn Âmir "كِسَفًا" şeklinde, diğerleri ise "كِسْفًا" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 98.

**قَبِيلاً/Ön tarafa:** Bir görüşe göre anlam "karşımıza ve gözümüzün önüne" şeklindedir. Başka bir görüşe göre ise "Senin doğruluğunu ispatlamak için ve şahit olarak" şeklindedir. Zira "القبالة/el-kabâle" kelimesi "ispat etmek, garanti etmek" anlamına gelmektedir.

**بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ/Beytün min zuhrufin:** Yani altından yapılmış bir ev.

**قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي/De ki: Rabbimi tenzih ederim:** Bu söz onların isteklerinden duyulan hayreti veya "Allah'ı getirmelisin" sözlerinden ve kâfirlerin talep ettikleri edep dışı olan şeyleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den istemelerinden dolayı Allah'ı tenzih amacıyla söylenmiştir.

**هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَراً رَسُولاً/Ben sadece beşer bir elçiyim:** Yani ben sadece bir insanım, bu sebeple sizin istediklerinizi yerine getirmek benim gücüm dâhilinde değildir ve ben bir elçi olduğum için benim görevim sadece tebliğ etmektir.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا {٩٤} قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكاً رَسُولاً {٩٥} قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا {٩٦}

***94. Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların inanmalarını sırf "Allah, elçi olarak bir insan mı gönderdi?" demeleri engellemiştir. 95. De ki: "Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik." 96. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir."***

**اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا/Sırf "Allah, elçi olarak bir insan mı gönderdi?" demeleri:** Âyette insanların iman etmelerini engelleyen hususun elçi olarak bir insanın gönderilmiş olmasını inkâr etmeleri olduğu vurgulanmaktadır.

**قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ/*De ki: Eğer yeryüzünde melekler olsaydı:*** Âyetin manası şöyledir: "Eğer yeryüzü halkı melekler olsaydı onlara gönderilen elçi de mutlaka melek olurdu. Ancak onlar insan olduğu için onlara gönderilen elçi de kendi türlerindendir."

Âyette geçen "مُطْمَئِنِّينَ/***mutmainnîne***" kelimesi "yeryüzünde iskan edenler" anlamına gelmektedir.

**شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ/*Benimle sizin aranızda şahit olarak:*** En'âm sûresinde bu konuda açıklamalar yapılmıştı.

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهٖۜ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيراً {٩٧} ذٰلِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَاماً وَرُفَاتاً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقاً جَدِيداً {٩٨}

***97. Allah kime hidayet verirse, işte doğru yolu bulan odur; kimi de hidayetten uzak tutarsa, artık onlara Allah'tan başka dostlar bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır olarak yüzükoyun haşrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, söndükçe onun alevini artırırız. 98. Cezaları işte budur! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve "Sahi bizler bir kemik yığını ve un ufak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?" demişlerdir.***

**عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا/*Kör, dilsiz ve sağır olarak:*** Bir görüşe göre bunlar kâfirlerin kıyamet günündeki şaşkınlıklarını belirten mecazi ifadelerdir. Başka bir görüşe göre ise onların kabirlerinden kalktıklarında kör, dilsiz ve sağır olacaklarını belirten hakiki anlamda kullanılmıştır.

**كُلَّمَا خَبَتْ/*Söndükçe:*** Yani alevi sakinledikçe. Burada cehennem ateşinin onların etlerini yediği zaman ateşinin azalması üzerine onların vücutlarının değiştirileceği ve sonra da ateşin daha fazla alevli hâle geleceği anlatılmaktadır.

**وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَاماً/“Bizler bir kemik yığını olduktan sonra mı?” dediler:** Bu ifade onların yeniden dirilmeyi imkânsız olarak gördüklerini belirtmektedir. Bu âyette geçen “**رُفَاتاً/rufâten”** kelimesi ve iki soru bulunması hakkındaki açıklamalar daha önce geçmişti.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى
اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلاً لَا رَيْبَ ف۪يهِ فَاَبَى الظَّالِمُونَ
اِلَّا كُفُوراً ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّ۪ٓي اِذاً
لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوراً ﴿١٠٠﴾

***99. Görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir! Onlar için şüphe olmayan bir ecel belirledi. Ama zalimler, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler. 100. De ki: “Rabbimin rahmetinin hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanacağı korkusuyla elde tutardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!”***

**اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ/Görmediler mi ki, Allah:** Bu âyet yeniden diriltilmeyi ispatlamaktadır. Zira gökler ve yer insanlardan daha büyük olduğu için onları yaratma gücüne sahip olan Allah'ın, insanların bedenlerini de yok olmalarından sonra tekrar diriltmeye hayli hayli gücü yeter. Âyetin başında geçen **“görmediler mi?”** sorusunda kalp gözüyle görmek kastedilmektedir.

**اَجَلاً لَا رَيْبَ ف۪يهِ/Şüphe olmayan bir ecel:** Bu, kıyamet vakti veya insanın ölüm zamanıdır.

**قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ/De ki: Eğer siz sahip olsaydınız:** Burada geçen “**لَوْ/lev”** edatı bir şeyin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Bu edattan sonra açık veya gizli bir fiil gelmelidir. Bu sebeple bu âyette ondan sonra “تَمْلِكُونَ/sahip oluyorsunuz” fiili takdir edilir. Sonrasında açık olarak gelen ikinci “**تَمْلِكُونَ/sahip oluyorsunuz”** fiili birinciyi açıklamaktadır. Yine buradaki “**اَنْتُمْ/siz”** zamiri ise gizli “تَمْلِكُونَ/sahip oluyorsunuz” fiilindeki zamiri tekit etmektedir.

خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّي/***Rabbimin rahmetinin hazinelerine:*** Yani mallara ve rızıklara.

اِذاً لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ/***Harcanacağı korkusuyla elde tutardınız:*** Yani eğer siz hazinelere sahip olsaydınız bile fakirlik korkusuyla onları vermeyip elde tutardınız. "الْاِنْفَاقِ/***Harcama***" kelimesiyle burada harcamanın sonucu yani "fakirlik" kastedilmektedir. "اَمْسَكْتُمْ/***Elde tuttunuz***" fiilinin mef'ûlü mahzûftur. Zemahşerî, cimri olan kişiye "مُمْسِكٌ/elde tutan" denilmesi sebebiyle bu fiilin "cimrilik yaptınız" manasında olduğu için mef'ûlünün olmadığını söylemiştir. Âyette, Allah'ın cömert ve zengin olmasına karşılık, insanların cimrilik ve fakirlik korkusu gibi özelliklere sahip oldukları vurgulanmaktadır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنِي اِسْرَٓائِلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا {١٠١} قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَٓا اَنْزَلَ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَۚ وَاِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُوراً {١٠٢}

***101. And olsun Biz, Musa'ya açık dokuz âyet verdik. Haydi İsrailoğullarına sor. Musa onlara geldiğinde Firavun ona "Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!" dedi. 102. Dedi ki: "Pekâlâ biliyorsun ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!"***

تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ/***Açık dokuz âyet:*** Bunlardan beş tanesi şunlardır: Tufan, çekirge, haşere, kurbağa ve kan. Diğer dört tanesi ise asanın yılana dönüşmesi, Musa'nın elinin koynundan beyaz olarak çıkması, dilindeki düğümün çözülmesi ve denizin yarılmasıdır. Tur dağının üzerlerine kaldırılması ve bir taşın diğerinin üzerinden düşmesiyle taştan suyun fışkırması da bunların arasında sayılmıştır. Aynı şekilde yıllarca başıboş dolaşmaları ve meyvelerin eksiltilmesi de bu âyetler arasında zikredilmiştir.

Rivayet edildiğine göre, bazı Yahudiler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu dokuz âyeti sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle dedi: ***"Bunlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız, hırsızlık yapmamanız, zina etmemeniz, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymamanız, bir hükümdarı öldürmek için uzağa gitmemeniz, sihir yapmamanız, faiz yememeniz, namuslu kadınlara zina iftirası atmamanız, savaşta cepheden kaçmamanız ve özellikle siz Yahudilerin Cumartesi yasağını çiğnememenizdir."***[158]

**فَسْـَٔلْ بَنِي اِسْرَٓائِلَ/*Haydi İsrailoğullarına sor:*** Yani senin döneminde yaşayan İsrailoğullarına, onların da sana imanlarının artması için Musa kıssasıyla ilgili anlattığımız hususları sor. Bu yoruma göre âyet Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap etmektedir. Zemahşerî'ye göre ise bu âyetin manası "Biz Musa'ya 'Firavun'dan İsrailoğullarını iste!' dedik. Yani onları seninle birlikte göndermesini iste" şeklindedir. Nitekim Musa, Firavun'a "İsrailoğullarını benimle birlikte gönder" demiştir. Bu yoruma göre âyette, Musa'ya hitaben söylenen ***"iste"*** emrinden önce gizli bir "dedik" fiili bulunmaktadır. Zemahşerî ayrıca âyetin manasının "İsrailoğullarından seni desteklemelerini ve senin yanında olmalarını iste" şeklinde olmasının da muhtemel olduğunu söylemiştir.[159] Buna göre de âyette Musa *aleyhisselâm*'a hitap edilmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

**اِذْ جَٓاءَهُمْ/*Onlara geldiğinde:*** Burada ***"onlara"*** zamiriyle Musa *aleyhisselâm* döneminde yaşayan İsrailoğulları kastedilmektedir. "**اِذْ/*İz"*** edatının âmili ise birinci görüşe göre "**اٰتَيْنَا مُوسٰى/*Musa'ya verdik"*** ifadesi veya gizli bir fiildir. Zemahşerî'nin görüşüne göre ise âmil mahzûftur.

**مَسْحُورًا/*Büyülenmiş:*** Bu ifade burada ve Furkan sûresinde "kendisine sihir yapılmış ve aklı karışmış" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre ise "sihirbaz, büyücü" manasındadır.

**لَقَدْ عَلِمْتَ/*Pekâlâ biliyorsun:*** Burada Firavun'a hitap edilmektedir. Burada, tıpkı "**وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا/*Kendileri de bunların***

158 Tirmizî, no: 2733; Nesâî, *Sünen*, VII, 111; İbn Mâce, no: 3705.
159 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 651.

***hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde, sırf zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler"***[160] âyetinde olduğu gibi Firavun'un bu âyetleri Allah'ın indirdiğini iyi bilmesine rağmen inadından dolayı inkâr ettiği belirtilmektedir. Âyette "هَٓؤُلَٓاءِ/***bunları***" ifadesiyle Allah'ın indirdiği dokuz âyete işaret edilmektedir.

مَثْبُوراً/***Mahvolduğunu:*** Yani helak edilmiş. Bir görüşe göre "mağlup olmuş," başka bir görüşe göre, "hayırdan uzaklaştırılmış" anlamlarına gelmektedir. Musa *aleyhisselâm,* Firavun'un kendisine söylediği ***"Ey Musa! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!"*** sözüne karşılık ***"Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!"*** şeklinde mukabelede bulunmuştur.

فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعاًۙ {١٠٣} وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي اِسْرَٓائِلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفاً {١٠٤} وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَۜ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًاۢ {١٠٥}

***103. Derken, onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden Biz onu ve maiyetindekilerin hepsini boğduk. 104. Arkasından da İsrailoğullarına "O topraklarda oturun! Ahiret vaadi tahakkuk edince, hepinizi bir araya getireceğiz" dedik. 105. Biz onu hak ile indirdik; o da hak ile indi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.***

فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ/***Derken, onları ülkeden çıkarmak istedi:*** Yani Mısır topraklarından.

اسْكُنُوا الْاَرْضَ/***O topraklarda oturun:*** Yani Şam diyarında.

لَفِيفاً/***Lefîfen:*** Yani topluca karışık hâlde.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ/***Biz onu hak ile indirdik; o da hak ile indi:*** Burada "onu" zamiriyle "Kur'ân" kastedilmektedir. ***"Hak ile"*** sözüyle

160 Neml 27/14

her ikisinde de "iyiyi ve doğruyu kapsayıcı olarak" denilmek istenmektedir. Bir görüşe göre, birinci ***"hak ile"*** sözü bu anlamda olmakla birlikte ikinci geçtiği yerde bâtılın zıt anlamlısı olarak kullanılmıştır. Yani içerdiği bilgilerde, emirlerde ve yasaklarda gerçek olarak.

وَقُرْاٰناً فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً {١٠٦} قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّداًۙ {١٠٧} وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً {١٠٨} وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَز۪يدُهُمْ خُشُوعاً {١٠٩}

***106. Kur'ân'ı insanlara dura dura okuyasın diye ayırdık ve onu peyderpey indirdik. 107. De ki: İster ona inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o okununca, derhal boyunları üzere secdeye kapanırlar; 108. Ve derlerdi ki: "Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir." 109. Ağlayarak boyunları üzere yere kapanırlar ve onların huşusunu artırır.***

**وَقُرْاٰناً فَرَقْنَاهُ*/Kur'ân'ı ayırdık:*** Burada geçen "**قُرْاٰناً*/Kur'ânen*"** kelimesi "beyan ettik, açıkladık" anlamında gizli bir fiilden dolayı mansubdur.

**عَلٰى مُكْثٍ*/Dura dura:*** Bir görüşe göre, bu ifadenin manası "onu okurken yavaş yavaş, hakkını vere vere davran," başka bir görüşe göre ise "nâzil olurken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem'*in risaletle görevlendirilmesinden vefatına kadar yaklaşık yirmi sene boyunca parça parça uzun sürede" şeklindedir.

**قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا*/De ki: İster ona inanın, ister inanmayın:*** Bu emir onları tahkir etme ve önemsizliğini vurgulama amaçlıdır. Burada sanki şöyle denilmektedir: "Siz inansanız da inanmasanız da fark etmez. Çünkü sizin bir değeriniz yoktur. Ancak önceki dönemlerde yaşamış olan ilim ehlinin bir değeri vardır ki onlar da ehli kitap içerisindeki gerçek imana sahip mü'minlerdir."

**اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ/Bundan önce kendilerine ilim verilen kimseler:** Yani ehli kitaptan iman etmiş olanlar. Bir görüşe göre bunlar Amr b. Nevfel ve Varaka b. Nevfel gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilmesinden önce Haniflik inancı üzere olanlardır. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Bu cümle önceki bölümdeki ifadenin sebebini bildirmektedir. Buna göre âyetin manası şu şekildedir: "Siz ona iman etmeseniz bile sizlerden daha bilgili olanlar ona iman etmişlerdir."

**وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ/Boyunları üzere yere kapanırlar:** Yani boyunlarının yanı üzere. Buna benzer şekilde "iki eli ve ağzı üzerine yere kapandı" denilmektedir. "**الْاَذْقَان/el-Ezkân**" kelimesi "yüzün en altı, sakalların bulunduğu yer" anlamına gelen "ذَقَنٌ/zekanun" kelimesinin çoğuludur. Bu bölümde ***"boyunları üzere yere kapanırlar"*** ifadesi iki defa geçmektedir. Bunlardan birinci secdeye kapanmayı, diğeri ise ağlayarak yere kapanmayı ifade etmektedir.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً {١١٠}

***110. De ki: "İster 'Allah' deyin, ister 'Rahmân' deyin. Hangisini deseniz de en güzel isimler O'nundur." Namazında açıktan okuma, onda tamamen de kısma ikisinin arası bir yol tut.***

**قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ/De ki: İster "Allah" deyin, ister "Rahmân" deyin:** Bu âyet, Kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Ya Allah, ya Rahmân"*** diyerek dua ettiğini işitince "Muhammed bize tek bir ilâha dua etmemizi emrediyor ama o iki ilâha dua ediyor" demeleri üzerine nâzil olmuştur.[161] Buradan anlaşıldığı üzere Allah veya Rahmân kelimeleri aynı varlığın isimleridir. Bu sebeple kişi bu isimlerden istediğini söyleyerek dua edebilir. Bu âyette "dua" kavramı tıpkı "دعوت ولدي زيدا/Oğluma Zeyd ismini verdim" cümlesinde olduğu gibi "nidâ etme, seslenme" anlamında değil "isimlendirme" anlamındadır.

---

161 Bu hadis zayıftır. Kaynağı daha önce zikredilmişti.

***أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى/Hangisini deseniz de en güzel isimler O'nundur:*** Burada geçen "أَيًّا/***eyyen***" edatı şart ismidir ve "تَدْعُوا/***ted'û***" fiilinin mef'ûlü olduğu için mansubdur. Tenvinli olması ise muzafun ileyhine karşılık olması amacıyladır. "مَا/***Mâ***" edatı tekit amaçlı zaid bir kelimedir. "لَهُ/***O'nundur***" kelimesindeki "***O***" zamiri ile "Allah," ismi değil kendisi kastedilmektedir. Buna göre anlam şöyle olur: "Dua ettiğiniz bu iki isim de güzeldir. Çünkü bütün güzel isimler O'nundur." Âyetteki "لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى/***en güzel isimler O'nundur***" ifadesi şartın cevabı konumundadır. Bunun manasında cevabın sebebi bulunmaktadır. Zira Allah'ın bütün isimleri güzel olursa bu iki ismi de doğal olarak güzel olur.

***وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا/Namazında açıktan okuma, onda tamamen de kısma:*** Bu âyette geçen "تُخَافِتْ/***tuhâfit***" fiili "gizleme, saklama" anlamına gelmektedir. Âyetin iniş sebebi, Allah Resûlü'nün namaz kılarken Kur'ân'ı yüksek sesle açıktan okuması sebebiyle bunu duyan müşriklerin Kur'ân'a ve onu indirene sövmeleridir.[162] Bundan dolayı Allah Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e namazlarında Kur'ân'ı kendisiyle namaz kılan ashâbının duyabilmesi ama müşriklerin de işitmemesi için çok yüksek sesle veya tamamen içinden değil ikisi arasında orta seviyede okumasını emretmiştir. Bir görüşe göre burada "Ne bütün namazlarında açıktan oku ne de bütün namazlarında gizli oku, sünnette belirtildiği üzere bazılarında açıktan bazılarından gizli oku" denilmek istenmiştir. Yine bir görüşe göre buradaki "صَلَاة/***salât***" kelimesi "dua" anlamındadır.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَم يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيراً {١١١}

***111. "Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, acizlikten ötürü bir veliye ihtiyacı olmayan Allah'a hamd olsun" de ve O'nu tam manasıyla yücelt!***

***وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ/Acizlikten ötürü bir veliye ihtiyacı olmayan:*** Yani Allah'ın acizlikten kurtulması için bir yardımcıya ihtiyacı yoktur. Çünkü

162 Buhârî, no: 4722; Müslim, no: 446.

Allah Teâlâ güçlüdür ve O'nun kendisini himaye edecek bir veliye ihtiyacı yoktur. Bu yoruma göre velayet reddedilmektedir. Çünkü Allah bundan müstağnidir. Ancak Allah Teâlâ, kullarından dilediği kişiyi sevdiği ve değer verdiği için veli edinebilir. Taberî bu âyet hakkında şunları söylemiştir: Âyette geçen ***"Çocuk edinmeyen"*** ifadesi Allah'a çocuk nispet eden Hristiyanlara ve Yahudilere bir reddiyedir. ***"Ortağı bulunmayan"*** ifadesi müşriklere reddiyedir. ***"Acizlikten ötürü bir veliye ihtiyacı olmayan"*** ifadesi ise "Allah'ın velileri olmasaydı Allah aciz kalırdı" diyen Sâbiîlere reddiyedir.[163] Allah onların söyledikleri şeylerden yücedir.

***وَكَبِّرْهُ/O'nu yücelt!:*** Bu ifade âyetin başındaki ***"De ki!"*** emri üzerine atfedilmiştir. Bu yüceltmenin kalp ile yüceltme anlamında veya dil ile "Allahu ekber" demek sûretiyle olması da muhtemeldir.

---

163 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 590.

# سُورَةُ الْكَهْفِ

# 18. KEHF SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا{١} قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْساً شَدِيداً مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْراً حَسَنًا{٢}مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا {٣} وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا {٤} مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِباً {٥}

***1-4. Hamd olsun Allah'a ki, O, kendi tarafından çetin bir azap ile ikaz etmek, iyi iş ve davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için, içinde ebedî kalacakları güzel bir ecir bulunduğunu müjdelemek ve "Allah evlat edindi" diyenleri de uyarmak için kuluna, kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru Kitab'ı indirdi. 5. Ne onların ("Allah evlat edindi" diyenlerin) ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.***

**اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ/Hamd olsun Allah'a ki, O, kuluna Kitab'ı indirdi:** Buradaki kul, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir ve Allah onu onurlandırmak, kendisine olan yakınlığını ve özel oluşunu bildirmek için onu kullukla vasıflandırmıştır. Kitap ise Kur'ân'dır.

**وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا/Kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan:** "Ayn" harfinin kesrelenmesiyle şekillenen "**عِوَجًا/ıvecen**" kelimesi anlam bilgisi olarak "kolay anlaşılamayan" manasına gelen bir kelimedir. Kişiler için fetha ile kullanımında ise "değnek ve benzerleri" manalarına gelmekle beraber "doğru olmayan" manasına da gelir. Bir görüşe göre bu âyette "Çelişki ve bozukluğun olmaması" anlamında geçmektedir. Bir başka görüşe göre ise burada "Allah onu (Kur'ân'ı) mahlûk kılmamıştır" anlamı kastedilmektedir. Ancak âyetin lafzı bundan daha genel bir anlam içermektedir.

**قَيِّمًا/Dosdoğru:** Yani "müstakîm, sağlam, düz" manasındadır. Bir görüşe göre "Yüce Allah'ın emriyle dosdoğru yaratma" anlamındadır. Bir başka görüşe göre "Diğer kitapları tasdik etmesiyle dosdoğru" anlamındadır. "**قَيِّمًا/Kayyimen**" kelimesinin mansub olarak okunması "**الْكِتَابَ/el-Kitâb**" kelimesinin hâli olmasından dolayıdır. Buradaki âmil "**اَنْزَلَ/enzele**" fiilidir. Zemahşerî bu görüşü hâl ve zi'l-hâli birbirinden ayırdığı için uygun görmemiş ve "جَعَلَهُ قَيِّمًا/Onu dosdoğru kılmıştır" takdirinde âmilin gizli bir fiil olduğu görüşünü tercih etmiştir.[164]

**لِيُنْذِرَ/Uyarmak için:** Bu ifade "**اَنْزَلَ/enzele**" ya da "**قَيِّمًا/kayyimen**" kelimeleriyle bağlantılıdır. Bu fiilin fâili olan gizli özne "Kitab" veya "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*"e ait olan zamirdir.

**بَأْسًا/Be'sen:** "Azap" demektir.

"İnsanlar" anlamına gelen ikinci mef'ûl, tıpkı yine bu sûrenin dördüncü âyetindeki "**وَيُنْذِرَ الَّذ۪ينَ/onları uyarmak için**" cümlesinde mananın kendisine delalet etmesi sebebiyle hazfedildiği gibi bu âyette de hazfedilmiştir.

---

164 *Keşşâf*, II, 657.

**مِنْ لَدُنْهُ/*Kendi tarafından:*** Yani O'nun katındandır. Buradaki "O" zamiri Allah'a döner.

**اَجْرًا حَسَنًا/*Güzel bir karşılık:*** Yani cennettir.

**مَاكِثِينَ فِيهِ/*İçinde ebedî kalacakları:*** Yani devamlı kalıcıdırlar. "مَاكِثِينَ/ ***Mâkisîne"*** kelimesi "لهم/***lehüm"***deki zamirden hâl olması sebebiyle mansub olarak okunmaktadır.

**وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا/*"Allah çocuk edindi" diyenleri uyarmak için:*** Burada kastedilenler, İsa *aleyhisselâm* hakkında söyledikleri sözleri sebebiyle Hristiyanlar; Üzeyr hakkında söyledikleri sözleri sebebiyle Yahudiler; melekler hakkında söyledikleri sözleri sebebiyle de bazı Araplardır.

**مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ/*Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur:*** Buradaki "بِهِ/ ***bihî"*** kelimesindeki zamir ile "onların sözleri" veya "çocuk" kelimesi kastedilmektedir.

**كَبُرَتْ كَلِمَةً/*Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu!:*** "كَبُرَتْ كَلِمَةً/ ***Keburat kelimeten"*** kelimesi temyiz olmak üzere mansub olarak okunmaktadır. Bir görüşe göre ise hâl olduğu için mansubdur. Buradaki "كَلِمَةً/kelimeten" ifadesi ile onların ***"Allah evlat edindi"*** şeklindeki sözleri kastedilmektedir. Bu yoruma göre ise zamir "كَبُرَتْ/***keburat"*** kelimesine döner.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفاً {٦} اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً {٧} وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيداً جُرُزاً {٨}

***6. Demek sen, bu söze (Kur'ân'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin! 7. İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir ziynet***

***yaptık. 8. Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz.***

**فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ/*Neredeyse kendini harap edeceksin:*** Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adeta kendisini gam ve üzüntü sebebiyle öldüreceği belirtilmektedir. Âyette müşriklerin inanmamaları sebebiyle üzüntüye düşen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i teselli etme amacı güdülmektedir.

**عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ/*Arkalarından:*** Bu ifadede açık istiâre ile sanki inanmayanların aşırı tepki göstererek uzaklaştıkları ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de üzülerek onların arkasından gittiği ifade edilmektedir.

**اَسَفًا/*Üzülerek:*** Bu kelime mef'ûlün li-eclih olduğu için mansub olarak okunmuştur. Âmili ise "**بَاخِعٌ نَفْسَكَ/*bâhiun nefseke*"** kelimesidir.

**اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا/*Biz yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık:*** Burada güzel olan ve ayrıca güzelleşme amacıyla kullanılan elbiseler, yiyecekler, ağaçlar ve nehirler gibi şeyler kastedilmektedir.

**لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا/*Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye:*** Yani dünyanın süsüne karşı hangisinin daha zahit olacağını sınamak için…

**وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا/*Biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak yapacağız:*** Bu âyette dünyanın ve süsünün yok olacağı haber verilmektedir. "**صَعِيدً/*Saîd*"** kelimesi "toprak," "**جُرُزًا/*cürüz*"** kelimesi ise "üzerinde bitki olmayan arazi" demektir. Yani yeryüzünde olan bütün süsler yok olacak ve yeryüzü görkemli bir yeşillik iken çorak bir alana dönüşecek.

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا
عَجَباً {٩} اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ
لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَداً {١٠}

**9. (Resûlüm)! Yoksa sen, Bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun? 10. O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!" demişlerdi.**

أَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّق۪يمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا/***Yoksa sen, Bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?:*** "أَمْ/***Em***" kelimesi soru edatıdır. Âyetin manası şöyledir: "Onların şaşılacak bir şey olduklarını mı zannettin? Bilakis bizim diğer âyetlerimiz daha yüce ve daha şaşılacak âyetlerdir." "الْكَهْفِ/***el-Kehf***" kelimesi "geniş mağara" anlamındadır. "الرَّق۪يمِ/***er-Rakîm***" ise onların köpeklerinin ismidir. Bir görüşe göre "Rakîm, Ashab-ı Kehf'in sığındığı mağaranın kapısında bulunan ve onların isimlerinin yazıldığı bir levhadır." Başka bir görüşe göre "İnandıkları dinlerinin ve o dinin kurallarının yazıldığı bir kitaptır." Bir diğer görüşe göre "Mağaranın karşısında bulunan bir köydür." Bir başka görüşe göre de "O mağaranın içinde bulunduğu dağın adıdır." İbn Abbâs "Rakîm'in manasını bilmiyorum" demiştir.

اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ/***O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlardı:*** O gençlerin kıssasını uzun olması sebebiyle burada özet olarak anlatmakla yetineceğiz. İnsanların çoğu bu kıssa hakkında gerçek olup olmadıkları tam bilinmeyen birçok bilgi nakletmiştir. Onlar mü'min bir gruptu. Ülkelerinin kralı ise tüm mü'minleri öldüren kâfir birisiydi. Bu yüzden inançlarını korumak için oradan kaçtılar ve Allah'a ibadet etmek maksadıyla mağaraya girip kraldan ve kavminden saklandılar. Sonra kral onların takip edilmesini emretti. Takip edenler onları saklandıkları mağarada buldular ve durumu krala bildirdiler. Kral da ordusuyla mağaraya doğru hareket etti. Askerlerine mağaraya girmelerini emretti ancak mağaraya girmeye korktular. Krala "Onları bırak, mağarada açlık ve susuzluktan ölsünler" dediler. Oysa Allah onları daha öncesinde ağır bir uykuya daldırmıştı. Bu şekilde uzun bir süre kaldılar. Sonra Allah onları uyandırdı. Onlarsa uykuda bir ya da birkaç gün geçirdiklerini zannettiler. Kendilerinden birini yanlarında olan para ile yiyecek almaya gönderdiler. Satıcı ise o paralara şaşırdı[165] ve "Bu dirhemler çok eski, falan kralın zamanından kalmadır.

---

165 *el-Muharrarü'l Vecîz*, III, 529.

Bunları nereden buldun?" diye sordu. Sonra bu olay insanlar arasında yayıldı. Mağaradan gelen adam "Ben ve arkadaşlarım dün buradan kaçarak bir mağaraya sığındık" dedi. Bunun üzerine oradaki insanlar bu gençlerin eski bir zamanda mağaraya saklanan ve peşlerinden gidildiğinde ise ölü hâlde bulunan kişiler olduklarını anladılar.

Onların saklandıkları mağaranın yeri konusunda birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, o mağara Filistin'e yakın bir yerdedir. Bir grup âlim ise o mağaranın, Endülüs'te Gırnata tarafında yer alan, Lûşe yakınlarında olduğunu ve içinde ölüler ile beraber köpeklerinin de bulunduğunu söylemiştir. İbn Atiyye de bu şekilde nakletmektedir.[166] Bunun yanında İbn Atiyye, onların yanına girdiğini, üstlerinde bir mescid ve yakınlarında da sadece bazı duvarları kalan "Rakîm" denilen bir bina olduğunu söylemiştir. Rivayet edildiğine göre, o gençlerin döneminde hüküm süren kralın adı Dakyus idi. Nitekim o bölgede "Dakyus şehri" adı verilen bir şehrin kalıntıları da mevcuttur.[167] Allah en iyisini bilir.

Bu anlatılanların doğruluğunun uzak bir ihtimal olduğunu gösteren delillerden biri de Muâviye'nin onların yaşadığı bölgeye uğradığının ve onların bulunduğu mağaraya girmek istediğinin rivayet edilmesidir.[168] Oysa Muaviye Endülüs'e hiçbir zaman gitmemiştir. Aynı şekilde Lûşe mağarasındaki ölüleri insanlar gördükleri zaman onlardan hiçbiri Allah'ın Ashâb-ı Kehf hakkında bahsettiği korkuyu hissetmemiştir.

فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنٖينَ عَدَداًۙ {١١} ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ
لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُٓوا اَمَداً {١٢}

***11. Bunun üzerine Biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (onları uykuya daldırdık). 12.***

---

166 *el-Muharrarü'l Vecîz*, III, 530.

167 Hadisi *ed-Durru'l-Mensûr*'da belirtildiği üzere İbn Münzir ve İbn Ebî Hâtim tahric etmişlerdir. Bk. *ed-Durru'l-Mensûr,* V, 368.

168 Sahihtir. Hadisi Zeylaî'nin *Keşşâf* hadislerini tahricinde belirttiği üzere İbn Ebî Şeybe tahric etmiştir. Bk. Zeylaî, II, 301. Hadisin isnadı İbn Abbâs'a kadar muttasıldır. Ayrıca bk. Bk. *ed-Durru'l-Mensûr,* V, 366.

***Sonra da iki gruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık.***

فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ/***O mağarada onların kulaklarına perde koyduk:*** Bu âyette, onların uykuya daldırıldığına işaret edilmektedir. Zemahşerî bu âyetin anlamının "Onların kulaklarına bir örtü çektik" şeklinde olduğunu ancak buradaki mef'ûl olan "örtü" kelimesinin hazfedildiğini söylemiştir.[169]

سِنِينَ عَدَدًا/***Nice yıllar:*** Yani birçok sene.

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ/***Sonra onları uyandırdık:*** Yani onları uykularından kaldırdık.

لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَداً/***İki gruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye:*** Bu âyeti "Varlık alanına çıkan bir ilimle bilelim diye" şeklinde anlamalıyız. Çünkü Allah Teâlâ bunu zaten bilmekteydi. İki gruptan kasıt, o gençlerin mağarada kaldıkları süre konusunda ihtilafa düşenlerdir. Birinci grup, Ashâb-ı Kehf'tir. Diğer grup ise Allah'ın Ashâb-ı Kehf'e onların zamanlarında gönderdiği gruptur. Bir görüşe göre, bu iki grup mağarada kalan gençlerdir. Zira onlardan bir kısmı "Bir gün ya da günün bir bölümü kaldık" derken, diğer bir kısmı ise "Orada kaldığınız süreyi en iyi Rabbiniz bilir" dedi. "اَحْصٰى/***Ehsâ***" kelimesi mazi fiil, "اَمَدًا/***emeden***" kelimesi ise mef'ûlü bih'tir. Bir görüşe göre "اَحْصٰى/***ehsâ***" kelimesi ism-i tafdil, "اَمَدًا/***emeden***" kelimesi ise temyizdir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü ism-i tafdil olarak kullanılan "أفعل/ef'alü" vezni şaz durumlar dışında rubai fiilden üretilmemektedir.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى {١٣} وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهِ اِلٰهاً لَقَدْ قُلْنَا اِذاً شَطَطاً {١٤} هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى

169 *Keşşâf*, II, 659.

اللّٰهِ كَذِباًۜ {١٥} وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُۤا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقاً {١٦}

***13. Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetini artırdık. 14. Onların kalplerini metin kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına ilâh demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz. 15. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Bari bu ilâhlar konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?" 16. (İçlerinden biri şöyle demişti:) "Madem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o hâlde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."***

**وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ/*Onların kalplerini metin kıldık:*** Yani onların azimlerini güçlendirdik ve onlara sabır verdik.

**اِذْ قَامُوا/*Ayağa kalkarak:*** Burada onların ayağa kalkmalarıyla uykudan uyanmaları veya kâfir kraldan çekinmeyip iman ettikleri zaman krala başkaldırmaları kastediliyor olabilir.

**لَقَدْ قُلْنَا اِذًا شَطَطًا/*Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz:*** Yani Allah'tan başka bir ilâha dua edersek saçma bir söz söylemiş oluruz. "شَطَطًا/***Şetatan***" kelimesi ise "zulüm ve haddi aşmak" anlamındadır.

**لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ/*Bari bu ilâhlar konusunda açık bir delil getirseler:*** Onların acizliğini vurgulamak amacıyla söylenmiş bir teşvik sözüdür. Yani onlar Allah'tan başkasına ibadet etme konusunda açık bir delil getiremezler.

**وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ/Onlardan uzaklaştığınızda:** Dinlerinden dolayı kaçmaya karar verdiklerinde onlardan bazılarının diğerlerine hitaben söylemiş olduğu bir sözdür.

**وَمَا يَعْبُدُونَ/Onların tapmakta oldukları varlıklardan:** Bu ifade "**اعْتَزَلْتُمُوهُمْ/Onlardan uzaklaştınız**" kelimesindeki "**هُمْ/hüm**" mef'ûlüne atıftır. Yani onları terk ettiniz ve onların ibadet ettikleri şeyi terk ettiniz.

**اِلَّا اللّٰهَ/Allah'ın dışında:** Yani Allah'tan başka taptıkları şeyler. "**اِلَّا/İllâ**" kelimesi burada "غير/gayr" manasındadır. Şayet onların yaşadığı toplum Allah'a ve O'nunla beraber başka birine tapıyorsa bu sûrette istisna-i muttasıl olur. Şayet onlar Allah'a tapmıyorlarsa da bu sûrette istisna-i munkatı olur. İbn Mes'ûd'un Mushaf'ında bu âyet "وما يعبدون من دون الله/***ve mâ ya'büdûne min dûnillah***"[170] şeklinde geçmektedir.

**فَأْوُا اِلَى الْكَهْفِ/O hâlde mağaraya sığının:** Bu fiil "**وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ/onlardan uzaklaştığınızda**" kelimesindeki âmilin ta kendisidir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Onlar kendi aralarında şöyle konuştular: "Kâfirlerden ayrıldığımız vakit mağarayı kendimize sığınak edinelim ve Allah'a tevekkül edelim. O bize merhamet eder ve yararlı bir şey verir."

**مِرْفَقًا/Fayda ve kolaylık:** "م/Mim" harfinin kesreli ya da fethalı[171] olarak okunan hâli de "kendisinden faydalanılan şeyler" anlamına gelmektedir.

وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِياً مُرْشِداً {١٧} وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظاً

---

170 Hadisi Taberî sahih bir isnadla *Câmiu'l-Beyân*'da rivayet etmiştir. Bk. *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 617. İbn Ebî Hâtim hadisi isnadını zikretmeden Katâde'den nakletmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr,* VII, 2351.

171 İki Medineli kişi ve İbn Âmir "مَرْفِقًا" kelimesini "م" harfini fetha ile "ف" harfini de kesralı şekilde okumuşlardır. Kalanlar ise "م" harfini kesralı, "ف" harfini ise fethalı okumuşlardır. Bk. *en-Neşr,* II, 348.

وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ
بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْباً {١٨}

***17. (Resûlüm! Orada bulunsaydın) güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder, batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi. (Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde (uyurlardı). İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın. 18. Kendileri uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa-sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.***

**وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ/*(Resûlüm! Orada bulunsaydın) güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder, batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi:*** Bir görüşe göre, bu cümlede mahzûf bir ifade vardır. Bu ifade dikkate alındığında âyet "O kavim mağaraya sığındı ve orada kaldılar. Ardından Allah onların kulaklarına bir perde indirdi" şeklinde takdir edilir. "تَزَاوَرُ/***Tezâveru***" kelimesinin manası "bir yöne doğru meyletmek ve kaymak"tır. "تَقْرِضُهُم/***Takriduhüm***" kelimesi "onlarla ilişkiyi keserek bırakıp gitmek" anlamına gelen "القرض/el-kard" kelimesinden türemiştir. "ذَاتَ الْيَمِينِ/***Sağ taraf***" ve "ذَاتَ الشِّمَالِ/***sol taraf***" kelimeleri "o yön" anlamındadır. Buna göre âyette güneşin sıcaklığıyla onları etkilememesi için doğarken ve batarken mağaranın içine vurmadığı ifade edilmektedir. Bir görüşe göre, bu durum onlara verilen bir keramet ve olağanüstü bir hâldir. Başka bir görüşe göre ise mağaranın kapısı kuzey tarafında olup büyük ayı takımyıldızına doğru bakmaktaydı. Bu yüzden güneş onların üzerine vurmuyordu. Birinci görüş "ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ/***İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir***" ve "وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ/***(Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın***

***bir köşesinde (uyurlardı)"*** âyetlerinin de desteklemesi ile daha güçlüdür. Zira bu âyetlerde onların geniş bir yerde bulundukları ve buranın güneş gören bir yer olduğu ancak Allah'ın onları güneş ışığından koruduğu anlaşılmaktadır.

ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ/***İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir:*** Şayet bu olayda bir olağanüstülük var ise burada güneşin onların üzerine vurmaması kastedilmektedir. Eğer güneşin onlara görünmemesi mağaranın kapısının kuzeyde olması sebebiyle ise o zaman burada onların başına gelen olayların hepsi kastedilmektedir.

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ/***Kendileri uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırdın:*** "اَيْقَاظًا/***Eykâzan"*** kelimesi "uyanık" anlamına gelen "يقظ/yekazun" kelimesinin çoğuludur. Uyudukları hâlde onların gözleri açıktı. Bundan ötürü onları görenler uyanık olduklarını zannediyorlardı. "رُقُودٌ/***Rukûd"*** ve "اَيْقَاظًا/***eykâzan"*** kelimelerinde beyân edatlarından mutâbaka vardır.

وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ/***Onları sağa sola çevirirdik:*** Yani onları bir taraftan diğer bir tarafa çeviririz. Şayet bu olmasaydı toprak onların vücutlarını yerdi. Onları uykularından uyandırmadan çevirmek Allah ve meleklerin yaptığı bir şeydi. Rivayet edildiğine göre, onlar bir yılda iki kere çevrilirlerdi.[172] Bir görüşe göre ise bu çevirme süresi yedi yılda bir olmuştur.

وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ/***Köpekleri de ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi:*** Bir görüşe göre o, içlerinden birisinin kendisiyle avlandığı bir köpekti. Bir diğer görüşe göre o, bir çobanın köpeğiydi ve gençler o çobanın yanına uğradıklarında köpek onlara ısınmış ve peşlerine takılmıştır. Ashâb-ı Kehf'in ise çoban ile arkadaş olup yanına gittikleri ve köpeğin de onları takip ettiği de söylenmiştir. Bu cümlede ismi fâil olan "بَاسِطٌ/***bâsitun"*** kelimesi şimdiki zamanın hikâyesi olduğu için geçmiş zaman anlamında kullanılmış ve amel ettirilmiştir.

---

172 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2352. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da hadisi İbn Ebî Şeybe ve İbnu'l-Münzir'in de rivayet ettiklerini belirtmiştir. Bk. *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 372.

بِالْوَصِيدِ/***Bi'l-vasîtd*** Yani mağaranın kapısında. Bu kelime bir görüşe göre mağaranın eşiği, başka bir görüşe göre bina anlamına gelmektedir.

وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْباً/***Gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı:*** Bu durum Allah'ın onları heybetli göstermesi sebebiyledir. Bir görüşe göre, bunun sebebi onların tırnaklarının ve saçlarının uzun, bedenlerinin ise büyük olmasıdır. Bir diğer görüşe göre ise bulundukları mekânın dehşet verici olması sebebiyledir. Muâviye'den rivayet edildiğine göre[173] o, Rumlara savaş açtığı sırada bu mağaraya uğramış, içine girmek istemiş ancak İbn Abbâs, Muâviye'nin bunu yapamayacağını zira Allah'ın Muâviye'den daha hayırlı birisine "لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً/***Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın"*** şeklinde buyurduğunu söylemiştir: Sonra Muâviye mağaraya bir grup insan göndermiş, onlar mağaraya girdiklerinde, Allah bir rüzgâr göndererek onları mağaradan çıkarmıştır.[174]

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا
لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُٓوا اَحَدَكُمْ
بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا اَزْكٰى طَعَاماً فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ
مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَداً {١٩} اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ
يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُٓوا اِذاً اَبَداً {٢٠}

***19. Böylece Biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Kimi) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler. (Kimi de) şöyle dediler: "Rabbiniz kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca nazik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin. 20. Çünkü onlar eğer size***

---

173 Sahihtir.
174 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr,* IX, 187.

***muttali olurlarsa, ya sizi taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyen iflah olmazsınız."***

**وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ/*Böylece Biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık:*** Yani tıpkı onları uyuttuğumuz gibi birbirlerine soru sormaları için aynı şekilde uyandırdık. "لِيَتَسَاءَلُوا/***Sorsunlar***" kelimesindeki "ل/lam" harfi "sayrûret lamı"dır.

**قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ/*Şöyle dediler: Rabbiniz kaldığınız müddeti daha iyi bilir:*** Bu, onların içinden uzun bir süre kaldıklarını düşünen, aynı zamanda o sürenin bir gün ya da bir günün parçası kadar olduğunu söyleyen kişiye karşı çıkan bir kişinin sözüdür. Fakat o, mağarada kaldıkları sürenin miktarını bilmiyor ve bunun bilgisini Allah'a havale ediyordu.

**فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ/*Siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin:*** Burada geçen "ورق/***verik***" kelimesi "gümüş" anlamına gelip mağaraya çıktıklarında kendisiyle azık temin ettikleri dirhemlerdi. Bu ifade, yolcunun azık temin etmesinin azıksız olarak yola çıkmasından daha hayırlı olduğuna delil kabul edilmiştir. Ayrıca kendi içlerinden sadece bir kişiyi göndermeleri, vekalet vermenin caiz olduğu yönünde bir delildir. Eğer "Onlardan birisinin gönderilmesiyle, mağarada kaldıkları süre üzerinde düşünmeleri arasında nasıl bir ilişki vardır?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: "Onlar 'Rabbiniz kaldığınız süreyi daha iyi bilir, bu süreyi tespit etmenin bir yolu yok. Öyleyse siz bundan daha önemli ve daha faydalı olan işe tutunun ve içinizden birini alışverişe gönderin' demişlerdir."

**اِلَى الْمَدِينَةِ/*Şehre:*** Bir görüşe göre o şehir Tarsus'tur.[175]

**اَزْكٰى طَعَامًا/*En temiz yiyecek:*** Bu ifade ile "en çok," "en helâl" veya "kuru üzüm ya da hurma almak" anlamlarının kastedildiği dile getirilmiştir.

---

175 Tarsus: Tarsus b. Rum b. Yakin b. Sem b. Nûh'a nispetle isimlendirilmiş, Antakya ve Halep arasında bulunan değerli bir şehirdir. Bk. *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 28; Kazvînî, *Âsârü'l-Bilâd*, I, 86.

**وَلْيَتَلَطَّفْ/*Nazik davransın (gizli hareket etsin):*** Yani kendini belli etmesin ve acemilik yapmasın.

**اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ/*Eğer onlar size üstün gelirlerse, sizi taşlarlar:*** Yani eğer onlar size karşı üstünlük kurarlarsa sizi taşlayarak öldürürler. Bir görüşe göre "sözleriyle sizleri incitirler" anlamındadır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَاناً رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِداً {٢١}

***21. Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: "Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir." Onların durumuna vâkıf olanlar ise "Bizler, kesinlikle onların yanıbaşlarına bir mescit yapacağız" dediler.***

**وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ/*Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik:*** Yani onları uyuttuğumuz ve tekrar dirilttiğimiz gibi insanların onlar hakkında haberdar olmasını sağladık.

**لِيَعْلَمُوا/*Onlar bilsinler diye:*** Bununla, Allah'ın Ashâb-ı Kehf hakkında haberdar ettiği toplum kastedilmektedir. Yani onları, kıyametten sonra kabirlerden tekrar dirilmenin doğruluğuna bir delil olsun diye, Ashâb-ı Kehf'in uzun uykularından uyanmaları hakkında haberdar ettik.

**اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ/*Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı:*** "اِذْ/***İz***" edatının âmili "اَعْثَرْنَا/***haber verdik***" fiili veya "اذكر/hatırla" takdirinde gizli bir kelimedir. Bu kimseler Ashâb-ı Kehf'e ne yapacakları veya onların ölü mü yoksa diri mi oldukları hakkında tartışan insanlardır. Bir görüşe göre onlar, bedenlerin mi yoksa

bedenler olmadan sadece ruhların mı tekrar diriltileceği hakkında tartışmışlar ve Allah da onlara bedenlerin de tekrar haşr olacağını bilsinler diye Ashâb-ı Kehf'in durumunu göstermiştir.

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَاناً/**Dediler ki: Üzerlerine bir bina yapın:** Yani ya onların izlerini silmek veya onları korumak ve almak isteyenleri engellemek için ya da onların mağarasının bilinmesine dair bir işaret olması için mağaralarının kapısının üzerine bir bina yapın.

قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ/**Onların durumuna vâkıf olanlar ise şöyle dediler:** Bir görüşe göre bunlar, yöneticilerdir, bir başka görüşe göre ise Müslümanlardır. Çünkü Müslümanlar onlar hakkında konuşmaya kâfirlerden daha çok hak sahibidirler. Böylece mağaranın kapısına Allah'a ibadet etmek için bir mescit yaptılar.

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْماً بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبّٖٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلٖيلٌ فَلَا تُمَارِ فٖيهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِراًۖ وَلَا تَسْتَفْتِ فٖيهِمْ مِنْهُمْ اَحَداً {٢٢}

***22. (İnsanların kimi) "Onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler. Yine "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektedirler. (Kimileri de) "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: "Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir." Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.***

سَيَقُولُونَ/**Diyecekler ki:** Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Ashâb-ı Kehf hakkında konuşan Yahudiler veya başkaları kastedilmektedir.

رَجْماً بِالْغَيْبِ/***Bilinmeyen hakkında tahmin yürütmek:*** Yani zan olarak. Burada "atmak" manasındaki "رَجْماً/***racmen***" kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır.

سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ/***Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir:*** Bir grup âlime göre, bu "vav" harfi burada bulunduğu için "vav-ı semâniye"dir. Bunun yanında "سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ/***yedi gece ve sekiz gün,***"[176] cennet ehlinden bahseden "وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا/***ve cennetin kapıları açıldığında***"[177] ve Tevbe suresindeki "وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ/***ve kötülükten sakındıranlar***"[178] âyetlerindeki "vav" edatları da aynı şekildedir. Basralı dil âlimleri ise "Bu âyetlerdeki 'vav' edatlarının 'vav-ı semâniye' olduğu ispatlanamaz. Bunlar olsa olsa 'جاء زيد وفي يده سيف/ Zeyd geldi ve elinde de bir kılıç vardı' cümlesindeki 'vav' harfi gibidir" demişlerdir. Zemahşerî ise bu konuda şöyle demektedir: "Bu 'vav' edatı tekit ve ***'Onlar üç kişiydi, dördüncüleri de köpekleriydi'*** ve ***'Onlar beş kişiydi, altıncıları da köpekleriydi'*** diyenlerin aksine ***'Onlar yedi kişiydi ve sekizincileri de köpekleriydi'*** diyenlerin doğru söylediklerini ifade etmektedir."

İbn Atiyye dedi ki: "'Vav' edatı, onların sayıları hakkında söylenenlerin sonu olduğunu belirtmek için Ashab-ı Kehf'in sayıları hakkındaki bilgilerin sonuncusunun başına gelmiştir. Bu 'vav' edatı metinden çıkarılsa bile cümlenin anlamı doğru olur. Bunun yanında birinci "سَيَقُولُونَ/ ***diyecekler ki***" fiilinin başına gelen 'sin' harfinin durumu da aynıdır. Birinci fiilin başına geldiği için ikinci ve üçüncü 'يَقُولُونَ/***derler***' fiilinin başına 'sin' harfi getirmeye ihtiyaç duyulmamıştır."

مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ/***Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır:*** Yani onların sayılarını sadece insanlardan pek azı bilir. Onlar da ehl-i kitaptandır. İbn Abbâs dedi: "Ben bu az kişilerdenim. Ashâb-ı Kehf yedi kişiydi ve sekizincileri de köpekleriydi. Çünkü Allah, âyette Ashâb- Kehf'in üç ya da beş kişi olduklarıyla ilgili yorumların tahminen (racmen

---

176 Hâkka 69/7.
177 Zümer 39/73.
178 Tevbe 9/112.

bi'l-gayb) söylendiğini belirtmiş ancak onların yedi kişi ve sekizincilerinin de köpekleri olduğunun söylenmesinden sonra böyle bir ifade kullanmamıştır."[179]

**فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَاءً ظَاهِراً/*Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme:*** "تُمَارِ/***Tümâri***" kelimesi "tartışmak, karşı çıkmak ve kanıt sunmak" anlamlarına gelen "المراء/ el-mirâ" kelimesinden türemiştir. Buna göre âyette "Açık başka bir ifadeyle abartılmadan ve onlara cevap verme amacıyla zorlama yapılmadan dikkatle incelenerek elde edilmiş bir delil olmadan Ashâb-ı Kehf'in sayıları hakkında onlarla tartışma!" denilmektedir.

**وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ اَحَداً/*Onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme:*** Yani Ashâb-ı Kehf hakkında ehl-i kitaptan hiç kimseye bir şey sorma. Çünkü Allah sana onlar hakkında hiç kimseye soru sormana gerek kalmayacak şekilde yeterli bilgileri vahyetmiştir.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنّ۪ي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَداً ﴿٢٣﴾ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
اِذَا نَس۪يتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّ۪ي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَداً ﴿٢٤﴾

***23-24. Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşâallah demedikçe) hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım" deme. Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an ve "Umarım Rabbim beni doğruya, bundan daha yakın olan bir yola iletir" de.***

**وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنّ۪ي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَداً اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ/*Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşâallah demedikçe) hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım!" deme:*** Âyetin nüzûl sebebi şudur:[180] Kureyşli müşrikler Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in durumu hakkında Yahudilere bazı sorular sordular. Yahudiler onlara cevaben şöyle dediler: "Ona eski dönemlerde halklarından ayrılıp giden gençler -ki onlar Ashâb-ı

179 Abdurrezzâk, *Tefsîr*, II, 400; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 642. İbn Abbâs'tan sahih bir isnadla rivayet edilmiştir.

180 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 592; Beyhakî, *ed-Delâil*, II, 269.

Kehf'tir- hakkında, yeryüzünün doğularına ve batılarına giden adam yani Zülkarneyn hakkında ve ruh hakkında sorular sorun. Eğer ilk iki soruya cevap verip ruh hakkında susarsa o gerçekten peygamberdir." Kureyş de Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu soruları sordu ve o da "İnşâallah" demeden ***"Yarın size haber vereceğim"*** dedi. Bunun üzerine Allah, on beş gün boyunca ona vahiy göndermedi. Kâfirler de bunu fırsat bilerek bu konu hakkında ileri geri konuşup durdular. Bu durum Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e çok ağır geldi. On beş gün sonunda Cebrail Kehf sûresini getirdi ve ona Ashâb-ı Kehf ile Zülkarneyn kıssaları hakkında bilgi verdi. Sonra Allah, onları gelecek zamanda yapılacak bir iş hakkında inşâallah demeden konuşmamaları konusunda uyarmak ve onlara bunun gerekliliğini öğretmek için bu âyeti indirdi ve Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelecekte yapmak istediği her işte "İnşâallah/Eğer Allah dilerse" demesini emretti.

***"غدا/Ğaden"*** kelimesiyle sadece bugünden sonraki gün yani yarın değil mutlak manada gelecek zaman kastedilmektedir. Bu âyette mananın bu şekilde anlaşılmasını gerektirecek hazifler bulunmaktadır. Buna göre âyetin takdiri "Sakın bir şey hakkında 'İnşâallah/Eğer Allah dilerse veya ancak Allah dilerse' demeden yarın/gelecekte 'Ben bunu yapacağım demeyin" şeklinde olmaktadır. Böylelikle âyette, yapılacak işin, Allah'ın dilemesi, gücü ve kuvvetiyle ilişkilendirilmesi, diğer yandan kişinin kendisinin gücü ve kuvvetinden soyutlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir görüşe göre âyetteki ***"إِلَّآ أَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ/Allah'ın dilemesi dışında"*** sözü ***"لَا تَقُولَنَّ/sakın deme"*** emriyle bağlantılıdır. Buna göre âyetin manası "Allah, söylemene izin vermek suretiyle dilemedikçe sakın bu sözü söyleme" şeklindedir. Bu yoruma göre, "dilemek" kelimesi fiil ile değil, söz ile bağlantılıdır ve bununla bir sözün kendisine izin verilmesiyle söylenebileceği kastedilmektedir. Bu görüşü Zemahşerî dile getirmektedir.[181] İbn Atiyye de bu görüşü aktarmakta ve bu konuda şöyle demektedir: "Allah tarafından izin verilmeyen sözü söylemek, dile getirilmemesi gereken bir şey olduğu için bozgunculuktur."[182]

---

181 *Keşşâf*, II, 668.
182 *el-Muharrarü'l Vecîz*, III, 532.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ/**Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an:** İbn Abbâs bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Burada bir şey yapılacağı zaman 'İnşâallah' demenin unutulmasına işaret edilmektedir. Yani ilk anda 'İnşâallah' demeyi unutursan bir süre geçtikten sonra hatırladığında hemen 'İnşâallah' de."[183] Bu görüş onun mezhebine göredir. Zira onun mezhebine göre, yemin konusunda bir sene sonra bile "İnşâallah" denilse faydalı olmaktadır. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine gelince; onlara göre yemin ile beraber hemen "İnşâallah" demedikçe fayda sağlamaz. Bir görüşe göre bu âyette "Öfkelendiğin zaman Rabbini hatırla," başka bir görüşe göre "Bir şeyi unuttuğunda onu sana hatırlatması için Rabbini an" anlamı kastedilmektedir. Bu konudaki en kuvvetli görüşe göre ise âyetin anlamı "O'nu zikretmeyi unuttuğunda Rabbini an," başka bir ifadeyle "O'ndan gafil olduğunda O'nun zikrine geri dön ve O'nu her durumda zikret" şeklindedir. Bundan dolayı Âişe *radıyallahu anhâ* "Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* tüm vakitlerinde Allah'ı anardı"[184] demiştir.

وَقُلْ عَسٰى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا/***Ve "Umarım Rabbim beni doğruya, bundan daha yakın olan bir yola iletir" de:*** Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e böyle demesi emredilmektedir. Âyette Ashâb-ı Kehf hakkındaki bilgilere işaret edilmektedir. Yani umulur ki Allah bana, benim peygamberliğime delalet etmesi için en büyük âyetleri ve delilleri verir. Âyetin lafzı ise "Umulur ki Yüce Allah beni Ashâb-ı Kehf hakkındaki haberlerin en doğrusuna ve Allah'a en yakın olan bilgilere ulaşmaya ve sâlih ameller yapmaya muvaffak kılar. Zira o daha hayırlı ve Allah'a daha yakın olandır" şeklinde anlamayı gerektirmektedir. Bir görüşe göre, burada unutulan şeye işaret edilmekte yani "Bir şey unuttuğun zaman 'Umulur ki Allah beni bu unuttuğum şeyden daha hayırlı olan başka bir şeye yönlendirir' de!" denilmektedir.

---

183 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 645; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 68; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 303. Hâkim "Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak onlar bu hadisi tahric etmemişlerdir" demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

184 Müslim, *Sahîh*, no: 372; Ebû Davud, no: 189; Tirmizî, no: 3384; İbn Mâce, no: 302; Ahmed b. Hanbel, VI, 40.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعاً {٢٥} قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُواۚ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْۜ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّۘ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ اَحَداً {٢٦}

***25. Onlar mağaralarında üç yüz yıl ve buna ilaveten dokuz yıl kalmışlardır. 26. De ki: "Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O'nun görmesi de işitmesi de şayanı hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların) O'ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez."***

Bununla ilgili iki görüş vardır:

**Birincisi:** Burada bahsedilen bilgi ehl-i kitaptan nakledilmektedir. Nitekim İbn Mes'ûd'un kıraatine göre âyetin "وقالوا لَبِثُوا فِي كَهْفِهِم/***Dediler ki: Onlar mağaralarında... kaldılar"***[185] şeklinde okunması bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir. Bu cümle de "سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ/***Diyecekler ki: Üçtür"*** ifadesi üzerine atfedilmiştir. Bu yoruma göre "قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا/***De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir"*** sözüyle Ashâb-ı Kehf'in kaç kişi oldukları hakkında ehl-i kitaptan nakledilen görüşler reddedilmektedir.

**İkincisi:** Bu ifade yüce Allah'ın bir sözü olup aynı zamanda Allah'ın "فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا/***Bunun üzerine Biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık)"*** sözünde mücmel olarak belirttiği bir hususu beyan etmektedir. Bu yoruma göre "قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا/***De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir"*** ifadesi, "Allah onların mağarada ne kadar kaldıkları hakkında ihtilaf edenlerden daha iyi bilir" şeklinde anlaşılmaktadır. Nitekim Allah, Ashâb-ı Kehf'in mağarada kalış süresini bildirmiştir ve Allah, insanlardan daha iyi bildiği için O'nun bildirdiği bu süre gerçek olandır. Allah'ın "قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ/***De ki: Allah daha iyi bilir"*** sözü de O'nun belirttiği sürenin doğruluğuna bir kanıttır.

---

185 Abdurrezzâk, *Tefsîr*, II, 402; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 647; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2356. Zayıftır.

**سِنِينَ/Yıllar:** Bu kelime "**ثلاثمائة/üç yüz**" kelimesine bedel, atf-ı beyan veya temyiz olarak nasb edilmiştir. Bu yorum da "**ثلاثمائة/selâsü mietin**" tenvinli olarak okunduğu takdirde geçerlidir. Tenvinsiz olarak izafet/isim tamlaması olarak da okunmuş ve müfret/tekil kelimenin yerine cemi/çoğul kelime kullanılmıştır.[186]

**اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْ/O'nun görmesi de işitmesi de şayanı hayrettir:** Yani ne kadar da her şeyi görüyor ve duyuyor! Çünkü Yüce Allah açık olanları bildiği gibi gizli olanları da bilmektedir.

**مَا لَهُمْ/Onların... yoktur."** Buradaki **"onlar"** zamiri ile bütün insanlar veya sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde yaşayanlar kastedilmektedir.

**وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهٖ اَحَداً/O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez:** Bu ifade bir durum bildirme olarak "**وَلَا يُشْرِكُ/ortak etmez"** veya nehiy olarak "**وَلَا تُشْرِكْ/ortak etme!"** şeklinde okunmuştur.[187]

وَاتْلُ مَا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهٖ مُلْتَحَداً {٢٧} وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً {٢٨} وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْۙ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراًۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَاۜ وَاِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَۜ بِئْسَ الشَّرَابُۜ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقاً {٢٩}

---

186 "**ثلث مائة سنين/Üçyüz yıl"** ifadesini Hamza, Kisâî ve sonrakiler izafeten tenvinsiz olarak, diğerleri ise tenvinli okumuşlardır. *en-Neşr,* II, 348. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Cumhur 'ثلاثمائة سنين' kelimesinde 'مائة' kelimesini tenvinli, 'سنين' kelimesini 'ثلاثمائة' kelimesinden bedel ve atf-ı beyan olarak mansup okumuştur." Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 534.

187 "وَلَا يُشْرِكُ" ifadesinde İbn Âmir "ك" harfini cezimli okuyup bunun nehiy için olduğunu ifade etmiştir. Kalanlar ise "ك" harfini merfu okuyup bunun haber olduğunu belirtmişlerdir.

***27. Rabbinin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku. O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın. 28. Sabah-akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerin onlardan geçmesin. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme. 29. Ve de ki: "Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, yağ tortusu gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!***

لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ/***O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur:*** Burada ***"kelimeler"*** ifadesiyle Kur'ân'ın kastedilmiş olması mümkündür. Buna göre âyetin manası "Hiç kimse Kur'ân'ı değiştirip dönüştüremez" şeklinde olur. Bunun yanında ***"kelimeler"*** ifadesiyle kaza ve kaderin kastedilmiş olması da mümkündür.

مُلْتَحَدًا/***Sığınak:*** Yani kendisine yöneldiğin bir sığınak.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ/***Candan sebat et:*** Yani sabrederek nefsini tut.

مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ/***Dua edenlerle birlikte:*** Onlar Bilâl el-Habeşî, Habbâb ve Süheyb gibi Müslümanların fakirleridir. Kâfirler, Allah Resûlü'ne "Bunları yanından kovarsan biz seninle otururuz" demişlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir.[188]

بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ/***Sabah-akşam:*** Bir görüşe göre, burada beş vakit namaz, başka bir görüşe göre ise mutlak manada dua kastedilmektedir.

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ/***Gözlerin onlardan geçmesin:*** Yani dünyaya dalmış kişiler için onlardan vazgeçme. Zemahşerî bu kelime hakkında şöyle demektedir: "Bir kişi bir şeyden geçtiği zaman 'عَدَاهُ/adâhü' denilir. Bu

188 Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 250. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da (V, 382), Abd b. Humeyd'in Selmân el-Fârisî'den rivayet ettiğini belirtmiştir. Zayıftır.

fiil harfi cerre ihtiyaç duymaksızın kendisi müteaddi olmaktadır. Ancak burada bir kişinin başka bir insanı küçük gördüğü zaman söylenen 'نبت عينه عن الرجل/Gözü o adamdan geçti' anlamı kastedildiği için 'عَنْ/an' harfi cerri ile müteaddi olmuştur."

تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/***Dünya hayatının süsünü isteyerek:*** Hâl konumunda bir cümledir ve kendisinden önceki bölümle bağlantılıdır. Bu ifade ile "وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ/***Gözlerini onlardan çevirme"*** şeklindeki yasaklamanın sebebi bildirilmektedir. Yani "Dünya ziynetini istemen sebebiyle onlardan uzaklaşma" denilmektedir.

اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ/***Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız:*** Yani onu gafil, aldanmış kıldık ya da onu gafil hâlde bulduk. Bir görüşe göre, burada Uyeyne b. Hısn el-Fezârî kastedilmektedir. Ancak daha kuvvetli olan görüşe göre burada belli bir kişi değil bu tanıma uyan herkes kastedilmektedir.

فُرُطاً/***Aşırılık:*** "İhmal etme, gevşek davranma" ya da "aşırılık ve haddi aşmak" anlamındadır.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ/***Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir:*** Yani işte bu, hakikat/gerçek olandır.

فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ/***Öyle ise dileyen iman etsin:*** Âyetin lafzı emir ve tercih ifade etmektedir. Buna göre âyetin anlamı "Gerçek açığa çıkmıştır. Öyleyse herkes kendisi için ya nefsini kurtaracak hakkı veya onu helak edecek bâtılı seçsin" şeklinde olmaktadır. Bu sözde bir tehdit gizlidir.

سُرَادِقُهَا/***Onun duvarları:*** "سُرَادِق/***Sürâdik"*** kelimesi lehçede "duvar ve sur gibi bir şeyin etrafını kuşatan" demektir. Cehennem duvarlarına gelince; bir görüşe göre bunlar ateşten, diğer bir görüşe göre ise dumandandır.

كَالْمُهْلِ/***Yağ tortusu gibi:*** Bu kelime "yağın sıcaklığı geçtiği zaman dibe çöken tortu" anlamına gelmektedir ve Peygamber *sallallahu aleyhi*

*ve sellem*'den bu şekilde rivayet edilmiştir.[189] Bir görüşe göre ise kurşun ve benzeri madenlerin eritilmiş hâlidir.

**مُرْتَفَقاً/Kalma yeri!:** Yani kendisinden faydalanılan şeydir. Bu kelime "الرفق/yumuşak davranmak" kökünden, bir görüşe göre ise "üzerine dayanma" anlamına gelen "ارتفاق/irtifâk" kelimesinden türemiştir.

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلاًۚ {٣٠} اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِۜ نِعْمَ الثَّوَابُۜ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقاً {٣١}

***30. İman edip de güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) Biz, güzel işler yapanların ecrini zayi etmeyiz. 31. İşte onlara, alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!***

**اُولٰٓئِكَ لَهُمْ/İşte onlara:** "**اِنَّ/İnne**"nin haberidir, "**اِنَّا لَا نُضِيعُ/zayi etmeyiz**" ifadesi ise itirazî/ara cümledir. Bu ikisinin haber olması muhtemeldir ya da "**اِنَّا لَا نُضِيعُ/zayi etmeyiz**" ifadesi haber, "**اُولٰٓئِكَ/onlar**" ifadesi de istinaf/yeni bir cümleye başlangıç ifadesi olabilir. Âyetteki "**مَنْ اَحْسَنَ/Güzel davranışlarda bulunanlar**" râbıt/bağlantı zamirinin yerini tutmaktadır veya âyet "مَنْ اَحْسَنَ عَمَلاً مِنْهُمْ/Onlardan güzel davranışlarda bulunanlar" şeklinde takdir edilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **"Bu âyet Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali hakkında indi"** dediği rivayet edilmiştir.[190]

---

189 Tirmizî, no: 2581; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 12; Begavî, *Şerhu's Sünne*, XV, 245. Hâkim hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

190 Bunun isnadını bulamadım. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*'de şöyle demiştir: Mekkî, Zehrâvî ve diğerleri Yüce Allah'ın ***"İman eden ve salih amel işleyenler"*** âyeti hakkında şöyle demişlerdir: "Bu âyet Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali *radıyallahu anhum* hakkında indi. Bu âyet hakkında bir bedevî Allah Resûlü *sallallahu*

**أَسَاوِرَ/Bilezikler:** Bu kelime "اسوار/isvâr" ve "سوار/sivâr" kelimelerinin çoğuludur. O ele takılan bir şeydir. Bir görüşe göre "اساور/**esâvir**" kelimesi "اسورة/esvira"nın, "اسورة/esvira" da "سوار/sivâr"ın çoğuludur.

**مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ/İnce ve kalın ipekten:** "السندس/**Sündüs,**" ince ipektir, "الاستبرق/**istebrak**" ise daha kalın olanıdır.

**الْأَرَائِكِ/Tahtlar:** Yani yataklar ve döşekler.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعاً {٣٢} كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئاً وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَراً {٣٣} وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالاً وَاَعَزُّ نَفَراً {٣٤} وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هٰذِهِ اَبَداً {٣٥} وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبِّي لَاَجِدَنَّ خَيْراً مِنْهَا مُنْقَلَباً {٣٦}

***32. Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik. 33. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırtmıştık. 34. Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm." 35. (Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. 36. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum."***

---

*aleyhi ve sellem*'e sordu. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bedeviye şöyle buyurdu: ***"Kavmine bildir ki bu âyet burada var olan bu dört kişi hakkında inmiştir."*** Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 549.

**وَاضْرِبْ لَهُمْ/Onlara anlat:** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile, "Müslümanların fakirlerini kov" diyen kâfirler ve onların kovmak istedikleri fakirler kastedilmektedir. Yani o kâfirlerin ve fakir Müslümanların durumu şu iki adamın durumu gibidir. O iki kişi İsrailoğullarından birisi mü'min, diğeri ise kâfir olan iki kardeşti. Bunlara babalarından miras kalmıştı. Kâfir olan kardeş babasından miras kalan malıyla iki bahçe satın almıştı. Mü'min olan kardeş ise kendisi fakirleşinceye kadar bütün malını Allah yolunda infak etmişti. Kâfir olan kardeşi onu fakirliği sebebiyle kınamıştı. Bunun üzerine Allah da kâfir olanın malını helak etti. Rivayet edildiğine göre, mü'min olanın ismi "Temlîh," kâfir olanın ise "Fartûs"tur.[191] Bir görüşe göre ise bunlar mallarını paylaşmış eski ortaktılar. Onlardan birisi kendi hissesine düşen malıyla iki bahçe satın almış, diğeri ise malını tasadduk etmişti.

**أُكُلَهَا/Yemişlerini:** Hemzenin dammeli hâliyle "يؤكل/yü'kelü"den isimdir. "Kef" harfi dammeli veya sakin olarak okunması da caizdir.[192]

**وَلَمْ تَظْلِمْ/Eksik bırakmamıştı:** Yani noksan bırakmadı.

**وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ/Bu adamın başka geliri de vardı:** Burada geçen "ثَمَرٌ/ ***semer"*** kelimesindeki "م/mim" ve "ث/se" harfleri dammeli olarak da okunmuştur. Bu mallar içerisinde altın, gümüş, hayvan ve diğer başka şeyler bulunmaktaydı. Bunu İbn Abbâs[193] ve Katâde[194] söylemişlerdir. Bir görüşe göre, bunlar sadece altın ve gümüştü ve malı çoğaldığı zaman elde ettiği kazançlardı. Kelimenin telaffuzunu kolaylaştırmak için "م/mim" harfini sakin olarak okumak da caizdir. "م/Mim" ve "ث/se" harflerinin fethalı olarak okunması hâlinde o, "ağaçlarda yetişen ve yenilen meyve" demek olur. Başka bir anlama gelmesi de muhtemeldir

**وَهُوَ يُحَاوِرُهُ/O konuşurken:** Yani onunla karşılıklı konuşuyordu.

---

191 Bu hadisin isnadını bulamadım. Begavî hadisi *Meâlimu't-Tenzîl*'de isnadsız olarak nakletmiştir. Bk. Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 170.

192 Nâfi', Ebû Amr ve diğerleri "أُكُلَهَا" kelimesini "kef" harfinin dammesiyle okumuşlardır. Bk. *en-Neşr,* II, 246.

193 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 2; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 236١. Bu hadis hasendir.

194 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 21. Katâde'den sahih bir isnadla rivayet edilmiştir.

وَاَعَزُّ نَفَرًا/***İnsan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm:*** Yani hizmetçi ve yardımcılar bakımından.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ/***Bağına girdi:*** Burada "جنّة/***bağ, bahçe***" kelimesi müfret olarak gelmiştir. Çünkü aynı anda o iki bahçesine birden giremeyeceği için iki bahçesinden birine girmiştir.

وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ/***Kendisine zulmederek:*** Bu zulüm ya inkâr etmesi ya da kardeşiyle kendisini kıyaslaması şeklindedir. Zira bu kıyaslamada övünme, kibir ve kardeşini küçük görme vardı.

قَالَ مَٓا اَظُنُّ اَنْ تَب۪يدَ هٰذِه۪ٓ اَبَدًا/***Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam:*** Burada yeryüzünün, göklerin ve diğer mahlukâtın hiçbir zaman yok olmayacağının kastedilmiş olması muhtemeldir. Böylece bunların ebediyen var olmaya devam edeceğini söyleyerek ahiretin varlığını inkar etmiş olmaktadır. Ya da burada kendi bahçesinin hiçbir zaman yok olacağını sanmadığını söylemeyi kastetmiş olabilir. Bu durumda söylediği söz, dünya malıyla aşırı gururlanmasını ve aldığı ibretin azlığını dile getirmektedir.

وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ي/***Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem:*** Yani kardeşimin iddia ettiği gibi şayet zorunlu ve mukadder olarak bu durum gerçekleşse bile ben ahirette mutlaka dünyadaki bahçemden daha iyisine sahip olurum.

خَيْرًا مِنْهَا/***Bundan daha hayırlı:*** Âyetteki bu ifade hem "خيرا منهما/***Bu ikisinden daha hayırlı***" şeklinde iki bahçeyi ifade edecek şekilde tesniye hem de tek bahçeyi ifade edecek şekilde müfret zamirle okunmuştur.[195]

مُنْقَلَبًا/***Akıbet:*** Yani dönüş yeri.

---

195 "خيرا منها" ifadesini iki Medineli, İbn Âmir ve İbn Kesîr "منهما" şeklinde "ه"den sonra "م" ile tesniye olarak okumuşlardır. Diğerleri ise "ه" harfini kaldırarak tekillik üzere okumuşlardır. Bk. *en-Neşr,* II, 349.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلاًۜ {٣٧} لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ٓي اَحَداً {٣٨} وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالاً وَوَلَداًۚ فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْراً مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَاناً مِنَ السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ صَع۪يداً زَلَقاًۙ {٣٩} {٤٠} اَوْ يُصْبِحَ مَٓاؤُ۬هَا غَوْراً فَلَنْ تَسْتَط۪يعَ لَهُ طَلَباً {٤١}

***37. Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben "Sen" dedi, "seni topraktan, sonra nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin? 38. Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. 39. Bağına girdiğinde 'Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya! Eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki): 40. Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak hâline gelir. 41. Yahut bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın."***

اَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ/***Seni topraktan yaratan Allah'ı inkâr mı ettin?:*** Yani atan Âdem'i topraktan yaratan Allah'ı. O kişinin yeniden dirilme hususunda şüphe etmesi kendisini Allah'ı inkar eden bir kişi durumuna getirmiştir.

سَوّٰيكَ رَجُلاً/***Seni bir adam biçimine sokan:*** Bu, "Seni insan şekline sokan" denilmesi gibidir. Burada nimetleri sayma yönünden, kadın değil de erkek olarak yaratılmış olmasının kastedilmesi de mümkündür.

لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي/***Fakat O Allah benim Rabbimdir:*** Cumhur "لٰكِنَّا۠/***lâkinne***" kelimesi üzerinde vakfedeceği zaman sonundaki "elif"i okumakta, vasıl halinde ise okumamaktadır. Buna göre kelimenin aslı "لكن أنا/lâkin ene" şeklindedir. Sonra hemzenin harekesi öncesindeki sakin "nun" harfine verilmiş ve hemze kaldırılmıştır. Sonra "nun" harfi önceki "nun" harfiyle birleştirilmiştir. İbn Âmir "elif"i hem vasıl hem de

vakıf hâlinde okumuştur.[196] O, "لكن/**lâkin**" kelimesinin sonuna "خرجنا/haracnâ" ve "ضربنا/darabnâ" fiillerindeki olduğu gibi cemi mütekellim zamiri olan "نا/nâ" edatının eklendiğini ve sonra iki "nun" hafinin birbirine idgam edildiğini düşündüğü için böyle yapmıştır.

**وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ/*Bağına girdiğinde deseydin ya!:*** Âyet mü'min olan kişiden kâfir olan kişiye bir tavsiyedir. "وَلَوْلَٓا/***Velevlâ***" kelimesi teşvik anlamındadır.

**فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْراً مِنْ جَنَّتِكَ/*Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir:*** Bunun dünyada ya da ahirette olacağının kastedilmiş olması mümkündür.

**حُسْبَاناً/*Yıldırımlar:*** Yani aşırı soğuk, sıcak ve benzeri bir şekilde onun bahçesini helak eden bir afet.

**صَع۪يداً زَلَقاً/*Kupkuru bir toprak hâline gelir:*** "صَع۪يد/***Saîden***" kelimesi "dünyanın yüzeyi" anlamına gelir. "زَلَق/***Zelak***" ise "ayağın sabit durmadığı yer," başka bir ifadeyle "ağaçlarının ve bitkilerinin yaşayamadığı yer" anlamına gelmektedir.

**غَوْراً/*Dibe çekilir:*** Yani "içe batmış ve gitmiş" demektir ve sıfat olarak kullanılmış bir masdardır.

وَاُح۪يطَ بِثَمَرِه۪ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَٓا اَنْفَقَ ف۪يهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبّ۪ٓي اَحَداً {٤٢}
وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِراًۜ {٤٣}
هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّۜ هُوَ خَيْرٌ ثَوَاباً وَخَيْرٌ عُقْباً {٤٤}

***42. Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. "Ah" diyordu, "keşke Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!" 43. Kendisine***

---

196 *en-Neşr,* II, 348.

***Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi. 44. İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O'dur, en güzel âkıbeti veren yine O'dur.***

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ/***Derken onun serveti kuşatıldı:*** Bu söz ile onun mallarının helak edildiği belirtilmektedir.

يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ/***Ellerini oğuşturup:*** Bu söz ile onun endişesi, üzüntüsü ve pişmanlığı ifade edilmektedir.

وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا/***Bahçenin çardakları yere çökmüştü.*** Burada çardağın tavanının düştüğü kastedilmektedir ki o da "عُرُوشِ/***urûş"***tur. Sonra da duvarları o yıkılan tavanın üzerine devrilmiş ve sonuçta duvarlar da çatının üstüne gelmiştir. Bir görüşe göre ise o bahçedeki asmalar direkler üzerindeydi ve çatı yıkılınca asmalar da onun üzerine devrilmiştir.

وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ/***"Ah" diyordu, keşke ben hiçbir ortak koşmamış olsaydım!:*** O kişi bu sözü bahçesinin helak olmasından dolayı temenni veya şirkten tevbe anlamında söylemiştir.

هُنَالِكَ/***İşte burada:*** Bu kelimenin, âmili "مُنْتَصِراً" olan veya "الْوَلَايَةُ/***el-velâyetü"*** kelimesinin haberi konumunda bir zarf olması muhtemeldir.

الْوَلَايَةُ/***Yardım ve dostluk:*** Bu kelimenin "başkanlık etmek ve yönetmek" anlamında "الْوِلَايَةُ/***el-vilâyetü"*** veya "dostluk ve sevgi" anlamında "الْوَلَايَةُ/***el-velâyetü"*** şeklinde okunması muhtemeldir.

وَخَيْرٌ عُقْباً/***En güzel akıbet:*** Yani sonuç.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيماً تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِراً {٤٥} اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ اَمَلاً {٤٦} وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى

الْاَرْضَ بَارِزَةًۙ وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَداًۚ {٤٧} وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفاًّ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۘ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِداً {٤٨} وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّٓا اَحْصٰيهَاۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراًۜ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَداً {٤٩}

***45. Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp hâline gelmiştir. Allah her şey üzerinde iktidar sahibidir. 46. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha layıktır. 47. (Düşün) o günü ki, dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları (tüm ölüleri) mahşerde toplamış olacağız. 48. Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır: And olsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde Bize geldiniz. Oysa size vaat edilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? 49. Kitap ortaya konulmuştur: Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay hâlimize!" derler, "bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!" Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.***

**فَاخْتَلَطَ بِهِ*/Onunla karıştı:*** Burada geçen "be" harfi sebep bildirmektedir. Buna göre âyetin anlamı "Bitkiler o yağmur sebebiyle birbirine karıştı" şeklinde olur. Yani bitkilerin çok sık olması sebebiyle dalları birbirlerine karışmıştır.

فَاَصْبَحَ هَشِيماً/***Çerçöp hâline gelmiştir:*** Yani dağılmış. "فَاَصْبَحَ/***Fe-esbaha***" kelimesi burada sayruret/bir hâlden başka bir hâle geçişi ifade eden "صار/sâra" anlamındadır.

تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ/***Rüzgârın savurduğu:*** Yani dağıttığı. Bu örnekte dünya, geçiçi olması yönüyle tıpkı bitkilerin geçiçi olmasına benzetilmektedir.

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ/***Servet ve oğullar:*** Bu söz, beyân edatlarından olan ve bir haberde iki şeyin bir arada zikredildiği ifade türündendir.

زِينَةُ/***Zînetü:*** Bu kelime iki şey hakkında bilgi verdiği için "زينتا/***iki süs***" şeklinde tesniye/ikili olarak da okunmuştur. Cumhurun okuyuşuna gelince; "زينة/***zînetü***" kelimesini masdar olduğu için müfret olarak okumuşlardır.

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ/***Ölümsüz olan iyi işler ise:*** Cumhura göre bunlar "Sübhânallahi velhamdülillahi ve lâ ilâhe illallahu ve Allahu ekber" sözleridir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu şekilde nakledilmiştir.[197] Bir görüşe göre bunlar beş vakit namaz, başka bir görüşe göre ise mutlak manada bütün iyi davranışlardır.

نُسَيِّرُ الْجِبَالَ/***Dağları yerinden götürürüz:*** Yani onu taşırız. Bu, ***"Onlar, bulutların yürümesi gibi yürür"***[198] âyetindeki gibidir. Sonra da o dağlar toz parçası gibi olur.

وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً/***Yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün:*** Yani buradan dağların yok olacağı ortaya çıkmaktadır.

وَحَشَرْنَاهُمْ/***Mahşerde toplamış olacağız:*** Zemahşerî bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Âyette muzari fiil olan 'نسير/***götürürüz***' sözünden sonra 'حَشَرْنَاهُمْ/***toplamış olacağız***' sözünün mazi olarak gelmesi, sıkıntılı

---

197 Sahihtir. Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 541; Nesâî, no: 848; Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sagîr*, I, 249. Hâkim "Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir ancak onlar bu hadisi tahric etmemişlerdir" demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

198 Neml 27/88.

durumları görmeleri için dağların yürütülmesinden önce onların haşredileceğine işaret etmektedir."[199]

فَلَمْ نُغَادِرْ/**Hiçbirini bırakmaksızın:** Yani terk etmeksizin.

صَفًّا/**Sıra sıra:** Yani saflar, diziler hâlinde. Bu, çoğul anlamda kullanılan müfret bir kelimedir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: ***"Cennet ehli yüz yirmi saftır. Onlardan seksen safı siz olacaksınız."***[200]

لَقَدْ جِئْتُمُونَا/**Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır:** Bir görüşe göre, burada kınama amacıyla kâfirlerden bahsedilmektedir.

كَمَا خَلَقْنَاكُمْ/**Yarattığımız şekilde:** Yani yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ/**Kitap ortaya konulmuştur:** Burada amel defterleri kastedilmektedir. Kitap kelimesi cins isim olarak kullanılmıştır.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه۪ؕ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُون۪ي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۜ بِئْسَ لِلظَّالِم۪ينَ بَدَلاً {٥٠} مَٓا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْۖ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلّ۪ينَ عَضُداً {٥١}

***50. Hani Biz, meleklere "Âdem'e secde edin" demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, Beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişmedir! 51. Ben onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.***

---

199 *Keşşâf*, II, 678.

200 Ahmed b. Hanbel, I, 453; Hâkim, *el-Müstedrek,* I, 82; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr,* I, 337. Hadis, şahitleriyle sahih ve sabittir.

**كَانَ مِنَ الْجِنِّ/*O cinlerdendi:*** İblis'in secde etmekten kaçınmasının sebebinden bahseden bölümün başlangıç ifadesidir. Bu bölümdeki ifadelerin zahirinden İblis'in meleklerden olmadığı ve buradaki istisnanın munkatı istisna olduğu anlaşılmaktadır. Zira cinler meleklerin dışında bir varlık sınıfıdır. Bunun yanında İblis'in meleklerden olduğunu söyleyenler ise buna karşı şu şekilde cevap vermişlerdir: Buradaki "كَانَ/***kâne***" fiili, sayrûret/bir hâlden başka bir hâle geçiş anlamı ifade eden "صَارَ/sâra" anlamı taşımakta ve buna göre âyette "İblis, melekler sınıfından çıkarak cinler sınıfına geçmiştir" anlamı kastedilmekte veya meleklerin içerisinde kendilerine cin denilen ve ateşten yaratılmış olan bir grup bulunmaktadır.

**فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ/*Rabbinin emrinden dışarı çıktı:*** Yani emrolunduğu şeyi yapmaktan kaçındı. "الفسق/el-fısk" kelimesi sözlükte "خروج/çıkmak" anlamına gelmektedir.

**اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَاءَ/*Şimdi siz, onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?:*** Bu ifade bir kınama ve öğüttür. İblis'in soyu şeytanlardır. Onları dost edinmeleri ise Allah'a isyan ve O'nu inkar etme konusunda şeytanlara itaat etmeleridir.

**مَا اَشْهَدْتُهُمْ/*Ben onları şahit tutmadım:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile tahkir amacıyla şeytanlar veya kâfirler ya da bütün insanlar kastedilmektedir. Bu âyette müneccimlere, karakter tahlilcilerine ve diğer uydurma bilimlerle uğraşanlara bir reddiye vardır.

**وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً/*Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim:*** "عَضُداً/***Aduden***" kelimesi "destekleyici, yardımcı" anlamındadır. ***"Yoldan çıkaranlar"*** sözüyle kulları saptıranlar kastedilmektedir. Bu yorum da âyette şeytanlardan bahsedildiği yönündeki görüşü kuvvetlendirmektedir.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقاً {٥٢} وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا

عَنْهَا مَصْرِفاً {٥٣} وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلاً {٥٤} وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلاً {٥٥}

***52. Yine o günü (düşünün ki, Allah kâfirlere) "Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın!" der. Çağırmışlardır onları; fakat kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların arasına tehlikeli bir uçurum koyduk. 53. Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar; ondan kurtuluş yolu da bulamadılar. 54. Hakikaten Biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en düşkün varlık insandır. 55. Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başlarına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini veya azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!***

**وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ/*Yine o günü (düşünün ki, Allah kâfirlere) "Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın!" der:*** Bu söz kâfirlere hitaben onları kınama amacıyla söylenecektir. Yüce Allah, onların iddialarına uygun olarak ortak koştukları şeyleri kendi zatına izafe etmiş ve bunu "الَّذِينَ زَعَمْتُمْ/***ileri sürdüğünüz şeyleri***" sözüyle açıklamıştır.

**مَوْبِقاً/*Tehlikeli bir uçurum:*** Yani ölümcül. Bu kelime bir yerin adı veya bir kişi helak olduğu zaman söylenen "وبق الرجل/vebika'r-racülü" fiilinin masdarıdır. Bir görüşe göre bu, cehennemdeki vadilerden birinin adıdır. Bu kelimenin öncesinde bulunan "بَيْنَهُمْ/***onların arasına***" kelimesindeki ***"onlar"*** zamiri ile müşrikler veya Allah'a ortak koştukları şeyler kastedilmektedir.

**فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا/*Orayı boylayacaklarını iyice anladılar:*** Bu âyetteki "ظنّ/***zan***" kelimesi "kesin bilgi" anlamındadır.

مَضْرِفاً/***Kurtuluş yolu:*** Yani kurtulmak için kendisine kaçacakları bir yer.

جَدَلاً/***Tartışmaya düşkün:*** Yani sözlü tartışma ve savunmadır. Sözün bağlamından tartışmanın kötülendiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi bir görüşe göre Nadr b. Hâris'in tartışmasıdır.[201] Bu âyetteki ***"insan"*** kelimesi ile insan türü kastedilmektedir.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا/***İnsanları iman etmekten alıkoyan şey:*** Âyette, insanları iman etmekten ve günahları için bağışlanma dilemekten engelleyen şeyin önceki toplumların başına geldiği gibi yok edilmeleri olduğu belirtilmektedir. Bu da dünyada helak edilmeleri veya ahirette azaba uğramaları şeklinde gerçekleşmektedir.

قُبُلاً/***Kubulen:*** "Gözlem" anlamındadır. İki damme ile de okunmuştur.[202] O "قبيل/kabîl" kelimesinin çoğulu olup azabın çeşitlerindendir.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِي وَمَٓا اُنْذِرُوا هُزُواً {٥٦} وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُۜ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓي اٰذَانِهِمْ وَقْراًۜ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُٓوا اِذاً اَبَداً {٥٧} وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِۜ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَۜ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلاً {٥٨} وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِداً {٥٩}

***56. Biz resûlleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise hakkı bâtıla dayanarak ortadan kaldırmak için bâtıl yolla mücadele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır. 57. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi***

---

201 Hadisin isnadını bulamadım. Hadis için bk. Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 181; Vâhidî, *Vasît*, II, 154.

202 Dânî şöyle demiştir: "'قبلا' kelimesini Kufeliler iki damme ile diğerleri ise 'kaf' harfini kesre ile ve 'be' harfini fetha ile okumuşlardır." Bk. *et-Teysîr*, 99.

***elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyen hidayete eremeyeceklerdir. 58. Senin bağışı bol olan Rabbin merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları (hemen) muaheze edecek olsaydı, onlara azabı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık bundan kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır. 59. İşte şu ülkeler; zulmettikleri zaman onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir zaman tayin etmiştik.***

لِيُدْحِضُوا/***Ortadan kaldırmak için:*** Yani geçersiz kılmak için.

وَمَٓا اُنْذِرُوا/***Uyarıldıkları şeyleri:*** Burada azap kastedilmektedir. Âyetteki "ما/***mâ***" kelimesi ismi mevsul olup "أنذروه/ünzirûhü" takdirinde aid zamiri mahzuftur veya "ما/***mâ***" kelimesi masdariyye anlamındadır.

اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً/***Biz onların kalplerine bir ağırlık verdik:*** Bu, onlar hakkında anlatılan haktan yüz çevirmeleri sebebiyle verilen bir cezalandırmayı veya onların böyle yapmalarının sebebini bildiren bir ifadedir. "أكنة/***Ekinne***" kelimesi "örtü" anlamına gelen "كنان/kinân" kelimesinin çoğuludur. "وَقْراً/***Vekran***" ise "sağırlık" anlamına gelmektedir. Bu iki kelime Kur'ân'ı anlamalarındaki azlığı ya da iman davetine cevap vermemeleri anlamında kullanılan mecazi ifadelerdir.

فَلَنْ يَهْتَدُٓوا اِذاً اَبَداً/***Ebediyen hidayete eremeyeceklerdir:*** Burada, Allah'ın, hakkında iman etmeyeceğine hükmettiği kişi kastedilmektedir.

لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ/***Onları hemen cezalandıracak olsaydı:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile Kureyşli kâfirler ya da "وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ/***Eğer Allah insanları cezalandırsaydı"***[203] âyetinde olduğu gibi diğer insanlar kastedilmektedir. Bu cümle mübtedanın haberidir.

"الْغَفُورُ/***Bağışlayıcı"*** ve "ذُو الرَّحْمَةِ/***merhamet sahibi"*** ifadeleri ise cezalandırmanın terkinden sonra zikredilecek bölüme giriş yapmak

---

203 Nahl 16/61.

amacıya mübteda ve haber arasında yer verilmiş iki sıfattır. "الْغَفُورُ/**el-Gafûr**" kelimesinin Allah'ın bağışlayıcı ve merhamet sahibi olduğunu belirten haber olması da muhtemeldir. Birinci yorum daha kuvvetlidir.

بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ/***Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır:*** Bir görüşe göre bu belli süre, ölümdür, başka bir görüşe göre, ahiret azabıdır, bir diğer görüşe göre de Bedir savaşıdır.

مَوْئِلاً/***Sığınak:*** Yani barınak. Kişi bir yere sığındığı zaman "وئل الرجل/ adam sığındı" denilir.

وَتِلْكَ الْقُرٰى/***İşte şu ülkeler:*** Yani önceki dönemlerde yaşamış olan Âd, Semûd ve diğer toplumlar. Burada ***"ülkeler"*** denilmekle birlikte aslında, o ülkelerde yaşayan halk kastedilmektedir. Bu nedenle "اَهْلَكْنَاهُمْ/***Onları helâk ettik"*** denilmektedir. Bu ifadede Kureyş kâfirlerine yönelik gizli bir tehdit vardır.

وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِداً/***Onları helâk etmek için de belli bir zaman tayin etmiştik:*** Yani belirli bir vakit. Bu âyetteki "مَهْلِك/***mehlik"*** kelimesi "أهلك/ehleke" fiilinin mimli masdarı olarak "مُهْلَك/***mühlek"*** şeklinde de okunmuştur. Bu durumda fiil müteaddi olduğu için masdar mef'ûlüne muzaf kılınmış olur. "هَلَكَ/Heleke" fiilinin mimli masdarı olan "مَهْلِك/***mehlik"*** şeklinde okunduğunda ise masdar fâiline muzaf kılınmış olur.[204]

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَٓا اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُباً {٦٠}
فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَباً {٦١}

***60. Bir vakit Musa genç adamına demişti ki: "Durup dinlenmeyeceğim; ta iki denizin birleştiği yere kadar varacağım yahut senelerce yürüyeceğim. 61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir yol tutup gitmişti.***

---

204 "لِمَهْلِكِهِمْ" ifadesinde Ebû Bekir'in rivayetine göre "mim" fethalıdır, "lam" ise "he" harfinden sonradır. Hafs'ın rivayetine göre "mim" fethalı, "lam" ise kesralıdır. Diğerleri ise "mim" harfini dammeli, "lam" harfini fethalı okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 350.

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ/***Bir vakit Musa genç adamına demişti ki:*** Bu âyet, Musa *aleyhisselâm*'ın Hızır ile olan kıssasının başlangıcıdır. Bu kişi Allah'ın peygamberi olan Musa b. İmrân'dır. Bir grup âlim bu kişinin peygamber olan Musa'dan farklı başka bir Musa olduğunu söylemiştir. Ancak bu görüş doğru değildir. Nitekim İbn Abbâs ve diğer âlimler bu görüşe karşı çıkmışlardır ve hadis de bunun yanlışlığına delalet etmektedir.[205] Musa *aleyhisselâm*'ın yanındaki delikanlı kız kardeşinin oğlu olan Yûşa bin Nûn'dur. Bu kişi aynı zamanda Yusuf'un soyundandır. Buradaki "فتى/genç" kelimesi "hizmetçi" anlamında kullanılmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen sahih bir hadise göre bu olayın gerçekleşme sebebi şudur: Musa *aleyhisselâm* bir gün İsrailoğullarının içinde konuşma yapmıştı. Ona "Senden daha bilgili bir kimse biliyor musun?" diye soruldu. Musa *aleyhisselâm* "Hayır" dedi. Bunun üzerine Allah, Musa'ya ***"Evet, kulumuz Hızır vardır"*** diye vahyetti. Musa *aleyhisselâm* "Allah'ım! Bana onunla tanışmam için bir yol göster" dedi. Sonra Allah ona bir sepet içerisine balık koymasını, iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar sahil boyunca gitmesini ve balığı nerede kaybederse Hızır ile orada buluşacağını vahyetti. Musa *aleyhisselâm* da Hızır ile buluşana kadar bu denilenleri yaptı. "لَٓا اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ/***İki denizin birleştiği yere kadar devam edeceğim."*** Musa *aleyhisselâm* bu sözü yolda giderken söylemiştir. Yani "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yürümeye devam edeceğim" demiştir. Manadan anlaşıldığı için kısaltma olarak "لا ابرح/***lâ ebrahu"***nun haberi hazf edilmiştir. Burada "لا ابرح/***lâ ebrahu"*** ifadesi "devam edeceğim" anlamındadır. Çünkü "لا ابرح/***lâ ebrahu"*** sözü hakiki anlamda bir yerde durmayı ifade etmektedir. Musa *aleyhisselâm* ise bu sözü söylediğinde yoldaydı ve durmayı kastetmiyordu. İki denizin birleştiği yer ise Tanca şehrinin yakınlarında Atlas okyanusu ile Akdenizin birleştiği Cebel-i Târık boğazıdır. Bir görüşe göre ise bu yer Basra körfeziyle Ummân körfezinin buluştuğu noktadır.

اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا/***Yahut senelerce yürüyeceğim:*** Yani uzun süre yürüyeceğim. "حقب/hukub" kelimesi seksen yıllık bir zamanı ifade eder. Bir

---

205 Buhârî, no: 2380; Tirmizî, no: 3149; Nesâî, *Tefsîr*, II, 218; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 64.

görüşe göre ise süresi belli olmayan bir zaman anlamında kullanılır. Bir diğer görüşe göre ise sene, yıl anlamına gelen "حقبة/hıkbe" kelimesinin çoğuludur.

**فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا/Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca:** Burada geçen iki kişi Musa *aleyhisselâm* ve onun hizmetçisidir. "بينهما/ ***Beynihimâ"*** kelimesindeki zamir ile iki deniz kastedilmektedir.

**نَسِيَا حُوتَهُمَا/*Balıklarını unuttular:*** Burada unutma fiili her ikisine nispet edilmiştir. Oysa unutma işini sadece hizmetçi gerçekleştirmiştir. Ancak bir işi kabileden bir kişi yapmış olsa bile "Bunu falanca oğulları kabilesi yaptı" denildiği gibi burada da unutma her ikisine nispet edilmiştir. Bir görüşe göre hizmetçi balığı ikram etmeyi unutmuş, Musa *aleyhisselâm* da hizmetçiye balıkla ilgili neye dikkat etmesi gerektiğini söylemeyi unutmuştur.

**فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَباً/*(Balık) denizde bir yol tutup gitmişti:*** Burada yol tutup giden kısmındaki fâil, balıktır. Manası ise "O, denizde yürüyüp gitti" şeklindedir. Bir görüşe göre, o balık ölü ve tuzlanmış olduğu hâlde, Allah'ın izni ile canlanmış, suya girip yüzmeye başlamıştır. İbn Abbâs'ın dediğine göre "Balık sadece kendisine dokunanı canlandırdığı söylenen ve onun için hayat pınarı adı verilen su kaynağına dokunduğu için dirilmiştir." Hadiste şöyle geçmektedir: "Allah suyun akıntısının balığı sürüklemesini önledi. Öyle ki su bir kemer gibi oldu. Balığın gitmesi için suyun içinde bir yol açıldı ve balık oradan kayıp gitti." O yol yeryüzünün içerisindedir. Bu olay, Musa *aleyhisselâm*'ın mucizesidir. Bir görüşe göre balık, denizde kendine yol bulup kayarak denize ulaşıncaya kadar gitmiş ve normal bir şekilde yüzmüştür. Hadiste de bu kastedilmektedir.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَباً {٦٢} قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّ۪ي نَس۪يتُ الْحُوتَۘ وَمَٓا اَنْسَانٖيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَب۪يلَهُ فِي الْبَحْرِۗ عَجَباً {٦٣} قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِۗ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصاًۙ {٦٤}

**62. (Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde Musa genç adamına "Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı geldi" dedi. 63. "Gördün mü!" dedi, "kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." 64. "İşte aradığımız o idi" dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.**

**فَلَمَّا جَاوَزَا/(Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde:** Yani Musa *aleyhisselâm*'a tarif edilen yerden ayrıldılar. O yer de yanında uyuduğu bir kayalıktır. Balık ise Musa *aleyhisselâm* uyurken denizde yüzüp gitmişti. Balığın gidişi onun Hızır ile buluşmalarına işarettir. Musa *aleyhisselâm* uyandığında acıkmıştı. Hizmetçisine "Kahvaltımızı getir" dedi.

**نَصَباً/Sıkıntı:** Yani yorgunluk.

**قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَا اِلَى الصَّخْرَةِ/(Genç adam) Dedi ki: Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada:** Zemahşerî dedi ki: Buradaki "أرأيت/ **eraeyte**"nin manası "أخبرني/bana söyle"dir. Sonra şöyle dedi: Eğer "Bu âyette geçen '**اَرَاَيْتَ/Gördün mü!,**' '**اِذْ اَوَيْنَا/sığındığımız sırada**' ve '**فَاِنّي نَسِيتُ الْحُوتَ/Ben balığı unuttum**' ifadelerinin her birinin müteallıkı olmadığı hâlde bu cümlenin bağlantı yönü nedir?" diye sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Musa *aleyhisselâm* balığı istediği zaman Yuşa balıkla ilgili gördüğü şeyi ve onu unutmuş olduğunu hatırladı ve dehşete düştü. Hemen Musa *aleyhisselâm*'a bunun sebebini sormaya başladı. Burada sanki şöyle demekteydi: "Kayaya sığındığımız sırada benim balığı unutmama sebep olan şeyi gördün mü?" Bu sözünde bazı kelimeleri hazfetmiştir.

**نَسِيتُ الْحُوتَ/Balığı unuttum:** Yani balığın denize gidişini sana söylemeyi unuttum. Bu ifade "Balığı söylemeyi unuttum" şeklinde takdir edilir.

**اَنْ اَذْكُرَهُ/Onu hatırlamamı:** Bu ifade "**اَنْسَانِيهُ/Onu bana unutturdu**" kelimesindeki "**ه/onu**" zamirinden bedeldir. Bu da bedel-i iştimaldir.

**وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَباً/*O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti:*** Bu sözü Yuşa'nın söylemiş olması muhtemeldir. Yani balık insanlar için şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tuttu. Bu sözü Allah'ın onlara durumu bildirmek amacıyla söylemiş olması da muhtemeldir. Yani "Balık insanlar için şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tuttu" veya "Musa, balığın denize gitmiş olmasına şaşırdı." Buradaki "عَجَباً/***aceben***" kelimesi tıpkı 61. âyetteki "سَرَباً/***seraben***" kelimesinin olduğu gibi "اتَّخَذَ/***ittehaze***" fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Bir görüşe göre cümle "فِي الْبَحْرِ/***denizde***" kelimesi ile bitmekte sonra "عَجَباً/***aceben***" kelimesiyle şaşkınlık belirten yeni bir cümle başlamaktadır. Ancak bu görüş zayıftır.

**قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ/*"İşte aradığımız o idi" dedi:*** Yani işte bizim istediğimiz de balığın kaybolması idi. Zira bu olay, o adamı bulmamız için bir işaretti.

**فَارْتَدَّا عَلٰى اٰثَارِهِمَا قَصَصاً/*Hemen izlerinin üzerine geri döndüler:*** Yani yolu kaybetmemek için gelirken bırakmış oldukları izleri takip ederek tekrar konaklamış oldukları yere geri döndüler.

فَوَجَدَا عَبْداً مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً {٦٥} قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْداً {٦٦} قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً {٦٧} وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْراً {٦٨} قَالَ سَتَجِدُنِي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِراً وَلَٓا اَعْصِي لَكَ اَمْراً {٦٩} قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْـَٔلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْراً {٧٠} فَانْطَلَقَاࣞ حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَاۜ قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَاۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـٔاً اِمْراً {٧١} قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً {٧٢} قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي عُسْراً {٧٣}

***65. Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. 66. Musa ona "Sana öğretilenden, bana, doğruyu öğretmen için sana tâbi olayım mı?" dedi. 67. Dedi ki: "Doğrusu***

***sen benimle beraberliğe sabredemezsin. 68. (İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?" 69. Musa "İnşâallah" dedi, "sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem." 70. "Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" dedi. 71. Bunun üzerine o ikisi yola çıktılar. Nihayet gemiye bindikleri zaman onu deldi. Musa "Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen büyük bir şey yaptın!" dedi. 72. "Ben sana, 'Benimle beraberliğe sabredemezsin' demedim mi?" dedi. 73. Musa "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma" dedi.***

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ/***Derken, kullarımızdan bir kul buldular:*** O kul, Hızır'dır.

اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً/***Ona bir rahmet verdik:*** Hızır'ın peygamber olduğunu kabul edenlere göre, bu rahmet peygamberliktir. Bir görüşe göre, bu peygamberlik değildir ancak Hızır veli bir kuldur. Ancak bu kıssada onun peygamber olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü o ancak vahiy ile bilinebilecek şeyler yapmıştır. Ayrıca Hızır'ın ölmüş olduğu veya günümüze kadar yaşadığı hakkında da ihtilaf edilmiştir. Sâlih kişilerden pek çoğu onu gördüğünü ve onunla konuştuğunu söylemiştir.

وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا/***Ona tarafımızdan bir ilim öğrettik:*** Bir hadiste geçtiğine göre Musa *aleyhisselâm*, Hızır'ı elbisesine bürünmüş bir hâlde buldu. Ona "Selam senin üzerine olsun" dedi. Hızır ise başını kaldırdı. Musa "Ben senin selamet yurdundayım" dedi. Hızır "Sen kimsin?" deyince, Musa "Ben Musa'yım" dedi. Hızır "İsrailoğullarından Musa mı?" deyince, Musa "Evet" dedi. Hızır "İsrailoğullarında seni buraya gelmekten alıkoyacak şeyler olmadı mı?" diye sordu. Musa "Evet, oldu ancak ben seninle görüşmeyi ve senden bir şeyler öğrenmeyi istedim" dedi. Hızır "Bende Allah'ın bana öğretmiş olduğu bir ilim vardır ki sen onu öğrenemezsin, sende ise Allah'ın sana öğretmiş olduğu bir ilim vardır ki ben onu öğrenemem" dedi.

**قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ/*Musa ona "Sana tâbi olayım mı?" dedi:*** Bu âyette kibarca ve mütevazı bir şekilde hitap edilmektedir. Bir kişinin de kendisinden ilim öğreneceği bir kişiye karşı böyle davranması gerekir.

**رُشْداً/*Doğruyu:*** Bu kelime "رَشَداً/***raşeden***" şeklinde de okunmuştur ki ikisi de aynı manadadır.[206] "تُعَلِّمَنِ/***Tuallimeni***" fiilinin ikinci mef'ûlü veya "اَتَّبِعُكَ/***ettebiuke***" fiilindeki fâil zamirinden hâl olduğu için mansubdur.

**فَانْطَلَقَا/*O ikisi yola çıktılar:*** Bu fiildeki tesniye (ikil) zamir ile Musa ve Hızır kastedilmektedir. Hadiste geçtiği üzere o ikisi deniz kenarında yürümeye başladılar. Bir gemiye rastladıklarında Hızır onları tanıdı ve ücret ödemeden o gemiye bindiler.

**خَرَقَهَا/*Onu deldi:*** Rivayet edildiğine göre Hızır o geminin levhalarından iki tanesini sökmüştür.

**شَيْئاً اِمْراً/*Büyük bir şey:*** Bir görüşe göre "kötü bir şey" anlamına gelmektedir.

فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا لَقِيَا غُلَاماً فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْساً زَكِيَّةً
بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئاً نُكْراً {٧٤} قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ
لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً {٧٥} قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ
بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْراً {٧٦}

***74. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: "Bir can karşılığı olmaksızın tertemiz bir canı mı katlettin? Gerçekten sen kötü bir şey yaptın!" 75. "Ben sana, 'Benimle beraber sabredemezsin' demedim mi?" dedi. 76. Musa "Eğer, bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme" dedi. "Hakikaten benim tarafımdan mazerete ulaştın."***

---

206 Basralı iki kıraat imamı "رَشَداً" şeklinde, diğerleri ise "رُشْداً" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 350.

**فَانْطَلَقَا/Yine yola koyuldular:** Onlar gemiden indikten sonra tekrar yolculuklarına devam ettiler ve oyun oynayan çocuklara rastladılar. Aralarında yüzü parlayan bir çocuk vardı. Hızır aniden o çocuğun başını kopardı. Bir görüşe göre, onun boğazını kesti. Başka bir görüşe göre, bir kaya alıp başına vurdu. Sahih hadiste geçmesi sebebiyle doğru olan birinci görüştür. Bu çocuğun adının Ceysûr veya Haysûr olduğu rivayet edilmiştir. Zemahşerî'ye göre "Eğer bu âyette '**فَقَتَلَهُ/onu öldürdü'** fiilinden önce 'fe' harfi olduğu hâlde niçin 71. âyetteki '**خَرَقَهَا/onu deldi'** fiilinin başında 'fe' harfi yoktur?" şeklinde bir soru sorulursa bunun cevabı şudur: "**خَرَقَهَا/Onu deldi"** fiili şartın cevabıdır, "**فَقَتَلَهُ/onu öldürdü"** fiili ise onun üzerine atfedilmiş şartın cümlesindendir ve haber/yüklem "**قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْساً/dedi ki: Bir canı mı katlettin?"** ifadesidir. Eğer "Bu iki fiil niye farklı şekilde kullanılmıştır?" diye sorulacak olursa cevabı şudur: Geminin delinmesi gemiye bindikten hemen sonra olmamıştır. Ancak o çocuğun öldürülmesi çocuklarla karşılaştıktan hemen sonra olmuştur.

**نَفْساً زَكِيَّةً/Tertemiz bir canı:** Bir görüşe göre, bu çocuk büluğ çağına ermediği için henüz onun günahı yoktu. Başka bir görüşe göre ise çocuk büluğ çağına erişmişti ancak Musa *aleyhisselâm* onun günahının olmadığını düşünüyordu.

**بِغَيْرِ نَفْسٍ/Bir can karşılığı olmaksızın:** Bu çocuk başka bir kişiyi öldürmüş olsaydı kısas uygulanmayı hak edeceği için onun öldürülmesinde bir sıkıntı olmayacaktı. Bu söz de o çocuğun büluğ çağına girmiş olduğuna delalet etmektedir. Zira büluğ çağına girmemiş olsaydı başka bir kişiyi öldürmüş olsa bile onun öldürülmesi gerekmezdi.

**شَيْئاً نُكْراً/Kötü bir şey:** Bu ifade 71. âyetteki "**شَيْئاً اِمْراً/şey'en imran"** ifadesinden daha beliğdir. "**نُكْراً/Nükran"** kelimesinin "نُكُراً/nüküran" şeklinde okunması da caizdir.

**قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ/"Ben sana demedim mi?" dedi:** Burada azarlama ve kızgınlık ifade etmek için Hızır'ın Musa *aleyhisselâm*'a ilk söylediğine göre "**لَكَ/leke"** zamiri eklenmiştir.

**بَعْدَهَا/Bundan sonra:** Buradaki "هَا/**hâ**" zamiri ile "kıssa" kastedilmektedir. Her ne kadar kıssa kelimesi daha önce geçmemiş olsa da âyetin devamından bu anlaşılmaktadır.

**قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْراً/Hakikaten benim tarafımdan mazerete ulaştın:** Yani sen özür diledin ve bana göre senin mazeretin kabul edildi. Hadiste ***"Bu, Musa'nın ilk unutması idi"*** şeklinde geçmektedir.[207]

فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَاراً يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْراً {٧٧}

***77. Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak isteyen bir duvarla karşılaştılar, hemen onu düzeltti. Musa "Dileseydin elbette buna karşı bir ücret alırdın" dedi.***

**اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍ/Bir köy halkına vardılar:** Bir görüşe göre burası Antakya, başka bir görüşe göre ise Burka'dır. Ebû Hureyre ve diğer bazılarına göre, Endülüs'te bir yer olup yeşil bir yarımadadır. İki denizin birleştiği bir yerde olduğunu söyleyenlere göre ise Tanca ve Sebte yakınlarında bir yerdir.

**اسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا/Onlardan yiyecek istediler:** Yani o halktan kendilerine yemek vermelerini istediler.

**جِدَاراً يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ/Yıkılmak isteyen bir duvar:** Burada istemek anlamına gelen "irâde"nin duvara isnat edilmesi mecazendir. Arapçada bunun pek çok örneği vardır. Bunun gerçek manası "yıkılması yaklaşmış" demektir. "يَنْقَضَّ/**Yenkadda**" fiili "infiâl" babındandır. Bir görüşe göre "اِحْمَرَّ/ihmerra" fiili gibi "if'alle" babındandır.

**فَاَقَامَهُ/Hemen onu düzeltti:** Bir görüşe göre, önce o duvarı yıktı daha sonra yeniden inşa etti. Başka bir görüşe göre ise duvarı eliyle sıvazladı ve düzeltti, duvar da düzeldi.

---

207 Buhârî, no: 122; Müslim, no: 6313; İbn Mâce, no: 6220.

**لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْراً/Dileseydin elbette buna karşı bir ücret alırdın:** Yani Musa *aleyhisselâm*, Hızır'a "Eğer isteseydin yaptığın bu işe karşılık onlardan bir ücret yani yiyeceğimiz bir yemek alırdın" dedi.

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْراً {٧٨} اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْباً {٧٩} وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَاناً وَكُفْراًۚ {٨٠} فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْراً مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْماً {٨١} وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحاًۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَاۗ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِيۜ ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْراًۜ {٨٢}

***78. Dedi ki: "İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim. 79. Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. Onların ardında, her gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı. 80. Çocuğa gelince; onun anne-babası mü'min kimselerdi. Bunun için onlara azgınlık ve nankörlük ile zulmetmesinden korktuk. 81. Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, temizlik yönüyle ondan daha iyi ve merhametçe daha yakın olanı versin. 82. Duvara gelince; şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."***

**قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ/Dedi ki: İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır:** Hızır bu sözü Musa'nın daha önce ***"Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme"*** demiş olmasına

rağmen daha sonra ***"Dileseydin elbette buna karşı bir ücret alırdın"*** demesi üzerine söylemiştir. Bu söz bir soru olmamakla birlikte yaptığı iş karşılığında bir ücret almasını emretme anlamı taşımaktadır. Çünkü o ikisi yemeğe ihtiyaç duyuyorlardı. Bu âyetteki "بَيْنَ/beyne" kelimesi zarf olmayıp "ulaşma ve yakınlaşma" anlamındadır. Zemahşerî "هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ/***İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır"*** cümlesinde aslında "فِرَاقُ/***firâk"*** kelimesinin tenvinli ve "بَيْنِي/***beynî"*** kelimesinin ise zarf olarak mansub olduğunu sonra masdarın zarfa izafe edildiğini "هٰذَا/***hâzâ"*** işaret zamiriyle artık ayrılmalarını gerektiren üçüncü sorunun kastedildiğini söylemektedir.[208]

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ/***Gemi var ya, o, yoksul kimselerindi:*** Bir görüşe göre, bunlar tüccar idiler ancak Hızır onların gemilerinin soyulmalarından veya denizin ortasında bulunmalarından dolayı onlara acıdığı için "yoksullar" diyerek ifade etmiştir. Bir görüşe göre, onlar on kardeş idi. Bunlardan beşi gemide işçi idi, diğer beşi ise çalışmaya gücü olmayan hasta kişilerdi. Bu âyet "gemiyi tutanlar" anlamına gelen "مَسَّاكِينَ/messâkîne" şeklinde de okunmuştur.[209]

وَكَانَ وَرَآءَهُمْ/***Onların ardında vardı:*** Bir görüşe göre, bu kelime "önlerinde" anlamına gelmektedir. İbn Abbâs bu âyeti "أمامهم/***emâmehüm"*** şeklinde okumuştur.[210] İbn Atiyye ise "وَرَآءَهُمْ/***verâehüm"*** kelimesinin kendi anlamında olduğunu ancak burada zaman yönü kastedildiği için "ardında" sözünün "gelecek zaman" anlamına, "önünde" sözünün ise "geçmiş zaman" anlamına geldiğini söylemiştir.[211]

كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْباً/***Her gemiyi gasp etmekte olan:*** Burada "her gemi" şeklinde genel ifade kullanılmakla birlikte sadece "süslü ve sağlam gemiler" kastedilmektedir. Bu yüzden İbn Mes'ûd bu âyeti "Her sağlam gemiyi gasp etmekte olan" şeklinde okumuştur. Bir görüşe göre, bu kralın adı Heded b. Yeded'dir. Ancak bu bilgi sağlam bir rivayetten yoksundur. Bu âyetteki ifadelerde takdim ve tehir vardır. Nitekim ***"Onu***

---

208 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 691.
209 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 564.
210 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 564.
211 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 564.

***kusurlu kılmak istedim”*** sözü mana olarak kralın gemiyi gasp etmesinden sonradır. Çünkü geminin gasp edilme korkusu o gemiyi kusurlu kılma sebebidir. Bu takdim tehir Hızır’ın onlara yardımını zikretme amacıyla yapılmıştır.

وَاَمَّا الْغُلَامُ/***Çocuğa gelince:*** Bir rivayete göre, bu çocuk kâfirdi. Başka bir rivayete göre ise yeryüzünde bozgunculuk yapıyordu.

فَخَشِينَٓا اَنْ يُرْهِقَهُمَا/***Onlara zulmetmesinden korktuk:*** Bu sözü Hızır söylemiştir. Bir görüşe göre, bu Allah’ın sözüdür. Bu görüşe göre “يُرْهِقَ/***yürhika”*** fiili “istemedik” anlamına gelir. İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: “Bu üslup Kur’ân’da muhataplar hakkında kullanılan “عسى/asâ” ve “لعل/lealle” edatları gibidir. Buna göre “يُرْهِقَهُمَا طُغْيَاناً وَكُفْراً/ ***yürhikahümâ tuğyânen ve küfran”*** ifadesi “O ikisi üzerine yükler” şeklinde olur. Âyette “çocuğun, anne-babasını, kendisine uymaya zorlamasından korktuk” veya “anne-babasına karşı çıkacak olması sebebiyle onlarla birlikte yaşadığı taktirde onlara zarar vermesinden korktuk” denilmektedir.

خَيْراً مِنْهُ/***Ondan daha iyi olanı:*** Yani öldürülen çocuktan daha iyi olan başka bir çocuk.

زَكٰوةً/***Zekâten:*** Yani temizlik ve dinî yönden üstünlük konusunda.

وَاَقْرَبَ رُحْماً/***Merhametçe daha yakın olanı:*** Yani acıma ve şefkat gösterme yönüyle. Bir görüşe göre, burada çocuğun, anne-babasına merhamet etmesi, bir diğer görüşe göre ise anne-babanın çocuğa merhamet etmesi kastedilmektedir.

لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ/***İki yetim çocuğun:*** Yetim, büluğ çağına ulaşmadan önce babasını kaybeden çocuktur. Rivayet edildiğine göre, bu yetim çocukların adı Esram ve Sarîm, babalarının adı ise Kâşih idi. Ancak bu bilginin sağlam bir isnadı yoktur.

كَنْزٌ لَهُمَا/***Onlara ait bir hazine:*** Bir görüşe göre, bu hazine büyük bir mal varlığıdır. Başka bir görüşe göre, gömülü sahîfelerde bulunan bir ilimdir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

**وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحاً/*Babaları ise iyi bir kimse idi:*** Bir görüşe göre bu yedinci kuşaktan babalarıydı. Lafzın zahirine göre ise daha yakın biridir.

**فَاَرَادَ رَبُّكَ/*Rabbin istedi ki:*** Burada "isteme" fiilinin Allah'a isnad edilmesi bu işin Allah'tan başkasının bilmesinin mümkün olmadığı geleceğe dair gaybi bir konu olması sebebiyledir. Hızır ise ***"Onu kusurlu kılmak istedim"*** sözünde "ayıp, kusur" kelimesini Allah'a isnad etmek istemediği için "isteme" fiilini kendisine isnad etmiştir. Bu da tıpkı İbrahim *aleyhisselâm*'ın ***"Hastalandığım zaman, bana şifa veren O'dur"***[212] âyetinde hastalığı kendisine, şifayı Allah'a isnad etmesi gibidir. Ancak bir önceki âyette geçen "**فَاَرَدْنَا اَنْ يُبْدِلَهُمَا/*O ikisi için değiştirmeyi istedik"*** ifadesinde "istemek" fiilinin Hızır'a mı, Allah'a mı isnad edilmesi gerektiği hakkında ihtilaf edilmiştir.

**وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِي/*Ben bunu da kendiliğimden yapmadım:*** Bu söz Hızır'ın peygamber olduğuna delalet etmektedir. Çünkü burada Hızır'ın yaptığı şeyleri Allah'ın emri veya vahiy ile yaptığı anlaşılmaktadır.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْراً {٨٣} اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَباً {٨٤} فَاَتْبَعَ سَبَبًا {٨٥} حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْماً قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْناً {٨٦}

***83. Sana Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım. 84. Gerçekten Biz onu yeryüzünde yetkili kıldık, ona her şey için bir sebep verdik. 85. Bir sebebe uydu. 86. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara çamurlu bir kaynakta batar buldu. Onun yanında bir kavme rastladı. Bunun üzerine Biz "Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin" dedik.***

---

212 Şuarâ 26/80.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ/***Sana Zülkarneyn'i soruyorlar:*** Bu soruyu soranlar Yahudiler veya onların yönlendirdikleri Kureyşli müşriklerdir. Zülkarneyn, Yunan kral İskender'dir. Bir görüşe göre, Romalıdır ve sâlih bir adamdır. Başka bir görüşe göre, bir peygamberdir. Bir diğer görüşe göre ise bir melektir ancak doğru olan onun melik (kral) olduğudur. Bu kişinin niçin "Zülkarneyn (İki Boynuzlu)" olarak isimlendirildiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, onun iki tane saç örgüsü olduğu için onlar boynuza benzetilerek kendisine bu isim verilmiştir. Başka bir görüşe göre ise doğuya ve batıya ulaşmıştır ve böylece sanki dünyanın iki boynuzuna sahip olduğu için bu şekilde adlandırılmıştır.

اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ/***Gerçekten Biz onu yeryüzünde yetkili kıldık:*** Yani biz onu dünyanın hükümdarı kıldık ve diğer kralların hepsi ona boyun eğdi.

وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَباً/***Ona her şey için bir sebep verdik:*** Yani her şeyin bilgisine kendisiyle ulaşılacak bir ilim ve anlayış. Sebep, istenilen şeye kendisiyle ulaşılan ilim, güç ve benzeri şeylerdir.

فَاَتْبَعَ سَبَبًا/***Bir sebebe uydu:*** Yani kendisini hedefe ulaştıracak bir yola girdi.

وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ/***Onu kara çamurlu bir kaynakta batar buldu:*** Bu âyet "حَمِئَةٍ/***hamietin***" ve "حَامِيَةٍ/***hâmiyetin***" şeklinde okunmuştur. Muâviye ve İbn Abbâs bu kelimenin okunuşu üzerinde ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbâs "حَمِئَةٍ/***hamietin,***" Muâviye ise "حَامِيَةٍ/***hâmiyetin***" şeklinde okunması gerektiğini söylediler. Hangi okunuşun doğru olduğunu kendilerine söylemesi için Ka'bu'l-Ahbâr'a bir adam gönderdiler. O da "Arapça hususunda siz ikiniz benden daha bilgilisiniz. Ancak ben Tevrat'ta Zülkarneyn'in güneşi bir su ve çamura batar bulduğunun yazılı olduğunu gördüm" dedi. Bu durumda İbn Abbâs'ın okuyuşu buna uymaktadır. "حَامِيَةٍ/***Hâmiyetin***" kelimesi "sıcak" anlamına gelmektedir. "حَمِئَةٍ/***Hamietin***" kelimesinin "حمية/hamiyetin" anlamında olması ve hemzesinin telaffuzunun kolaylaştırılması için "ye" harfine dönüştürülmesi de muhtemeldir. Bu takdirde iki kıraat şeklinin de anlamı aynı olur. Bir görüşe göre, "حَمِئَةٍ/***hamietin***" kelimesinin güneşin sıcak olması

sebebiyle "sıcak" manasında olması da mümkündür. Buna göre iki konumu bir araya getiren olur, iki kıraatin de anlamı bir araya gelmiş olur.

قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ/***"Ey Zülkarneyn!" dedik:*** Zülkarneyn'in peygamber olduğunu söyleyenler bu âyeti delil olarak göstermektedirler. Çünkü bu söz vahiydir. Ancak bu sözün ilham olması da mümkündür. Bu takdirde âyet onun peygamberliğine delil olmaz.

اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْناً/***Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin:*** Onlar kâfir oldukları için Allah, Zülkarneyn'i onları öldürmek sûretiyle azap etme veya onları İslâm'a davet etmek sûretiyle iyilik etme arasında muhayyer bırakmıştır. Bir görüşe göre, buradaki iyilik onları esir almasıdır. Çünkü esir almak öldürmeye nazaran iyilik sayılır.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَاباً نُكْراً {٨٧} وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَهُ جَزَاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْراًۜ {٨٨} ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَباً {٨٩} حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْراًۙ {٩٠} كَذٰلِكَۜ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْراً {٩١}

***87. Dedi ki: "Zulmedeni cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak. 88. İman edip de iyi davranan kimseye gelince; onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanını söyleyeceğiz." 89. Sonra yine bir yol tuttu. 90. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık. 91. İşte böyledir. Onunla ilgili her şeyden haberdardık.***

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ/***Dedi ki: Zulmedeni cezalandıracağız:*** Zülkarneyn onları İslâm'a davet etmeyi seçti sonra küfür üzere devam edenleri öldürdü, İslâm'a girenlere ise iyilikte bulundu. Buradaki zulüm ile küfür, cezalandırma ile de öldürme kastedilmektedir.

عَذَاباً نُكْراً/***Korkunç bir azap:*** Ahiret azabıdır.

جَزَٓاءً الْحُسْنٰى/***En güzel bir karşılık:*** Burada cennet veya güzel ameller kastedilmektedir.

وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْراً/***Onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık:*** Bu toplum Hindistan ve onların ilerisinde yaşayan insanlardır. Âyetteki ***"onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık"*** ifadesiyle onların yaşadıkları arazinin bina yapmaya uygun olmaması sebebiyle evlerinin olmadığı beyan edilmektedir. Onlar güneşin sıcağından korunmak için yeraltındaki koğuklara giriyorlardı. İbn Atiyye, âyetin zahirinden güneşin onlara yakın olduğunun anlaşıldığını söylemiştir.[213] Bir görüşe göre âyetteki örtü, elbisedir. Buna göre onlar elbise giymiyorlardı.

كَذٰلِكَ/***İşte böyledir:*** Zülkarneyn'in durumu böyledir. Yani onun durumunu yüceltmek için anlattığımız şekilde. Bir görüşe göre "كَذٰلِكَ/***kezâlike"*** kelimesi önceki âyetlerle bağlantılıdır. Yani sizler için yarattığımız binalar ve elbiseler gibi onlar için örtüler var etmedik. Başka bir görüşe göre ise "Güneşin yanında işte böyle bir toplum buldu" manasındadır. Yani güneşin battığı yerde bulduğu toplumun durumu böyledir ve onlarla birlikte yaptığı şeyi yaptı.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَباً {٩٢} حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْماًۙ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلاً {٩٣} قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجاً عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا {٩٤}

***92. Sonra yine bir yol tuttu. 93. Nihayet iki set arasına ulaştığında onların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. 94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?"***

---

213 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 572.

**بَيْنَ السَّدَّيْنِ/İki set arasına:** Yani iki dağ arasına. Onlar dünyanın iki ucundaki iki dağdır. Bu bölüm "السَّدَّيْنِ/*es-seddeyn*" ve "السُّدَّيْنِ/*es-süddeyn*" şeklinde okunmuştur ki ikisi de aynı anlamdadır.[214] Bir görüşe göre Allah'ın yaratmış olduğu dammeli olarak "السُّدُّ/es-süddü" şeklinde, insanların yapmış oldukları ise fethalı olarak "السَّدُّ/es-seddü" şeklinde okunur.

***وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْماً/Onların önünde bir kavim buldu:*** Bir görüşe göre bunlar Türklerdir.

***لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلاً/Neredeyse hiçbir sözü anlamayan:*** Burada onların dillerinin diğer insanların konuştukları dillerden uzak olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden onlar ancak işaret ve benzeri şeyleri anlayabilmektedirler.

***يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ/Ye'cûc ve Me'cûc:*** Bunlar Âdemoğullarından iki kabiledir. Onların yaratılışında uzunlukta ve kısalıkta aşırılık vardır.

***مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ/Bu memlekette bozgunculuk yapmaktadırlar:*** Onlar cinayet, haksızlık ve diğer kötülükleri yapmak sûretiyle bozgunculuk yapmaktaydılar. Bir görüşe göre, insanları yemekteydiler.

***فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجاً عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا/Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?:*** Bu soru cümlesi bir teklif ve teşvik anlamı içermektedir. "خَرْجاً/*Harcan*" kelimesi "vergi, haraç" anlamına gelmektedir. Onlar, kendileri için bir set yapması karşılığında Zülkarneyn'e mallar verdiler.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَاَعِينُونِي بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْماًۙ {٩٥} اٰتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِۜ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُواۜ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَاراًۙ قَالَ اٰتُونِي اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْراًۜ {٩٦} فَمَا اسْطَاعُٓوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْباً {٩٧} قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّيۚ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّٓاءَۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّاۜ {٩٨}

---

214 İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hafs "السَّدَّيْنِ" şeklinde, diğerleri ise "السُّدَّيْنِ" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 354.

***95. Dedi ki: "Rabbimin bana verdiği imkân daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım. 96. Bana demir kütleleri getirin." Nihayet iki zirve arasını aynı seviyeye getirince "Üfleyin!" dedi. Artık onu kor hâline sokunca "Getirin bana, üzerine eriyik dökeyim" dedi. 97. Bu yüzden onu aşamadılar ve de onda tünel açamadılar. 98. Dedi ki: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin vaadi gelince, O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır."***

قَالَ مَا مَكَّنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ/***Dedi ki: Rabbimin bana verdiği imkân daha hayırlıdır:*** Yani Allah'ın bana nasip etmiş olduğu egemenlik sizin vereceğiniz vergiden daha hayırlıdır, benim sizin vereceğiniz şeye ihtiyacım yoktur. Ancak siz bana beden gücü ve el emeğiniz ile yardım edin.

رَدْماً/***Engel:*** Yani arayı ayıran bir engel ve sur. "رَدْماً/***Radmen"*** ile kastedilen engel, setten daha büyüktür.

سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ/***İki zirve arasını aynı seviyeye getirince:*** Yani iki dağın arasını.

قَالَ انْفُخُوا/***"Üfleyin!" dedi:*** Körüğün üflenmesini kastederek. Yani demirin üzerindeki ateşi yakın!

قِطْراً/***Eriyik:*** Yani erimiş bakır. Bir görüşe göre, erimiş kurşun. Bir görüşe göre de Zülkarneyn suya ulaşıncaya dek temeli kazdı ve duvarı iki dağın seviyesine kadar demir tuğlalardan ördü sonra da üzerine erimiş bakır döktü.

فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ/***Bu yüzden onu aşamadılar:*** Buradaki "اسْطَاعُوا/***istâû"*** fiilinin aslı "اسْتَطَاعُوا/istedâû" şeklindedir. Ancak telaffuzu kolaylaştırmak için "te" harfi hazfedilmiştir. ***"Onu aşamadılar"*** ifadesindeki ***"onu"*** zamiri ile "set" kastedilmektedir. "يَظْهَرُوهُ/***Yezherûhü"*** fiili "üstüne tırmanmak, üstünden aşmak" anlamlarına gelmektedir. Buna göre âyetin manası "Ye'cûc ve Me'cûc setin yüksek olması sebebiyle onu aşamadıkları gibi sert olması sebebiyle onda bir tünel de açamadılar" şeklindedir.

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعاً ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضاً ﴿١٠٠﴾ اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعاً ﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلاً ﴿١٠٢﴾

***99. O gün Biz onları birbirine çarparak çalkalanır bir hâlde bırakmışızdır; Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir. 100. 101. Ve gözleri Beni zikretmede örtü içinde olan ve işitemeyen kâfirlere o gün cehennemi sunmuşuzdur. 102. Kâfirler Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.***

**قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي/*Dedi ki: Bu, Rabbimden bir rahmettir:*** Bu sözü söyleyen kişi Zülkarneyn'dir ve bu sözüyle yaptığı sete işaret etmektedir.

**فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي/*Fakat Rabbimin vaadi gelince:*** Bu vaat ile kıyamet kastedilmektedir.

**جَعَلَهُ دَكَّاءَ/*O, bunu yerle bir eder:*** Yani onu yer seviyesinde yayılmış hâle getirir.

**وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ/*O gün Biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir hâlde bırakmışızdır:*** Bu âyetteki "**تَرَكْنَا/*bırakmışızdır***" fiilinin fâili Allah'tır. "**يَوْمَئِذٍ/*O gün***" ifadesiyle, önceki bölümlerde de zikredilmiş olması sebebiyle kıyamet gününün kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu görüşe göre "**بَعْضَهُمْ/*birbirine***" sözüyle bütün insanlar kastedilmiş olur. "**يَوْمَئِذٍ/*O gün***" ifadesiyle seddin yapımının tamamlandığı gün kastedilmiş ise "**بَعْضَهُمْ/*birbirine***" sözünden Ye'cûc ve Me'cûc anlaşılır. Âyetin devamında "**وَنُفِخَ فِي الصُّورِ/*Sûr'a da üfürülmüş***" ifadesinin bulunması sebebiyle birinci görüş tercih edilir. Böylelikle söz bütünlüğü temin edilmiş olur.

**يَمُوجُ/Yemûcü:** Bu fiil insanların birbirleriyle karışmalarını ve birbirlerine çarpmalarını ifade etmektedir.

**وَنُفِخَ فِي الصُّورِ/Sûr'a üfürüldü:** Hadislerde belirtildiği üzere **"Sûr"** kıyamet günü üflenecek olan borudur.[215] İsrafil ona iki defa üfürecektir; birincisi canlıların ölmesi için, ikincisi ise insanların kabirlerinden kalkmaları içindir.[216]

**وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ/Cehennemi sunduk:** Yani cehennemi onlara görünür kıldık.

**كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ/Gözleri örtü içinde olan:** Burada onların gözlerinin kör olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde işitemezler de.

**اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي اَوْلِيَاءَ/Kâfirler Beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?:** Burada kâfirlerden nakledilen "Sen onların değil bizim dostumuzsun" sözlerinde söyledikleri gibi o kulların kâfirlere dost olmayacağı vurgulanmaktadır. Burada geçen "عِبَادِ/ **kullar"** ile Allah'tan başka kendisine tapınılan şeyler kastedilmektedir. Ancak melekler ve İsa *aleyhisselâm* gibi varlıklardan söz edilmemektedir.

**اَعْتَدْنَا/Hazırladık:** Yani onlar için kolaylaştırdık.

**نُزُلاً/Konak olarak:** Yolcu ve misafir için hazırlanan konaklama yeri. Âyette, tıpkı bu sûrenin 107. âyetinde cennetlikler için **"Onlar için konak olarak Firdevs cennetleri vardır"** denildiği gibi cehennemin de kâfirler için konaklama yeri olduğu vurgulanmaktadır. "نُزُلاً/**Nüzülen"** kelimesiyle inilecek yerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالاً {١٠٣} اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً {١٠٤} اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْناً {١٠٥} ذٰلِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِي وَرُسُلِي هُزُواً {١٠٦}

---

215 Ebû Davud, no: 4742; Tirmizî, no: 2430; Nesâî, no: 401.
216 Tirmizî, no: 3245; İbn Mâce, no: 4274.

***103. De ki: Size, amelleri yönüyle en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? 104. Onlar ki, iyi işler yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. 105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, Biz onlar için kıyamet gününde hiçbir tartı yapmayacağız. 106. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve resûllerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir.***

**قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالاً/*De ki: Size, amelleri yönüyle en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?:*** Bu âyette 105. âyetteki ***"Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden"*** ifadesinde olduğu Arap müşriklerden bahsedilmektedir. Bir görüşe göre ise ruhbanlardan bahsedilmektedir. Çünkü ruhbanlar yaptıkları ibadetler Allah katında makbul olmamasına rağmen o ibadetlerin kendilerine fayda vereceğini zannediyorlardı.

**يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ/*İyi işler yaptıklarını sanıyorlar:*** Bu ifadede tecnîs sanatı bulunmaktadır. Buna "tecnîsu't-tashîf" denilir.

**فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيمَةِ وَزْناً/*Biz onlar için kıyamet gününde hiçbir tartı yapmayacağız:*** Yani amelleri boşa gittiği için onların kıyamet gününde tartılacak bir iyilikleri yoktur.

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً
{١٠٧} خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلاً {١٠٨} قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً
لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَداً
{١٠٩} قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ
يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَداً {١١٠}

***107. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince; onlar için konak olarak Firdevs cennetleri vardır. 108. Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler. 109.***

***De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir. 110. De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Bana İlâh'ınızın sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.***

جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ/***Firdevs cennetleri:*** Hadislerde belirtildiğine göre bu, cennetin en üst seviyesidir.[217] ***"Firdevs"*** kelimesi Arapçaya sonradan girmiş yabancı bir kelimedir.

حِوَلاً/***Hıvelen:*** Yani oradan başka yere gitmeyi.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي/***De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir:*** Bu âyet Allah'ın ilminin genişliğini bildirmektedir. Rabbin sözleri, kendi başlarına var olan manalardır ki onlar da bilgilerdir. Âyette vurgulanan husus şudur: Eğer Allah'ın ilmi denizler kadar mürekkeple yazılacak olsa deniz biter hatta onun gibi bir deniz daha getirilse bile o da biter ama Allah'ın ilmi bitmezdi. Çünkü denizin bir sınırı vardır ancak Allah'ın ilminin sınırı yoktur.

بِمِثْلِهِ مَدَداً/***Bir o kadar da ilave:*** Yani eklesek. "مَدَد/***Meded***" kelimesi "bir şeyin kendisine eklenerek uzatıldığı, fazlalaştırıldığı şey" anlamına gelmektedir.

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ/***Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa:*** Eğer buradaki "يَرْجُوا/***yercû***" fiili asli anlamında yani "ummak, ümit etmek" anlamında kullanıldıysa âyetin manası "Her kim Rabbine güzel şekilde kavuşmayı ve Rabbinin de kendisini razı olarak kabul edeceğini umuyorsa" şeklinde olur. Ama "يَرْجُوا/***yercû***" fiili "korkmak" anlamında kullanıldıysa âyet "Rabbine kötü şekilde kavuşmaktan korkuyorsa" şeklinde anlaşılır.

---

217 Buhârî, no: 2790; Ahmed b. Hanbel, II, 335.

**وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَداً/*Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın:*** Burada âyetin baş tarafındaki ***"Bana İlâh'ınızın sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor"*** sözünün de delaletiyle Allah'tan başkasına ibadet etmek anlamında şirk koşmanın veya küçük şirk olması sebebiyle riyanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Âyetin lafzı her iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Her iki şekilde de âyetin genele hitap ettiğini söylemek mümkündür.

سُورَةُ مَرْيَمَ

# 19. MERYEM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

كٓهٰيٰعٓصٓ {١} ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّاۚ {٢}

***1. Kêf. Hâ. Yâ. Ayn. Sâd. 2. Rabbinin, Zekeriyya kuluna rahmetinin zikridir.***

Biz, Bakara sûresinin başında hece harfleriyle ilgili bilgi vermiştik. Bir görüşe göre buradaki "ك/kef" kerîm (cömert), kebîr (büyük) veya kâfî (kullarına yeten), "ه/he" hâdî (hidayet veren), "ي/ye" âlî (yüce), "ع/ayn" azîz (güçlü) veya alîm (bilen) ve "ص/sad" ise sâdık kelimelerine delalet etmektedir. Ali *radıyallahu anh* dua ederken "Ey Kêf Hâ Yâ Ayn Sâd!" dermiş.[218] Buna göre bu harflerin Allah'ın isimlerinden bir isim olması veya Ali *radıyallahu anh*'ın Allah'ın isimlerinden aldığı bu harfler ile nida etmesi muhtemeldir.

**ذِكْرُ/*Zikru:*** Bu kelimenin başına "هَذَا ذِكْرُ/Bu, ...zikridir" şeklinde mahzûf bir mübteda/özne takdir edilir.

**عَبْدَهُ زَكَرِيَّا/*Zekeriyya kuluna:*** Allah onu şereflendirmek, kendisine yakınlığını ve ayrıcalığını vurgulamak için kulluk vasfıyla tanımlamıştır.

---

218 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 3.

"عَبْدَهُ/***Abdehû***" kelimesinin mansub olarak okunması "رَحْمَتِ/***rahmet***" kelimesi sebebiyledir. Zira o fâiline muzaf olmuş ve mef'ûlünü de nasp eden bir masdardır. Bir görüşe göre ise "عَبْدَهُ/***abdehû***" kelimesi gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Buna göre tilavet esnasında "عَبْدَهُ/***abdehû***" kelimesinden önce vakfedilir. Ancak bu görüş zayıftır ve gereksiz yere zorlama ile gizli bir fiilin bulunduğu var sayılmaktadır. Ayrıca bu yoruma göre âmil, mamulün kendisine göre harekelenmesinden sonra amelinden kesilmektedir.

اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَٓاءً خَفِيًّا {٣} قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ شَقِيًّا {٤} وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓاء۪ي وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِرًا فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا {٥} يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا {٦}

***3. Hani o, gizli bir sesle Rabbine nida etmişti: 4. "Rabbim!" dedi, "benim kemiklerim zayıfladı, yaşlılıktan başım tutuştu. Ve ben, Rabbim, sana dua sayesinde hiç bedbaht olmadım. 5. Doğrusu ben, ardımdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli ver. 6. Ki o bana vâris olsun; Yakub ailesine de vâris olsun. Rabbim, onu razı olunan bir insan kıl!"***

اِذْ نَادٰى رَبَّهُ/***Hani o, Rabbine nida etmişti:*** Yani O'na dua etmişti.

نِدَٓاءً خَفِيًّا/***Gizli bir sesle:*** O'na gizlice seslenmişti. Zira Allah, açıktan söyleneni duyduğu gibi gizli olarak söylenenleri de duymaktadır. Gizli seslenmek bir samimiyet göstergesi ve riyadan/gösterişten uzak bir davranıştır. İnsanların, bir çocuk istemesi sebebiyle kendisini kınamalarından çekindiği için de böyle yapmış olabilir.

وَهَنَ الْعَظْمُ/***Kemiklerim zayıfladı:*** Yani gücüm azaldı.

وَاشْتَعَلَ/***Tutuştu:*** Bu ifade "ateşin tutuşması" anlamında olup yaşlılığı ifade etmek için mecazen kullanılmıştır.

**وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ شَقِيًّا/Ve ben, Rabbim, sana dua sayesinde hiç bedbaht olmadım:** Yani sana daha önce etmiş olduğum dualarım sayesinde hep mutlu oldum, benim bu duamı da kabul et. Zekeriyya böylece Allah'ın kendisine daha öncesinde yapmış olduğu ihsan ile tevessül etmektedir.

**وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ/Yakınlarımdan endişe ediyorum:** Zekeriyya burada akrabalarını kastetmektedir. Bir görüşe göre, kendi neslinden başkalarının kendisine mirasçı olmalarından, başka bir görüşe göre ise kendisinden sonra dine sahip çıkmamalarından endişe etmektedir.

**مِنْ وَرَٓاء۪ي/Ardımdan:** Yani benden sonra.

**فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا/Tarafından bana bir veli ver:** Yani benim yerime geçecek bir vâris. Bir görüşe göre, malına vâris olacak bir kişi, başka bir görüşe göre de ilmine ve peygamberliğine vâris olacak bir kişi istemektedir. Bu ikinci görüş Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen ***"Biz peygamberler miras bırakmayız"***[219] hadisine göre tercihe daha layıktır.

**وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ/Yakub ailesine de vâris olsun:** Yani ilim ve peygamberlik hususunda onlara vâris olsun. Bir görüşe göre "liderlik, saltanat hususunda vâris olsun" demek istemiştir. Doğru olan görüşe göre bu âyette zikredilen Yakub, İshak'ın oğlu olan Yakub peygamberdir.

**رَضِيًّا/Razı olunan:** Bu kelime ism-i mef'ûl manasında "faîl" veznindedir.

يَا زَكَرِيَّٓا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍۨ اسْمُهُ يَحْيٰىۙ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا {٧} قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِراً وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا {٨} قَالَ كَذٰلِكَۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـٔاً {٩}

***7. "Ey Zekeriyya! Biz sana bir oğul müjdeleriz ki, onun adı Yahya'dır. Daha önce ona kimseyi adaş yapmadık."***

219 Buhârî, no: 2624.

***8. Zekeriyya "Rabbim!" dedi, "karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım hâlde, benim nasıl oğlum olabilir?" 9. Allah "Öyledir" dedi; Rabbin "O bana kolaydır. Daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım" dedi.***

**سَمِيًّا/*Adaş:*** Yani daha önce onun ismiyle isimlendirilmiş bir kişi olmadı. Bir görüşe göre, "daha önce onun dengi ve benzeri bir kişi olmadı" demektir. Burada birinci görüş daha uygundur.

**اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ/*Benim nasıl oğlum olabilir?:*** Bu ifade, Zekeriyya'nın kendisinin yaşlı, hanımının ise kısır olmasına rağmen bir çocuğu olacağına dair verilen müjde karşısındaki şaşkınlığını göstermektedir. Kendisi Allah'ın gücünü bilmesine rağmen normalde böyle bir şeyin mümkün olmamasından dolayı bu soruyu sormuştur. Bir görüşe göre, Zekeriyya bu soruyu çocuk sahibi olabilecek yaştayken sormuş ve kendisine yaşlılık döneminde cevap verilmiştir.

**عِتِيًّا/*Itiyyen:*** Bu kelime bir görüşe göre "organların ve eklemlerin kuruması," başka bir görüşe göre ise "aşırı yaşlılık" anlamına gelmektedir.

**كَذٰلِكَ/*Öyledir:*** Buradaki "**كَ/*ke***" harfi merfu konumdadır. Yani kendisinin yaşlılığını ve hanımının kısırlığını tasdik etmek için "durum böyledir" anlamındadır. Bu yoruma göre, tilavette bu kelime üzerinde vakfedilir ve "**قَالَ رَبُّكَ/*Rabbin dedi***" sözüyle yeniden başlanır. Bir görüşe göre "**كَ/*ke***" harfi öncesindeki "**قَالَ/*dedi***" fiilinin mef'ûlü olduğu için mansub konumdadır. "**ذٰلِكَ/*Zâlike***" kelimesi ise mübhem bir ifade olup onu sonrasında gelen ***"O bana kolaydır"*** sözü açıklamaktadır.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا {١٠}
فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا
{١١} يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا {١٢} وَحَنَانًا
مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا {١٣} وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا
{١٤} وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا {١٥}

***10. O "Rabbim! Bana bir işaret ver" dedi. Allah "Senin işaretin, düzgün olduğun hâlde üç gece insanlarla konuşamamandır" buyurdu. 11. Bunun üzerine Zekeriyya, mabetten kavminin karşısına çıkarak onlara "Sabah-akşam tesbih edin" diye vahyetti. 12. "Ey Yahya! Kitab'ı kuvvetle tut!" Ve henüz sabi iken ona hüküm verdik. 13. Tarafımızdan ona acıma duygusu ve temizlik de. O, çok sakınan bir kimse idi. 14. Anne-babasına çok iyi davranırdı; o, isyankâr bir zorba değildi. 15. Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağı gün ona selam olsun!***

**اجْعَلْ لِي اٰيَةً/*Bana bir işaret ver:*** Yani eşimin hamileliğine dair bir alamet göster.

**سَوِيًّا/*Düzgün:*** Yani dilsiz olmadığın hâlde insanlarla konuşmaman. Bu kelime "**تُكَلِّمَ/*konuşman***" fiilindeki zamirden hâl olduğu için mansubdur. Âyetin manası şöyledir: "Zekeriyya dilsiz olmadığı hâlde insanlarla konuşmayacaktır." Bir görüşe göre "**سَوِيًّا/*seviyyen***" kelimesi "**لَيَالٍ/*geceler***" kelimesiyle bağlantılıdır. Bu durumda "üç tam gece insanlarla konuşmayacaksın" şeklinde anlaşılır.

**فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ/*Onlara vahyetti:*** Yani işaret etti. Bir görüşe göre, konuşamadığı için toprağın üzerine yazdı.

**اَنْ سَبِّحُوا/*Tesbih edin:*** Bir görüşe göre, "namaz kılın" anlamındadır. Zira tesbih etmek sözlükte "namaz kılmak" anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre ise "Sübhânallah deyin" anlamındadır.

**يَا يَحْيٰى/*Ey Yahya!:*** Bu âyet "Allah, Yahya'nın doğumundan sonra ona 'Ey Yahya!' diye seslendi" şeklinde anlaşılır.

**خُذِ الْكِتَابَ/*Kitab'ı tut!:*** Buradaki ***"kitap"*** ifadesiyle "Tevrat" kastedilmektedir.

**بِقُوَّةٍ/*Kuvvetle:*** Yani onu öğrenmek, korumak ve onunla amel etmek sûretiyle.

**وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا/*Henüz sabi iken ona hüküm verdik:*** Burada geçen ***"hüküm"*** kelimesi ile bir görüşe göre "dinî hükümler," başka bir görüşe göre "hikmet," bir diğer görüşe göre ise "peygamberlik" kastedilmektedir.

**وَحَنَانًا/*Acıma duygusu:*** Bu kelime "rahmet" anlamına gelmektedir. İbn Abbâs "'حَنَان/***Hanân'*** kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyorum" demiştir.[220]

**وَزَكٰوةً/*Temizlik:*** Yani taharet. Bir görüşe göre, şahidin bir kişiyi temize çıkarması gibi "övülme" anlamındadır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَاناً شَرْقِيًّا {١٦} فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا {١٧} قَالَتْ اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا {١٨} قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَاماً زَكِيًّا {١٩} قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا {٢٠} قَالَ كَذٰلِكِۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ وَلِنَجْعَلَهُٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّاۚ وَكَانَ اَمْراً مَقْضِيًّا {٢١}

***16. Kitap'ta Meryem'i de zikret. Hani o, ailesinden ayrılarak doğuda bir yere çekilmişti. 17. Meryem onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, Biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. 18. Dedi ki: "Senden, Rahmân'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen." 19. "Ben, yalnızca, sana tertemiz bir çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim" dedi. 20. Meryem "Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. 21. Melek "Öyledir" dedi; Rabbin buyurdu ki: "Bu bana kolaydır. Çünkü Biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış bir iş idi."***

---

220 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 157.

**وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ/Kitap'ta Meryem'i de zikret:** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmekte ve ***"Kitap"*** kelimesiyle de "Kur'ân" kastedilmektedir.

**اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا/Hani o, ailesinden ayrılmıştı:** Yani onlardan ayrılarak tek başına kalacağı bir yere çekildi.

**مَكَانًا شَرْقِيًّا/Doğuda bir yere çekilmişti:** Yani doğu tarafına gitmişti. Bu sebeple Hristiyanlar doğu yönüne doğru ibadet ederler.

**فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا/Biz ona ruhumuzu gönderdik:** Yani Cebrail'i. Bir görüşe göre bu ruh, İsa *aleyhisselâm*'dır. Doğru olan birinci görüştür. Çünkü ittifakla Cebrail, Meryem'e bir insan şeklinde görünmüştür.

**قَالَتْ اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا/Dedi ki: Senden, Rahmân'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen:** Meryem kendisine insan şeklinde görünen ve yaklaşan meleği görünce onun normal bir insan olmasından korktu ve bu sözü söyledi. Âyetin manası şöyledir: "Eğer sen Allah'tan sakınan kişilerden isen benden uzaklaş. Zira ben senden Allah'a sığınırım." Bir görüşe göre "تَقِيًّا/***takiyyen"*** kelimesi o bölgede kötülüğü ile meşhur bir adamın ismiydi. Ancak bu görüş zayıftır.

**لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا/Sana tertemiz bir çocuk bağışlamam için:** Bu âyetteki ***"tertemiz bir çocuk"*** ifadesi ile İsa *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Bu âyet "لِيَهَبَ/***bağışlaması için"*** şeklinde de okunmuştur.[221] Buna göre fâil Rab olur. "لِاَهَبَ/***Bağışlamam için"*** şeklinde okunduğunda ise fâil Cebrail olur. Cebrail'in çocuk bağışlamayı kendisine nispet etmesi Allah'ın onu bu görevle göndermiş olması veya onun bu sözü Allah'ın ağzından aktarması sebebiyledir.

**وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا/İffetsiz de olmadığım hâlde:** Buradaki "بَغِيًّا/***bağiyyen"*** kelimesi "alenen zina suçu işlemiş kadın" anlamına gelmektedir ve "faûl" veznindedir.

---

221 Ebû Amr, Yakub ve Verş "لِيَهَبَ" şeklinde, diğerleri ise "لِاَهَبَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 357.

**وَلِنَجْعَلَهُ اٰيَةً/Onu insanlara bir delil kılmak için:** Burada **"onu"** zamiriyle çocuk yani İsa *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Fiilin başındaki "lam" edatı mahzûf bir fiil ile bağlantılıdır. Buna göre âyet "Biz onu insanlara bir delil kılmak için böyle yaptık" şeklinde anlaşılır.

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَاناً قَصِيًّا {٢٢} فَاَجَاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِۚ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا {٢٣} فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا {٢٤}

***22. Ona hamile kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. 23. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına getirdi. "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi. 24. Aşağısından ona şöyle seslendi: "Tasalanma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir."***

**فَحَمَلَتْهُ/Ona hamile kaldı:** Yani onu karnında taşımaya başladı ve hamilelik süresi sekiz ay sürdü. İbn Abbâs, hamileliğinin ve doğumunun bir saat içinde olduğunu söylemiştir.[222]

**مَكَاناً قَصِيًّا/Uzak bir yere:** Yani halk kendisinin kötü bir iş yaptığını zannetmesin diye onlardan uzak bir yere çekildi.

**فَاَجَاءَهَا/Onu getirdi:** Burada Meryem'in hurma ağacının altına sığındığı anlatılmaktadır. "اَجَاءَ/**Ecâe**" fiili, "جَاءَ/câe" fiilini müteaddi/geçişli yapmak için başına hemze getirmek (if'âl babına sokmak) sûretiyle elde edilmiştir.

**الْمَخَاضُ/Doğum sancısı:** Bu kelime kadınların doğum anı veya hemen sonrasındaki hâllerini ifade etmektedir.

**اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ/Hurma ağacına:** Rivayet edildiğine göre, Meryem doğum sancısının şiddetinden dolayı bir hurma ağacının altına sığınmıştı.

---

222 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 170.

**قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ/"Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi:** Meryem insanların kendisini reddetmeleri, kötü bir şey yaptığını zannetmeleri ve öldürmelerinden korktuğu için ölmüş olmayı dilemiştir. Bunun gibi durumlarda ölümü temenni etmek caizdir. Meryem'in burada ölümü temenni etmesi bedenen çektiği acılar sebebiyle değildi. Zira bundan dolayı ölümü istemek yasaklanmıştır.

**وَكُنْتُ نَسْيًا/Değersiz olsaydım:** Burada geçen "نَسْيًا/*nesyen*" kelimesi, "kendisine değer verilmeyen, önemsiz şey" anlamına gelmektedir. Bu kelime "نَسْيًا/*nesyen*" ve "نِسْيًا/*nisyen*" olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur.[223]

**فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا/Aşağısından ona şöyle seslendi:** Bu âyet "مِنْ/*min*" ve "مَنْ/*men*" şeklinde okunmuştur. Her iki okuyuş şeklinde de seslenen kişinin Cebrail mi yoksa İsa mı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu kişinin Cebrail olduğu varsayıldığında bir görüşe göre o, bir ebe gibi Meryem'in alt tarafında durmuştur. Başka bir görüşe göre ise Meryem'in durduğu yerden daha aşağıda bir yerde durmuştur.

**اَلَّا تَحْزَنِي/Tasalanma!:** Bu ifade kişinin, Meryem'e hangi şekilde nida ettiğini açıklamaktadır. Buradaki "أَنْ/*en*" edatı, müfessira/açıklama edatıdır.

**سَرِيًّا/Su arkı:** Bu, hurma ağacının yakınında bulunan bir su kanalıydı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kelimeyi bu şekilde açıkladığı rivayet edilmiştir.[224] Bir görüşe göre, burada İsa *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Çünkü "سَرِيًّا/*seriyyen*" kelimesi "değerli adam" anlamına da gelmektedir.

وَهُزّ۪ٓي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَباً جَنِيًّا {٢٥}
فَكُل۪ي وَاشْرَب۪ي وَقَرّ۪ي عَيْناًۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَداًۙ فَقُول۪ٓي
اِنّ۪ي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْماً فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّاۚ {٢٦}

223 Hamza ve Hafs "نَسْيًا" şeklinde, diğerleri ise "نِسْيًا" şeklinde okumuşlardır.
224 Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sagîr*, II, 11.

***25. Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma döksün. 26. Ye, iç. Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen de ki: "Ben, Rahmân'a oruç adadım; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."***

**وَهُزِّي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ/*Hurma dalını kendine doğru silkele:*** Hurma dalı kuru olmasına rağmen Meryem'e ikram ve yardım için Allah onda taze hurma yarattı. Bazı âlimler bu âyeti, insanların rızık talep ederken sebeplere sarılması gerektiği hususunda delil olarak göstermektedirler. Çünkü Allah, Meryem'e hurma dalını silkelemesini emretmiştir. "**بِجِذْعِ/*Bi-ciz'i*"** kelimesinin başındaki "**بِ/*bi*"** harfi "**وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ/*Kendi elleri-nizle kendinizi tehlikeye atmayın*"**[225] âyetinde olduğu gibi zâittir.

**تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا/*Üzerine taze, olgun hurma döksün:*** Buradaki "**تُسَاقِطْ/*döksün*"** fiilinin fâili hurma ağacıdır. Bu kelime "**يُسَاقِطْ/*yüsakıt*"** şeklinde de okunmuştur. Buna göre fâil hurma dalı olur. "**رُطَبًا/*Rutaben (yaş, taze)*"** kelimesi temyizdir. "**جَنِيًّا/*Ceniyyen*"** kelimesi "hasat edilmek için uygun, olgun" anlamına gelmektedir.

**فَكُلِي وَاشْرَبِي/*Ye, iç:*** Yani hurmadan ye ve kanaldaki sudan iç.

**وَقَرِّي عَيْنًا/*Gözün aydın olsun!:*** Yani Allah'ın sana değerli bir peygamber doğurmanı nasip etmesi veya sana kolayca yiyip içebileceğin şeyler vermesi sebebiyle müjdeler olsun.

**فَاِمَّا تَرَيِنَّ/*Eğer görürsen:*** Buradaki "**اِمَّا/*immâ*"** kelimesi şart edatı olan "اِنْ/in" ve tekit amaçlı zâit "مَا/mâ" edatlarının birleşmesinden oluşmuştur. "**تَرَيِنَّ/*Terayinne*"** fiili müennes muhataba sigasındandır ve sonuna tekit amaçlı şeddeli "nun" harfi eklenmiştir.

**نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا/*Ben, Rahmân'a oruç adadım:*** Yani konuşmama kararı aldım. Bir görüşe göre, onların şeriatında oruç tutarken konuşmamak gerektiği için normal oruç tuttuğunu kastetmiştir. Meryem'e, kendisi hakkında kötü ithamlarda bulunanlarla muhatap olmaması için susması emredilmiştir. Zira İsa *aleyhisselâm* onun adına konuşmuştur.

---

225 Bakara 2/195.

Bu sebeple Meryem kendisinin susmayı adadığını bildirmiştir. Bir görüşe göre, Meryem, insanlarla işaretle iletişim kurmuştur. Bizim şeriatımızda susmayı adamak caiz değildir.

فَاَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا {٢٧}
يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا
{٢٨} فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا
{٢٩} قَالَ اِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا {٣٠}

***27. Nihayet onu taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Hakikaten sen iğrenç bir şey yaptın! 28. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi." 29. Çocuğu işaret etti. "Biz" dediler, "beşikteki bir sabi ile nasıl konuşuruz?" 30. (Çocuk) dedi ki: "Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı."***

**فَاَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ/*Nihayet onu taşıyarak kavmine getirdi:*** Meryem, âyetleri görünce Allah'ın onun durumunu insanlara açıklayacağını anladı ve çocuğunu uzak yerden halkının yanına getirdi.

**شَيْـًٔا فَرِيًّا/*İğrenç bir şey:*** Yani çok kötü bir şey.

**يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ/*Ey Harun'un kız kardeşi!:*** Harun, İsrailoğullarından ibadete düşkün bir kişiydi. Meryem de çok ibadet etmesi yönüyle ona benzetilmiştir. Bu sebeple ona benzediğini belirtmek için ***"kız kardeşi"*** denilmiştir. Bir görüşe göre bu Harun, Meryem'in babası tarafından akrabasıydı ve sâlih bir adamdı. Başka bir görüşe göre, Musa *aleyhisselâm*'ın kardeşi olan Harun'dur. Meryem onun soyundan geldiği için tıpkı bir soydan gelen birisine "falancaoğullarının kardeşi" denildiği gibi Meryem'e de ***"Harun'un kız kardeşi"*** denilmiştir. Bu yoruma göre Harun ile Meryem arasında çok uzun bir zaman olması sebebiyle gerçek anlamda Harun'un kız kardeşi olduğu düşünülemez.

**فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ/Çocuğu işaret etti:** Yani Meryem insanlarla konuşması için çocuğuna işaret etti ve kendisi emredildiği üzere sustu.

**مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا/Beşikteki bir sabi:** Buradaki "كَانَ/*kâne*" fiili muzari sigasında "يَكُونُ/*yekûnu*" anlamında kullanılmıştır. "الْمَهْدِ/*el-Mehd*" kelimesi bildiğimiz "beşik" anlamındadır ancak "oda" anlamında olduğu da söylenmiştir.

**اٰتَانِيَ الْكِتَابَ/Bana Kitab'ı verdi:** Burada sadece İncil veya hem Tevrat hem de İncil birlikte kastedilmektedir.

وَجَعَلَنِي مُبَارَكاً اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا {٣١} وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا {٣٢} وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا {٣٣} ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ {٣٤}

***31. "Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. 32. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. 33. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır." 34. İşte, hakkında ihtilaf/şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa -hak söz- budur.***

**مُبَارَكاً/Mübarek:** Bu kelime "bereket" kelimesinden türemiştir. Bir görüşe göre "insanlara faydalı," başka bir görüşe göre ise "iyiliği öğretici" anlamına gelmektedir. Âyetin lafzı bundan daha geneldir.

**وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ/Bana namazı ve zekâtı emretti:** Bu iki ibadet ona emredilmişti. Bir görüşe göre buradaki ***"salât"*** kelimesi "dua" anlamına, ***"zekât"*** kelimesi ise "kusurlardan temizlenme" anlamına gelmektedir.

**وَبَرًّا/Saygılı:** Bu kelime bir önceki âyetteki "مُبَارَكاً/***mübârek***" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Rivayet edildiğine göre, İsa *aleyhisselâm* bu

sözleri beşikteyken söylemiş sonra normal bir bebek hâline dönüşmüştür. Onun bu sözünde, kendisinin Allah'ın kulu olduğunu beyan etmiş olması yönüyle Hristiyanlara, 30. âyetteki "وَجَعَلَنِي نَبِيًّا/*ve beni peygamber yaptı*" sözüyle ise onun peygamberliğini kabul etmeyen Yahudilere bir reddiye bulunmaktadır.

**وَالسَّلَامُ عَلَيَّ/*Esenlik banadır:*** Burada "السَّلَامُ/*es-selâm*" kelimesinin başına lam-ı tarifin gelmesinin sebebi, daha önce Yahya'dan bahsedilen bölümde "سَلَامٌ/*selâm*" ifadesinin nekre olarak geçmiş olmasıdır. Nitekim "رأيت رجلا فأكرمت الرجل/Bir adam gördüm ve o adama ikramda bulundum" sözünde "رجل/adam" kelimesi ilk seferinde nekre olarak geçtiği hâlde ikinci defada marife olarak kullanılmıştır. Zemahşerî bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Doğru olan görüşe göre, 'ال/elif-lam' takısıyla marife/belirli yapmanın amacı, Meryem'in kendisi hakkında kötü ithamlarda bulunan kişileri kastetmiş olmasıdır. Burada sanki şöyle denilmektedir: 'Selamın hepsi sizin üzerinize değil benim üzerime olsun, selamın zıddı sizin üzerinize olsun.'"[226]

**قَوْلَ الْحَقِّ/*Hak söz:*** Bu ifade "Bu, hak sözdür" takdirinde gizli bir mübteda/özne'nin haber/yüklemi veya bedel ya da haberden sonra haber olmak üzere merfu olarak da okunmuştur. Mansub olarak okunma sebebi ise gizli bir fiil ile medih veya önceki sözün manasından mef'ûlü mutlak olmasıdır.

**فِيهِ يَمْتَرُونَ/*Hakkında ihtilaf/şüphe ettikleri:*** Burada geçen "يَمْتَرُونَ/*yemterûn*" fiili "المراء/el-mirâ" kökünden "ihtilaf etmek" anlamına, "المرية/el-mirye" kökünden ise "şüphe etmek" anlamına gelmektedir. Burada ihtilaf/şüphe ettikleri belirtilenler Yahudiler ve Hristiyanlardır.

مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ {٣٥} وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ {٣٦} فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ {٣٧} اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ

---

226 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 18.

مُبِينٍ {٣٨} وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ الْاَمْرُۢ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ {٣٩} اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ {٤٠}

***35. Allah'ın bir evlat edinmesi, olacak şey değildir! O, bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece "Ol! der ve hemen olur. 36. "Muhakkak ki Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur." 37. Sonra gruplar kendi aralarında ihtilafa düştüler. Büyük güne şahit olunduğunda vay o kâfirlerin hâline! 38. Bize gelecekleri gün onlar ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler. 39. Sen onları hasret günü hakkında uyar. Zira hüküm verilmiştir, onlar ise hâlâ gafletteler ve iman etmiyorlar. 40. Yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak Biz vâris oluruz ve onlar ancak Bize döndürülürler.***

وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّي/***Muhakkak ki Allah, benim Rabbimdir:*** Bu sözü İsa *aleyhisselâm* söylemiştir. Âyetin başındaki "اِنَّ/***inne***" edatı "Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin" takdirinde "اَنَّ/***enne***" olarak da okunmuştur. "اِنَّ/***İnne***" olarak okunduğu takdirde yeni bir cümle başlangıcı olmaktadır. Bir görüşe göre, bu sözü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* söylemiştir. Buna göre âyetin anlamı "Ey Muhammed! Onlara de ki: Bu, Meryem oğlu İsa'dır. Allah ise benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir" şeklinde olmaktadır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ/***Gruplar ihtilafa düştüler:*** Bu âyette o grupların -ki bunlar Yahudiler ve Hristiyanlardır- durumlarından haber verilmektedir. Zira onlar İsa *aleyhisselâm* hakkında çok şiddetli görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Yahudiler onun peygamberliğini inkâr ederken, Hristiyanlar ona ibadet etmişlerdir. Gerçek ise onların söylediklerinden farklıdır.

مِنْ بَيْنِهِمْ/***Kendi aralarında:*** Âyette bu ifade "kendiliğinden" ve "kendilerinden" anlamlarında kullanılmıştır. Ancak bu ihtilaf onlardan çıkmamıştır.

**مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ/*Büyük güne şahit olunduğunda:*** Buradaki ***"büyük gün"*** ifadesiyle "kıyamet günü" kastedilmektedir.

**اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا/*Bize gelecekleri gün onlar ne kadar da iyi duyarlar ve görürler:*** Yani onlar dünyada iken apaçık bir sapıklıkta olmalarına rağmen kıyamet gününde ne de iyi duyar ve işitirler.

**يَوْمَ الْحَسْرَةِ/*Hasret günü:*** Bu günde, ölüm bir koç sûretinde getirilip kesilir. Sonra da "Ey cennet ehli! Artık ölüm yok, ölümsüzlük var. Ve ey cehennem ehli! Artık ölüm yok, ölümsüzlük var!" denilir.[227] Bir görüşe göre bu, kıyamet günüdür. "**يَوْمَ/*Yevme*"** kelimesinin mansub olması, zarf olduğu için değil mef'ûl olmasından dolayıdır.

**وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ/*Onlar ise hâlâ gafletteler:*** Burada onların dünya hayatında gaflet içinde olduklarından bahsedilmektedir. Bu ifade bir önceki âyetteki ***"açık bir sapıklık içindedirler"*** veya bu âyetin başındaki ***"onları uyar"*** sözleriyle bağlantılıdır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا {٤١} اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْـًٔا {٤٢} يَا اَبَتِ اِنِّي قَدْ جَٓاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اَهْدِكَ صِرَاطاً سَوِيًّا {٤٣} يَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا {٤٤} يَا اَبَتِ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا {٤٥} قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَٓا اِبْرٰهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا {٤٦}

***41. Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o, dosdoğru bir peygamberdi. 42. Bir zaman o babasına dedi ki: "Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? 43. Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz bir yola çıkarayım. 44. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü***

227 Buhârî, no: 4730; Müslim, no: 2849.

***şeytan, çok merhametli olan Allah'a asi oldu. 45. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum." 46. "Ey İbrahim!" dedi, "sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, and olsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!"***

***صِدِّيقًا/Dosdoğru:*** Bu kelime "sıdk" veya "tasdik" kökünden türemiş olup mübalağalı ismi fâil veznindedir. İbrahim *aleyhisselâm* kendisine vahiy gelmeden önce "sıddîk," sonrasında ise "peygamber" olarak vasfedilmiştir. Her iki vasfı birden taşımış olması da muhtemeldir.

***مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ/Duymayan ve görmeyen bir şey:*** Burada "putlar" kastedilmektedir.

***صِرَاطاً سَوِيًّا/Düz bir yol:*** Yani düzgün ve sağlam bir yol.

***لَأَرْجُمَنَّكَ/And olsun seni taşlarım:*** Bir görüşe göre burada "taş atmak," başka bir görüşe göre ise "sövmek" kastedilmektedir.

***وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا/Uzun bir zaman benden uzak dur!:*** Yani uzun bir süre. "***وَاهْجُرْنِي/Vehcurnî***" kelimesi "seni taşlamamdan sakın!" takdirinde mahzûf bir ifade üzerine atfedilmiştir.

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَۚ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّ۪يۜ اِنَّهُ كَانَ ب۪ي حَفِيًّا {٤٧} وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّ۪يۘ عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ي شَقِيًّا {٤٨} فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۙ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ وَكُلاًّ جَعَلْنَا نَبِيًّا {٤٩} وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا {٥٠}

***47. İbrahim "Selâm sana" dedi, "Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütufkârdır. 48. Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyorum ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki Rabbime dua etmemle bedbaht olmam." 49. Nihayet İbrahim onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaşıp bir tarafa çekildiği zaman Biz ona İshak ve Yakub'u bağışladık ve***

***her birini peygamber yaptık. 50. Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk; kendilerine haklı bir şöhret nasip ettik.***

سَلَامٌ عَلَيْكَ/***Selâm sana:*** Bu, ayrılış zamanında söylenmiş bir veda sözüdür. Bir görüşe göre ise kâfir ile konuşmaya selâm vererek başlamak caiz olmadığı için bu barışçıl duyguları ifade etme amacıyla söylenmiş bir sözdür.

سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ/***Senin için mağfiret dileyeceğim:*** İbrahim'in, babasına söylediği bu söz ***"İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi"***[228] âyetinde işaret edilen vaattir. İbn Atiyye'ye göre âyetin manası "Allah'ın sana hidayet vermesi için dua edeceğim ki, böylece iman etmen sebebiyle senin günahlarını bağışlasın" şeklindedir. Âyetin bu şekilde yorumlanma sebebi ise kâfirler için mağfiret dilemenin caiz olmamasıdır. Bir görüşe göre İbrahim *aleyhisselâm*, babasının kâfir olduğunu bile bile onun için mağfiret dileyeceğini vaat etmiştir. Zira o, henüz Allah'ın kendisine bildirmemiş olması sebebiyle O'nun kâfirleri bağışlamayacağını bilmiyordu. Bu görüşü ***"Babamı da bağışla. Çünkü o gerçekten yolunu şaşıranlardandır"***[229] âyeti desteklemektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, amcası Ebû Tâlib'e söylediği ***"Ben, yasaklanmadığım sürece sana mağfiret dileyeceğim"***[230] sözü de böyledir.

حَفِيًّا/***Lütufkârdır:*** Yani iyilikte ve ihsanda bulunan.

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ/***Sizden de dua ettiğiniz şeylerden de uzaklaşıyorum:*** Yani Allah'ın dışında ibadet ettiğiniz şeylerden.

إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ/***İshak ve Yakub:*** İshak, İbrahim'in oğlu, Yakub ise torunudur. Allah, kendilerinden uzaklaştığı babası ve halkı yerine İbrahim'e o ikisini vermiştir.

مِنْ رَحْمَتِنَا/***Rahmetimizden:*** Peygamberlik verilmiştir. Bir görüşe göre mal ve çocuk verilmiştir. Âyetin lafzı ise bundan daha kapsamlıdır.

---

228 Tevbe 9/114.
229 Şuarâ 26/86.
230 Buhârî, no: 1294; Müslim, no: 24.

**لَهُمْ لِسَانَ/Kendilerine haklı bir şöhret:** Burada, kıyamete kadar sürecek olan "sürekli övülme" kastedilmektedir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولاً نَبِيًّا {٥١} وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا {٥٢} وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا {٥٣}

***51. Kitap'ta Musa'yı da an. Gerçekten o ihlâslı idi ve resûl, nebî idi. 52. Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu fısıldaşarak yaklaştırdık. 53. Rahmetimizden ona kardeşi Harun'u peygamber olarak verdik.***

**مُخْلَصًا/İhlâslı:** Bu kelime "مُخْلِصًا/***muhlisan***" şeklinde okunduğunda "kendisini ve amellerini Allah'a has kılan kişi," "مُخْلَصًا/***muhlesan***" şeklinde okunduğunda ise "Allah'ın peygamberlik ve kendisine yakın olarak seçtiği kişi" anlamına gelmektedir.[231]

**وَكَانَ رَسُولاً نَبِيًّا/Resûl, nebî idi:** Nebî kavramı resûlden daha kapsamlıdır. Çünkü Allah'ın vahyettiği her kişi nebîdir. Ancak bu kişi Allah tarafından insanlara peygamberlik göreviyle gönderilmedikçe resûl olamaz. Buna göre, her resûl, nebîdir ancak her nebî, resûl değildir.

**وَنَادَيْنَاهُ/Ona seslendik:** Bu, Allah'ın onunla konuşmasıdır.

**الطُّورِ/Tûr:** Bu, Şam bölgesinde meşhur bir dağdır.

**الْاَيْمَنِ/Sağ:** Bu kelime "جَانِبِ/***taraf***" kelimesinin sıfatıdır. Üzerinde durulduğu zaman bu dağ Musa'nın sağında idi. Bu kelimenin "اليمن/el-yümn" kökünden türemiş olması da muhtemeldir.

**نَجِيًّا/Fısıldaşan:** Bu kelime faîl vezninde olup "tek başına gizli münacatta bulunan kişi" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre bu kelime "النجاة/kurtarma" kökünden türemiştir. Birinci görüş daha doğrudur.

---

231 Kufeli kıraat imamları "مُخْلَصًا" şeklinde, diğerleri ise "مُخْلِصًا" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 332.

**مِنْ رَحْمَتِنَا/Rahmetimizden:** Buradaki "**مِنْ/min**" edatı "sebep bildirme" veya "ba'ziye" anlamındadır. Sebep bildirmek içinse "**اَخَاهُ/kardeşi**" kelimesi mef'ûl, ba'ziye ise "**اَخَاهُ/kardeşi**" kelimesi bedel olur.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولاً نَبِيًّا {٥٤} وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا {٥٥}

***54. Kitap'ta İsmail'i de an. Gerçekten o, sözüne sadıktı, resûl ve nebî idi. 55. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimse idi.***

**اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ/O, sözüne sadıktı:** Rivayet edildiğine göre, İsmail bir kişiyle buluşmak üzere sözleşmiş ve onu orada bir sene boyunca beklemiştir.[232] Bir görüşe göre, burada kurban edileceği sırada söylediği ***"Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulacaksın"***[233] sözüne işaret edilmektedir. Bu yorum, İbrahim'in kurban edeceği oğlunun İsmail olduğunu söyleyenlerin görüşlerini desteklemektedir.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَبِيًّا {٥٦} وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيًّا {٥٧}

***56. Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi. 57. Onu üstün bir makama yücelttik.***

**اِدْرِيسَ/İdris:** Âdem'den sonra yeryüzünde yaşayanlara gönderilmiş ilk peygamberdir ve kalem ile ilk yazı yazan kişidir. Yıldızlar ilmiyle ilgilenir ve elbise dikerdi. Aynı zamanda Nûh'un atalarındandır.

**وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيًّا/Onu üstün bir makama yücelttik:** İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Allah onu gökyüzüne yükseltti ve İdris orada vefat etti." Miraçtan bahseden hadiste İdris'in dördüncü kat semada

---

232 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2411. Bu hadis zayıftır.
233 Sâffât 37/102.

olduğu geçmektedir. Bir görüşe göre, bu âyette İdris'in peygamberlik verilmek sûretiyle derecesinin yükseltildiği ve şerefli bir makamda olduğu belirtilmektedir. Birinci görüş daha meşhurdur ve hakkında hadisin bulunması sebebiyle tercihe daha layıktır.

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍۘ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَٓائِلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَاۜ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا {٥٨} فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا {٥٩}

***58. İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nûh ile birlikte taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail'in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendirler. Onlara çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı. 59. Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, onlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride hatalarıyla karşılaşacaklar.***

اُولٰٓئِكَ/***İşte bunlar:*** Bu ifade ile Zekeriyya'dan İdris'e kadar bu sûrede zikredilen peygamberlerin hepsine işaret edilmektedir.

مِنَ النَّبِيِّنَ/***Peygamberlerden:*** Buradaki "مِنْ/***min***" edatı beyâniyye, sonrasında gelenler ise ba'ziyyedir.

مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ/***Âdem'in soyundan:*** Yani Nûh ve İdris.

وَمِمَّنْ حَمَلْنَا/***Taşıdıklarımızdan:*** Yani İbrahim.

وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ/***İbrahim'in soyundan:*** Yani İshak ve Yakub.

وَاِسْرَٓائِلَ/***Ve İsrail:*** Yani Musa, Harun, Meryem, İsa, Zekeriyya ve Yahya'nın soyundan.

**وَمِمَّنْ هَدَيْنَا/*Doğruya ulaştırdığımız kimselerden:*** Bu ifadenin âyetin başındaki birinci veya ikinci "**مِنْ/*min***" edatına atfedilmiş olması muhtemeldir.

**وَبُكِيًّا/*Ağlayarak:*** Bu kelime "fuûl" vezninde çoğul bir kelimedir.

**فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ/*Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki:*** İyi olanın peşinden gelene "خَلَفٌ/halef," kötü olanın peşinden gelene ise "خَلْفٌ/half" denilir. Buradaki manası budur. Âyette kimlerin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, Yahudilerin peşinden gelen Hristiyanlar, başka bir görüşe göre ise İsrailoğullarından sonra gelip küfre ve günaha saplanmış olan herkes kastedilmektedir.

**اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ/*Namazı bıraktılar:*** Bir görüşe göre, "namazı terk ettiler", başka bir görüşe göre ise "namazın vakitlerine riayet etmediler" demektir.

**يَلْقَوْنَ غَيًّا/*Hatalarıyla karşılaşacaklar:*** Burada geçen "**غَيًّا/*gayyen***" kelimesi "hüsran" anlamındadır. "Dalalet, sapkınlık" anlamına da gelebilir. Burada muzafı hazfedilmiştir ve "Hüsranlarının, sapkınlıklarının cezasıyla karşılaşacaklar" şeklinde takdir edilir.

اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا {٦٠} جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِۜ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا {٦١} لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًاۜ وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ ف۪يهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا {٦٢} تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا {٦٣}

***60-61. Ancak tevbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler hariçtir. Bunlar, hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete, çok merhametli olan Allah'ın, kullarına gıyaben vaat ettiği Adn cennetlerine girecekler. Şüphesiz O'nun vaadi gelecektir. 62. Orada boş söz değil ancak selâm duyarlar. Ve orada, sabah-akşam rızıkları vardır. 63. Kullarımızdan takva sahibi kimselere vereceğimiz cennet işte budur.***

إِلَّا مَنْ تَابَ/***Ancak tevbe eden kimseler hariçtir:*** Bu istisna, muttasıl veya munkatı olabilir.

بِالْغَيْبِ/***Gıyaben:*** Bu âyette Allah, bu vaadi onların gıyabında verdiğini bildirmektedir.

مَأْتِيًّا/***Gelecektir:*** Bu kelime ism-i mef'ûl (gelinecek yer) vezninde olmakla birlikte burada ism-i fâil (gelecek olan) manasında kullanılmıştır. Çünkü gelecek olan, Allah'ın vaadidir. Bir görüşe göre ise ism-i mef'ûl (gelinecek yer) anlamındadır. Çünkü burada vaat edilen, cennettir ve mü'minler de ona geleceklerdir.

لَغْوًا/***Lağven:*** Bu kelime "boş, faydasız söz" anlamındadır.

إِلَّا سَلَامًا/***Ancak selâm:*** Bu, munkatı istisnadır.

بُكْرَةً وَعَشِيًّا/***Sabah-akşam:*** Bir görüşe göre, cennette gündüz ve gece olmamasına rağmen onların zamanı günler ve geceler şeklinde takdir edilmiştir. Başka bir görüşe göre, onların ihtiyaç duydukları her an rızıkları kendilerine gelmektedir. Burada geçen sabah-akşam tabirleri ise insanların genelde yemek yedikleri vakitleri ifade etmektedir.

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَۚ لَهُ مَا بَيْنَ اَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا {٦٤} رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا {٦٥}

***64. Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabbin gafil değildir. 65. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Şu hâlde O'na kulluk et; O'na kulluk etmek için sabırlı ve metanetli ol. O'nun bir adaşı olduğunu biliyor musun?***

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ/***Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz:*** Burada Cebrail'in, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir süre gelmemesi üzerine söylediği söz aktarılmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

*sellem*, Cebrail'e ***"Bana gelmekte geciktin, sana hasret kaldım"*** deyince, Cebrail ***"Ben de sana hasret kaldım ancak ben emir kuluyum. Gönderildiğim zaman inerim, gönderilmez isem olduğum yerde kalırım"*** demiş ve bu âyet inmiştir.

**لَهُ مَا بَيْنَ اَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ/*Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir:*** Yani önümüzde, arkamızda ve bizim içerisinde bulunduğumuz bütün yönler ve bütün mekânlar Allah'ındır. Biz ancak Allah'ın emri ile bir yerden başka bir yere gidebiliriz. Bir görüşe göre, ***"önümüzde"*** tabiriyle sûr'a birinci üflenişe kadar olan dünya hayatı, ***"arkamızda"*** tabiriyle ahiret hayatı, ***"bunlar arasında"*** olan tabiriyle ise sûr'a iki üfleme arasındaki dönem kastedilmektedir. Başka bir görüşe göre ise bu tabirler ile "ömürlerimizden geçen dönem, geriye kalan dönem ve şimdi içinde bulunduğumuz zaman" kastedilmektedir. Birinci görüş âyetin devamı ile daha uyumludur.

**وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا/*Senin Rabbin gafil değildir:*** Burada geçen "نَسِيًّا/***nesiyyen"*** kelimesi "dalgın olmak, gözden kaçırmak" manasına gelen "nisyân" kökünden türemiş faîl vezninde bir kelimedir. Bir görüşe göre, bu kelime "terk etmek, bırakmak" anlamına gelmektedir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

**هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا/*O'nun bir adaşı olduğunu biliyor musun?:*** Yani O'nun dengi ve benzeri olan bir şey biliyor musun?" Bir görüşe göre ise "O'nun dışında kendisine Allah adı verilmiş olan bir şey biliyor musun?" anlamındadır. Çünkü O'ndan başka Allah adı ile anılan başka bir şey yoktur.

وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا {٦٦} اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا {٦٧} فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا {٦٨} ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا {٦٩} ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا {٧٠}

***66. İnsan der ki: "Öldüğüm zaman sahi diri olarak çıkarılacak mıyım?" 67. İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı hâlde Biz kendisini yaratmışızdır? 68. Öyle ise Rabbine and olsun ki, mutlaka onları ve şeytanları toplayacağız; sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulunduracağız. 69. Sonra her milletten, Rahmân'a en çok asi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız. 70. Sonra oraya girmeye en layık olanları elbette Biz daha iyi biliriz.***

وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا/***İnsan der ki: Öldüğüm zaman sahi diri olarak çıkarılacak mıyım?:*** Bu âyette kabirlerden tekrar diriltilmeyi inkâr eden kişinin sözleri aktarılmaktadır. ***"İnsan"*** kelimesi burada cins anlamda kullanılmış olup kâfirler kastedilmektedir. Bir görüşe göre bu sözü Übey b. Halef, başka bir görüşe göre Ümeyye b. Halef söylemiştir. Âyette soru edatı olan hemze "inkâr ve mümkün görmeme" anlamında kullanılmış ve gelecek zaman ifade eden "لَسَوْفَ/***le-sevfe"*** edatı bu sözü söyleyen kişinin ifadelerinden nakledilmiştir. "اُخْرَجُ/***Çıkarılacağım"*** kelimesi de "tekrar diriltilme" anlamına gelmektedir.

اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ/***İnsan düşünmez mi ki, daha önce Biz kendisini yaratmışızdır?:*** Bu âyette ahirette yeniden dirilişin gerçekleştirileceğine bir kanıt ve ilk yaratmanın ikinci yaratmaya delalet etmesi yönüyle yeniden dirilmeyi inkâr edenlere bir reddiye sunulmaktadır.

لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ/***Mutlaka onları ve şeytanları toplayacağız:*** Burada onları doğru yoldan saptıran şeytan karakterli arkadaşları kastedilmektedir. Buradaki "vav" harfi atıf harfi olarak veya "مَعَ/beraber" anlamında kullanılmıştır. "Beraber" anlamında kullanıldığı takdirde "الشَّيَاطِينَ/***şeytanlar"*** kelimesi mef'ûlü meah olur.

جِثِيًّا/***Diz üstü çökmüş vaziyette:*** Bu kelime "zelil ve korkmuş hâldeki bir kişinin oturma şekli"ni ifade etmek için kullanılan "جَثَا/cesâ" fiilinden türemiştir.

**ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ/*Sonra her milletten çekip ayıracağız:*** Burada geçen "**شِيعَةٍ/*şîa*"** kelimesi "bir görüş üzerinde ittifak eden veya bir kişiye tâbi olan insan grubu" anlamına gelmektedir. Âyette Allah'ın her grup içerisindeki günahkârları ayırıp onları cehennem ateşine atacağı vurgulanmaktadır. Bazı âlimler ise âyeti "Bunu yaparken günahı en büyük olanlardan başlayacağız" şeklinde anlamışlardır.

**اَيُّهُمْ/*Hangileri:*** Bu kelimenin i'râbı hakkında ihtilaf edilmiştir. Sîbeveyh, sıla cümlesindeki ait zamirinin hazfedilmiş olması sebebiyle bu kelimenin damme üzere mebni olduğunu söylemiştir. Buna göre cümle "اَيُّهُمْ هُوَ اَشَدُّ/onlardan hangisi o, en çok asi olan" takdirinde olmaktadır. Buna göre kelimenin mebni olması vaciptir. Halîl b. Ahmed ise hikâye kipinde olması sebebiyle merfu olduğunu söylemiştir. Bu yoruma göre "اَلَّذِي يُقَالُ لَهُ اَشَدُّ/kendisine 'en çok asi olan' denilir" şeklinde takdir edilir. Yunus ise "Fiil ile bağlantılıdır ve mübteda/özne olduğu için merfudur" demiştir.

**اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا/*Oraya girmeye en layık:*** Burada geçen "**صِلِيًّا/*sıliyyen*"** kelimesi "ateşe girmek" anlamına gelen "صلي النار/saliye'n-nâr" fiilinin masdarıdır. Âyette, azap çekmeye en layık olan kişiyi Allah'ın bileceği vurgulanmaktadır.

وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَاۚ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا {٧١} ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا {٧٢} وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓاۙ اَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا {٧٣} وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا {٧٤}

***71. İçinizden oraya uğramayacak kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. 72. Sonra Biz, (Allah'tan) sakınanları kurtarırız; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız. 73. Kendilerine âyetlerimiz ayan beyan okunduğu zaman inkâr edenler, iman edenlere "İki topluluktan hangisinin makamı daha iyi, topluluğu daha***

***güzeldir?" dediler. 74. Onlardan önce de eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helâk ettik.***

وَإِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا/***İçinizden, oraya uğramayacak kimse yoktur:*** Cumhura göre, burada bütün insanlara hitap edilmektedir. Mü'minler de cehenneme girecekler ancak o anda cehennem, ateşi söneceği için mü'minlere zarar vermeyecektir. Bu yoruma göre "الورود/el-vurûd" kelimesi "حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ/***cehennemin yakıtısınız; oraya gireceksiniz***"[234] ve "فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ/***onları ateşe girdirecektir***"[235] âyetlerinde olduğu gibi "girmek" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre "الورود/el-vurûd" kelimesi, "وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ/***Medyen suyuna geldi***"[236] âyetinde olduğu gibi "gelmek, ulaşmak, varmak" anlamına gelmektedir ve burada "sırat köprüsünü geçmek" kastedilmektedir. Bir görüşe ise bu âyette kâfirlere hitap edilmektedir. Âyet böyle yorumlandığı takdirde ortada bir problem kalmamaktadır.

حَتْمًا/***Bir hüküm:*** Yani uyulması gereken bir durum.

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا/***Sonra Biz, (Allah'tan) sakınanları kurtarırız:*** Bir önceki âyetteki "الورود/el-vurûd" kelimesinin "girmek" anlamına geldiğini kabul ettiğimiz zaman bu âyetteki "Allah'tan sakınanların kurtarılması," cehennem ateşinin onlar için soğuk ve zararsız hâle gelmesi ve sonra oradan çıkmaları şeklinde anlaşılır. "الورود/el-Vurûd" kelimesinin "sırat köprüsünün üzerinden geçmek" anlamına gelmesi durumunda "Allah'tan sakınanların kurtarılması," "onların sırat köprüsünden aşağıya düşmeden sağ-salim karşıya geçmeleri" anlamına gelir.

اَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا/***İki topluluktan hangisinin makamı daha iyi, oturduğu yer daha güzeldir?:*** Burada zikredilen iki topluluk, mü'minler ve kâfirlerdir. "مَقَامًا/***Makâmen***" kelimesi "قَامَ/ayakta durmak" fiilinin ism-i mekânıdır. Bu kelime "أَقَامَ/ekâme" fiilinin ism-i mekânı

---

234 Enbiyâ 21/98.
235 Hûd 11/98.
236 Kasas 28/23.

olarak "مُقَامًا/*mükâmen*" şeklinde de okunmuştur.[237] "نَدِيًّا/*Nediyyen*" kelimesi "oturulan yer, meclis" anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Kâfirler, mü'minlere 'Biz makam olarak sizden daha hayırlıyız. Yani dünyada sizden daha iyi durumdayız ve oturduğu yer olarak daha güzeliz. Demek ki Allah katında biz sizden daha değerliyiz' demişlerdir."

**وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ/*Onlardan önce de nice nesiller helâk ettik:*** Burada geçen "**كَمْ/*nice, kaç***" kelimesi "**اَهْلَكْنَا/*helâk ettik***" fiilinin mef'ûlüdür. Buna göre âyet, bir önceki âyette kâfirlerin ileri sürmüş oldukları "kendilerinin Allah katında daha iyi durumda oldukları" yönündeki iddialarını reddetmektedir. Çünkü Allah, dünyada onlardan daha iyi durumda olan nicelerini helak etmiştir.

**هُمْ اَحْسَنُ/*Onlar daha güzel:*** Zemahşerî'ye göre bu ifade "**كَمْ/*nice, kaç***" kelimesinin sıfatı olduğu için mansub konumundadır.

**اَثَاثًا/*Esâsen:*** "Ev eşyası" anlamındadır. İbn Atiyye bu kelimenin maddi ve manevi değere sahip olan her şeyi kapsadığını ve çokluk ismi olduğunu söylemiştir. Bir görüşe göre bu kelime çoğuldur ve tekili "اَثَاثة/esâse"dir.

**وَرِءْيًا/*Ve görünüş:*** Bu kelime "الرؤية/er-ru'yet" kökünden türemiştir ve "güzel görünüş" anlamına gelmektedir. Bazı âlimlere göre "müttefik" anlamına gelen "**رِيًّا/*riyyen***" şeklinde okunmuştur.[238] Bir görüşe göre, "sulama" anlamına gelen "رَيّ/rayyün" kökünden türemiştir. Buna göre, "her türlü içecek ve yiyecek nimetlerinden faydalanan" şeklinde anlaşılır. İbn Abbâs ise bu kelimeyi "**زِيًّا/*zeyyen***" şeklinde okumuştur.[239]

---

237 İbn Kesîr "مَقَامًا" şeklinde okurken, diğerleri "مُقَامًا" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 358.

238 *el-Unvân*, 22.

239 Saîd b. Cübeyr, Yezîd el-Berberî ve İbn Abbâs "Elbise giyen, süslenen" anlamına gelen "زِيًّا" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 36.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَاناً وَاَضْعَفُ جُنْدًا {٧٥} وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ مَرَدًّا {٧٦}

***75. De ki: "Kim sapıklıkta ise Rahmân ona mühlet versin!" Ta ki kendilerine vaat olunan şeyi -ya azabı ya da kıyameti- gördükleri zaman, mekânı daha kötü ve askeri daha zayıf olanın kim olduğunu öğreneceklerdir. 76. Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini artırır. Sürekli kalan iyi işler, Rabbinin nezdinde hem mükâfat bakımından daha hayırlı hem de akıbetçe daha iyidir.***

فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا/***Rahmân ona mühlet versin!:*** Yani ona süre tanısın. Bu fiilin dua mı yoksa tekit amacıyla emir lafzından sonra gelmiş bir haber mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.

حَتّٰٓى/***Ta ki:*** Bu kelime sapıklıkta onlara tanınan mühletin sonunu ifade etmektedir.

اِمَّا الْعَذَابَ/***Ya azabı:*** Burada "dünya azabı" kastedilmektedir.

شَرٌّ مَكَاناً وَاَضْعَفُ جُنْدًا/***Mekânı daha kötü ve askeri daha zayıf:*** Bu ifade onların daha önceki (73.) âyette geçen ***"makamı daha iyi, topluluğu daha güzel"*** sözlerinin karşılığıdır.

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ/***Sürekli kalan iyi işler:*** Bu konuyla ilgili açıklama Kehf sûresinde yapılmıştı.

وَخَيْرٌ مَرَدًّا/***Akıbetçe daha iyi:*** Yani dönüş yeri ve sonuç olarak.

اَفَرَاَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالاً وَوَلَدًا {٧٧} اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا {٧٨} كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا {٧٩} وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا {٨٠}

***77. Âyetlerimizi inkâr eden ve "Mutlaka bana mal ve evlat verilecek" diyen adamı gördün mü? 78. Gayba muttali mi oldu yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı? 79. Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. 80. Onun dediğine Bbiz vâris oluruz ve o Bize yalnız gelir.***

اَفَرَاَيْتَ الَّذِي كَفَرَ/***İnkâr eden adamı gördün mü?:*** Bu kişi Âs b. Vâil'dir.

لَاُوتَيَنَّ مَالاً وَوَلَدًا/***Mutlaka bana mal ve evlat verilecek:*** Âs b. Vâil şöyle diyordu: "Eğer Muhammed'in iddia ettiği gibi öldükten sonra tekrar diriltilecek olursam mutlaka orada da benim çok malım ve çocuğum olur."

"اَطَّلَعَ الْغَيْبَ/***Gayba muttali mi oldu?:*** Bu ifadenin başındaki "hemze" inkâr ve Âs b. Vâil'in sözünü yalanlama manasında kullanılmıştır.

كَلَّا/***Kesinlikle hayır!:*** Bu ifade de onun söylediği sözü reddetmektedir.

سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ/***Biz onun söylediğini yazacağız:*** Allah onun söylediği sözü kaydetmiştir ve gelecekte bu sözü sebebiyle ona azap edecektir.

وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا/***Ve azabını uzattıkça uzatacağız:*** Yani onun azap çekme süresini artırdıkça artıracağız.

وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ/***Onun dediğine Biz vâris oluruz:*** Yani onun ahirette kendisine verileceğini söylediği mal ve çocuk gibi şeylere biz vâris oluruz. Allah'ın onlara vâris olması, Âs b. Vâil'in helak olması ve onları geride bırakmasıdır. Nitekim onun iki oğlu Hişâm ve Amr Müslüman olmuşlardır.

وَيَأْتِينَا فَرْدًا/***Ve Bize yalnız gelir:*** Yani malı, çocuğu, dostu ve yardımcısı olmadan.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا {٨١} كَلَّاۜ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا {٨٢} اَلَمْ تَرَ اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا {٨٣} فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْۜ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا {٨٤}

***81. Onlar, kendilerine izzet olsun diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler. 82. Hayır, hayır! İbadet ettiklerini inkâr edecekler ve onlar için zıddı olacaklar. 83. Görmedin mi? Biz, kâfirlerin üzerine, onları iyice sevk eden şeytanları gönderdik. 84. Onlar hakkında acele etme. Biz onlar için teker teker sayıyoruz.***

سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ/***İbadet ettiklerini inkâr edecekler:*** Bir görüşe göre "inkâr edenler" kâfirler, "ibadet edilenler" ise taptıkları sahte ilâhlardır. Buna göre mana "مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ/***Biz müşrik değildik"***[240] âyetinde olduğu gibi putlara ibadet ettiklerini inkâr etmeleri şeklinde olur. Başka bir görüşe göre ise "inkâr edenler," kendilerine ibadet edilen sahte ilâhlar, "ibadet edenler" ise müşriklerdir. Buna göre mana "مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ/***Siz bize ibadet etmiyordunuz"***[241] âyetindeki gibi putların müşriklerin kendilerine ibadet etmelerini inkâr etmeleri şeklinde olur.

وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا/***Ve onlar için zıddı olacaklar:*** Bu âyette onların ümit ettikleri şeyin tersinin gerçekleşeceği belirtilmektedir. Buna göre izzet elde etmeyi düşünmelerine karşılık, onlar için zillet olacaktır. Bir görüşe göre "onlar için düşman olacaklar" anlamına gelmektedir.

اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ/***Biz, kâfirlerin üzerine şeytanları gönderdik:*** Bu âyette "اَرْسَلَ/ersele" fiili bir "etkileme, hakimiyet kurma" anlamı içerdiği için "عَلَى/alâ" harfi cerriyle müteaddi kılınmıştır.

تَؤُزُّهُمْ اَزًّا/***Onları iyice sevk eden:*** Yani onları küfre ve günahlara yönlendiren.

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ/***Onlar hakkında acele etme:*** Yani onların azabının geciktirilmesini ve acele gelmesini isteme.

---

240 En'âm 6/23.
241 Yunus 10/28.

اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا/***Biz onlar için teker teker sayıyoruz:*** Yani biz onların dünyada kalacakları süreyi sayıyoruz. Bir görüşe göre, onların nefeslerini sayıyoruz.

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا {٨٥} وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًاۘ {٨٦} لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۘ {٨٧}

***85-87. Takva sahiplerini heyet hâlinde çok merhametli olan Allah'ın huzurunda topladığımız, günahkârları da susamış hâlde cehenneme sürdüğümüz gün, Rahmân nezdinde söz alandan başkaları şefaate sahip olmayacaklardır.***

وَفْدًا/***Heyet hâlinde:*** Bir görüşe göre "onların binekli olarak geldikleri" belirtilmektedir. "وَفْد/***Vefd"*** kelimesi sözlükte "heyet" anlamına gelmektedir ancak heyetler genellikle binek hâlinde geldikleri için böyle söylenmiştir. Başka bir görüşe göre "وَفْد/***vefd"*** kelimesi "ikram edilenler" anlamına gelmektedir. Gelen heyetlere ikramda bulunma âdeti olduğu için böyle denilmiştir.

وِرْدًا/***Susamış hâlde:*** Bu kelime susayan kişi için kullanılır. Çünkü suya ancak susamış olan kişi ulaşmak ister.

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ/***Şefaate sahip olmayacaklardır:*** Burada kâfirlerin kastedilmiş olması muhtemeldir. Buna göre mana "Kendilerine şefaat edemeyecekler" şeklinde olmaktadır. Bu takdirde "مَنِ اتَّخَذَ/***men itteha-ze"*** ifadesi "ancak, lakin" anlamında munkatı istisna olur. ***"Şefaate sahip olmayacaklardır"*** sözünde "takva sahipleri"nin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre muttasıl istisna olur ve mana "Onlardan ancak Rahmân'dan söz almış olanlar için şefaate sahip olacaklardır" veya "Onlardan ancak Rahmân'dan söz almış olanlar şefaate sahip olacaklardır" şeklinde anlaşılır. ***"Şefaate sahip olmayacaklardır"*** sözünde daha önce 73. âyette zikredilmiş olan "iki topluluk"un kastedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre de yine muttasıl istisna olur.

مَنِ اتَّخَذَ/***Söz alan:*** Bu ifade ile şefaat edecek veya kendisine şefaat edilecek olan kişinin kastedilmiş olması muhtemeldir.

عَهْدًا/***Söz:*** Bu kelime ile "iman ve sâlih ameller" kastedilmektedir. Şefaat etme izninin kastedilmiş olması da muhtemeldir. "لَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ/***Rahmân'ın kendisine izin verdiğinden başkasına şefaat faydalı olmaz"***[242] âyetinin delaletiyle bu görüş tercihe daha layıktır. Burada Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şefaatine işaret edildiği açıktır. Zira Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, diğer peygamberler ahirette "nefsim, nefsim" diyecekleri anda ümmetine tek başına şefaat edecektir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا اِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًّا ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًّا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

***88. "Rahmân çocuk edindi" dediler. 89. Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız. 90. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir! 91. Rahmân'a çocuk iddia etmeleri. 92. Hâlbuki çocuk edinmek Rahmân'ın şanına yakışmaz. 93. Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, kul olarak Rahmân'a gelecektir. 94. O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tespit etmiştir. 95. Bunların hepsi de kıyamet gününde O'nun huzuruna tek başına (yapayalnız) gelecektir.***

شَيْئًا إِدًّا/***Şey'en idden:*** Yani kabul edilmesi zor bir iddia.

يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ/***Bundan dolayı çatlayacak:*** Yani kâfirlerin Allah'ın çocuk edindiğine dair iddiaları yüzünden gökler parçalanacak.

---

242 Tâhâ 20/109.

**هَدًّا/Yıkılıp:** Yani parça parça olacak.

**أَنْ دَعَوْا/İddia etmeleri:** Yani böyle bir iddiada bulunmaları yüzünden.

**لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا/Rahmân'a çocuk:** Bu âyet "وُلْدًا/**vülden**" şeklinde farklı bir lehçeye göre de okunmuştur.[243]

**اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/Göklerde ve yerde olan herkes:** Burada, kâfirlerin söylemiş oldukları sözler yalanlanmaktadır. Âyette "Bütün herkes Allah'ın kulu olduğu hâlde onlardan biri nasıl O'nun çocuğu olabilir?" diyerek kâfirlerin iddiaları reddedilmektedir. Buradaki "اِنْ/**in**" edatı olumsuzluk anlamındadır. "كُلُّ/**Küllü**" kelimesi mübteda/özne, haberi ise "اٰتِي الرَّحْمٰنِ/**Rahmân'a gelecektir**" sözüdür.

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا {٩٦} فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْماً لُدًّا {٩٧} وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا {٩٨}

***96. İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince; Rahmân onlar için bir sevgi yaratacaktır. 97. Biz onu sadece onunla Allah'tan sakınanları müjdeleyesin ve şiddetli bir topluluğu uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık. 98. Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen onlardan herhangi birinden hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?***

**سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا/Rahmân onlar için bir sevgi yaratacaktır:** Bu, Allah'ın kullarından dilediğinin kalbinde var edeceği karşılıklı sevgi ve kabullenmedir. Bir görüşe göre bu âyet Ali *radıyallahu anh* hakkında inmiştir.

**يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ/Biz onu senin dilinle kolaylaştırdık:** Buradaki **"onu"** zamiri ile Kur'ân **"senin dilinle"** sözüyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in konuştuğu dil yani Arapça kastedilmektedir.

---

243 Hamza ve Kisâî "وُلْدًا" şeklinde, diğerleri ise "وَلَدًا" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 358.

قَوْماً لُدًّا/***Şiddetli bir topluluğu:*** Yani düşmanlıkta ve karşı çıkmada şiddetli olan bir topluluğu. Bu söz ile Kureyşli müşrikler kastedilmektedir. Bir görüşe göre, bu kelime "facirler, günahkârlar" anlamındadır.

أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا/***Veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?:*** Yani gizli bir ses. Bu ifade ile onların herhangi bir izinin kalmayacağı vurgulanmak sûretiyle Kureyşliler tehdit edilmektedir.

سُورَةُ طه

# 20. TÂ-HÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

طٰهٰ {١} مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى {٢} اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى {٣} تَنْزِيلاً مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى {٤}

***1. Tâ-hâ 2. Biz, Kur'ân'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. 3. Ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (uyarı) olsun diye. 4. (O) yeri ve yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir.***

**طٰهٰ/*Tâ-hâ:*** Bu harfler bir görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in isimlerindendir. Yine başka bir görüşe göre Tâ-hâ'nın manası "Ey adam" demektir. Bu konu hakkında Bakara sûresinin başındaki hurûf-ı mukattaa ile ilgili bölüme bakabilirsin.

**مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى/*Biz, Kur'ân'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik:*** Bir görüşe göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakları şişinceye kadar namaz kılıyordu,[244] daha sonra namazını hafifletmesi için bu âyet nâzil oldu.[245] Bu yoruma göre "**لِتَشْقٰى/*li-teşkâ*"** fiili "ibadette

244 Buhârî, no: 4836; İbn Huzeyme, no: 1183.
245 Zayıftır. Bu hadisi İbn Merdûye ve Zeylaî nakletmişlerdir.

aşırı yorgunluk" anlamına gelmektedir. Yine başka bir görüş olarak bu fiille, kâfirlerin küfrüne üzülmesi kastedilmiştir. Buradakilerin hepsi âmm/genel lafız olup dünya ve ahiretteki sıkıntı türlerinin tamamından uzaklaştırmak anlamı kastedilmektedir. Çünkü Kur'ân onun üzerine sıkıntı ve meşakkat için değil, bir mutluluk vesilesi olarak inmiştir.

**اِلَّا تَذْكِرَةً/*Ancak bir öğüt (bir uyarı) olsun diye:*** Nasb olarak istisnâ-i munkatıdır ve İbn Atiyye "***لِتَشْقٰى/li-teşkâ"*** kelimesinden bedel olmasını caiz görmüştür.[246] Zira bu kelime mef'ûlün li-eclih konumundadır. Ancak iki i'râb çeşidinin birbirinden farklı olması sebebiyle Zemahşerî bunu caiz görmemektedir.[247] Doğru olan ise "أَنْزَلْنَاهُ تَذْكِرَةً/Biz onu bir öğüt olarak indirdik" şeklinde takdir edilerek gizli bir fiille fetha ile okumaktır.

**تَنْزِيلاً/*İndirilmiştir:*** Bu, gizli bir fiilin masdarı olmak üzere veya "***مَا اَنْزَلْنَا/indirmedik"*** fiilinden dolayı mansûb okunmaktadır. Sûre, mütekellim sigasıyla başlamakla birlikte sonrasında "تَنْزِيلاً مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ/ ***yeri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir"*** âyetinde olduğu gibi mütekellim sigasından gâib sigasına dönüyor. Buna "iltifat sanatı" denilmektedir.

**وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى/*Yüksek gökler:*** Bu kelime "عُلْيَا/ulyâ" kelimesinin çoğuludur.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى {٥} لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى {٦} وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى {٧} اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى {٨}

***5. Rahmân, Arş'a kurulmuştur. 6. Göklerdeki, yerdeki, bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey yalnızca O'nundur. 7. Sen sözü açığa vursan da gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da. 8. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur.***

---

246 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 44.
247 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 53.

**عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى/Arş'a kurulmuştur:** A'râf sûresinde bu konudan bahsetmiştik.

**الثَّرٰى/es-Serâ:** Lügatte "nemli toprak" manasına gelir. Burada kastedilen ise "yeryüzü"dür.

**وَاِنْ تَجْهَرْ/Açığa vursan da:** Bu ifade şartın cevabına uygundur. Nitekim sanki şöyle denilmek istenmiştir: "İster açıktan yap, isterse gizliden yap, O, her yaptığını bilir. Zira O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da."

**يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى/O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da:** Burada geçen "**السِّرَّ/es-sirra,**" nefsin içindeki gizli konuşmadır. "**اَخْفٰى/Ehfâ**" ise nefiste gizli olan şeydir. Bir görüşe göre ise "**السِّرَّ/es-sirra,**" insanların nefislerinde olan şey, "**اَخْفٰى/ehfâ**" ise sadece Allah'ın bildiği şeydir.

**الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى/En güzel isimler:** A'râf sûresinde bu ifadeden bahsetmiştik.

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰىۢ {٩} اِذْ رَاٰ نَاراً فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ي اٰنَسْتُ نَاراً لَعَلّ۪ٓي اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى {١٠} فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰى {١١} اِنّ۪ٓي اَنَا۬ رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ {١٢} وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى {١٣}

***9. Musa'nın haberi sana ulaştı mı? 10. Hani bir ateş görmüştü de ailesine "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında yol gösterecek bir şey bulurum" demişti. 11. Oraya vardığı zaman ona "Ey Musa!" diye seslenildi. 12. "Şüphe yok ki, Ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. 13. Ben seni seçtim. Onun için vahyedilene kulak ver."***

**وَهَلْ اَتٰيكَ/Sana ulaştı mı?:** Bu cümle soru kalıbında olmakla birlikte burada uyarı anlamında kullanılmıştır.

اِذْ رَاٰ/***Hani bir ateş görmüştü:*** Bu söz fiil manası içerdiği için âmildir. Musa kıssasında geçtiği üzere o ailesiyle birlikte Medyen şehrine gitmek istiyordu. Gece olunca ateş lazım oldu. Musa uzun bir süre sopayla ateş yakmaya çalıştı ama yakamadı. Sonra ateş gördü ve oraya ilerledi sonra Allah ona seslendi ve onu Firavun'a gönderdi.

اٰنَسْتُ نَاراً/***Ânestü nâran:*** Yani bir ateş gördüm.

بِقَبَسٍ/***Bi-kabesin:*** O, kuru bir ağacın, dalın ve benzeri şeylerin ucundaki ateş parçasıdır.

اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى/***Yahut ateşin başında yol gösterecek bir şey bulurum:*** Yani yol gösterecek bir delil ya da bunun dışında bir şey bulurum.

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ/***Hemen ayakkabılarını çıkar:*** Konu ile ilgili bir görüş şöyledir: Ayakkabılar ölü eşek derisinden ve necis olduğu için ***"ayakkabılarını çıkar"*** emri verildi. İbn Atiyye'ye göre ulu, mübarek bir mevkide Allah'a tevazulu bir şekilde münacat makamında bulunulması ve edepli olunması için ayakkabıları çıkarma emri verilmiştir ve bu, en güzel olan görüştür.

بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى/***Mukaddes vadi Tuvâ'dasın:*** Yani temiz kılınmış vadi. "طُوًى/***Tuvâ"***nın hangi anlamda kullanıldığı hususunda iki görüş vardır:

**Birincisi:** Vadinin ismidir. İ'râbı ise bedeldir. Tenvin üzere okunması caizdir. O bir mekândır ve oraya, o mevkiye gitmesine izin vermektir.

**İkincisi:** "İki defa" manasındadır. İ'râbda ise masdardır. Yani kutsal vadiye defalarca gitmiştir. Ya da defalarca "Musa" diye seslenmiştir.

اِنَّنِي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا۠ فَاعْبُدْنِي وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي {١٤} اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى {١٥} فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى {١٦}

***14. "Şüphe yok ki Ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde Bana ibadet et ve zikrim için namaz kıl." 15. Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim. 16. Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler seni ondan (ona hazırlanmaktan) sakın alıkoymasın, sonra helak olursun!***

وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي/***Zikrim için namaz kıl:*** Bir görüşe göre bu âyet, "Namazla beni hatırlaman için" manasındadır. Diğer bir görüşe göre ise "Sen namazı kıl, ben onunla seni hatırlayayım" manasındadır. Birinci ihtimale göre burada masdar olan ***"zikr"*** kelimesi mef'ûlüne, ikinci ihtimale göre ise fâiline muzaf olmuştur. Bir görüşe göre ise bu ifade "Namaz esnasında beni hatırlamak için" manasındadır. "اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ/***Gündüzün güneş döndüğü vakit namaz kıl***"[248] âyetindeki ifade de buna benzemektedir. Buna göre o âyette ***"güneş döndüğü zaman namaz kıl"*** buyrulduğu gibi bu âyette de ***"Beni hatırladığın zaman namaz kıl"*** denilmektedir. Tercih edilen görüş de budur. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti namazını kılmayı unutan kimsenin hatırladığı zaman hemen namazını kılmasının gerekli olduğunu açıklarken delil olarak getirmiştir.[249]

---

248 İsrâ 17/78.

249 Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı Hayber seferinden dönüldüğü gece bir yerde konakladılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Gece bizi kim bekleyecek?"*** diye sorunca müezzini Bilâl "Ben beklerim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Tamam, bizim için gece sen bekle"*** diyerek görevi Bilâl'e verdi. Sonra Bilâl beklemeye başladı, gece namazını kıldı. Peygamberimiz ve ashâbı da uyumuşlardı. Fecr yaklaşınca Bilâl yüzünü fecre dönmüş ve devesine yaslanmış vaziyette daha fazla dayanamadı ve uykuya daldı. Ne Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ne Bilâl ne de ashâbtan biri güneş doğuncaya kadar uyanabildi. İlk uyanan Peygamberimiz oldu ve korktu. ***"Bilâl"*** diye seslendi. Bilâl, "Annem-babam sana feda olsun, benim ve senin nefsini elinde tutan, nefsimi tutmuş ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bineklerinizi çekin"*** dedi sonra da abdest aldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara sabah namazını kıldırdı. Namazı kıldıktan sonra da ***"Kim namazı unutursa onu hatırladığı zaman kılsın"*** buyurdu. Sonra da "وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي" âyetini okudu. Yunus, İbn Şihâb'ın bu âyeti "لِلذِّكْرَى" şeklinde okuduğunu rivayet etmiştir.

أَكَادُ أُخْفِيهَا/***Neredeyse onu gizleyecektim:*** Bu âyette kastedilen manayı anlama noktasında insanlar oldukça zorlanmışlardır. Bir görüşe göre "أُخْفِيهَا/***uhfîhâ"*** ifadesi "ortaya çıkarmak" manasındadır. Bu görüşe göre, bu kelime hem "gizlemek" hem de "ortaya çıkarmak" anlamında "ezdâd/aynı anda iki zıt anlama sahip" bir kelime olmaktadır. İbn Atiyye demiştir ki: "Bu açıklama uygun bir açıklama değildir. Çünkü bu kelimenin dildeki bilinen manası 'gizlenmektir' ve 'ihfâ' kökünden elifle söylenir. Kelime 'خفي/hafâ' kökünden elif olmadan kullanıldığında ise 'açığa çıkarmak' manasındadır. Eğer mana böyle olursa 'أَخْفِيهَا/ahfîhâ' muzari hemzesinin fethalı şekliyle söylenir. Bu okuyuş şekli ise şaz bir kıraattir."[250] Zemahşerî şöyle demiştir: "Bazı lehçelerde 'أَخْفِيهَا/ahfîhâ' olarak gelir. Mana 'خفي/hafâ' yani 'açığa çıkarmak' olur ve cümle o durumda bu lehçelere göre bozuk olmaz." Yine diğer bir görüşe göre, "أَكَادُ/ekadü" kelimesi, "neredeyse istiyorum, neredeyse gizlemek istiyorum" manasındadır. Diğer bir görüşe göre de "إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا/***Kıyamet mutlaka gelecektir. Neredeyse onu gizleyecektim"*** ifadesiyle cümle burada tamamlanmış, manası ise "neredeyse gerçekleşmesi yaklaştı" şeklinde olmuştur. Sonra yeni bir cümleye başlanarak, kıyamet hakkında haber verme yeniden başladı ve "أُخْفِيهَا/***uhfîhâ"*** yani "onu gizledim" denildi. Bir başka görüşe göre, "Neredeyse onu kendimden gizledim, sizden nasıl gizlemeyeyim" denilmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Doğru kabul edilen mana ise şöyledir: "Allah kıyametin saatini gizlemiştir. Bunu kimse bilemez. Nitekim kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini gizlemiş ancak vukuunu yani kesin olarak meydana geleceğini gizlememiştir."

---

Hadis için bk. Müslim, no: 1592, Ebû Davud, no: 435, Tirmizî, no: 3163, Nesâî, no: 2926, İbn Mâce, no: 697, İbn Hibbân, V, 422.

250 İbn Atiyye şöyle demiştir: "İbn Kesîr, Hasan ve Âsım 'أَكَادُ أَخْفِيهَا' ifadesini 'ortaya çıkmak' manasında hemzenin fethasıyla okumuşlardır. Yani 'gerçekleşeceği doğrudur ve ortaya ortaya çıkacağı kesindir fakat bilinen zamana kadar gizlenmiştir' anlamına gelmektedir." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l Veciz*, IV, 49. Ebû Hayyân da şöyle demiştir: "Fakat bilinen bilgi gecikmiştir. Araplar, 'Bir şeyi açığa çıkardım' demek istediklerinde 'hafîtü'ş-şey'e' derler. Nitekim şair de bir beyitte 'Onları yakîn olarak bilmesinden dolayı ortaya çıkardı, sanki böylece gece körünün ezip ufalayarak açığa çıkardığı gibi ortaya çıkardı' demiştir." Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 218.

"اَخْفٰى/Ehfâ" kelimesinin dilde bilinen manası "gerçekleşmeksizin bir şeyin yaklaşması" şeklindedir. Bu mana muhakkiklerin tercih ettiği manadır.

**لِتُجْزٰى/*Li-tüczâ:*** "اٰتِيَةٌ/***Âtiyetün"*** kelimesiyle bağlantılıdır.

**بِمَا تَسْعٰى/*Bimâ tes'â:*** "Çabalamak" demektir.

**فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا/*Seni ondan sakın alıkoymasın:*** Buradaki ***"ondan"*** zamiri kıyamet için kullanılmıştır. Yani bu seni ahirete iman etmekten ve ona hazırlık yapmaktan sakın alıkoymasın. Bir görüşe göre, bu zamir ile namaz kastedilmiş ve Musa *aleyhisselâm*'a hitap edilmiştir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Yine diğer bir görüşe göre de zamir Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içindir. Bu da uzak bir ihtimaldir.

**فَتَرْدٰى/*Helak olursun:*** Kelime burada "helak" manasında olup "فَلَا يَصُدَّنَّكَ/***seni sakın alıkoymasın"*** fiilinin cevabı olarak gelmiş mansub bir fiildir.

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى {١٧} قَالَ هِيَ عَصَايَۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى {١٨} قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى {١٩} فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى {٢٠} قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ۠ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْاُولٰى {٢١} وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ اٰيَةً اُخْرٰى {٢٢} لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰى {٢٣}

***17. "Şu sağ elindeki nedir ey Musa?" 18. Musa dedi ki: "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm." 19. "Ey Musa! Onu at" dedi. 20. Musa da onu attı. Bir de ne görsün, o, hızla akan bir yılan olmuş! 21. Allah şöyle dedi: "Tut onu. Korkma! Biz onu yine eski durumuna döndüreceğiz. 22. Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. 23. Böylece sana büyük mucizelerimizden birini göstermiş olalım."***

**وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى/Şu sağ elindeki nedir ey Musa?:** Gücünü görmek için asasını yılana nasıl çevireceğini sordu. Bu sorunun amacı onun sıradan bir asa olduğunu vurgulamaktır. Böylece Musa, asanın yılana çevrilmeden önceki hâliyle çevrildikten sonraki hâlini görebilirdi. Bir görüşe göre de "Allah ile olan karşılıklı konuşmasında onunla daha fazla ünsiyet kurmak ve daha çok konuşabilmek için sözü uzatmıştır" diye izah edilmiştir.

**وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِي/Onunla koyunlarıma yaprak silkelerim:** "Koyunlara yaprak dökmek için ağaçlara vururum" manasındadır.

**مَاٰرِبُ/Meâribü:** "İhtiyaçlar" manasında kullanılmıştır.

**حَيَّةٌ تَسْعٰى/Hızla akan bir yılan:** "Yılanın yürüyerek hareket etmesi" manasına gelir.

**سِيرَتَهَا الْاُولٰى/Eski durumuna:** Asayı eline aldığında ilkinde olduğu gibi tekrardan değnek hâline döndü. "**سِيرَتَهَا/Sîratehâ,**" başındaki harfi cer hazfedilmiş olup mef'ûl ya da zarf olarak mansubdur.

**وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ/Elini koynuna sok:** Sağ veya soldan bir tarafa sok. Burada koltuk altı kastedilmektedir. "**جَنَاحِكَ/Cenâhike**" kelimesi kuşun kanadından mecazdır.

**تَخْرُجْ بَيْضَاءَ/Bembeyaz bir hâlde çıksın:** Rivayet edildiğine göre, elini koynundan çıkardığında güneş gibi bembeyaz parlıyordu.[251]

**مِنْ غَيْرِ سُوءٍ/Bir hastalık olmaksızın:** Hasta ve cüzzamlı olmak gibi bir illetinin bulunmadığı vurgulanmaktadır.

**الْكُبْرٰى/el-Kübrâ:** Bu kelimenin "**لِنُرِيَكَ/li-nüriyeke**" filinin mef'ûlü veya "**اٰيَاتِنَا/âyâtinâ**" kelimesinin sıfatı olması muhtemeldir. Âyetin manası da bu yorumlara göre farklılık göstermektedir.

---

251 Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 565; Begavî, *Mealimü't-Tenzil*, V, 270; Vahidî, *Vasît*, III, 204; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 52. İsnadsız olarak bu şekilde rivayet edilmiştir.

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۚ {٢٤} قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِيۙ {٢٥} وَيَسِّرْ لِٓي اَمْرِيۙ {٢٦} وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِيۙ {٢٧} يَفْقَهُوا قَوْلِيۖ {٢٨} وَاجْعَلْ لِي وَزِيراً مِنْ اَهْلِيۙ {٢٩} هٰرُونَ اَخِيۚ {٣٠} اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيۙ {٣١} وَاَشْرِكْهُ فِٓي اَمْرِيۙ {٣٢} كَيْ نُسَبِّحَكَ كَث۪يراًۙ {٣٣} وَنَذْكُرَكَ كَث۪يراً {٣٤} اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَص۪يراً {٣٥}

***24. "Firavun'a git, zira o çok ileri gitti." 25. Musa dedi ki: "Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. 26. İşimi kolaylaştır. 27-28. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. 29. Bana ailemden birini yardımcı ver. 30. Kardeşim Harun'u. 31. Onunla gücümü artır. 32. Onu da görevime ortak et. 33. Ta ki seni bol bol tesbih edelim. 34. Ve seni çok analım. 35. Kuşkusuz Sen bizi görmektesin."***

**اشْرَحْ لِي صَدْرِي/*Gönlüme ferahlık ver:*** Eğer "Niçin ***'İşimi kolaylaştır, gönlüme ferahlık ver'*** cümlesinde '**لِي/*lî'*** ifadesini de fazladan olarak kullandı? Hâlbuki bu kelime olmadan da mana anlaşılmaktadır" diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilebilir: "Bu kelimenin kullanılması manayı kuvvetlendirmek ve istemedeki ısrarı göstermek içindir."

**وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي/*Dilimdeki tutukluğu çöz:*** Dildeki "**عُقْدَةً/*ukde (tutukluk)"*** hâli, Musa *aleyhisselâm*'ın küçüklüğünde Firavun'un onu denemek için önüne koyduğu kor parçasını alıp ağzına götürmesinden dolayı meydana gelen bir tutukluk hâlidir. "**عُقْدَةً/*Ukde"*** kelimesinin nekre olarak gelmesi, konuşma bozukluğuna neden olan dilindeki durumların ortadan kaldırılması ve sözünün tam olarak anlaşılmasını talep etmek amaçlıdır. Yoksa mükemmel bir fesahatle konuşma talebinde bulunması anlamında değildir.

**وَزِيراً/*Vezîran:*** "Yardımcı" anlamına gelmektedir. "Harun" kelimesinin i'râbı ise bedel ya da birinci mef'ûldür.

**اَزْرِي/*Ezrî:*** "Arka çıkmak" yani "güç, kuvvet" anlamındadır. "**فَاٰزَرَهُ/*Fe-âzerahû"*** ifadesi "güçlendirdi" manasına gelmektedir.

قَالَ قَدْ اُوت۪يتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى {٣٦} وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى {٣٧}
اِذْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوحٰى {٣٨} اَنِ اقْذِف۪يهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِف۪يهِ فِي الْيَمِّ
فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ ل۪ي وَعَدُوٌّ لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنّ۪ي
وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْن۪ي {٣٩} اِذْ تَمْش۪ٓي اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ
فَرَجَعْنَاكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْساً فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً فَلَبِثْتَ سِن۪ينَ ف۪ٓي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى {٤٠}

***36. Allah şöyle dedi: "İstediğin sana verildi ey Musa! 37. Zaten sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk. 38. Hani annene vahyedilmesi gereken şeyleri vahyetmiştik: 39. 'Onu (bebek Musa'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da hem Bana düşman hem de ona düşman olan birisi (Firavun) onu alsın.' Sana da ey Musa, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım. 40. Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve 'Size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?' diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve (kazara) bir kişiyi öldürdün de Biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda geldin ey Musa!"***

قَالَ قَدْ اُوت۪يتَ سُؤْلَكَ/***İstediğin sana verildi:*** Yani söylemiş olduğun ve talep ettiğin her şeyi sana verdik.

اِذْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّكَ/***Hani annene vahyetmiştik:*** Bu ifade ile melek vasıtasıyla Allah kelamının vahyedilmesi veya ilham kaynaklı bir vahyin verilmesi kastedilmiş olabilir. Nitekim; "وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ/***Rabbin bal arısına şöyle vahyetti***"[252] âyetinde de vahiy, ilham anlamında kullanılmıştır.

---

252 Nahl 16/68.

مَا يُوحَى/***Vahyedilmesi gereken şeyleri:*** Burada vahyedilen konuların yüceltilmesine yönelik olarak müphem ifadeler kullanıldığına işaret bulunmaktadır.

اَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ/***Onu sandığın içine koy ve onu denize bırak:*** Birinci ***"onu"*** zamiri Musa *aleyhisselâm* için, ikinci ***"onu"*** zamiri ise ya sandık ya da yine Musa *aleyhisselâm* içindir. "الْيَمِّ/***el-Yemm"*** kelimesi "deniz" anlamına gelmektedir ve burada Nil nehri kastedilmektedir. Firavun'a İsrailoğullarından bir çocuğun eliyle mülkünün harap edileceği ve helak olacağı anlatılmıştı. O da doğan bütün çocukların öldürülmesini emretmişti. Allah, Musa *aleyhisselâm*'ın annesine çocuğu sandığa koyması ve sandığı denize atması için vahyetti. O da bunu yaptı. Firavun Nil'e yukarıdan bakan bir yerde yaşıyordu. Sandığı gördü ve eşinin de elemanlarıyla birlikte oraya gitmesini emretti. Eşi sandığı açınca gördüğü çocuğa acıdı ve onu almayı isteyince Firavun buna izin verdi.

يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ/***Hem Bana düşman hem de ona düşman olan birisi onu alsın:*** Bu düşman, Firavun'dur.

مَحَبَّةً مِنِّي/***Tarafımızdan bir sevgi:*** Bu, Musa'nın Firavun'un karısı tarafından sevilmesidir. Bir görüşe göre şöyle söylenmiştir: "İnsanlardan onu sevmek isteyen olursa karısı dışında kimseye gösterilmeyecek." Diğer bir görüşe göre ise "Firavun çocuğa merhamet eden karısının sevgisini istiyordu" anlamındadır. "مِنِّي/***Minnî"*** kelimesinin "وَاَلْقَيْتُ/***ve elkaytü"*** kelimesiyle bağlantılı olması veya "مَحَبَّةً/***mehabbeten"*** kelimesinin sıfatı olup mahzûf bir kelimeyle bağlantılı olması mümkündür.

وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي/***Gözetimimizde yetiştirilesin diye:*** Yani seni kalbimin gözetiminde terbiye etmek, geliştirmek ve korumak için. "وَلِتُصْنَعَ/***Ve litusnea"*** kelimesinin âmili mahzûftur.

اِذْ تَمْشِي اُخْتُكَ/***Hani kız kardeşin gidiyor:*** Burada geçen "اِذْ/***iz"*** edatının âmili, "تُصْنَعَ/***tusnea"*** ya da "اَلْقَيْتُ/***elkaytü"*** fiilleri ya da "مننا عليك/ sana iyilikte bulunmuştuk" şeklinde takdir edilen gizli bir fiildir.

**فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ/*"Size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu:*** Musa, Firavun'un karısının sütünü emmeyi kabul etmedi, o da çocuk için sütannesi talep etti ve kız kardeşine annesine gitmesini söyledi.

**وَقَتَلْتَ نَفْساً/*Bir kişiyi öldürdün:*** Yani Musa'nın vurup öldürdüğü Kıptî'dir.

**فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ/*Biz seni kederden kurtardık:*** Musa, öldürdüğü kişinin intikamını kendisinden alacaklarından korkuyordu.

**وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً/*Seni sıkı bir denemeden geçirdik:*** Yani tebliğe ve peygamberliğe uygun olduğun belli oluncaya kadar seni imtihan ettik, denedik. Bir görüşe göre şöyle söylenmiştir: "Seni onca çileden kurtardık. Çünkü seni kan akıtmandan dolayı temize çıkardık. Sonra denizde boğulmaktan kurtardık ve yine katl olayından kurtardık." ***"Fütûn"*** kelimesi burada masdar veya "fitnetün" kelimesinin çoğuludur.

**فَلَبِثْتَ سِنِينَ/*Fe-lebiste sinîn:*** Yani onlarca yıl Şuayb'ın yanında ücret karşılığında kaldın.

**جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ/*Takdir edilmiş bir zamanda geldin:*** Yani Allah'ın peygamberlik için belirlemiş olduğu tarihte.

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِيۚ {٤١} اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِيۚ {٤٢} اِذْهَبَا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۚ {٤٣} فَقُولَا لَهُ قَوْلاً لَيِّناً لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى {٤٤} قَالَا رَبَّنَا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْغٰى {٤٥} قَالَ لَا تَخَافَا اِنَّنِي مَعَكُمَا اَسْمَعُ وَاَرٰى {٤٦}

***41. "Ben seni kendim için seçtim. 42. Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve Beni anmakta gevşeklik göstermeyin. 43. İkiniz beraber Firavun'a gidin. Çünkü o sınırı çok aştı. 44. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslupla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya***

***içine bir korku düşer." 45. Musa ve Hârûn şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz." 46. Allah dedi: "Korkmayın, bilin ki Ben sizinle beraberim; işitirim, görürüm."***

**وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي/*Ben seni kendim için seçtim:*** Bu ifade Allah tarafından Musa'ya verilen şeref ve yakınlığı belirtmektedir. Yani "Seni temizledim ve seni faydalı ve güzel kıldım" demektir.

**وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي/*Beni anmakta gevşeklik göstermeyin:*** Yani "İhmal etmeyin ve zayıf davranmayın. Emirlerim hakkında gevşek davranmak ve ihmal etmek zayıflıktır" anlamındadır.

**اَنْ يَفْرُطَ/*Aşırı davranması:*** Yani "kötülük yapması" manasına gelmektedir.

فَأْتِيَاهُ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي اِسْرَٓائِلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى {٤٧} اِنَّا قَدْ اُو۫حِيَ اِلَيْنَٓا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى {٤٨} قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى {٤٩} قَالَ رَبُّنَا الَّذ۪ٓي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى {٥٠} قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُو۫لٰى {٥١} قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسٰى {٥٢}

***47. Ona gidin ve şöyle deyin: "Şüphesiz biz, Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selâm, doğru yola uyanlara olsun. 48. Bize vahyolunmuştur ki azap, asıl, (peygamberleri) yalanlayıp yüz çevirenlerin başına gelecektir." 49. Firavun "Sizin Rabbiniz kim, ey Musa?" dedi. 50. Musa "Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren sonra onlara yol gösterendir" dedi. 51. Firavun "Ya geçmiş nesillerin hâli ne olacak?" dedi. 52. Musa "Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katındaki bir kitaptadır; Rabbim ne yanılır ne unutur" dedi.***

فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِلَ/***İsrailoğullarını bizimle gönder:*** Yani onları gönder. Musa'nın kendisi ve kavmi Firavun'un hâkimiyeti altındaydı. Musa *aleyhisselâm*, Firavun'un ve İsrailoğullarının Allah'a iman etmeleri için gönderilmişti.

وَلَا تُعَذِّبْهُمْ/***Onlara işkence etme:*** Firavun, onların çocuklarına işkence ediyor, onları öldürüyor ve hizmetinde çalıştırarak rezil rüsva ediyordu.

قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ/***Sana bir mucize getirdik:*** Burada asanın yılana dönüşmesi ve Musa'nın elinin koynundan bembeyaz çıkması mucizeleri kastedilmektedir. Ancak bunlar iki ayrı mucize olmakla birlikte burada mucize kelimesi tekil olarak geçmektedir. Çünkü burada Musa'nın peygamberliğine dair bir kanıt gösterilmesinden bahsedilmektedir ve bu da tektir.

وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى/***Selâm, doğru yola uyanlara olsun:*** Bu ifadenin "esenlik ya da selamet istemek" anlamına gelmesi muhtemeldir.

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى/***Firavun "Sizin Rabbiniz kim, ey Musa?" dedi:*** Firavun ***"Sizin Rabbiniz"*** derken her ikisine hitap etmekle birlikte sonrasında sadece ***"ey Musa"*** demiştir. Zira asıl peygamber kendisiydi ve kardeşi de ona tâbi olmuştu.

الَّذِي أَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى/***Her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren sonra onlara yol gösterendir:*** "Allah onların ihtiyaçları olan her şeyi yaratmış ve vermiştir" demektir. "خَلْقَهُ/***Halkahû***" burada "bütün yaratılmışlar" manasındadır. İ'râbı ise birinci mef'ûldür. "كُلَّ شَيْءٍ/***Külle şey'in***" ise ikinci mef'ûldür. Bir görüşe göre, bu âyetin manası "O, bütün sûret ve yaratılışları en mükemmel ve en kapsamlı şekilde verir" şeklindedir. Buna göre, "el-halku" burada "el-halekatü" manasındadır. İ'râbı ise ikinci mef'ûldür. "كُلَّ شَيْءٍ/***Külle şey'in***" ise birinci mef'ûldür. Birinci anlam daha güzeldir.

ثُمَّ هَدٰى/***Sonra yol gösterdi:*** Yarattıklarını hidayete ulaştırır. Yani vermiş ve öğretmiş olduklarından nasıl istifade ettiklerini görmek için böyle yapar.

**قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولٰى/Firavun "Ya geçmiş nesillerin hali ne olacak?" dedi:** Firavun'un bu sorusunda, Musa *aleyhisselâm*'ın anlattıklarında bir delil eksikliği ve çelişki görmesinin etkili olması muhtemeldir. Yani "Musa'nın iddia etmiş olduğu gibi gönderilmiş bir peygamber ise önceden peygamber gönderilmeyenlerin durumu ne olacak?" demektir. Ya da "Musa'nın dininden olmayanların durumu ne olacak?" demektir. Veya "Âyetleri yalanladığı hâlde Musa'nın 'اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى/ ***Azap yalanlayanlar ve yüz çevirenlere olacaktır'*** âyetinde söylediğinin aksine başına hiçbir şey gelmeyen kavim ya da toplulukların durumu ne olacak?" demektir. Muhtemeldir ki bu cümle birinci cümlenin kesinlik ifade ettiğini anlatmak için gelmiştir. Tartışmada yoldan çıktığını görünce Musa *aleyhisselâm* onunla konuşmaya devam etmekten kaçındı ve şöyle dedi: "عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي/***Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katındadır."*** Sonra Allah'ın sıfatlarını anlatmaya ve ilk sözüne geri döndü.

**فِي كِتَابٍ/Kitapta:** Buradaki kitap Levh-i Mahfûz'dur.

اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْداً وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلاً وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءًۜ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ اَزْوَاجاً مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى {٥٣} كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي النُّهٰى۟ {٥٤} مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى {٥٥} وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى {٥٦}

***53. O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık. 54. Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah'ın kudretine) işaretler vardır. 55. Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız. 56. And olsun Biz ona (Firavun'a) bütün (bu) âyetlerimizi gösterdik; yine de yalanladı ve diretti.***

**اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْداً/O, yeri size beşik yapan:** Yani yatak yaptık. Burada Musa'nın Rabbini, Firavun'un kendisini tanımlaması mümkün olmayan özellikler ile nasıl tanımladığına dikkat edilmelidir. Bu vasıflar ne

hakikat ne de mecaz yönüyle kullanılmıştır. Zira eğer Musa "O Rezzâk'tır, Kâdir'dir vb." şeyler söyleseydi, Firavun bu özellikler hakkında mugalata yapıp kendisinin de bunlara sahip olduğunu iddia edebilirdi.

**وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلاً/*Onda size yollar açtı:*** Yani yeryüzünde üzerinde yürümeniz için yollar yaratmıştır.

**فَاَخْرَجْنَا/*Çıkardık:*** Bu, ifadenin "Allah 'Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık' demektedir" şeklinde takdir edilerek Musa *aleyhisselâm*'ın söylediği bir söz olması muhtemeldir. Bunun yanında Musa *aleyhisselâm*'ın sözünün "وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً/***Gökten de su indirendir"*** ifadesiyle sona erip sonrasında "فَاَخْرَجْنَا بِهِ اَزْوَاجاً مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى/***Onunla Biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık"*** ifadesinden itibaren Allah'ın sözlerinin başlamış olması da mümkündür. Buradaki "شَتّٰى/***şettâ"*** kelimesi "farklı türler" anlamındadır.

**كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ/*Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın:*** Yani bunlar sizlerin yemesi ve hayvanlarınızı otlatmanız için uygundur. Allah'ın bunları yapmaya izin vermesi sebebiyle sanki bunların yapılmasını emretmiş olduğu kabul edildiği için bu söz emir sigasında kullanılmıştır.

**لِاُولِي النُّهٰى/*Akıl sahipleri için:*** Buradaki "النُّهٰى/***en-nühâ"*** kelimesi "akıllar" demektir, tekili "النهية/en-nühye"dir.

**مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ/*Sizi ondan yarattık:*** Buradaki ***"ondan"*** zamiri "الْاَرْضَ/***toprak"*** kelimesine döner. Allah bu âyette Âdem'i topraktan yarattığını kastetmektedir.

**وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ/*Yine sizi oraya döndüreceğiz:*** Kastedilen, öldükten sonra toprağa defnedilmektir.

**وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ/*Sizi ondan çıkaracağız:*** Dirilme gününde yeniden dirilmeyi kastediyor.

**اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا/*Biz ona (Firavun'a) bütün (bu) âyetlerimizi gösterdik:*** Firavun'un gördüğü tüm mucizeler demektir. Bunlar, dokuz tanedir. Burada genel olarak Allah'ın tüm âyetleri murad edilmemiştir.

***"Âyetlerimiz"*** kelimesinin izafetle marife olarak gelmesi marifeliğin ahd için olduğunu göstermektedir. Yani bu durumda "Musa'ya verdiğimiz âyetlerimizin tamamı" anlamına gelir. Allah tarafından gönderilen tüm âyetlerin değerli olduğunu vurgulamak için âyetler bizzat Allah'a izafe edilmiştir.

قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى {٥٧} فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِداً لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَٓا اَنْتَ مَكَاناً سُوًى {٥٨} قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى {٥٩} فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى {٦٠} قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِباً فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى {٦١}

***57. Dedi ki: "Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin, ey Musa? 58. Öyle ise muhakkak sûrette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda, senin de bizim de muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla." 59. Musa "Buluşma zamanınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun" dedi. 60. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini (sihirbazlarını) topladı; sonra geri geldi. 61. Musa onlara "Yazık size!" dedi, "Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser! İftira eden, muhakkak perişan olur."***

فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِداً***/Seninle bizim aramızda, buluşma zamanı ayarla:*** Burada geçen "مَوْعِداً***/mev'ıden"*** kelimesi muhtemelen ya masdar bir isim ya da ism-i zaman veya ism-i mekân kalıbında bir kelimedir. Örnek olarak "'مَكَاناً سُوًى***/uygun bir yerde'*** âyetinde olduğu gibi" denilebilir ancak bu görüş "مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ***/Buluşma zamanınız, bayram günüdür"*** âyetiyle zayıflamaktadır. Zira zaman zarfı ile cevap vermektedir ve "يَوْمُ الزِّينَةِ***/bayram günü"*** ifadesi "مَوْعِدُ/mev'ıdü" kelimesinin ism-i zamana işaret ettiğine delalet etmektedir. Ancak bu da "مَكَاناً سُوًى***/uygun bir yerde"*** ifadesi sebebiyle zayıf kalmaktadır. Çünkü bu ifade "vaat"

anlamında masdar bir isme işaret etmektedir. Zira “sözde durmama” anlamına gelen “نُخْلِفُهُ/**nühlifuhû”** kelimesi, zamanı ve mekânı olmayan “el-va‘dü” kelimesiyle nitelenmiştir. Fakat bu görüş de zayıf kalmaktadır. Sonuç olarak bütün bu görüşler ya bir yoruma ya da gizli bir kelime takdir edilmesine dayanmaktadır.

Bu yorum farklılıkları sebebiyle “مَكَانًا/**mekânen”** kelimesinin i‘râbında ihtilaf bulunmaktadır. Ama “el-mev’id” kelimesi ismi mekân olursa, “مَوْعِداً/**mev’ıden”** ve “مَكَانًا/**mekânen”** iki mef’ûl şeklinde olur. “فَاجْعَلْ/**Fec’al”** kelimesi mana bakımından “يَوْمُ الزِّينَةِ/**bayram günü”** kelimesine uymaktadır ancak lafız yönünden uymamaktadır. Bunun sebebi bir mekânda toplanmanın zorunlu olarak bir zamanı gerektirmesidir. “el-Mev’ıd” ismi zaman olursa mansub olarak gelir. “مَكَانًا/**Mekânen”** zarf-ı zamandır. Takdiri ise şöyledir: “Bir mekânda mevcut bir olan bir buluşma zamanı.” Eğer “el-mev’ıd” masdar bir isim olursa, “el-mev’ıd” mastarının veya onun manasında bir fiilin mef’ûlü olduğu için mansub olur. Böylece muzafı hazfedilmiş olarak “يَوْمُ الزِّينَةِ/**bayram günü”** kelimesiyle uyumlu hâle gelir. Buna göre âyet, “موعدكم وعد يوم الزينة/Buluşma zamanınız bayram günü vaktidir” şeklinde takdir edilir. Hasan el-Basrî[253] ***“yevmü’z-zîneti”*** kelimesini mansub olarak okumuştur. Böylece “el-mev’ıd” kelimesine mahzûf bir muzaf takdir etmeden masdar ismine uygun olmaktadır.

**مَكَانًا سُوًى/*Uygun bir yerde:*** “Sana ve bize yakın bir seviye” manasına gelir. Bir görüşe göre “içerisinde herhangi bir engebe bulunmayan düz bir yer” anlamındadır. “سُوًى/**Süven”** kelimesi “sin” harfinin kesrası ve dammesiyle okunmuştur.[254] İki okuyuş şekline göre de mana aynıdır.

**يَوْمُ الزِّينَةِ/*Yevmü’z-zîneti:*** Bu o dönemde insanların kutladığı bir bayram günü, bir görüşe göre ise aşure günüdür.

---

253 Hasan el-Basrî, A‘meş ve Sekafî, “يوم” kelimesini zarfiyet üzerine fetha ile okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 61.

254 Âsım, İbn Âmir ve Hamza “سُوًى” kelimesini “sin”in dammesiyle, diğer kıraat imamları da kesra ile okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 103.

**وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ/İnsanların toplanması:** Bu ifade mecrur konumda olan "**الزِّينَةِ/ez-zîneti**" kelimesi veya merfu konumda olan "**يَوْمُ/yevmü**" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Musa *aleyhisselâm* göstereceği mucizenin herkes tarafından görülmesi ve gerçeğin insanlara açıkça belli olması için buluşma zamanının insanların bir araya geldikleri ve böylece şahit olacağı bir zaman olmasını istemiştir.

**فَيُسْحِتَكُمْ/Fe-yüshiteküm:** "Sizi helak eder" anlamındadır. "سحت/Sehate" ve "أسحت/eshate" olarak sülasi ve if'âl babından iki farklı şekilde okunmaktadır.[255] İki okuyuşta da aynı anlama gelmektedir.

فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى {٦٢} قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى {٦٣} فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفّاًۚ وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى {٦٤}

***62. Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; gizli gizli fısıldaştılar. 63. Şöyle dediler: "Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece. 64. Öyle ise hilenizi kurun; sonra sıra hâlinde gelin! Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır."***

**قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ/Bu ikisi, muhakkak ki, iki sihirbazdırlar:** Burada geçen "**هٰذَانِ/hâzâni**" kelimesi "**هٰذَيْنِ/hâzeyni**" şeklinde "ye" ile de okunmuştur.[256] Bunda herhangi bir işkâl/problem de yoktur.

255 "فَيُسْحِتَكُمْ" kelimesini Hamza, Kisâî, Halef, Hafs, Rüveys "ye" harfinin dammesiyle, "ha"yı da kesra ile okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise fetha ile okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 360.

256 Nafi, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî "اِنَّ"i şeddeli okumuşlardır. "هٰذَانِ" kelimesini ise tesniye olduğu için muhaffef olarak (şeddesiz) "elif" ve "nun" ile okumuşlardır. Sadece Ebû Amr "هذين" şeklinde okumuştur. İbn Kesîr de "اِنْ" edatını muhaffef olarak, "هٰذَانّ" ve "لَسَاحِرَانّ" kelimelerini ise "nun"un şeddesiyle okumuştur. Âsım'ın râvisi Hafs "هٰذَانِ" ve "لَسَاحِرَانِ"'yi şeddesiz muhaffef olarak okumuştuır. Bir grup "الا" eklemiş, başka bir grup "ذان" eklemiş, başka bir grup "ما هذان الا ساحران" şeklinde, bazısı "هٰذَانّ" şeklinde "nun"un şeddesiyle okumuştur. Birinci kıraatin okuyuşuna göre bazıları "Bu durumda mana 'evet' demek olur" demişlerdir. Nitekim Peygamber

"إِنْ/***İn***"e gelince; "İnne" edatının muhaffefi olarak şeddesiz okunmuş hâlidir. Bu durumda da "هٰذَانِ/***hâzâni***" kelimesi kendinden sonra geleni merfu kılmıştır. Nâfi' kıraati ve onun dışındakiler "إِنْ/***in***" edatını teşdid ile ve "hâzâni"yi de merfu olarak okumuşlardır. Bir görüşe göre, burada "إِنْ/***in***" edatı "evet" anlamındadır. Bu durumda kendisinden sonrasını nasb edemez. Nitekim "إن الحمد لله/***ini'l-hamdülillahi (Hamd sadece Allah'a mahsustur)***" şeklindeki hadiste "إِنْ/***in***"den sonra gelen kelime merfu olarak geçmektedir. Diğer bir görüşe göre ise burada "إِنْ/***in***"in ismi zamir-i şandır. Bu durumda takdiri ise "إِنَّ الْأَمْرَ/inne'l-emra" şeklinde olmaktadır. "هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ/***Hâzânî le sâhirâni***" ise "inne"nin haberi konumunda olup kendi içinde mübteda ve haberden ibaret olur. Yine bu âyetle ilgili olarak Benî Hâris b. Ka'b'ın kelimenin sonunun nasb ve cer hâlinde tesniye elifiyle okunması şeklindeki okuyuşu da bir görüş olarak zikredilmiştir. Ancak Âişe *radıyallahu anhâ* "Bu şekilde okuyuş Mushaf'a göre yanlıştır"[257] demiştir.

**وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى/*Sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak:*** Buradaki yol, "güzel bir gidişat" anlamındadır.

**فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ/*Öyle ise hilenizi kurun:*** "Büyü yapın ve uygulayın" anlamına gelmektedir.

---

*sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre o, hutbe irâd ederken şöyle demiştir: "إِنَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ" Yani ***"Hamd başkası için değil yalnızca Allah içindir ve Hamd Allah'a aittir."*** Burada böylece "hamd" kelimesini merfu olarak okumuştur. İbnu'z-Zübeyr "إِنَ وَرَاكِبُهَا حِينَ/Yolcu ve onun devesinin gelmesi epey zaman almıştır" demiştir. Bunun üzerine bir kişi, İbnu'z-Zübeyr'e şöyle cevap vermiştir: "Allah devemle sana zamanında gelmemi erteledi." Bu yorum "lam"ın mübtedanın haberinin başına gelmemesiyle ilgili nahvî yoruma dâhil edilerek anlaşılabilir. Zira bu durum daha çok şiirde caiz olan durumlardandır. Nitekim şair bir recezinde şöyle demiştir: "Ümmü'l-Halîs, yaşlı ve herkesin tanıdığı bir kadındır, ete ve boyun kemiğine razıdır." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l Veciz*, IV, 62.

257 Son derece zayıf bir hadistir. Bu hadisin Âişe *radıyallahu anhâ*'ya isnadı tespit edilememiştir. Konu ile ilgili en doğru yaklaşım bunun Osman *radıyallahu anh*'ın emriyle bu şekilde Mushaf'a yazıldığıdır. Daha sonra bu Resm-i Mushaf hattı da Müslümanların genel kabul ve icması ile bize intikal etmiştir. Yani değişme (tebdil) ve yerine başka bir şey konulması (tağyir olması) kabul edilemez. Resm-i Mushaf hattı mevzusu şüphe ve ihtimale konu edilecek bir mahal değildir. Bk. İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, IV, 231; Nehhâs, *İ'râbu'l Kur'ân*, 44.

قَالُوا يَا مُوسٰى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى {٦٥} قَالَ بَلْ اَلْقُواۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى {٦٦} فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسٰى {٦٧} قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى {٦٨} وَاَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُواۜ اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى {٦٩} فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّداً قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى {٧٠}

***65. Dediler ki: "Ey Musa! Ya sen at veya önce atan biz olalım." 66. "Hayır, siz atın" dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor. 67. Musa, birden içinde bir korku duydu. 68. "Korkma!" dedik, "üstün gelecek olan kesinlikle sensin. 69. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa (ne yapsa) iflah olmaz." 70. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar, "Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik" dediler.***

**يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى*/Büyüleri sayesinde kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor:*** Bazı âlimler bu âyeti sihrin gerçek olmayıp sadece bir hayal görmekten ibaret olduğuna dair delil göstermektedirler. Bazı âlimlere göre ise sihirbazların, ipleri ve asaları hareket ettirme numarasında kullandıkları hileleri şu şekildedir: Onlar öncelikle iplerin ve asaların içini civa ile doldurup altına ateş yakıyorlar, ancak insanların ateşi görmemesi için üzerini kapatıyorlardı. Sonra da ipleri ve asaları o ateşin üstüne koyuyorlardı. Bir görüşe göre ise onlar ipleri ve asaları güneşin altına koymaktadırlar. Cıva güneşin veya ateşin sıcaklığının etkisiyle ısındığı zaman hareketlenmekte ve böylece içinde bulundukları ipleri ve asaları da hareket ettirmektedir. Sonuçta insanlar da bunları sanki yürüyormuş gibi görmektedirler. Sonunda Musa da asasını yere atınca o bir yılana dönüştü ve sihirbazların asalarını yuttu.

**اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ*/Yaptıkları sadece bir büyücü hilesidir:*** Burada geçen "مَا/***mâ***" ismi mevsul olup aynı zamanda, "اِنَّ/***inne***" edatının ismi ve "كَيْدُ/***keydü***" kelimesinin haberidir.

اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى/***Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik:*** Âyet sonlarındaki harf uyumuna riayet etmek için burada Harun kelimesi önce zikredilmiştir. Böylece âyet "elif" harfi ile bitmektedir.

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۜ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَۚ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِۘ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَاباً وَاَبْقٰى {٧١} قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍۜ اِنَّمَا تَقْضِي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ {٧٢} اِنَّٓا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِۜ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى {٧٣}

***71. (Firavun) Şöyle dedi: "Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi! Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur. Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız." 72. Dediler ki: "Seni, bize gelen açık mucizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Öyle ise yapacağını yap! Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin. 73. Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah hem daha hayırlı hem daha bâkidir."***

مِنْ خِلَافٍ/***Çaprazlama:*** Yani "sağ el ile sol bacak şeklinde çaprazlama kesmek" anlamına gelir.

وَالَّذِي فَطَرَنَا/***Bizi yaratan:*** Bu ifade âyetin "مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ/***bize gelen açık mucizelere"*** kısmına matuftur. Bir görüşe göre burada geçen "vav" harfi yemin edatıdır.

هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا/***Bu dünya hayatında:*** "الْحَيٰوةَ/***el-Hayât"*** kelimesi zarf olduğu için mansubdur. Bu ifade "yalnızca bu dünyada hüküm verirsin" anlamına gelmektedir.

اِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى {٧٤} وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِناً قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى {٧٥} جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى {٧٦} وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقاً فِي الْبَحْرِ يَبَساً لَا تَخَافُ دَرَكاً وَلَا تَخْشٰى {٧٧}

***74. Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar! 75. Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü'min olarak O'na varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir. 76. İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur. 77. And olsun ki Biz, Musa'ya "Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyetmiştik.***

***اِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً/Kim Rabbine günahkâr olarak varırsa:*** Bir görüşe göre, bu ve ardından gelen ifadeler sihirbazların sözleridir ve sihirbazlar bunları Firavun'un yüzüne söylemişlerdir. Bunun yanında bunun Allah'ın sözü olduğu şeklinde görüş beyan edenler de olmuştur.

***اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي/Kullarımla birlikte geceleyin yola çık:*** Allah burada İsrailoğullarını onurlandırmak için kendisine izafe etmiştir. Onlar altı yüz bin kişiydiler.

***يَبَساً/Yebesen:*** Bu kelime "kuru" manasındadır" ve sıfat olarak kullanılmaktadır.

***لَا تَخَافُ دَرَكاً وَلَا تَخْشٰى/Korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin:*** Yani Firavun ve askerlerinin size yetişmesinden ve denizde boğulmaktan korkmayın.

فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ {٧٨} وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى {٧٩} يَا بَنِي اِسْرَٓائِلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى {٨٠} كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِيۚ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى {٨١} وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ اهْتَدٰى {٨٢}

***78. Bunun üzerine Firavun, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Onları kaplayan şey kapladı. 79. Firavun, kavmini saptırdı, doğru yola sevk etmedi. 80. Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık; Tûr'un sağ tarafına (gelmeniz için) size vade tanıdık ve size kudret helvası ile bıldırcın eti lütfettik. 81. Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyin; sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir. 82. Şu da muhakkak ki Ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.***

**مَا غَشِيَهُمْ/*Onları kaplayan şey:*** Korkutmak maksadıyla müphem ifade kullanılmıştır. Eğer "وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ/***Firavun, kavmini saptırdı***" cümlesi "وَمَا هَدٰى/***doğru yola sevk etmedi***" cümlesinden bağımsız görülecek olursa buna verilecek cevap ifadenin mübalağa ve tekit ifade etmesi şeklindedir. Nitekim Zemahşerî buradaki ifadenin, Firavun'un "وَمَا اَهْدِيكُمْ اِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ/***Ben sizi ancak doğru yola götürüyorum***" ifadesine karşı bir alay (tehekküm) ifadesi olduğunu söylemiştir.

**يَا بَنِي اِسْرَٓائِلَ/*Ey İsrailoğulları:*** Bu, onların denizden çıkmalarından ve Firavun'un boğulmasından sonra onlara yöneltilen hitaptır. Bir görüşe göre ise bu hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* döneminde yaşayan İsrailoğullarına yöneliktir. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

**وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ/*Tûr'un sağ tarafına (gelmeniz için) size vade tanıdık:*** Allah, Firavun ve ordusunu helak etmiş, Musa *aleyhisselâm* ve

İsrailoğullarına Rableri ile konuşmak için Tûr-i Sînâ'ya doğru gitmeyi emretmiştir. Tûr, bir dağdır. Tûr'un Musa *aleyhisselâm*'ın ilk olarak peygamberlik işareti olarak ateşi gördüğü dağ olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir.

**وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى/*Ve size kudret helvası ile bıldırcın eti lütfettik:*** Bakara sûresinde bu konudaki açıklamalar geçmişti.

**فَقَدْ هَوٰى/*O, yıkılıp gitmiştir:*** Bu kelime "helak" manasında olup mecazen yukarıdan aşağıya inmeyi ve zelil olmayı ifade etmektedir.

**وَاِنّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ/*Tevbe eden kimseyi bağışlarım:*** Tevbe edenler için mutlak surette mağfiret vardır. Mağfiret, Ehl-i Sünnet'e göre Allah'a tevbe etmeyen mü'minler için de söz konusudur. Ancak Mutezile, "Tevbe etmezse bağışlanmaz" demiştir.

**ثُمَّ اهْتَدٰى/*Sonra doğru yolda giden:*** Sâlih amel işlemede, tevbede ve imanda devamlı ve istikamet üzere olmaktır. Hüdâ kavramıyla burada tevbe eden, inanan ve salih amel işleyenlerin kalbinde var ettiği bir nur ve ilmin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

وَمَا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى {٨٣} قَالَ هُمْ اُولَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرِي وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى {٨٤} قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ {٨٥} فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسِفاً قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْداً حَسَناً اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي {٨٦}

***83. "Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Musa?" 84. Musa "İşte" dedi, "onlar da benim peşimdeler. Ben memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim." 85. Allah buyurdu: "Senden sonra Biz, kavmini (Harun ile kalan İsrailoğullarını) imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı." 86. Bunun üzerine Musa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. "Ey kavmim!" dedi, "Rabbiniz size güzel***

***bir vaatte bulunmamış mıydı? Şu hâlde size zaman mı çok uzun geldi yoksa üstünüze Rabbinizin gazabının inmesini mi istediniz ki, bana olan vaadinizden döndünüz?"***

وَمَٓا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى/***Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Musa?:*** Bu kıssa Allah'ın Musa *aleyhisselâm*'a İsrailoğulları ile beraber Tûr dağına gitmesini emrettiği zaman Musa'nın Allah'ın rızasını elde etmek için diğerlerinin önüne geçerek tek başına yürümesinden ve İsrailoğullarına kendisinin ardından yürümelerini emretmesinden bahsetmektedir. Musa, İsrailoğullarından geride kalanların başına kendi yerine kardeşi Harun'u bıraktı. Bu sırada Sâmirî onlara buzağıya tapmalarını emretti. Musa *aleyhisselâm* Tûr'a kavmi yanında olmadan ulaştığında Allah Teâlâ "وَمَٓا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ/***Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir?"*** dedi. Allah burada Musa'nın acele etmesinin sebebini sorması, onun kavminin peşinden geldiklerini söylemesi içindir. Bunun üzerine Allah, Musa'ya geride kalanların onun yanlarından ayrılmasından sonra buzağı heykeli yaparak ona ibadet ettiklerini haber vermiştir. Bir görüşe göre, Allah bu soruyu onun kavmini geride bırakıp önde tek başına gelmesini onaylamadığını göstermek kastıyla söylemiştir. Musa bu konuda iki mazeret öne sürmüştür:

**Birincisi:** Kavmi onun peşinden geliyordu. Yani kendisine yakındılar ve kınanmayı gerektirecek kadar da onların önüne geçmemişti.

**İkincisi:** Allah'ın rızasını kazanmak için öne geçmişti.

وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ/***Sâmirî onları yoldan çıkardı:*** Sâmirî, İsrailoğullarından bir adamdı. Onun Musa'nın dayısının oğlu olduğu söylenmektedir. Bir görüşe göre o, Musa'nın akrabalarından birisi olmayıp Mısır'da Sâmira adında bir köye mensup bir kimse olup münafık bir sihirbaz idi.

فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهِ/***Musa, kavmine döndü:*** Yani kırk gün Allah ile konuştuktan sonra Tûr dağından döndü.

اَسِفًا/***Üzüntülü olarak:*** Bununla ilgili açıklamalar A'raf' sûresinde geçmişti.

**اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْداً حَسَناً/*Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı?:*** Burada Tur'a gitme konusunda Allah'ın onlara vaat ettiği şey kastedilmektedir.

**اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ/*Şu hâlde zaman size çok mu uzun geldi?:*** Yani "müddet" anlamına gelir. Bu, onları kınamak amacıyla söylenmiş bir sözdür.

قَالُوا مَٓا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَٓا اَوْزَاراً مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ {٨٧} فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلاً جَسَداً لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَ {٨٨} اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلاًۙ وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَراًّ وَلَا نَفْعاً {٨٩}

***87. Dediler ki: "Biz sana olan vaadimizden kendi irademizle dönmedik. Fakat biz, o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş sonra da onları atmıştık; aynı şekilde Sâmirî de atmıştı." 88. Bu adam, onlar için, böğürebilen bir buzağı heykeli yaptı. Bunun üzerine "İşte" dediler, "bu, sizin de Musa'nın da ilâhıdır. Fakat o bunu unuttu." 89. O şeyin, kendilerine hiçbir sözle karşılık vermediğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?***

**بِمَلْكِنَا/*Kendi irademizle:*** Bu kelimedeki "mim" harfi fetha, damme ve kesra ile okunmuştur.[258] Bu âyetin manası şöyledir: "Biz kendi irademizin bize emretmesi ile sana verdiğimiz söze muhalefet etmedik. Ancak Sâmirî'nin tuzağı bizi kandırdı." Onların güçlerinin ve takatlerinin azlığını mazeret olarak sunmaları muhtemeldir. Bu mana "بِمَلْكِنَا/***bi-melkinâ"*** kelimesindeki "mim" harfinin dammeyle okunmasına uygun düşmektedir. Bunun yanında onların olayları yorumlamada ve doğru düşünmede kendi nefislerine hâkim olamadıklarını mazeret olarak sunmaları da muhtemeldir. Bu mana ise "mim"in, fetha ve kesra ile okunmasına uygundur.

---

258 Nâfî ve Âsım "بِمَلْكِنَا" kelimesinin "mim"ini fetha ile, Hamza ve Kisâî damme ile, diğer kıraat imamları ise kesra ile okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 104.

**حُمِّلْنَا اَوْزَاراً مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ/O kavmin ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiştik:** Burada geçen "اَوْزَاراً/*evzâr*" kelimesi "ağırlıklar, yükler" manasına gelmektedir ve bunlar ağır oldukları veya onların bu ziynetleri sebebiyle günahlar kazandıkları için böyle isimlendirilmiştir.

**زِينَةِ الْقَوْمِ/O kavmin ziynet eşyasından:** Firavun'un kavmi olan Kıptîlerin süsleridir. İsrailoğulları, o süsleri helâk sürecinden önce, bir görüşe göre ise helak sürecinden sonra Kıptîlerden emanet olarak almışlardı. Sâmirî onlara "Allah onlar hakkında bir hüküm verinceye değin bu ziynet eşyalarını bir çukurda toplayın" dedi. Onlar da denileni yaptılar. Sâmirî de o ziynet eşyalarının üzerinde bir ateş yaktı ve onları eriterek kalıba döküp bir buzağı heykeli hâline getirdi. Bir görüşe göre ise Sâmirî bu buzağıyı yapmadan önce Allah buzağıyı bizzat yaratmıştır ve işte bu sebeple Allah, Musa'ya "Kavmini senden sonra bir imtihana tâbi tuttuk" buyurmuştur.

**فَقَذَفْنَاهَا/Onları atmıştık:** Yani ziynet eşyalarını çukura atmıştık.

**فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ/Aynı şekilde Sâmirî de atmıştı:** Sâmirî Cebrail'i gördü ve atının ayak bastığı yerden bir avuç toprak aldı. Allah, cansız ceset şeklinde ölü gibi durup canlı hâle gelebilen bir şey yapmasını onun nefsine ilkâ etti. Sâmirî onu buzağı gibi böğüren bir heykel olarak yaptı ve sonra o ses çıkarmak sûretiyle böğürmeye başladı. Buradaki mana "Biz mücevherleri çukura attığımız gibi Sâmirî bir avuç toprak attı" şeklindedir.

**جَسَداً/Ceseden:** Yani ruhu olmayan bir beden.

**خُوَارٌ/Huvâr:** "İnek sesi" anlamına gelmektedir.

**فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ/"Bu, sizin ilâhınızdır" dediler:** Yani İsrailoğullarından bazıları bazılarına böyle diyorlardı.

**فَنَسِيَ/Unuttu:** İki anlama gelmesi muhtemeldir:

**Birincisi:** Bu, İsrailoğullarının sözü olup unutan kişi Musa *aleyhisselâm*'dır. Yani "Musa kendi ilâhını unuttu ve Tûr dağına istekte

bulunmaya gitti." Bu yoruma göre, "unutmak" ile "şaşırmak" manası kastedilmiştir.

**İkincisi:** Bu, Allah'ın sözü olup unutan kişi Sâmirî'dir. Yani hak yolunu ve dinini unutmuştur. Bu yoruma göre "unutmak" ile "terk etmek" manası kastedilmiştir.

**اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلاً/*O şeyin, kendilerine hiçbir sözle karşılık vermediğini görmezler mi?:*** Buzağı heykeli konuştukları zaman onlara karşılık, cevap vermezdi. Ve bu, onların ilâhlık iddiasına bir cevap niteliğindeydi. Buradaki "يَرْجِعُ/***yerciu***" fiili merfu olarak ve "اَلَّا/***ellâ***" kelimesindeki "أنْ/en" edatı "أنَّ/enne" edatının şeddesiz hâli olarak, ayrıca "يَرْجِعَ/***yerciu***" fiili mansub olarak ve "أنْ" ise muzari fiili masdar yapan edat olarak okunmuştur.[259]

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَاَطِيعُوا اَمْرِي {٩٠} قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى {٩١} قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّواۙ {٩٢} اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي {٩٣} قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِيۚ اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي اِسْرَٓائِلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي {٩٤}

***90. Hakikaten Harun, onlara daha önce "Ey kavmim! Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu hâlde bana uyun ve emrime itaat edin" demişti. 91. Onlar "Biz, Musa aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!" dediler 92-93. (Musa, döndüğünde) "Ey Harun! Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin? Emrime asi mi oldun?" dedi. 94. (Harun) "Ey annemin oğlu! Saçımı,***

259 Bazı âlimler "أنْ لا يَرْجِعُ" şeklinde "ayn" harfinin dammesiyle okumuşlardır. Bu âlimler "أنْ"i de muhaffefe olarak kabul ederler ki, bu durumda takdiri "أنَّهُ لاَ يَرْجِعُ" şeklinde olur. Başka bir grup âlim ise "أنْ لاَ يَرْجِعَ" şeklinde okumuştur ki, bu durumda da "أنْ"i nâsıbe olarak kabul etmiş olurlar. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 74.

***sakalımı yolma! Ben, senin 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün, sözümü tutmadın!' demenden korktum" dedi.***

قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوا اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي/***"Ey Harun! Sana ne engel oldu da bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin? Emrime asi mi oldun?" dedi:*** Buradaki "لَا/***lâ***" zaittir ve tekit için gelmiştir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Tûr'a gittiğimde benimle birlikte gelmene ne engel oldu?" Ya da "Allah için onlara öfkelenmek, buzağıya tapanları azarlamak ve buzağıya tapmayanlarla birlikte onlarla savaşmak konusunda benimle birlikte olmana ne engel oldu?"

قَالَ يَبْنَؤُمَّ/***"Ey annemin oğlu!" dedi:*** A'râf sûresinde bununla ilgili açıklama geçmişti.

لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَاْسِي/***Saçımı, sakalımı yolma!:*** Musa *aleyhisselâm* İsrailoğullarını buzağıya ibadet eder hâlde görmesi sebebiyle öfkelendiğinden, Harun *aleyhisselâm*'ın saçını ve sakalını çekmiştir.

اِنّ۪ي خَش۪يتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَن۪ي اِسْرَٓائ۪لَ/***"İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün" demenden korktum:*** Yani "Eğer buzağıya tapanlardan birini öldürseydim 'Onların arasına ayrılık ve düşmanlık soktun' demenden korktum" demektir. Âyetin bu şekilde anlaşılması bir önceki âyetin "buzağıya tapanları azarlamak ve onlarla savaşmak konusunda benimle birlikte olmadın" şeklinde yorumlanması hâlinde geçerlidir. Bunun yanında âyet, "Eğer sen Tûr'a giderken ben de seninle gelseydim onlardan sadece bazıları benim peşime takılarak gelir ve onların topluluğu parçalanmış olurdu" şeklinde de anlaşılabilir. Bu yorum da bir önceki âyetin "Tûr'a gittiğimde benimle birlikte gelmene ne engel oldu?" şeklinde yorumlanması hâlinde geçerlidir.

وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْل۪ي/***Sözümü tutmadın!:*** Yani "'اخْلُفْن۪ي ف۪ي قَوْم۪ي وَاَصْلِحْ/***Benim yerime geç ve onları ıslah et'***[260] şeklindeki sözümü yerine getirmedin."

---

260 A'râf 7/142.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ {٩٥} قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي {٩٦} قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَۖ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِداً لَنْ تُخْلَفَهُۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفاًۜ لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفاً {٩٧} اِنَّمَٓا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْماً {٩٨}

***95. Musa "Ya senin zorun nedir ey Sâmirî?" dedi. 96. O da "Ben onların görmediklerini gördüm. Zira o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu (erimiş mücevheratın içine) attım. Bunu böyle nefsim bana hoş gösterdi" dedi. 97. Musa "Defol!" dedi, "artık hayatın boyunca sen 'Bana dokunmayın!' diyeceksin. Ayrıca senin için, kurtulamayacağın bir ceza günü var. Tapmakta olduğun ilâhına da bak! Yemin ederim, biz onu yakacağız; sonra da onu parça parça edip denize savuracağız! 98. Sizin ilâhınız, yalnızca, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır."***

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ/***"Ya senin zorun nedir ey Sâmirî?" dedi:*** Yani Musa "Sana ne oldu ey Sâmirî?" demiştir. Buradaki "خَطْبُ/***hatbü***" kelimesinin çirkin görülen durumlarda kullanılması sebebiyle Musa'nın Sâmirî'yi azarladığı anlaşılmaktadır.

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ/***"Ben onların görmediklerini gördüm" dedi:*** Yani Cebrail *aleyhisselâm*'ı ve onun atını gördüm.

فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ/***O elçinin izinden bir avuç (toprak) aldım:*** "Elçinin yani Cebrail'in atının ayak bastığı yerden bir avuç toprak aldım." İbn Mes'ûd bu âyeti "مِنْ اَثَر فرسِ الرَّسُولِ/***o elçinin atının izinden***" şeklinde okumuştur.[261] Cebrail'in bu şekilde "resûl" diye isimlendirilmesi onu Allah'ın Musa'ya göndermesi sebebiyledir. "قَبْضَةً/***Kabda***" kelimesi "قبض/kabeda" fiilinin masdarıdır. Mef'ûl olarak isimlendirilmesi mef'ûlü mutlak olması ve masdarına muzaf olmasından dolayıdır.

---

261 İsnadlı olarak rivayetini tespit edemedim. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 85.

"Darbu'l-emîr" ifadesinde de benzer bir durum söz konusudur. Toprağı eliyle ya da avuç içiyle alırsa "dâd" ile "قبض/kabeda" şeklinde okunurken, "sâd" ile okunursa parmaklarının ucuyla almış olur. Nitekim bu şekilde şaz bir kıraat mevcuttur.[262]

**فَنَبَذْتُهَا/*Onu attım:*** Yani "O aldığım toprağı mücevherlerin üzerine attım ve o da buzağı haline dönüştü" veya "toprağı buzağı heykelinin üzerine attım ve onun sesi çıkmaya başladı."

**فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ/*Artık hayatın boyunca sen "Bana dokunmayın!" diyeceksin:*** Musa *aleyhisselâm* insanların onunla kaynaşmasını, birlikte oturmasını, birlikte yemesini ve konuşmasını yasaklamak suretiyle Sâmirî'yi cezalandırmıştır. Bununla birlikte ona hayatı boyunca "dokunmak yok" yani "temas etmek ve kötülük yok" dedirtmiştir. Rivayet edildiğine göre, bir kişi ona dokunduğu zaman hem o, hem de ona dokunan kişi ateşleniyordu.[263] Bu yüzden o insanlardan, insanlar da ondan uzak duruyorlardı.

**وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا/*Ayrıca senin için bir ceza günü var:*** Burada ahiretteki azap kastedilmektedir. Bu ifade bir tehdit ve korkutmadır.

**ظَلْتَ/*Zalte:*** Aslı "ظَلَلْتَ/zalelte" şeklindedir ancak burada "lam" harflerinden biri hazfedilmiştir. Kelime asıl olarak "bir şeyi gündüz yapmak" anlamındadır ancak sonra gece ve gündüz yapılan bir şey için kullanılmıştır.

**لَنُحَرِّقَنَّهُ/*Yemin ederim, biz onu yakacağız:*** Kastedilen, ateşle yakmaktır. Bu fiil meçhul/edilgen olarak okunduğunda[264] mana, "soğutucu bir şeyle soğutmak" olur. Âlimlerden bazıları, bir topluluğun âyeti bu

---

262 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 85.

263 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/363. Hasen bir isnadla Katâde'den rivayet etmiştir. Ayrıca bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, V, 292; Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 241; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, V, 319.

264 "لَنُحَرِّقَنَّهُ" kelimesinde ihtilaf edilmiştir. Ebû Cafer "ha"yı sükûn ile "rı"yı da şeddesiz okumuştur. Diğer kıraat imamları ise "ha"yı fetha ile "rı"yı ise şeddeli okumuşlardır. İbn Verdân'ın "nun"u fetha ile "rı"yı ise damme ile okuduğu rivayet edilmiştir. Bu da Ali b. Ebî Tâlib'in kıraatidir. İbn Sivâr ve İbn Cemmâz bunda tek kalmışlardır. Aynı şekilde İbn Mihrân da ilk rivayeti olan İbn Verdân ile tek kalmıştır. Doğru olan

şekilde okumalarını kelimenin bu manada olmasına hamletmişlerdir. Çünkü altın ateşte yakmakla yok olmaz. Altının ateşte yakılmasıyla kastedilen doğru mana altının ateşte eritilmesi ve şeklinin bozulmasıdır. Böylece o topluluğun kıraatini bu yorum üzerine hamletmek doğru olmaktadır.

**ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفاً*/Sonra da onu parça parça edip denize savuracağız!:*** Yani onu denize atacağız. "النسف/en-Nesf" kelimesi "toz ve benzeri şeylerin dağılması" anlamına gelmektedir.

**اِنَّمَا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ*/Sizin ilâhınız yalnızca Allah'tır:*** Bu cümle, Musa *aleyhisselâm*'ın İsrailoğullarına söylediği sözlerdendir.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَۚ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْراًۚ {٩٩} مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْراًۙ {١٠٠} خَالِدِينَ فِيهِۜ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلاًۙ {١٠١} يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقاًۚ {١٠٢} يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْراً {١٠٣} نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْماً {١٠٤}

***99. (Resûlüm!) İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir verdik. 100. Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir. 101. Bu kimseler, onda (o günah yükünün altında) ebedî kalırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür! 102. O günde Sûr'a üflenir ve Biz o zaman günahkârları, gözleri (korkudan) gömgök bir hâlde mahşerde toplarız. 103. Aralarında gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız." 104. Aralarında konuştukları konuyu Biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman "Bir günden fazla kalmadınız" der.***

---

ise zikrettiğimiz üzere olandır. Diğer kıraat imamları ise "nun"u damme ile "rı"yı ise kesra ile okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 362.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ/**İşte böylece sana anlatıyoruz.** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir.

اَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ/***Geçmiştekilerin haberleri:*** "Önceki toplumların haberleri" anlamına gelmektedir.

ذِكْرًا/***Zikir:*** Bu kelime ile Kur'ân-ı Kerîm kastedilmektedir.

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ/***Kim ondan yüz çevirirse:*** Yani başka tarafa yönelirse, yalanlarsa.

وِزْرًا/***Vizran:*** Bu kelime lügatte "ağırlık" anlamına gelmekle birlikte burada "azap" ya da "günah" anlamındadır. Zira günahın neticesinde azap söz konusu olmaktadır.

وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا/***Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür!:*** Bu âyette "وِزْرًا/***vizran***" kelimesi yerine onunla benzer anlam taşıyan "حِمْلًا/***hımlen***" kelimesi kullanılmıştır. Zemahşerî demiştir ki: "Burada 'سَٓاءَ/***sâe***' fiili 'بِئْسَ/bi'se' anlamında geçmektedir. Bu fiilin fâili gizli olup 'حِمْلًا/***hımlen***' kelimesi bu gizli fâili tefsir etmektedir." Başka âlimler de bu fiilin fâilinin "وِزْرًا/***vizran***" kelimesine dönen bir zamir olduğunu söylemişlerdir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ/***O günde Sûr'a üflenir:*** Yani Sur'a üflemekle görevli melek boynuzdan yapılmış alete üfler. "يُنْفَخُ/***Yünfehu***" kelimesi "bizim emrimizle üfler" anlamına gelecek şekilde "نَنْفُخُ/***nünfihu***" şeklinde de okunmuştur.[265]

زُرْقًا/***Gömgök:*** Yani "siyah gibi parlak renkler" demektir. Bir görüşe göre ise körlükten dolayı gözlerin parlaması kastedilmektedir.

يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ/***Aralarında gizli gizli şöyle derler:*** Kendi aralarında birbirlerine gizli bir şekilde "Dünyada sadece on gece kadar kaldık" derler.

---

265 "يُنْفَخُ فِي الصُّورِ" kelimesini Ebû Amr, "fe"yi damme ile "nun"u da fetha ile okumuştur. Diğer kıraat imamları ise "ye"yi damme ile "fe"yi de fetha ile okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 362.

Bu onların dünyadaki zamanı az bulmaları sebebiyledir. Bir görüşe göre, onlar bu sözlerinde kabirlerinde kaldıkları süreyi kastetmektedirler.

يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْماً/**Onlardan işleri en iyi bilen der:** Yani olanları en iyi bilenleri onların söylediklerine ek olarak "Siz sadece bir tek gün kaldınız" diyecektir. Böylece bu kişi süreyi az olarak tahmin eden diğerlerinden daha da az bir süre kaldıklarını ileri sürecektir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفاً ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعاً صَفْصَفاً ﴿١٠٦﴾ لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجاً وَلَٓا اَمْتاً ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْساً ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلاً ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْماً ﴿١١٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْماً ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْماً وَلَا هَضْماً ﴿١١٢﴾

***105. (Resûlüm!) Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: "Rabbim onları ufalayıp savuracak. 106. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır." 107. Orada ne bir iniş ne de bir yokuş görebileceksin. 108. O gün insanlar, davetçiye uyacaklar. Ona karşı yan çizmek yoktur. Artık çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin. 109. O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasına şefaat fayda vermez. 110. Onların önlerinde olanı da arkalarında olanı da bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz. 111. Bütün yüzler (insanlar), diri ve her şeye hâkim olan Allah için eğilmiştir. Zulüm yüklenen ise gerçekten perişan olmuştur. 112. Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa artık o, ne zulümden ne de hakkını alamamaktan korkar.***

يَنْسِفُهَا رَبِّي/***Ufalayıp savuracak:*** Yani onları toz gibi ufalayıp savuracak.

فَيَذَرُهَا/***Orayı bırakacaktır:*** Bu cümledeki ***"orayı"*** zamiri "الْجِبَالِ/***dağlar"*** kelimesine döner. Onların bulundukları yerden maksat yeryüzüdür.

قَاعًا صَفْصَفًا/***Kâan safsafen:*** "Yeryüzü seviyesinde, içerisinde herhangi bir yükselti olmayan yer" anlamına gelmektedir.

عِوَجًا/***Eğrilik:*** Bu kelimenin başındaki "ayn" harfi kesra ile okunduğunda "anlamlardaki eğrilik, yamukluk," fethayla okunduğunda "kişilerdeki eğrilik, yamukluk" anlamı kastedilir. Bu yoruma göre, yeryüzü de bir kişi olarak kabul edilmektedir. Asıl itibariyle bu kelimenin fethayla okunması gerekmekle birlikte eğriliğin bulunmadığını daha etkili vurgulamak için bu âyette kesra ile okunmuştur. Zira anlamlardaki eğrilik, kişilerdeki eğrilikten daha hassastır. Bu sebeple her yönden eğriliğin bulunmadığını en etkili biçimde belirtmek için bu şekilde olumsuz manada ifade etmiştir.

وَلَٓا اَمْتًا/***Yokuş:*** Bu kelime "az bir yükseklik" anlamına gelmektedir.

يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ/***Davetçiye uyacaklar:*** Burada insanları mahşer yerinde toplanmaya çağıran kişi kastedilmektedir.

لَا عِوَجَ لَهُ/***Lâ ıvece fîhi:*** "Artık hiç kimse onun davetine uymaktan ve onun sesine doğru yürümekten yüz çeviremez" veya "onun daveti hak olduğu için onda herhangi bir eğrilik yoktur."

هَمْسًا/***Hemsen:*** "Gizli ses" demektir.

لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ/***O gün, Rahmân'ın izin verdiğinden başkasına şefaat fayda vermez:*** Bu bölümdeki istisnanın muttasıl olması ve "مَنْ/***men"*** kelimesinin "تَنْفَعُ/***tenfeu"*** fiilinin mef'ûlü olarak mahallen mansub olması mümkündür. Bu durumda "مَنْ/***men"*** ismi mevsulü ile kendisine şefaat edilecek kişi kastedilmektedir. Buna göre âyetin manası "Rahmân'ın kendisine şefaat edilmesi için izin verdiği kişiden başkasına şefaat fayda vermeyecektir" şeklinde olur.

Bu bölümdeki istisnanın munfasıl olması ve “مَنْ/*men*” ismi mevsulü ile şefaat edecek kişinin kastedilmiş olması da mümkündür. Buna göre âyetin manası “Rahman’ın kendisine izin verdiğinden başkasının şefaati fayda vermeyecektir” şeklinde olur.

**وَرَضِيَ لَهُ قَوْلاً/*Sözünden hoşlandığından:*** Eğer “مَنْ/*men*” edatı ile Rahmân’ın kendisine şefaat edilmesi için izin verdiği kişi kastedilmiş ise buradaki “لَهُ/*lehû*” kelimesindeki “lam” harfi “li-eclihi/onun için” manasına gelir. Yani şefaat eden kişinin şefaat edilen kişi hakkındaki söylediklerinden razı olur. Ama eğer “مَنْ/*men*” edatı ile şefaat edecek olan kişi kastedilmiş ise mana “Allah onun şefaat ederken söylediği sözlerden razı olur” şeklinde anlaşılır.

**يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ/*Onların önlerinde olanı da arkalarında olanı da bilir:*** Burada geçen “هُمْ/*hüm (onlar)*” zamirlerinin ikisi de mahlûkat içindir. Burada kastedilen anlam hakkında Âyet el-Kürsî’de açıklamalar yapılmıştı.

**وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْماً/*Onların ilmi ise bunu kapsayamaz:*** Manası tıpkı ***“Onlar O’nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar”***[266] âyetinde olduğu gibi “Onlar Allah’ın sahip olduğu bilgileri kavrayamazlar” demektir.

Bana göre ise âyetin doğru anlamı şöyledir: “O’nun zatının bilgisini kimse kavrayamaz. Çünkü gerçek anlamıyla Allah’ı sadece yine Allah bilebilir.” Eğer burada birinci mana kastedilmiş olsaydı âyette “Allah’ın bilgisini kimse idrak edemez” denilmesi gerekirdi. Bu yüzden Âyete’l-Kürsî’de “إلا بما شاء/***kendisinin dilediği kadarından başka***” ifadesiyle istisna edilmiş olup bu âyette herhangi bir istisna yapılmamıştır.

**وَعَنَتِ الْوُجُوهُ/*Bütün yüzler eğilmiştir:*** Yani yüzler kıyamet gününde zillet içinde olacaklardır.

**وَلَا هَضْماً/*Hakkını alamamaktan:*** Burada yapmış olduğu iyiliklerin ahirette değerinin düşük ve eksik kılınması kastedilmektedir.

---

266 Bakara 2/255.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰناً عَرَبِياًّ وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً {١١٣} فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً {١١٤}

***113. (Resûlüm!) Biz onu böylece Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede günahtan) korunurlar ya da o (Kur'ân) kendileri için bir ibret ortaya koyar. 114. Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı (okumakta) acele etme ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de.***

**اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً/*Ya da kendileri için bir ibret ortaya koyar:*** Yani ibret alınması gereken bir öğüt. Bir görüşe göre buradaki "**ذِكْراً/*zikir*"** kelimesi "şeref, onur" anlamına gelmektedir. Ancak bu âyette bu anlamda kullanılmış olması uzak ihtimaldir.

**وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ/*Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'da acele etme:*** Yani Cebrail sana Kur'ân'ı okuttuğunda onu iyice dinle ve bitirene kadar sabret. İşte ondan sonra Kur'ân'ı kendin okuyabilirsin. Bu âyette belirtilen husus tıpkı Kıyamet sûresindeki "**لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ/*Onu zihninde kaydetmek için acele etme*"**[267] âyetinde dile getirilen husus gibidir. Bir görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân vahyedildiği anda onun hemen yazılmasını emrediyordu. Bunun üzerine Allah ona âyetlerdeki manalar kendisine açıklanıncaya kadar acele etmemesini emretti.[268] Ancak birinci görüş daha meşhurdur.

وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً {١١٥} وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى {١١٦} فَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى

267 Kıyamet 75/16.

268 Kaynağını bulamadım. *el-Muharraru'l-Vecîz*'de isnadsız olarak nakledilmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 82.

{١١٧} اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى {١١٨} وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى {١١٩} فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَٓا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى {١٢٠} فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى {١٢١} ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى {١٢٢}

***115. And olsun Biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık. 116. Bir zaman meleklere "Âdem'e secde edin!" demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti. 117. Bunun üzerine dedik ki: "Ey Âdem! Bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın sonra sıkıntı çekersin! 118. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır ne de çıplak kalmak. 119. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın." 120. Derken şeytan onun aklını karıştırıp "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" dedi. 121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. (Bu sûretle) Âdem, Rabbine asi olup yolunu şaşırdı. 122. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.***

عَهِدْنَٓا اِلٰٓى اٰدَمَ/***Âdem'e ahit vermiştik:*** Yani ona ağaçtan yememesini emretmiştik.

فَنَسِيَ/***Ancak o unuttu:*** Burada "hatırlama"nın zıddı olan unutmanın kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu yoruma göre bu durum Âdem için bir özür olur. Bu unutma ile emrin yapılmamasının kastedilmiş olması da mümkündür. Nitekim İbn Atiyye de bu kelimenin tefsirinde "Bundan başka bir anlamın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü Âdem, unuttuğu için emri çiğnemiş olsaydı ceza almazdı" demiştir. Âdem *aleyhisselâm* ve İblis kıssası ile ilgili açıklamalar Bakara sûresinde geçmişti.

**فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى/Sakın sizi cennetten çıkarmasın sonra sıkıntı çekersin!:** Yani sakın şeytana itaat etmeyin yoksa sizi cennetten çıkarır. Burada müsebbeb/sonuç, sebebin yerine zikredilmiştir. "**فَتَشْقٰى/Sıkıntı çekersin**" sözünde özellikle Âdem *aleyhisselâm* kastedilmiştir. Zira ilk muhatap ve sözde ilk kastedilen odur. Bir görüşe göre ise dünya hayatında ailesinin geçimini temin etmek için sıkıntı çekmek erkeklere mahsus bir durum olduğu için sadece Âdem'e hitap edilmiştir.

**لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى/Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın:** Bu âyette geçen "**تَظْمَؤُا/tezmeü**" fiili "susuzluk" manasına, "**تَضْحٰى/tedhâ**" ise "güneşten korumak" manasına gelir.

**يَخْصِفَانِ/Örttüler:** Bununla ilgili açıklama A'râf sûresinde geçmişti. Aynı şekilde bu yasak ağaç ve Âdem'in ondan yemesi konularına da Bakara sûresinde değinilmişti.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعاً بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى {١٢٣} وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى {١٢٤} قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيراً {١٢٥} قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى {١٢٦} وَكَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى {١٢٧} اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي النُّهٰى {١٢٨} وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَاماً وَاَجَلٌ مُسَمًّى {١٢٩}

***123. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin! Artık Benden size hidayet geldiğinde, kim Benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz. 124. Kim de Beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve Biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz." 125. O "Rabbim! Beni niçin kör olarak***

***haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!" der. 126. (Allah) der ki: "İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!" 127. Doğru yoldan sapanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir. 128. Bizim, onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Hâlbuki onların yurtlarında dolaşırlar. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için nice ibretler vardır. 129. Eğer Rabbinden, daha önce sâdır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı, (ceza onlar için de dünyada) kaçınılmaz olurdu.***

**اهْبِطَا/*Siz ikiniz inin:*** Burada Âdem ve Havva'ya hitap edilmektedir.

**فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ/*Size hidayet geldiğinde:*** Burada "اِمَّا/***immâ***" kelimesindeki "إِنْ/***in***" şart edatı, "ما/***mâ***" ise zâid olarak gelmiştir. Bu şartın cevabı ise "فَمَنِ اتَّبَعَ/***kim Benim hidayetime uyarsa***" ifadesidir.

**فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى/*O sapmaz ve bedbaht olmaz:*** Yani dünyada doğru yoldan sapmaz, ahirette ise sıkıntı çekmez.

**مَعِيشَةً ضَنْكاً/*Sıkıntılı bir hayat:*** Yani "zorluk, sıkıntı" demektir. Bir görüşe göre, bu sıkıntılı hayat dünyada olacaktır. Zira kâfir olan kişi her ne kadar hâli vakti yerinde olsa da dünya malına karşı olan aşırı hırsından dolayı kendini sıkıntı çekiyormuş gibi hisseder. Sûfîlerden bazıları bu konu hakkında şöyle derler: "Allah'ın zikrinden yüz çeviren kişinin mutlak surette günleri kararır ve geçimi zorlaşır." Diğer bir görüşe göre ise bu sıkıntılı yaşam berzah hayatındadır. Başka bir görüşe göre de cehennemde zakkum yemektir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Zira bu durum daha sonraki âyetlerde kıyametten ve ahiret azabından bahsedilirken zikredilmektedir.

**وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى/*Onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz:*** Yani gözleri görmez bir hâlde haşredeceğiz.

فَنَسِيتَهَاۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى/***Ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!:*** Buradaki unutma "emirleri terk etme" anlamındadır yoksa "şaşırma" anlamında değildir.

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى/***Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir:*** Yani cehennemin azabı, dünya hayatında sıkıntı çekmekten ve kör olarak haşredilmekten daha şiddetli ve daha süreklidir.

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ/***Kendilerini yola getirmedi mi?:*** Bu ifade "Onlar için açıklayıcı olmadı mı?" manasındadır. Burada Kureyşli müşrikler kastedilmektedir. "يَهْدِ/***Yehdi (yola getirmek)***" fiilinin fâili gizli olup "Kendilerini hidayet veya yaşanan olaylar yola getirmedi mi?" şeklinde takdir edilir. Zemahşerî'ye göre ise bu fiilin fâili kendisinden sonra gelen cümledir. Bir görüşe göre ise fâil Allah lafzına dönen bir zamirdir. Nitekim bu âyetin "اَفَلَمْ نَهْدِ لَهُمْ/***onları doğru yola getirmedik mi?***" şeklinde okunması gerektiğini söyleyen kıraat[269] bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir. Kufeli âlimler ise fâilin "كَمْ/***kem (nice)***" kelimesi olduğunu söylemişlerdir.

يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ/***Onların yurtlarında dolaşırlar:*** Burada Kureşylilerin, Âd ve Semûd kavimlerinin yaşadıkları yerlerde dolaştıkları ve onların helak edilmelerinin izlerini gördüklerinden bahsedilmektedir.

لِاُو۬لِي النُّهٰىۚ/***Li-üli'n-nuhâ:*** "Akıl sahipleri" demektir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا/***Eğer Rabbinden, daha önce sâdır olmuş bir söz olmasaydı:*** Burada geçen ***"kelime"***den maksat, Allah'ın önceden vermiş olduğu hükümdür. Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır: "Eğer Allah'ın onların azabını erteleyeceğine dair hükmü olmasaydı, azap hemen gelir ve onları hemen cezalandırmış olurdu."

وَاَجَلٌ مُسَمًّى/***Tayin edilmiş bir vade:*** Bu ifade "كَلِمَةٌ/***kelime***" ifadesine matuftur. Yani belirlenmiş bir süre olmamış olsaydı azap onları hemen

269 Bazı âlimler bunu "nûn" ile "نَهْدِ" şeklinde okumuşlardır. Bu şekildeki okuyuşun yorumu, öncesinde geçen Allah lafzını fâil olarak kabul edenlerin yorumuna uygundur. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 86.

yakalardı. Âyetlerin sonlarındaki ses uyumunu sağlamak için bu kelime sona bırakılmıştır. Burada belirlenmiş zamandan kasıt Bedir günüdür. Nitekim Buhârî'de de âyetin tefsiri bu şekilde geçmektedir.[270] Bir görüşe göre bu ifade ile "ölüm vakti," bir diğer görüşe göre ise "kıyamet vakti" kastedilmektedir.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَاۚ وَمِنْ اٰنَائِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى {١٣٠} وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجاً مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِۜ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَاَبْقٰى {١٣١} وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَاۜ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقاًۜ نَحْنُ نَرْزُقُكَۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى {١٣٢} وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهٖۜ اَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُولٰى {١٣٣} وَلَوْ اَنَّٓا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى {١٣٤} قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُواۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى {١٣٥}

***130. (Resûlüm!) Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, hoşnutluğa eresin. 131. Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı hem de daha süreklidir. 132. Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir. 133. Onlar "(Muhammed) bize Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi?" dediler. Önce gelen kitaplardakinin apaçık***

---

270 Buhârî, no: 4774. "لِزَاما" kelimesinde kastedilen Bedir günüdür. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 399.

***delili (Kur'ân) onlara gelmedi mi? 134. Eğer Biz, bundan (Kur'ân'dan) önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: "Ya Rab! Ne olurdu, bize bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık!" 135. De ki: "Herkes beklemektedir: Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş!"***

وَسَبِّحْ/***Tesbih et:*** Burada ***"tesbih etmek"*** ile "namaz kılmak" veya lafzın zahirine göre "sübhânallah" demek kastedilmiş olabilir.

بِحَمْدِ رَبِّكَ/***Rabbini övgü ile:*** Bu ifade cümlede hâl konumundadır. Yani "Rabbin seni kendisini tesbih etmeye muvaffak kıldığı için O'na hamd ederek tesbih et" demektir. Burada "Rabbini tesbih ederken onunla birlikte O'na hamd et" anlamının kastedilmesi de mümkündür. Bu durumda "Sübhanallah" ve "Elhamdülillah" sözlerinin birlikte söylenmeleri emredilmiş olur. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"'Sübhânallah' ve 'Elhamdülillah' sözleri yer ile gök arasını doldurur"*** buyurmuştur.[271]

قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا/***Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de:*** Bir önceki ***"tesbih et"*** ifadesini "namaz kılmak" olarak yorumlayanlara göre, burada beş vakit namaza işaret edilmektedir. Güneşin doğmasından önce olan sabah namazı, batmasından önce olan ise öğle ve ikindi namazlarıdır.

وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ/***Gecenin bir kısım saatleri:*** Burada da akşam ve yatsı namazları kastedilmektedir.

وَأَطْرَافَ النَّهَارِ/***Gündüzün etrafında:*** Akşam ve sabah namazlarına işaret edilmektedir. Sabah namazının burada tekrar edilmesi emri tekid

---

271 Müslim, no: 223; Tirmizî, V, 342; Dârimî, no: 659. Hadisin tamamı şöyledir: ***"Temizlik, imanın yarısıdır. 'Elhamdülillah' sözü mizanı doldurur. 'Sübhânallah' ve 'elhamdülillah' sözleri yer ile gök arasını doldurur. Namaz bir nurdur, sadaka delildir, sabır ışıktır. Kur'ân hem lehine hem de aleyhine delildir. Her insan sabah kalkar ve nefsini (Allah'a ya da şeytana) satar; böylece onu ya (cehennemden) kurtarır ya da helak eder."***

etmek içindir. Gündüzün iki tarafının burada "tarafeyni" şeklinde tesniye değil de "etrâf" şeklinde çoğul olarak isimlendirilmesi şu iki sebepten biri dolayısıyladır.

**Birincisi:** Bu ifade tıpkı "فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ/***İkinizin kalpleri kaydı***"[272] âyetinde ***"kulûb"*** kelimesinin tesniye değil de cemi/çoğul gelmesi gibidir.

**İkincisi:** Burada "gündüz" cins isim olarak kullanılmıştır ve her günün bir tarafı vardır. "آنَاءِ الَّيْلِ/***Ânâi'l-leyli***" ifadesi "gecenin bölümleri" anlamına gelir ve bu kelimenin tekili "انى/enan/inan" şeklindedir.

**وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ/*Gözlerini dikme:*** Bu konuyla ilgili açıklamalar Hicr sûresinde geçmişti. Gözleri dikmek, uzun uzun bakmaktır. Buradan da bakılmaması gereken bir şeye kısa sürelik bir göz kaymasının affedileceği anlaşılmaktadır.

**زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/*Dünya hayatının çekiciliğine:*** Dünya nimetleri bu âyette çiçeğe benzetilmiştir. Çünkü çiçeklerin çok güzel bir görüntüsü vardır ancak sonra solarak kaybolup giderler. "زَهْرَةَ/***Zehra***" kelimesinin nasb üzere okunmasıyla ilgili beş görüş vardır:

**Birincisi:** Zem/kötüleme ifade eden gizli bir fiil ile mansub olur.

**İkincisi:** "مَتَّعْنَا/***Mette'nâ***" fiili iki mef'ûl alabilen "أعطينا/verdik" fiili anlamı içerdiği için "زَهْرَةَ/***zehra***" kelimesi bu fiilin ikinci mef'ûlü olur.

**Üçüncüsü:** "مَتَّعْنَا/***Mette'nâ***" fiilinin mef'ûlü olan "بِهٖ/***bihî***" kelimesinden bedel olur.

**Dördüncüsü:** "ذَوِى زَهْرَةٍ/Zevey zehratin" şeklinde takdir edilerek "أَزْوَاجاً/***ezvâcen***" kelimesinden bedel olur

**Beşincisi:** Hâl olduğu için mansubdur.

**لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقاً/*Lâ nes'elüke rizkan:*** Yani biz senden kendini ve ehlini rızıklandırmanı istemiyoruz. Sen ve ehlin kendinizi namaza verin, rızkı

---

272 Tahrîm 66/4.

biz veririz. Seleften bazıları, ailesi geçim darlığına düştükleri zaman onlara "Hemen kalkın ve namaz kılın, Allah size bunu emretmiştir" der ve bu âyeti okurlarmış.[273]

**أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى/Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili onlara gelmedi mi?:** Burada geçen "**بَيِّنَة/beyyine"** kelimesi "açık delil" anlamındadır. "**الصُّحُفِ الْأُولَى/Önce gelen kitaplar"** ise Tevrat, İncil ve bunların dışında Allah'ın göndermiş olduğu kutsal kitaplardır.

"**قَالُوا/Dediler"** ve "**أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ/onlara gelmedi mi"** ifadelerindeki zamirlerde inat ve ısrarla bir delil istemeleri ve Allah'ın onlara cevap vermesi sebebiyle Kureyşliler kastedilmektedir. Âyetin manası "Tevrat ve İncil'de sizlere Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğine dair pek çok kanıt gelmiştir. Hâl böyleyken nasıl olur da daha başka deliller istersiniz?" şeklinde olmaktadır. Bu âyette kastedilen mananın "Size Kur'ân gelmiştir ve onda ilk kitaplarda bulunan bilgiler ve kıssalar vardır. Bu, onun Allah katından olduğuna dair bir delil ve kanıttır" şeklinde olması da muhtemeldir.

**وَلَوْ اَنَّا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ/Eğer Biz, bundan önce onları bir azapla helâk etseydik:** Yani eğer o kâfirleri Muhammed gönderilmeden önce helak etseydik, onlar "Keşke bize bir peygamber gönderseydin" diyerek Allah'a karşı bir itirazda bulunurlardı. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine gönderilmek suretiyle onların böyle bir itirazda bulunmaları önlenmiş olmaktadır.

**قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ/De ki: Herkes beklemektedir:** Yani bizden ve sizden her bir kişi gerçekleşecek olan bu şeyi beklemektedir.

**فَتَرَبَّصُوا/Öyle ise siz de bekleyin:** Tehdit ifadesidir.

**الصِّرَاطِ السَّوِيِّ/es-Sırâti's-seviyyi:** "İstikamet üzere, dosdoğru olan" demektir.

---

273 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 487; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 186. Abdullah b. Selâm'dan sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, IV, 613'de hadisi Ebû Ubeyd, İbn Mansûr, İbnu'l-Münzir ve *Şuabu'l-Îmân*'da Beyhakî'nin rivayet ettiklerini belirtmiştir.

# سُورَةُ الْأَنْبِيَاءِ

# 21. ENBİYÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَۚ {١} مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَۙ {٢} لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْۜ وَاَسَرُّوا النَّجْوَىۗ الَّذِينَ ظَلَمُواۗ هَلْ هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۚ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ {٣} قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِۘ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ {٤} بَلْ قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌۚ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ {٥} مَا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَاۚ اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ {٦} وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ {٧}

***1. İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâl böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler. 2-3. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir. O zalimler şöyle gizlice fısıldaştılar: "Bu (Muhammed), sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?" 4. (Peygamber) dedi ki: "Rabbim yerde ve gökte (söylenmiş) her sözü bilir. O, hakkıyla işiten ve bilendir."***

***5. "Hayır" dediler, "(bunlar) saçma sapan rüyalardır; bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şairdir. (Eğer öyle değilse) bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin." 6. Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde iman etmemişti; şimdi bunlar mı iman edecekler? 7. Biz, senden önce de kendilerine vahiy verdiğimiz adamlardan başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.***

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ/***İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı:*** Burada geçen ***"insan"*** kelimesi âmm/genel bir lafızdır. İbn Abbâs'ın[274] ifade ettiğine göre, bu âyette sözü edilen kişilerden maksat Kureyş müşrikleridir. Nitekim sonraki âyetlerde zikredilen özellikler Kureyşli müşriklerin vasıflarıdır. Bu âyette kıyametin yakın olduğuna dair haber verilmesinin nedeni ise geçen zamanın kıyametin gerçekleşmesine kalan zamandan daha fazla olması sebebiyledir. Ayrıca her gelecek olan yakındır.

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ/***Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir zikir gelse:*** Burada ***"zikir"***den maksat "Kur'ân"dır. ***"Yeni"***den maksat da "Kur'ân âyetlerinin inmesinin yeni olması"dır.

وَاَسَرُّوا/***Gizlediler:*** Bu kelimedeki "vav" zamiri fâil olup öncesindeki bölüme dönmektedir.

اَلَّذِينَ ظَلَمُوا/***O zalimler:*** Bu ifade "وَاَسَرُّوا/***ve eserrû"*** fiilindeki zamirden bedeldir. Bir görüşe göre bu ifade "وَاَسَرُّوا/***ve eserrû"*** cümlesinin fâilidir. Bu ifade üslubu (bir fiilin hem fiile bitişik zamir hem de açık isim olmak üzere iki fâili olması), "أكلوني البراغيث/Pireler beni yedi" şeklinde cümle kuran Beni'l-Hâris b. Ka'b kabilesinin ifade üslubu üzere gelmiştir. Sîbeveyh ise böyle bir ifade biçiminin Kur'ân'da bulunmadığını söylemiştir. "اَلَّذِينَ ظَلَمُوا/***O zalimler"*** cümlesinin zem/kötüleme anlamı taşıyan gizli bir fiilin mef'ûlü veya gizli bir mübtedanın haberi olması mümkündür. Ancak birinci görüş daha güzeldir.

---

274 Kaynağını bulamadım. Ancak *el-Muharraru'l-Vecîz*'de İbn Abbâs'a nisbet edilmeden zikredilmektedir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 89.

**هَلْ هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ/Bu, sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki!:** Bu cümle insanların kendi aralarında fısıldaşarak söyledikleri söz olması sebebiyle "النَّجْوٰى/*en-necvâ (fısıldama)*" kelimesinden bedel olmak üzere mansubdur. Âyette bahsedilen beşer ise Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

**قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ/"Rabbim her sözü bilir" dedi:** Burada, onların bu sözleri kendi aralarında gizlice fısıldaşmalarına rağmen Allah'ın onları duyduğu haber verilmektedir. Eğer "Bu âyette 'وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى/*gizlice fısıldaştılar*' ifadesine uyması için 'قال يعلم السر/Dedi ki: Rabbim gizliyi bilir' denilmesi gerekmez miydi?" şeklinde bir soru sorulacak olursa buna cevaben şöyle deriz: Burada zikredilen "الْقَوْلَ/*kavl*" kelimesi hem gizli hem de açık olarak söylenen sözleri içine almaktadır. Böylece hem gizli hem de diğer sözler burada zikredilmiş olmaktadır.

**بَلْ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ/"Hayır, saçma sapan rüyalardır" dediler:** Yani karmakarışık rüyalar. Allah, davranışlarındaki çelişki ve sözlerindeki yanlışlıkları ortaya koymak için burada onların pek çok sözünü aktarmaktadır.

**كَمَٓا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ/Öncekilere gönderilenin benzeri:** Yani önceki peygamberler nasıl mucizeler getirdilerse Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* de bize bir mucize getirsin. Burada benzerlik mucize getirme yönündendir.

**مَٓا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا/Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde iman etmemişti:** Onlar "Peygamber bize bir mucize getirsin" deyince, Allah onlara daha önceki topluluklardan mucizeler isteyenlerin durumlarını bildirmiştir. Onlar da peygamberlerinden mucizeler istemişler ancak mucizeleri görmelerine rağmen iman etmemişler ve sonuç olarak helak edilmişlerdi. Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurmuştur...

**اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ/Şimdi bunlar mı iman edecekler?:** Onların inanmamaları ve helak olmaları da tıpkı kendilerinden öncekilerin durumları gibidir.

Burada, helak edilmiş olan her toplumun iman etmemiş olduğunun ve bunların durumunun da onlara benzediğinin vurgulanmış olması muhtemeldir. Ancak bu yoruma göre bu ifade "فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ/***Bize hemen bir âyet getirsin***" cümlesinin cevabı olmayıp müşrikleri tehdit etmek amacıyla söylenmiş yeni bir cümlenin giriş ifadesi olur. Bunun yanında "اَهْلَكْنَاهَا/***o beldeleri helak ettik***" ifadesi de "قَرْيَةٍ/***şehir, belde***" kelimesinin sıfatı konumunda olur. Burada "قَرْيَةٍ/***şehir, belde***" kelimesiyle orada yaşayanlar kastedilmiştir.

**وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلاَّ رِجَالا/*Biz, senden önce de adamlardan başkasını peygamber olarak göndermedik:*** Bu cümle, müşriklerin "هَلْ هَذَا إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ/***Bu, sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki!***" şeklindeki iddialarına bir reddiyedir. Buna göre âyetin manası şöyledir: "Daha önceki dönemlerde insanlar arasından gönderilmiş olan peygamberler de bir adamdı. Öyleyse nasıl olur da bu adamın bir peygamber olduğunu kabul etmezsiniz?"

**أَهْلَ الذِّكْرِ/*Zikir ehline:*** Bunlar, ehl-i kitabın bilginleridir.

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ {٨} ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ {٩} لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتَاباً فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ {١٠} وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْماً اٰخَرِينَ {١١} فَلَمَّا اَحَسُّوا بَأْسَنَا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ {١٢} لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا اِلٰى مَا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ {١٣} قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ {١٤} فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيداً خَامِدِينَ {١٥}

***8. Biz onları (peygamberleri) yemek yemeyen birer (cansız) ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedî de değillerdir. 9. Sonra onlara (verdiğimiz) sözü yerine getirdik; böylece hem onları hem de dilediğimiz (başka) kimseleri kurtuluşa erdirdik; müsrifleri de helâk ettik. 10. And olsun,***

***size içinde sizin zikriniz bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız? 11. Zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik. 12. Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan (azap bölgesinden) kaçıyorlar! 13. Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün! Çünkü siz sorgulanacaksınız! 14. "Vay başımıza gelenlere!" dediler; "gerçekten biz zalim insanlarmışız." 15. Biz onları kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gider.***

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً/***Biz onları birer ceset olarak yaratmadık:*** Yani peygamberleri yemez, içmez bir ceset kılmadık. Burada ***"ceset"*** kelimesinin müfred/tekil olarak getirilmesi cins manasını ifade etmek içindir.

لاَ يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ/***Yemek yemeyen:*** Bu cümle, "جَسَداً/***ceset"*** kelimesinin sıfatıdır. Ayrıca bu âyet ***"Bu Peygamber'e ne oluyor da yemek yiyor, çarşılarda geziyor"***[275] sözüne bir reddiyedir.

وَمَنْ نَشَاءُ/***Hem de dilediğimiz kimseleri:*** Burada kastedilen, mü'minlerdir.

فِيهِ ذِكْرُكُمْ/***İçinde sizin zikriniz bulunan:*** Bu ifade, "sizin şerefiniz" anlamındadır. Bir görüşe göre de "size yapılan öğüt ve hatırlatmalar"dır.

قَصَمْنَا/***Kırıp geçirdik:*** Bu kelimenin aslı "قصم الظهر/beli kırdı" sözünden gelmektedir.

مِنْ قَرْيَةٍ/***Belde: "Belde"***den maksat halkıdır. İbn Abbâs'a göre, burası, Yemen'de Hudûr adında bir beldedir. Allah onlara peygamber gönderdi ancak onlar onu öldürdüler. Bunun üzerine Allah onlara Bâbil'in kralı Buhtunnasr'ı musallat etti. Bu kral da onları kılıçtan geçirerek yok etti.[276] Lafzın zahirine baktığımızda genel bir anlam mevcuttur. Çünkü "كم/***nice"*** kelimesi çokluk belirtmektedir. Dolayısıyla burada belli bir belde kastedilmemiştir.

---

275 Furkân 25/7.

276 Suyûtî zayıf bir isnadla nakletmiştir. Bk. Suyutî, *ed-Durru'l-Mensûr*, IV, 617.

يركضون/**Kaçıyorlar:** Burada onların kaçışından bahsedilmektedir. Onların kaçarken daha hızlı gitmek için atlarına binerek onları koşturmalarının veya kendilerinin hızlı koşmalarının tıpkı at üzerinde hızla giden bir kişiye benzemesinin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

لَا تَرْكُضُوا/**Kaçmayın:** Yani onlara ***"kaçmayın"*** diye söylendi. Bu sözü onlarla alay etmek amacıyla söyleyenler melekler veya -eğer bu âyette kastedilen belirli bir belde ise- onları aldatmak ve geri dönmelerini sağlayarak öldürmek isteyen Buhtunnasr'ın adamlarıdır.

اُتْرِفْتُمْ/**Ütriftüm:** Bu kelime "nimetlendirildiniz" anlamına gelir.

لَعَلَّكُمْ تُسْئَلُونَ/**Çünkü siz sorgulanacaksınız:** Bu söz de bir alay ve kötüleme niyetiyle söylenmiştir. Yani "Size verilen nimetlere ve evlerinize dönün ki başınıza gelen şeyler sizlere sorulsun." Bu sözde kastedilen mananın "İnsanlar sizin için iyilikler istiyorlar" şeklinde olması da muhtemeldir. Bu anlamda da aynı şekilde bir alay ve küçümseme vardır.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا/**"Vay başımıza gelenlere!" dediler:** Bu söz kendilerine faydası olmayacak bir zamanda söylemiş oldukları bir itiraf ve pişmanlık ifadesidir.

حَصِيداً خَامِدِينَ/**Onlar biçilmiş ekine dönmüşlerdir:** Burada onların helak edilmeleri biçilmiş ekinlere benzetilmektedir. "خَامِدِينَ/**Hâmidîn"** kelimesi burada "ölüler" anlamında kullanılmış olup "خمود النار/ateşin sönmesi" ifadesinden alınmıştır.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ {١٦} لَوْ اَرَدْنَا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ {١٧} بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ {١٨} وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ {١٩} يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ {٢٠} اَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ {٢١} لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ

الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ {٢٢} لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ {٢٣} اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْۚ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِيۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَۙ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ {٢٤} وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحِٓي اِلَيْهِ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدُونِ {٢٥}

***16. Biz göğü, yeri ve bunlar arasındakileri oyuncular olarak yaratmadık. 17. Eğer bir çocuk/eğlence edinmek isteseydik ve bunu yapacak olsaydık onu kendi katımızdan edinirdik. 18. Bilakis Biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size! 19. Göklerde ve yerde kimler varsa O'na aittir. O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. 20. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece-gündüz (Allah'ı) tesbih ederler. 21. Yoksa (o müşrikler), birtakım ilâhlar edindiler de (ölüleri) yerden onlar mı diriltecekler? 22. Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, onların düzeni bozulurdu. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir. 23. Allah yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir. 24. Yoksa O'ndan başka birtakım ilâhlar mı edindiler? De ki: "Haydi delillerinizi getirin! İşte benimle beraber olanların zikri ve benden öncekilerin zikri." Hayır, onların çoğu hakkı bilmez; bu yüzden de yüz çevirirler. 25. Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona "Benden başka ilâh yoktur; şu hâlde Bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım.***

لَاعِبِينَ/***Oyuncular olarak:*** Bu, olumsuz bir durumdur. Yani biz gökleri ve yeryüzünü bir oyun olsun diye değil bilakis ibret alınsınlar ve kendilerini yaratana delil olsunlar diye yarattık.

لَهْواً/***Lehven:*** Bu kelime Yemen dilinde "çocuk," bir görüşe göre de "eş-kadın" anlamına gelmektedir.

**مِنْ لَدُنَّا/Kendi katımızdan:** Yani meleklerden edinirdik. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Eğer biz bir çocuk edinmeyi isteseydik o çocuklar insanlardan değil meleklerden olurdu.” Bu ifade İsa *aleyhisselâm* ve Üzeyr için “Allah’ın oğludur” diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Fakat âyetin zahirinden “لَاعِبِينَ/**oyuncular”** kelimesiyle bitişik olması sebebiyle “لَهْواً/**lehven”** kelimesini “oyun” anlamında olduğu anlaşılmaktadır. Zemahşerî bu yorumlamaya göre âyetin manasının “Eğer biz eğlence edinmeyi isteseydik bu bizim gücümüz dâhilinde olurdu. Fakat hikmete ters düşeceği için bu bize yakışmamaktadır” şeklinde olacağını söylemiştir. Her iki yorum da tartışmaya açıktır.

**اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ/Bunu yapacak olsaydık:** Burada “اِنْ/**in”** kelimesinin şart edatı olması daha uygun olmaktadır.

**بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ/Bilakis Biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz:** Buradaki **“hak”** kelimesi, Kur’ân, peygamber gönderilmesi, şeriat ve benzeri hak olan her şeyi kapsayan genel bir ifadedir. Bâtıl da genel manada bunların zıt anlamlıları için kullanılmaktadır.

**فَيَدْمَغُهُ/Bâtılın işini bitirir:** Yani onu ezmekte ve geçersiz kılmaktadır. Kelimenin aslı, beyne isabet etmekten gelmektedir.

**وَمَنْ عِنْدَهُ/O’nun katında olanlar:** Burada melekler kastedilmektedir.

**وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ/Yorulmazlar:** Yani bıkmazlar ve usanmazlar.

**اَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ/Yoksa (o müşrikler), birtakım ilâhlar edindiler de (ölüleri) yerden onlar mı diriltecekler?:** Âyetteki “اَمْ/**Em”** edatı burada, öncesinde kastedilen manadan vazgeçip yeni bir mana ifade etme ve sonrasındaki ifadeye yönelik inkâr amacıyla yöneltilmiş bir soru anlamındadır. “مِنَ الْاَرْضِ/**yerden”** kelimesi “يُنْشِرُونَ/**yünşirûne”** fiiliyle bağlantılıdır. Bu durumda âyetin manası “Müşriklerin ilâh edindikleri varlıklar, ölüleri yerden (mezarlarından) yeniden diriltmeye muktedir değillerdir” şeklinde olur. Sonuçta yeniden can verebilme ve verdiği canı alabilmenin ilâh olmanın özelliklerinden birisi olması sebebiyle onlar gerçek manada ilâh değillerdir.

**لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا/Eğer o ikisinde (yerde ve gökte) Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı kesinlikle onların düzeni bozulurdu:** Bu âyet Allah Teâlâ'nın birliğine bir delildir. "فِيهِمَا/*Fîhimâ*" ifadesindeki "o ikisi" zamiri göklere ve yere gitmektedir. "اِلَّا اللّٰهُ/*İllallah*" ifadesi ise "اٰلِهَةٌ/*ilâhlar*" kelimesinin sıfatıdır ve "غير/başka" manasındadır.

Bu âyette iki sonuç ortaya çıkmaktadır:

**Birincisi:** İlâhların çokluğu reddedilmekte ve bir ilâhın olmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır.

**İkincisi:** Bu bir ilâh da bir başkası değil sadece Allah'tır. Bunun delili de "اِلَّا اللّٰهُ/*illallah*" lafzıdır.

Birinci sonucu ele alırsak, âyette bu "اِلَّا اللّٰهُ/*illallah*" ifadesi geçmemiş olsa bile yine de kainatta çok sayıda değil bir tek ilâhın olduğunu bu âyetten anlayabiliriz. Âlimlerin çoğuna göre, bu âyette usûlcüler tarafından ortaya konulmuş olan burhan-ı temânüye bir delil bulunmaktadır. Bu da şu şekilde gerçekleşmektedir. Varsayalım ki kainatta iki ilâh vardır. Bunlardan birisi bir şey yapmayı, diğeri ise bunun tam tersi bir şey yapmayı istemiş olsun. Böyle bir durumda her ikisinin de yapmayı istemiş oldukları şeylerin gerçekleşmesi imkânsızdır. Çünkü iki zıt bir araya gelmez. Ya da her ikisinin de yapmayı istedikleri şeylerin gerçekleştiğini düşünelim ki bu da mümkün değildir. Çünkü iki zıt şey aynı anda gerçekleşemez. Bu durumlar da onların aciz ve kusurlu olmalarına sebep olur. Bir diğer ihtimal de ikisinden sadece birisinin istediği şeyin gerçekleşmesidir. İşte bu durumda istediğini gerçekleştirebilen ilâh olmakta, istediğini gerçekleştiremeyen ise ilâh olmamaktadır. Sonuç olarak ilâh yine tektir. Bu, bu delilin doğruluğunu kabul etsek bile âyetin lafzı ile uyuşmamaktadır. Bilakis bu âyette temânü delilinden daha doğru bir delile işaret edilmektedir. O da şudur: "Eğer yerde ve gökte Allah'ın dışında ilâhlar olsaydı kainatı yönetme ve diğer ilâhlara üstün gelme amacıyla aralarında meydana gelecek olan ihtilaf ve çekişmeler sebebiyle oralardaki düzen bozulurdu. Hiç dikkat etmez misiniz ki bir ülkede bile iki kral ve bir projede iki yönetici olmaz."

**لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ/Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir:** Zira Allah her şeyin mâliki olandır. Mâlik olan ise mülkünde dilediği her şeyi yapabilir. Allah aynı zamanda "hakîm/her işi hikmetli olan"dır. Bu sebeple O'nun yaptığı her şey bir hikmet üzere gerçekleşir. "**وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ/Onlar ise sorguya çekileceklerdir.**" Onların sorguya çekilecek olmaları Allah'ın sahip olduğu bu iki özelliğin (mâlik ve hakîm olma) insanlarda bulunmaması sebebiyledir.

**اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ/Yoksa O'ndan başka birtakım ilâhlar mı edindiler? De ki: Haydi delilinizi getirin!:** Şirkin ne kadar büyük ve çirkin bir şey olduğunu ifade etmek için onların yaptıkları bu âyette tekrar inkâr edilmektedir. Önceki âyetlerde zikredilen Allah'ın özellikleri O'nun birliğini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu şekilde öncesindeki bölüm ile müşriklerin acziyetinden bahsedilen sonrasındaki bölüm birbiriyle bağlantılı hâle getirilmektedir. Zira onların şirk/Allah'a ortak koşma konusunda aklen ve dinen herhangi bir delilleri yoktur. Nitekim "**هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ/Delilinizi getirin**" derken onların bu yöndeki acizliği ortaya konulmaktadır. "**هَاتُوا/Getirin**" kelimesi hakkında Bakara sûresinde bilgiler vermiştik.

**هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي/İşte benimle beraber olanların zikri ve benden öncekilerin zikri:** Bu âyette de müşriklere bir reddiye bulunmaktadır. Âyette "Benim yanımdaki bu kitapta ve benden önceki kitaplarda Allah'a şirk koşmayı gerektiren hiçbir delil yoktur. Bilakis onların hepsi Allah'ın bir olduğunda ittifak etmektedirler" denilmektedir.

**وَمَٓا اَرْسَلْنَا/Hiçbir resûl göndermedik ki:** Bu âyet, müşriklere bir reddiyedir. Her peygamber "Lâ ilâhe illallah/Allah'tan başka ilâh yoktur" mesajını getirmiştir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداً سُبْحَانَهُۜ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَۙ {٢٦} لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ {٢٧} يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُونَ {٢٨} وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّ۪ي اِلٰهٌ مِنْ دُونِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَۜ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ۟

{٢٩} اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ {٣٠} وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ {٣١} وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفاً مَحْفُوظاً وَهُمْ عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ {٣٢} وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ {٣٣}

***26. "Rahmân evlat edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilakis (melekler) lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. 27. O'ndan (emir almadan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler. 28. Allah onların önlerindekini de arkalarındakini de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Allah'ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat etmezler. Onlar Allah korkusundan titrerler! 29. Onlardan her kim "İlâh O değil, benim!" derse, Biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte Biz, zalimlere böyle ceza veririz! 30. İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir hâlde iken Bizim onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görmediler mi? Yine de inanmazlar mı? 31. Onları sarsmasın diye yeryüzünde birtakım dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açtık; ta ki maksatlarına ulaşsınlar. 32. Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise onun âyetlerinden yüz çevirirler. 33. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.***

**عِبَادٌ/*Kullardır:*** Bu kullardan kasıt, meleklerdir. Kâfirlerden bazıları meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylemişlerdir. Bunun için Allah burada melekleri kul -ki kul olmak ile çocuk olmak birbirlerine aykırı durumlardır- ve şerefli kılınmış -ki bu durum kâfirleri onlar hakkında böyle yanlış şeyler söylemeleri konusunda aldatmıştır- varlıklar olarak nitelemiştir.

**لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ/*O'nun sözünün önüne geçmezler:*** Allah konuşmadıkça melekler edep gereği O'nun huzurunda konuşmazlar.

وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى/***Allah'ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat etmezler:*** Yani kendisine şefaat edilmesine rıza gösterilen kişiye şefaat ederler. Bu şefaatin ahirette veya dünyada olması mümkündür. Meleklerin dünyadaki şefaatleri, yeryüzünde bulunan insanlar için istiğfarda bulunmalarıdır.

مُشْفِقُونَ/***Müşfikûn:*** "Korkarlar" anlamındadır.

وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ/***Onlardan her kim ... derse:*** Bu ifade "Farz-ı muhal şöyle diyecek olsalar" anlamında olup onlar bu sözü söylememişlerdir. Bu âyetin asıl maksadı, müşriklerin iddialarına karşılık bir reddiyedir. Bir görüşe göre "Ben, ilâhım" diyen kişi İblis'tir (Allah'ın laneti onun üzerine olsun).

كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا/***Göklerle yer bitişik bir hâlde iken Biz onları birbirinden kopardık:*** Burada geçen "رَتْقاً/***ratkan***" kelimesi sıfat olarak kullanılmış bir masdar olup "İçinde herhangi bir çatlak ve açıklığın olmadığı, birbirine yapışık olan şeyler" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre, önceleri gökyüzü yeryüzüne yapışıktı ve Allah hava ile ikisini birbirinden ayırmıştır. Yine bir görüşe göre, "Gökler ve yerler birbirlerine yapışıktı, daha sonra Allah onları yedişer katman olarak ayırmıştır." Âyet bu şekilde yorumlandığı takdirde âyette geçen ***"görmediler mi?"*** ifadesiyle "kalp ile görmek yani tefekkür etmek, ibret almak" anlamı kastedilmiş olur. Başka bir görüşe göre ise gökyüzünün ayrılması yağmur ile yeryüzünün ayrılması da bitkiler ile olmuştur. Âyete bu mana verilecek olursa ***"görmediler mi?"*** ifadesiyle hakiki anlamda "gözle görmek" anlamı kastedilmiş olur.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ/***Her canlı şeyi sudan yarattık:*** Yani biz bütün canlıları sudan yarattık. Buradaki "su" ile meni/sperm kastedilmektedir. Bir görüşe göre ise buradaki su, canlıların yaşaması için gerekli olan bildiğimiz içilen sudur. Bitkiler de bu canlılar grubuna istiare olarak dahil olmaktadır.

رَوَاسِيَ/***Ravâsiye:*** Bu kelime ile "dağlar" kastedilmektedir.

**أَنْ تَمِيدَ/Sarsmasın diye:** Bu ifade "yeryüzünü sarsmasını istemediğimiz için" şeklinde takdir edilmektedir.

**فِجَاجاً/Ficâcen:** "Büyük yollar" manasındadır. Zemahşerî'ye göre "**فِجَاجاً/ficâcen**" kelimesinin i'râbı nekra kelimeden önce gelmiş sıfat olması sebebiyle "**سُبُلاً/sübülen**" ifadesinden hâl'dir.

**لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ/Ta ki maksatlarına ulaşsınlar:** Burada onların "yollarında güvenle hedeflerine varmaları ve yaptıkları işlerde başarılı olmaları" kastedilmektedir.

**سَقْفاً مَحْفُوظاً/Korunmuş bir tavan:** Yani gökyüzünün yeryüzüne düşme tehlikesinden veya şeytanlardan koruduk.

**عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ/Onlar ise onun âyetlerinden yüz çevirirler:** Buradaki zamir gökyüzüne döner. Yani "Gökyüzünün âyetlerinden yüz çevirirler" anlamındadır. Gökyüzünün âyetleri de yıldızlar, yağmurlar, gök gürültüsü, şimşek vb. şeylerdir.

**كُلٌّ/Küllün:** Bu kelimenin sonundaki tenvin, "كلّهم/küllühüm" takdirinde hazfedilmiş muzafun ileyh'in yerini tutan ivaz tenvinidir.

**كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ/Her biri bir yörüngede yüzmektedir:** Âyette zikredilenlerin hepsi kendi yörüngesinde dönüp dolaşmaktadır. Burada gece ve gündüz değil, güneş ve ay kastedilmektedir. Çünkü gece ve gündüzün yörünge etrafında dolaşması şeklinde bir ifade kullanılamaz. Bu ifade cümle olarak "güneş ve ay" kelimelerinden hâl veya yeni bir cümle başlangıcıdır.

Eğer "Güneş ve ay iki/tesniye olduğu hâlde nasıl olur da âyette '**كلّ/küllün**' ve '**يسبحون/yesbehûn**' kelimeleri cemi olarak gelir?" şeklinde bir şey sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz: Zemahşerî'nin belirttiğine göre, bu âyette her gün ve gece değişmekte olan güneş ve ayın doğuş yerleri -ki bu yerlerin sayısı çoktur- kastedilmektedir. Gaznevî de bu konuda şöyle demektedir: "Burada güneş, ay ve diğer gök cisimleri kastedilmiş ve '**يسبحون/yesbehûn**' fiilinde bunlar akıllı varlıklar için kullanılan çoğul zamiri ile ifade edilmiştir. Çünkü

bu varlıklar âyette akıllı varlıklara has olan ‘yüzme’ davranışıyla nitelendirilmiştir.”

Yine eğer “Allah, gökyüzünde çok sayıda felek (yörünge) olmasına rağmen nasıl olur da âyette ‘**فَلَكٍ/felek’** kelimesini müfred olarak kullanır?” şeklinde bir soru sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Allah tıpkı “كساهم الأمير حلة/Emir, onlara (yani onlardan her birine) bir elbise giydirdi” cümlesinde olduğu gibi bu âyette felekte/yörüngesinde yüzmekte olan her bir gökcismini kastetmiştir.

***فَلَكٍ/Felek:*** “Yuvarlak bir cisim” anlamına gelir. Bazı müfessirler “‘Felek’ kelimesi ‘dalga’ anlamındadır” demişlerse de bu uzak bir te’vildir. “***فَلَكٍ/Felek”*** kelimesiyle kastedilen şeyin özellikleri ve şekli hakkındaki doğru bilgi ancak Allah’ın bildirmesiyle bilinebilir ve böyle bir bilgi de mevcut değildir.

***يَسْبَحُونَ/Yesbehûn:*** “Akıp gitmek veya dönüp dolaşmak” demektir. Bu kelime suda ustalıkla yüzmek anlamındaki “سبح/sebeha” fiilinden istiare yoluyla alınmıştır. “***كُلٌّ فِي فَلَكٍ/Küllün fî felekin,”*** sağdan veya soldan okunduğunda her ikisinde de harflerinin sırası değişmeyen cümlelerdendir.

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ {٣٤}
كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ
{٣٥} وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواً اَهٰذَا الَّذِي
يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ {٣٦} خُلِقَ الْاِنْسَانُ
مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ {٣٧} وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا
الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ {٣٨} لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ
عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ {٣٩} بَلْ
تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ {٤٠}

***34. Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar? 35. Her canlı ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak Bize döndürüleceksiniz. 36. (Resûlüm!) Kâfirler seni gördükleri zaman "Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar. Hâlbuki onlar, Rahmân'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir. 37. İnsan aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; Benden acele istemeyin. 38. Diyorlar ki: "Eğer doğru iseniz ne zaman bu tehdit?" 39. İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından (saran) ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamanı bir bilselerdi! 40. Bilâkis kendilerine o (kıyamet) öyle ani gelir ki, onları şaşırtır. Artık ne reddedebilirler onu ne de kendilerine mühlet verilir.***

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ/***Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik:*** Bu âyetin nüzûl sebebi, kâfirlerin, sürekli olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölümlü bir beşer oluşunu dillendirmeleridir. Bir görüşe göre ise bu âyet, müşriklerin, sırf Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'le alay etmek ve onu küçümsemek için onun ölmesini istemeleri üzerine nâzil olmuştur. Bu görüş bir sonraki âyetle münasebeti dolayısıyla nüzul sebebi olmaya daha uygundur.

اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ/***Sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?:*** Bu cümlenin başındaki soru hemzesi "فَهُمُ الْخَالِدُونَ/***ebedî mi kalacaklar?***" ifadesinin başında olması gerekirken soru edatlarının sadaret/başta bulunma hakkı olması uyarınca öne alınmıştır.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ/***Her can ölümü tadacaktır:*** Yani yaratılmış olan her nefsin ölümü tatması kaçınılmazdır. Tabi burada "الذوق/ez-zevk/tatmak" kelimesi istiare yolu ile kullanılmıştır.

وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ/***Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda Bize geleceksiniz:*** Yani sizi, kötülüğe karşı sabrınızın ve verilen nimetlere karşı şükrünüzün belli olması

için fakirlik ve zenginlikle, sağlıkla ve hastalıkla ve daha nice dünya sıkıntılarıyla imtihan ederiz.

**فِتْنَةً/Fitne:** Bu ifade "**وَنَبْلُوكُمْ/sizi imtihan ederiz**" fiilinin manasına uygun olarak gelmiş olan mef'ûlü mutlaktır.

**اَهٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ/İlâhlarınızı zikreden/hakkında konuşan bu mu?:** Burada onların ilâhları hakkında kötüleyici şekilde konuştuğu, hâlin karinesinden anlaşılmaktadır. Zira bir şey hakkında konuşma, kötülemek veya övmek amacıyla yapılabilir. Bu cümle öncesindeki "هُزُواً/alaya almak" kelimesini tefsir etmektedir. Cümlenin takdiri şöyledir: "Onlar 'İlâhlarınızı zikreden/hakkında konuşan bu mu?' diyorlar" şeklindedir.

**وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ/Onlar, Rahmân'ın zikrini inkâr edenlerin ta kendileridir:** Bu cümle âyette hâl konumundadır. Burada "Onlar Rahmân'ı inkâr ederlerken senin onların ilâhlarını kötülemeni nasıl kabul etmezler. Oysa onlar kınanmaya daha layıktırlar" denilmektedir. Bir görüşe göre ise onlar Allah'ın Rahmân adıyla anılmasını inkâr etmekteydiler. Birinci görüş onların sapıklıklarını daha kapsayıcıdır.

**خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ /İnsan, aceleden yaratılmıştır:** Yani insan son derece aceleci bir şekilde yaratılmıştır. Bu ifade mübalağa belirtmek için getirilmiştir. Araplar arasında cömertliği ile bilinen Hâtem et-Tâî için "خلق حاتم من جود/Hâtem, cömertlikten yaratıldı" denilmesi de aynı anlamdadır. "**الْاِنْسَانُ/İnsan**"dan maksat belli bir insan değil de insan ırkıdır. Âyetin sebebi nüzulü, kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den mucizeleri ve bir an önce gelmesini istedikleri azabı acele bir şekilde istemeleridir. Allah bu cümleyi sonrasında gelecek olan "**فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ/Benden acele istemeyin**" âyetine bir ön hazırlık olarak zikretmiştir.

**فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ/Benden acele istemeyin:** Bir görüşe göre burada Âdem'e hitap edilmektedir. Zira Âdem'in bedeni ruha kavuşunca hemen kalkmak istemişti. Ancak bu zayıf bir görüştür.

**مِنْ عَجَلٍ/Min acelin:** Bu ifadenin "çamurdan yaratıldı" anlamında olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak âyetle ilgili dile getirilen en zayıf görüş budur.

**سَأُرِيكُمْ اٰيَاتِي/*Size âyetlerimi göstereceğim:*** Bu ifade hem bir tehdit hem de onların acele isteyip durdukları şey hakkında bir cevaptır.

**وَيَقُولُونَ/*Ve diyorlar ki:*** Bu ifade onların acele ile istedikleri şeyi açıklamaktadır.

**الْوَعْدُ/*Vaat:*** Bu vaat edilen şey kıyamettir. Bir görüşe göre ise onların üzerine azabın inmesidir.

**لَوْ يَعْلَمُ/*Keşke bilselerdi!:*** Bu şart cümlesinin cevabı mahzûftur.

**حِينَ/*Hîne:*** Bu kelime "**يَعْلَمُ/*ya'lemü"*** fiilinin mef'ûlün bihidir. Yani "Kendilerini kuşatacak azabın vaktini bilselerdi hemen iman ederler, azabı da hemen istemezlerdi" anlamındadır.

**بَلْ تَأْتِيهِمْ/*Bilâkis kendilerine gelir:*** Burada geleceğinden söz edilen, cehennemdir, bir görüşe göre ise kıyamet vaktidir.

**فَتَبْهَتُهُمْ/*Onları şaşırtır:*** Yani onları şaşkına çevirir.

**وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ/*Onlara mühlet verilmez:*** Yani onların azabı ertelenmez.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ {٤١} قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ {٤٢} اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ {٤٣} بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ {٤٤} قُلْ اِنَّمَا اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ اِذَا مَا يُنْذَرُونَ {٤٥}

***41. And olsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi ama onları alaya alanları, o alay konusu ettikleri şey kuşatıverdi. 42. De ki: "Allah'a karşı sizi gece-gündüz kim koruyacak?" Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler. 43. Yoksa kendilerini Bize karşı savunacak***

***birtakım ilâhları mı var? (O ilâh dedikleri şeyler) kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar Bizden de destek görmezler. 44. Evet, onları da atalarını da barındırdık. Nihayet ömür kendilerine (hiç bitmeyecek gibi) uzun geldi. Oysa onlar, Bizim gelip (kâfirlere ait) araziyi çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi? Şu hâlde, üstün gelen onlar mı? 45. De ki: "Ben vahiy ile sizi ikaz ediyorum." Fakat sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar.***

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ/**And olsun, alay edildi:** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* üzülmemesi için teselli edilmektedir.

فَحَاقَ/**Sardı:** "Kuşattı" demektir.

مَنْ يَكْلَؤُكُمْ/**Sizi kim koruyacak:** Yani Allah'ın azabından sizi kim koruyacak? "مَنْ/**Kim?**" soru edatıdır. Bu cümlede bir tehdit ve karşı tarafa kanıt sunma anlamı kastedilmektedir. Çünkü onlar bu soruya cevap verselerdi kendileri için bir engel ve koruyucu olmadığını itiraf etmiş olurlardı. Sonrasında Allah şöyle buyurmaktadır:

بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ/**Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler:** Kendilerine "Allah'ın azabından sizi kim koruyacak?" şeklinde bir soru sorulduğunda cevap vermediler. Çünkü cevap verselerdi bu kendi aleyhlerine bir delil olacaktı. Fakat onlar buna rağmen Allah'ın zikrinden yüz çevirdiler. İçinde Allah'ın zikri geçen bir cevap vermekten kaçındılar. Zemahşerî, bu âyetteki ıdrâb ile Allah'ın azabından korkmalarına rağmen yine de O'nun zikrinden yüz çevirmelerinin vurgulandığını söylemektedir.

اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا/**Kendilerini Bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var?:** Yani onları Allah'ın azabından koruyacak ilâhları mı var? Buradaki "اَمْ/**em**" edatı istifham/soru anlamında kullanılmıştır. Bu cümlede hem inkâr hem nefiy/olumsuzluk anlamı vardır. Burada onlara **"Sizi kim koruyacak?"** diye sorunca aslında onların ilâhlarının Allah'ın azabını engelleyemeyeceği ve onları azaptan koruyamayacağı belirtilmiş olmaktadır. Sonra bu söylenileni delillendirmek için şöyle buyurmuştur:

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ/***(O sahte ilâhlar) kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler:*** Zira kendisine bile yardım edemeyen bir kimsenin başkasına yardım etmesi düşünülemez.

وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ/***Onlar Bizden de destek görmezler:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile kâfirler kastedilmektedir. Yani onlar bizden ne bir yardım ne de bir koruma görürler.

بَلْ مَتَّعْنَا هٰؤُلَاءِ وَاٰبَاءَهُمْ/***Evet, onları ve atalarını faydalandırdık:*** Yani onlara dünyada çeşitli nimetler ve sağlık verdik. Fakat onlar bunlar yüzünden azgınlık gösterdiler ve Allah'ın cezasını unuttular. Buradaki "بَلْ/ ***bel"*** edatı ile öncesindeki bölümde kastedilen manadan başka bir manaya geçilmektedir. Yani "onları küfre ve alay etmeye yönelten yardım ve koruma değil, bilakis onları ve atalarını çeşitli nimetler ile faydalandırmamızdır" denilmektedir.

نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا/***Araziyi çevresinden eksilteceğimizi:*** Bu konudan Ra'd sûresinde söz edilmişti.

وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ/***Fakat sağır olanlar, bu çağrıyı duymazlar:*** Burada kâfirlerden bahsedilmektedir. ***"Sağır"*** kelimesi, onların haktan yüz çevirmelerindeki aşırılığı göstermek için istiâre amacıyla kullanılmıştır.

وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ {٤٦} وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ {٤٧} وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْراً لِلْمُتَّقِينَ {٤٨} اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ {٤٩} وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ {٥٠}

***46. And olsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz "Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!" derler. 47. Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık***

***edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz. 48. And olsun Biz, Musa ve Harun'a, takva sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkân'ı verdik. 49. (O takva sahipleri ki) onlar, görmedikleri hâlde Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyametten korkan kimselerdir. 50. İşte bu da bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?***

وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ/***And olsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa:*** "نَفْحَةٌ/***Tek bir esinti***" kelimesi azabın azlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Yani onlar Allah'ın azabının en az olanından bir şey görseler bile hemen günahlarını açığa vururlar ve günahlarını itiraf ederler.

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ/***Biz, adalet terazileri kurarız:*** "الْقِسْطَ/***el-Kıst***" kelimesi "adalet" anlamına gelir. Bu "الْقِسْطَ/***el-kıst***" kelimesinin çoğul olan "الْمَوَازِينَ/***teraziler***" kelimesine sıfat olmasına rağmen müfred/tekil olarak getirilmesi bu kelimenin de "adalet" ve "rıza" kelimeleri gibi sıfat olarak kullanılan bir mastar olması ve "ذوات القسط/adalet sahibi" şeklinde takdir edilmesi sebebiyledir. Ehl-i Sünnet'e göre kıyamet günü, iki kefesi, bir dili ve bir gönyesi olan ve kendisiyle amellerin tartıldığı gerçek teraziler kurulacaktır. Bu terazide tartılan hafiflik ve ağırlık, amel defterlerinin büyüklüğüne veya Allah'ın dilediği başka bir ölçüyle ilişkilidir. Mutezile'ye göre ise terazilerin kurulması ile amellere verilecek karşılığın adaletle belirleneceği kastedilmektedir.

لِيَوْمِ الْقِيمَةِ/***Kıyamet günü için:*** İbn Atiyye bu cümlenin, muzafı hazfedilmiş olarak "kıyamet günündeki hesap için" veya "kıyamet günündeki hüküm için" takdirinde olduğunu söylemiştir. Zemahşerî ise bu ifadedeki "lam" harfinin "جئته لخمس ليال خلون من الشهر/Onun yanına aydan geri kalan beş gece gittim" sözünde olduğu gibi "في/-de" manasında olduğunu, buna göre âyetin "kıyamet gününde teraziler kurarız" anlamına geldiğini söylemiştir.

مِثْقَالَ حَبَّةٍ/***Bir hardal tanesi kadar:*** "Hardal ağırlığınca" demektir. "مِثْقَالَ/***Miskâl***" kelimesinin merfu okunması "كَانَ/***kâne***"nin tam fiil

olarak kabul edilmesine, "مِثْقَالَ/**miskâl**" kelimesinin mansub okunması da "كَانَ/**kâne**"nin nâkıs fiil olarak kabul edilmesine bağlıdır.[277] "كَانَ/**Kâne**"nin ismi ise gizlidir.

**الْفُرْقَانَ/Furkân:** Burada "Tevrat" anlamındadır. Bir görüşe göre, yardım edilmesi ve kanıtların sunulması suretiyle hak ile bâtılın arasını ayırmaktır.

**وَهٰذَا ذِكْرٌ/İşte bu bir öğüttür:** Bu öğüt, Kur'ân'dır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ {٥١} اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ {٥٢} قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ {٥٣} قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ {٥٤} قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ {٥٥} قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ {٥٦} وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ {٥٧}

***51. And olsun Biz, İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. 52. O, babasına ve kavmine "Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?" demişti. 53. Dediler ki: "Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk." 54. "Doğrusu, siz de babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz" dedi. 55. Dediler ki: "Bize gerçeği mi getirdin yoksa sen oyunbazlardan biri misin?" 56. "Hayır" dedi, "sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. 57. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!"***

**رُشْدَهُ/Rüşdünü:** Burada İbrahim *aleyhisselâm*'ın Allah'ın birliğini bilmesi, putları kırması ve başka şeyler kastedilmektedir.

---

277 Kıraat imamlarından Nâfi' "مِثْقَالُ" kelimesinin sonunu merfu okurken, diğer kıraat imamları ise nasb ile okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 363.

مِنْ قَبْلُ/***Daha önce:*** Yani "Musa ve Harun'dan önce," bir görüşe göre de "peygamber olarak görevlendirilmeden önce kendisine rüşdünü verdik" anlamındadır.

وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ/***Biz onu iyi tanırdık:*** Yani biz onun buna layık olduğunu biliyorduk.

التَّمَاثِيلُ/***Heykeller:*** Yani putlar ki, bu putlar insan sûretinde idiler.

وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا/***Biz, babalarımızı bulduk:*** Bu ifade onların bir delile dayanmadan atalarını taklit ettiklerini göstermektedir.

قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ/***Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin?:*** Yani bu söylediğin şey ciddi mi yoksa şaka mı? Kur'ân'da hak olanın fiil cümlesi ile oyun olanın ise isim cümlesi ile ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bunun sebebi onlara göre bunun daha doğru olmasıdır.

فَطَرَهُنَّ/***Onları var etti:*** Yani onları yaratmıştır. Buradaki ***"onlar"*** zamiri ile gökler ve yeryüzü veya putlar kastedilmektedir ki putların kastedilmiş olması onların iddialarını reddetmek açısından daha uygundur.

بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ/***Siz ayrılıp gittikten sonra:*** Yani onlar bayramlarını kutlamak için şehirden çıktıktan sonra.

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذاً اِلَّا كَبِيراً لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ {٥٨} قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ {٥٩} قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِيمُ {٦٠} قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلٰى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ {٦١} قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيمُ {٦٢} قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْئَلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ {٦٣} فَرَجَعُوا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ {٦٤} ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ {٦٥}

***58. Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. 59. "Bunu ilâhlarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden***

***biridir" dediler. 60. (Bir kısmı) "Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş" dediler. 61. "O hâlde" dediler, "onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler." 62. "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?" dediler. 63. "Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!" dedi. 64. Bunun üzerine kendilerine dönüp "Zalimler sizlersiniz, sizler!" dediler. 65. Sonra tekrar başları üzerine döndüler "Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun" dediler.***

جُذَاذاً/***Cüzâzen:*** "Parça parça etmek" demektir. Buradaki "cim" harfinin damme, fetha ve kesre ile okunması caizdir, Bu ifade "kesme" anlamındaki "الجذ/el-cezzü" kelimesinden gelmektedir.

اِلَّا كَبِيراً لَهُمْ/***Yalnız onların büyüğünü bıraktı:*** İbrahim, büyük putu kırmamış ve baltayı onun eline asmıştı.

لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ/***Belki ona müracaat ederler diye:*** Buradaki ***"ona"*** zamiri ile "büyük put" kastedilmektedir. Yani İbrahim *aleyhisselâm* böyle yapmakla onların büyük puta gidip sormalarını ve onun da kendilerine cevap verememesi üzerine o putun hiçbir şeye güç yetiremediğinin belli olmasını amaçlamıştır. Bir görüşe göre, buradaki "ona" zamiri ile İbrahim *aleyhisselâm* kastedilmektedir. Buna göre anlam "İbrahim'e danışsınlar ve o da kendilerine hakkı açıklasın diye" şeklinde olur.

قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا/***"Bunu kim yaptı?" dediler:*** Bu cümlenin öncesi hazf edilmiştir ve şu şekilde takdir edilir: "Bayramlarından geri döndüler ve putlarını kırılmış bir hâlde görünce 'Bunu kim yaptı?' dediler."

فَتًى يَذْكُرُهُمْ/***Bunları diline dolayan bir genç:*** Yani putlarımız hakkında kötü konuşan ve "onlara tuzak kuracağım" diyen bir genç.

يُقَالُ لَهُ اِبْرٰهِيمُ/***Ona "İbrahim" denilir:*** Buradaki "İbrahim" kelimesi münadadır. Bir görüşe göre ise gizli bir mübtedanın haberidir. Bunun irabdan mahalli olmayan merfu bir kelime olduğu da söylenmiştir. Doğru olan ise fâili söylenmeyen mef'ûl olmasıdır. Bu sebepten burada

asıl kastedilenin müsemma değil isim olduğu söylenmektedir. Bu yorum İbn Atiyye ve Zemahşerî'nin tercih ettikleri görüştür.

لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ/***Belki şahitlik ederler:*** Yani İbrahim'in kendilerine yaptıklarını söylerler veya bizim onu cezalandırmamızı izlerler.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ/***"Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır!" dedi:*** İbrahim bu söz ile onları ayıplamayı ve aleyhlerine bir delil getirmeyi amaçlamıştır. Burada sanki "Eğer o put bir ilâh ise bunu yapmaya kâdirdir, eğer yapamıyorsa o zaten ilâh değildir" demiştir. İbrahim *aleyhisselâm* burada sadece haber vermeyi kastetmemiştir. Zira bu söylediği yalan bir ifadedir.

Eğer "Bir hadiste ***'İbrahim üç defa yalan söylemiştir. İlki, 'Büyükleri yaptı' sözüdür'*** buyurulmuştur" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: O ne kadar başka bir şey kastetmiş bile olsa söylediği sözün zahiri yalandır. Kastettiği mananın bu olduğuna diğer bir delil ise ***"Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun"*** âyetidir. Çünkü İbrahim bu sözüyle onların ayıplanmasını ve sapkınlıklarını açığa çıkarmayı kastetmiştir.

فَرَجَعُوا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ/***Bunun üzerine kendilerine dönüp:*** Yani kendi kendilerine düşünmeye ve değerlendirme yapmaya başladılar veya kendi içlerinde pişmanlık duydular.

فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ /***"Zalimler sizlersiniz, sizler!" dediler:*** Yani "Konuşamayan ve hiçbir şeye güç yetiremeyen bir şeye ibadet etmekle kendinize zulmettiniz" veya "Sizler 'O zalimlerdendir' demek ve ona insanların gözü önünde hakaret etmek suretiyle İbrahim'e zulmettiniz."

ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُ۫سِهِمْ/***Sonra tekrar başları üzerine döndüler:*** Bu ifade, âyette müşriklerin hakkı kabul etmekten vazgeçip bâtıla dönmelerini ve bu konudaki inatlarını vurgulayan bir istiaredir.

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَٓاءِ يَنْطِقُونَ/***Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun:*** Yani sen bize bu olayı o putlara sormamızı nasıl söylersin? Böylece onlar putların konuşamadıklarını itiraf etmiş olmaktadırlar. Bununla

beraber onlar yine de o putlara ibadet etmeye devam ediyorlardı. İşte bu onların davranışlarındaki sapkınlığın ve İbrahim *aleyhisselâm* ile olan münakaşalarındaki büyüklenmenin ve inatçılığın son noktasıdır. Bu âyette onların geri dönmelerinden maksadın, mücadele etmekten vazgeçmeleri olması da muhtemeldir. Çünkü ***"Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun"*** sözleri onların deliller ile mağlup olduklarının itirafıdır. Buna göre de gerçek manada kendilerine dönmüşler yani kendilerinin aleyhine delil getirilmesinden dolayı, mahcup olup yaptıklarından vazgeçmişlerdir.

قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ {٦٦} اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ {٦٧} قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ {٦٨} قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْداً وَسَلَاماً عَلٰى اِبْرٰهِيمَ {٦٩} وَاَرَادُوا بِهِ كَيْداً فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ {٧٠} وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطاً اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ {٧١} وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلاًّ جَعَلْنَا صَالِحِينَ {٧٢} وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ {٧٣}

***66. İbrahim "Öyleyse" dedi, "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? 67. Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?" 68. (Bir kısmı) "Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da ilâhlarınıza yardım edin!" dediler. 69. "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik. 70. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat Biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk. 71. Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık. 72. Ona (İbrahim'e) İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Yakub'u lütfettik; her birini sâlih insanlar yaptık. 73. Onları,***

***emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima Bize ibadet eden kimselerdi.***

**أُفٍّ لَكُمْ/*Yuh olsun:*** Bu ifade üzerinde, İsra sûresinde "**أف/*üffin*"** kelimesi anlatılırken durulmuştu.

**قَالُوا حَرِّقُوهُ/*Yakın onu:*** İbrahim onları deliller sunarak mağlup ettiği zaman onlar da İbrahim *aleyhisselâm*'a zulüm yoluyla üstün gelmeye çalışmışlardır.

**قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْداً وَسَلَاماً/*"Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik:*** Yani "Serin ve güvenli ol" dedik. Lafız mübalağa ifade etmek için bu şekilde gelmiştir. Ateşin nasıl serin olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, Allah ateşin sıcaklık ve yakıcı olma özelliğini almıştır. Başka bir görüşe göre, ateşin sıcaklığı ve yakıcı olma özelliği sabit kalmış ancak Allah, İbrahim'i bunlardan korumuştur. Bir diğer görüşe göre ise İbrahim ile ateş arasına bir perde çekilmiştir. Âyetteki selâmdan kasıt ise her türlü zarardan güvende olmasıdır. Rivayet edildiğine göre, eğer âyette soğuktan sonra selâm kelimesini zikretmemiş olsaydı o zaman İbrahim soğuktan dolayı helak olurdu. İnsanların İbrahim hakkında söyleyegeldikleri haberleri doğrulukları güvenilir olmadıkları ve Kur'ân'ın lafzından anlaşılamadıkları için burada aktarmıyoruz.

**إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا/*Bereketler verdiğimiz ülkeye:*** Bu ülke Şam'dır. İbrahim oraya doğru Irak'tan yola çıkmıştır. Oranın bereketi ise topraklarının verimli olması ve orada görevlendirilmiş olan peygamberlerin çokluğudur.

**نَافِلَةً/*Fazladan:*** Yani "bir bağış olarak" vermiştir. Bir görüşe göre, Yakub, hiç istemeden kendisine verildiği için "nafile" olarak isimlendirilmiştir. Böylece o, sanki teberru olmuştur. Bir görüşe göre, hibe İshak, nafile ise Yakub'dur. Çünkü o İshak'ı "**هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ/*Bana sâlihlerden bir evlat ver"***[278] şeklinde dua ederek istemiştir. Yakub ise

278 Sâffât 37/100.

bu istemesine ek olarak verilmiştir. Bazı kıraat âlimleri mananın doğru şekilde ortaya çıkması için burada ***“İshak”*** kelimesi üzerinde durmayı uygun görmüşlerdir. Fakat ***“İshak”*** kelimesinin diğer bütün kelimelere atfedilmiş olması sebebiyle bu görüş zayıftır.

يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا/***Emrimiz uyarınca doğru yolu gösteriyorlar:*** Yani iznimiz ile insanları irşad ediyorlar.

وَلُوطاً اٰتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ {٧٤} وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ {٧٥}

***74. Lût'a gelince; Biz ona da hüküm ve ilim verdik; onu, çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar (o memleketin halkı), gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi. 75. Onu rahmetimize soktuk; çünkü o, sâlihlerden idi.***

وَلُوطاً/***Lût'a gelince:*** Bir görüşe göre bu kelime “آتيناه/***Biz ona verdik”*** sözünün açıkladığı gizli bir fiil sebebiyle mansub kılınmıştır. Daha kuvvetli görüşe göre ise bu kelimenin, önceki âyetlerde geçen Musa ve Harun veya İbrahim kelimelerine atfedilmesinden dolayı mansub olmasıdır. Nûh, Davud, Süleyman ve sonrasındaki kelimeler de yine atıf ile nasb edilmişlerdir. Bir görüşe göre ise “Lût'u zikret” takdirinde gizli bir fiil ile mansubdur.

اٰتَيْنَاهُ حُكْماً/***Biz ona hüküm verdik:*** Yani insanlar arasında bir hükmetme yetkisi veya hikmet verdik.

مِنَ الْقَرْيَةِ/***Memleketten:*** Bu şehir, Şam bölgesindeki Sedûm'dur.

وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا/***Onu rahmetimize soktuk:*** Yani cennete veya rahmetimize ehil olanların içine kattık.

وَنُوحاً اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِۚ {٧٦} وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ {٧٧}

***76. Nûh'u da (hatırla). Hani o daha önce dua etmiş, Biz onun duasını kabul etmiştik. Böylece kendisini ve (iman eden) yakınlarını büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. 77. Onu âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden (suya) gömdük.***

نَادٰى مِنْ قَبْلُ/***Daha önce dua etmiş:*** Yani İbrahim ve Lût'tan önce dua etmişti.

مِنَ الْكَرْبِ/***Büyük sıkıntıdan:*** Yani boğulmaktan.

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ/***Onu kavimden koruduk:*** Buradaki fiil "مِن/***min***" harfi cerri ile müteaddi olan "انتصر/intesara" fiiliyle aynı anlama geldiği veya içerisinde "onu kurtardık veya karşılığını verdik" manalarını içerdiğinden "مِن/***min***" harfi cerri ile birlikte kullanılmıştır.

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَۙ {٧٨} فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلاًّ اٰتَيْنَا حُكْماً وَعِلْماًۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ {٧٩} وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ {٨٠} وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِاَمْرِهِ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَاۜ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ {٨١} وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلاً دُونَ ذٰلِكَۚ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَۙ {٨٢}

***78. Davud ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: Bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan***

***vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. 79. Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a Biz anlatmıştık. Biz onların her birine hüküm ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) Biz yapmaktayız. 80. Ona savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz? 81. Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz her şeyi biliriz. 82. Şeytanlar arasından da onun için dalgıçlık yapan ve bundan aşağıda başka işler görenler vardı. Biz onları gözetliyorduk.***

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ/***Davud ve Süleyman:*** Davud, peygamber ve kral idi. Oğlu Süleyman ise o günlerde 11 yaşlarında bir genç idi.

فِي الْحَرْثِ/***Fi'l-harsi:*** Buradaki "الْحَرْثِ/***el-hars***" kelimesi bir görüşe göre "ekin," başka bir görüşe göre ise "iyilik ve ikram" anlamında kullanılmıştır. Zira bu kelime her iki anlama da gelmektedir.

اِذْ نَفَشَتْ/***Dağılmak, saçılmak:*** Yani orada gece vakti otlattılar.

لِحُكْمِهِمْ/***Onların hükmünü:*** Buradaki ***"onlar"*** zamiri Davud, Süleyman ve birbirleri ile çekişenler içindir. Bir görüşe göre ise çoğul olmanın en azı iki olmasından dolayı sadece Davud ve Süleyman'ın kastedildiği de söylenmiştir.

Birinin koyunlarının gece vakti bir başkasının arazisine girip ekinlerine zarar vermesi sonucu bu iki kişi kendi aralarında hüküm vermesi için Davud'a giderler. Davud ekin sahibinin koyunları almasına hükmeder. Verilen bu hüküm ekinlerin kıymetinin koyunların kıymeti miktarınca olduğunu göstermektedir. Ve bu iki kişi Süleyman'ın yanına varırlar. O esnada Süleyman da kapının yanındadır. Davud'un verdiği hükmü ona söylerler ve Süleyman da babası Davud'un yanına gidip şöyle der: "Sen neden toplum için daha faydalı olan bir hüküm dışında başka bir hüküm verdin?" Davud "Nedir o hüküm?" deyince, Süleyman şöyle der: "Koyunların sahibi araziyi alsın ve verdiği zararı telafi etmek için ve ekinler eski hâline gelinceye kadar orada çalışsın. Ve arazi sahibi

de bu süre zarfında koyunları alsın, bu koyunların sütünden, yününden ve yavrularından faydalansın. Ekinler eski hâline gelince arazi sahibi koyunları sahibine geri versin, koyunların sahibi de araziyi sahibine geri iade etsin." Bunun üzerine Davud, oğlunu tebrik edip bu şekilde hüküm verir. İşte bu hüküm de koyunların verdiği zarara karşılık ekin sahibinin koyunlardan faydalanmasını göstermektedir. Ayrıca koyunların sahibinin de verdiği zararların ve eksikliklerin telafisi için arazide çalışmasını gerektirmektedir. Verilen bu hükmün, hüküm vermek amaçlı değil ıslah amaçlı olduğu görülmektedir.

Bu durum sonucunda âlimler, bu iki peygamberin vahiy yoluyla mı içtihat yoluyla mı hüküm verdikleri hususunda ihtilafa düştüler. Kim "Bu bir içtihattır" derse, o zaman peygamberler için içtihat caiz olmuş olur. Bir rivayete göre Davud, doğru olanın verdiği hükmün aksi olduğu kendisine açıklanınca daha önceki kararından dönmüştür.[279] Peygamberler hakkında içtihadın caiz olduğunu söyleyenlerin arasında da böyle bir içtihadın gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ihtilaf bulunmaktadır.[280] Nitekim ***"Süleyman'ın iyi anlamasını sağladık"*** sözünün zahirinden Allah Teâlâ'nın içtihat yapmayı Süleyman'a has kıldığı ve ona hüküm verme kabiliyeti ve anlayışı bahşettiği anlaşılmaktadır.

"Davud'un verdiği hüküm bir vahiydir" diyenlerin görüşüne göre, Süleyman'ın hükmünü bildiren vahiy Davud'un hükmünü bildiren vahyi neshetmiş olur. Fakat bizim şeriatımızda hayvanların ekinleri ifsat etmesinin hükmü şu şekildedir: İmam Mâlik ve İmam Şâfiî şöyle demişlerdir: "Hayvanların sahibi hayvanların gündüz verdiği zararı değil, sadece geceleyin verdiği zararı tazmin eder." Onlar bu görüşlerini bu konudaki bir hadise[281] dayandırmaktadırlar. Ayrıca âyette

---

279 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 475.

280 Usûl âlimlerince tercih edilen görüşe göre, peygamberler bu şekilde içtihatlar yapmışlardır.

281 Berâ b. Âzib'in rivayet ettiğine göre, kendisinin huysuz bir devesi vardı ve o devesi bir bahçeye girip bahçedeki ürünlere zarar verdi. Bu konuda Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şikâyette bulunulunca, Allah Resûlü gündüz vakti bahçenin korunmasının bahçe sahiplerinin sorumluluğunda olduğuna, sürünün gece vakti vereceği zarardan da sürü sahiplerinin sorumlu tutulacağına hükmetti. Bk. Ebû Davud, *Sünen*, no: 5753.

geçtiği şekliyle Davud ve Süleyman'ın verdiği hüküm de buna delalet etmektedir. Zira âyette geçen "نَفَشَ/**nefeşe**" fiili sadece hayvanların gece otlatılması anlamında kullanılmaktadır.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise hayvanlar ister gündüz ister gece bir ürüne zarar versin onların verdiği zararlar tazmin edilmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hayvanların verdiği zararın tazmini gerekmez"*** buyurmuştur.[282]

وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا/***Biz, onların her birine hüküm ve ilim verdik:*** Bir görüşe göre bu âyette, Davud'un verdiği hükümde hata yapmadığı fakat onun tercihe daha layık hükümden yana kararını değiştirdiği kastedilmektedir. Bu görüşe göre, âyet bir müctehidin, ne yönde karar verirse versin ictihadında isabet ettiğine delalet etmektedir.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُ۫دَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ/***Tesbih eden dağları ve kuşları da Davud'a boyun eğdirdik:*** Bu âyette geçen ***"tesbih"*** kelimesinden kasıt "sübhânallah" sözüdür. Bir görüşe göre ise Davud namaz kıldığı anda dağların ve kuşların da onunla beraber namaz kılmasıdır. Âyette dağların kuşlardan önce zikredilme sebebi cansız olması hasebiyle dağların tesbih etmelerinin daha garip olmasıdır.

وَكُنَّا فَاعِلِينَ/***Biz yapanlardık:*** Yani biz bunu yapmaya muktediriz. İbn Atiyye'ye göre âyette, Davud bu varlıkları yönetme yetkisini Allah'tan istediği için bunun onun hakkında olduğu vurgulanmaktadır.

صَنْعَةَ لَبُوسٍ/***Zırh yapmayı:*** Yani "demir zırh" demektir. Bunu ilk yapan Davud'dur. İbn Atiyye dedi ki: "'لَبُوسٍ/***Lebûs'*** kelimesi lügatte 'silah' anlamına gelir." Zemahşerî de dedi ki: "'لَبُوسٍ/***Lebûs'*** kelimesi 'libâs' kelimesinden gelmektedir ve 'kıyafet' demektir."

لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ/***Savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için:*** Yani sizi savaşta korusun diye. Bu âyetteki "لِتُحْصِنَكُمْ/***li-tuhsıneküm"*** fiilinin muzârât harfi "ye," "te" ve "nun" ile okunmuştur. "Nun" ile okunduğunda

---

282 Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "العجماء جرحها جبار/***Hayvanların kendiliğinden meydana getirdikleri zararlar hederdir (tazmin edilmez)."*** Bk. Buhârî, no: 6514; Müslim, no: 1710.

"sizi korumamız için," "te" ile okunduğunda "zırh yapma sanatının sizi koruması için" ve "ye" ile okunduğunda ise "Davud'un veya zırhın sizi koruması için" anlamına gelir.

فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ/***Artık şükredecek misiniz?:*** Bu cümle lafzen soru, mana olarak ise şükretmeye bir davet anlamındadır.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً/***Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik:*** Buradaki ***"rüzgâr"*** kelimesi 79. âyetteki ***"dağlar"*** kelimesine atfedilmiştir. "عَاصِفَةً/***Âsıfe"*** kelimesi "şiddetli" anlamına gelmektedir. Eğer "Aynı konuyla ilgili olarak Sâd sûresinde 'رخاء/***yumuşak'*** kelimesi geçtiği hâlde nasıl olur da burada 'عَاصِفَةً/***şiddetli'*** kelimesi geçer?" şeklinde bir soru yöneltilecek olursa şöyle cevap veririz: Rüzgâr haddizatında yumuşak ve hoş bir hava olayı olduğu hâlde eserken fırtına gibi hızlı olmaktaydı. Bu şekilde iki farklı özelliği kendisinde bulundurmaktadır. Bir görüşe göre, rüzgârın gidişi yumuşak, kendi yurduna dönüşü ise şiddetlidir. Çünkü yolcular da genel olarak vatanlarına dönüşte daha süratli gitmektedirler. Başka bir görüşe göre ise halıyı havaya kaldıracağı zaman şiddetleniyor, onu havada taşırken ise esmesi yumuşuyordu.

اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا/***İçinde bereketler yarattığımız yere:*** Bu âyette Şam bölgesi kastedilmektedir. Bu bölge Süleyman'ın yaşadığı ve yönettiği bölgedir. Âyette rüzgârın özellikle buraya dönüşünden bahsedilmesi rüzgârın oradan başka bir yere gitmiş olduğuna delalet etmektedir.

يَغُوصُونَ لَهُ/***Onun için dalgıçlık yapan:*** Yani denizlerden mücevherleri çıkarmak için suya dalıyorlardı.

عَمَلاً دُونَ ذٰلِكَ/***Bunun aşağısında bir iş:*** Yani bina yapmak ve hizmet etmek gibi dalgıçlıktan daha kolay işlerde de çalışıyorlardı.

وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ/***Biz onları gözetliyorduk:*** Yani Süleyman'ın emrinden çıkmalarına ya da yaptıklarını bozmalarına engel olduk. Bir görüşe göre bu cümle "Biz onların sayısını biliyoruz" anlamına gelmektedir.

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِه۪ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِد۪ينَ ﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِدْر۪يسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَاَدْخَلْنَاهُمْ ف۪ي رَحْمَتِنَا اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٨٦﴾

***83. Eyyub'u da (an). Hani Rabbine "Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti. 84. Bunun üzerine Biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik. 85. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de (an). Hepsi de sabreden kimselerdendi. 86. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.***

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ/***Eyyub'u da (an). Hani o, Rabbine niyaz etmişti:*** Eyyub, Rumlardan bir peygamberdi. Bir görüşe göre ise İsrailoğullarındandı. Onun, çocukları ve çok miktarda malı vardı. Allah onun mallarını elinden aldı, o sabretti. Sonra çocuklarının canlarını aldı, o yine sabretti. Sonra vücuduna hastalık verdi, o yine sabretti. Ta ki onun yanına uğrayan bir topluluk onu ayıplayınca, "مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ/***Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin"*** diyerek Allah Teâlâ'ya dua etti. Ancak duasında açıkça ne istediğini söylemedi. Fakat kendisinin rahmete muhtaç olduğunu söyledi. Rabbinin kendisine rahmet etmesi için O'nu rahmet ismiyle vasıflandırdı. İstenilen şeyi açıkça belirtmeden yapılan bu dua şekli en nazik ve kibar dua şeklidir.

فَكَشَفْنَا مَا بِه۪ مِنْ ضُرٍّ/***Kendisinde sıkıntı veren ne varsa giderdik:*** Allah onun duasına icabet edince kendisine içeceği ve yıkanacağı bir su kaynağı çıkardı. Eyyub o sudan içtiğinde ve yıkandığında kendisine musallat olan hastalıklardan ve kötülüklerden kurtuldu.

وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ/***Ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik:*** Rivayete göre Allah, Eyyub'un ölmüş çocuklarını diriltmiş ve ayrıca dünyada, bir görüşe göre de ahirette onlar kadar daha çocuk vermiştir. Bir görüşe göre, Eyyub'un hanımı ölmüş olan çocukları sayısınca yeni çocuklar dünyaya getirmiştir. Bunun yanında Allah, Eyyub'a daha önce kaybettiği mallarından daha fazlasını vermiştir.

رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا/***Tarafımızdan bir rahmet olmak üzere:*** Yani Eyyub'a bir rahmet ve onun dışında âbidlere onun sabrettiği gibi sabretmeleri için bir öğüt olarak. Bu rahmet ve öğüdün ikisinin birden abid kullar için olma ihtimali de vardır.

وَذَا الْكِفْلِ/***Zülkifl:*** Bir görüşe göre bu kişi, İlyâs, başka bir görüşe göre Zekeriyya'dır. Bir diğer görüşe göre, tek bir kişiye gönderilmiş bir peygamberdir, başka bir görüşe göre ise peygamber olmayan sâlih bir kişidir. ***"Zülkifl (görevli)"*** diye isimlendirilmesinin sebebi, Allah'tan bir paya sahip olmasıdır. Çünkü o, Elyesa'dan sonra onun işini yapmak için görevlendirilmiştir.

وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِباً فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ {٨٧} فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ {٨٨} وَزَكَرِيَّٓا اِذْ نَادٰى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْن۪ي فَرْداً وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِث۪ينَ {٨٩} فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَباً وَرَهَباً وَكَانُوا لَنَا خَاشِع۪ينَ {٩٠} وَالَّت۪ٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا ف۪يهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَم۪ينَ {٩١}

***87. Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir hâlde gitmişti; Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti.***
***88. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden***

***kurtardık. İşte Biz mü'minleri böyle kurtarırız. 89. Zekeriyya'yı da (an). Hani o, Rabbine şöyle niyaz etmişti: "Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın." 90. Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik; eşini de kendisi için (çocuk doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar (bütün bu peygamberler), hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak Bize yalvarırlardı; onlar, Bize karşı derin saygı içindeydiler. 91. Irzını korumuş olanı (Meryem'i de). Biz ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir âyet kıldık.***

**وَذَا النُّونِ/Zünnûn:** Bu kişi, Yunus'tur. "**النُّونِ/en-Nûn**" kelimesi "balık" anlamındadır ve Yunus'u bir balık yuttuğu için Yunus bu âyette balığa nispet edilmiştir.

**اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا/O öfkeli bir hâlde gitmişti:** Yani kavmine öfkelenerek gitti. Çünkü o, kavmini Allah'a imana çağırdığı hâlde onlar inkâr ettiler. En sonunda Yunus, onların imana davetinden usandıklarını fark edince onların yanından ayrıldı. Bundan dolayı Allah ***"Balık sahibi gibi olma"***[283] buyurdu. Bu âyette Yunus'un Rabbine öfkelendiğini söyleyen kişinin bu görüşü doğru değildir.

**فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ/Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti:** Yani kendisini asla sıkamayacağımızı zannetti. Bu âyette geçen "قدر/kader" kelimesi ***"rızkı daralmış bulunan"***[284] âyetindeki ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bir görüşe göre ise bu kelime "kader ve kaza" anlamındadır. Buna göre âyet "cezalandırmak suretiyle kendisini asla sıkamayacağımızı zannetti" anlamına gelir. Bu kelimenin "kudret" kökünden geldiğini söyleyen kişinin görüşü ise doğru değildir.

**فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ/Karanlıklar içinde niyaz etti:** Başka bir âyette bu konuda bilgi verildiği için buradaki âyetin öncesindeki bölüm hazfedilmiştir. Yunus, kavminin yanından ayrılınca bir gemiye bindi. Ancak daha sonra denize atıldı ve bir balık onu yuttu. Bunun üzerine karanlıklar

283 Kâlem 68/48.
284 Talâk 65/7.

içinde Rabbine nida etti. Bu karanlık, gecenin karanlığı, denizin karanlığı ve balığın karnının karanlığıdır. Balığın karnındaki karanlığının şiddetinden dolayı burada tıpkı ***"Onları karanlık içinde bırakır"***[285] âyetinde olduğu gibi sadece balığın karnındaki karanlığın kastedilmiş olması da muhtemeldir.

اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ/***"Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti:*** Buradaki "اَنْ/***en***" edatı müfessire/açıklama edatı veya "diyerek nida etti" takdirinde masdardır. Yunus'un itiraf ettiği "zülüm" ise kavmine sabretmemesi ve onlardan ayrılmasıdır.

وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ/***Onu kederden kurtardık:*** Burada Yunus'un balığın karnından kurtarılması ve karaya çıkartılması kastedilmektedir.

وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِن۪ينَ/***İşte Biz mü'minleri böyle kurtarırız:*** Bu âyette mutlak manada bütün mü'minlerin veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Sıkıntıya düşen kimse, kardeşim Yunus'un duasını yaparsa Allah mutlaka onun sıkıntısını giderir"***[286] buyurduğu üzere, Yunus'un duası ile dua eden kişilerin kastedilmiş olması muhtemeldir.

لَا تَذَرْن۪ي فَرْدًا/***Beni yalnız bırakma!:*** Yani beni çocuksuz ve vârissiz bırakma.

وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِث۪ينَ/***Sen, vârislerin en hayırlısısın:*** Yani eğer sen bana bir vâris vermezsen bu durumda vârislerin en hayırlısı sensin. Bu cümle Allah'a teslimiyetin bir göstergesidir.

وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ/***Eşini de kendisi için elverişli kıldık:*** Yani yaşından dolayı artık kısır olan eşini yeniden çocuk doğuracak duruma getirdik. Süheylî'nin belirttiğine göre, Zekeriya'nın eşinin adı Eşyâ' idi.

يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ/***Onlar, hayır işlerinde koşuşurlar:*** Bu âyetteki ***"onlar"*** zamiri ile daha önce bu sûrede isimleri zikredilmiş olan peygamberler kastedilmektedir.

---

285 Bakara 2/17.

286 Tirmizî, *Sünen*, no: 3505. Bu hadis sahihtir.

**رَغَباً وَرَهَباً/Umarak ve korkarak:** Bir görüşe göre "رَغَباً/**ragaben**" kelimesi, ellerin iç kısımlarını, "رَهَباً/**raheben**" kelimesi ise ellerin dış kısımlarını semaya kaldırmaktır.

**وَالَّت۪ٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا/Irzını korumuş olanı:** Bu kişi, İmrân kızı Meryem'dir. Manası "İffetini korudu" şeklindedir. Bu âyette Meryem'in ***"Bana hiçbir beşer dokunmadı"***[287] âyetinde belirtildiği üzere ırzını haram işlemekten koruduğu vurgulanmaktadır.

**فَنَفَخْنَا ف۪يهَا مِنْ رُوحِنَا/Biz ona ruhumuzdan üfledik:** Yani Cebrail'in, Meryem'in elbisesinin cebinden üflemesi suretiyle İsa'nın ruhunu ona akıttık. Bu üflemenin kendi emri ile yapılmış olması sebebiyle Allah üflemeyi kendisine nispet etmiştir. ***"Ruh"*** burada "cesetteki ruh" anlamında kullanılmıştır. Allah ona değer verdiğini belirtmek veya kendisine ait olması açısından ruhu kendi nefsine izafe etmiştir.

***اٰيَةً/Bir âyet:*** Âyette Meryem ve İsa'dan bahsedildiği hâlde bu kelime "rehberlik etmek" anlamında kullanıldığı için tekil gelmiştir.

اِنَّ هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةًۘ وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ {٩٢} وَتَقَطَّعُٓوا
اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْۜ كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ۟ {٩٣} فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ
الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِه۪ۚ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ {٩٤}
وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَٓا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ {٩٥}

***92. Hakikaten bu bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise Bana kulluk edin. 93. Kendi aralarında işlerini parçaladılar. Hâlbuki hepsi Bize dönecektir. 94. Bu durumda her kim mü'min olarak iyi davranışlar yaparsa onun çabası inkâr edilmez. Zira Biz onu yazmaktayız. 95. Helâk ettiğimiz bir belde için artık imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir.***

---

287 Âl-i İmrân 3/47.

**اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ/Hakikaten bu sizin ümmetinizdir:** Yani milletiniz tek bir millettir. Bu hitap bütün insanlara veya sadece Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yaşamış olan kişileredir. Yani muhakkak ki burada zikredilen peygamberler size emredilmiş olan din ile gönderilmişlerdir. Çünkü bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din inanç esasları açısından aynıdır.

**وَتَقَطَّعُوٓا اَمْرَهُمْ/İşlerini parçaladılar:** Yani işlerinde ihtilaf ettiler. Bu ifade, bir şeyi parça parça eden kimseden istiâredir. Bu fiilin fâili âyetin muhataplarıdır. Bir görüşe göre, bu fiilin aslı "Sizler işlerinizi paramparça ettiniz" şeklindedir.

**فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ/Onun çabası inkâr edilmez:** Yani onun amelinin sevabı iptal edilmez.

**وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ/Biz onu yazıyoruz:** Yani biz onun yaptıklarını amel defterine yazıyoruz.

**وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا/Helâk ettiğimiz bir belde için artık imkânsızdır:** Bu âyetteki "**حَرَامٌ/harâm**" kelimesi yine aynı anlamda "**حِرْمٌ/hırmün**" şeklinde de okunmuştur. Bu âyette kastedilen mananın ne olduğu hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Bir görüşe göre "**حَرَامٌ/harâm**" kelimesi ile Allah'ın helak etmeyi murad ettiği bir toplumun tevbe etmek sûretiyle Allah'a yönelmelerinin veya Allah'ın helak etmiş olduğu bir toplumun dünyaya tekrar dönmelerinin artık imkânsız olduğu vurgulanmaktadır. Bu iki yoruma göre âyetteki "**لَا/Lâ**" kelimesi zaittir.

Başka bir görüşe göre ise "**حَرَامٌ/harâm**" kelimesi "hiç şüphesiz kesinlikle olacaktır" manasındadır. Bu anlamını esas aldığımızda âyeti iki farklı şekilde yorumlayabiliriz ve yorumların her ikisinde de "**لَا/lâ**" kelimesi zait değil nefiy/olumsuzluk edatı anlamında kullanılmış olmaktadır. Yani âyet "onların tevbe etmek suretiyle Allah'a yönelmeyecek olmaları kesindir" veya "onların dünyaya dönemeyecekleri kesindir" şeklinde anlaşılır.

Bir başka görüşe göre ise âyetin manası “Allah’ın helak etmiş olduğu bir toplumun ahirette O’nun huzuruna çıkmaları mümkün değildir” şeklindedir. Bu yoruma göre de “لا/***lâ***” kelimesi nefiy/olumsuzluk edatı anlamında kullanılmıştır. Bu âyette aynı zamanda öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr edenlere bir reddiye vardır.

حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ {٩٦} وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُواۜ يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ {٩٧} اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَۜ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ {٩٨} لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَاۜ وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ {٩٩} لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ {١٠٠}

***96. Nihayet Ye’cûc ve Me’cûc açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman; 97. Ve gerçek vaat yaklaşınca, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır! “Yazıklar olsun bize!” (derler), “gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz hatta biz zalim kimselermişiz.” 98. Siz ve Allah’ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz. 99. Eğer onlar birer ilâh olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi. Hâlbuki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır. 100. Orada onlara inlemek düşer. Yine onlar orada işitmezler.***

حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ/***Nihayet Ye’cûc ve Me’cûc açıldığı zaman:*** Buradaki “حَتّٰٓى/***hattâ***” kelimesi ibtida/cümleye başlangıç edatı veya “يَرْجِعُونَ/***dönemezler***” fiiline müteallik olarak gaye/sonuç bildiren bir kelimedir.

“اِذَا/-dığı zaman” edatının cevabı bir sonraki âyetteki “فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ/***Birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır!***” ifadesidir. Bir görüşe göre ise cevap yine bir sonraki âyetteki “يَا وَيْلَنَا/***Yazıklar olsun bize!***” sözüdür. Zira bu cümle “‘Yazıklar olsun bize!’ dediler” şeklinde takdir edilmektedir.

**فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ/Ye'cûc ve Me'cûc açıldı:** Bu cümlede muzaf hazfedilmiş olup aslında "Ye'cûc ve Me'cûc'ün seddi açıldı" denilmektedir.

**وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ/Ve onlar her tepeden akın ediyorlar:** Burada geçen "حَدَبٍ/hadeb" kelimesi "yerden yüksek yer, tepe, yükselti" anlamındadır.

**يَنْسِلُونَ/Akın ederler:** Yani hızlıca koşarlar. Burada akın edeceği belirtilenler Ye'cûc ve Me'cûc'tür. Âyette sayılarının çok olması sebebiyle yolların hepsinden akın edecekleri belirtilmektedir. Bir görüşe göre ise akın edecek olanlar bütün insanlardır.

**الْوَعْدُ الْحَقُّ/Gerçek vaat:** Bu vaat, kıyamettir.

**فَإِذَا/Feizâ:** Bu edat burada müfâcee/olayın aniden olduğunu belirtmektedir.

**هِيَ/Hiye:** Bu zamir Sîbeveyh'e göre hikâye/durum bildirme zamiridir, Ferrâ'ya göre ise ***"gözler"*** kelimesine atfen kullanılmıştır.

**شَاخِصَةٌ/Donakalır:** Yani korkudan gözün dikilip kalmasıdır.

**اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ/Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz:** Burada müşriklere hitap edilmektedir.

**حَصَبُ/Hasab:** Bu kelime, "odun gibi kendisiyle ateşin tutuşturulduğu her şey" anlamında kullanılmaktadır. Ali *radıyallahu anh* bu âyeti "**حَطَبُ جَهَنَّمَ/cehennem odunu"** şeklinde okumuştur.[288] Âyette "onların taptıkları şeyler" ifadesiyle putlar ve diğer kutsal saydıkları şeyler kastedilmektedir. Bu şeyler kendilerine ibadet edenlerin hatalarının yüzlerine vurulması amacıyla ateşte yakılacaktır.

**وَارِدُونَ/Gireceksiniz:** Kelime bu âyette "girmek" anlamında kullanılmıştır.

---

288 Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, V, 356.

**زَفِيرٌ/İnlemek:** Bu kelime Hûd sûresinde geçmişti.

**لَا يَسْمَعُونَ/İşitmezler:** Bir görüşe göre, onlar ateşten tabutların içine konulacak ve dolayısıyla da hiçbir şey işitemeyeceklerdir. Başka bir görüşe göre ise Allah onları kör ettiği gibi sağır da yapacaktır.

اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰىۙ اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَۙ {١٠١} لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَاۚ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَۚ {١٠٢} لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ {١٠٣} يَوْمَ نَطْوِي السَّمَٓاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِۜ كَمَا بَدَأْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُۜ وَعْداً عَلَيْنَاۜ اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ {١٠٤} وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ {١٠٥} اِنَّ فِي هٰذَا لَبَلَاغاً لِقَوْمٍ عَابِدِينَۜ {١٠٦}

***101. Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince; işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar. 102. Bunlar onun uğultusunu duymazlar; gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî kalırlar. 103. En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz. Melekler kendilerini şöyle karşılarlar: "İşte bu size vaat edilmiş olan (mutlu) gününüzdür." 104. (Düşün o) günü ki, yazılı kâğıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hâle getiririz. (Bu,) üzerimize aldığımız bir vaat oldu. Biz (vaat ettiğimizi) yaparız. 105. And olsun Zikir'den sonra Zebur'da da "Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık. 106. İşte bunda, (Bize) kulluk eden bir kavim için bir mesaj vardır.***

**اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى/Kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlar:** "**سَبَقَتْ/Geçti**" kelimesi ile "ezelde kendileri hakkında hüküm verildiği" belirtilmektedir.

الْحُسْنَى/**Güzel:** Bu güzellik, saadet/mutluluktur. Bu âyet İbnu'z-Ziba'râ'nın[289] ***"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız"*** âyeti indikten sonra "İsa'ya, Üzeyr'e ve meleklere de ibadet edilmişti, bunlar da mı cehennemdedir?" şeklindeki itirazı üzerine inmiştir. Buna göre âyette, bu sayılanların bir önceki âyetteki tehdidin kapsamından çıkarıldıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte âyetin lafzı genel anlamda kendisine ezelde saadet takdir edilmiş olanları kapsamaktadır.

حَسِيسَهَا/**Hasîsehâ:** Bu kelime "onun sesini" manasında kullanılmıştır.

الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ/**En büyük dehşet:** Burada bütün yönleriyle kıyametin korkunçluğu belirtilmektedir. Bir görüşe göre, ahirette ölümün kurban edilmesidir. Bir başka görüşe göre de ***"Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla"***[290] âyetinde bahsedilen Sûr'a ilk üflemedir.

السِّجِلِّ/**es-Sicillu:** Bu kelime "sayfa" anlamındadır, "لِلْكُتُبِ/***yazılar***" ifadesi de masdardır. Buna göre âyetin anlamı "Üzerine yazıların yazılması için sayfaların büküldüğü gibi" veya "içindeki yazının korunması için sayfaların büküldüğü gibi" şeklinde olmaktadır. Bir görüşe göre "السِّجِلِّ/***es-sicil***" kelimesi "yazı yazan adam" anlamına gelir. Bu zayıf bir görüştür. Bir görüşe göre de amellerin kendisine yükseltildiği ikinci katta bulunan bir meleğin adıdır. Bu görüş de aynı şekilde zayıftır.

كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ/***Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi:*** Yani bu yaratmayı ilk defa yaptığımız gibi ikinci kez onları tekrar döndürmeyi de yapabiliriz. Bu âyet "قُلْ يُحْيِيهَا الَّذ۪ٓي اَنْشَاَهَٓا اَوَّلَ مَرَّةٍ/***De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir***"[291] âyetiyle aynı manayı ifade etmektedir. Bir görüşe göre, manası ***"İnsanlar yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz bir şekilde haşr olunacaklar"*** hadisinde de belirtildiği üzere "Onları ilk

---

289 Ebû Sa'd Abdullah b. ez-Ziba'râ b. Kays b. Adî el-Kuraşî es-Sehmî; Kureyş kabilesinin meşhur şairi, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan sahâbî.

290 Neml 27/87.

291 Yâsîn 36/79.

başta yarattığımız şekle geri döndürürüz" şeklindedir. Buradaki "ك/***ke***" edatı "نعيد/***nüîdü***" fiiline müteallıktır.

فاعلين/***Biz yaparız:*** Bu kelime öldükten sonra yeniden diriltilmeyi teyit etmek için getirilmiştir.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ/***And olsun Zikir'den sonra Zebur'da da yazmıştık:*** Zebur'un ne olduğu ile ilgili iki görüş vardır:

**Birincisi:** Bu, Davud'a verilen kitaptır. Buna göre âyette geçen "ذكر/***zikr***"den maksat Musa'ya verilen Tevrat ve Zebur'un içinde Allah'ı zikreden bölümlerdir.

**İkincisi:** Zebur, Allah'ın bütün peygamberlere indirdiği kitaplar için kullanılan cins bir isimdir. Buna göre "ذكر/***zikr***"den maksat ise Levh-i Mahfûz'dur. Bu takdirde âyetin manası "Allah bunları Levh-i Mahfûz'da yazdıktan sonra kendine has olan kitabında da yazmıştır" şeklinde olur.

Bu konuda birinci görüş tercihe daha layıktır. Çünkü ilk olarak Zebur kelimesinin Davud'un kitabının ismi olduğu daha çok bilinmekte ve kullanılmaktadır. İkinci olarak, Zebur kelimesi müfrettir, dolayısıyla bir kitaba delalet etmesi birçok kitaba delalet etmesinden daha uygundur. Üçüncü olarak da "Sâlih kullar yeryüzüne vâris olacaklar" şeklindeki hüküm Davud'un Zebur'unda geçmektedir.

الأَرْضَ/***el-Arz:*** Bundan maksadın ne olduğu konusunda üç görüş vardır:

**Birincisi:** Doğusuyla ve batısıyla mutlak manada yeryüzü kastedilmektedir. Tercih edilen görüş de budur.

**İkincisi:** Mukaddes beldedir.

**Üçüncüsü:** Cennettir.

**عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ/İyi kullarım:** Maksat Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ümmetidir. Nitekim bu âyette onlara övgü ve gelecekte gerçekleşecek olan bazı gaybi hâdiselerden haberler bulunmaktadır. Nitekim Allah bu ümmete yeryüzünün doğusunda ve batısında fetih kapıları açmıştır.

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَاءٍ وَاِنْ اَدْرٖي اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْرٖي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

***107. (Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik. 108. De ki: "Bana sadece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâlâ Müslüman olmayacak mısınız?" 109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "(Bana emrolunanı) hepinize açıkladım. Artık size vaat edilen şey (mahşerde toplanma zamanınız) yakın mı uzak mı, bilmiyorum. 110. Şüphesiz Allah sözün açığını da bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir. 111. Bilmiyorum, belki de o (azabın ertelenmesi), sizi denemek ve bir zamana kadar sizi (imkânlardan) faydalandırmak içindir." 112. (Muhammed) "Rabbim! (Onlar hakkında) adaletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmân'dır. Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır" dedi.***

**وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ/*Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik:*** Bu âyette Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmektedir. Burada büyük bir yüceltme vardır. "**رَحْمَةً/*Rahmeten*"** kelimesi "**اَرْسَلْنَاكَ/*seni gönderdik*"** kelimesinde mef'ûl olan "**كَ/*seni*"** zamirinden hâl olduğu için mansubdur. Buna göre mana "Peygamber'in kendisi bir rahmettir" şeklinde olur. "**رَحْمَةً/*Rahmeten*"** kelimesinin "**اَرْسَلْنَاكَ/*seni gönderdik*"** kelimesinde fail olan "**نَا/*biz*"** zamirinden hâl olması da muhtemeldir. Buna göre âyetin manası "Âlemlere rahmet edenler

olarak biz seni gönderdik" şeklinde olur. "رَحْمَةً/***Rahmeten***" kelimesinin "rahmet olması amacıyla" anlamında mef'ûlün li-eclih olması da mümkündür. Bütün bu görüşlere göre mana şöyledir: Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i göndermekle âlemlere rahmet etmiştir. Çünkü Peygamber, insanlara büyük mutluluk getirmiş, onları büyük günahlardan korumuş, insanlar onun sayesinde dünya ve ahirette birçok hayra, cehaletten sonra ilme ve dalaletten sonra hidayete ulaşmışlardır.

Eğer "Âlemlere rahmet olarak gönderilmesi genel bir ifadedir. Oysa Allah kâfirlere rahmet etmemiştir" şeklinde bir itiraz yapılacak olursa buna iki şekilde cevap verilebilir.

**Birincisi:** Eğer iman etselerdi mutlaka onlara rahmet edilirdi. Kendilerine rahmete ulaşma imkânı sunulduğu hâlde onlar istemediler.

**İkincisi:** Onlara, geçmiş ümmetlere verilen tufan, çığlık ve benzeri azaplar verilmemek sûretiyle rahmet edilmiştir.

آذَنْتُكُمْ عَلَى سَوَاءٍ/***Sizlere eşit bir şekilde bildirdim, tebliğ ettim:*** Yani bazılarınızı ihmal edip bazılarınıza özel muamele yapmadan hepinize aynı şekilde tebliğ ettim.

وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ/***Artık size vaat edilen şey yakın mı uzak mı, bilmiyorum:*** "إِنْ/***İn***" edatı bu âyette ve diğer geçtiği âyette nafiye/olumsuzluk edatıdır. "أَدْرِي/***Edrî***" kelimesi iki mef'ûl alan ef'âl-i kulûb'dan olduğu için mamulüyle bitişiktir. Kendisinden sonraki ifadeler ise mana yönünden onun mamülü konumunda olup onun da fiille bitişik olarak bulunması gerekmektedir. "أَقَرِيبٌ/***E-karîbün***" kelimesindeki "أ/hemze" sadece soru anlamında değil aynı zamanda tesviye/iki şeyi eşitleme anlamında kullanılmıştır. Bir görüşe göre tilavet esnasında "وَإِنْ أَدْرِي/***ve in edrî***" ifadesinin geçtiği her iki yerde vakıf yapılır ve sonrasındaki kelimelerden tekrar okumaya başlanır. Ancak bu kelimeler sonrasındaki bölüm ile bağlantılı olduğu için bu görüş yanlıştır.

لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ/***Belki de o, bir denemedir:*** Buradaki ***"o"*** zamiri ile onlara mühlet verilmesi ve cezalarının ertelenmesi kastedilmektedir.

الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ/***Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır:*** Yani sizin nitelendirdiğiniz küfür ve yalanlamaya karşı sabırlı olmayı Allah'tan istiyorum.

# سُورَةُ الْحَجِّ

# 22. HAC SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظ۪يمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَد۪يدٌ ﴿٢﴾

***1. Ey insanlar! Rabbinizden sakının. Çünkü kıyametin sarsıntısı (şiddeti ve dehşeti) çok büyüktür. 2. Sizin (kıyametin gelip de) onun sarsıntısını gördüğünüz gün her emzikli kadın kıyametin dehşetinden dolayı çocuğunu unutup bırakır. Her gebe çocuğunu düşürür. Sen insanları (gam ve endişeden dolayı) sarhoş görürsün. Hâlbuki onlar (gerçek manada) sarhoş değildirler. Çünkü Allah'ın gazabı çok şiddetlidir.***

**اتَّقُوا رَبَّكُمْ*/Rabbinizden sakının:*** Takva hakkında Bakara sûresinin başında açıklama yapılmıştı.

**اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ*/Gerçek şu ki kıyametin sarsıntısı:*** Yani "وَزُلْزِلُوا...*/ve sarsıldılar...*"[292] âyetinde ifade edildiği gibi kıyametin şiddeti ve deh-

---

292 Ahzâb 33/11.

şeti veya "إِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا/***Yeryüzü şiddetli bir depremle sarsıldığı zaman***"[293] âyetinde ifade edildiği gibi kıyamet anında kıyametin yeryüzünü hareket ettirip sarsması. Cümle, takva (her işte Allah'ı hesaba katmak) emrinin sebebini açıklamak için getirilmiştir. Söz konusu sarsıntı/deprem ve şiddetin kıyametten önce dünyada mı yoksa kıyamet koptuktan sonra ahirette mi gerçekleşeceği konusunda ihtilaf vardır. Tercih, onun kıyametten önce gerçekleşeceği yönündedir. Çünkü emzikli bir kadının çocuğunu unutup bırakması ve hamile bir kadının da çocuğunu düşürmesi dünyada gerçekleşecektir. Kıyamet koptuktan sonra değil.

**يَوْمَ تَرَوْنَهَا /*Sizin (kıyametin gelip de) onun sarsıntısını gördüğünüz gün:*** "يَوْمَ/***Yevme***" zarfının amili "تَذْهَلُ/***tezhelü***"dür ve "ها/***hâ***" zamiri de sarsıntıya delalet etmektedir. Zamirin kıyamete delalet ettiği de söylenmiştir. Ancak bu ifade ettiğimiz gibi zayıftır. "تَذْهَلُ/***Tezhelü***" fiilinin masdarı "zühûl"dür ve "dehşete düşüp bir şeyden uzaklaşmak" demektir.

**مُرْضِعَةٍ/*Murdiatün:*** Allah Teâlâ "murdı'" demeyip ***"murdıa"*** buyurdu. Çünkü ***"murdıa",*** emzirme durumunda olup çocuğa memesini veren kadındır. "Murdı'" ise, emzirmeye durumu müsait olan kadın demektir. Şayet emzirmeye başlamamışsa bu durumda "murdı'" şeklinde vasıflandırılır. Allah Teâlâ'nın ***"murdıa"*** buyurması, onun unutup bırakma konusunda daha etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o esnada çocuğun ağzından memesini çekmektedir.

**وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى/*Sen insanları (gam ve endişeden dolayı) sarhoş görürsün:*** İnsanların durumu şiddetli gam ve endişeden dolayı sarhoşluğa benzetilmiştir.

**وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى/*Vemâ hüm bi-sükârâ:*** Bu ifade sarhoşluğun gerçek sarhoşluk olmadığını göstermektedir. "سُكَارٰى/***sükârâ***" ve "سَكْرٰى/***sekrâ***"[294] şeklinde de okunmuştur ancak mana aynıdır.

---

293 Zilzâl 99/1.

294 "سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى/***Sükârâ vemâ hüm bisükârâ.***" Hamza, Kisâî ve Halef her ikisini de "sin"in fethası, elifsiz olarak "kef"in sükûnu ile "سَكْرٰى" şeklinde; diğerleri de "sin"in dammesi, "kef"in fethası ve sonra elif ile "سُكَارٰى" şeklinde kendi usullerine göre imale ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 365.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍۙ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَاءُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاًۜ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

***3. (Hâl böyle iken) insanlardan öyleleri vardır ki, bir bilgiye dayanmaksızın Allah hakkında ileri geri tartışır ve (insan ve cinlerden) ayartan her şeytanın peşine takılır. 4. Şeytan hakkında şöyle yazılmıştır: Kim kendisine tâbi olup onu dost edinirse, şeytan onu yoldan çıkaracak ve cehennem azabına sürükleyecektir. 5. Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden şüphe duyuyorsanız şunu bilin ki, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (pıhtılaşmış bir parça kan), sonra yaratılışı kısmen tamamlanmış kısmen tamamlanmamış mudğadan (bir parça et) yarattık. Bunları, (tekrar diriltmeye gücümüzün yettiğini) size açıklamak için (söylüyoruz). Ayrıca Biz dilediğimizin rahimlerde doğum vaktine kadar kalmasını sağlarız sonra sizi bebek olarak dünyaya getiririz. Daha sonra yetişkinlik çağınıza erişirsiniz. İçinizden kimi (erkenden) vefat ettirilir. Kiminiz de daha önceden bildiklerini bilmez hâle gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Ayrıca yeryüzünü bitkisiz, kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur yağdırdığımızda ise (bir de bakmışşın toprak bitkilerle) canlanıp kabarmış ve her cinsten güzel bitkiler çıkarmış.***

**وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ/(Hâl böyle iken) insanlardan öyleleri vardır ki, Allah hakkında ileri geri tartışır:** Bu âyet, Nadr b. el-Hâris hakkında

inmiştir.[295] Ayrıca Ebû Cehil hakkında indiği de söylenmiştir.[296] Âyet aynı vasıfları taşıyan herkesi kapsamaktadır.

**شَيْطَانٍ مَرِيدٍ/Şeytânin merîd:** "Ayartıcılığı şiddetli olan şeytan" demektir. Allah Teâlâ'nın şeytan ile cinlerin şeytanını yahut insanların şeytanını kastetmesi muhtemeldir.

**كُتِبَ/Kütibe:** Emrin sübutuna yönelik bir temsildir. Sanki o bir yazıdır ve "Allah yazdı" ifadesinde olduğu gibi "hükmetti" manasına gelmesi muhtemeldir.

**أَنَّهُ/Ennehû:** Faili belirtilmemiş bir mef'ûl konumundadır.

**فَأَنَّهُ/feennehû:** Lafzı önceki "***أَنَّهُ/ennehû***" lafzına atıftır. Ayrıca buna tekit diyenler de olmuştur.

**مَنْ تَوَلَّاهُ/Men tevallâhü:** "Kim ona tâbi olur ve onu dost edinirse" demektir. "***عَلَيْهِ/aleyhi***", "***أَنَّهُ/ennehû***", "***فَأَنَّهُ/feennehû***" ve "***تَوَلَّاهُ/ tevallâhü***" lafızlarında bulunan "***ه/hû***" zamirinden kasıt, şeytandır. "***يُضِلُّهُ/Yüdilluhû***" ve "***يَهْدِيهِ/yehdîhi***" lafızlarında geçen "***ه/hû***" zamirinden kasıt da şeytanı velî/dost edinen kimsedir. Ayrıca bu zamirlerin âyette daha önce geçen "***مَنْ يُجَادِلُ/men yücâdilü***" lafzında sözü edilen kişilere ait olması muhtemeldir.

**يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ/Yâ eyyühennâsü in küntüm fî raybin mine'l-ba'si:** "Ey İnsanlar! Eğer ahirette yeniden diriltilme konusunda şüpheye düşerseniz" demektir. Yani "Şayet ilk kez yaratılışınıza bakarsanız sizdeki bu şüphe kaybolur. Böylece sizi ilk kez yaratanın ikinci kez de yaratmaya kadir olduğunu anlarsınız." Özetle, çer-çöp olup öldükten sonra bitkilere can verip yerden çıkaran Allah, sizi kabirlerinizden diriltip çıkarmaya da kâdirdir.

---

295 Bu rivayet mürseldir. Bu rivayeti İbn Ebî Hâtim tefsirinde nakletmiştir. Bk. VIII, 2474; *el-Lübâb*, s. 134. Müfessirler bu rivayeti isnadsız olarak nakletmişlerdir.

296 Hadisi isnadlı olarak bulamadım. Hadisi İbn Atiyye *el-Muharraru'l-Vecîz*'de zikretmiştir. Bk. IV, 129.

**فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ/*Gerçek şu ki Biz sizi topraktan yarattık:*** Bu âyet Âdem *aleyhisselâm*'ın yaratılışına işaret etmektedir. Allah Teâlâ âyette Âdem'den bahsetmemekte ancak insanlara "topraktan yaratıldınız" buyurmaktadır. Çünkü insanlar Âdem'in zürriyetindendir ve Âdem de insanların aslıdır.

**مِنْ عَلَقَةٍ/*Alaka'dan: "Alaka"*** kelimesi "pıhtılaşmış bir parça kan" anlamına gelir.

**مِنْ مُضْغَةٍ/*Mudğa'dan: "Mudğa"*** kelimesi "bir parça et" anlamına gelir.

**مُخَلَّقَةٍ/*Muhallaka:*** "Yaratılışı tam" demektir. Ayrıca bu lafzın "noksansız olup normal olan" anlamına geldiği de söylenmiştir. Dolayısıyla "**غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ/*gayri muhallakatin"*** ifadesi "düşük bir çocuk gibi yaratılışı tam olmayan" anlamına gelir.

**لِنُبَيِّنَ لَكُمْ/*Bunları, (tekrar diriltmeye gücümüzün yettiğini) size açıklamak için (söylüyoruz):*** Lafzın başındaki "لِ/lam" harfi, burada bir kısaltma yapıldığına delalet eder. İfadenin açılımı şöyledir: "Bunları zikretmemizin sebebi, tekrar diriltmeye olan gücümüzü size açıklamaktır."

**وَنُقِرُّ/*Ve nükırru:*** Lafzı yeni bir cümleye başlandığına delalet eden bir fiildir.

**اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/*İlâ ecelin müsemmâ:*** "Hamilelik bitene kadar" demektir. Bu süre hamileden hamileye değişir. Asgarîsi altı aydır. Altı ay ve yukarısı (dokuz aya kadar) hamilelik süresidir.

**ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا/*Sonra sizi bebek olarak dünyaya getiririz:*** Allah Teâla insan cinsini kastettiğinden, "**طِفْلًا/*tıflen"*** kelimesini müfred/tekil olarak getirmiştir. Yahut böyle yapmakla "sizin her birinizi çocuk olarak dünyaya getiriyoruz" demek istemektedir.

**لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ/*Daha sonra yetişkinlik çağınıza erişirsiniz:*** Yetişkinlik, "gücün, aklın ve temyîzin (iyiyle kötüyü ayırabilme kabiliyeti) zirvesi"

demektir. Yetişkinlik çağı konusunda, on sekiz yaşından kırk beş yaşına kadar farklı görüşler söz konusudur.

**أَرْذَلِ الْعُمُرِ/*Erzeli'l-umuri:*** "Ömrün en düşkün çağı" demektir. Bu hususta Nahl sûresinde gerekli açıklama yapılmıştı.

**هَامِدَةً/*Hâmideten:*** Bu lafız, "bitkisiz" anlamındadır.

**اهْتَزَّتْ/*İhtezzet:*** Yeryüzü bitkilerle harekete geçer ve suya kavuşunca bitkiler topraktan çıkar.

**وَرَبَتْ/*Ve rabet:*** "Kabarmış" anlamına gelir.

**زَوْجٍ بَهِيجٍ/*Zevcin behîc:*** Yani her cinsten güzel bitkiler.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾

***6. İşte bütün bunlar (gerek insanların ve gerekse bitkilerin yaratılışı) şahittir ki Allah, hakkın ta kendisidir. Gerçek şu ki O, ölüleri diriltir ve O'nun her şeye gücü yeter. 7. (Bilin ki) muhakkak kıyamet (bir gün) gelip çatacak/kopacak ve Allah kabirlerdeki ölüleri diriltecektir. 8. (Buna rağmen) insanlardan öyleleri vardır ki, bilgisi, bir yol göstereni ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde, Allah hakkında ileri geri tartışır. 9. Üstelik onlar bunu büyüklük taslayarak yaparlar. Böylece insanları Allah yolundan saptırırlar. Böyleleri dünyada rezil rüsvâ olacaklardır. Kıyamet gününde ise onlara yakıcı azabı tattıracağız. 10. (Onlara şöyle denilecek:) "Bu ceza, (Allah'ın adaleti gereği) önceden işlediğiniz suçlardan dolayıdır! Yoksa Allah kullarına asla zulmetmez."***

**ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ/Bu, böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir:** Yani gerek insanların ve gerekse bitkilerin yaratılışı bağlamında sözü edilen şeyler, Allah'ın, ***"hakkın ta kendisi"*** olduğuna şahittir. Zemahşerî de bu âyete aynı manayı vermiştir. Ona göre "اَنَّ/***enne***'nin başındaki "بِ/be" sebep ifade etmektedir. İbn Atiyye de onu bu şekilde tefsir etmiştir. Fakat "وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ/***ve enne's-sâate âtiyetün"*** ifadesinin başında "بِ/be" harf-i cerrinin bulunmaması, onun bu harfe atfedilmediğini gösterir. Çünkü kıyametin gelip çatacak/kopacak olması yukarıda ifade edilenler sebebiyle değildir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Kıyamet yukarıda ifade edilenler sebebiyle kopmayacaktır. Ancak âyet, 'kıyametin kopmasıyla yukarıda sözü edilen konular birbiriyle irtibatlıdır' manasına gelir veya şu takdire gelir ki konu kıyamettir." İbn Atiyye'nin zikrettiği bu iki cevap zayıftır. Onun "kıyametin kopmasıyla yukarıda sözü edilen konular birbiriyle irtibatlıdır" sözünü ele alacak olursak, irtibat ancak atıfla olur. Atıf da burada doğru olmaz. Onun "mana şu takdire gelir ki konu kıyamettir" sözüne gelince; bu durumda önceki söz sona ermiş ve yeni bir cümleye başlanmış demektir. Şüphesiz önceki sözden kasıt, kıyametin ispatıdır. Söz kendisinden önceki cümleden/lafızdan (ma kablinden) nasıl koparılabilir? Bana göre "بِ/be" harf-i cerri sebep ifade etmemektedir. Ancak ona kendisiyle alakalı ve mananın kendisini gerekli kıldığı bir fiil takdir edilir. Takdir şöyledir: "İnsanların ve bitkilerin yaratılışı ile ilgili önceki âyetlerde geçen hususlar şahittir ki, Allah, 'hakkın ta kendisi'dir. O, ölüleri diriltecek, kıyamet gelip çatacak ve kopacaktır." Bu takdire göre "وَاَنَّ السَّاعَةَ/***ve enne's-sâate"*** lafzının kendisinden önceki cümleye/lafza (ma kabline) bağlanması doğru olur. Allah'ın "ذٰلِكَ/***zâlike"*** sözünden sonra bu anılan hususlar, insanların ve bitkilerin yaratılışının kendilerinin hakikatini ispat ettiği hususlardır.

***وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ/(Buna rağmen) insanlardan öyleleri vardır ki, bilgisi olmadığı hâlde, Allah hakkında ileri geri tartışır:*** Bu âyet de bu konudaki ilk âyetin[297] hakkında indiği kimseler hakkında inmiştir. Ahnes b. Şerîk hakkında indiği de söylenmiştir.

***ثَانِيَ عِطْفِهِ/Sâniye ıtfihî:*** Bu lafız, gösterişçi kibirli kimseden kinayedir.

297 Hac 22/3.

لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ/***Böyleleri dünyada rezil rüsvâ olacaklardır:*** Âyet, eğer Nadr b. el-Hâris hakkında indiyse "خِزْيٌ/***hızyün***"den kasıt, onun önce esir edilmesi ve sonra da öldürülmesidir. Ebû Cehil'in öldürülmesi de böyle olmuştur.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ/***Zâlike bimâ kaddemet yedâke:*** Yani ona (şöyle denilir:) "Sana verilen bu ceza, önceden işlediğin suçlardan ve bir de Allah'ın adaleti gereğidir. Çünkü Allah kullarına asla zulmetmez."

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌۨ اطْمَاَنَّ بِهٖۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَۜ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبٖينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُۜ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعٖيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُٓ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهٖۜ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشٖيرُ ﴿١٣﴾

***11. Yine insanlardan öyleleri vardır ki, Allah'a kısmen kulluk eder. Şöyle ki: Böyleleri kendilerine (ganimet vb.) bir iyilik isabet etse bundan çok memnun kalırlar, şayet onlar (Allah yolunda savaş gibi) bir şeyle sınanacak olsalar hemen dinlerinden dönerler. Böyleleri dünyada da ahirette de kaybetmiştir. Apaçık hüsran işte budur. 12. Bu kimseler Allah'ın yanı sıra kendilerine ne zarar ne de yarar sağlayabilen şeylere (putlara) taparlar. Sapkınlığın en zirvesi de işte budur. 13. Onlar (bazen de) zararı yararından daha çok olan kimselere yalvarıp yakarırlar. O yalvarıp yakardıkları kimseler ne kötü birer dost ve ne kötü birer arkadaştırlar!***

مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍۚ/ ***Yine insanlardan öyleleri vardır ki, Allah'a kısmen kulluk eder:*** Bu âyet bedevilerden bir gurup hakkında inmiştir. Onlardan biri Müslüman olduğunda malı ve evlatları hakkında hoşuna giden bir şey başına gelirse "Bu güzel bir dindir" derdi. Başına bunların aksine ona göre olumsuz bir şey geldiğinde ise bunu uğursuzluk sayıp İslâm'dan dönerdi. "الْحَرْفُ/el-Harf" lafzı burada maksattan kinayedir. Bu lafzın aslı, bir şeyden ayrılmaya meyilli olmak anlamına gelen "الإنْحِرافُ/

el-inhirâf" masdarından gelmektedir. Yahut "kenar" anlamına gelmektedir. Yani "bu tür kimseler dinin içinde değil, kenarındadır" demektir.

خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ/***Böyleleri dünyada da ahirette de kaybetmiştir:*** Dünyanın hüsranı (kaybetmişlik), orada aleyhine cereyan eden olaylar sebebiyledir. Ahiretin hüsranı ise dinden dönmesi ve kötü itikadı sebebiyledir.

مَا لَا يَضُرُّهُ/***Bu kimseler (Allah'ın yanı sıra) kendilerine zarar veremeyen şeylere taparlar:*** Yani putlara.

يَدْعُوا/***Yed'û:*** Her iki yerde de "يعبُدُ/ya'budü" yani "kulluk eder, tapar" anlamına gelmektedir.

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُٓ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ/***Onlar (bazen de) zararı yararından daha çok olan kimselere yalvarıp yakarırlar:*** Bu âyetin anlaşılmasında iki müşkil (zorluk) vardır.

**Birincisi:** Bu müşkil manadadır. Önceki âyette putlar, önce zararı da faydası da bulunmayan, daha sonra da zararları faydalarından daha çok olan varlıklar olarak tavsif edilmiştir. Yani putlar için önce "zararsız" sonra da "zararlı" denilmiştir. Bunun cevabı şudur: Önceki âyette geçen ***"zarar"*** ile putların fiillerinin bulunmayışı kastedilmiştir. Çünkü onlar hiçbir şey yapamazlar. Bu âyette geçen ***"zarar"*** ile ise putların azap ve benzeri sebep oldukları şeyler kastedilmiştir.

**İkincisi:** Âyetteki ikinci müşkil "مَنْ/***men"*** lafzının başına "لَ/lam" harfinin gelmesidir. "مَنْ/***Men"*** zahirde mef'ûl/nesnedir ve mef'ûlün başına "لَ/lam" harfi gelmez. Ulemâ buna üç şekilde cevap vermiştir.

**Birincisi:** "لَ/Lam" harfi bulunması gereken yerden öne alınmıştır. Onun yeri mübtedanın başıdır. Sanki cümlenin aslı şöyledir: "يَدْعُوا مَنْ لَضره اَقْرَبُ مِنْ نفعه/Yed'û men ledarruhû ekrabü min nef'ıhî."

**İkincisi:** "يَدْعُوا/***Yed'û"*** lafzı bu âyette öncekini tekit için tekrarlanmış, böylece cümle/söz tamamlanmış ve sonra "مَنْ/***men"*** mübteda ve

"لَبِئْسَ الْمَوْلٰى/**_lebi'se'l-mevlâ"_** onun haberi olarak "لَمَنْ ضَرُّهُٓ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِۜ/ **_lemen darruhû ekrabü min nef'ıhî"_** cümlesi başlamıştır.

**Üçüncüsü:** "يَدْعُوا/**_Yedû"_** lafzının manası şudur ki, kişi bu sözü kıyamet günü putların zararını gördüğü zaman söyler. Bundan dolayı "lam" harfi cümlenin başındaki mübtedaya dâhil olmuştur.

**الْمَوْلٰى/_el-Mevlâ:_** Burada "velî/dost" anlamına gelmektedir.

**الْعَشِيرُ/_el-Aşîru:_** "Arkadaş" demektir ve "aşîret" kelimesinden gelmektedir.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرٖيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغٖيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي مَنْ يُرٖيدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَادُوا وَالصَّابِئٖينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذٖينَ اَشْرَكُوٓاۗ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿١٧﴾

***14. Diğer taraftan Allah, iman edip (Allah katında geçerli olan) iyi ve yararlı işler yapanları altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Şüphesiz Allah dilediğini yapar. 15. Her kim Allah'ın kendisine dünyada da ahirette de asla yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, hiç durmasın evinin tavanına bir ip uzatsın ve kendini assın. Sonra baksın bakalım onun kendini asması (tuzağı/hilesi) öfkelendiği şeyi ortadan kaldırabilecek mi? 16. İşte aynı şekilde Biz onu (Kur'ân'ı tümüyle) apaçık âyetler ve Allah'ın hidayetini murad ettiği kimse için (bir hidayet) olarak indirdik. 17. Gerçek şu ki, Allah kıyamet günü, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların arasını ayıracak/her biri hakkındaki hükmünü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.***

**إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ/Diğer taraftan Allah, iman edip (Allah katında geçerli olan) iyi ve yararlı işler yapanları altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır:** Önceki âyette ifade edildiği gibi putların kullarına hiçbir fayda vermemelerine karşın, Allah kullarına en büyük faydayı yani cenneti verecektir.

**فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ/Hiç durmasın evinin tavanına bir ip uzatsın ve kendini assın:** Buradaki "السّبب/es-sebeb" lafzından kasıt, "ip"tir. "السّماء/***es-Semâ"***dan kasıt da "evin tavanı"dır. Allah Teâlâ semayı ipin asıldığı eşyaya benzetmiştir. "الْقَطْع/el-Kad'u" lafzı ile burada "iple boğulmak" manası murat edilmiştir. Mesela; iple boğulduğu zaman "قطع الرجل" denilir. Bununla, boynuna ip geçirilip tavana bağlandıktan sonra adamın ayağının yerden kesilmesinin kastedilmesi de muhtemeldir. Burada boğularak ölmekten kasıt, kin ve öfkesinin şiddetinden dolayı yapması gereken şeydir veya ulaşamadığı şeyleri arzu etmektir. Nitekim hasetçi için şöyle denilir: "Üzüntüden öl yahut kendini as. Çünkü senin bunlardan başkasına gücün yetmez." Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

**Birincisi:** "***يَنْصُرَهُ/Yensurahû"*** lafzındaki zamir ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir. Buna göre mana şöyle olur: "Kâfirlerden kim Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa, kendini iple boğsun/assın. Çünkü Allah ona yardım edecektir." Buna kâfirlerin kin duyması gerekir. Asılmayı gerektiren şey, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım edilmesine duyulan kindir.

**İkincisi:** "***يَنْصُرَهُ/Yensurahû"*** lafzındaki zamir, "***مَنْ/men"***e giden bir zamirdir. Buna göre de mana şöyle olur: "Kim göğsünün darlığından ve üzüntüsünün çokluğundan dolayı, Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa, kendini assın ve kiniyle gebersin. Çünkü onun bundan başkasına gücü yetmez." Bu ümitsizlik ve kızgınlık üzerine asılmanın gerekli olması, bedeli olmasından ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım etmesinden ümidini kesene kadar Allah hakkında sû-i zan beslemekten kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı bazıları "***اَنْ لَنْ يَنْصرهُ اللّٰهُ/Allah'ın kendisine asla***

***yardım etmeyeceğini"*** ibaresini "اَنْ لَنْ يَرْزُقَهُ اللّٰهُ/Allah'ın kendisine asla rızık vermeyeceğini" şeklinde tefsir etmişlerdir. Bu görüş iki sebeple öncekinden daha tercihe şayandır:

**Birincisi:** Bu görüş, Allah'a kısmen kulluk eden kimse için münasiptir. Çünkü ona (Allah yolunda savaş gibi) bir fitne isabet etse alt üst olur ve ümitsizliğe kapılır. Hatta zanneder ki, Allah ona asla yardım etmeyecek. Bu söz ma kabline muttasıldır ve bunun delili bu âyetten önceki "اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ/***Gerçek şu ki Allah dilediğini yapar"*** sözüdür. Yani bütün işler Allah'ın kudretiyledir. Hiç kimsenin Allah'ın verdiği hükümden hoşnutsuz olması ve bir fitne isabet ettiğinde alt üst olması gerekmez.

**İkincisi:** Bu görüşe göre "يَنْصُرَهُ/***yensurahû"*** lafzındaki zamir, kendisine tekaddüm eden "مَنْ/***men"***e gider. İlk görüşe göre ise söz konusu zamir kendisinden önce zikredilen "مَنْ/***men"***e gitmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan önce zamir kendisine gidecek şekilde zikredilmemiştir. Sözün bağlamı da ona açık bir şekilde delâlet etmemektedir.

**فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ/*Sonra baksın bakalım onun kendini asması (tuzağı/hilesi) öfkelendiği şeyi ortadan kaldırabilecek mi?:*** "الْكَيْدُ/el-Keydü" lafzı ile burada "boğularak" ölmek kastedilmektedir. Boğulmanın "الْكَيْدُ/tuzak/hile" diye isimlendirilmesinin sebebi, sahibinin onu tuzak/hile yerine koymasıdır. Çünkü hilenin amacı odur. Mana şöyle olur: "Kendini boğduğu zaman bu yaptığı şey onu öfkelendiren hususu giderecek mi baksın." Yani onu gidermeyecektir.

**وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ/*Ve kezâlike enzelnâhü:*** Bu âyetteki "هُ/hû" zamiri ile Kur'ân kastedilmektedir. Yani âyet, "Aynı şekilde biz Kur'ân'ı bir bütün olarak indirdik" anlamına gelir.

**اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ/*Apaçık âyetler ve Allah'ın hidayetini murad ettiği kimse için (bir hidayet) olarak (indirdik):*** İbn Atiyye'ye göre âyette geçen "اَنَّ/***enne"*** mübtedanın haberi konumunda olup takdiri: "الْأَمْرُ اَنَّ اللّٰهَ/el-emru ennallâhe" şeklindedir. Ancak bu zayıf bir görüştür.

Çünkü bunda gizlilik zorlaması ve sözü kendisinden önceki manadan koparmak söz konusu olmaktadır. Zemahşerî'ye göre cümlenin takdiri, "لِأَنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيد اَنْزَلْنَاه كَذٰلِكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ." şeklindedir. Böylece Zemahşerî "اَنَّ/*enne*" kelimesini inzâlin (indirmek) sebebi kılmıştır. Âyetteki her iki cümlenin arası "vav" ile ayrıldığından dolayı bu görüş de zayıftır. Bana göre doğru olan "وَاَنَّ اللّٰهَ/*ve ennallâhe*" ibaresinin "اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ/*âyâtin beyyinât*" ibaresine atfedilmiş olmasıdır. Çünkü bu masdarla mukadderdir. Cümlenin takdiri şöyledir: "أنزلناهُ آياتٍ بيّناتٍ وَهُدًى لِمَنْ أرادَ اللهُ أنْ يهْدِيَهُ/ Biz onu (Kur'ân'ı tümüyle) apaçık âyetler ve Allah'ın, hidayetini murad ettiği kimse için bir hidayet olarak indirdik."

**وَالصَّابِئِينَ/*Sâbiîler:*** Bu ve "وَالَّذِينَ هَادُوا/*vellezîne hadü*" lafzı Bakara sûresinde açıklanmıştı.

**وَالْمَجُوسَ/*Mecûsîler:*** Bunlar, ateşe tapan kimselerdir. Hayrın nurdan, şerrin de karanlıktan kaynaklandığına inanırlar.

**وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا/*Şirk koşan kimseler:*** Bunlar Araplardan ve diğer toplumlardan putlara tapan kimselerdir.

**اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ/*Şüphesiz Allah onların arasını ayıracak/her biri hakkındaki hükmünü verecektir:*** Bu cümle "اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا/***İman edenler, Yahudiliği benimseyenler...***" âyetinin haberidir. "اِنَّ/***inne***" haber cümlesinde tekit (manayı kuvvetlendirmek) için kullanılmıştır. Nitekim Allah, imanın (İslâm'ın) hak, diğer dinlerin bâtıl olduğunu; iman edenlerin cennete, geri kalanların cehenneme gireceğini onlara açıklamak suretiyle aralarını ayırmış/her biri hakkındaki hükmünü vermiştir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُ۫سِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي

بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

***18. (Ey insanoğlu!) Göklerde ve yeryüzünde bulunanların; güneşin, ayın ve yıldızların, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ile insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun? (Buna rağmen) insanlardan niceleri de (Allah'a boyun eğip kulluk etmediklerinden dolayı) azabı hak etmiştir. Allah kimi (dalaleti tercih ettiğinden dolayı) hor ve hakir kıldıysa ona onurunu tekrar kazandırabilecek kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar. 19. (Mü'min ve kâfirlerden müteşekkil olan) şu ikisi, Rableri(nin dini ve sıfatları) hakkında çekişip duran iki hasım taraftır. Bunlardan inkâr edenlere ateşten giysiler biçilip giydirilir ve başlarının üstünden de kaynar sular dökülür. 20. (Söz konusu) kaynar su ile iç organları ve derileri eritilir. 21. Ayrıca onlar için demirden kırbaçlar vardır. (Onlar demir kırbaçlarla dövüleceklerdir.) 22. Onlar çektikleri ıstıraptan dolayı hangi vakit oradan çıkmaya yeltenseler oraya geri döndürülecekler ve onlara, "Yakıcı azabı tadın!" denilecek.***

يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ/***Göklerde ve yeryüzünde bulunanlar Allah'a secde ederler:*** Göklerde (semâvât) bulunanlardan kasıt melekler, yeryüzünde (arz) bulunanlardan kasıt da melekler ve cinlerdir. Yeryüzünde bulunanlara insanlar dâhil değildir. Çünkü Allah onları âyetin sonunda ayrıca zikretmiştir. Ancak onların âyetin sonunda zikredilmeleri soyutlamak (tecrîd) amacına matuftur. Bu âyette geçen ***"secde"***den kasıt bildiğimiz secde değildir. Çünkü bu, güneş, ay ve bunlardan sonra ifade edilenler için doğru olmaz. Bununla (secde) kastedilen, boyun eğmek/itaat etmektir. Boyun eğmek/itaat etmek (الإنْقِيادُ/el-inkiyâd) de iki şekilde gerçekleşir. İlki, isteyerek, gönüllüce Allah'a itaat etmektir. Diğeri de yaratılmışların -hoşnut olsunlar ya da olmasınlar- Allah'ın kendileri üzerinde icra ettiği fiil ve tasarruflara itaat etmeleridir.

وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ/***İnsanların birçoğu:*** Secdeyi "Allah'a itaat etmek" manasına aldık. Bu durumda "كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ/***insanların birçoğu"*** ifadesi, öncesinde secde (itaat) ettiği ifade edilen varlıklara matuf olur, "وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ/***insanlardan niceleri de azabı hak etmiştir"*** sözü de yeni bir cümle olur. Bununla Allah'a itaat etmeyen kimseler murad edilmektedir. Dolayısıyla "وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ/***insanların birçoğu"*** sözü üzerinde vakıf yapılır. Bu görüş doğru olandır. Çünkü secdeyi "Allah'ın hükmüne ve tasarrufuna boyun eğmek" manasına aldık. Bundan dolayı insanları; secde edenler ve secde etmeyenler şeklinde ayırmak doğru olmaz. Çünkü onların tümü bu manada secde etmektedir. Denilmiştir ki: "Allah'ın 'وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ/***insanların birçoğu'*** sözü, öncesine matuftur. Sonra bu söze 'وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ/***insanlardan niceleri de azabı hak etmiştir'*** sözü atfedilmiştir. Bu durumda tümü secde etmektedir." Bize göre bu görüş zayıftır. Çünkü Allah'ın "وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ/***insanlardan niceleri de azabı hak etmiştir"*** sözünün zahiri, kişiye secdeyi terk ettiği takdirde azabı/cezayı gerekli kılmaktadır. Zemahşerî de âyeti bu mana üzere te'vil etmiştir. Buna göre "وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ/***insanların birçoğu'*** ifadesi, gizli bir fiilin failidir ve bunun takdiri, "سجود طاعة يسجد/İnsanların birçoğu itaat anlamında secde eder" şeklindedir. Yahut mübteda olarak merfûdur ve haberi mahzuftur. Bunun takdiri de "مثابٌ/sevap kazanmıştır" şeklinde olur. Bu da aşırı zorlama bir yorumdur.

هٰذَانِ خَصْمَانِ/***Şu ikisi, iki hasım taraftır:*** İsm-i işaret (هٰذَانِ), genel olarak mü'min ve kâfirlere yöneliktir ve kendisinden önce insanların din hususundaki ihtilafı gibi zikredilen konular buna delalet etmektedir. Bu, İbn Abbâs'ın görüşüdür.[298] Ayrıca bu âyetin, Bedir günü Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa ve Velîd b. Utbe ile mübâreze yaptıkları esnada Ali b. Ebî Tâlib, Hamza b. Abdilmuttalib ve Ubeyde b. el-Hâris hakkında indiği de söylenmiştir.[299] Bu hâliyle bu âyet ve bundan sonraki altı âyet Medîne'de nazil olmuştur. Husumet bir, iki ve belirli bir gurup üzerinde meydana gelir. Burada ise bir grup kastedilmektedir. "هٰذَانِ/***Hâzâni"*** ile yapılan işaret ise iki gruba yöneliktir.

298 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 589.
299 Buhârî, *Sahîh*, 3747 no'lu hadis.

اِخْتَصَمُوا فٖي رَبِّهِمْ/***Onlar, Rableri hakkında çekişip durdular:*** Yani Rablerinin dini ve sıfatları hakkında (tartışıp durdular).

اِخْتَصَمُوا/***İhtesamû:*** Bu lafızda bulunan zamir iki gurubun cemaatine yönelik olduğu için çoğul gelmiştir.

فَالَّذٖينَ كَفَرُوا/***İnkâr eden kimseler:*** Âyet iki grup hakkında; kâfirler için cehenneme ve bu âyetlerden sonra gelen âyette mü'minler için de anılan cennete hükmetmiştir.

قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ/***İnkâr edenlere ateşten giysiler biçilip giydirilir:*** Yani vücutlarına göre (ateşten giysiler) biçilip giydirilir. Burada sözü edilen "elbise biçilmesi" mecazdır.

الْحَمٖيمُ/***el-Hamîm:*** "Sıcak su" demektir.

يُصْهَرُ بِهٖ مَا فٖي بُطُونِهِمْ/***Kaynar su ile iç organları eritilir:*** Başlarına kaynar su döküldüğü zaman sıcaklığı karınlarına ulaşır ve karınlarındaki iç organları eritir.

يُصْهَرُ/***Eritilir:*** Bu fiilin "يَنْضَجُ/pişer" manasına geldiği de söylenmiştir.

مَقَامِعُ/***Makâmiu:*** "مقْمَعَة/Mekmatün" kelimesinin çoğuludur ve "kırbaçlar" demektir. "Kamçı" manasına geldiği de söylenmiştir.

مِنْ حَدٖيدٍ/***Demirden:*** Onlar demir kırbaçlarla dövüleceklerdir.

مِنْ غَمٍّ/***Üzüntüden:*** Bu kelime kendisinden önceki mecrûr kelimeden bedeldir.

وَذُوقُوا/***Ve zûkû:*** Bu cümlenin takdiri de; "Onlara 'Tadın' denilir" şeklindedir.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمٖيدِ ﴿٢٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا

وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

**23. Buna mukabil Allah, iman edip (Allah katında geçerli olan) iyi ve yararlı işler yapanları altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar orada altın bilezikler ve inciler takacaklar, giysileri de ipekten olacaktır. 24. Ve onlar, sözün en güzeline yöneltilmişler, her türlü övgüye layık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir. 25. Gerçek şu ki, inkâr edenler ve Allah'ın yolu ile yerli-yabancı bütün insanlar için ortak (kıble ve mabed) kıldığımız Mescid-i Harâm'dan (insanları) alıkoymaya çalışanlar (bilmeliler ki) kim orada (böyle) zulmederek haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız.**

مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ/***Altın bilezikler:*** "مِنْ/***Min,***" cinsi açıklamak veya parçalara ayırmak içindir.

اَسَاوِرَ/***Esâvira:*** Bunu Kehf sûresinde tefsir etmiştik.

وَلُؤْلُؤًا/***Ve lu'luâ:*** Bu kelime gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansubdur.[300] Yani "inci alacaklar" demektir. Yahut mef'ûl olduğundan dolayı "مِنْ اَسَاوِرَ/***min esâvira***" lafzına matuftur ve mecrûr olarak da "اَسَاوِرَ/***esâvira***" veya "ذَهَبٍ/***zehebin***" kelimelerine matuftur.

الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ/***Sözün en güzeli:*** Sözün en güzelinin Kelime-i Tevhîd (Lâ ilâhe illallah) olduğu söylense de bu lafız, bundan daha geneldir.

صِرَاطِ الْحَمِيدِ/***Sırâtı'l-hamîd:*** "Allah'ın yolu" demektir. "الْحَمِيدِ/***el-Hamîd***" de Allah'ın ismi/sıfatıdır. "الصِّراط الْحَميد/Övgüye layık olan yol" anlamına gelmesi de muhtemeldir. Yani "مسجد الجامع/toplayan mescid" sözünde olduğu gibi sıfatı mevsufa muzâf kılmıştır.

---

300 "وَلُؤْلُؤًا" Nâfi', Ebû Ca'fer, Âsım ve Yakub ikinci hemzeyi mansûb, diğerleri ise mecrûr okumuşlardır. Şu'be, Sûsî ve Ebû Ca'fer İlk hemzeyi vaslen ve vakfen sakin "vav"a çevirmişlerdir. Hamza da vakıf durumunda sakin "vav"a çevirmiştir. Bk. Abdülfettâh el-Kâdî, *el- Büdûrü'z-Zehira*, s. 237.

**إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا/Gerçek şu ki, inkâr edenler:** Bu ibarenin haberi mahzuftur. Bunun delili, "**نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ/ona acı azaptan tattırırız"** âyetidir. Haberinin "vav" ziyadesiyle birlikte "**يَصُدُّونَ/yesuddûne"** olduğu da söylenmiştir. Ancak bu, zayıf bir görüştür. Çünkü Allah "**يَصُدُّونَ/yesuddûne"** ibaresini, fiilin sürekliliğine delalet etmesi için muzâri olarak ifade etmiştir.

**سَوَّاءً/Sevâen:** Mübteda olarak merfûdur. Yahut haberi mukadderdir. Cümle, âyette geçen "**جَعَلْنَا/cealnâ"** fiilinin ikinci mef'ûlü konumundadır. Ayrıca ikinci mef'ûl olarak mansub okunmuştur[301] ve "**الْعَاكِفُ/el-âkifü"** onun failidir. "**الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ/el-Âkifü fîhi ve'l-bâd"** ifadesindeki "**الْعَاكِفُ/el-âkifü,"** "bir yerleşim biriminde ikamet eden," "**الْبَادِ/el-bâd"** da "oraya dışardan gelen" demektir. Bu durumda mana şöyle olur: "Muhakkak insanlar Mescid-i Harâm'da eşittir. Hiç biri diğerinden üstün/özel değildir ve bunda icma vardır." Bu hususta Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Mekke'nin geri kalanı da Mescid-i Harâm gibidir ve oraya gelenlerin dilediği yere yerleşmesi caizdir. Orası kimsenin mülkü değildir." Ona göre Mescid-i Harâm bütün Mekke'dir. İmam Mâlik ve diğerleri de şöyle demişlerdir: "Mekke'deki evler mescid değildir. Bilakis kişisel mülktür."

**بِالْحَادٍ بِظُلْمٍ/Bi-ilhâdin bi-zulmin:** Bu ifadedeki "**الإلْحَاد/el-ilhâd"** kelimesi "doğrudan ayrılmak" demektir. Buradaki **"zulüm"** Allah'ı inkârdan küçük günahlara kadar bütün ma'siyetleri içine alır. Çünkü Mekke'de günah işlemek diğer yerlere göre (cezası) daha şiddetlidir. İlhâdın haramı helâl kılmak olduğu, mahzuf "**يُرِدْ/yürid"** fiilinin mef'ûlü olduğu ve takdirinin "من يرد أحدا" yahut "من يرد شيئا" olduğu da söylenmiştir. "**بِالْحَادٍ/Bi-ilhâdin"** ve "**بِظُلْم/bi-zulmin"** kelimeleri eş anlamlıdır. Ayrıca mef'ûlün, **"bi"** harfi cerri ziyadesiyle "**بِالْحَادٍ/bi-ilhâdin"** sözü olduğu da söylenmiştir.

---

301 "سَوَّاءً الْعَاكِفُ فِيهِ" Hafs "سَوَّاءً" lafzını mansub olarak, geri kalanı ise merfu olarak okumuştur. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366.

وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ بٖي شَيْئاً وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْقَٓائِمٖينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتٖينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمٖيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖٓي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَقٖيرَ ﴿٢٨﴾

***26. (Hatırla) hani bir zamanlar İbrahim için Beytullah'ın (Kâbe'nin) yerini hazırlamış ve (ona) "Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, namaz kılanlar ve rükû ile secde edenler için evimi temiz tut" demiştik. 27. "Dahası insanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun düşmüş binekler üzerinde sana (Kâbe'ye) gelsinler. 28. (Gelsinler ki) böylece kendilerine (haccın sağlayacağı) maddî-manevî yararları görsünler ve belli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanları keserken Allah'ın ismini ansınlar. Artık ondan hem kendiniz yiyin hem de muhtaç olan fakirlere yedirin."***

**وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهٖيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ/(Hatırla) hani bir zamanlar İbrahim için Beytullah'ın yerini hazırlamıştık:** "اِذْ/*İz*" kelimesinin amili gizlidir. Takdiri "أذكُرْ/Hatırla!" fiilidir. "بَوَّأْنَا/***Bevve'nâ***" fiilinin aslı, "döndü" manasında "باء/bâe"dir. Sonra geçişli olması için muzâf yapılmış ve âyette "تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنٖينَ/***Mü'minleri savaş meydanına yerleştirdin***"[302] âyetinde olduğu gibi "yere indirdik/hazırladık" manasında kullanılmıştır. Yoksa fiil "lam" ile müteaddî/geçişli olacak olursa "لِاِبْرٰهٖيمَ/***li-ibrâhime***" ifadesi ile bu mana burada müşkil olur. Fiil kendi başına müteaddî/geçişlidir. Hatta "lam"ın burada zait (fazlalık) olduğu bile söylenmiştir. "Hazırladık" veya "kıldık" manasına geldiği de söylenmiştir. ***"Beyt"*** burada "Kâbe" demektir. Rivayet edildiğine göre, Âdem *aleyhisselâm* onda ibadet etmiştir. Sonra tufanda yok olmuştur. Allah, İbrahim *aleyhisselâm*'a onun yerini göstermiş ve onu inşa etmesini ona emretmiştir.

302 Âl-i İmrân 3/121.

**أَنْ لَا تُشْرِكْ/Eş/ortak tutma:** "أَنْ/**En**" açıklama içindir ve muhatap İbrahim *aleyhisselâm*'dır. "Beyt'in (Kâbe) hazırlanması," şirkin yasaklanması ve Kâbe'nin temizlenmesi ile tefsir edilmiştir. Çünkü Kâbe'nin hazırlanması ancak hazırlamanın gereği olan ibadet kastıyla yapılır.

**وَطَهِّرْ بَيْتِيَ/Evimi temizle:** Bu temizlik, Allah'ı inkâr etmek ve günahlar dâhil maddî-manevî bütün pisliklerin temizlenmesi konusunda genel bir temizliktir.

**وَالْقَائِمِينَ/Ve'l-kâimîne:** Namaz kılanlar kastedilir.

**وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ/Dahası insanlar arasında haccı ilan et:** Hitap, İbrahim *aleyhisselâm*'a yöneliktir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik olduğu söylense de doğru olan onun İbrahim *aleyhisselâm*'a yönelik olduğudur. Rivayet edildiğine göre, İbrahim *aleyhisselâm*'a insanlar arasında haccı ilan etmesi emredildiği zaman, o Ebû Kubeys dağına çıkmış ve insanlara şöyle seslenmiştir: "Ey insanlar! Gerçek şu ki Allah, size bu evi (Kâbe) haccetmeyi emretti. Öyleyse haccediniz." Onu babalarının sulbünde oldukları hâlde kıyamete kadar haccedecek olan herkes işitmiştir. O vakitte canlı cansız her varlık "Lebbeyk Allahümme lebbeyk" diyerek cevap vermişlerdir. Bunun üzerine telbiye başlamıştır.

**يَأْتُوكَ رِجَالاً/Yaya olarak sana gelsinler:** "رِجَالاً/**Ricâlen**" ismi, "راجل/râcilün" kelimesinin çoğuludur ve "ayakları üzerinde yürüyen" demektir.

**وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ/Yorgun düşmüş binekler üzerinde:** "الضَّامِر/ed-Dâmir" lafzı ile at, deve ve benzeri binekler kastedilmektedir. "Dumûr" diye vasıflandırılmasının sebebi, cılızlaştıktan sonra eve dönmeleridir. "وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ/**Ve alâ külli dâmirin**" ifadesi, hâle matuf bir hâldir. Sanki ibare, "Sana yürüyerek ve bineklere binmiş olarak gelsinler" demektedir. Bazıları âyette "رِجَالاً/**ricâlen**" kelimesinin takdimini (öne alınmasını) hacca yürüyerek gitmenin ulaşım vasıtalarıyla gitmekten daha üstün olduğuna delil saymışlardır. Bazıları da bu âyette deniz yolunun zikredilmeyişini deniz yolculuğuna mecbur olan kimselerden hac farizasının düştüğüne delil saymışlardır.

**يَأْتِينَ/Gelen:** Bu kelime, "**ضَامِرٍ/yorgun düşmüş binekler**" lafzının sıfatıdır. Çünkü çoğul manasındadır.

**مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ/Min külli feccin amîk:** "Her uzak yoldan (gelen)" demektir.

**مَنَافِعَ لَهُمْ/Onlara (haccın sağlayacağı) maddî-manevî yararlar:** Yani hac esnasında yaptıkları ticaretin sağladığı faydalar. Haccın sağladığı yararların hacla ilgili ibadetler ve onların sevabı olduğu da söylenmiştir. (Bizce) bu lafız bunlardan daha genel manalar ifade etmektedir.

**وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ/Ve Allah'ın ismini ansınlar:** Yani hayvanları kesip boğazlarken hedy ve normal kurbanlıklarda besmele çeksinler. Allah'ın ismini anmaktan kastın, mutlak zikir olduğu da söylenmiştir. Bu manada zikir Allah'ın adını dil ile söylemektir. Allah ancak isimlerinin telaffuz edilmesiyle zikredilir.

**فِي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ/Belli günlerde:** Bu, İmam Mâlik'e göre kurban günleri ve özellikle kurbanın ikinci ve üçüncü günüdür. Çünkü ona göre bunlar kurban günleridir ve "**فِي اَيَّامٍ/fî eyyâmin**" sözü gereği kurbanların bu günlerin gecelerinde kesilmesi caiz değildir. Bir görüşe göre **"Belli günler"**den kasıt, Zilhicce'nin on günü, kurban günü ve sonraki üç gündür. Başka bir görüşe göre, özellikle Zilhicce'nin on günüdür. "**ايام مَعْدُودات/Sayılı günler**"[303] ifadesine gelince; bunlar kurban gününden sonraki üç gündür. Kurban günü belli günlerden biridir, sayılı günlerden değil. Kurban gününden sonraki iki gün hem belli hem de sayılı günlerdendir. Kurbanın dördüncü günü ise sayılı günlerdendir, belli günlerden değil.

**فَكُلُوا مِنْهَا/Ondan yiyin:** Bu, mendub yahut mübahtır. Kurbanların azını yemek, çoğunu tasadduk etmek (dağıtmak) müstehabdır.

**الْبَائِسَ/el-Bâis:** Bu kelime "kendisine sıkıntı/darlık/muhtaçlık isabet etmiş kimse" anlamına gelir. Bir görüşe göre "dilenen" demektir. Başka bir görüşe göre de "üzerinde açlık izi bulunan kimse" demektir.

---

303 Bakara 2/184, 203; Âli İmrân 3/24.

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

***29. "(Haccı tamamladıktan) sonra (tıraş olup tırnak kesip yıkanarak) kirlerini gidersinler; adaklarını/hacla ilgili diğer ibadetleri ifa etsinler ve o Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler (vacip olan "İfâda tavafı" yapsınlar). 30. Durum budur. Her kim Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. (Haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O hâlde, putlara kulluk etmek gibi pislikten ve yalan sözden/şahitlikten sakının. 31. Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğine inanan kimseler) olun. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanıp da kuşların kaptığı yahut rüzgârın kendisini uzak bir yere sürüklediği (bir nesne) gibidir.***

**ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ*/Sonra kirlerini gidersinler:*** "التَّفَثُ/et-Tefesü" sözlükte "kir" demektir. Bu durumda âyet "Kirlerini; tırnaklarını keserek, tıraş olarak, koltuk altı ve hayalarını temizleyerek gidersinler" veya "ihramdan çıktıktan sonra temizlensinler" manasına gelir. "التَّفَثُ/et-Tefesü" lafzının "haccın eylemleri" anlamına geldiği de söylenmiştir.

**لْيَقْضُوا*/el-Yakdû:*** "Lam" harfinin kesresi ve sükûnu ile okunmuştur[304] ve bu, emir lâmıdır. "وَلْيُوفُوا/***ve'l-Yûfû"*** ve "وَلْيَطَّوَّفُوا/***ve'l-yettavvefû"*** fiilleri de aynı şekilde okunur.

304 Hac sûresi 15. âyette geçen "ثُمَّ لِيَقْطَعْ" ve bu âyette geçen "ثُمَّ لِيَقْضُوا" ibarelerini İbn Âmir, Ebû Amr, Verş ve Ruveys "lam"harfinin kesriyle okumuşlardır. Kunbul da "لِيَقْضُوا" da onlara uymuş, İbn Mihrân, her ikisinin de "lam"ın kesriyle okunmasında Ravh'dan ayrılarak tek kalmış, aynı şekilde Habbâzî'de her iki lafzın da "lam"ın

وَلْيَطَّوَّفُوا/***(Kâbe'yi) Tavaf etsinler:*** Bütün müfessirlere göre, buradaki tavaftan kasıt, vacip/farz olan "ifâda" tavafıdır.

بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ/***Bi'l-beyti'l-atîk:*** Atîk'den kasıt "kadîm/eski" demektir. Çünkü Kâbe, insanlar için inşa edilmiş ilk mabettir. Onun "فرس عتيق/ değerli bir at" ifadesinde olduğu gibi "değerli/şerefli" anlamına geldiği de söylenmiştir. "Zorbaları ıslah etmek (zorbalıklarına mani olmak)" anlamına geldiği de söylenmiştir. Başka bir görüşe göre "الْعَتِيق/el-atîk," "hiç kimsenin asla sahip olamadığı şey" demektir.

ذٰلِكَ/***Zâlike:*** Burada, 32. ve 60. âyetlerde "الأمرُ ذلك/el-emru zâlike" takdiri üzere merfûdur. Bu, yazarın kitabına bir mukaddime yazması gibidir. Sonra yazar şöyle der: "Durum budur/bu böyledir." Bazıları "ذٰلِكَ/ ***zâlike"*** lafzı üzerinde vakfa/durmaya cevaz vermişlerdir. "ذٰلِكَ/***Zâlike"*** bu sûrede üç yerde geçmektedir. Bunlar "ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللهِ/***zâlike ve men yüazzim hurumâtillahi,"*** "ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ/***zâlike ve men yüazzim şeâirallahi"*** ve "ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ/***zâlike ve men âkabe"***[305] âyetleridir. Çünkü bunlar müstakil birer cümledir veya gizli birer mübtedanın haberidir. Şeyhimiz Ebû Cafer b. Zübeyr'e göre bunları mabadine (sonraki cümleye) bağlamak daha iyidir. Çünkü bunların mabadi yabancı/alakasız sözler değildir. "ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ/***Zâlike ve men âkabe,"***[306] "ذالِكُمْ فَذُوقُوهُ/ ***zâliküm fezûkûhü"***[307] ve "وَهذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ/***ve hâze ve inne li't-tâğîne"***[308] âyetleri de bu âyetler gibidir.

حُرُمَاتِ اللهِ/***Hurumâtillahi:*** Bu lafız, "حرمة/hurmetün" kelimesinin çoğuludur ve şeriata göre "ihlâli helâl olmayan şeyler" demektir. Bu lafzın burada genel manada "haramlar" anlamına gelmesi muhtemel olduğu

---

kesriyle okunmasında arkadaşlarından, Hâşimî'den, İbn Cemmâz'dan ve Ebû Ca'fer'den ayrılarak münferit kalmıştır. Her ikisi de (İbn Mihrân ve Habbâzî) bu iki lafız konusunda diğerlerine muhalefet etmişlerdir. Geri kalan imamlar ve ravileri her iki lafzı da "lam"ın sükûnu ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 325.

305 Hac 22/30, 32, 60.

306 Hac 22/60.

307 Enfâl 8/14.

308 Sâd 38/55.

gibi özel manada “hacla ilgili yasaklar” anlamına gelmesi de muhtemeldir. Çünkü âyet hac konusunu ele almaktadır.

**فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ/*Bu, (Rabbi katında) kendisi için daha hayırlıdır:*** Yani haramlara dikkat etmek daha hayırlıdır.

**اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ/*(Haram olduğu) size okunanların dışında:*** Yani ölü/leş yemek gibi bu yerin haricinde haram kıldığı şeyler müstesna olmak üzere.

**الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ/*Putlara kulluk etmek gibi pislikten:*** “**مِنْ/*Min***” beyan/açıklama içindir. Sanki Allah, “putlar pisliktir” buyurmaktadır. Bu ibare ile putlara kulluğun veya onlara yaklaşmak amacıyla hayvan kesmenin yasak olduğu kastedilmektedir. Zira müşrik Araplar böyle yapıyorlardı.

**قَوْلَ الزُّورِ/*Kavle’z-zûri:*** “Yalan söz” demektir. “Yalancı şahitlik” anlamına geldiği de söylenmiştir.

**فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ/*Sanki o, gökten düşüp parçalanmıştır:*** Bu âyet Allah’a ortak koşan bir kimseyi, kendini şiddetli bir şekilde helak eden kimseye benzetmektedir.

**سَحِيقٍ/*Sahîk:*** “Uzak” demektir.

ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ اَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَا اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾

***32. Durum böyledir. Her kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, şüphesiz bu saygı, kalplerin takvasındandır.***
***33. Onlarda (kurbanlık hayvanlarda veya hac fiillerinde) sizin için belli bir süreye kadar birtakım yararlar vardır.***

***Sonra bunların varacakları (biteceği) yer, Beyt-i Atîk'e (Kâbe'ye) kadardır. 34. Biz, (inanan) her ümmete -(kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. O hâlde, ilâhınız, bir tek ilâhtır. Öyle ise O'na teslim olun. (Ey Muhammed!) O samimi ve mütevazı insanları müjdele! 35. Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman korkudan dolayı kalpleri ürperir; başlarına gelen (belalara) sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar.***

**شَعَائِرَ اللهِ/*Şeâirallah:*** "**شَعَائِرَ/*Şeâir*"** kelimesinden kastın "hacdaki kurbanlıklar" olduğu, bunlara saygı göstermekten kastın da "kurbanlıkların büyüklük ve pahalılıkları" olduğu söylenmiştir. Diğer bir görüşe göre, bunlar Arafat, Mina ve Müzdelife gibi mekânlardır. Bunlara tazim ise bunları yüceltmek, bunlara saygı göstermek ve bu mekânlara gitmektir. Başka bir görüşe göre ise "**شَعَائِرَ/*şeâir*"** sözünden kasıt, dinin mutlak emirleridir. Bunlara tazimden kasıt da bunları ifa etmek ve yüceltmektir.

**فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ/*Şüphesiz bu saygı, kalplerin takvasındandır:*** "**هَا/ *Hâ*"** zamiri sözün içerdiği fiile yani "**يُعَظِّمْ/*yuazzim*"** fiilinin masdarına döner. Zemahşerî'ye göre cümlenin takdiri şöyledir: "Çünkü şeâire yani (Allah'ın hükümlerine) saygı göstermek takva sahiplerinin davranışlarındandır. Bundan dolayı muzaflar hazfedilmiştir."

**لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ/*Onlarda sizin için birtakım yararlar vardır:*** Kim "Allah'ın şeâirinden kasıt kurbanlıklardır, onlardaki yararlar da sütlerini içmek ve mecbur kalanları onlara bindirmektir" derse, ***"belli bir süreye kadar"***dan (***"ecel-i müsemmâ"***dan) kasıt, onları kesmektir. Kim "Allah'ın şeâirinden kasıt hac mekânlarıdır, onlardaki yararlar da oradaki ticaret veya mükâfattır" derse, ***"belli bir süreye kadar"***dan kasıt, vacip olan ifâda tavafı için Mekke'ye dönmektir.

**ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ/*Sonra bunların varacakları yer, Beyt-i Atîk'e (Kâbe'ye) kadardır:*** Kim "Allah'ın şeâirinden kasıt kurbanlıklardır" derse ***"onların varacakları yer"*** kesilecekleri yer olan Mina ve Mekke'dir.

Allah Teâlâ, Beyt-i Atîk'i özellikle zikretti. Çünkü o, kutsal mekânların en üstünüdür. Beyt-i Atîk'i zikretmesi rehberlik anlamına gelir. Sonra bu sözde zaman bakımından bir düzen yoktur. Çünkü "مَحِلُّهَا/***onların varacakları yer,***" kesimlerinden öncedir. Bu ancak cümlelerin tertibi içindir. Kim "Allah'ın şeâirinden kasıt hac mekânlarıdır" derse "مَحِلُّهَا/***onların varacakları yer,***" ihramdan çıkarak yasakları sona erdirmektir. Yani bütün bunların sonunda vacip olan ifâda tavafı yapmaktır. Çünkü hac yasaklarının kalkması ifâda tavafı yaptıktan sonra ihramdan çıkmaya bağlıdır. Ve kim de "Allah'ın şeâirinden kasıt, mutlak surette Allah'ın emirleridir" derse bu "مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ/***mehılluhâ ile'l-beyti***" ifadesi ile uyuşmaz (aynı doğrultuda olmaz).

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً/***Biz, (inanan) her ümmete kurban kesmeyi gerekli kıldık:*** "مَنْسَكاً/***Menseken,***" ismi mekândır ve "ibadet yeri/ibadethane" demektir. Bu lafzın "ibadet" manasında masdar ismi olması muhtemeldir ve bununla "لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ/***liyezkuru's-mallahi***" sözünün delâletiyle "kurban ibadeti" murad edilmektedir.

لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ/***(kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye:*** Yani "Putlara yaklaşmak amacıyla boğazlama bakımından kâfirlerin yaptıklarının aksine, kurban kesmeye uygun hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar (besmele çeksinler) diye."

فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ/***O hâlde, ilâhınız, bir tek ilâhtır:*** Bu ibarenin mâkabline bağlantısı bakımından iki vecih vardır:

**Birincisi:** Allah Teâlâ bundan önce ümmetleri zikredince burada onlara "فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ/***fe-ilâhüküm ilâhün vâhidün***" diyerek hitap etmiştir. Yani "Size ve sizden öncekilere kurbanı gerekli (vacip veya sünnet) kılan O'dur."

**İkincisi:** Bu ifade ile kurbanlıklara işaret edilmektedir. Yani "İlâhınız bir tek ilahtır. Öyleyse O'ndan başkasına tekarrüb için kurban kesmeyin."

**الْمُخْبِتِينَ/el-Muhbitîn:** "Boyun eğenler ve mütevazı olanlar" demektir. Bu âyetin Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali *radıyallahu anhum* hakkında indiği söylenmiştir.[309] Hac sûresi 37. âyette geçen "**وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ/ve beşşiri'l-muhsinîn"** sözü de bunun gibidir. Lafızlar her iki âyette de bu manalardan daha genel manalar ihtiva etmektedir.

***وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ/Korkudan dolayı kalpleri ürperir:*** "***وَجِلَتْ/Ve cilet"*** ifadesi "korktu" anlamına gelir.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

***36. Biz, (deve ve sığır cinsi gibi) büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) alâmetlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için (dünya ve ahirette) hayır/fayda vardır. Şu hâlde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anın (ve kurban edin). Yan üstü yere düşüp canları çıktığında ise artık onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları Biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik. 37. Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız diye O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. (Ey Muhammed!) Güzel davrananları müjdele!***

**وَالْبُدْنَ/Ve'l-büdne:** Bu kelime "بدنة/bedene" kelimesinin çoğuludur ve devenin en tüylü olanı için kullanılan bir isimdir. Sığırların bu

---

309 Bu hadisin isnadını bulamadım. Bunu İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*'de zikretmiştir. Bk. IV, 150.

kapsama girip girmeyeceği konusunda ihtilaf vardır. Mansubluğu gizli bir fiil sebebiyledir.

**مِنْ شَعَائِرِ اللهِ/*Min şeâirillahi:*** "شَعائِرُ/Alâmetler" kelimesinin tekili "شَعيرَةٌ/şeîratün" kelimesidir. "مِنْ/***Min***" harfi cerri ise ba'zıyye/bütünün bir kısmını ifade etmek içindir. Allah'ın şeâirinin zikredilen (kurban ibadeti) olduğunu veya dinî emir ve yasakların tamamı olduğunu söyleyenler bu âyetin delâletine dayanmışlardır.

**لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ/*Onlarda sizin için hayır/fayda vardır:*** Bir görüşe göre buradaki ***"hayır"***dan kasıt, daha önce (önceki âyetlerde) zikredilen faydalardır. Diğer bir görüşe göre ***"hayır,"*** sevaptır. Doğru olan dünya ve ahiretteki hayırlar/menfaatler konusunda genel olmasıdır.

**صَوَآفَّ/*Savâf:*** Manası "ayakları üzerine dikilmiş oldukları hâlde" demektir. Zira kurbanlıklar ayakta dizilirler. Mecrûr "ها/hâ" zamirinden dolayı hal olarak mansubdur. "صَوَآفَّ/***Savâf***" kelimesinin vezni "فواعِلُ/fevâil," tekili de "صافَّةٌ/sâffetün" kelimesidir.

**وَجَبَتْ جُنُوبُهَا/*Vecebet cunûbühâ:*** Yani canları çıkınca yere düşerler. Duvar ve benzerleri yıkıldığı zaman "وجب الحائط وغيره" denilir. İşte bunun gibi.

**الْقَانِعَ/*el-Kânia:*** "Dilenci" demektir. Bu senin, "nun" harfine fetha harekesi vererek "قنَعَ الرّجُلُ اذا سأل/Dilendiği zaman adam kanaat etti" demen gibidir. Bu kelimenin "dilenmekten utanan fakir" anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da senin, "nun" harfine kesra harekesi vererek "قنِعَ الرّجُلُ اذا رضِيَ بالقليل/Aza razı olduğunda adam yetindi" demen gibidir.

**وَالْمُعْتَرَّ/*Ve'l-mu'ter:*** "Dilenmeye karşı çıkan" demektir. Kelime "مفتعل/müfteil" veznindedir. Mesela; bir topluluğa direnildiğinde "اعْتَرَرْتُ بالقَوْمِ" denilir. Âyetin manası şöyledir: "Dileneni de lisan-ı hâl ile itiraz edenlerden dilenmeyeni de doyurun. Bütünüyle istemekten utanan ile almaya/ikrama itiraz edenleri doyurun."

**كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ/Kezâlike sehharnâhâ leküm:** Yani "Bütün bunları size emrettiğimiz gibi bu hayvanları da sizin istifadenize sunduk." Zemahşerî'ye göre bu cümlenin takdiri "İstifadenize sunulan diğer nesneler gibi -ki siz bunları biliyorsunuz- bu hayvanları da sizin istifadenize sunduk" şeklindedir.

**لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا/Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır:** Bunun manası şöyledir: "Allah'ın rızasına asla etlerle ve kanlarla ulaşamazsınız. O'na ancak takva ile yani Allah'a karşı samimiyetinizle ulaşırsınız. Hayvanlardan gerek kestiklerinizde ve gerekse kurban ettiklerinizde Allah'ın rızası murad edilmiştir." "يَنَالَ/*Yenâl*" lafzının bu manasıyla mübalağa ve tekit ifade edildi. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Kurbanların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmayacak. O'na ancak sizin takvanız ulaşacak. Muhakkak Allah'ın sizden istediği budur. O buna karşılık sevap verecektir." Denilmiştir ki: "Cahiliye halkı evlerine kan sürerlerdi. Müslümanlar da böyle yapmak isteyince onlara engel olundu ve bu âyet nazil oldu."[310]

**كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ/Kezâlike sehhâraha leküm:** Bu ibare, manayı kuvvetlendirmek için tekrar edilmiştir.

**لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ/Allah'ı büyük tanıyasınız diye:** Bir görüşe göre, kurban kesenin sözü "Bismillâhi Allahü Ekber"dir. Ancak lafız bundan daha kapsamlı bir mana ifade etmektedir.

اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾
اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيراً وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

310 Bunu, İbn Münzir ve İbn Merdûye, İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Rivayet *ed-Dürru'l-Mensûr,* VI, 55'de de geçmektedir.

***38. Muhakkak Allah, iman edenleri korur. Ve yine muhakkak ki Allah, bütün hain ve nankörleri sevgisinden mahrum eder. 39. Kendileriyle savaşılanlara (mü'minlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaşa) izin verildi. Şüphesiz Allah, onlara yardıma elbette kâdirdir. 40. Onlar, başka değil, sadece "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, (cihada izin verip) bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın isminin bol bol anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlüdür, azîzdir.***

**إِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذٖينَ اٰمَنُوا/*Muhakkak Allah, iman edenleri korur:*** Kâfirler Mekke'de mü'minlere eziyet ediyorlardı. Allah onlara kâfirlerin kötülük ve ezalarını engellemeyi vaat etti. "**يُدَافِعُ/*Yüdâfiu*"** fiilinin mef'ûlü daha etkili ve daha genel olsun diye hazfedilmiştir. Bu fiil "**يُدَافِعُ/*yüdâfiu*"** şeklinde "elif" ile okunduğu gibi "dal" harfinin sükûnu ve elifsiz olarak "**يَدْفَعُ/*yedfeu*"** şeklinde de okunmuştur.[311] Her ikisi de aynı manadadır.[312] Burada "عاقبت اللص" sözünde olduğu gibi fail fiil yerine konulmuştur. Bu hususta Zemahşerî şöyle demiştir: "'**يُدَافِعُ/*Yüdâfiu*'** fiilinin manası, "onları korumada mübalağa ediyor" şeklindedir. Çünkü bu fiil mübalağa için kullanılmıştır. Mübalağa fiili daha güçlü/etkilidir."

**إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ/*Muhakkak ki Allah, bütün hain ve nankörleri sevgisinden mahrum eder:*** "الخوان/el-havvânü" kelimesi "aşırı hain," "الكفور/el-kefûr" kelimesi de "aşırı nankör" demektir. Zemahşerî'ye göre

---

311 Nâfi', Hasen ve Ebû Ca'fer "يُدَافِعُ" ve "وَلَوْلَا دفاعُ" şeklinde; Ebû Amr ve İbn Kesîr "يَدْفَعُ" ve "وَلَوْلَا دفع" şeklinde; Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî ise "يُدَافِعُ" ve "وَلَوْلَا دفع" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 4, 152.

312 İbn Atiyye şöyle demiştir: Ebû Ali'ye göre bu kıraatte "دافع" fiili "عاقبت اللص" ve "طابقت النعل" ifadelerinde olduğu gibi "دفع" yerine konulmuştur. Mastarı "دفْع"dur. Ebu'l-Hasen ve Ahfeş şöyle demişlerdir: Ekser kanaat "أنّ الله يدفع" şeklindedir. "دافع الله عنك/Allah seni korusun" derler. Ancak "دفع" daha çok kullanılır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 152.

bu âyet ("إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ/*Muhakkak ki Allah, bütün hain ve nankörleri sevgisinden mahrum eder"),* mâkablinin ("إِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا/*Muhakkak Allah, iman edenleri korur")* aksine bir mana ifade etmektedir.[313]

**أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ/*Kendileriyle savaşılanlara (mü'minlere), (savaşa) izin verildi:*** Bu, (Allah yolunda) savaşa izin verilmesi konusunda inen ve kâfirlerle barışı nesheden ilk âyettir. Hicret esnasında inmiştir. "أُذِنَ/*Üzine"* fiili, failini belirlememek için meçhul olarak hemzenin dammesiyle okunduğu gibi; failini belirlemek için -ki o Allah'tır- hemzenin fethasıyla da okunmuştur.[314] Hemzenin fethalı okunması durumunda mana "Onlara savaşa izin verdi" şeklinde olur. Âyetteki "يُقَاتَلُونَ/*yükâtelûne"* fiili aynı anlama geldiğinden dolayı kendilerine savaş izni verilenler hazfedilmiştir. "يُقَاتَلُونَ/*Yükâtelûne"* lafzı "te" harfinin fethası ve kesrasıyla (meçhul ve malum olarak) okunmuştur.[315]

**بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا/*Bi-ennhüm zulimû:*** Bu ifade "zulme uğramış olmaları sebebiyle" demektir.

**اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ/*Onlar, yurtlarından çıkarılmış kimselerdir:*** Burada sözü edilenler sahâbîlerdir. Çünkü kâfirler onlara eziyet etmiş, zarar vermiş ve dahası onları Mekke'den çıkmaya zorlamışlardır. Bunun üzerine onlardan kimisi Habeşistan'a, kimisi de Medîne'ye hicret etmiştir. Âyette "ihraç," kâfirlere nispet edilmiştir. Çünkü söz, günahı onlara atfetmekte/bağlamakta ve onları zalimlikle vasıflandırmaktadır.

**إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ/*Sadece "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için:*** İbn Atiyye şöyle demiştir: Buradaki istisna ("إِلَّا/*illâ")* munkatı (kesik)

---

313 Yani Allah nasıl iman edenleri sevip korursa, hainlik ve nankörlük edenleri de -bunun tam tersine- sevgisinden mahrum eder.

314 "أُذِنَ لِلَّذِينَ" Âsım, Medîne imamları Nâfi' ve Ebû Ca'fer ile Basra imamları Ebû Amr ve Yakub bu fiildeki hemzeyi dammeli olarak okumuşlardır. Bu hususta İdris Halef'ten ayrılmıştır. Yani İdris de hemzeyi dammeli okumuştur. Geri kalanlar ise hemzeyi fethalı okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366.

315 "يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ" Bu fiili Nâfi', Ebû Ca'fer, İbn Âmir ve Hafs "te" harfinin fethasıyla meçhul olarak, geri kalanlar da "te" harfinin kesrasıyla malum olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366.

bir istisnadır ve Sîbeveyh'e göre ona bedel getirilmesi caiz değildir. Zemahşerî'ye göre "أَنْ يَقُولُوا/***en yekûlû***" ibaresi, mâkablindeki "حَقٍّ/***hakkun***" lafzından bedel olmak üzere cer mahallindedir.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ/ ***Eğer Allah bir kısım insanları (kötülüklerini) defedip önlemeseydi:*** Bu âyet, savaşa izin verilmesi konusunu takviye etmekte ve savaştaki faydayı (maslahat) açığa çıkarmaktadır. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmaktadır: "Savaş ve cihad olmasaydı kâfirler Müslümanlara galebe çalarlardı ve din elden giderdi." Mananın "Allah, zalimlerin zulmünü yöneticilerin adaletiyle gidermeseydi" şeklinde olduğu söylendiyse de önceki mana âyetin akışına (siyakına) daha uygundur. "دَفْعُ/***Def'u***" lafzı "دَافَعَ/dâfea" fiilinin masdarı olarak elifle "دِفَاعُ/***difâun***" şeklinde okunduğu gibi "دَفَعَ/defea" fiilinin masdarı olarak elifsiz "دَفْعٌ/***def'un***" şeklinde de okunmuştur.[316]

لَهُدِّمَتْ/***Le-hüddimet:*** Bu fiil, şeddesiz olarak da mübalağa için şeddeli olarak da okunmuştur.[317]

صَوَامِعُ/***Savâmiu:*** Bu kelime "mim" harfinin fethasıyla "Sâbiîlere ve Hristiyan rahiplere ait ibadet yeri" anlamında "صَوْمَعَةٌ/savmeatün" kelimesinin çoğuludur. İslâm'la birlikte "minare" anlamında kullanılmıştır.

وَبِيَعٌ/***Ve biyeun:*** "Be" harfinin kesrasıyla "بيعة/bîatün" kelimesinin çoğuludur ve "kiliseler" demektir.

وَصَلَوَاتٌ/***Ve salavâtün:*** Yahudi kiliseleri yani "havralar" demektir. Bu kelimenin "ibadet yeri" anlamında her din için müşterek bir kavram olduğu da söylenmiştir.

مَسَاجِدُ/***Mesâcid:*** "Müslümanların toplu ibadet mekânı" demektir. Âyetin manası şöyledir: Şayet Allah savıp defetmeseydi elbette kâfirler önceki Müslüman milletleri kendi zamanlarında istilâ ederlerdi. Müşrikler de bu milleti istilâ eder, ibadet mekânlarını yıkarlardı.

---

316 Az önce "يُدَافِعُ" fiilinin izahında kıraat farklılıklarına temas edildi.

317 "لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ" Bu lafzı Nâfi', Ebû Ca'fer ve İbn Kesîr şeddesiz "dal" harfiyle, geri kalanlar da şeddeli "dal" harfiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366.

***يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ*/İçlerinde Allah'ın isminin anıldığı:** "هَا/*Hâ*" zamiri ile geçen bütün ibadethaneler kastedilmektedir. Özellikle mescitlere delâlet ettiği de söylenmiştir.

***وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ*/Allah, kendisine yardım edenlere muhakkak surette yardım eder:** Yani "Allah, dinine ve dostlarına yardım eden kimseye muhakkak surette yardım eder." Bu söz, savaşa teşviki ihtiva eden bir vaattir.

اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ اِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾

***41. Onlar (o mü'minler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır. 42-44. (Resûlüm!) Eğer onlar (Kureyş) seni yalanlıyorlarsa, (şunu bil ki) onlardan önce Nûh'un kavmi, Âd, Semûd, İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da (peygamberlerini) yalanladılar. Musa da yalanlanmıştı. İşte ben o kâfirlere süre tanıdım sonra onları yakaladım. Benim onları inkârım/reddim (cezalandırmam) nasıl olmuş!***

***اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ*/Onlar ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek:** Bu kimseler, bir görüşe göre Muhammed ümmetidir. Başka bir görüşe göre sahâbîlerdir. Diğer bir görüşe göre ise dört halifedir. Çünkü onlar halife olarak yeryüzünde hüküm sürmüşler ve Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri yapmışlardır.

***وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ*/(Resûlüm!) Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa:** Âyette fail zamiri "و/vav" Kureyş'e gider. Hitap, Peygamberimiz için bir teselli, Kureyş için de tehdittir.

نكِيرِ/***Nekîr:*** Bu kelime "inkâr" manasında bir masdardır.

فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

***45. Nitekim nice memleket vardı ki, o memleket (halkı) zulmetmekte iken, biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, (çökmüş) çardakların/tavanların üzerine yıkılmıştır. Ve yine nice atıl (kullanılmaz hâle gelmiş) kuyular ve kireçle boyanmış saraylar vardır. 46. (Seni yalanlayanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? (Belli ki dolaşmadılar. Eğer dolaşsalardı) düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ancak gerçek şu ki, gözler kör olmaz fakat göğüsler içindeki kalpler kör olur. 47. (Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah asla (cezalandırma) vaadinden dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde (ahiret günlerinden) bir gün sizin sayıp durduklarınızdan bin yıl gibidir. 48. Nice ülkeler var ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonra onları yakaladım. Dönüş yalnız banadır.***

عَلٰى عُرُوشِهَا/***Alâ urûşihâ:*** "العرش/el-Arş" kelimesi "çardak/tavan" anlamına gelir. Şayet "على/***alâ***" cer harfi "خَاوِيَةٌ/***hâviyetün***" ile alakalı ise bu durumda mana "Tavanlar çökmüş sonra onların üzerine duvarlar yıkılmıştır" şeklinde olur. Şayet câr ve mecrûr hâl konumunda ise bu durumda da mana "Duvarlar, tavanlarıyla birlikte çökmüştür" olur.

وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ/***Ve bi'rin muattalatin:*** Yani "Nice kuyu vardır ki, sahiplerinin helâki sebebiyle onlardan su çıkarılmamaktadır." Bu kuyunun

Aden'de Semûd kavminin kalıntısı olan "Ashâb-ı Res'sin kuyusu olduğu rivayet edilmiştir.[318] Zâhir olan, Allah'ın onu, "كَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ/**keeyyin min karyetin"** ifadesinde olduğu gibi belirlemek istemediğidir. Bu söz ile çokluk murad edilmektedir.

وَقَصْرٍ مَشِيدٍ/***Ve kasrin meşîd:*** "Kireçle yapılmış ve boyanmış saray" demektir. "المشيد/el-Meşîd" kelimesinin "yükseltilmiş bina" anlamına geldiği de söylenmiştir.

قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ/***Düşünecek kalpleri:*** Bu ifade filozofların beyinde olduğunu söylemelerinin aksine aklın kalpte olduğunun delilidir.

فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ/***Ancak gerçek şu ki, gözler kör olmaz:*** Yani "Gözlerin görmemesi körlük sayılmaz, gerçek körlük ancak kalplerin körlüğüdür. Bu kavmin (Kureyş) gözleri görmüyor değildir. Fakat kalpleri görmemektedir." İlk mana, mübalağa kastıyla söylenmiştir. İkinci mana ise bu kavme özgüdür.

الَّتِي فِي الصُّدُورِ/***Göğüsler içindeki:*** Bu söz, "يقولون بأفواههم/***yekûlûne bi-efvâhihim"***[319] sözünde olduğu gibi mübalağadır.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ/***(Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar:*** Buradaki "و/vav" zamiri Kureyş kâfirlerine gitmektedir.

وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ/***Allah asla vaadinden dönmez:*** Bu söz, cezalandırmak ile korkutmayı ihtiva eden bir ihbardır. Allah buradaki vaîdi (korkutmayı), kasıt kendisiyle anlaşıldığından dolayı "vaad" olarak isimlendirmiştir.

وَاِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ/***Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin sayıp durduklarınızdan bin yıl gibidir:*** Âyetin manası, "Ahiret günlerinden bir günün miktarı, dünya yıllarından bin yıl kadardır" şeklindedir. Bundan dolayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Fakirler cennete zenginlerden yarım gün yani beş***

---

318 Bu rivayetin isnadını bulamadım.
319 Âli İmrân 3/167.

***yüz sene önce girecektir.***"[320] Âyetin, "Azap günlerinden bir gün -azabın uzunluğu sebebiyle- bin yıl gibi olacaktır" manasına geldiği de söylenmiştir. Çünkü üzüntü günleri gerçekte kısa olsa da uzundur. Her iki hâlde de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den derhal azabı getirmesini isteyen kimselere bir tehdit söz konusudur. Ancak "Ahiret günlerinden bir günün miktarı, dünya yıllarından bin yıl kadardır" şeklindeki birinci görüş daha çok tercihe layıktır. Çünkü ondaki bin yıl hakikattir. Âyette ifade edilen günün, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı altı gün olduğu da söylenmiştir.

**وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ/*Nice memleketi:*** Allah Teâlâ önce (45. âyet) mühlet vermeksizin helak ettiği memleketleri zikretti. Burada da mühlet verdikten sonra helak ettiği memleketleri hatırlatmaktadır.

**اَمْلَيْتُ/*Emleytü:*** "İmlâ," cezasını sonraya bırakarak "mühlet vermek" demektir. Bu cümle öncesindeki cümlelere "vav" harfi ile matuf olan cümlelere yine "vav" ile atfedilmiştir. Allah ilkinde "فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ/***fe-keyfe kâne nekîr***" sözünün bedeli olmasından dolayı "فَكَاَيِّنْ/***fe-keeyyin***" buyurmuştur.

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا۬ لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۚ ﴿٤٩﴾ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذ۪ينَ سَعَوْا ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿٥١﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ ف۪ٓي اُمْنِيَّتِه۪ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌۙ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَف۪ي شِقَاقٍ بَع۪يدٍۙ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِه۪ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٤﴾

320 Bu hadis sahihtir. Bk. Tirmîzî, no: 2353; İbn Mâce, no: 4122; Nesâî, *Tefsîr*, no: 368; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 296; İbn Hibban, *Sahîh*, II, ٤٥١.

***49. De ki: "Ey insanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50. İman edip sâlih ameller işleyen kimseler için mağfiret ve bol rızık vardır. 51. Âyetlerimiz hakkında (onlara dil uzatmak/karalamak için) birbirini geri bırakırcasına yarışanlara gelince; işte onlar, cehennemliklerdir. 52. (Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, (kavmine yakınlaşmak üzere) bir temennide/girişimde bulunduğunda, şeytan onun dileğine/girişimine müdahale etmesin. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi giderip iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 53. (Allah'ın, şeytanın müdahalesine müsaade etmesinin sebebi,) kalplerinde hastalık olanlar ile kalpleri (imana karşı) kapkatı olanlara, şeytanın kattığı şeyi/müdahalesini bir deneme (aracı) yapması içindir. Gerçek şu ki zalimler, düşmanlığın (ayrılık) zirvesinde bulunmaktadırlar. 54. Bir de kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'ân'ın) hakikaten Rabbin tarafından gelen bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, böylece kalpleri ona boyun eğsin. Şüphesiz Allah, iman edenleri elbette dosdoğru bir yola yöneltir.***

**سَعَوْا فِي اٰيَاتِنَا/*Seav fî âyetinâ:*** Bu ifade, "âyetlerimize dil uzatma konusunda yarışanlar" anlamındadır. Bir kimse bir şeyin ıslahı ya da ifsadı için kararlı olduğunda onun için "سعى في الأمر/işi ciddiye aldı" demen de böyledir.

**مُعَاجِزِينَ/*Muâcizîne:*** Bu lafız elif ile "birbirini mağlup etmeye çalışanlar" demektir. Çünkü Kureyş kâfirleri bunu yapmakla Kur'ân okuyanları aciz bırakmak istemişlerdir. Aynı zamanda bu fiil, müfâale babından gelmek suretiyle kendilerinin (Kureyş kâfirleri) acziyetine de delâlet etmektedir. Bu kelime "**مُعَجِّزِينَ/*muaccizîne*"** şeklinde elifsiz ve şeddeli olarak da okunmuştur.[321] Bu durumda mana, "Onlar, insanların Müslüman olmasına engel oluyorlar" şeklinde olur.

---

321 İbn Kesîr ve Ebû Amr buradaki ve Sebe sûresi 5 ve 38. âyetlerdeki "مُعَاجِزِينَ" lafzını elifsiz "cim" harfinin şeddesiyle, diğerleri de tümünü (üçünü) elifli ve şeddesiz olarak okumuşlardır.

**مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ/Min resûlin velâ nebiyyin:** Nebî, resûlden daha genel bir kavramdır. Her resûl nebîdir fakat her nebî resûl değildir. Âyette ***"resûl"*** kelimesi, "**اَرْسَلْنَا/*erselnâ*"** fiiline uygunluğu sebebiyle öne alınmıştır. ***"Nebî"*** kelimesi de geneli bir araya getirdiğinden dolayı sonraya bırakılmıştır. Çünkü şayet resûl ile yetinilseydi buna resûl olmayıp nebî olanlar dâhil olmazdı.

**اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ ف۪ٓي اُمْنِيَّتِه۪ۚ/*O, bir temennide/girişimde bulunduğunda, şeytan onun dileğine/girişimine müdahale eder:*** Bu âyetin iniş sebebi şudur:[322] Bir defasında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Harâm'da müşriklerin ve Müslümanların huzurunda Necm sûresini okudu. "اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰىۙ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى/***Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve diğer üçüncüleri olan Menât'ı?"*** âyetlerine ulaştığında "Bunlar yüce turnalardır ve bunların şefâati umulur" sözleriyle şeytan araya girdi. Bu sözleri müşrikler duydular ve buna sevindiler. Sonra da "Bu Muhammed bizim ilâhlarımızı bizim istediğimiz gibi anıyor" dediler. Şeytanın araya girmesinin keyfiyeti hakkında ihtilaf vardır. Bir görüşe göre bu şekilde konuşan (bunları söyleyen) şeytandır ve insanlar konuşanın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu zannetmişlerdir. Çünkü şeytan müşriklerin aklı karışsın diye sesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sesine benzetmiştir. Diğer görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözleri hataen ve sehven söylemiştir. Çünkü şeytan diyeceklerini ona unutturmuş, kalbine vesvese vermiş ve nihayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ağzından bilinçsizce bu sözler dökülmüştür. Bu ikinci görüş müfessirler ve bu kıssayı rivayet edenler nezdinde daha meşhurdur. Bize göre ilk görüş tercihe daha layıktır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tebliğ konusunda masumdur (hata etmez). Âyetin manası şöyledir: "Şüphesiz şeytanın müdahalesi gibi şeyler her nebî ve resûlün başına gelmiştir." Bu âyetteki "**تَمَنّٰٓى/*temennâ*"** ve "**اُمْنِيَّتِه۪ۚ/*ümniyyetihi*"** kelimelerinin manası hakkında ihtilaf edilmiştir. "**تَمَنّٰٓى/*Temennâ*"** fiilinin "تلا/okudu," "اُمْنِيَّتِه۪ۚ/ ümniyyetihi" kelimesinin de "tilâvet" manasına geldiği söylenmiştir.

322 Bu rivayet Kelbî'nin tefsirinde ve *Fethu'l-Bârî*'de (VII, 66) zayıf bir isnadla geçmektedir. Bu rivayet tahkik ehline göre rivayet ve dirayet bakımından bâtıldır. Ulema tarafından bunu ret kabilinden birçok eser yazılmıştır.

Yani Kur'ân okuduğu esnada tilavetine şeytan müdahale etmiştir. Diğer görüşe göre "تَمَنّٰى/***temennâ***" lafzı "bir şeyi sevmek" manasına temenni etmekten gelmiştir. Bu mana lafzen daha meşhurdur. Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kavmine yakınlaşmak ve onlara ülfet etmek (dostluk bağı kurmak) istemiş, şeytan da müşrikleri cezbetmek için bu temenniye müdahale etmiştir.

فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ/***Allah, şeytanın katacağı şeyi giderip iptal eder:*** Yani "güneş gölgeyi giderdi" sözünde olduğu gibi Allah şeytanın katmak istediği şeyi boşa çıkarmıştır.

لِيَجْعَلَ/***Li-yec'ale:*** Bu fiil "يَنْسَخُ/***yensehu***" ve "يَحْكُمُ/***yehkumü***" fiilleriyle alakalıdır.

لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ/***Kalplerinde hastalık olanlar için:*** Yani şüphe ehli için.

وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ/***Kalpleri (imana karşı) kapkatı olanlar için:*** Bunlar dini yalanlayanlardır. Denilmiştir ki: ***"Kalplerinde hastalık olanlar"*** bütün kâfirlerdir. ***"Kalpleri (imana karşı) kap katı olanlar"*** ise Ebû Cehil gibi küfür ve haddi aşmada/azgınlıkta onların en şiddetli olanlarıdır.

وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ/***Gerçek şu ki zalimler, düşmanlığın (ayrılık) zirvesinde bulunmaktadırlar:*** Allah Teâlâ burada daha önce sözü edilen zalimleri kastediyor. Fakat O, aleyhlerine zalimlikle hükmetmek için açık olanın yerine gizli olanı koymuştur. "شِقَاقٍ/***Şikâk***" kelimesi "düşmanlık" anlamına gelir. Allah bu kelimeye "بَعِيدٍ/***baîdin***" kelimesini sıfat yapmıştır. Çünkü "شقاق/***düşmanlık,***" sapkınlığın zirvesi ve hayırdan uzaklaşmaktır.

الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ/***Kendilerine ilim verilenler:*** Allah'ın burada sahâbeyi kastettiği söylenmiştir. Ancak lafız bundan daha geneldir.

اَنَّهُ الْحَقُّ/***Şüphesiz o (Kur'ân) bir gerçektir:*** Âyetteki "هُ/***hû***" zamiri Kur'ân'a dönmektedir. Zemahşerî'ye göre bu zamir Allah'ın şeytana, Peygamber'e müdahale hakkı verdiğine döner. Bu durumda âyet,

"Allah'ın şeytana müdahale etme imkânı tanımasının bir hak ve bir hikmet gereği olduğunu bilsinler" demek olur.

**فَتُخْبِتَ/*Fe-tuhbite:*** "Boyun eğer" demektir.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقاً حَسَناً وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلاً يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

***55. İnkâr edenler, kendilerine o saat (kıyamet) ansızın gelinceye ya da (onlara göre) kısır bir günün azabı gelinceye kadar onun (Kur'ân) hakkında hep şüphe içindedirler. 56. O gün mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında (cennetlik ya da cehennemlik olmaları bakımından) hüküm verir. (Bu hüküm gereği) iman edip sâlih amellerde bulunanlar Naîm cennetlerindedirler. 57. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır. 58. Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla (cennetle) rızıklandıracaktır. Şüphesiz Allah, evet Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır. 59. Elbette Allah onları (girdikleri zaman) memnun kalacakları bir yere (cennete) sokacaktır. Gerçek şu ki Allah, kesinlikle alîm ve halîmdir. 60. Bu böyledir. Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de bundan sonra kendisine tekrar bir tecavüzde bulunulursa, Allah ona mutlaka yardım***

***edecektir. Muhakkak Allah çok affedici ve çok bağışlayıcıdır. 61. Böyledir (Allah, tecavüze/zulme uğrayana yardım edecektir ve buna kadirdir). Çünkü Allah (kudretiyle), geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Şu da muhakkak ki Allah, hakkıyla işiten ve hakkıyla görendir. 62. Allah'ın bu şekilde vasıflandırılması, O'nun hakkın ta kendisi olması sebebiyledir. O'nun dışında taptıkları şeyler ise tam manasıyla bâtıldır. Gerçek şu ki Allah, evet O, yücedir, büyüktür.***

**فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ/*Onun hakkında hep şüphe içindedirler:*** Âyetteki "**ه/*hû*"** zamiri Kur'ân'a, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veya şeytanın müdahalesine gider.

**يَوْمٍ عَقِيمٍ/*Kısır bir gün:*** Yani Bedir günü. Allah Teâla, müşriklerin Bedir günü öldürülmeleri sebebiyle onlar için bu günden sonra hiçbir gece veya gündüz olmayacağından dolayı Bedir gününü, ***"kısır bir gün"*** olarak vasıflandırmıştır. "**يَوْمٍ عَقِيمٍ/*Kısır bir gün*"**den kastın kıyamet günü olduğu, "**السَّاعَةُ/*es-sâatü*"** kavlinin onun girişi olduğu ve sonraki "**اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ/*el-mülkü yevmeizin lillâhi*"** âyetinin de bunu desteklediği de söylenmiştir. Sonra insanlar, cennetlikler ve cehennemlikler olarak ikiye taksim edilmiştir.

**قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا/*Kutilû ev mâtû:*** Rivayet edildiğine göre bir grup insan "Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda hicret edip öldürülenlere Allah'ın verdiği/vereceği hayrı biliyoruz. Sana göre Allah, bunlardan tabii sebeplerle ölenlere ne verecektir?" diye sordu. Bunun üzerine Allah'ın, öldürülenlerle ölenleri birlikte rızıklandıracağını öğretmek için bu âyet indi.[323] Birlikte mükâfatlandırılmaları, aralarında eşit muameleyi gerektirmez. Çünkü şehitlerin üstünlüğü açıktır.

**رِزْقًا حَسَنًا/*Güzel bir rızık (cennet):*** Bu ifade ile kıyamet günü cennetteki mükâfatın yahut şehitlerin berzahta mükâfatlandırılmasının kastedilmesi muhtemeldir. Şehitlerle ölüleri kapsadığından dolayı ilk ihtimal tercihe daha layıktır.

323 Bu rivayete vakıf olamadım.

مُدْخَلاً/*Müdhalen:* Yani cennete.

ذٰلِكَ/*Zâlike:* Bu lafzın manası, "bu böyledir/olay budur" demektir. Nitekim yazar başka bir söze geçmek istediği zaman "Bu böyledir" der.

وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهٖ/*Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verirse:* Âyette kinâye kabilinden karşılık manasında "ukûbet/ceza" kelimesi kullanılmıştır. Bu tıpkı ukûbetin "الذَّنْبُ/ez-zenbü" manasında kullanılması gibidir. Allah Teâlâ bu âyette tecavüze/zulme maruz kalana yardım vaat etmiştir.

اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ/*Muhakkak Allah çok affedici ve çok bağışlayıcıdır:* Şayet "Bu iki vasfın muâkabe (cezalandırma) ile ne alakası vardır?" denilecek olursa buna iki şekilde cevap verilebilir:

**Birincisi:** Bu iki vasfın söylenmesinde, sanki affa özelmiş gibi, affın cezalandırmadan daha üstün olduğuna dair bir uyarı/işaret vardır.

**İkincisi:** Her iki vasfın söylenmesinde Allah'ın, -cezalandırdığı zaman daha evla olan affı benimsemediği takdirde- cezalandıranı affedeceğine dair bir haber vardır.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ/*Zâlike bi ennallâhe yûlicü'l-leyle:* Yani bu yardım, Allah'ın buna kâdir olması sebebiyledir. Geceyi gündüze, gündüzü geceye katması O'nun kudretinin delillerindendir. "الإيلاجُ/el-îlâcü" kelimesinin buradaki manası, "Allah, gecenin karanlığını gündüzün aydınlığına, gündüzün aydınlığını da gecenin karanlığına katar" demektir. "الإيلاجُ/el-Îlâcü" kelimesinin "birinden eksiltir, diğerine ekler" manasına geldiği de söylenmiştir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ/*Allah'ın bu şekilde vasıflandırılması, O'nun hakkın ta kendisi olması sebebiyledir:* Yani Allah'ın tavsif edildiği bu vasıf, Allah'ın hak olmasından kaynaklanmaktadır.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنَّ

اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ وَيُمْسِكُ السَّمَٓاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحٖيمٌ ﴿٦٥﴾

***63. Allah'ın gökten yağmur indirdiğini ve bu sayede yeryüzünün yeşerdiğini görmedin mi? Gerçek şu ki Allah, latîftir (lütfu bol olan), habîrdir (her şeyden haberdar olandır). 64. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Şüphesiz Allah, yalnızca O zengindir, övgüye değerdir. 65. Görmedin mi, Allah, yeryüzündekileri ve emri gereği denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.***

**فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً/*Yeryüzünün yeşerdiğini:*** Bu ifadedeki "تُصْبِحُ/***tüsbihu"*** kelimesi burada "تَصِيرُ/olur" manasına gelir. Onlardan kimisi "فَتُصْبِحُ/***fe-tüsbihu"*** kelimesiyle Allah'ın yağmurlu gecenin sabahını murad ettiğini anlamış ve "yeryüzü Mekke'de ve sıcak memleketlerde yeşerir" demiştir. "تَصِيرُ/Tesîru" kelimesinin manasına gelince bu bütün memleketler için geneldir. "فَ/***Fe"*** harfi de cevap için değil, atıf içindir. Şayet "اَلَمْ تَرَ/***elem tera"*** ifadesinin cevabı olsaydı, fiil mansub, mana da olumsuz olurdu. Bu ise kastedilene zıttır. Allah Teâlâ bir süre bu şekilde devam ettiğine delalet etsin diye muzâri sigasıyla "تُصْبِحُ/***tusbihu"*** buyurmuştur.

**سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ/*Yeryüzündekileri sizin hizmetinize verdi:*** Yani "Hayvanları, bitkileri, madenleri vb. eşyayı Allah sizin emrinize verdi."

**اَنْ تَقَعَ/*En tekaa:*** Lafzı "عن اَنْ تَقَعَ/an en tekaa" takdiriyle mef'ul durumundadır. Zemahşerî'ye göre "اَنْ تَقَعَ/***en tekaa"*** lafzının bu sebeple mef'ul olması hoş değildir.

**اِلَّا بِاِذْنِهٖ/*İllâ bi iznihi:*** Allah'ın bu sözüyle kıyamet gününü ve göğü düşürüp onu dürdüğünü kastetmesi muhtemeldir. Yahut "izniyle dilerse ve ne zaman dilerse" demeyi murad etmesi muhtemeldir.

وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَحْيَاكُمْۘ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَۜ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَق۪يمٍ ﴿٦٧﴾ وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾

***66. O, size hayat veren, sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek olandır. Gerçek şu ki insan, çok nankördür. 67. Biz, her millete, uygulayacakları bir ibadet tarzı/din öngördük. Öyle ise onlar (kâfirler) bu işte (din ve şeriat konusunda) seninle çekişmesinler. Sen, Rabbine (kulluğa) davet et. Zira sen, gerçekten dosdoğru bir yoldasın. 68. Eğer seninle münakaşa ve mücadeleye girişirlerse "Allah yaptıklarınızı en iyi bilendir" de. 69. Allah kıyamet gününde, ihtilâf etmekte olduğunuz konularda aranızda hüküm verecektir.***

**اَحْيَاكُمْ/*Ehyâküm:*** Yani "Yokluktan sonra sizi vücuda getiren." Allah Teâlâ bununla hayatı kastetmiştir. Çünkü insan bundan önce ruhu olmayan camit bir topraktır. Sonra Allah ona ruh üfleyerek hayat vermiştir.

**ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ/*Sonra sizi öldürecektir:*** Allah bu ifade ile bilinen ölümü kastetmektedir.

**ثُمَّ يُحْي۪يكُمْ/*Sonra tekrar diriltecektir:*** Bu ifade ile de ba'si (tekrar diriltmeyi) kastetmektedir.

**لَكَفُورٌ/*Elbette nankördür:*** Yani kendine verilen nimetleri inkâr eder.

**مَنْسَكاً/*Bir ibadet tarzı/din:*** Bu kelime "نَاسِكُوهُ/***nâsikûhü***" fiilinin masdarıdır. Şayet ism-i mekân olsaydı "ناكسون فيه/nâkisûne fîhi" derdi.

**فَلَا يُنَازِعُنَّكَ/*Öyle ise onlar (kâfirler) seninle çekişmesinler:*** Bu lafızdaki faillik zamiri kâfirlere aittir. Âyet, "Onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile çekişmesi uygun olmaz" manasına gelir. Çünkü hak, hakkında çekişmeye mahal olmaması bakımından açıktır. Fiil nehiy (yasaklama) kipiyle gelmiş olmasına rağmen kasıt nehiy değildir. Âyetin

"sen onlarla çekişme ki onlar da seninle çekişmesinler" manasına geldiği, ilkinin, ikincisi kendisine delalet ettiği için hazfedildiği de söylenmiştir. Âyetin, lafzın zahirine göre kâfirler için bir yasaklama olması muhtemeldir.

فِي الْاَمْرِ/**Fi'l-emri:** Din ve şeriat yahut kurbanlıklar konusunda.

وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ/**Ved'u ilâ rabbike:** Yani insanları Allah'a kulluğa çağır.

وَاِنْ جَادَلُوكَ/**Eğer seninle münakaşa ve mücadeleye girişirlerse:** Bu âyet, savaşı nesheden bir barış antlaşmasını icap ettirmektedir.[324]

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّ ذٰلِكَ فٖي كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَاناً وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌۜ وَمَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ نَصٖيرٍ ﴿٧١﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فٖي وُجُوهِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَۜ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذٖينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۜ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمْۜ اَلنَّارُۜ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿٧٢﴾

***70. Bilmez misin ki, Allah, yerde ve gökte ne varsa bilir? Şüphesiz bu, bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) mevcuttur. (Ayrıca) bu (Levh-i Mahfûz'daki malumatı bilmek), Allah için çok kolaydır. 71. Onlar, Allah'ı bırakıp Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, dahası hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapıyorlar. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. 72. (Ey Peygamber!) Âyetlerimiz açık açık kendilerine okunduğunda, inkâr eden kimselerin yüzlerinde (duydukları sebebiyle) hoşnutsuzluk görürsün. Onlar, neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyanların üzerlerine saldırırlar. De ki: "Size bundan (bu hoşnutsuzluğunuzdan) daha kötüsünü haber vereyim mi? (O) Cehennemdir.***

---

324 Bu âyet seyf âyetiyle (Tevbe 9/5, 29) neshedilmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 132.

***Allah, onu kâfirlere (ceza olarak) öngörmüştür. O, dönüp dolaşıp varılacak ne kötü bir yerdir!"***

إِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ/***Şüphesiz bu, bir kitapta mevcuttur:*** Yani Levh-i Mahfûz'da. "ذٰلِكَ/***Zâlike"*** ismi ile Allah'ın bilgileri kastedilmektedir.

إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ/***(Ayrıca) bu (Levh-i Mahfûz'daki malumatı bilmek), Allah için çok kolaydır:*** "إِنَّ ذٰلِكَ/***İnne zâlike"*** ile Levh-i Mahfûz'daki malumata veya ihtilaf edilen konulardaki hükme işaret edilmesi muhtemeldir. Ancak ilki daha doğrudur.

مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا/***Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği şeylere:*** Yani putlara. "سُلْطَانًا/***Sultân"*** kelimesi burada "delil ve burhan" anlamına gelir.

وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ/***Vemâ leyse lehüm bihî ılmün:*** Denilmiştir ki: Bu, "onların onun hakkında hiçbir kesin bilgileri yoktur" demektir. Allah (onların) önce nazarî bilgiye sonra da zarurî (kesin) bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Ancak lafzın zahiri bu manada değildir. Aksine doğru olan, Allah'ın zarurî ve nazarî bilgiyi birlikte nefyettiğidir (yani Allah, onların zarurî ve nazarî bilgiye birlikte sahip olmadıklarını ifade etmektedir).

تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ/***İnkâr eden kimselerin yüzlerinde hoşnutsuzluk görürsün:*** Yani duydukları şeyi ret/inkâr. "الْمُنْكَرَ/***el-Münker"*** kelimesi "ikram" manasına gelen "المكرَمُ/el-mükramü" gibi bir masdardır. Bu, onların yüzlerinde somurtuş ve yüz çevirme olarak görünür.

يَسْطُونَ/***Yestûne:*** Bu söz "السطوة/es-satve"den gelmektedir ve "şiddetle saldırmak" demektir.

اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ/***Allah'ın öngördüğü cehennem:*** "اَلنَّارُ/***en-Nârü"*** kelimesinin mübteda, "وَعَدَهَا اللّٰهُ/***ve adahallahü"*** cümlesinin de onun haberi olması yahut "اَلنَّارُ/***en-nârü"*** kelimesinin -sanki bunu söyleyen "ما هو؟/o nedir?" demiş gibi ("o, cehennemdir") takdiriyle- mübtedanın haberi olması muhtemeldir. Bir görüşe göre de "اَلنَّارُ/***en-nârü,"*** "o cehennemdir"

demektir. “وَعَدَهَا اللّٰهُ/*Ve adahallahü*” ise yeni bir cümledir. Bize göre bu görüş daha doğrudur.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُۜ اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُۜ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـٔاً لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُۜ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزٖيزٌ ﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ يَصْطَفٖي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً وَمِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ بَصٖيرٌۚ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٧٦﴾

***73. Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi ona kulak verin: Allah'ı bırakıp da el açtıklarınız/taptıklarınız (putlar) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen (putlar) da aciz, kendinden istenen (sinekler) de acizdir! 74. Onlar, (putları Allah'a ortak koşmak suretiyle) Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Şüphesiz Allah, çok güçlüdür, çok üstündür. 75. Allah, meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah en iyi işitendir, en iyi görendir. 76. Allah onların önlerindekini de arkalarındakini de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.***

ضُرِبَ مَثَلٌ/***Bir misal verildi:*** Yani müşriklere delil kılmak için Allah onu misal verdi.

لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَاباً/***Asla bir sinek yaratamazlar:*** Bu, kolaydan zora en küçüğü ile en büyüğe dikkat çekmektir. Mana şöyledir: “Sizin taptığınız putlar ne bir sineği ne de onun dışında herhangi bir nesneyi yaratabilirler. Nasıl her şeyi yaratan Allah'ın dışındaki varlıklara taparsınız? Sonra Allah Teâlâ “وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ/***Velev ictemaû lehü:*** sözüyle onların acizliğini şöyle izah etmiştir: “Sineği yaratmak üzere yardımlaşsalar bile buna güçleri yetmez.”

**وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـٔاً لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُۜ/Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar:** Aynı zamanda bu, -sinek onlardan bir şey gasp etse zayıf hâline rağmen onu sinekten kurtarmaya güç yetirememeleri bakımında putların acizliğinin beyandır. Şöyle de söylenmiştir: "Sineğin onlardan gasp ettiği şeyden kasıt, Müşrik Arapların putların üzerine sıktığı kokudur." Ancak lafız bundan daha geneldir.

**ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ/İsteyen de aciz, kendinden istenen de acizdir!:** "الطَّالِبُ/**et-Tâlibü"**den maksat "putlar," "الْمَطْلُوب/**el-matlûb"** lafzından maksat da "sinekler"dir. Çünkü putlar sineklerden kendilerinden gasp ettikleri şeyleri talep ederler. "الطَّالِبُ/**et-Tâlibü"** lafzından kastın "kâfirler," "الْمَطْلُوب/**el-matlûb"** lafzından kastın da "putlar" olduğu da söylenmiştir. Çünkü kâfirler putlardan hayır beklemektedirler.

**مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهۜ/Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler:** Yani Allah'ı hakkıyla yüceltmediler.

**"اَللّٰهُ يَصْطَف۪ي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً وَمِنَ النَّاسِۜ/Allah, meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da:** Bu âyet, peygamberin insan cinsinden olmasını inkâr eden kimselere bir cevaptır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِه۪ۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدّ۪ينِ مِنْ حَرَجٍۜ مِلَّةَ اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِم۪ينَ مِنْ قَبْلُ وَف۪ي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَه۪يداً عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِۚ فَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ مَوْلٰيكُمْۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّص۪يرُ ﴿٧٨﴾

***77. Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet/kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. 78. (Ey iman edenler!) Allah uğrunda, hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir meşakkat yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O,***

***sizi gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'ân'da) "Müslümanlar" diye isimlendirdi. Öyle ise namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır ve ne güzel yardımcıdır!***

ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا/***Rükû ve secde edin:*** Bu âyette, bu konuda varit olan bir hadise[325] dayanarak Mâlikîler hariç Şafiî ve diğerlerine göre "secde" vardır (yani bu âyet, secde âyetidir).

وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ/***Rabbinize ibadet:*** Bu, rükû ve secde ile ifade edilen namazın zikrinden sonra ibadet konusunda genel bir emirdir. Namazın önce zikredilmesinin sebebi, onun ibadetlerin en mühimi olmasından kaynaklanmaktadır.

وَافْعَلُوا الْخَيْرَ/***Hayır işleyin:*** Hayırdan kastın sıla-i rahim olduğu söylenmiştir. İbn Atiyye'ye göre hayırdan kasıt, farz ve vaciplerin dışında kalan menduplardır.[326] Ancak lafız bütün bunlardan daha kapsamlıdır.

وَجَاهِدُوا فِي اللهِ/***Allah uğrunda cihad edin:*** Allah'ın bununla, kâfirlerle veya nefisle ya da şeytanla yahut hevâ ile yahut da bunların tümüyle cihad etmeyi kastetmesi muhtemeldir.

حَقَّ جِهَادِهِ/***Hakkıyla:*** Bir görüşe göre, bu emir "حَقَّ تُقَاتِهِ/***hakka tukâtihi***"[327] emrinin neshi gibi "فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ/***gücünüz yettiğince Allah'tan sakınınız***"[328] âyeti ile nesh edilmiştir. Burada ("وَجَاهِدُوا فِي اللهِ/

---

325 Bu hadis şöyledir: Ukbe b. Âmir'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Hac sûresinde iki secde mi vardır?" Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Evet, kim onlarda secde yapmayacaksa onları okumasın."*** Ebû Davud, Sücûdü'l-Kur'ân, 1, (1402 no'lu hadis.); Tirmîzî, 578 no'lu hadis; Ahmed b. Hanbel, IV, 101; Dârukutnî, *Sünen*, I, 408. Hadisi Ahmed Şâkir *Sünen-i Tirmîzî* haşiyesinde (II, 471) sahih kabul etmiştir. Elbânî de *Sünen-i Ebî Davud* ta'lîkinde (I, 530) hasen saymıştır.

326 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 134. Onun bu açıklaması, yazma nüshada "ندبٌ فما عدا الواجبات", matbu nüshada ise "ندبٌ فيما عدا الواجبات" şeklinde yazılmıştır; Mendup, Allah ve Resûlü'nün kesin olmayan ifadelerle yapılmasını istedikleri hususlardır.

327 Âl-i İmrân 3/102.

328 Tegâbün 64/16.

ve câhidû filllahî") dikkat çeken husus, cihadın, faziletini ve Allah'a mahsusluğunu kendisiyle açıklamak için Allah'a izafe edilmesidir.

اجْتَبٰيكُمْ/**İctebâküm:** Yani "Allah, milletlerin arasından sizi seçti."

مِنْ حَرَجٍ/***Meşakkat:*** "حَرَج/***Harac"*** kelimesinin aslı sıkıntı/darlık manasında "الضّيق/ed-dayku" kelimesidir.

مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ/***Millete ebîküm ibrâhîme:*** "مِلَّةَ/***Millet"*** kelimesi gizli bir fiille mansub kılınmıştır. Cümlenin takdiri, "İbrahim'in milleti ile İslâm dinini kastediyorum" yahut "İbrahim'in dinine tâbi olun" şeklindedir. Ferrâ'ya göre, mahzuf (kaldırılmış) bir "kâf'" takdiri ile mansub kılınmıştır. Sanki o "كَمِلَّةِ/kemilleti" demiştir. Zemahşerî de şöyle demiştir: "مِلَّةَ/***Millete"*** kelimesi önünde zımnen mevcut olan bir fiille mansub kılınmıştır. Sanki Allah "وسع دينكم تَوْسِعَةَ ملّةِ أبيكم إبراهيم/ Dininiz, babanız İbrahim'in dinini de içine alarak büyüdü" buyurmuş sonra muzâf olan "تَوْسِعَةَ/tevsiaten" kelimesini hazf etmiştir. Şayet "İbrahim *aleyhisselâm* bütün Müslümanların babası değildir" denilirse bunun cevabı şudur: O (İbrahim *aleyhisselâm*), Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir babadır. Kendisi de ümmeti için bir babadır. Çünkü Resûlullah'ın ümmeti onun evlatları hükmündedir. Bundan dolayı Ahzâb Sûresi 6. Âyet "وأزواجُهُ أمّهاتُهم وهو أبٌ لهم/***ve ezvâcühû ümmehâtühüm ve hüve ebün lehüm"*** şeklinde de okunmuştur[329]. Dahası Kureyş ve Arapların çoğunluğu onun (İbrahim *aleyhisselâm*'ın) soyundandır. Kureyş İbrahim'in soyundan en kalabalık halktır. Allah bu sebeple onları dikkate almıştır.

هُوَ سَمّٰيكُمُ/***Sizi isimlendirdi:*** Buradaki zamir Allah Teâlâ'ya gitmektedir ve "Allah daha önceki mukaddes kitaplarda sizi (Müslümanlar diye) isimlendirdi" anlamına gelmektedir.

وَفِي هٰذَا/***Ve fî hâzâ:*** Kur'ân'da da sizi (Müslümanlar diye) isimlendirdi. Şöyle de söylenmiştir: "هُوَ/***Hüve"*** zamiri İbrahim *aleyhisselâm*'a

329 Bu kıraat İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve diğerlerine isnad edilmektedir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 209; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 425; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 532.

gider. "رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ/***Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, neslimizden de sana itaat eden/Müslüman bir ümmet çıkar***"[330] âyeti buna işaret etmektedir. Buna göre "مِنْ قَبْلُ/***min kablu***" ibaresi, "sizin var olmanızdan önce" anlamına gelir. Burada cümle bu kelime ile tamamlanmakta ve "وَفِي هٰذَا/***ve fî hâzâ***" ifadesi de yeni bir cümle başlangıcı olmaktadır. Yani bu, "bunda bir ihbâr vardır" demektir. İlk görüş daha çok tercihe şayandır ve daha az risk taşır. Übey b. Ka'b'ın "الله سماكم المسلمين/***Allah sizi 'Müslümanlar' diye isimlendirdi***" şeklindeki kıraatı[331] buna delalet eder.

لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ/***Peygamberin size şahit olması için:*** Bu şahitliğin tefsiri Bakara sûresinde yapılmıştı.

فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ/***Öyle ise namazı kılın ve zekâtı verin:*** İbrahim *aleyhisselâm*'a namazın -aralarındaki yakınlık/ilişki/benzerlik sebebiyle- zekât ile birlikte farz kılındığı açıktır.

هُوَ مَوْلٰيكُمْ/***O, sizin mevlânızdır: "Mevlâ"***nın buradaki manası, bundan sonra gelen "الْمَوْلٰى/***el-mevlâ***" ve "النَّصِيرُ/***en-nasîru***" kelimelerinin delaletiyle, "sizin dostunuz ve yardımcınız" demektir.

---

330 Bakara 2/128.

331 Bu rivayetin isnadını bulamadım. Taberî hadisi Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet etmiştir. O da İbn Abbâs'tan işitmiştir. İbn Abbâs şöyle demektedir: "Allah daha önce sizi 'Müslümanlar' diye isimlendirmiştir." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 691.

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

# 23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ فٖي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَۙ ﴿٣﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ ﴿٤﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومٖينَۚ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٧﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٨﴾ وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَۢ ﴿٩﴾ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذٖينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَۜ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

***1. Muhakkak mü'minler kurtuluşa ermiştir. 2. Onlar, namazlarında huşû içindedirler. 3. Onlar, boş ve yararsız sözlerden yüz çevirirler. 4. Onlar, zekâtı verirler. 5. Onlar, iffetlerini korurlar; 6. Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu kimseler (cariyeleri) bundan müstesnadır. Şüphesiz onlar (bunlarla ilişkilerden dolayı) kınanmış değillerdir. 7. Artık kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar, haddi aşan kimselerdir. 8. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler. 9. Onlar, namazlarına (vakitlerinde kılıp***

***şartlarına uyarak) devam ederler. 10. İşte böyle kimseler vârislerin ta kendileridir. 11. (Evet) böyle mü'minler Firdevs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalacaklardır.***

**اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ*/Onlar, namazlarında huşû içindedirler:*** ***"Huşû,"*** Allah Teâlâ'nın azameti/yüceliği karşısında kalpte ortaya çıkan korku, gözetlenme duygusu ve küçülme/alçak gönüllülük hâlidir. Daha sonra bu hâlin tesiri, sükûnet, namazlara yönelme, boş işlere iltifat etmeme, ağlama ve boyun eğip itaat etme şeklinde diğer organlar üzerinde tezahür eder. Bazı fakihler huşûyu namazın farzlarından saymışlardır. Çünkü o, namazda kalp huzuru manasına gelmektedir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "لا يُكتب للعبد من صلاته الا ما عقل منها/***Huşû içerisinde (içten ve samimi) olmadıkça bir kulun namazı kabul olmaz.***"[332] Doğru olan huşûnun kalp huzuruna ek bir şey olduğudur. Zira kalp hazır olup huzur duyar ancak huşu duymaz.

**عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ*/Boş ve yararsız sözlerden yüz çevirirler:*** "**اَللَّغْو*/Lağv***" kelimesi burada, "sövmek, lüzumsuz ve faydasız söz (mâlâyanî) gibi sâkıt (boş, anlamsız ve yersiz) söz" demektir. Yasaklanan yirmi tür söz bulunmaktadır. Bunlardan yüz çevirmek de bunlara kulak vermemek ve bu sözleri sarf etmemektir. Bu ifadeyle Allah'ın, onların boş söz söylemediklerini ancak boş sözlerden yüz çevirmelerinin daha evla ve daha önemli olduğunu murad etmesi muhtemeldir.

**لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ*/Zekâtı verirler:*** Yani zekâtı ifa/eda ederler. Şayet "Allah niçin '**فَاعِلُونَ*/fâilûn***' buyurdu da 'مؤدون/eda ederler' buyurmadı?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Zekâtın iki manası vardır. Bunlardan ilki, zekât verenin/arınanın yapmış olduğu fiildir. Yani mala vacip olan şeyin

---

332 Bu ibareye merfu olarak vakıf olamadım. Bu hadis *Sünen-i Ebî Davud*'da şöyle geçmektedir: Ammâr b. Yâsir'den rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Resûlullah'tan duydum. O şöyle buyurdu: ***"Kişi namazını bitirdiğinde ona ancak namazının onda biri, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri veya yarısı yazılır."*** Bk. Ebû Davud, *Sünen*, Salât, 123-124; Nesâî, *Sünen-i Kübrâ*, II, 281; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 319. *Hılyetü'l-Evliyâ*'da Süfyan'dan yapılan rivayete göre ibare şöyle geçmektedir: "يكتب للعبد من صلاته ما عقل منها"; İbare, *Madâricü's-Sâlikîn*'de (I, 259) müellifin rivayet ettiği şekilde geçmektedir. Ancak söz Allah Resûlü'ne nispet edilmemiştir.

edasıdır. Diğeri de "Bu malımın zekâtı" demende olduğu gibi maldan çıkarılan miktardır. Burada maksat "فَاعِلُونَ/*fâilûn*" kavlinin fiilidir. Hazfe binaen başka bir mana daha vermek doğru olur ki cümlenin takdiri, "هم لأداء الزكاة فاعلون/Onlar zekâtın edası için çalışırlar" olur.

**عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ/*Alâ ezvâcihim:*** Mecrûr olan "اَزْوَاجِهِمْ/*ezvâcihim*" kelimesi "غَيْرُ مَلُومِينَ/*ğayru melûmîn*" ifadesinin delâlet ettiği bir fiille bağlantılıdır.

**غَيْرُ مَلُومِينَ/*Gayru melûmîn:*** Yani eşlerine yaklaşmalarından dolayı kınanmazlar. Bunun, "عن/an" manasına gelen "على/alâ" ile "حَافِظُونَ/*hâfizûne*" lafzına müteallik/bağlantılı olması mümkündür.

**اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ/*Yahut ellerinin sahip olduğu kimseler:*** Yani sahip oldukları kadınlar (cariyeler). Zemahşerî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ 'مَا مَلَكَتْ/*mâ meleket*' buyurmuş ancak 'مَنْ مَلَكَتْ/men meleket' buyurmamıştır. Çünkü kadınlar gayr-i âkil varlıklar yerine konulur/kadınlara gayr-i âkil varlık muamelesi yapılır."

**وَرَٓاءَ ذٰلِكَ/*Bunun ötesine:*** Yani kim eşlerin ve cariyelerin dışındakilere geçmek isterse, işte onlar, haddi aşan kimselerdir.

**لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ/*Emanetlerine ve ahitlerine:*** Bu ifadeyle Allah'ın, "insanların emanetlerini ve vermiş oldukları sözleri" yahut "kendisinin dinine ait emanet ve sözünü" veya genel manada "emanet ve verilen sözleri" murad etmesi muhtemeldir. Emanet, sözden (ahit) daha kapsamlıdır. Çünkü emanet, bazen söz ile bazen de önceden söylenmiş bir söz olmaksızın gerçekleşir.

**رَاعُونَ/*Râûne:*** Yani bağlı kalır, gereğini yerine getirirler.

**عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ/*Namazlarına devam ederler:*** Namazı muhafaza etmek, "onu şartlarına uyarak vaktinde kılmak" demektir. Şayet "Namaz niçin ikinci ve dokuzuncu âyette iki kez tekrarlandı?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir: "Bu bir tekrar değildir. Çünkü Allah ilkinde namazdaki olması gereken huşûyu, burada da (ikincisinde) namazı devamlı kılmayı ifade etti. Bu ikisi farklı şeylerdir. Allah Teâlâ kendisiyle

fiillerinin sabit olacağına (imanlarının namazla ispat olunacağına) delâlet etmesi için namazı her iki yerde de mü'minlere izafe etti."

اَلْوَارِثُونَ/***el-Vârisûne:*** Yani cenneti hak edenler. Burada miras, istiaredir. Bir görüşe göre, Allah Teâlâ her insan için cennette bir ev, cehennemde de bir ev yaratmıştır. Mü'minler de cennette kâfirler için yaratılan evlere vâris olmuşlardır.

اَلْفِرْدَوْسَ/***el-Firdevs:*** Cennetin şehridir. O da cennette üzüm bahçesidir. Allah, "هَا/***hâ***" zamirini cennet manasında Firdevs'e atfederek tekrar etmiştir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

***12. And olsun Biz insan cinsini, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden/hülasadan yarattık. 13. Sonra onu sağlam bir karargâhta (ana rahminde) nutfe hâline getirdik. 14. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parça et (cenin) hâline soktuk. Peşinden bu cenini kemiklere (iskelete) çevirdik ve bu iskelete et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratışla (ruh vererek) insan hâline getirdik. (Var etmede) yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir. 15. Sonra muhakkak ki siz, bunun ardından elbette öleceksiniz. 16. Sonra da şüphesiz sizler, kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.***

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ/***Biz insan cinsini yarattık:*** İnsan ile Âdem'in mi yoksa Âdemoğlunun cinsinin mi kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ/***Çamurdan bir özden:*** "سُلَالَة/***Sülâle***" kelimesi "bir şeyden süzülen yani çıkan bir öz" anlamına gelir. Bundan dolayı ona "hülasa" denilmiştir. Onunla burada kendisinden Âdem'in yaratıldığı

topraktan alınmış/süzülmüş parça/öz/hülasa kastedilmiştir. Şayet Allah, insan ile Âdem *aleyhisselâm*'ı murad etmiş olsaydı mana şöyle olurdu: "Âdem, topraktan alınmış/süzülmüş bu özden yaratılmıştır." Ancak ardından gelen "ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً/***sümme cealnâhü nutfeten***" ifadesi ile Âdemoğullarının kastedilmiş olması gerekir. Bu durumda "هُ/***hû***" zamiri, sözün gelişinden anlaşılan zikredilmeyen bir varlığa/kelimeye döner. Şayet Allah, insan ile Âdemoğlunu murad ediyorsa, "هُ/***hû***" zamirinin ona ait olması doğru olur ve "onu yani onun aslını -ki o Âdem'dir- çamurdan süzülmüş bir özden/hülasadan yarattı" manasına gelir. Bize göre "الْإِنْسَانَ/***insan***" ile Âdem ve zürriyetini kapsayan cinsin kastedilmiş olması muhtemeldir. Allah önce insanı mücmel/kapalı olarak zikretmiş sonra da Âdem'e has, topraktan/çamurdan olan yaratılış ile zürriyetine has, nutfeden olan yaratılışın ayrıntısını açıklamıştır. "Şayet bu âyette (12. âyet) bulunan iki 'مِنْ/***min***' arasında ne fark vardır?" diye sorulacak olursa, buna Zemahşerî'nin vermiş olduğu şu cevap verilir: "İlki başlangıç/mübteda, ikincisi de 'مِنَ الأوثان/***mine'l-evsân***'[333] kavlinde olduğu gibi beyandır (min-i beyaniyye)."

**فِي قَرَارٍ مَكِينٍ/*Sağlam bir karargâhta:*** "قَرَار/Karâr" kelimesi "ana rahmi," "مَكِينٍ/***mekîn***" de "sağlam" anlamına gelir. Bu hakikatte kendisine yerleşilen mekânın sıfatı değil, rahme yerleşmiş olan nutfenin sıfatıdır. Bu senin "Yürüyen yol yani insanların yürüdüğü yol" sözüne benzer. Nutfe, mudğa ve alakanın tefsiri Hac sûresinin başında yapılmıştı.

**خَلْقًا اٰخَرَ/*Halkan âhara:*** Bir görüşe göre, bu ifadeden maksat, ona ruh üflenmesidir. Başka bir görüşe göre, dünyaya gelmesidir. Diğer bir görüşe göre, gençliğe erişmesidir. Bir diğer görüşe göre de ona ruh üflenmesinden ölümüne kadarki zamanın tümüdür.

**فَتَبَارَكَ اللّٰهُ/*Feteberâkellahü:* "*Tebâreke*"** lafzı bereketten türemiş bir kelimedir. Bir görüşe göre, "تقدس/mukaddes olmak" anlamına gelir.

**اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ/*Yaratanların en güzeli:*** Yani yaratma bakımından yaratanların en güzeli. Temyîz, sözün ona delâlet etmesinden dolayı hazfedilmiştir. Bazıları "الْخَالِقِينَ/***el-hâlikîne***" kelimesini, yaratılmışın yaratıcı

---

333 Hac 22/30.

olarak tavsif edilmesinden uzaklaşmak için "takdir edenler" şeklinde tefsir etmiştir. Ancak yaratılmışa, "وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِي/**Hani benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu**"[334] âyetinin delâletiyle "صَانِعٌ/yapan" manasında "yaratan" denilmesinin nefyi (ret ve inkârı) gerekmez. Ancak bir yaratılmışa, "örneksiz yaratan" ve "yoktan var eden" manasında "hâlık (yaratan)" denilmesinin nefyi gerekir (vaciptir). Zira bu hususta ve vasıfta Allah tektir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

***17. And olsun Biz, sizin üstünüzde yedi yol (yedi kat gökyüzü) yarattık. Biz yaratmaktan habersiz değiliz. 18. Gökten bir miktar yağmur indirdik ve onu toprağa yerleştirdik. Gerçek şu ki Biz onu gidermeye (geri almaya) de kâdiriz. 19. Böylece onunla (yağmurla), -içerisinde sizin için birçok meyve bulunan- sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Siz o meyvelerden yemektesiniz. 20. (O yağmurla) Sînâ dağında yetişip insanlara yağ ve katık üreten bir ağaç (zeytin) daha meydana getirdik. 21. Hayvanlarda sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakinden (sütlerinden) size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok fayda vardır, onların (etlerinden) de yemektesiniz. 22. Ayrıca onların üzerinde (sırtlarında) ve gemilerde taşınmaktasınız.***

334 Maide 5/110.

**سَبْعَ طَرَائِقَ/Yedi yol:** Yani and olsun üstünüzde yedi kat gökyüzü yarattık. Yedi kat gökyüzü, bir çift ayakkabının üst üste konulması gibi birbirinin üstünde kendine yol bulduğundan dolayı "**طَرَائِقَ/yollar**" diye isimlendirilmiştir[335]. Bir görüşe göre "**طَرَائِقَ/tarâika,**" yıldızların yolları olan "yörüngeler" demektir.

**وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ/Biz yaratmaktan habersiz değiliz:** Allah'ın "**الْخَلْقِ/el-halk**" kelimesi ile yaratılmışları ya da yaratmak fiilini murad etmesi muhtemeldir.

**مَاءً بِقَدَرٍ/Bir miktar yağmur:** "**مَاءً/Mâen**" ile kendisiyle yeryüzünde kaynakların ve nehirlerin meydana geldiği gökten inen yağmur kastedilmiştir. Bir görüşe göre bu lafız ile Nil, Fırat, Dicle ve Seyhan gibi dört nehir kastedilmiştir. Ancak lafzın bu dört nehre tahsisine/indirgenmesine yönelik bir delil yoktur. "**بِقَدَرٍ/Bi-kaderin**" lafzı, "ne fazla ve ne de eksik, belli bir miktarda olan" anlamına gelir.

**وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ/Sînâ dağında yetişen bir ağaç:** Âyetteki ağaçtan maksat "zeytin" ağacıdır. Allah Teâlâ, en önemli ve en faydalı ağaçlar olmalarından dolayı hurma, üzüm ve zeytini özellikle zikretmiştir. Tûr-i Sînâ, Allah'ın Musa *aleyhisselâm* ile konuşmuş olduğu, çokça zeytin yetiştiğinden dolayı "Zeytin dağı" diye bilinen Şam yakınlarında bir dağdır. Sînâ da "Uhud dağı" denilmesi gibi, ona izafe edilen dağın adıdır. Bu ibare "sin" harfinin fethasıyla "**سَيْنَاءَ/seynâe**" şeklinde de okunmuştur.[336] Ayrıca müennes olduğundan dolayı "gayri munsarif"tir. Aynı lafız, "sin" harfinin kesrasıyla "**سِينَاءَ/sînâe**" şeklinde okunmuştur ve yabancı kelime olmasından yahut marife olarak müennes olmasından dolayı "gayri munsarif"tir. Çünkü kesra ile "فعلاء/fi'lâ" vezninde bulunan "elif" müenneslik alameti değildir. Bir görüşe göre "Sînâ" kelimesi "mübarek" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, "ağaçlık/ağaçlı yer" demektir ve bu sebeple munsariftir yani gayri munsarif değildir.

---

335 "طورق" kelimesi kitabın orijinalinde "طرق" şeklinde yazılmıştır.

336 "طُورِ سَيْنَاءَ" Medineli iki kıraat imamı, İbn Kesîr ve Ebû Amr "sin" harfinin kesrasıyla, geri kalanlar da fethasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368.

***تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ/Yağ üreten:*** Bu kelime, "ت/te" harfinin fethasıyla "تَنْبُتُ/ ***tenbütü"*** şeklinde okunmuştur[337] ve bu hâliyle hâl olarak mecrûrdur. Bu senin "جاء زيد بسلاحه/Zeyd silahını getirdi" sözüne benzer. Aynı kelime, te harfinin dammesi ve "be" harfinin kesrasıyla "تُنبِتُ/***tünbitü"*** şeklinde de okunmuştur. Bunun da üç yönü vardır:

**Birincisi:** "Bitirdi" manasında "أنبت" kullanılmıştır.

**İkincisi:** "تنبت ثمرتها بالدهن/Semeresini yağ olarak bitiren/veren" takdiri ile mef'ûl hazfedilmiştir.

**Üçüncüsü:** "Be" harfi zaittir.

***وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ/Yiyen insanlar için katık:*** "صِبْغٍ/***Sıbğ"*** kelimesi "katığa batırmak, bandırmalık" demektir.

***فِي الْاَنْعَامِ/Hayvanlarda:*** Bunlar, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlardır.

***وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ/Ayrıca onların üzerinde ve gemilerde taşınmaktasınız:*** Burada zikredilen hayvan devedir. Erkeğiyle dişisiyle devenin faydaları Nahl sûresinde geçmişti.[338]

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ مَا هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يُر۪يدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةًۚ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا ف۪ٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّل۪ينَۚ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِه۪ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِه۪ حَتّٰى ح۪ينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْن۪ي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾

***23. And olsun ki, Nûh'u kavmine peygamber olarak gönderdik ve o "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin.***

---

337 "تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ" İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ruveys "تنبت" fiilini, "te" harfinin dammesi ve "be" harfinin kesrasıyla, geri kalanlar "te" harfinin fethası ve "be" harfinin dammesiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368.
338 Bk. *et-Teshîl*, II, 840, Nahl 16/80. âyetin tefsîri.

***Zira sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?" dedi. 24. Kavminin inkârcı ileri gelenleri buna cevaben şöyle dediler: "Bu, sadece sizin gibi bir insandır. Sizin üzerinizde üstünlük ve hâkimiyet kurmak istiyor. Eğer Allah (bir peygamber göndermek) isteseydi, elbette ki melekler gönderirdi. (Dahası) biz atalarımızdan (Allah'a kulluğa çağırıldıklarına dair) bir haber duymadık. 25. Şüphesiz bu (Nûh), sadece kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyle ise bir süreye kadar (deliliğinin geçmesine yahut ölmesine kadar) ona katlanıp bekleyin." 26. (Buna mukâbil Nûh) "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi.***

مَا هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ/***Bu, sadece sizin gibi bir insandır:*** Nûh'un kavmi bir insanın peygamber olmasını imkânsız gördüler. Bir taşa rubûbiyet atfettiklerinden dolayı onlara yazıklar olsun!

يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ/***Yürîdü en yetefaddale:*** Yani "Nûh, üstünlük ve size reis olmak istiyor."

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا/***Biz böyle bir şey duymadık:*** Yani "Atalarımızdan onun (Nûh'un), insanları Allah'a kulluğa çağırmasına benzer bir şey duymadık. Yahut onun insanlara söylediği gibi bir söz duymadık." Bu ifade, Nûh'tan önce uzun bir sürenin geçtiğine delalet eder.

بِه۪ جِنَّةٌ/***Kendisinde delilik bulunan:*** Yani "O, ne dediğini bilmez bir adamdır." Onların söyledikleri farklı sözlere bak! Bazen ona başkanlık talebini isnad ediyorlar, bazen de ona delilik isnad ediyorlar.

حَتّٰى ح۪ينٍ/***Hattâ hînin:*** Yani "Bir vakte kadar ona katlanıp bekleyin." Ancak sözlerinden anlaşılan, onlar bununla, deliliğinin zeval vaktini yahut Nûh'un ölüm vaktini murad etmişlerdir.

قَالَ رَبِّ انْصُرْن۪ي بِمَا كَذَّبُونِ/***Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et:*** Bu ifade onlara beddua içerir. Çünkü Allah'ın yalanlayanlara karşı ona yardım etmesi ancak onları helak etmesi ile gerçekleşir.

فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ ف۪يهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْن۪ي فِي الَّذ۪ينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْن۪ي مُنْزَلاً مُبَارَكاً وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِل۪ينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَل۪ينَ ﴿٣٠﴾

***27. Bunun üzerine ona şöyle emrettik: (Ey Nûh!) Gözetimimiz altında ve bildirdiğimiz doğrultuda gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular yerden fışkırmaya başlayınca, her cinsten birer çift ve daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışında kalan aile efradını gemiye al. Zulmetmiş kimseler hakkında benimle muhatap olma (bana dua edip yalvarma). Çaresiz onlar boğulacaklardır. 28. Sen ve beraberindeki mü'minler gemiye bindiğiniz zaman "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamd olsun" de. 29. Sonra de ki: "Rabbim! Beni bereketli bir yere indir/yerleştir. Zira sen, indirip iskân edenlerin en hayırlısısın." 30. Şüphesiz bunda (Nûh ve kavminin hikâyesinde) birtakım ibretler vardır. Gerçek şu ki Biz (kullarımızı bu âyetlerle) sınarız.***

فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ/***Bunun üzerine ona şöyle emrettik: Gözetimimizde altında ve bildirdiğimiz doğrultuda gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular yerden fışkırmaya/yükselmeye başlayınca:*** Bu âyetin tefsiri, Hûd sûresinin 37 ve 40. âyetlerinde bulunan "بأعيننا/***bi-e'yüninâ,***" "وحينا/***vahyinâ,***" "لا تخاطبني/***velâ tuhâtıbnî***" ve "فار التنور/***fâra't-tennûri***" sözlerinin tefsirinde daha önce geçmişti.

فَاسْلُكْ ف۪يهَا/***Feslük fîhâ:*** Yani gemiye al/koy. Bu âyetin tefsiri de Hûd sûresinin 40. âyetinde "زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ/***zevceynisneyni***" özelinde geçmişti.

وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَل۪ينَ/***Gerçek şu ki Biz elbette (kullarımızı bu âyetlerle) sınarız:*** Âyetteki "اِنْ/***in***" lafzı "اِنَّ/inne"nin hafifletilmiş/şeddesiz halidir.

"مُبْتَلِينَ/***Mübtelîne"*** lafzı, "ابتلى/sınadı" fiilinin ism-i fâilidir ve fiilin "denemek" yahut "bela indirmek" manasına gelmesi muhtemeldir.

ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَراً مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذاً لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَاباً وَعِظَاماً اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

***31. Sonra onların ardından başka bir nesil meydana getirdik. 32. O nesle "Allah'a kulluk edin. Zira sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Hâlâ Allah'tan sakınmaz mısınız?" (diyen) kendilerinden bir peygamber gönderdik. 33. Onun kavminden, kâfir olup ahirete ulaşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine refah bahşettiğimiz varlıklı kimseler şöyle dediler: "Bu, sadece sizin gibi bir insandır, sizin yediklerinizden yer ve sizin içtiklerinizden içer. 34. Gerçekten, sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, bu durumda muhtemelen ziyan edersiniz. 35. O, öldüğünüz, bir toprak ve bir kemik yığını hâline geldiğiniz zaman, mutlak surette sizin (kabirlerden) çıkarılacağınızı mı size vaat ediyor? 36. "Bu size vaat edilen (ba'S ve neşr), gerçek olmaktan ne kadar uzaktır, ne kadar uzaktır! 37. Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) doğarız; Biz tekrar diriltilecek değiliz. 38. O (Nûh), Allah hakkında yalnızca yalan uyduran bir***

***adamdır; biz ona inanmıyoruz." 39. (Buna mukâbil Nûh) "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi. 40. Allah şöyle dedi: "Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar!" 41. Çok geçmeden, vukuu kaçınılmaz korkunç bir ses onları yakaladı ve hemen onları selin süpürdüğü çerçöpe çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!***

قَرْناً اٰخَرِينَ/***Başka bir nesil:*** Bir görüşe göre bunlar, Âd kavmidir ve peygamberleri de Hûd'dur. Çünkü onlar Nûh kavminden sonra gelmiştir. Başka bir görüşe göre, Semûd kavmidir ve peygamberleri de Sâlih'tir. Bu görüş, "فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَٓاءًۚ فَبُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ/***Çok geçmeden, vukuu kaçınılmaz korkunç bir ses onları yakaladı ve hemen onları selin süpürdüğü çerçöpe çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!"*** sözü dikkate alındığında daha doğrudur. Çünkü sayha/korkunç gürültü ile helak edilenler Semûd kavmidir. Âd kavmi ise rüzgâr ile helak edilmiştir.

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا /***Onun kavminden, inkâr eden varlıklı kimseler şöyle dediler:*** Mecrur olan "مِنْ قَوْمِهِ/***min kavmihî"*** ibaresi, A'râf sûresi 66. âyette geçen "قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فٖي سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبٖينَ/***Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz"*** sözünün aksine "الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/***dünya hayatı"*** kavline bağlı olduğu zannedilmesin diye "الَّذِينَ كَفَرُوا/***ellezîne keferû"*** ibaresini takip etmiştir.

وَاَتْرَفْنَاهُمْ/***Ve etrafnâhüm:*** Yani "Onlara nimet verdik."

بَشَرٌ مِثْلُكُمْ/***O, sizin gibi bir insandır:*** Onların bu sözü, beşerden bir peygamberi kabul etmemelerinden yahut kendileri gibi bir insana tâbi olmaya tahammül edememelerinden (mağrurluktan) dolayı söylemiş olmaları muhtemeldir. Zira Nûh kavmi de aynı şeyi söylemiştir.

اَيَعِدُكُمْ/***eyeıdüküm:*** Buradaki soru, alay ve imkânsız görmek kabilinden bir sorudur.

**أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ/Ennekûm muhracûne:** Bu ifadededeki "أَنَّ/**enne**" ilkini tekit için tekrarlanmıştır. "مُخْرَجُونَ/**Muhracûne**" ise ilk "أَنَّ/**enne**"nin haberidir.

**هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ/*Bu size vaat edilen (ba's ve neşr), gerçek olmaktan ne kadar uzaktır, ne kadar uzaktır!:*** Bu, onların sözlerini hikâye etme kabilinden bir sözdür. "هَيْهَاتَ/***Heyhâte***" sözü, "uzak oldu" anlamında bir isim fiildir. Gaznevî şöyle demiştir: "Bu söz, 'maalesef' ve 'eyvah' anlamına gelir." Bu kelimenin fethayla veya dammeyle ya da kesrayla yahut sükûn ile okunması caizdir.[339] Bu ibarenin, "فهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ العقيق وأهله/Akîk vadisi ve halkı bizden ne kadar uzak!"[340] sözünde olduğu gibi bazen fâili "lam"sız gelir.

Bu lafız bazen de bu âyette olduğu gibi "lam" harfi ile birlikte gelir. Zeccâc bu âyeti "هَيْهَاتَ/***heyhâte***" kelimesine masdar manası vererek şöyle tefsir etmiştir: "البعد لِمَا تُوعَدُونَ/Size vaat edilen şeyler ne kadar uzaktır/imkânsızdır! البعد لِمَا تُوعَدُونَ/Size vaat edilen şeyler ne kadar uzaktır/imkânsızdır!" Zemahşerî de şöyle demiştir: "Bu âyetin diğer bir vechi/yönü de 'هَيْهَاتَ/***heyhâte***' ile uzak/ihtimal dışı görmek ifade edildikten sonra "lam" harfinin 'لِمَا تُوعَدُونَ/***limâ tûadûne***'de ayrıca uzaklığı/imkânsızlığı açıklamak için getirilmiş olmasıdır. Nitekim 'هيت لك/Hey! Sana söylüyorum buraya gel' ibaresindeki "lam" harfi seslenilen kimseyi açıklamak için getirilmiştir."

**إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا/*İn hiye illâ hayâtüne'd-dünyâ:*** Yani hayat, dünya hayatından ibarettir. Âyette "هِيَ/***hiye***" zamiri, haber kendisine delâlet ettiğinden dolayı "hayat" yerine konulmuş/kullanılmıştır.

---

339 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ" ibaresinde ihtilaf söz konusudur. Ebû Ca'fer her iki kelimeyi de kesra ile okurken, geri kalanlar her ikisini de fetha ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368; Geri kalan okuyuşlar için bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 174.

340 Bu beyti söyleyen Cerîr'dir. Beyit tam olarak şöyledir:

وهيهات خلٌّ بالعقيق نُواصِلُهُ فهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ العقيق وأهله

Akîk vadisi ve halkı bizden ne kadar uzak!

Ve Akîk'deki arkadaşla bir araya gelmek ne kadar uzak!"

Bk. İbnu'l-Âdil ed-Dımeşkî, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, XIV, 206; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 174. Akîk, Hicaz'da bir yerdir. (Çeviren)

**نَمُوتُ وَنَحْيَا/Nemûtü ve nahyâ:** Yani kimi ölür, kimi doğar. Bir nesil tükenir, yok olur, başka bir nesil ortaya çıkar. Kâfirlerin bunu söylemekteki maksadı, ba'ʿs ve neşri/tekrar dirilmeyi inkâr etmektir.

**عَمَّا قَلِيلٍ/Ammâ kalîlin:** Bu ifadede "مَا/*mâ*" kelimesi ektir. Bir görüşe göre, zaman ifade eden bir sıfattır ve cümlenin takdiri şöyledir: "Kısa zamanda pişman olacaklar."

**فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً/Fecealnâhüm ğusâen:** Yani "Biz onları hemen çerçöp gibi helâk ettik." "الغثاء/el-Ğusâü" kelimesi "yaprak ve bozulup dağılan benzeri şeylerden selin taşıdığı nesneler" demektir. Bundan dolayı helâk edilenler ona (الغثاء/selin taşıdığı çerçöpe) benzetilmiştir.

**فَبُعْدًا/Febu'den:** "Öldüler yani helâk oldular" anlamında fiil yerine kullanılmış bir masdardır. Âmili zahir olmayıp gizlidir.

ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُوناً اٰخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَاۜ كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضاً وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَۚ فَبُعْداً لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْماً عَالِينَۚ ﴿٤٦﴾ فَقَالُٓوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَۚ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾

***42. Sonra onların ardından başka nesiller getirdik. 43. Hiçbir millet, ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir. 44. Sonra peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Ne zaman bir topluma kendi içlerinden bir peygamber geldiyse, onlar bu peygamberi yalanladılar. Biz de onları birbiri ardınca helak ettik ve onları (insanlar için) ibretlik hikâyelere dönüştürdük. İmansız toplumun canı cehenneme! 45-46. Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, âyetlerimizle ve apaçık bir yetkiyle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik. Onlar ise kibre kapıldılar ve büyüklük taslayan bir toplum oldular. 47. Bu***

***yüzden şöyle dediler: "Bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz? Üstelik kavimleri bize kölelik ediyor!" 48. Peşinden onları yalanladılar ve böylece helâk edilenler kervanına katıldılar.***

تَتْرَا/***Tetrâ:*** Bu kelime "فعلى/fe'lâ" vezninde bir masdar olup "birbiri ardınca ve peş peşe" demektir. Ayrıca hâl durumundadır ve "birbirini takip ettikleri hâlde" demektir. Kim onu tenvinli olarak "تَتْرًا/***tetran***"[341] şeklinde okursa kelime hâl olmaktan çıkar, ondaki elif harfi, cümleyi sonraki cümleye ilhak etmek, bağlamak için getirilmiş olur. Kim de onu tenvinsiz okursa elifi müenneslik alâmetidir ve gayr-i munsariftir. Onun müennes olması, peygamberlerin bir cemaat olmasından dolayıdır. Kelimenin başındaki "te" harfi, kelimenin ilk harfi olan "vav" harfinin bedelidir.

وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ/***Ve cealnâhüm ehâdîse:*** Yani insanlar onların başına gelenleri konuşuyor. "اَحَادِيث/***Ehâdîse***" kelimesinin "حديث/hadîs" yahut "أحدوثة/uhdûsetün" kelimelerinin çoğulu olması muhtemeldir. "أحدوثة/Uhdûsetün" kelimesinin çoğulu olması daha isabetlidir. Çünkü bu kelime şer hakkında/olumsuz manada kullanılmaktadır.

قَوْماً عَالِينَ/***Kavmen âlîne:*** Yani kibirli/büyüklük taslayan bir toplum idiler.

وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ/***Ve kavmühümâ lenâ âbidûne:*** Yani o ikisinin halkı bize hizmet emekte, bizim önümüzde eğilmektedir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاًۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌۜ ﴿٥١﴾ وَاِنَّ هٰذِه۪ٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾

***49. And olsun Biz, Musa'ya, belki onlar (İsrailoğulları) yola gelirler diye, Kitabı (Tevrat'ı) verdik. 50. Meryem***

---

341 "تترا" Bu lafzı Ebû Ca'fer, İbn Kesîr ve Ebû Amr tenvinli, diğer kıraat imamları tenvinsiz okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368.

***oğlu İsa'yı ve annesini de (kudretimize) bir alamet kıldık; onları, ekime elverişli, akan suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik. 51. (Peygamberlere şöyle denildi:) "Ey peygamberler! Temiz olan (helâl) şeylerden yiyin; katında geçerli işler yapın. Şüphesiz Ben en iyi bilenim. 52. (Ey peygamberler!) Kuşkusuz bu sizin dininiz tek bir dindir; Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise Benden sakının."***

لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ/***Leallahüm yehtedûne:*** Buradaki zamir Firavun'un kavmine değil, İsrailoğullarına gider. Çünkü onlar Tevrat indirilmeden önce helâk edilmişlerdir.

وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ/***O ikisini bir tepeye yerleştirdik:*** "رَبْوَة/***Rabve***" "yerden yüksek mekân" demektir. Söz konusu kelimedeki "re" harfinin fetha, damme ve kesra ile okunması caizdir.[342] Bu tepenin bulunduğu yer hakkında ihtilaf vardır. Bir görüşe göre o, Beytü'l-Makdis'tir. Başka bir görüşe göre Şam ovasıdır. Diğer bir görüşe göre de Filistin'dir.

ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعٖينٍ/***Ekime elverişli ve akan suyu bulunan:*** "قَرَار/***Karâr,***" "yer seviyesinde (düzlük)" demektir. Cümlenin manası, "basit, ekmeye ve dikmeye uygun" demektir. Bir görüşe göre, "قَرَار/***karâr***" burada, "ürünler ve hububat," "مَعٖين/***maîn***" ise "akan su" demektir. Başka bir görüşe göre, "مَعٖين/***maîn***" kelimesi, senin, çoğaldığı zaman "معن الماء/su aktı/yükseldi/arttı" demen gibidir (müştaktır). Buna göre, "مَعٖين/***maîn***" kelimesindeki "mim" harfi kelimenin aslındandır ve vezni "فعيل/faîl"dir. Ayrıca bu kelimenin "العين/el-aynü" kelimesinden türemiş olduğu, "mim" harfinin zait olduğu ve vezninin "مفعول/mef'ûl" olduğu da söylenmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ/***Ey peygamberler:*** Bu nidâ/çağrı, zahirî manada bir çağrı değildir. Çünkü peygamberler farklı zamanlarda yaşamıştır. Ancak bu, her peygamberin kendi zamanında böyle bir nidâya muhatap olduğu

---

342 "رَبْوَة" Bu kelimeyi İbn Âmir ve Âsım "rı" harfini fethayla diğerleri dammeyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Rı" harfini İbn Abbâs ve Nasr b. Âsım kesra ile okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 176.

manasına gelir. Bir görüşe göre, âyetteki bu hitap/nidâ, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yöneliktir ve Allah onu peygamberler cemaati yerine koymuştur. Ancak bu, uzak ihtimaldir.

**كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ/Külû mine't-tayyibât:** Yani "Helal olanlardan yiyin." Buna göre, helâl olanlardan yemek vacibdir. Yahut "Lezzetli olanlardan yiyin" demektir. Buna göre de lezzetli olanlardan yemek mübahtır.

***وَاِنَّ هٰذِهٖ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً/Kuşkusuz bu sizin dininiz tek bir dindir:*** "اِنَّ/*İnne*" kelimesi yeni bir cümle olmasından dolayı "اِنَّ/*inne*"[343] ve Allah'ın (önceki âyetteki) son sözüne bağlı olarak "لأنَّ/çünkü" manasına gelmesinden dolayı "أنَّ/*enne*" şeklinde okunmuştur.

***فَاتَّقُونِ/Öyle ise Benden sakının:*** Bir görüşe göre bu âyet "bilin ki" takdirinde gizli bir fiille alakalıdır.

***اُمَّتُكُمْ/Ümmetüküm: "Ümmet"*** kelimesi bu âyette, "ed-din/İslâm" manasına gelir ki o, "peygamberlerin tevhîd ve benzeri konularda üzerinde ittifak ettikleri kanunlar" demektir.

فَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُراً كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾
فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِينٍ ﴿٥٤﴾ اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ
مَالٍ وَبَنِينَۙ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِۜ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

***53. Ne var ki insanlar, farklı farklı dinlere tâbi olarak dinleri konusunda ayrılığa düştüler. Artık her grup sahip olduğu (din ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedir. 54. Şimdi sen onları bir süre cehalet ve sapıklıkları ile baş başa bırak! 55-56. Onlar zannediyor mu ki, kendilerine verdiğimiz servet ve evlatlar ile onlara imdat edip onların menfaati için koşturacağız? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.***

---

343 Ebû Amr ed-Dânî şöyle demiştir: Kûfeliler bu âyeti hemzenin kesrasıyla "وَاِنَّ هٰذِهٖ" şeklinde, geri kalanlar hemzenin fethasıyla "وَأنَّ هٰذِهٖ" şeklinde okumuşlardır. İbn Âmir "nun" harfini sakin, diğerleri şeddeli okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 107.

**فَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ*/İnsanlar dinleri konusunda ayrılığa düştüler:*** Yani fırkalara bölündüler ve anlaşmazlığa düştüler. Buradaki zamir, gerek Yahudîlerden gerek Hristiyanlardan ve gerekse diğerlerinden olan söz konusu peygamberlerin halklarına gider.

**زُبُرًا*/Zübur:*** Kutsal kitap Zebûr'un çoğuludur. Âyetin manası şöyledir: "Muhakkak onlar kitaplara tâbi olma konusunda fırkalara ayrıldılar. Bir grup Tevrat'a, bir grup İncil'e vs. tâbi oldu. Dahası (gerçek kitaplarını tahrif ederek) kendi yanlarından kitap uydurdular."

**فَذَرْهُمْ ف۪ي غَمْرَتِهِمْ*/Şimdi sen onları cehalet ve sapıklıkları ile baş başa bırak!:*** Buradaki zamir Kureyş'e gider. "الغمرة/el-Ğamratü" kelimesi "cehalet ve sapıklık" anlamına gelir. Aslı, suyun basmasından gelir.

**حَتّٰى ح۪ينٍ*/Hattâ hînin:*** Bu kelime burada "Bedir günü yahut öldükleri gün" anlamına gelir.

**اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِه۪ مِنْ مَالٍ وَبَن۪ينَ*/Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz servet ve oğullar ile:*** Bu âyet, kâfirlerin mallarının ve evlatlarının kendilerine yarar sağlayacağını ve Allah'ın kendilerinden hoşnut olmasına sebep olacağını zannetmelerine karşı bir itirazdır.

**نُسَارِعُ لَهُمْ*/Onlar için koşturacağız:*** Bu ibare, "اَنَّ*/enne*"nin haberidir. Râbıt zamiri mahzûftur. Cümlenin takdiri, "نُسَارِعُ به/onunla onlar için koşturacağımızı mı zannediyorlar?" şeklindedir.

**بَلْ لَا يَشْعُرُونَ*/Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar:*** Yani bunun kendileri için bir istidrâc/aldanma olduğunu fark etmiyorlar. Bu ifadede tehdit manası vardır.

اِنَّ الَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۙ ﴿٥٧﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِاٰيَاتِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَۙ ﴿٥٨﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٩﴾ وَالَّذ۪ينَ
يُؤْتُونَ مَٓا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَۙ ﴿٦٠﴾
اُو۬لٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

**57. *Muhakkak Rablerine olan saygıdan dolayı tedirgin olanlar; 58. Rablerinin âyetlerine inananlar; 59. Rablerine ortak koşmayanlar; 60. Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta ve yapacak oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar; 61. İşte onlar, iyiliklere koşarlar ve iyilik için yarışırlar.***

يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا/***Yu'tûne mâ âtev:*** Bir görüşe göre bu âyet "vermeleri gereken zekât ve sadakayı verirler" demektir. Başka bir görüşe göre, bu söz iyilik fiillerinin tümüne geneldir. Yani onlar bunları kabul edilmeyeceğinden korktukları hâlde yaparlar. Âişe *radıyallahu anhâ* bu manayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etmiştir.[344] Ancak Âişe *radıyallahu anhâ* bu âyeti "يَأْتُونَ مَا أَتَوْا/***Yu'tûne mâ etev"*** şeklinde kasır ile okumuştur.[345] Söz konusu hadisin, bu kıraatin/okuyuşun tefsiri olması muhtemeldir. Diğer bir görüşe göre, âyet, iyilikler ve kötülükler konusunda geneldir. Yani "onları Allah'a dönmekten korktukları hâlde yaparlar" demektir.

اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ/**Onlar Rablerine dönecekleri için:** "اَنَّ/***Enne"*** sebep bildiren mef'ûl konumundadır. Yahut "وجلت/***ve cilet"***in mef'ûlü konumundadır. Çünkü o "خائفة/korkan" anlamına gelmektedir.

اُو۬لٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ/***İşte onlar, iyiliklere koşarlar:*** Bunun iki manası vardır:

**Birincisi:** "Onlar itaat fiillerine yöneliyorlar" demektir.

**İkincisi:** "Onlar hayırlı amellerinin sevabını hemen alıyorlar" demektir. Bu mana, geçen âyete uygundur. Çünkü Allah, acele verme bakımından kâfirlerden nefyettiği (onlara vermediği) şeyleri inananlar hakkında (nefyetmeyip) sabit kılmıştır.

---

344 Tirmizî, Tefsîr, 23 (3175 no'lu hadis); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 159; Hâkim, *Müstedrek*, II, 393; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19, 46; Beğavî, *el-Meâlimu't-Tenzîl*, V, 421.

345 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 95; Suyûtî, *ed-Dürrrü'l-Mensûr*, VI, 106; Hâkim, *Müstedrek*, II, 235; İbn Atiyye şöyle demiştir: "Mü'minlerin annesi Âişe, İbn Abbâs, Katâde ve A'meş 'يَأْتُونَ مَا أَتَوْا/***yapmaları gereken şeyleri yapıyorlar'*** şeklinde okumuşlardır. Bu kıraat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 179.

وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ/***İyilik için yarışırlar:*** Bu âyette de "يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ/ ***iyiliklere koşarlar"*** âyetinde zikredilen iki mana vardır. Bir görüşe göre bu âyet, "saadet onlara ezelde verilmiştir" manasına gelir.

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتّٰى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِراً تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

***62. Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü tutmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap (her kişiye ait bir amel defteri) vardır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar. 63. Hayır, onların (inkârcıların) kalpleri bu hususta cehalet içindedir. Ayrıca onların bundan (bu şirk ve inkârcılıklarından) öte yapageldikleri birtakım (kötü) işleri vardır. 64. En nihayet, refah ve bolluk içinde olan zengin ve kodamanlarını cezalandırmak için aldığımızda, bir de bakmışsın onlar feryat edip sızlanıyorlar! 65. (Onlara şöyle denilir:) "Boşuna feryat edip sızlanmayın bugün! Zira bizden yardım göremeyeceksiniz! 66-67. Çünkü âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı kibirlenerek arkanızı döner, geceleyin (toplanarak İslâm, Peygamber ve mü'minler hakkında) atıp tutardınız."***

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا/***Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü tutmayız:*** Yani şüphesiz sâlih kimselerin tavsif edildiği bu hususlar, güç ve takat dışı şeyler değildir. Bu konudaki gerekli açıklama daha önce Bakara sûresinde "تكليف ما لا يطاق/güç yetmeyen şeyle mükellef tutmak" başlığı altında geçmişti.

وَلَدَيْنَا كِتَابٌ/***Nezdimizde bir kitap vardır:*** Yani "Yanımızda amel defterleri vardır." Bu sözde tehdit ile (mü'minler için) zulüm ve zalime karşı güvence vardır.

فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا/***Bu hususta cehalet içindedir:*** Yani onlar tümüyle dinden gaflet içindedirler. Bir görüşe göre, "Kur'ân'dan" gaflet içindedirler. Başka bir görüşe göre, "söz konusu kitaptan" gaflet içindedirler. Diğer bir görüşe göre de "mü'minlerin kendisiyle tavsif edildikleri amellerden" gaflet içindedirler.

وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ/***Ayrıca onların bundan öte yapageldikleri birtakım işleri vardır:*** Yani onların içinde bulundukları gafletin/cehaletin dışında birtakım kötü amelleri vardır. Âyetin manası şöyledir: "Onlar, küfür/inkâr ile kötü amelleri birlikte işliyorlar." Bu manaya göre "ذٰلِكَ/***zâlike"*** ile "غَمْرَةٍ/***ğamratin"*** kelimesine işaret edilmiştir. Allah Teâlâ ona ancak, tekit (manayı kuvvetlendirmek) için ("ذٰلِكَ/***zâlike"*** ile) işaret etmiştir. Çünkü o ("الغمرة/el-ğamratü"), "küfür/inkâr" manasına gelmektedir. Bir görüşe göre işaret, "مِنْ هٰذَا/***min hâzâ"***ya yöneliktir. Bu âyet, hakkındaki farklı görüşlere uygun olarak "Onların bu kendisine işaret edilenin dışında kötü amelleri vardır" manasına gelir.

هُمْ لَهَا عَامِلُونَ/***Onlar onları yapmaktadırlar:*** Bir görüşe göre bu, onların şu anda yapmakta oldukları amelleri hakkında bir ihbardır. Başka bir görüşe göre gelecekte yapacakları ameller hakkında bir ihbardır. Diğer bir görüşe göre âyet şu anlama gelir: "Muhakkak onlar Allah onları yakalayana kadar o fiilleri işlemeye devam edecekler." Allah Teâlâ "حَتّٰى اِذَا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ/***refah ve bolluk içinde olan zengin ve kodamanlarını aldığımızda"*** âyetini "عَامِلُونَ/***âmilûne"*** sözünün gayesi kılmıştır.

مُتْرَفِيهِمْ/***Mütrafîhim:*** "Onların zenginleri ve ileri gelenleri" demektir.

اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ/***Bir de bakmışsın onlar feryat edip sızlanıyorlar!:*** Yani yardım isteyip bağırıp çağırıyorlar. Allah Teâlâ şayet azap etmek isteseydi, Bedir günü müşriklerin ileri gelenlerini öldürürdü. "يَجْـَٔرُونَ/***Yec'erûne"*** fiilindeki zamir, (ileri gelenlerine değil) Kureyş'in geri kalanlarına yöneliktir. Dolayısıyla âyet "Kureyş'in geri kalanı, ölüler için feryat edip ağıt yakıyor" demektir. Şayet Allah, azap ile dünyanın felaketlerini yahut ahiret azabını kastetmiş olsaydı, zamir (ileri gelenleri ve geri kalanlarıyla) Kureyş'in tümüne şamil olurdu.

**لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ/Lâ tec'eru'l-yevme:** Âyetin takdiri "Azap günü onlara 'Boşuna feryat edip sızlanmayın' denilir" şeklindedir. Bu sözün mecaz değil hakikat olması ve ayrıca lisan-ı hâl ile olması muhtemeldir. Bu lafız bir yasaklamadır ve "feryat edip sızlanmak onlara fayda vermeyecektir" manasına gelir.

**عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ/Alâ a'kâbiküm tenkisûne:** Bu, "geriye dönüyordunuz" demektir ve onların âyetlerden yani Kur'ân'dan yüz çevirdiklerini ifade etmekten ibarettir.

***مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ/Buna karşı kibirlenerek (Kur'ân'dan yüz çeviriyordunuz):*** Bir görüşe göre "ه/hû" zamiri Mescid-i Harâm'a yahut Harem'e (Mekke) gider. Bu açıkça zikredilmese de sözün gelişinden anlaşılmaktadır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Muhakkak onlar, halkı ve yöneticileri olmalarından dolayı Mescid-i Harâm sebebiyle kibirleniyorlar." Bir görüşe göre zamir, âyetlerin zikredilmesinden dolayı Kur'ân'a gider. Buna göre mana şöyle olur: "Şüphesiz Kur'ân, onların hadsizliklerini ve kibirlerini ortaya çıkarıyor." Başka bir görüşe göre zamir, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gider ve buna göre "سَامِرًا/ **sâmiren"** lafzına bağlı olur.

**سَامِرًا/Sâmiren:** Bu kelime,"السمر/es-semr" kelimesinden türemiştir "ve geceleyin konuşmak için oturmak" demektir. Kureyş halkı, geceleyin mescitte toplanıp konuşurdu. Onların çoğunlukla konuşmaları Resûlullah hakkında olurdu. "سَامِرًا/**Sâmiren"** kelimesi, çoğul manada tekil bir kelimedir ve hâl üzere mansubdur. Her kim "بِهِ/**bihî"**deki zamiri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hamlederse, bu durumda mana şöyle olur: "Onlar onu (Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i) konuşmak ve ona sövmek için geceleyin toplanıyorlar."

***تَهْجُرُونَ/(Geceleyin toplanarak) atıp tutardınız:*** Kim bu fiildeki "te" harfini dammeyle ve "cim" harfini kesrayla okursa[346] bu durumda bu kelime "تقولون/**diyordunuz"** anlamına gelir. "الهجر/el-Hucr" kelimesi "he"

346 "تهجرون" Bu lafzı, Nâfi' "te"nin dammesi, "cîm"in kesrasıyla okurken, diğerleri "te"nin fethası ve "cim"in dammesiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368.

harfinin dammesi ile "fahiş söz, hezeyan" demektir. Kim de "تَهْجُرُونَ/ ***tehcurûn"*** fiilini "te"nin fethası ve "cim"in dammesiyle okursa bu, "he"nin fethasıyla "الهَجر/el-hecr" kökünden gelir ve "Siz İslâm'dan, Peygamber'den ve mü'minlerden uzaklaşıyordunuz" yahut senin "جهر المريض إذا هذى/Sayıkladığı (halüsinasyon) gördüğü zaman hasta boş boş konuştu" sözünde olduğu gibi, "Boş/gereksiz ve faydasız sözler söylüyordunuz" anlamına gelir.

اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَٓاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَٓاءَهُمُ الْاَوَّلٖينَۘ ﴿٦٨﴾ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَۘ ﴿٦٩﴾ اَمْ يَقُولُونَ بِهٖ جِنَّةٌۜ بَلْ جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهِنَّۜ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَۜ ﴿٧١﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجاً فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌۗ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقٖينَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾

***68. Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, daha önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? 69. Yoksa Peygamberlerini daha tanıyamadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar? 70. Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise haktan hoşlanmamaktadır. 71. Eğer hak/ doğru, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar bozulur giderdi. Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik. Ancak onlar kendi şereflerinden yüz çevirdiler. 72. (Resûlüm!) Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun? Rabbinin rızkı daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır. 73. Gerçek şu ki sen elbette onları doğru bir yola çağırıyorsun. 74. Ahirete inanmayanlar ise elbette bu doğru yoldan çıkıyorlar.***

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ/***Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi?:*** Yani Kur'ân'ı hiç düşünmediler mi? Bu onlar için bir uyarıdır.

أَمْ جَٓاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَٓاءَهُمُ الْاَوَّلٖينَ/***Yoksa kendilerine, daha önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?:*** Bu, "Nübüvvet yeni bir şey değildir ki onu inkâr etsinler! Aksine nübüvvet daha önceki atalarına gelmiştir. Muhakkak Nûh, İbrahim, İsmail ve diğerleri peygamber olarak görevlendirilmiştir" demektir.

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ/***Yoksa Peygamberlerini daha tanıyamadılar mı?:*** Bunun manası şudur: Yoksa onlar Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i tanıyamadılar, onun asalet bakımından onların en şereflisi, söz bakımından en doğrusu, emanet bakımından en muazzamı ve akıl bakımından en üstünü olduğunu bilemediler mi? Kendisi her akl-ı selim sahibine gizli olmayan hakkı getirmesine ve haklı olmasına rağmen onu nasıl yalancılıkla yahut delilikle veya bunların dışında kalan noksanlıklarla itham ediyorlar?

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَٓاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهِنَّ/***Eğer hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar bozulur giderdi:*** Tâbi olmak burada istiâredir. ***"Hak"*** ile de "doğru/doğruluk" ve "dosdoğru iş" kastedilmiştir. Buna göre âyet şu manaya gelir: "Şayet iş, Allah'a şirk koşmak ve bâtıla uymak gibi onların hevâlarının gerektirdiği şekilde gerçekleşseydi -***'Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, elbette her ikisinin de düzeni bozulup giderdi. Hâlbuki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir'***[347] âyetinde de ifade edildiği gibi- elbette göklerdeki ve yeryüzündeki düzen bozulur, buralar yaşanmaz hâle gelirdi." Bir görüşe göre, âyette geçen ***"hak"*** Allah Teâlâ'dır. Ancak bu, mana bakımından uzaktır. Ancak onun (hak) Allah'a hamledilmesi, tâbi olmayı hakiki manaya almak, istiâre olarak anlamamak demektir. Hak burada ***"Yoksa onda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise haktan hoşlanmamaktadır"*** âyetinde zikredilen manaya gelmektedir.

---

347 Enbiyâ 21/22.

**بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ/Hayır, Biz onlara şan ve şereflerini getirdik:** Bu ifadenin, onlara öğüt vermek ve nasihat etmek yahut onları övmek ve şereflendirmek amacıyla getirilmiş olması muhtemeldir ki, bu mana daha uygundur.

**اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجاً/(Resûlüm!) Yoksa sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun?:** "الخرج/el-Harc" kelimesi "ücret" anlamına gelir. Bu kelime aynı manada harâc (الخراج/el-harâc) şeklinde de söylenir. "اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ/***Em teselühüm***" âyetinde her iki yerde de her iki şekilde okunmuştur.[348] Yani "Sen onlardan bir ücret istemedin ki onlara sana tâbi olmak ağır gelsin!"

**فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ/Feharâcü Rabbike hayrun:** Yani Rabbinin vermiş olduğu rızık onların mallarından daha hayırlıdır. O, seni rızıklandırır ve onlara muhtaç olmaktan kurtarır.

**عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ/Ani's-sırâtı le-nâkibûne:** Yani onlar, doğru yoldan çıkıyor ve yüz çeviriyorlar.

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا في طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتّٰى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَاباً ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

***75. Eğer (bonkör davranmak suretiyle) onlara merhamet edip de (açlık ve kıtlık gibi) maruz kaldıkları sıkıntıyı giderseydik, iyice körleşerek azgınlıklarına devam ederlerdi. 76. And olsun, Biz onları (açlık ve kıtlık ile) sıkıntıya düşürdük. Buna rağmen yine de Rablerine boyun eğmediler. Onlar (şimdi ve gelecekte de) boyun eğecek değillerdir. 77. En nihayet***

---

348 "خراجا" âHamza, Kisâî ve Halef bu kelimeyi her iki yerde de "rı" harfinin fethası ve sonrasında elif ile "خراجا - فخراج" şeklinde, diğerleri (İbn Kesîr, Nâfi', Ebû Amr ve Âsım) her ikisini de "rı" sakin ve elifsiz "خرجا - فخرج" şeklinde okumuşlardır. İbn Âmir ise ikincisinde, "rı"nın sükûnuyla "فخرج ربك/***Rabbinin harcı/rızkı***" şeklinde okurken, diğerleri "فخراج ربك" şeklinde elif ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 354.

***üzerlerine, azabı çok şiddetli bir kapı açtığımız zaman, bir de bakmışsın ki onlar orada (ahirette) ümitsizliğe düşmüşlerdir!***

**وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ/*Eğer onlara merhamet etseydik:*** Çoğunluğa göre bu âyet, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'e yönelik kıtlık için beddua ettiği zaman nâzil olmuştur[349]. Resûlullah'ın bedduası üzerine onlar deri ve benzeri şeyleri yiyecek kadar açlığa maruz kalmışlardır. Âyet şu anlama gelir: "Şayet Biz onlara zenginleştirmek suretiyle merhamet etseydik ve açlığın ve kıtlığın darlığından başlarına geleni onlardan kaldırsaydık yine de azgınlıklarına devam ederlerdi." Bununla ilgili benim görüşüm, âyetin ittifakla Mekkî olduğudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise Kureyş'e -hadiste varit olduğu üzere- hicretten sonra beddua etmiştir.[350] Bir görüşe göre âyet "Şayet Bbiz onları öldükten sonra dünyaya döndürseydik yine de kendilerine yasak edilen şeylere dönerler, onları yaparlardı" manasına gelir. Diğer görüşe karşı gerekli olan şey (olumsuz kanaat) bu görüşe karşı gerekli değildir. Fakat bu, âyetin manasının dışında bir manadır.

**وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ/And olsun, Biz onları sıkıntıya düşürdük:** Bir görüşe göre bu azap, kıtlık sebebiyle aç kalmaktır. Bundan sonra kendisiyle korkutulan azabı çok şiddetli olan kapı da Bedir günüdür. Bu, onlara isabet eden azabın ancak Bedir'den sonra gerçekleştiğinin reddidir. Başka bir görüşe göre, onları yakalayan azap, Bedir günüdür. Kendisiyle korkutulan kapı da kıtlıktır. Diğer bir görüşe göre de azabı çok şiddetli olan kapı, ahiret azabıdır ki tercihe şayan olan budur. Bundan dolayı Allah onu (ahiret azabını) şiddetli olmakla tavsif etti. Çünkü o, dünya azabından daha şiddetlidir. Akabinde Allah şöyle buyurmuştur:

***اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ/Bir de bakmışsın ki onlar orada ümitsizliğe düşmüşlerdir!:*** Bu âyet, "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ/***Kıyametin kopacağı***

---

349 Nesâî, II, 98; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XI, 370; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 237; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 251. İbn Hacer hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, VI, 510.

350 Buhârî, İstiskâ, II, 13; Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn, 7 (2798 no'lu hadis); Tirmizî, Tefsir, 44; Ahmed b. Hanbel, I, 380; İbn Hibban, *Sahîh*, XIV, 548.

***gün, günahkârlar (ümitsizlik ve şaşkınlıktan dolayı) susacaklardır"***[351] âyetinde de sözü edildiği gibi "Bir de bakmışsınız onlar hayırdan ümitlerini kesmişler! Onlara ahirette ancak yeis/ümitsizlik düşer" demektir.

**فَمَا اسْتَكَانُوا/*Boyun eğmediler:*** Yani buna rağmen yine de Allah'a boyun eğmediler. Bu kelimeyle ilgili açıklama Âl-i İmrân sûresinin sonunda geçmişti.

**وَمَا يَتَضَرَّعُونَ/*Onlar boyun eğecek değillerdir:*** Şayet "Niye geçmiş yahut gelecek zamanda her iki fiili de ittifakla 'فما استكانوا وما تضرعوا/Feme's-tekânû ve mâ tedarraûne' yahut 'فما يستكينون وما يتضرعون/femâ yestekînûne ve mâ yetedarraûne' şeklinde söylemedi?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Muhakkak "ما استكانوا/***ma's-tekânû"*** ifadesi "onlara isabet eden azap anında boyun eğmediler," "مَا يَتَضَرَّعُونَ/***mâ yetedarraûne"*** ifadesi de "üzerlerine azabı şiddetli olan bir kapı açılsa bile boyun eğecek değillerdir" demektir. Böylece Allah, geçmiş zamanda "الإستكانة/el-istikânetü" ile boyun eğmeyi nefyettiği gibi şimdi ve gelecek zamanda da "التضرع/et-tedarru" ile boyun eğmeyi nefyetmiştir.

وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَليلاً مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾

***78. Allah sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne de az şükrediyorsunuz! 79. O, sizi (çoğalmak üzere) yeryüzüne yaydı. (Hesap vermek üzere) yalnızca O'nun huzurunda toplanacaksınız. 80. O, yaşatan ve öldürendir. Dahası gece ve gündüzün bir birini takip etmesi O'nun işidir. Hâlâ aklınızı işletmeyecek misiniz?***

**قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ/*Ne de az şükrediyorsunuz!:*** "مَا/***Mâ"*** zaittir. "قَلِيلاً/***Kalîlen"*** ise takdiri: "شكرا قليلا تشكرون/Şükran kalîlen teşkurûne" olan mahzûf bir masdarın sıfatıdır. Allah Teâlâ birer cevher olan kulakları,

351 Rûm 30/12.

gözleri ve gönülleri, faydalarının önemi sebebiyle zikretmiştir. Bu sebeple onları yaratana şükretmek gerekir. Allah'ı birlemek ve elçisi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uymak, Allah'a teşekkür etmek demektir. Bunların (kulak, göz ve gönlün) ayrı ayrı zikredilmesi nimeti açıklamak ve delil kılmak içindir.

ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ/***Zeraeküm fi'l-ardi:*** Yani Allah sizi yeryüzüne yaydı.

وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ/***Gece ve gündüzün bir birini takip etmesi O'nun işidir:*** Yani bunun faili ve sorumlusu O'dur. Buna göre "lam" harfi tahsis içindir. Gece ve gündüzün ihtilafının (bir birini takip etmesi) manası Bakara sûresinde anlatılmıştı.

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُٓوا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظٖيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجٖيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

***81. Tam aksine onlar, öncekilerin söylediklerinin bir benzerini/ aynısını söylediler. 82. Dediler ki: "Sahi biz, ölüp toprak olduğumuz ve bir kemik yığını hâline geldiğimiz zaman mı mutlaka yeniden diriltileceğiz? 83. Hakikaten hem bize hem de daha önce atalarımıza aynı vaatte bulunuldu. Muhakkak bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir!" 84. (Resûlüm! Onlara) de ki: "Eğer biliyorsanız, bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir? (söyleyin bakalım)." 85. "Allah'a aittir" diyeceklerdir. De ki: "Madem öyle hiç aklınızı kullanmaz mısınız?" 86. Sonra onlara "Yedi kat göklerin Rabbi ile***

***(şu) muhteşem Arş'ın Rabbi kimdir?" diye sor. 87. (Bunlar da) "Allah'a aittir" diyeceklerdir. (Onlara) "Madem öyle hiç Allah'tan korkmaz mısınız!" de. 88. Ve yine şöyle sor: "(Söyleyin bakalım) eğer biliyorsanız, her şeyin mülkiyeti ve idaresi elinde olan, her şeyi koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollanmaya muhtaç olmayan kimdir?" 89. (Bu soruya tümü) "Allah'tır" diye cevap verecektir. De ki: "Madem öyle, nasıl oluyor da büyüye kapılıyorsunuz?"***

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ/***Tam aksine onlar, öncekilerin söylediklerinin bir benzerini/aynısını söylediler:*** Bu, "Kureyş de önceki toplumların söyledikleri gibi bir söz söyledi" demektir. Sonra Allah Teâlâ onların ba'si (yeniden dirilişi) inkâra müteallik sözlerini açıkladı. Nitekim onların ***"Hakikaten hem bize hem de daha önce atalarımıza aynı vaatte bulunuldu"*** sözü buna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Ra'd sûresinde iki istifham ve En'âm sûresinde de "أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ/***öncekilerin masalları***" zikredildi.

قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيهَا/***(Resûlüm! Onlara) de ki: Bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?:*** Bu âyetler, ikrar/kabul etmeleri mümkün olmayan işleri onlara haber vermektedir. Bunları kabul ettikleri zaman onların, bunların yaratıcısını birlemeleri ve ahirete iman etmeleri gerekir.

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ/***"Allah'a aittir" diyeceklerdir:*** Bu ifadedeki "الله/***Allah***" lafzı, ilk önce, icma ile "لِمَنِ الْاَرْضُ/***limeni'l-ardu***" sözüne cevap olarak "لِلّٰهِ/***lillâhi***" şeklinde "lam" ile okunmuştur.[352] Cumhur, ikinci ve üçüncü lafzatullahı da aynı şekilde okumuştur. Tümü aynı manaya gelir. Çünkü "مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ/Yedi kat göğün Rabbi kimdir?" sözü "Yedi kat gök kimindir?" anlamındadır. Ebû Amr, ikinci ve üçüncüyü tam lafzı üzere "الله/***Allahü***" şeklinde merfu okumuştur.

مَلَكُوتُ/***Melekûtü:*** Bu lafız masdardır ve binasında mübalağa vardır.

---

352 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 369.

**وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ/*O, her şeyi koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollanmaya muhtaç olmayandır:*** "الإجارة/el-icâretü" kelimesi "ihmale/ilgisizliğe mani olmak yani korumak" anlamına gelir. Örneğin; birinin diğerine zarar vermesini ve ihanet etmesini engellediğin zaman "Filan kimseyi, filancaya karşı korudum" denilir. Âyet, "Muhakkak Allah, yardım isteyen kimselerden dilediğine yardım eder. O'na rağmen hiç kimse bir başkasına yardım edemez" manasına gelir.

**فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ/*Madem öyle, nasıl oluyor da büyüye/sihre kapılıyorsunuz?:*** Yani nasıl oluyor da hak konusunda aldanıyor/aldatılıyorsunuz? Onları aldatan şeytandır. Bu durum, işi karıştırma ve bâtıla düşme konusunda sihirle yapılan bir teşbih/benzetmedir. Allah Teâlâ bu üç azarlamayı aşama-aşama (tedricen) tertip etmiştir. İlk olarak "اَفَلَا تَذَكَّرُونَ/***Madem öyle hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"*** buyurmuştur. Sonra ikinci olarak "اَفَلَا تَتَّقُونَ/***Madem öyle hiç Allah'tan korkmaz mısınız?"*** buyurmuştur ki bu, en fazla korkutma içerdiğinden azarın en şiddetli/mükemmel olanıdır. Sonra da üçüncüsünde "فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ/***Madem öyle, nasıl oluyor da büyüye/sihre kapılıyorsunuz?"*** buyurmuştur ki bundaki azar gibisi diğerlerinde yoktur.

بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذاً لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَاِنَّا عَلٰى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

***90. Doğrusu Biz onlara hakkı/gerçeği getirdik; onlar ise (Allah'a nispet ettikleri ortaklar ve evlatlar konusunda) hakikaten yalancılardır. 91. Allah evlat edinmemiştir;***

***O'nunla birlikte hiçbir ilâh da yoktur. Aksi takdirde mutlaka her ilâh (diğerinin yarattıklarından uzaklaşarak) kendi yarattıkları ile baş başa kalır ve mutlaka onlardan biri diğerine baskı uygulayıp galebe çalardı. Allah onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. 92. Allah gaybı/görünmeyeni de şehâdeti/görüneni de bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. 93. Ey Peygamber! Şöyle dua et: "Rabbim! Eğer (dünyada sıkıntı çekeceklerine ve ahirette azap edileceklerine dair) onlara yöneltilen tehdidi mutlaka bana göstereceksen; 94. Rabbim! Bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bırakma." 95. Biz elbette onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye kadiriz. 96. Ancak sen kötülüğü en güzel şekilde def et. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyleri çok iyi bilmekteyiz. 97. Ve de ki: "Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım! 98. Rabbim! Onların huzurumda bulunmalarından da Sana sığınırım."***

وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ/***Onlar ise hakikaten yalancılardır:*** Muhakkak onlar, ortak ve evlat gibi Allah'a nispet ettikleri şeylerde elbette yalancıdırlar. Bundan dolayı Allah, ortak ve evlat gibi şeyleri kabul etmeyerek onları reddetmektedir.

اِذاً لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ/***Aksi takdirde mutlaka her ilâh kendi yarattıkları ile baş başa kalırdı:*** Bu (sözgelimi, Allah'la birlikte başka ilâhların bulunması hâlinde her ilâhın kendi yarattıkları ile baş başa kalacak olması gerçeği), Allah'ın birliğine (vahdaniyetine) delalet eden bir delildir. Bunun açılımı şöyledir: Şayet Allah'la birlikte başka bir ilâh bulunsaydı, mutlaka onlardan her biri diğerinin yarattıklarından ayrılarak kendi yarattıklarıyla baş başa kalır, onlardan her biri mülküyle baskı kurar, diğerine galebe çalmak ve onun üzerinde olmak isterdi. Nitekim dünyadaki kralların durumunu görüyorsun. Fakat birbiriyle bağlantılı olan yaratılmışların tümüne ve hatta kâinâtın bütünüyle tek bir küre oluşuna baktığımız zaman anlarız ki, kâinâtın maliki/sahibi ve yaratıcısı kendisinden başka ilâh bulunmayan tek bir Allah'tır. Bu delil, -İbn

Atiyye ve diğerlerinin anladığı gibi- "temânu" delili[353] değildir. Aksine bu, başka bir delildir.

Şayet "Madem öyle, (böyle bir ifade) sadece karşılık ve cevap olan bir sözün başına gelir. Burada, öncesinde bir şart ve birine ait bir soru geçmediği hâlde nasıl bu şekilde geldi?" denilirse buna "Şart mahzûftur, takdîri de 'Şayet onunla birlikte daha birçok ilâh bulunsaydı' demektir" şeklinde cevap verilir. Bu (şart), aynı âyette geçen "وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ/***O'nunla birlikte hiçbir ilâh da yoktur.***" sözünün delâletiyle hazfedilmiştir. ***"O'nunla birlikte hiçbir ilâh da yoktur"*** sözü, Allah'ın kendilerini reddettiği kâfirlere bir cevaptır.

**عَالِمِ الْغَيْبِ/*Allah gaybı/görünmeyeni bilendir:*** "عالم/***Âlim"*** lafzı merfu olursa mübtedâdır, mecrûr olursa "الله/***Allah"*** lafzının sıfatı olur.

**قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَۙ/*De ki: Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi mutlaka bana göstereceksen:*** Âyet, "Allah, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e -şayet bunu görmesine hükmedilirse- kendini zalimlere yöneltilen azap gibi azaptan kurtarması için dua etmesini emretmiştir' anlamına gelir. Bunda, kâfir olan zalimler için bir tehdit vardır. "إن/***İn"*** şart edatı ve "ما/***mâ"*** zait olarak şartın cevabıdır.

**رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي/*Rabbi felâ tec'alnî:* "*Rabbim"*** sözü dua ve boyun eğmede mübalağa olsun diye tekrar edilmiştir.

**اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ/*Ancak sen kötülüğü en güzel şekilde def et:*** Bir görüşe göre "الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ/***elletî hiye ahsenü"*** ifadesi "Allah'tan başka ilâh yoktur" anlamındadır, "السيئة/es-seyyietü" de "şirk" demektir. Açık/doğru olan, onun (***"elletî hiye ahsenü"***) affetmek ve katlanmak ile ilgili bir davranış ve güzel ahlâk/huy olduğudur. Âyet mensûh olmayıp muhkemdir. Ancak kâfirlerle sulh yapmak gibi âyetin gereği olan şeyler neshedilmiştir.

---

353 Temânu, kelime olarak "birbirine karşı çıkmak, itiraz etmek" demektir. Temânu delili ise her bakımdan birbirine denk iki ilâh bulunduğundan, onların yaratmakta ve hükmetmekte bağımsız hareket etmek isteyeceklerinden ve bu iki ilâhın her zaman ittifak edip anlaşmalarının imkânsızlığından hareketle, Allah'ın tek bir ilâh olduğu sonucuna ulaşılan bir delildir.

مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِۙ/***Şeytanların kışkırtmalarından:*** Yani "Rabbim! Şeytanın tahriklerinden ve vesveselerinden sana sığınırım." Bir görüşe göre bu, "delilikten sana sığınırım" demektir. Ancak lafız bundan daha genel ve kapsamlıdır.

اَنْ يَحْضُرُونِ/***Onların huzurumda bulunmalarından:*** Bu ibarenin manası, "Onların Resûlullah'la birlikte bulunması" demektir. Bir görüşe göre bu ibare, "Onların ölüm anında gelmesi" demektir.

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ ﴿٩٩﴾ لَعَلّٖٓي اَعْمَلُ صَالِحاً فٖيمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازٖينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازٖينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فٖي جَهَنَّمَ خَالِدُونَۚ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فٖيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتٖي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْماً ضَٓالّٖينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَؤُ۫ا فٖيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

***99-100. Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çattığında "Rabbim! Beni (dünyaya) geri gönder; gönder ki (iman ederek dünyada) bıraktığım mallarla sâlih işler yapayım" der. Asla! Bu sözler onu söyleyen tarafından söylenmiş (boş) birer sözden ibarettir. Onların gerisinde ise (dünyaya dönmelerine engel olan) yeniden diriltilecekleri güne kadar (sürecek) bir berzah (âlemi) vardır. 101. Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağı kalmaz; birbirlerini de arayıp sormazlar.***

***102. Artık kimlerin sevapları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erecek olanlardır. 103. Kimlerin sevapları da hafif gelirse, işte***

***onlar da kendilerine yazık etmiş olan kimselerdir. Çünkü onlar cehennemde ebedî kalacaklardır. 104. Ateş yüzlerini yakar; onlar orada yüzleri çirkin bir hâlde asık suratlı bulunurlar. 105. Âyetlerim size okunduğunda onları yalanlardınız değil mi? 106. Onlar şöyle yalvaracaklar: "Rabbimiz! Azgınlığımıza mağlup olduk. Biz, yoldan çıkmış bir toplum idik. 107. Rabbimiz! Bizi buradan (cehennemden) çıkar. Eğer bir daha (şekâvete/azgınlığa) dönersek, bu durumda biz (affı hak etmeyen) zalim insanlarız." 108. Allah şöyle diyecek: "Defolun şuradan! Ve (bu konuda) benimle konuşmayın artık!"***

**حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ/*Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığı zaman:*** Bu âyet hakkında İbn Atiyye şöyle demiştir: "Burada '**حَتّٰٓى/*hattâ*'** kelimesi başlangıç harfidir. Yani mâkablinin nihayeti değildir." Zemahşerî de şöyle demiştir: "'**حَتّٰٓى/*Hattâ*'** kelimesi '**يَصِفُونَ/*yesıfûne*'** fiiline bağlıdır ve 'Onlar kendilerine ölüm gelene kadar aynı şekilde devam ederler' demektir."

**قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ/*"Rabbim! Beni geri gönder" der:*** Bu, "Beni dünyaya döndür" demektir. Onun Allah'a çoğul kipiyle hitab etmesi, tazim içindir. Zemahşerî ve diğer bazıları bu görüştedir. Şairin "Ey Muhammed'in ilâhı! Bana merhamet et!" sözü de bunun gibidir. Bir görüşe göre o, Rabbine nida etmiş sonra meleklere hitab etmiştir.

**فِيمَا تَرَكْتُ/*Fîmâ teraktü:*** Yani "Bıraktığım mallarla sâlih işler yapayım." Bir görüşe göre bu, "İmandan bıraktığım şeylerle sâlih işler yapayım" demektir. Bu, "**لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖي اٖيمَانِهَا خَيْراً/*Daha önce inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimse*"**[354] âyeti gibidir. Âyetin manası, "Muhakkak kâfir, iman edip ilkin terk ettiği imanıyla sâlih (Allah katında geçerli) amel işlemek için dünyaya dönmek ister" şeklindedir.

**كَلَّاۜ/*Aslâ:*** Bu, onu talep ettiği şeyden alıkoymaktır.

---

354 En'âm 6/158.

**إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَا/*Bu sözler, onu söyleyen tarafından söylenmiş (boş) birer sözden ibarettir:*** Yani "رَبِّ ارْجِعُونِ/***Rabbim! Beni (dünyaya) geri gönder"*** ve "لَعَلّ۪ٓي اَعْمَلُ صَالِحاً/***Gönder ki (iman ederek dünyada) sâlih işler yapayım"*** gibi sözler onu söyleyen tarafından söylenmiş (boş) birer sözden ibarettir. Bu sözler ***"kelime"*** diye isimlendirilmiştir ve ***"kelime"***nin manası hakkında üç görüş vardır.

**İlki:** Kâfirin bu kelimeyi şüphesiz aşırı pişmanlığı ve üzüntüsü sebebiyle söylemesidir ki bu sözüyle bir ihbardır.

**İkincisi:** Bunlar, "ona fayda vermeyen ve onun hiçbir ihtiyacını karşılamayan, onun söylemiş olduğu sözler" manasına gelir.

**Üçüncüsü:** "Onun bu söylediği yalandır" manasına gelir. Şayet dünyaya dönse, sâlih amel işlemeyecektir.

**وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ/*Onların gerisinde ise:*** Yani onların gelecek zamanlarında ise berzah vardır. "هم/***Hüm"*** zamiri "حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ/***Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çattığında"*** âyetinde sözü edilen topluluğa gider.

**بَرْزَخٌ/*Berzehun:*** "Berzah" kelimesi "ölüm ile kıyamet arasındaki süre" anlamına gelir ki bu süre onların dünyaya dönmesine engel olur. "Berzah," "iki şey arasındaki engel" demektir.

**فَلَٓا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ/*Aralarında akrabalık bağı kalmaz:*** Yani "يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخ۪يهِۙ وَاُمِّه۪ وَاَب۪يهِۙ وَصَاحِبَتِه۪ وَبَن۪يهِ/***O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar"***[355] âyetlerinde de ifade edildiği üzere o gün herkesin kendi derdiyle meşgul olması sebebiyle yakınlar arasındaki sevgi ve şefkat kesilir. Neredeyse akrabalık bağları yok olur.

**وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ/*Velâ yetesâelûne:*** Yani her birinin kendi derdiyle meşgul olması sebebiyle kimse kimseye bir şey sormaz. Şayet "bu âyetle 'وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ/***Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar'***[356]

355 Abese 80/34-36.
356 Tûr 52/25.

âyeti arasında nasıl bir alaka vardır? (Bu iki âyet birlikte nasıl açıklanabilir?)" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir: Bu iki âyet arasında çelişki yoktur. Soru sormanın terki sûrun ilk üfürülme anında olur. Bu hâdise gerçekleştikten sonra ise birbirlerine dönüp sorarlar. Çünkü kıyamet günü uzun bir gündür ve onda birçok durak vardır.

**تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ/*Ateş yüzlerini yakar:*** Yani yakmak için onlara ateş isabet eder.

**كَالِحُونَ/*Suratları asık olarak:*** "الكلوح/el-Külûh," "iki dudağın açılması/çekilmesi ile dişlerin ortaya çıkması" demektir ve bu çoğunlukla köpeklerde görülür. Kafaları pişirildiği zaman koçlarda da görülür. Hadiste şöyle geçmektedir: ***"Muhakkak kâfirin dudağı cehennemde başının ortasına varana kadar yükselir/açılır."***[357] Bunda azap ve çirkinleştirme vardır.

**غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا/*Azgınlığımıza mağlup olduk:*** Yani azgınlık gibi onlara takdir edilen şeylere mağlup oldular. Bu lafız "شقاوتنا/***şekâvetünâ"*** şeklinde de okunmuştur.[358] Ancak mana aynıdır.

**قَالَ اخْسَؤُا/*Allah, "Defolun" dedi:*** "اخْسَؤُا/***İhseû"*** kelimesi köpeklerin azarlanıp kovulmasında kullanılır. Kelimede, hor görme/küçümseme/aşağılama ve uzaklaştırma manası vardır.

**وَلَا تُكَلِّمُونِ/*Ve benimle konuşmayın artık!:*** Yani azabın kaldırılması hakkında konuşmayın. İşte o anda kâfirler bundan ümitlerini keserler. Allah rahmetiyle bizleri bundan muhafaza etsin!

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِياً حَتّٰى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ

---

357 Hadis zayıftır. Bk. Tirmizî, Tefsir, 23 (3176 no'lu hadis); Ahmed b. Hanbel, III, 88; Hâkim, *Müstedrek*, II, 395; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, V, 430.

358 "شِقْوَتُنَا" Hamza, Kisâî ve Halef "şın" ve "kaf" harflerini "kaf"tan sonra elif getirerek fetha ile geri kalanlar da "şın"ı kesra ile ve "kaf"ı elifsiz sakin okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 369.

تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ اِنّ۪ي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُٓوا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ عَدَدَ سِن۪ينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَٓادّ۪ينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَل۪يلاً لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَر۪يمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِه۪ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّه۪ۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿١١٨﴾

***109-110. Vaktiyle kullarımdan bir zümre "Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet ve bize merhamet et! Zira sen, merhametlilerin en hayırlısısın" demişlerdi de siz onları alaya almıştınız. Sonunda onlar (ile alay etmeniz) size Beni hesaba katmayı unutturdu. Dahası siz onlara gülüyordunuz. 111. Bugün Ben onları, sabrettiklerinden dolayı ödüllendirdim. Muhakkak onlar, kazanmış olanların ta kendileridir. 112. (Allah inkârcılara) "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar. 113. (Onlar) "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İstersen sayanlara sor" derler. 114. Allah şöyle buyurur: "Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz (bunu) bilmiş olsaydınız!" 115. Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? 116. Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, muhteşem Arş'ın sahibidir. 117. Her kim o konuda bir delile dayanmaksızın Allah ile birlikte başka bir ilâha kulluk ederse, onun hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Muhakkak ki kâfirler, iflah olmazlar. 118. (Ey Peygamber!) de ki: "Rabbim! Bağışla ve merhamet et. Zira sen merhametlilerin en hayırlısısın."***

سِخْرِياًّ/***Sihriyyen:*** Bu kelime, "hizmet ettirmek (tahdîm)" anlamında "sin" harfinin dammesiyle "السُّخْرَةُ/es-sühratü" kelimesinden, "alay etmek/hafife almak (istihzâ)" anlamında "sin" harfinin kesrasıyla "السخر/es-sihru"

kelimesinden gelmektedir. Bu bazen de damme ile söylenir. Lafız burada iki manaya da gelmesi muhtemel olduğu için her iki şekilde de okunmuştur.[359] Ancak burada âyetin devamında bulunan "وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ/***Dahası, siz onlara gülüyordunuz***" ibaresine binaen "istihza" manası daha uygundur.

كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ/***Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?:*** Yani yeryüzünde ölüler olarak kaç yıl kaldınız? Bir görüşe göre, dünyada iken kaç yıl hayatta kaldınız? Onlar, sürenin kısalığını yahut önemsiz bir şey saymaları bakımından söz konusu süre içinde çektikleri azabı ifade etmek üzere "bir gün yahut yarım gün kaldık" diye cevap verirler.

فَسْـَٔلِ الْعَادِّينَ/***Sayanlara sor:*** Bu söz, kendisiyle imtihan edildikleri şeylerden muaf olanlardan "sayabilen kimseye sor" demektir. Yahut onlar "meleklere sor" takdiriyle melekleri kastediyorlar.

اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلاً/***Sadece az bir süre kaldınız:*** Bu, "onların cehennemde ebediyen kalacak olmalarına nispetle az bir süredir" manasına gelir.

عَبَثاً/***Abesen:*** "Boş ve gereksiz olarak" demektir. Bu âyet ile hedeflenen şey, ödüllendirmek ve cezalandırmak üzere tekrar diriltmeye (haşre) delil getirmektir.

لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِۙ/***O konuda bir delile dayanmaksızın:*** Yani bir hüccet ve delil bulunmaksızın. Bu cümle "اِلٰهاً اٰخَرَ/***Başka bir ilâh***" ibaresinin sıfatı ve şartın cevabıdır.

فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ/***Onun hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Muhakkak ki kâfirler, iflah olmazlar:*** Buradaki zamir, emir ve şan zamiridir. Bak Allah sûreyi, iki grup arasındaki farkı/mesafeyi açıklamak için nasıl mü'minlerin felahıyla başlattı ve kâfirlerin felah bulmayışıyla bitirdi?

---

359 "سِخْرِياً" Medineli iki kıraat imamı olan Nâfi' ve Ebû Ca'fer ile Hamza, Kisâî ve Halef "sin" harfini dammeyle, geri kalanlar kesra ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 369.

# سُورَةُ النُّورِ

# 24. NÛR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا ف۪يهَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّان۪ي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾ اَلزَّان۪ي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةًۘ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَان۪ينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَداًۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَۙ ﴿٤﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُواۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُ۬ا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِب۪ينَۙ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَٓا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَك۪يمٌ۟ ﴿١٠﴾

***1. (Bu,( indirdiğimiz ve (hükümlerini üzerinize) farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız diye onda apaçık âyetler indirdik. 2. Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Şayet Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir grup da onların cezalandırılmasına şahitlik etsin. 3. Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadın ile evlenir; zina eden kadın da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek ile evlenir. Bu (zina), mü'minlere haram kılınmıştır. 4. Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlerin her birine seksen sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. İşte onlar fâsıkların (günahkârların) ta kendileridir. 5. Ancak bundan sonra tevbe eden, hâllerini düzeltip ıslah olanlar müstesnadır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. 6. Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri bulunmayanlara gelince; onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmesidir. 7. (Böyle bir kimse) beşinci defada, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını diler. 8-9. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır. 10. Ya Allah'ın size yönelik lütfu ve merhameti bulunmasaydı (hâliniz nice olurdu)! Muhakkak Allah, tevvâb/tevbeleri çokça kabul eden, hakîm/hüküm ve hikmet sahibidir.***

***سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا/(Bu), indirdiğimiz bir sûredir:*** "***سُورَةٌ/Sûre***" kelimesi, gizli bir mübtedanın haberi yahut haberi mahzûf olan bir mübtedadır. Takdiri "Size indirilenler içerisinde bir sûredir" şeklindedir.

اَنْزَلْنَاهَا/***Enzelnâhâ: Sûre’***nin sıfatıdır.

وَفَرَضْنَاهَا/***ve feradnâhâ:*** “Ondaki hükümleri farz kıldık” demektir. Bu fiil mübalağa için şeddeli olarak da okunmuştur[360].

اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ/***Apaçık âyetler:*** Bu ibare, “öğüt, ahkâm ve darb-ı meseller gibi sûrede bulunan şeyler” demektir. Bir görüşe göre buradaki “بَيِّنَاتٍ/ ***beyyinât”*** kelimesi, “onlarda müşkil/kapalılık yoktur” demektir.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ/***Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun:*** Âyette, zina eden kadın ve zina eden erkek ile cins kastedilmiştir. Allah zina eden kadını (اَلزَّانِيَةُ) önce zikretti. Çünkü zina o zaman kadınlarda daha çoktu. Onlardan bazı cariye ve fahişeler açıkça zina ediyorlardı.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي/***ez-Zâniyatü ve-zânî:*** İ‘râbı “وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ/***Yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ibret olmak üzere erkek ve kadın hırsızının ellerini kesin”***[361] âyetinin i‘râbı gibidir. Bu âyet (***“ez-Zâniyatü ve-zânî”***), icmâ ile Nisâ sûresi 15. âyetteki “فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ/***Onları (fuhuş yapanları) evlerde hapsedin”*** âyeti ile onu takip eden âyetteki “فَاٰذُوهُمَا/***Onlara (fuhuş yapanlara) ceza verin”*** (ta’zir) emirlerini nesh etmiştir. İmam Mâlik’e göre bu âyetin lafzı zinanın genelini ihtiva etmez. Çünkü yüz celde/sopa, sadece Müslüman, hür ve bekâr olup zina eden erkek ve kadın için öngörülen haddir/cezadır. Kâfirler bu âyet kapsamında olmayıp kendi dinlerine havale edilirler. Köle, cariye, evli olan erkek ve kadın da bu âyetin kapsamı dışındadır.

Köle ve cariyenin zina cezası, evli olsun olmasın her ikisine de ellişer sopa vurulmasıdır. Evli ve hür erkek ve kadının haddi (zina cezası) ise recmdir. Bu, Mâlikî mezhebine göredir.

Âyetin diğer mezhepler nezdindeki anlamına gelince; bil ki bu âyetin zahiri Müslümanlar için de kâfirler için de hür kimseler, köleler

---

360 “وَفَرَضْنَاهَا” İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Amr “rı” harfini şeddeyle, geri kalanlar sakin okumuşlardır. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 370; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 108.

361 Maide 5/38.

ve cariyeler için de evli ve bekâr kimseler için de geneldir. Sonra âlimler bu genelliği, bazılarında ittifak ederek ve bazılarında da ihtilaf ederek tahsis etmişlerdir.

Kâfirlere gelince; Ebû Hanîfe ve Zâhirîlere göre onların haddi, evli olsunlar olmasınlar yüz sopa/celdedir. Her ikisi de âyeti zinanın geneline teşmil etmiştir. İmam Şâfiî'ye göre kâfirlerin haddi, şayet bekâr iseler, Müslümanların haddi gibi sopa/celdedir. O, bu hususta bu âyete dayanmıştır. Evli iseler hadleri recmdir. Bunu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zina eden Yahudi bir erkek ve kadını[362] recmetmesine dayandırmıştır. İmam Mâlik, Nisâ sûresinde geçen "وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ/***Kadınlarınızdan fuhuş yapanlar***"[363] âyetine istinaden onların kendi dinlerine/mahkemelerine havale edilmeleri görüşündedir. O, Müslüman kadınları "اَلزَّانِيَةُ وَالزَّان۪ي/***ez-Zâniyetü ve-zânî***" âyeti ile nesh edildiğinden dolayı tahsis etmiş, diğer kadınlardan ayırmıştır. Ancak âyet kendi mahallinde kalmıştır.

Köle ve cariyeye gelince; Zâhirîlere göre "فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ/***Onlar için hür kadınların cezasının yarısı vardır***"[364] âyetine istinaden cariyenin haddi elli değnektir. Kölenin haddi ise âyetin umumuna binaen yüz değnek/celdedir. Diğerleri de şöyle demişlerdir: "Aralarında herhangi bir fark bulunmaması sebebiyle köle de cariyeye kıyasla elli sopa/celde ile cezalandırılır."

Evliye (muhsan) gelince; cumhura göre onların haddi, recmdir ve bu recm haddi, bu âyetten özeldir (başka bir âyettir). Bazıları bu tahsisi mensûh addetmiştir. Sonra tahsis eden yahut nesh eden nass hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bir görüşe göre recmi emreden âyetin lafzı kalkmış olmasına rağmen hükmü baki kalmıştır. Söz konusu âyet şudur: "الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ نَكَالًا مِنَ اللهِ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ/Evli erkek ile evli kadın zina ettikleri takdirde onları recmedin. Elbette (bu,) Allah'tan ibretli

362 Hadisin kaynağı Mâide sûresinde geçmektedir.
363 Nisâ 4/15.
364 Nisâ 4/25.

bir cezadır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir."[365] Diğer bir görüşe göre celde âyetini recm konusundaki sabit sünnet nesh etmiştir. Zâhirîler ve Ali b. Ebî Tâlib'e göre evli olup zina eden kimse celde âyetiyle kırbaçlanır. Sonra da sünnet gereği recmedilir.[366] Onlar her iki cezayı da uygulamış, âyeti mensûh saymadıkları gibi tahsis de etmemişlerdir. Hâricîler şöyle demişlerdir: "Aslen recm yoktur. Çünkü Allah'ın Kitabı'nda recm yoktur. Bazılarının 'vardır' demeleri önemsizdir." Âyetin zahiri sürgün etmeksizin kırbaç cezasıdır. Ebû Hanîfe de böyle söylemiştir (yani sürgün yoktur). İmam Mâlik şöyle demiştir: Bekârın zina haddi yüz kırbaç ve "البكر بالبكر جلد مائة وتغريب عام/***Bekârın bekârla zinasına karşılık yüz değnek ve bir yıl sürgün vardır***"[367] hadisine göre bir yıl sürgün cezasıdır. Kadınlara sürgün cezası verilmez. İmam Mâlik'e göre köleye de sürgün yoktur. Ayrıca İmam Mâlik'e göre kırbaç kırbaçlanan oturduğu hâlde ve sırtına vurulur. İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Kırbaç, kırbaçlanan ayakta olduğu hâlde bütün azalara dağıtılır. Kadın, onu darptan korumayacak bir elbise ile örtülür." İmam Mâlik'e göre, erkek soyulur. Bir gruba göre erkek gömlek üzerinden kırbaçlanır.

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ/***Onlara acıyacağınız tutmasın:*** Bir görüşe göre bu ibare "her ikisine öngörülen zina haddinin düşürülmesi konusunda sizi acıma almasın" demektir. Yani zina haddini muhakkak uygulayın. Başka bir görüşe göre, "kırbaçlamanın hafifletilmesi yönünde acımanız tutmasın," diğer bir görüşe göre ise "her iki şekilde de acımanız tutmasın" demektir. İlk görüşe göre, zina haddindeki vuruş, kazif (asılsız zina isnadı) konusundaki şiddetli olmayan vuruş gibidir. Bu, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşüdür. İkinci ve üçüncü görüşe göre, zina konusunda darb (vuruş) daha şiddetlidir. Yüz değneğin cem edilip bir kerede vurulup vurulmayacağı konusunda ihtilaf söz konusudur. İmam Mâlik buna (cem edilip bir kerede vurulmasına) karşı çıkarken, İmam Ebû Hanîfe buna Eyyûb *aleyhisselâm* kıssasında zikredildiği üzere cevaz

365 Buhârî, Hudûd, 30 (VI, 2622); Müslim, Hudûd, 4 (1691 no'lu hadis); Ebû Davud, Hudûd, 16; İbn Mâce, Hudûd, 9; *Muvatta*, Hudûd, 10; Ahmed b. Hanbel, V, 183.

366 Abdürrezzak, *Müsannef*, VII, 328.

367 Buhârî, no: 2506; Müslim, no: 1698; Ebû Davud, no: 4445; Nesâî, no: 5410; Tirmizî, no: 1433; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 78.

vermiştir.[368] İmam Şâfiî de bunu hadiste zikredildiğinden dolayı hasta için caiz görmüştür.[369]

**وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ/Mü'minlerden bir grup da onların cezalandırılmasına şahitlik etsin:** Bundan kasıt, zina edenleri ve onlara acımayı kınamaktır. Taifenin caiz olacağı en az kişi konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, zina sayısı itibariyle dört kişidir. Bu, İbn Ebî Zeyd'in görüşüdür. Başka bir görüşe göre on kişi, diğer bir görüşe göre de iki kişidir ki bu, Mâlikî mezhebinde ön plana çıkmıştır. Başka bir görüşe göre de bir kişidir.

**اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً/Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadın ile evlenir:** Âyet, zina edenlerin kötülenmesi ve zinanın çirkinliğini ifade eder ve "Zina eden kadın ile ancak zina eden bir erkek yahut müşrik bir erkek evlenir. Bu tür bir erkeğe ancak zina eden bir kadın veya müşrik bir kadın yakışır" anlamına gelir. Buna göre "**يَنْكِحُ/evlenir**" ibaresi, "**يُجامِعُ/cima eder**" manasına gelir. Bir görüşe göre âyet, "Zina eden bir erkeğin zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenmesi helâl olmaz. Zina eden bir kadının da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkasıyla evlenmesi helâl olmaz" anlamına gelir. Sonra bu hüküm nesh edilmiş ve onların diledikleri kimselerle evlenmeleri mübah kılınmıştır. Doğru olan ilk görüştür.

**وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ/Bu (zina), mü'minlere haram kılınmıştır:** "**ذٰلِكَ/Zâlike**" ile yapılan işaret, zinaya yöneliktir. "Zina, mü'minlere haram kılınmış" demektir. Bir görüşe göre işaret, zina etmeyen bir mü'minin

---

368 Rivayet Katâde'den sahih olarak gelmiştir. Bk. *Tefsîru Abdirrezzâk*, II, 167; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 213.

369 Rivayetin metni şöyledir: "عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ ، قَالَ : كَانَ بَيْنَ أَبْيَاتِنَا رَجُلٌ مُخْدَجٌ ضَعِيفٌ ، فَلَمْ يُرَعْ إِلَّا وَهُوَ عَلَى أَمَةٍ مِنْ إِمَاءِ الدَّارِ يَخْبُثُ بِهَا ، فَرَفَعَ شَأْنَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : اجْلِدُوهُ ضَرْبَ مِائَةِ سَوْطٍ، قَالُوا يَا نَبِيَّ اللهِ هُوَ أَضْعَفُ مِنْ ذَلِكَ لَوْ ضَرَبْنَاهُ مِائَةَ سَوْطٍ مَاتَ ، قَالَ: فَخُذُوا لَهُ عِثْكَالًا فِيهِ مِائَةُ شِمْرَاخٍ فَاضْرِبُوهُ ضَرْبَةً وَاحِدَةً/Sa'd b. Ubâde şöyle demiştir: Evlerimiz arasında vücut yapısı noksan, zayıf bir adam vardı. (Bir defasında) evin cariyelerinden birisiyle kötü vaziyette yakalandı. Bunun üzerine (babam) Sa'd b. Ubâde onun durumunu Resûlullah'a arz etti. Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Ona yüz sopa vurun."*** Sahâbîler "Ey Allah'ın Nebisi! Adam bunun için çok zayıftır. Ona yüz kırbaç vursaydık ölürdü" dediler. Resûlullah ***"Madem öyle onun için yüz salkımı bulunan bir hurma dalını alın ve ona bir defa vurun"*** buyurdu. Bk. İbn Mâce, Hudûd, 18.

zina eden bir kadınla evlenmesine yöneliktir. Çünkü bir grup, böyle bir kadınla evlenmeye mani olmuştur. Bu, bundan önceki âyet hakkındaki ikinci görüşe göredir. Ancak bu, uzak/isabetsiz bir görüştür. İmam Mâlik ve diğerleri bu tür (zina eden) kadınlarla evlenmeye cevaz vermiştir. İmam Mâlik'ten bu tür kadınlarla evlenmenin mekruh olduğu da rivayet edilmiştir.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً/***Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlerin her birine seksen sopa vurun:*** Bu, Allah Teâlâ'nın "الرمي/atmak" ile ifade ettiği zina iftirası manasına gelen kazif haddi/cezasıdır. Burada "الْمُحْصَنَات/*el-muhsanât*" ile "iffetli kadınlar" kastedilmektedir. Allah onları özellikle zikretmiştir. Çünkü onların cezalandırılmaları erkeklere kıyasla daha çok ve daha çirkindir. Erkekler bu konuda manaya dâhil edilmiştir. Çünkü aralarında fark yoktur. Ulema, erkek ve kadınların hükmünün burada aynı olduğu üzerinde ittifak etmiştir. Bir görüşe göre mana "Şahıslar iffetli kadınlara iftira atarlar" demektir. Buna göre lafız, kadınları da erkekleri de içine almaktadır. Burada zina iftirası (kazif), iftira atan (kâzif), iftiraya uğrayan (makzûf) ve şahitlikten bahsetmek gerekir.

**Kazif:** İttifakla zina isnadında bulunmak veya Ebû Hanîfe'nin aksine âyetteki "الرمي/atmak" lafzının genelliğine binaen İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre Lût kavminin fiilini (livata) isnad etmek yahut nesebi inkâr etmektir. İmam Mâlik'in görüşü olan bu şekilde bütünüyle genellemek -ki bu Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'nin hilâfınadır- açıkça ifade etmek (tasrih) içindir.

**Kâzif (İftira atan):** Âyetin genelliğine binaen ona, Müslüman olsun yahut kâfir olsun, hür olsun yahut köle olsun had uygulanır. Ancak cumhura göre köle ve cariyeye had kırk sopa olarak uygulanır. Cumhur o ikisinin cezasını, zina konusunda öngörülen (hür kimselere göre) yarıya indirilmiş cezaya kıyasla Zâhirîlerin aksine yarıya indirmiştir. Mükellef olmamalarından dolayı çocuğa ve deliye had uygulanmaz.

**Makzûf (Kendisine zina isnad edilen):** Mâlikî mezhebine göre makzûf/makzûfe için, Müslümanlık, akıl, büluğ, hürriyet, zina yapmaktan korunmuş olmak (iffet) ve hadımlıktan ve hadımlık şüphesinden uzaklaşarak cinsel ilişkide bulunabilmek gibi şartlar aranır. Bu durumda bir çocuğa, kâfire, hadım bir kişiye, köleye veya cinsel ilişkide bulunamayan bir kimseye zina isnadında bulunana had uygulanmaz. Bir görüşe göre âyetin umumu gereği bunlardan herhangi birine zina iftirası atan kimseye had uygulanır. Zina yapmaktan korunmuş olma (iffet) şartı üzerinde ulemâ ittifak etmiştir.

**Şahitlik:** Kazif haddini düşüren şahitliğe gelince; bu, adaletli iki şahidin makzûfun bir köle veya bir kâfir olduğuna şahitlik etmeleri ya da adaletli dört erkek şahidin iftira konusu suçu (zina), milin sürmelikteki durumu gibi alenen gördüklerine şahitlik etmeleri ile söz konusu şahitliği topluca yapmalarıdır.

اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا/***Tevbe edenler müstesna:*** İstisna bundan önce üç konuda (hükümde) geçmiştir. Bunlar had, kâzifin (zina isnadında bulunan) şahitliğinin reddi ve kâzifin fasıklığıdır. Buradaki istisnanın fasıklığa râci/ait olduğu ve bunun tevbe ile ondan kalkacağı üzerinde ittifak edilmiştir. Ancak bu istisnanın had cezasına râci olmayıp haddin kâziften tevbe ile sakıt olmayacağı üzerinde de ittifak edilmiştir. İstisnanın şahitliğin reddine râci olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik, -İmam Ebû Hanîfe'nin aksine- "Tevbe ederse şahitliği kabul olur" demiştir. İmam Mâlik'e göre, onun tevbesi, dini konusunda hâlini düzeltmesi demektir. Bir görüşe göre, onun tevbe etmesi yalancılığını kabul etmesi demektir.

وَالَّذٖينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَٓاءُ اِلَّٓا اَنْفُسُهُمْ/***Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri bulunmayanlara gelince:*** Bu âyet, bir erkeğin eşine zina isnad etmesi ve bu hususta "lian (karşılıklı lanetleşme)" hakkındadır. Âyetin iniş sebebi şudur: Bir kişi "Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam, kadınıyla birlikte birini bulursa, onu öldürür, siz de kendisini (kısas gereği) öldürür müsünüz; yoksa o adam kadınıyla birlikte olan ne yapar?" dedi. Resûlullah ona cevap vermedi. Sonra o adam aynı soruyu

tekrar sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah senin ve kadının hakkında bir âyet indirdi, haydi git ve kadınını bana getir"*** buyurdu. Her ikisi lian yaptılar (lanetleştiler). Bunun üzerine Resûlullah onları boşadı."[370]

İmam Mâlik'e göre lian için iki şey gerekir:

**Birincisi:** Kocanın eşinin zina ettiğini gördüğünü iddia etmesi.

**İkincisi:** Kocanın karısının hamileliğini reddetmesi ve kalben müsterih olduğunu iddia etmesi. Koca lian yapınca bu durumda üç hüküm söz konusu olur. Bunlar, kazif haddinin kocadan nefyi, artık çocuğun nesebinin kocaya ait olmadığı ve şayet lian yapmazsa kadına zina haddinin/cezasının vücûbudur (gerekliliği). Şayet kadın lian yaparsa zina haddi ondan düşer. Âyetin lafzı hür eşler, cariyeler, Müslüman, gayrimüslim, yoldan çıkmış vb. kadınlar hakkında geneldir. İmam Mâlik'in görüşü budur. Ayrıca ona göre koca için Müslüman olmak şarttır. Ebû Hanîfe'ye göre ise her ikisinin de Müslüman, hür ve denk olmaları şarttır.

فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ/***Onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmesidir:*** Yani koca dört defa "Allah şahittir ki bu kadını zina ederken gördüm" veya "Allah şahittir ki, bu hamilelik benden değildir. Karım zina etmiştir. Ben bu hususta doğru söyleyenlerdenim" der. Sonra beşincisinde şöyle der: "Şayet yalan söyleyenlerden isem Allah bana lanet etsin." Eşheb "Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah şahittir" demesini ve ayakta durmasını ilave etmiştir.

اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ/***Erbeu şehâdâtin billah:*** Bu ifadenin lafzı masdariyettir. Âmili de "فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ/***feşehâdetü ehadihim***" lafzıdır. "اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ/***Erbeu şehâdâtin billâh***" lafzı merfu okunmuştur.[371] Bu durumda o,

370 Buhârî, Salât 44, Tefsîru Sûre 24, Talâk 4, 29, Ahkâm 18; Müslim, Liân 1, 3; Ebû Davud, Talâk 27, 35; Nesâî, Talâk 7; İbn Mâce, Talâk 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 261, V, 337; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, VI, 12.

371 Hafs, Hamza ve Kisâî'den Hafs, "اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ" ibaresinde "ayn" harfini merfu okurken, diğerleri mansub okumuşlardır. İkinci kelimenin okunuşunda ihtilaf yoktur. Bk.

“فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ/***feşehâdetü ehadihim***” lafzının haberi olur. “بِاللّٰهِ/***Billahi***” ve “اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ/***innehû leminas-sâdikîn***” lafızları “اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ/***erbeu şehâdâtin***” lafzının yahut “فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ/***feşehâdetü ehadihim***” lafzının sılasıdır.

وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ/***(Böyle bir kimse) beşinci defada, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını diler:*** “وَالْخَامِسَةُ/***ve'l-Hâmisetü***” ibaresi burada ve ikinci yerde gizli bir fiille mansub okunmuştur. Takdiri şöyledir: “يشهد الخامسة/ Beşinci kez şahitlik eder.” Yahut mansub kıraatiyle “اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ/***Erbeu şehâdâtin***” üzerine atfedilerek mansub okunmuştur.[372] Aynı ibare, mübtedâ olarak veya merfu kıraatiyle “اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ/***erbeu şehâdâtin***” üzerine atfedilerek merfu okunmuştur. Ayrıca “اَنَّ لَعْنَتَ/***enne la'nete***” ve “اَنَّ غَضَبَ/***enne gadabe***” ibarelerinde “اَنَّ/***enne***” ismini nasb ederek şeddeli okunmuştur. Nâfi' de şeddesiz okumuş ve “لَعْنَتَ/***la'net***” ve “غضب/ ***gadab***” kelimelerini mübtedâ olarak merfu okumuştur.[373]

وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ/***Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır:*** Burada ***“azap”***tan kasıt “zina haddi”dir. Yani kadının laneti zina haddini kaldırır. Kadın dört kez “Allah şahittir ki zina etmedim ve kocam bu konuda yalancıdır” der. Beşinci defada “Şayet o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı benim üzerime olsun” der. Kadının lanet etmesiyle ilgili üç hüküm vardır. Bunlar, zina haddinin düşmesi, karı-kocanın birbirinden ayrılması (boşanma) ve ebediyen haramlıktır (eşlerin birbirine ebediyen haram olmasıdır).

---

Dânî, *et-Teysîr,* s. 108.

372 “وَالْخَامِسَةُ” kelimesi “sonuncu şahitlik” demektir. Hafs bu kelimeyi mansub okurken, diğerleri merfu okumuşlardır. Bk. *en-Neşr,* II, 370; Ebû Amr ed-Dânî, Hafs'ın “وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ” ibaresindeki “ةَ” harfini mansub okuduğunu, diğerlerinin merfu okuduklarını ve ilk görüşte ihtilaf olmadığını söylemiştir. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 108.

373 Ebû Amr ed-Dânî, Nâfî'nin “اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ” ve “اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ” ibarelerinin her ikisinde de “اَنَّ” kelimesini şeddesiz, “لَعْنَتَ” kelimesini merfu, “غَضَبَ” kelimesini “غَضِبَ” şeklinde (mazî sigasında) ve lafzatullahı merfu okuduğu, diğerlerinin ise “اَنَّ”yi şeddeli, “لَعْنَتَ”yi mansub, “غَضَبَ”nin “ض” harfini meftuh ve lafzatullahı da mecrûr okuduklarını söylemiştir. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 108.

***وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ/Ya Allah'ın size yönelik lütfu ve merhameti bulunmasaydı (hâliniz nice olurdu)!:*** Burada "لَوْلَا/***levlâ***"nın cevabı gizlidir. Diğer durumda takdiri şöyledir: "لَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لآخذكم/ Allah'ın size yönelik lütfu ve merhameti olmasaydı elbette sizi cezalandırırdı" vb.

اِنَّ الَّذٖينَ جَٓاؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْۜ لَا تَحْسَبُوهُ شَراً لَكُمْۜ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِۚ وَالَّذٖي تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراًۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبٖينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَٓاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فٖي مَٓا اَفَضْتُمْ فٖيهِ عَذَابٌ عَظٖيمٌۚ ﴿١٤﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّناًۗ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظٖيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظٖيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهٖٓ اَبَداً اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَۚ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿١٨﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشٖيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌۙ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌۚ ﴿٢٠﴾

***11. Gerçek şu ki, (Peygamber'in eşi Âişe'ye) bu iftirayı uyduranlar (atanlar), sizin içinizden bir zümredir. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her biri için, işlediği günahın (karşılığı olan ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de büyük bir azap vardır. 12. Onu (iftirayı) işittiğinizde; mü'min erkek ve mü'min kadınların, vicdanları ile hüsnüzanda bulunup "Bu, apaçık bir iftiradır"***

***demeleri gerekmez miydi? 13. Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem (hiçbir) şahit getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancının ta kendileridir. 14. Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine dalıp gittiğiniz bu iftiradan dolayı size elbette büyük bir azap isabet ederdi. 15. Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi dilinize doluyorsunuz. Siz bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz ancak bu, Allah katında çok büyük (bir suç)tur. 16. O (iftirayı) duyduğunuzda "Bunu konuşup yaymak bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, büyük bir iftiradır" demeniz gerekmez miydi? 17. Eğer mü'min kimselerseniz, Allah, buna benzer bir hatayı bir kez daha (asla) tekrarlamamanız konusunda sizi ikaz etmektedir. 18. Ve Allah âyetleri size (bu şekilde) açıklamaktadır. Allah (her konuda işin iç yüzünü) en iyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olandır. 19. İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, ancak siz bilmezsiniz. 20. Ya üzerinizde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, ya Allah çok şefkatli ve çok merhametli olmasaydı (hâliniz nice olurdu)!***

اِنَّ الَّذِينَ جَٓاؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ/***Gerçek şu ki, bu iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir zümredir:*** İfk (iftira), yalandan daha kötüdür. Bu âyet ve devamındaki toplam on altı âyet, Âişe *radıyallahu anhâ*'nın durumu ve iftira ehlinin üzerine attığı iftiradan (zina iftirası) masum olduğu hakkında inmiştir. Aynı şekilde Allah Teâlâ dört kişiyi dört iftiradan beraat ettirmiştir. Allah, Yusuf *aleyhisselâm*'ı şehadete ehil bir şahidin şahitliğiyle, Musa *aleyhisselâm*'ı Yahudilerin iftirasından elbiselerini götüren taş ile Meryem'i, hücresinde çocuğu İsa *aleyhisselâm*'ı sözü ile ve Âişe *radıyallahu anhâ*'yı, iftiradan, hakkında âyet indirerek beraat ettirmiştir.

Bu âyetler, kendisine önem vermek, onu dikkate almak ve iftiracıları sıkıştırmak bakımından büyük bir gayeyi ihtiva etmektedir. İfk olayını, Buhârî, Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir. Olayın özeti şöyledir: Âişe *radıyallahu anhâ*, Resûlullah'la birlikte Benî Mustalık gazvesine çıkmıştı. Dönüşte gerdanlığını kaybetti ve onu bulmak için gecikti. İnsanlar da yola koyuldular. Bu sırada Safvân b. Muattal[374] geldi ve Âişe *radıyallahu anhâ*'yı gördü. Devesinden indi ve Âişe *radıyallahu anhâ* binsin diye geri çekildi. Âişe deveye binince deveyi çekmeye başladı. Nihayet orduya yetiştiler. Hemen iftiracılar bu konuda iftira ürettiler. Bu iftira Resûlullah'a ulaşınca o şöyle buyurdu: ***"Bazı kişiler niçin aileme iftira atıyorlar? Allah'a yemin olsun ki, ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Söz konusu kişi hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum."*** Resûlullah hâdiseyi Âişe *radıyallahu anhâ*'nın cariyesine sordu. O şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, Âişe hakkında kuyumcunun hâlis kırmızı altın külçesi hakkında bildiğinden başka bir şey bilmiyorum (yani o tertemizdir)."

**عُصْبَةٌ/*Usbetün:*** "On kişiden kırk kişiye kadar olan topluluk" demektir. Hadislerde iftiracılardan dördünden başkası zikredilmemiştir. Bunlar, münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, Hamne bint Cahş, Mistah b. Üsâse ve Hassân b. Sâbit'tir. Bir rivayete göre Hassân b. Sâbit bunlardan biri değildir. ***"Usbetün"*** kelimesinin merfu olmasının sebebi, "**إنَّ/*inne***"nin haberi olmasındandır. İbn Atiyye'ye göre ***"usbetün"*** kelimesi, "**جاؤوا/*câû***" fiilindeki zamirin (و/vav) bedelidir ve haber, "şüphesiz iftira atanların sözü" takdiriyle "**لَا تَحْسَبُوهُ شَراًّ لَكُمْ/ *Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın*"** ibaresidir.[375] Ancak ilk i'râb daha doğrudur.

---

374 Bu kişi, sahâbeden Ebû Amr (Ebû Ömer) Safvân b. el-Muattal b. Rahda es-Sülemî ez-Zekvânî'dir (ö. 19/640). Hendek harbine katılmış, Şam'ın fethinde bulunmuş ve İrmîniye'de şehit düşmüştür. Bir rivayete göre Sümeysâd (Samsat) da şehit düşmüştür. İfk hâdisesinde iftiracıların Âişe *radıyallahu anhâ*'yla birlikte iftira attıkları kişi budur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den iki hadis rivayet etmiştir. Bk. İbn Abdilberr, *el-İstiyâb*, I, 218; *el-A'lâm*, III, 206.

375 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 205.

**بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ/Aksine o, sizin için bir iyiliktir:** Bu hitap Müslümanlara yöneliktir. Burada "Hayır" kelimesinin beş manası vardır. İlki Âişe *radıyallahu anhâ*'nın masumluğu, ikincisi, hakkında âyet göndermekle Allah'ın Âişe *radıyallahu anhâ*'ya olan ikramı, üçüncüsü, kendisine atılan iftiraya karşılık Âişe *radıyallahu anhâ*'ya bol ecir, dördüncüsü, mü'minlere öğüt ve beşincisi de iftira atanlardan bunun intikamının alınmasıdır.

**وَالَّذِي تَوَلّٰى كِبْرَهُ/Onlardan bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse:** Burada sözü edilen kişi, münafık Abdullah b. Übey b. Selûl'dur. Başka bir rivayete göre, bu iftirayı başlatan kimse bilinmemektedir.

**عَذَابٌ عَظِيمٌ/Büyük bir azap:** Bununla kastedilenin, "had (iftira cezası)" yahut "ahiret azabı" olması muhtemeldir.

**لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراً/Onu (iftirayı) işittiğinizde; mü'min erkek ve mü'min kadınların, vicdanları ile hüsnüzanda bulunmaları gerekmez miydi?:** "لَوْلَٓا/**Levlâ**" burada bir teklif/öneridir. Buna göre mana şöyle olur: "Mü'min erkek ve mü'min kadınların bu işi (iftira) vicdanlarıyla değerlendirmeleri gerekirdi. Şayet bu kendileri için uzak (muhal) ise bu, fazileti sebebiyle Âişe hakkında daha uzak/muhaldir." Rivayete göre[376] bu bakış açısı Ebû Eyyub el-Ensârî tarafından ortaya konulmuştur. O bu hususta eşine şöyle demiştir: "Sen bunu yapar mıydın?" Eşi cevaben "Allah'a yemin olsun ki yapmazdım" deyince, Ebû Eyyûb "Âişe senden daha faziletli bir kadındır" demiş, eşi de onu onaylamıştır.

Şayet "Allah Teâlâ, niçin hitap sigasıyla 'سَمِعْتُمُوهُ/***semi'tümûhü***' buyurmuş sonra 'ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ/***zanne'l-mü'minûne***' kavliyle gâib sigasına geçmiş/dönmüş, 'ظننتم/zanentüm' buyurmamıştır?" denecek olursa buna şöyle cevap verilir: Allah Teâlâ bu iltifat sanatı ile mübalağa ve mü'minin başka bir mü'minin bir kötülük yaptığına (delile dayanmadan) inanmamasını gerektiren imanı açıkça ifade etmeyi kastetmiştir.

---

376 Bu hadis zayıftır. İbn İshak tarafından tahriç edilmiştir. Aynı hadis İbn Kesîr tarafından Taberî ve İbn Ebî Hâtim yoluyla tahriç edilmiştir. Bk. *Tefsîr-i İbn Kesîr*, III, 273; *Tefsîr-i Taberî*, XIX, 129; *Tefsîr-i İbn Ebî Hâtim*, VIII, 2546.

**لَوْلَا جَٓاؤُ۫ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ/Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi?**: "لَوْلَٓا/**Levlâ"** burada da bir teklif/öneridir. "جاؤوا/**Câû"** fiilindeki zamir (و/vav) iftiracılara gider. Sonra Allah Teâlâ şahit getiremedikleri için onların yalancı olduklarına hükmetmiştir.

**اَفَضْتُمْ فِيهِ/İçine dalıp gittiniz:** Bir kimseye, bir konu hakkında çok söz ettiği zaman, "söze daldı" anlamında: "أفاض في الحديث وخاض فيه/Efâda fi'l-hadîsi ve hâda fîhi" denilir.

**اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ/Çünkü siz bu iftirayı dilden dile birbirinize aktarıyordunuz:** "اِذْ/**İz"** kelimesinin amili "مَسَّكُمْ/***messeküm"*** yahut "اَفَضْتُمْ/***efadtüm"*** ibareleridir.

**تَلَقَّوْنَهُ/Telakkavnehû:** "Kiminiz kiminizden alıyorsunuz" demektir. İftirayı doğrulamayanlar müstesna onlar için, bu sözde ve bundan önceki ve bundan sonraki sözlerde, iftira kampanyasına dalmalarından dolayı bir azarlama söz konusudur. (Mü'minler için) doğru ve gerekli olan şey, iftirayı dikkate almamak hatta onu tümüyle terk etmek idi. Allah Teâlâ onları üç sebebe binaen azarlamıştır.

**Birincisi:** Dile dolamak yani konuyu sorgulamak ve sorgulayandan bilgi almaktır.

**İkincisi:** Bu konuyu aralarında konuşmaktır.

**Üçüncüsü:** Allah katında büyük bir suç olan bu iftirayı hafife alıp küçük görmektir.

"بِاَلْسِنَتِكُمْ/***Bi-elsinetiküm"*** ve "بِاَفْوَاهِكُمْ/***bi-efvâhiküm"*** ibareleri bu konuşmaların kalp ile değil, dil ile yapıldığına işaret etmektedir. Çünkü onlar işin hakikatini kalpleriyle bilmiyorlardı (kalpleri iftirayı doğrulamış değildi).

**وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ/O (iftirayı) işittiğinizde "Bunu konuşup yaymak bize yakışmaz" demeniz gerekmez miydi?:** Bu şu demektir: Mü'minler için doğru ve gerekli olan şey, bu iftirayı ilk duyduklarında onu inkâra yönelmeleri idi. Aynı şekilde "وَلَوْلَٓا/***velevlâ"*** bu âyette

de bir teklif/öneridir. Hakkı da aralarında bir fasıla bulunmaksızın onu bir fiilin takip etmesidir. Ancak araları "إِذْ سَمِعْتُمُوهُ/**iz semi'tümûhü"** ifadesiyle ayrılmıştır. Çünkü diğerlerinde caiz olmayan şeyler, zarflar söz konusu olduğunda caiz olur. Maksat, önemine binaen bu zarfı öne almak ve ilk duydukları anda iftirayı reddetmeye yönelmenin vacip olduğunu açıklamaktır.

مَا يَكُونُ لَنَا/***Mâ yükûnü lenâ:*** "Bize gerekir" ve "bu (iftirayı) konuşmamız bize helâl olmaz" demektir.

سُبْحَانَكَ/***Hâşâ!:*** Bu ifade, Resûlullah'ın eşini; onun iftiracıların dedikleri şekilde bulunmasından Allah için tenzih etmektir. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu, işin büyüklüğünden ve imkânsızlığından dolayı hayret etmek manasına gelir. Bu konuda işin aslı, hayreti mucip şeyler görüldüğünde Allah'ı noksanlıklardan tenzih/tesbih etmektir. Bühtân (iftira), bir insan hakkında, o insanda bulunmayan bir şeyi söylemektir. Gıybet ise bir insan hakkında, o insanda bulunan bir şeyi söylemektir."

أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ/***Buna benzer bir hatayı bir kez daha (asla) tekrarlamanız:*** Bu ibarenin takdiri şöyledir: "Buna benzer bir hataya bir kez daha düşmenizin çirkinliği konusunda Allah sizi uyarmaktadır." Sonra Allah işi daha da büyüterek "إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ/***Eğer mü'min kimselerseniz"*** sözüyle bunu teyit etmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ/***Gerçek şu ki, çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler:*** Bu ifadeyle, ifk (iftira) hâdisesinin yayılmasını isteyen münafıklara işaret edilmiş sonra hüküm, aynı özelliklere sahip olan diğer kimselere genellenmiştir. İftiranın dünyadaki cezası hadd-i kaziftir. Ahiretteki cezasına gelince; bir hadiste şöyle varit olmuştur: ***"Bir günahtan dolayı dünyada cezalandırılan bir kimse, bundan dolayı ahirette cezalandırılmaz."***[377] İftira konusunda had cezasıyla ahiret azabının birlikteliği müşkil bir durumdur. İftiracının ahirette de cezalandırılması muhtemeldir. Diğer hadlerin (cezaların) aksine iftiracının dünyada cezalandırılması ondan ahiret azabını düşürmez. Yahut bu durum (hem

---

377 Hadis sahihtir. Kaynağı daha önce geçti.

dünyada hem de ahirette cezalandırma işi), Âişe *radıyallahu anhâ*'ya iftira atana özeldir. Bu konuda İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kim bir günah işler ve sonra bundan dolayı tevbe ederse tevbesi kabul olur. Bundan, Âişe'ye iftira atanlar, tevbe etmemekte ısrar edip böylece ölen kimseler ve münafıklar müstesnadır."[378]

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِؕ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِؕ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداًۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّٖي مَنْ يَشَٓاءُؕ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُو۬لُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُو۬لِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواؕ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌۙ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفّٖيهِمُ اللّٰهُ دٖينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبٖينُ ﴿٢٥﴾ اَلْخَبٖيثَاتُ لِلْخَبٖيثٖينَ وَالْخَبٖيثُونَ لِلْخَبٖيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبٖينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُو۬لٰٓئِكَ مُبَرَّؤُ۫نَ مِمَّا يَقُولُونَؕ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرٖيمٌ ﴿٢٦﴾

***21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin (emirlerine uymayın). Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın lütuf ve merhameti üzerinizde olmasaydı, içinizden hiç kimse asla temize çıkamazdı. Hâlbuki Allah dilediğini temize çıkarır. Allah en iyi işiten ve en iyi bilendir.***
***22. İçinizden erdemli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından)***

378 Bu hadis zayıftır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 139; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 165. Ayrıca Zeylaî'nin Keşşâf hadislerinin tahricine bk. Zeylaî, *Tahricü'l-Ehâdîs*, II, 424.

***vermeyeceklerine dair yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 23. Şüphesiz, iffetli, kötülüklerden habersiz mü'min kadınlara zina isnadında bulunan kimseler, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır. 24. O gün işlemiş oldukları günahlarından dolayı dilleri, elleri ve ayakları, aleyhlerinde şahitlik edecektir. 25. O gün Allah onlara hak ettikleri karşılığı (cezayı) tastamam verecek ve böylece onlar Allah'ın apaçık gerçek (hak) olduğunu anlayacaklardır. 26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu temiz erkek ve temiz kadınlar, (iftiracıların) söylediklerinden uzaktırlar. Onlar için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.***

خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ/***Şeytanın adımları:*** Bu ibarenin tefsiri Bakara sûresi 167. âyette yapılmıştı.

بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ/***Edepsizliği ve kötülüğü:*** Bu ibareler de Nahl sûresi 90. âyette tefsir edilmişti.

زَكَى/***Zekâ:*** Bu fiil, "günahlardan temizlenmek ve dinini düzeltmek" demektir.

وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ/***İçinizden erdemli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine dair yemin etmesinler:*** "وَلَا يَأْتَلِ/***Velâ ye'teli***" fiilinin manası, "yemin etmesin" demektir. Bu da senin, "آليتُ اذا حلفتُ/Yemin ettiğim zaman söz verdim" demen gibi bir şeydir. Bir görüşe göre onun manası, "ihmal etmesin/savsaklamasın" demektir. Bu da senin, "ألوتُ أي قصرتُ/İhmal ettim/savsakladım" demen gibi bir şeydir. "وَلَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالاً/***Onlar size kötülük etmekten geri kalmazlar***"[379] âyeti de bu kabildendir.

379 Âli İmrân 3/118.

Allah Teâlâ'nın "الْفَضْل/***el-fadl***" kelimesi ile burada "din yönünden üstünlüğü yahut zenginlik bakımından üstünlüğü" kastetmesi muhtemeldir. Bu, "kişiye, yeterli olacak miktardan daha fazlasını vermek" demektir.

**السَّعَةِ/*es-Seati:*** "Zenginlik" demektir. Bu âyet, Mistah b. Üsâse'ye iftira kampanyasına katıldığı için infakta bulunmamak üzere yemin eden Ebû Bekir hakkında inmiştir. Zira akrabası (halasının kızının oğlu) olması ve meskeneti sebebiyle Ebû Bekir ona maddi yardımda bulunmaktaydı. Bu âyet nazil olunca Ebû Bekir yeminini bozarak Mistah'a nafaka ve ihsanda bulunmaya devam etmiştir.[380] Kimine göre bu âyet, Kur'ân'daki en ümit verici (insani) âyettir. Çünkü Allah, kâzife (zina iftiracısı) iyilik etmeyi tavsiye etmektedir. Sonra âyetin lafzı/hükmü, sâlih ameli bırakmaya yönelik hiç kimsenin yemin etmemesi konusunda geneldir.

**اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ/*Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?:*** Bu, "Allah'ın sizi bağışlamasını istediğiniz gibi, siz de aynı şekilde size kötülük eden kimseleri bağışlayın" demektir. Bu âyet nazil olunca Ebû Bekir "Gerçek şu ki ben, elbette Allah'ın beni bağışlamasını isterim" demiş sonra Mistah'a tekrar nafaka vermeye devam etmiştir.[381]

**الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ/*İffetli, kötülüklerden habersiz mü'min kadınlar:*** "الْمُحْصَنَات/***el-Muhsanât***" burada "iffetli/namuslu kadınlar" demektir. "الْغَافِلَات/***el-Gâfilât***" ise "kalpleri sağlam ve kötülükten uzak" demektir.

**لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ/*Dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir:*** Bu tehdit, Âişe *radıyallahu anhâ*'ya zina isnadında bulunanlara yöneliktir. Bundan dolayı âyette tevbeden söz edilmemiştir. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Âişe'ye yönelik iftira olayına karışanlar müstesna, her günahkârın tevbesi (hakkıyla) tevbe ettiği takdirde kabul edilir." Bir görüşe göre, tehdit bütün zina iftirasında bulunanlara yöneliktir.

380 Bu rivayet/açıklama ifk hadisinde geçmektedir.
381 Buhârî, no: 6301; Müslim, no: 7196 ve diğerleri.

**عذاب عظيم/Büyük bir ceza:** Bu ifadeyle, hadd-i kazfin yahut ahiret azabının kastedilmiş olması muhtemeldir.

**يَوْمَ تَشْهَدُ/O gün şahitlik edecektir:** "يَوْمَ/***Yevme***" kelimesinin âmili "يُوَفِّيهِمْ/***yüveffîhim***" ibaresidir. "يَوْمَئِذٍ/***Yevmeizin***" kavli de tekit olarak tekrar edilmiştir. Bir görüşe göre "يَوْمَ/***yevmen***"nin amili azap yahut gizli bir fiildir.

**دِينَهُمُ الْحَقَّ/Dînehümü'l-hakk:** "Onlar için gerekli olan ceza/azap" demektir.

***وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ/Böylece onlar Allah'ın apaçık gerçek (hak) olduğunu anlayacaklardır:*** Bu âyet, âyetin bundan önceki kısmının münafıklar hakkında olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü mü'min, dünyada iken Allah'ın apaçık bir hak/gerçek olduğunu bilir. ***"Mübîn"*** kelimesi de "kendisinde hiçbir şüphe bulunmayıp zahir/açık olan" manasına gelir.

***اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ/el-Habîsâtü li'l-habîsîne:*** Bu âyetin manası, "kadınlardan ahlâkı kötü olanlar (habîsât), erkeklerden ahlâkı kötü olanlara (habîsûn); kadınlardan ahlâkı temiz olanlar (tayyibât), erkeklerden ahlâkı temiz olanlara (tayyibûn) yaraşır" demektir ve bunda iftiracılara yönelik bir cevap/reddiye vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* erkeklerin en temizi, eşi (Âişe) de kadınların en temizidir. Bir görüşe göre âyet, "fiillerden çirkin/kötü olanlar, insanlardan kötü/çirkin olanlara; fiillerden iyi/temiz olanlar, insanlardan iyi/temiz olanlara yaraşır" manasına gelmektedir. Bunda da iftiracılara yönelik bir cevap/reddiye vardır. Çünkü Âişe *radıyallahu anhâ*'ya müfterilerin dediklerinin aksine ancak fiillerden iyi/temiz olanlar yakışır. Başka bir rivayete göre âyet, "kötü/çirkin sözler, insanlardan kötü/çirkin olanlara yaraşır" manasına gelir ve bununla iftiracılara işaret edilmiştir. Bu da "onların söylemiş oldukları kötü/çirkin sözleri ancak onlara benzeyen kötü kimseler söyler" demektir.

***اُولٰٓئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ/Bu (temiz) erkek ve kadınlar, (iftiracıların) söylediklerinden uzaktırlar:*** "اُولٰٓئِكَ/***Ülâike***" lafzı ile temiz erkek ve kadınlara işaret edilmektedir.

**يَقُولُونَ/Yekûlûne:** Bu fiildeki "و/vav" zamiri "**اَلْخَبِيثَاتُ/el-habîsâtü**" ve "**اَلْخَبِيثُونَ/el-habîsûne**" kelimelerine gider. Âyetin amacı, Âişe *radıyallahu anhâ*'yı atılan iftiralardan aklamaktır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

***27. Ey iman edenler! Kendi evlerinizin dışındaki evlere, izin almadıkça ve hane halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhâlde (bunu) düşünüp anlarsınız. 28. Eğer orada hiçbir kimse bulamadıysanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Şayet size, "Geri dönün!" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah yaptıklarınızı en iyi bilendir. 29. İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah sizin açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.***

**يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَا/*Ey iman edenler! Kendi evlerinizin dışındaki evlere, izin almadıkça ve hane halkına selâm vermedikçe girmeyin:*** Bu âyet, başkasının evine giriş için sahiplerinden izin istenmesini emretmektedir. Buna akrabaların ve diğerlerinin evleri dâhildir. Hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama, -çıplak görmesi ihtimaline binaen- yanına girerken annesinden izin almasını emretmiştir.[382]

---

382 Bu hadisi Mâlik, *Muvatta*'ında rivayet etmiştir. Hadis için ayrıca bk. Ebû Davud *Merâsîl*, s. 19; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 148. İbn Abdilberr, *Temhîd,* XVI, 229'da "Bu lafzıyla hadisin isnadını tam olarak bilmiyorum. Ancak bu mürsel ve mana bakımından sahih bir hadistir" demiştir.

**تَسْتَأْنِسُوا/Teste'nisû:** Manası, "isteyin" demektir. Bu senin, "آنست الشيئ اذا/Tanıyınca/bilince bir şeye alıştım" sözünden alınmıştır. "علمته الإستأناس/el-İsti'nâsü" kelimesi "ev halkının girmeyi isteyip istemediğini araştırmak" anlamına gelir. Bir görüşe göre, bu lafız yabancı olmanın zıttı olan "الأنس/samimi/yakın olmak" kelimesinden alınmıştır. İbn Abbâs bu ibareyi "حتى تستأذنوا/***izin almadıkça"*** şeklinde okumuştur.[383] İzin istemek vaciptir. Selâma gelince; o vacipliğe ulaşmamıştır. İzinin mi selâmın mı öncelikli olduğu hususunda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre, selâm izinden önce gelir. Kişi önce "es-Selâmü aleyküm" der sonra "Girebilir miyim?" der. Diğer görüşe göre, âyette önce ifade edildiği için önce izin istenir. Âyette izin isteme sayısı yoktur. Ancak hadiste üç kez izin istenmesi geçmektedir.[384] Âyetin tefsiri budur.

**لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ/*İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur:*** Bu âyetin iniş sebebi şudur: İsti'zan âyeti nazil olunca bir grup insan bu işi abarttı. Onlar oturulmayan evlere geliyor, selâm verip izin istiyorlardı. Bu âyet, izin istemeden buralara girmeyi mübah kıldı. Bu âyetteki ***"oturulmayan evler"***den kastın ne olduğu hakkında ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre, bunlar yol üzerinde hiç kimsenin oturmadığı konuk evleridir. Aksine bunlar yolcular onda barınsın/konaklasın diye tahsis/vakf edilmiştir. Bu durumda "metâ'" ona yerleşip faydalanmak, gecelemek vb. anlamlara gelir. Başka bir görüşe göre bunlar (oturulmayan evler), def-i hacet için girilen yıkıntılardır. Bu durumda "metâ'" insanın def-i hacet yapmasıdır. Diğer bir görüşe göre ise bunlar çarşı ve pazarların dükkânlarıdır.[385] Bu durumda da "metâ'" kelimesi

---

383 Garîb hadistir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 396; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 145. Hâkim bu hadis hakkında şunları söylemiştir: "Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre hadis sahihtir ancak onlar bu hadisi rivayet etmemişlerdir." Zehebî de buna katılmıştır. İbn Kesîr, İbn Abbâs'tan gelen bu hadisin garîb hadis olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 280.

384 Müslim, no: 5753; *Muvatta*, no: 3539; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 494; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, IV, 114; Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, I, 12.

385 "القيسارية" Mağrip/Fas'ta, özellikle bütün şehirlerde kullanılan bir kelimedir. Bununla duvarlarla çevrilmiş çarşı (kapalıçarşı) kastedilir. Burası, giyim ve benzeri birbirinden farklı ticaret eşyasının pazarlanması için birçok tüccarın bir araya gel-

"giysi, sergi vb. şeyler" anlamına gelir. Ancak bu görüş hatalıdır. Çünkü dükkânlara girerken izin istemek icma ile vaciptir.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ
وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ
عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ
اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ
نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُو۬لِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ
الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا
يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

***30. (Ey Peygamber!) Mü'min erkeklere, gözlerini (harama bakmaktan) sakınmalarını ve ırzlarını korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta oldukları şeylerden haberdardır.***
***31. Mü'min kadınlara da söyle, onlar da gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar; ırz ve namuslarını korusunlar. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini açıp teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) uzatıp örtsünler. Ziynetlerini kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri bilinip anlaşıl-***

---

diği yerdir. Kelime, Yunanca aslına uygun olarak kullanılmaktadır. Bk. *Mecelletü Mecmau'l-Luğati'l-Arabiyye*, Kahire, Sayı: 95, s. 20.

***sın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe edin ki böylece kurtuluşa eresiniz.***

**قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ/*(Ey Peygamber!) Mü'min erkeklere, gözlerini (harama bakmaktan) sakınmalarını ve ırzlarını korumalarını söyle:*** Bu ibarenin i'râbı, İbrahim sûresi 31. âyette zikredilen "**يُقِيمُوا الصَّلَاةَ/*yükîmüs's-salâte*"** sözünün i'râbı gibidir.

**مِنْ اَبْصَارِهِمْ/*Min ebsârihim:*** Bu ibaredeki "**مِنْ/*min*"** edatı kısmilik (bazılık) içindir. Amaç, gözü haram olan şeylerden sakınmak, helâl olan şeylerle yetinmektir. Bir görüşe göre buradaki kısmiliğin manası, "birinci (ilk) bakışta sıkıntı yoktur, bundan sonraki bakışlar yasaklanmıştır" demektir. Ahfeş (ö. 177/793) "**مِنْ/*min*"** edatının zâit olabileceğini söylemiştir. Başka bir görüşe göre "**مِنْ/*min*"** edatı, ("gözlerinden başlayarak" anlamında) amacın/hedefin başlangıç sınırını belirlemek içindir. Çünkü göz, kalbin anahtarıdır. Emredilen sakınma, avret mahalline yahut kadınlardan helâl olmayanlara ya da başkasının kitaplarına ve gizlenen buna benzer şeylere bakmaktır. Emredilen iffetin korunması da zinaya yaklaşmamak ve zina etmemektir. Bir görüşe göre, bununla avret mahallinin kapatılması kastedilmiştir. Ancak en doğrusu, ***"ırzlarını korusunlar"*** ile bunların tümünün kastedilmiş olduğudur.

**وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ/*Mü'min kadınlara da söyle, onlar da gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar:*** Âyette icma ile kadınlara, erkeklerin ve kadınların avret mahallerinden gözlerini sakınmaları emredilmiştir. Ancak kadınlara, yabancı erkeklerin ya da kadınların vücutlarının avret mahalleri dışındaki diğer yerlerinden gözlerini sakınmalarının gerekli olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse âyet buna da şamildir. Kadınların ırzlarını korumaları konusundaki söz/yükümlülük, erkeklerin ırzlarını korumaları gibidir.

**وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا/*Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini açıp teşhir etmesinler:*** Âyette bütün ziynetleri açıp teşhir etmeleri yasaklanmış sonra onlardan görünen kısımlar istisna edilmiştir. Onlara hareket ettiğinde yahut düzeltildiğinde vb. durumlarda bakılması

bir zarurettir. Bir görüşe göre "إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا/***Görünen kısımları müstesna***" ibaresinden kasıt elbiselerdir. Buna göre kadının bütün vücudunu örtmesi gerekir. Başka bir görüşe göre kasıt elbiseler, yüz ve ellerdir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik'in görüşüdür. Çünkü o, kadının namazda yüzünü ve ellerini açmasını mübah görmektedir. Ebû Hanîfe yüz ve ellere ayakları da eklemiştir.

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ/***Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) uzatıp örtsünler:*** "الْجُيُوبُ/el-cüyûb" kelimesi halkın, "أطواق/yaka veya gerdanlık" dediği şeydir. Sebebi, kadınlar o zaman göğüslerini belli edecek şekilde yakaları açık elbiseler giyerlerdi. Başlarını başörtüleriyle örttükleri zaman, başörtüleri arkaya sarkıp sırt tarafı kapanır ancak göğüs, boyun ve kulakları açık kalırdı. Bu münasebetle Allah Teâlâ kadınlara, tümüyle kapansın diye göğüslerin üzerini örtecek şekilde başörtüsü takmalarını emretti.

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ/***Ziynetlerini kocalarından... başkasına açıp göstermesinler:*** Burada ziynetten kastedilen, gizli (örtülü) olan süslerdir. Bir önceki âyette, açık (örtülü olmayan) ziynetlerden mahrem olmayanların görmesi mübah olanlar zikredilmiş, burada da eşin ve diğer mahremlerin görmesi mübah olan örtülü ziynetler zikredilmiştir. Söze mahremlerden eş/koca ile başlanmıştır. Çünkü eşlerin/kocaların, hanımlarının ziynetlerini görme ihtimali daha çok vaki olmaktadır. Sonra mahrem kimseler ve diğer -kadınların ziynetlerini görmesi mübah olan- kimseler zikredilmiştir. Mahremlerin sıralaması da yakınlık/akrabalık durumuna göre yapılmıştır. Babalardan kasıt, baba ve dede cinsinden evlat olunan herkestir. Oğullardan kasıt, oğul ve erkek torun (oğlun oğlu) cinsinden annelik konumunda bulunulan herkestir. Bu âyette mahremler arasında amca ve dayı zikredilmemiştir. Cumhur ulemaya göre, onların kadınların ziynetlerini görmesi caizdir. Çünkü onlar da mahrem olanlardandır. Bazıları ise bunu mekruh görmüştür. İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Oğullarına kadının ziynetlerini (niteliklerini) anlatmasınlar diye âyette amca ve dayı zikredilmemiştir."

**أَوْ نِسَائِهِنَّ/Ev nisâihinne:** "Bütün mü'min kadınlar" demektir. Sanki Allah "أو صنفهن/yahut hemcinsleri" buyurmuştur. Ancak bu genellemeden kâfirlerin kadınları müstesnadır.

**أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ/Ellerinin altında bulunanlar (köle ve cariyeleri):** Müslüman ve ehl-i kitap olan cariyeler bu kapsama girer. Köle hakkında ise üç görüş bulunmaktadır. İmam Şâfiî'ye göre onların hanımefendilerinin mahrem yerlerini görmeleri yasaklanmıştır. Bunu İbn Abbâs[386] ve Âişe *radıyallahu anhumâ*[387] caiz görmüşlerdir. İmam Mâlik ise bunu, kölenin aptal/ahmak olması şartıyla caiz görmüştür. Aslında bunun cevazı, "أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ/**Erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi ve benzeri tâbi kimseler**" sözüne dayanmaktadır. Ancak kadının ziynetlerini, kocasının kölesinin yahut yabancı birinin kölesinin görmesinin caiz olup olmayacağı konusunda bu iki görüş çerçevesinde ihtilaf söz konusudur.

**أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ/Erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi ve benzeri tâbi kimseler:** Âyette mahrem olmayanların görmesinin cevazı konusunda iki şart ortaya konulmuştur:

**Birincisi:** Her ikisinin (köle ve cariyeler ile tabî kişilerin) de efendisine tâbi olmasıdır. Bu, vekil ve vali (mutasarrıf) gibi, "kişinin kendisine verilen bir görev sebebiyle tâbi olması" anlamına gelir. Bundan dolayı bazıları "O sana tâbi olan kimsedir. Onun motivasyon kaynağı (himmeti) karnı/midesidir" demişlerdir.

---

386 İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, kölenin hanımefendisinin sadece saçını görmesi caizdir. Bunu, İbn Ebî Şeybe, İbnu'l-Münzir ve *ed-Dürru'l-Mensûr* (VI, 183) adlı tefsirinde Suyûtî, İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Kölenin hanımının saçını görmesinde bir mahzur yoktur."

387 Bu Âişe *radıyallahu anhâ*'dan sahih olarak rivayet edilmiştir. Süleyman b. Yesâr da şöyle demiştir: Âişe'den yanına girmek için izin istedim. O, "Sen Süleyman mısın?" dedi. Ben "Evet, Süleyman'ım" dedim. O, "Efendin ile üzerinde anlaştığınız azatlık sözleşmesi tutarından arta kalan tutarı ödedin mi?" diye sordu. Ben "Çok azı hariç ödedim" dedim. Bunun üzerine Âişe, "Gir çünkü sen hâlâ bir kölesin. Artık üzerinde bir borç kalmadı (ben ödeyeceğim)" dedi. Bk. *Muhtasaru Sahîhi'l-Buhârî*, II, 939; *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, VI, 146.

**İkincisi:** İğdiş edilmiş, kadınsı, kocamış ihtiyar ve ahmak gibilerin kadınlara ihtiyacının bulunmamasıdır. İki şartın da bir arada bulunmasıyla onların kadınları görmesi caizdir. Bir görüşe göre şartlardan biri bulunduğu takdirde kadınları görmeleri caizdir.

الْإِرْبَةِ/***el-İrbetü:*** "Cinsel ilişkiye ihtiyaç duymak" demektir.

أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ/***Yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklar:*** Çocuk ile çocuk cinsi murad edilmiştir. Bu sebeple çoğul olarak tavsif edilmiştir. Büluğa ulaşmayana "tıfıl" denilir.

يَظْهَرُوا/***Yedharû:*** Bu fiil "kadınların kadınlıklarına ilişmeye vakıf oluyorlar" anlamına gelir. Buna göre âyet, "kadınlarla cinsel ilişki kuramayan kimseler" anlamındadır. Bir görüşe göre, "kadınların kadınlıklarını bilmeyen kimseler" demektir ki bu daha iyi bir manadır.

وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ/***Gizlemekte oldukları ziynetleri bilinip anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar:*** Rivayete göre, bir kadının iki halhalı vardı ve erkekler duysun diye onları yere vururdu. Allah bunu yasakladı.[388] Zeccâc şöyle demiştir: "Ziynetin sesini duyurmak, şehveti harekete geçirme bakımından onu göstermekten daha şiddetli/etkilidir."

وَتُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ/***Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe edin:*** Kitap, sünnet ve icmâ-i ümmetin delaletiyle tevbe her mükellefe vaciptir.

Tevbenin farzları üçtür: Bedene yahut mala yönelik zararından dolayı değil, kendisiyle Allah'a isyan edildiğinden dolayı günaha pişmanlık

---

388 Taberî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre, "وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ" ifadesi, "bir kadının erkeklerin yanında halhalını diğerine vurması" anlamına gelmektedir. Kadının iki ayağında halhallar bulunur, onları erkeklerin yanında hareket ettirirdi. Allah Teâlâ bunu yasakladı. Çünkü bu, şeytanın amelindendir. Hasan'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Bize Abdürrezzak haber verdi. Ona Ma'mer'in Katâde'den haber verdiğine göre, "وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ" âyetinde sözü edilen, halhaldır. Hiçbir kadın, halhalının sesi duyulsun diye ayaklarını vur(a)maz. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 164.

duymak. Geciktirmeksizin ve gevşeklik göstermeksizin mümkün olan en kısa zamanda günahtan uzaklaşmak. Asla o günaha dönmemeye azmetmek. Her ne kadar dönüş ile hükmedildiyse de yeni bir azim oluşmuştur.

Tevbenin âdâbı üçtür. Bunlar, hezimet/eziklikle beraber günahı itiraf etmek, çokça yalvarıp istiğfar etmek ve işlenen günahları silsin diye iyilikleri çoğaltmaktır.

Tevbenin mertebeleri yedidir. Bunlar, kâfirlerin küfürden tevbe etmesi, fasıkların büyük günahlardan tevbe etmesi, sapkınların küçük günahlardan tevbe etmesi, abidlerin gevşeklikten tevbe etmesi, sâliklerin kalplerin ve âfetlerin hastalıklarından tevbe etmesi, verâ ehlinin şüphelerden tevbe etmesi ve müşâhede ehlinin gafletlerden tevbe etmesidir.

Tevbeye yol açan şeyler yedidir. Cezalandırılma korkusu, sevap kazanma ümidi, hesap vermekten utanmak, sevgiliye muhabbet duymak, Allah'ın gözetlemesi, makama saygı ve nimetlere şükür.

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحٖينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذٖينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَالَّذٖينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فٖيهِمْ خَيْراً وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذٖي اٰتٰيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٣﴾

***32. (Ey veliler ve yöneticiler!) Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) en iyi bilendir. 33. Evlenme imkânını bulamayanlar ise Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar.***

***Ellerinizin altında bulunanlardan (köle ve cariyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (ödeme gücü ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorda bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.***

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامٰى مِنْكُمْ/***Aranızdaki bekârları evlendirin:*** "الْأَيَامٰى/***el-Eyâmâ***" kelimesi "أيّم/eyyimün" kelimesinin çoğuludur. Erkek olsun kadın olsun, bekâr olsun dul olsun, eşi olmayan kimselere denilir. Burada hitap veli ve yöneticilere yöneliktir. Allah onlara bekârları evlendirmelerini emretmektedir. Bu, evlenmelerinin engellenmesinin yasaklanmasını gerektirmektedir. Bu âyette, kadınların nikâhlandırılmak suretiyle serbest bırakılmamalarına ve bu konuda velâyetin şart olduğuna delil vardır. Bu, Ebû Hanîfe'nin aksine İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşü/yoludur.

وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ/***Köle ve cariyelerinizden elverişli olanları:*** Yani kölelerin erkek ve dişilerinden evlendirilmeye uygun olanları evlendirin. Zemahşerî'ye göre "الصَّالِحِينَ/***es-sâlihîne***" kelimesi "din konusundaki sâlihlik/uygunluk (salâh)" anlamına gelir. O şöyle demiştir: "Allah onları dinlerini korumak ve salâhlarını muhafaza etmek için özellikle zikretmiştir. Burada muhataplar onların efendileridir." İmam Şâfiî'ye göre efendisi bu âyet gereği kölesini evlendirmeye zorlanır. İmam Mâlik'in görüşü bundan farklıdır. İmam Mâlik'e göre efendisi köle ve cariyesini evlendirmeye zorlar.

إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ/***Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir:*** Allah Teâlâ kendisini hoşnut etmek amacıyla evlenen fakirlere zenginlik vaat etmektedir. Bu sebeple İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Zenginliği nikâhta arayın."[389]

---

389 Bunu Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 166'da zayıf bir isnadla rivayet etmiştir.

**وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ/*Evlenme imkânını bulamayanlar ise Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar:*** Bu âyette Allah iffetli olmayı emretmektedir. O da evlenemeyen kimselerin haramdan korunmaları için gayret sarf etmeleridir.

**لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً/*Evlenme imkânını bulamayanlar:*** Bu ifade "evlenmeye engel herhangi bir sebeple evlenmeye gücü yetmeyenler" manasına gelir. Bir görüşe göre, "nikâhlanmak için mehir bulamayanlar" manasına gelir. Ancak ilk mana daha genel/kapsayıcıdır. İkinci mana ise ***"Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar"*** sözüne daha uygundur.

**وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ/*Ellerinizin altında bulunanlardan (köle ve cariyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, hemen mükâtebe yapın:*** "**الْكِتَابَ/*el-Kitâb*"** burada yazmak (الْكِتَابَة/el-kitâbet) manasında masdardır. Bu da "kölenin muayyen (temel) bir para karşılığı hürriyetini kazanması" demektir. Bu parayı ödediği zaman hürriyetini kazanır, şayet ödeyemezse köle olarak kalır. Şöyle de denilmiştir: "Bu âyet Huveytıb b. Abdiluzzâ hakkında inmiştir. Kölesi onunla bir kölelik anlaşması yapmak istemiş, ancak o bunu reddetmiştir." Bununla birlikte âyetin hükmü geneldir. Buna binaen Allah Teâlâ, kölelerin efendilerine -hürriyet anlaşması talep ettikleri takdirde- köleleriyle mükâtebe yapmalarını emretmiştir. Bu emir, İmam Mâlik ve cumhura göre (farzlık veya vaciplik değil) mendubluk (teşvik) ifade eder. Zâhirîler ve diğerlerine göre vücûb ifade eder. Bu, Ömer *radıyallahu anh*'ın Enes b. Mâlik'e söylediği sözde zahirdir. Kölesi Sîrîn onunla mükâtebe yapmak istemiş, Enes bunu reddetmişti. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* Enes'e şöyle dedi: "Ya onunla mükâtebe yaparsın ya da kamçıyla canını yakarım." Enes emri mendubluğa hamletmiştir. Çünkü mükatebe, alışveriş gibi bir şeydir. Alışverişte mecburiyet bulunmadığı gibi onda da mecburiyet yoktur. Efendinin kölesini mükâtebeye zorlayıp zorlayamayacağı konusunda ihtilaf vardır. Her iki görüşü de savunanlar mevcuttur.

اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً/***Eğer kendilerinde bir hayır görüyorsanız: "Hayır"*** burada "hangi şekilde olursa olsun mükâtebe ödemesini yapabilme gücü" demektir. Şöyle de denilmiştir: "Hayır, kölenin insanlardan para istemeden mükâtebe ücretini ödediği mal/para demektir." Başka bir görüşe göre, "dinde sâlih olmak (dindarlık)" anlamına gelir.

وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذ۪ي اٰتٰيكُمْ/***Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin:*** Bu, mükâtebe yapmış kölelere yardım etmeye yönelik bir emirdir. Ancak kimlerin bu emre muhatap olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, hitap/emir bütün insanlara yöneliktir. Diğer bir görüşe göre, velilere yöneliktir. Her iki görüşe göre buradaki emir (vücûb değil) mendubluk ifade eder. Şöyle de denilmiştir: "Bu, mükâtib kölelerin efendilerine yönelik bir hitaptır." Bu manada İmam Mâlik'e göre emir mendupluk ifade eder. İmam Şâfiî'ye göre vacibdir. Şayet emir bütün insanlara yönelik olsaydı, bu durumda âyet "mallarından onlara zekât vermeleri" manasına gelirdi. Ve eğer emir, velilere yönelik olsaydı, mana "onlara zekât vermeleri" şeklinde olurdu. Ve şayet emir, efendilere yönelik olsaydı bu durumda da âyet, "köleler için mükâtebe tutarından indirim yapmaları" anlamına gelirdi. Başka bir görüşe göre âyet, "mükâtebe yapmaksızın mallarından onlara versinler" anlamına gelir. Mükâtebe tutarından indirim yapma görüşü bağlamında, indirim miktarı hakkında ihtilaf söz konusudur. Bunun, Resûlullah'a dayandırılarak dörtte bir (¼) olduğu söylenmiştir.[390] Diğer bir görüşe göre üçte birdir (1/3). İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre bu konuda sınır yoktur. Belki ona "şey" isminin verilebileceği en az şeydir. İmam Şâfiî efendisini buna zorlarken, İmam Mâlik efendisini buna zorlamaz. Ona göre indirim zamanı, mükâtebe süresinin sonudur. İndirim zamanının, ilk taksitte olduğu da söylenmiştir.

وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ/***Câriyelerinizi fuhşa zorlamayın:*** "الْبِغَاء/***el-Bigâ***" kelimesi "zina" anlamına gelir. Allah Teâlâ mü'minlere köle ve cariyelerini (evlendirmeyip) buna (zinaya) zorlamalarını yasaklamıştır.

---

390 Abdürrezzak, *el-Musannaf*, VIII, 375; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 397; İbn Ebî Hâtim, VII, 2586; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10, 329. Beyhakî rivayeti "mevkuf" olarak sahih görmüştür. Özetle hadis, sahâbeye ulaşması (mevkuf hadis olması) yönüyle sahih, Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme*'e ittisali (ref'i) yönüyle münkerdir.

Âyetin iniş sebebi şudur:[391] Münafık Abdullah b. Übey b. Selûl'ün iki cariyesi vardı. Abdullah onlara kazanç elde etmek ve çocuk doğurmak için zina etmelerini emreder ve bu sebeple onları döverdi. Cariyeler onu Resûlullah'a şikâyet ettiler. Bunun üzerine onun ve onun gibi davranan kimseler hakkında bu âyet nazil oldu.

اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً/***İffetli kalmak istedikleri takdirde:*** Bu şart, cariyeleri fuhşa zorlamaya yöneliktir (râci). Çünkü iffetli kalmak istedikleri takdirde fuhşa zorlanmaları düşünülemez. İşte bu iffetli olmak, namuslu kalmaktır. Bir görüşe göre bu şart "وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ/***Aranızdaki bekârları evlendirin***" sözüne döner. Ancak bu, uzak ihtimaldir.

لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا/***Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmeniz için:*** Bununla cariyenin ferciyle kazandığı para ve zina mahsulü çocuk kastedilmektedir. "لِتَبْتَغُوا/***Litebteğû***" kavli "وَلَا تُكْرِهُوا/***velâ tükrihû***" kavline müteallıktir.

وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ/***Kim onları zorda bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir:*** Bunun manası, "Allah, fuhşa zorlananları bağışlayan ve onlara merhamet edendir. Zina etmeleri sebebiyle buna zorlandıklarından dolayı onları hesaba çekmeyecek" demektir.

غَفُورٌ رَحِيمٌ/***Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir:*** Bu sözün, -yaptığı zorlamadan dolayı tevbe ettiği takdirde- cariyeleri fuhşa zorlayan efendiye yönelik olması da muhtemeldir.

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ
كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ
دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا

391 Hadis, sahihtir. Müslim, no: 3029; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 174; Ebû Davud, *Sünen*, no: 2311; Hâkim, II, 397.

يُضٖيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌۙ ﴿٣٥﴾

***34. And olsun ki Biz size (gerekeni) açıklayan âyetler, sizden önce gelip geçen kimselerden örnekler ve müttakîler (işlerinde her daim Allah'ı hesaba katanlar) için öğütler indirdik. 35. Allah, göklerin ve yeryüzünün nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil küveti (kandillik) gibidir. O lamba kristal bir kandil/fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (O,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna (hidayete) eriştirir. Allah insanlar için (işte böyle) örnekler (emsâl) getirir. Allah her şeyi en iyi bilendir.***

**اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ*/Açıklayan âyetler:*** Bu ifade, "ye" harfinin fethasıyla[392] "Allah tarafından açıklanan âyetler," kesrasıyla da "hükümleri, helâli ve haramı açıklayan âyetler" anlamına gelir.

**وَمَثَلًا*/Ve meselen:*** Yani Allah, zinanın haramlığı konusunda sizden önce gelip geçen kimselerle ilgili örnekler getirmiştir. Çünkü zina her toplumda haram idi. Yahut Allah Teâlâ Yusuf ve Meryem'in masumluğu gibi Âişe *radıyallahu anhâ*'nın suçsuzluğu hakkında örnek getirmiştir.

**اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ*/Allah, göklerin ve yeryüzünün nûrudur:*** ***"Nûr"*** hakiki anlamda "göz ile görülen ışık" demektir. Mecazi anlamı ise "kalp ile idrak edilen manalar" demektir. Allah ki, O'na benzeyen hiçbir şey yoktur. Bu âyetin yorumu (te'vili) şudur: Allah semâvâtın ve arzın nûrunun sahibidir. Allah kendini "Nûr" diye tavsif etmiştir. Nitekim cömertliğinde mübalağa yapmak istediğinde "زيد كرم/Zeyd kerem ve cömertliktir" dersin. Şayet Allah hakiki anlamda, göz ile

392 İbn Âmir, Hafs, Hamza ve el-Kisâî "اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ" kavlini, bu sûrede iki yerde ve Talâk sûresinde "ye" harfinin kesrasıyla, geri kalanlar da fethasıyla okumuşlardır. Bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 108.

idrak edilen nûru kastettiyse mana, "semâvâtın ve arzın nûru" olur ve "Güneş, ay ve yıldızlar gibi semâvâttaki ve arzdaki nûru Allah yaratmıştır" anlamına gelir. Veya "Allah gökleri ve yeri yaratmış ve onları yokluk âleminden varlık âlemine çıkarmıştır" anlamına gelir. Eşyanın ışık vasıtasıyla göründüğü gibi gökler ve yer de O'nun (nûr) sayesinde görünür.

Ali b. Ebî Tâlib "اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Allahu nûru's-semâvâti ve'l-ardi***" âyetini "nûn" harfini meftuh, şeddeli "vav" ve "rı" harfleri ile "نَوَّرَ/nevvera" şeklinde okumuştur.[393] Bu, "Allah göklerde ve yerde nûr yaratmıştır" anlamına gelir. Şayet Allah, kalplerle idrak edilen nûru murad ettiyse bu durumda "نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Nûru's-semâvâti ve'l-ardı***" sözünün manası, "Allah, göklerde ve yerde bulunan insanların kalplerindeki nûru yaratandır" olurdu. Bundan dolayı İbn Abbâs şöyle demiştir:[394] "Âyet, 'Allah, gök ve yer ehlini doğru yola kavuşturandır' anlamına gelir."

مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ/***O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil küveti (kandillik) gibidir:*** "المشكاة/el-Mişkâtü" kelimesi "duvarda bulunan penceresiz küvet (dolap)" demektir. Lamba orada daha fazla ışık/aydınlık verir. Bir görüşe göre "المشكاة/el-mişkâtü" kelimesi "tepesine lambanın asıldığı direk" demektir. Ancak ilk görüş daha doğru ve meşhurdur. Âyet, "Parlaklık bakımından Allah'ın nûrunun vasfı, içinde lamba bulunan küvetin vasfı gibidir ki (bu kandillik) insana tasavvur edebileceği parlaklık ve aydınlığın en büyüğünü verir" anlamına gelir. Allah nûrunu, -O daha muazzam olmasına rağmen- kandil küvetine benzetmiştir. Çünkü bu, ışık/aydınlık bakımından insanın idrak edebileceği şeyin zirve noktasıdır. Böylece Allah onlara, idrak edebilecekleri bir temsil (örnek) getirmiştir. "نُورِهٖ/***Nûrihi***" sözündeki zamir, bir görüşe göre Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, diğer

---

393 Hadisi müsned olarak bulamadım. Onu Ebû Hayyân, tefsirinde zikretmiş ve birkaç sahâbîye dayandırmıştır. Bunlardan biri de Ali b. Ebî Tâlib'dir. Bk. *el-Bahru'l-Muhît,* VI, 455. İbn Atıyye ise Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rebîa ile Ebû Abdirrahmân es-Sülemî'ye dayandırmıştır. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 224.

394 Rivayet sahihtir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 177; *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, VII, 2593.

bir görüşe göre Kur'ân'a, başka bir görüşe göre ise mü'minlere gider. Ancak bu görüşler zayıftır. Zira zamirin kendisine dönebileceği bir kelime geçmemiştir.

Eğer "Allah, kendisinin 'nûr' olduğunu bildirmiş olmasına, sonra da -muzâf, muzâfun ileyhten farklı bir şey olduğu hâlde- '**مَثَلُ نُورِه/meselü nûrihi'** sözünde 'nûr'u kendisine izafe etmesine (muzâf kılmasına) rağmen Allah'ın göklerin ve yerin nûru olduğunun söylenmesi nasıl doğru olur?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bu, arz ettiğimiz te'vil ile birlikte doğru olur. Yani bu, "Allah göklerin ve yerin nûrunun sahibidir" anlamına gelir. Yahut bu, senin "Zeyd kerem ve cömertliktir" dedikten sonra "insanlar onun cömertliği sayesinde yaşar (fakirlik ve yoksulluktan kurtulur)" demene benzer.

**اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ/O lamba, kristal bir kandil/fanus içindedir: "Lamba"** kelimesi "ateşiyle birlikte fitil" demektir. İbare, "Lamba, camdan bir kandilin içindedir" anlamındadır. Çünkü ışık kandilde şeffaf bir cisim olduğundan, daha parlak olur.

**اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ/O fanus/kandil de sanki inciye benzeyen bir yıldız gibidir:** Cam/kristal fanus, aydınlatma bakımından incimsi bir yıldıza benzetilmiştir. Bu, iki manaya muhtemeldir: Onun, ya içindeki lambayla ışıldadığı kastedilmiş ya da saflığı/arılığı ve cevherinin inceliği sebebiyle onun bizatihi son derece parlak olduğu kastedilmiştir. Kendi nûru/ışığı ile lambanın ışığının bir araya gelmesi sebebiyle bu daha şiddetlidir. İncimsi yıldız ile Jüpiter (Müşteri yıldızı), Venüs (Zühre yıldızı), Canopus (Süheyl[a] yıldızı) ve benzeri ışık saçan yıldızlardan biri kastedilmiştir. Bir görüşe göre, Venüs (Zühre) yıldızı kastedilmiştir. Ancak bu tahsise delil yoktur. Nâfi' "**دُرِّيٌّ/dürriyyün"** kelimesini "dal" harfinin dammesi, "ye" harfinin şeddesiyle ve hemzesiz olarak okumuştur.[395] Bu okuyuşun iki vechi vardır: Ya parlaklığı ve saflığı ile yıldız, inciye nisbet edilir. Yahut hemzeden arınmış olur. Bu kelime ayrıca

---

395 Kurrâdan onunla birlikte olanlar da böyle okumuşlardır. İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "دِرِّئٌ" kelimesini Ebû Amr ve Kisâî hemzenin meddiyle birlikte "dal" harfinin kesriyle; Hamza ve Ebû Bekir "dal" harfinin dammesi, med ve hemzeyle; geri kalanlar ise "dal" harfinin dammesi, "ye" harfinin şeddesi ile medsiz ve hemzesiz oku-

hemzeyle ve “dal” harfinin kesriyle; hemzeyle ve “dal”ın dammesiyle de okunmuştur ve “def etmek, savuşturmak” manasında “الدرء/ed-der’ü” kelimesinden türemiştir.

***يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ/O, mübarek bir ağaçtan yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur:*** Kim “ye” ile “يُوقَدُ/***yûkadü”*** şeklinde okursa[396] yahut “تَوَقَّدَ/***tevekkade”*** şeklinde mazi olarak okursa fiil lambaya isnad edilmiş demektir. Kim de “te” ile “تُوقَدُ/***tûkadü”*** şeklinde ve muzâri fiil olarak okursa cam/kristal fanusa isnad edilmiş demektir. Mana şöyledir: “Lamba mübarek bir ağacın yağından tutuşturulmuştur.” Zeytin ağacının mübarek olarak tavsif edilmesinin sebebi, kendisinde birçok yararın bulunmasıdır. Yahut Şam gibi mübarek bir coğrafyanın bitkisi olmasıdır.

***لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ/O, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen (bir ağaçtır):*** Bir görüşe göre, bu ifade ile “zeytin ağacının arzın doğusuna da batısına da ait olmadığı, Şam’a ait olduğu” kastedilmiştir. Zira en iyi/güzel zeytin, Şam zeytinidir. O, gün boyu güneş görerek gelişmektedir. Doğuya ait değildir ki doğulu, batıya ait değildir ki batılı denilsin. Aksine o, hem batılı hem de doğuludur. Çünkü güneş doğudan batıya üzerinde turlamaktadır. Bir görüşe göre o, bir kürenin ortasındadır. Yer kürenin doğu tarafında da değildir, batı tarafında da değildir. Şöyle de denilmiştir: “Zeytin ağacı, cennet ağaçlarından biridir. Eğer dünya ağacı olsaydı, doğuya yahut batıya ait olurdu.”

***يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ/Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir:*** Bu, yağın saflığını ve güzelliğini anlatmada bir mübalağadır.

---

muşlardır. Ayrıca Hamza aslı üzere idğam ile hafifleterek okumuştur. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 372.

396 İbn Kesîr, Basralılar (Ebû Amr ve Yakub) ile Ebû Ca‘fer fethalı bir “te” ile “vav” ve “dal” harfinin fethası ve “kaf” harfinin şeddesiyle; Nâfi‘, İbn Âmir ve Hafs, dammeli “ye,” “vav”ın sükûnu, şeddesiz “kaf” ve “dal” harfinin dammesiyle müzekker olarak ve geri kalanlar da aynı şekilde fakat “te” harfiyle müennes olarak okumuşlardır. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 372.

**نُورٌ عَلٰى نُورٍ/O, nûr üstüne nûrdur:** Yani lambanın ışığının, kristal fanusun iyiliğinin ve yağın hoşluğunun bir araya gelmesi nûr üstüne nûrdur. Bununla, tasvir edilen nûrun mükemmelliği kastedilmiştir.

***يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ/Allah dilediği kimseyi nûruna (hidayete) eriştirir:*** Yani Allah, dilediği kimseyi doğru yolu bulmaya muvaffak eyler.

فٖي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فٖيهَا اسْمُهُۙ يُسَبِّحُ لَهُ فٖيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِۙ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌۙ لَا تُلْهٖيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاٖيتَٓاءِ الزَّكٰوةِۙ يَخَافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فٖيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُۙ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزٖيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

***36. (Bu kandil küveti) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada (mü'minler) sabah-akşam O'nu tesbih ederler. 37. O mü'minler, ne ticaretin ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar. 38. (Mü'minlerin böyle davranmaları), Allah'ın, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecek olmasından dolayıdır. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.***

***فٖي بُيُوتٍ/(Bu kandil küveti) birtakım evlerdedir:*** Yani mescitlerdedir. Bir görüşe göre bu ibare, "mescit yahut mesken cinsinden ehli imanın evlerindedir" demektir. Ancak ilki daha doğrudur. "***فٖي/Fî***" harfi cerri mâkabliyle alakalıdır ve bu "evlerdeki kandillik gibidir" yahut "evlerde tutuşturulur" demektir. Başka bir görüşe göre, bu harfi cer kendisinden sonra gelen (mâba'dindeki) "***يُسَبِّحُ/yüsebbihu***" fiiliyle alakalıdır ve aynı harfi cer tekit için ikinci kez tekrar edilmiştir. Diğer bir görüşe göre de mahzûf bir fiille alakalıdır. Yani ibare, "Onlar Allah'ın yücelmesine izin verdiği evlerde tesbih ettiler" anlamındadır. İzinden kasıt emirdir.

Yükseltilmesinden kasıt da binasının yükseltilmesidir. “Evlerin yüceltilmesi” anlamına geldiği de söylenmiştir.

بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ/***Sabah-akşam:*** Yani seher vakti ve gece geç vakitlerde. Bir görüşe göre, bununla Allah sabah ve ikindi vaktini murad etmiştir. Başka bir görüşe göre ise kuşluk namazı ile ikindi namazını kastetmiştir.

رِجَالٌ/***Ricâlün:*** Bu kelime bir kıraate göre “be” harfinin kesriyle “يُسَبِّحُ/***yüsebbihu***” fiilinin failidir.[397] “Be” harfinin fethasıyla olan kıraate gelince; buna göre “رِجَالٌ/***ricâlün***” kelimesi öncesinin kendisine delalet ettiği gizli bir fiille merfudur.

لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ/***Ne ticaret ne de alışveriş onları Allah’ı anmaktan alıkoyar:*** Yani bu tür şeyler onları meşgul etmez. Bu âyet, namaza çağrıldığını duyduklarında her işi bırakıp ona acele eden çarşı esnafı hakkında inmiştir.[398] Satış ticarettendir. Ancak Allah onu “فيهما فاكهةٌ ونخلٌ ورمانٌ/***İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır***”[399] âyetinde olduğu gibi özellikle zikretmiştir. Yahut ticaret ile alışverişi kastetmiştir.

تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ/***Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu (bir günden korkarlar):*** Yani gözler ve kalpler şiddetli korkudan dolayı sarsılır. Şöyle de denilmiştir: “Kalpler anlar, gözler körlükten sonra görür. Çünkü hakikatler o esnada açık seçik görülür.” Ancak “وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا/***Gözler yıldığı, yürekler gırtlağa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman***”[400] âyetinde olduğu gibi ilki daha doğrudur. “تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ/***Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu (bir günden korkarlar)***” âyetinde cinas vardır.

---

397 İbn Âmir ve Ebû Bekir “يُسَبِّحُ” fiilini, “be” harfinin hem fethasıyla hem de kesrasıyla okumuşlardır. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 372.

398 Rivayet zayıftır. Abdürrezzâk, tefsirinde (II, 61) bu rivayeti nakletmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIX, 192. İbn Ebî Hâtim de tefsirinde bu rivayeti nakletmiştir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 294.

399 Rahmân 55/68.

400 Ahzâb 33/10.

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ/***(Mü'minlerin böyle davranmaları,) Allah'ın, onları mükâfatlandıracak olmasından dolayıdır:*** Mâkabliyle yahut mâkablindeki manaya uygun bir fiille alakalıdır.

اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا/***Yaptıklarının en güzeli:*** Bunun takdiri "Yaptıkları şeyin en güzelinin mükâfatı" şeklindedir.

وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ/***Lütfundan onlara fazlasıyla verecek:*** Yani Allah onlara fazlından, amellerinin sevabına ek olarak ikramda bulunacak.

بِغَيْرِ حِسَابٍ/***Hesapsızca:*** Bu ibarenin tefsiri Bakara sûresi 212. âyette yapılmıştı.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءًۜ حَتّٰى اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـٔاً وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُۜ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِۙ ﴿٣٩﴾ اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌۜ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍۜ اِذَا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَاۜ وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

***39. İnkâr edenlere gelince; onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan kimse onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, (kendisini cezalandırmak üzere) yanı başında (inanmadığı ve hiç hesaba katmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah da onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı en hızlı görendir. 40. Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve amelleri) engin bir denizdeki koyu karanlıklar gibidir; (o öyle bir denizdir) ki, onun üzerini kat kat dalgalar kaplamış, üstten de kara bulutlar çökmüştür. Üst üste karanlıklar. (Buraya düşen) bir insan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu (elini) dahi göremez. Allah kime nûr vermemişse artık o kimsenin hidayetten nasibi yoktur.***

**وَالَّذٖينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقٖيعَةٍ/*İnkâr edenlere gelince; onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir:*** Allah Teâlâ mü'minlerin hâlini zikrettikten sonta kâfirlerin amelleriyle ilgili iki temsille sözü devam ettirdi:

**Birincisi:** Onların ahiretteki amellerinin durumudur ki onlar kendilerine fayda vermemekte, aksine serabın yok olduğu gibi yok olup gitmektedir.

**İkincisi:** Onların dünyadaki amellerinin durumudur ki onlar birbiri üstüne karanlıklar gibi fesadın ve sapıklığın zirvesinde bulunmaktadır.

Serap, ıssız arazilerde ve çöllerde gün ortasında güneş ışığında görünen şeydir. Nihayet o, arazi üzerinde akan su gibi görünür. "القيعة/el-Kîatü" kelimesi "القاع/el-kâa" kelimesinin çoğuludur ve "açık uçsuz bucaksız ıssız arazi (çöl)" anlamına gelir. Bir görüşe göre "القيعة/el-kîatü" kelimesi, "القاع/el-kâa" anlamına gelir ve çoğulu yoktur.

**يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءً/*Susayan/susuz kimse onu su zanneder:*** "الظَّمْاٰنُ/ed-Zam'ânü" kelimesi "العطشان/susuz" demektir. Yani susuz kimse serabın su olduğunu zanneder, içmek için ona gelir, geldiğinde hayal kırıklığına uğrar ve zannı boşa çıkar. Aynı şekilde kâfir de amellerinin kendisine fayda vereceğini zanneder, kıyamet günü gelince amelleri serap misali ona fayda vermez.

**حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَهُ/*Nihayet ona geldiği zaman:*** Fail zamiri susuza, mef'ul zamiri seraba yahut fail zamiri kâfire ve mef'ul zamiri onun ameline gider.

**لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا/*Orada herhangi bir şey bulamamıştır:*** Yani kendisine fayda verecek hiçbir şey yahut genellikle mevcut hiçbir şey bulamamıştır. Çünkü yoktur. Fail zamirinin susuza, mef'ul zamirinin seraba veya fail zamirinin kâfire, mef'ul zamirinin de onun ameline gitmesi muhtemeldir.

**وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ/*Yanı başında (inanmadığı ve hiç hesaba katmadığı) Allah'ı bulmuştur*:** "وَجَدَ/***Vecede***" fiilinde bulunan fail zamiri kâfire, "عِنْدَهُ/***ındehû***" ifadesindeki zamir de onun ameline gider. Buna göre

âyet, “Kâfir, kendisini cezalandırmak üzere yanında Allah’ı bulur” veya “yanında zebanileri bulur” anlamına gelir.

**أَوْ كَظُلُمَاتٍ*/Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve amelleri) koyu karanlıklar gibidir:*** Bu ikinci temsildir ve “كَسَرَابٍ/***keserâbin”*** sözüne matuftur. Koyu karanlıklara benzetilen şey, kâfirin amelleridir. Yani kâfirler, sapıklık ve şaşkınlık bakımından, azgın dalgalar ve kara bulutlar altındaki denizlerin karanlığından hâsıl olan karanlıklar gibidir.

**فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ*/Engin bir denizde:*** “اللجيّ/el-Lücciyyü” kelimesi, “denizin engin/derin yeri” anlamındaki “اللجّ/el-lücc” kelimesinin ism-i mansûbudur. Bazıları bu temsilin ögelerinin benzetilenin ögeleriyle uyuştuğu görüşündedir. Buna göre “karanlıklar” kâfirin ameli, “engin deniz” göğsü, “dalga” cehaleti, “bulut” da kalbinin üzerindeki perdedir. Bazıları da onun hiçbir şeye karşılık olmaksızın tümüyle bir temsil olduğu görüşündedir. Onlara göre bu karanlıkların bu hususiyetlerle tavsif edilmesi mübalağadır. Nitekim bundan önce geçen “nûr”un tavsifinde de mübalağa vardır.

**إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَيهَا*/(Buraya düşen) bir insan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez:*** Bu, karanlığın koyuluğunu anlatmada bir mübalağadır. “أخرج/***Ehrace”*** ve sonrasındaki fiilde bulunan zamir, özellikleri anlatılan karanlıklara düşen kişi/kişilere râcîdir. Bu sözün yorumunda (te’vil) ihtilaf vardır. Bir görüşe göre mana şöyledir: “Elini çıkardığı zaman (görmek şöyle dursun) onu görmeye yaklaşamaz bile.” Görmeyi de yaklaşmayı da inkâr eder. Başka bir görüşe göre mana şöyledir: “Aksine onu zorluk ve meşakkat çektikten sonra görür. Çünkü ‘كاد/kâde’ olumsuz yapıldığı zaman olumlu olmayı, olumlu yapıldığı zaman olumsuz olmayı gerektirir.” İbn Atiyye şöyle demiştir: “Kendisinden sonraki fiile olumsuzluk harfi dâhil olduğunda ancak böyle olur. ‘لَم يَكَدْ/***Lem yeked’*** ifadesindeki gibi ‘كاد/kâde’ye olumsuzluk harfi dâhil olduğu zaman ise olumsuzluğa da olumluluğa da muhtemel olur.”

**وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللهُ لَهُ نُوراً*/Allah kime nûr vermemişse:*** Yani kime Allah hidayet vermezse o doğru yolu bulamaz. Nur, dünyadaki hidayetten

ve imandan kinayedir. Başka bir görüşe göre, Allah ahiretteki durumu murad etmiştir. Yani Allah kime merhamet etmezse, ona merhamet (edecek) yoktur. Ancak birinci görüş mâkabline daha uygundur.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍۜ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصٖيرُ ﴿٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجٖي سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَاماً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ فٖيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصٖيبُ بِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَٓاءُۜ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِۜ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ﴿٤٤﴾

***41. Göklerde ve yerde bulunanlarla sıra sıra kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmektedir. Allah onların yapmakta olduklarını en iyi bilendir. 42. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; dönüş de yalnızca O'nadır. 43. Görmez misin ki Allah birtakım bulutları (çıkarıp) sürmekte sonra da onları bir araya getirip üst üste yığmaktadır. Derken bunlar arasından çıkan yağmuru görürsün. Allah, gökten; oradaki dağlardan (dağ gibi bulutlardan) dolu indirir. Artık onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzaklaştırır. (Bu bulutların) şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alır! 44. Allah gecenin ardından gündüzü, gündüzün ardından da geceyi getirmektedir. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için elbette bir ibret vardır.***

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Göklerde ve yerde bulunanların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?:*** "Görmek" burada, "bilmek" anlamına gelmektedir. "Tesbih" de "konuşabilen akıllılardan sadır olan tenzih (noksanlıktan uzak olmak) ve tazim (yüceltmek)" demektir. Akletmeyen varlıklardan kuş ve benzeri canlıların tesbihine gelince; onlar hakkında cumhurun görüşü şudur: O, hakiki bir tesbihtir. Allah'ın

onlara tesbihi ilham etmesi ihtimal dışı değildir. Nitekim Allah hayvanlara, insanların yapmaya güç yetiremediği hassas (dakik) işleri yapabilmeyi ilham etmiştir. Bir görüşe göre "تَسْبِيحَهُ/***tesbihi***" sözü, "ondaki hikmetin ortaya çıkması" demektir.

**صَافَّاتٍ/*Sâffâtin:*** Yani havada kanatlarını sıra sıra dizerler.

**كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ/*Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmektedir:*** "عَلِمَ/***Alime***" fiilindeki zamir, Allah'a yahut yukarıda geçenlerin tümüne aittir.

**صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ/*Salâtehû ve tesbîhahû:*** Bu ifadedeki zamir de yukarıda geçenlerin tümüne aittir.

**يُزْجِي/*Yüzcî:*** Bu fiil "يسوق/sürer" manasına gelir. Kökü olan "الإزجاء/el-izcâ" ise sadece bulutlar gibi her ağır şeyin sevkinde kullanılır.

**رُكَاماً/*Rukâman:*** "Üst üste yığılmış" demektir.

**الْوَدْقَ/*el-Vedku:*** "Yağmur" demektir.

**مِنْ خِلَالِهِ/*Min hilâlihî:*** Yani bunların arasından. Bu kelime "جبل/cebelün" ve "جبال/cibâlün" gibi "خلل/halelün" kelimesinin çoğuludur.

**وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ/*Allah gökten; oradaki dağlardan dolu indirir:*** Bir görüşe göre buradaki ***"dağlar"*** hakiki manadadır. Zira Allah Teâlâ semada doludan dağlar yaratmıştır. Diğer bir görüşe göre, o bir mecazdır. Bu senin, "Filan kimsenin yanında dağlar kadar para yahut ilim vardır " demene benzer. Yani o dolu, çokluk bakımından dağlar gibidir. "مِنَ السَّمَاءِ/***Mines-semâi***" ifadesindeki "مِن/***min,***" kastedilen şeyin başlangıcını ifade etmek içindir. "مِنْ جِبَالٍ/***Min cibâlin***" ifadesindeki "مِن/***min***" de böyledir. Bu aynı zamanda ilkinden bedeldir. Kısmîlik ifade etmek için gelmiştir ve "يُنَزِّلُ/***yünezzilü***" fiilinin mef'ulüdür. "مِنْ بَرَدٍ/***Min beradin***" ifadesindeki "مِن/***min***" ise cinsi açıklamak yahut kısmîlik içindir. Bu durumda "يُنَزِّلُ/***yünezzilü***" fiilinin mef'ulü olur. Ahfeş'e göre zaittir. Ancak bu görüş zayıftır. "فِيهَا/***Fîhâ***" sözü dağın sıfatıdır ve zamir göğe/semaya döner.

***سَنَا بَرْقِهِ/Şimşeğinin parıltısı:*** "سَنَا/***Sena***" kasr ile "ışık," medd (çekme/uzatma) ile "mecd ve şeref" anlamına gelir.

***يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ/Allah gecenin ardından gündüzü, gündüzün ardından da geceyi getirmektedir:*** Yani biri diğerinin ardından gelir.

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰى بَطْنِهٖۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشٖي عَلٰٓى اَرْبَعٍۜ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرٖيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنٖينَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرٖيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِنٖينَۜ ﴿٤٩﴾ اَفٖي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحٖيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۜ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَۚ ﴿٥٠﴾

***45. Allah her canlıyı sudan yarattı. Onlardan kimisi karnı üzerinde (sürünerek) yürür, kimisi iki ayağı üzerinde yürür, kimisi de dört ayağı üzerinde yürür. Allah dilediğini yaratır. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir. 46. And olsun Biz (bilmediklerinizi size) açıklayan âyetler indirdik. Allah dilediğini dosdoğru yola iletir. 47. (Bazı insanlar) "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik" diyorlar; sonra içlerinden bir grup böyle demelerine rağmen yüz çeviriyor. Onlar inanmış değillerdir. 48. Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve O'nun elçisine çağırıldıklarında, bir de bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönmüştür. 49. Şayet hak (Allah ve Resûlü'nün verdiği hüküm) kendi lehlerine ise boyun eğerek ona (almaya) gelirler. 50. Kalplerinde bir hastalık mı var yoksa şüphe mi ediyorlar? Yahut Allah ve Resûlü'nün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, aksine, asıl zalimler kendileridir!***

**وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍ*/Allah her canlıyı sudan yaratmıştır:*** Yani Allah, Âdemoğlunu, hayvanları ve kuşları sudan yaratmıştır. Çünkü bütün bunlar canlıdır.

**مِنْ مَٓاءٍ*/Sudan:*** Yani meniden. Bir görüşe göre "Âdem ve diğerlerinin yaratıldığı toprakta bulunan sudan" demektir.

**فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْش۪ي عَلٰى بَطْنِه۪*/Onlardan kimisi karnı üzerinde (sürünerek) yürür:*** Yılanlar ve balıklar gibi.

**وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا*/(Bazı insanlar) "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik" diyorlar:*** Âyet münafıklar hakkında inmiştir. İniş sebebi şudur:[401] Bir Yahudi, aralarında husumet bulunan münafıklardan bir adamı (aralarındaki meseleyi çözmesi için) Resûlullah'a çağırdı. O bu çağrıyı reddetti ve onu Ka'b b. Eşref'e çağırdı.

**مُذْعِن۪ينَ*/Müz'ınîne*:** Yani haklarını elde etmek maksadıyla boyun eğerek.

**اَف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ*/Kalplerinde bir hastalık mı vardır?:*** Bu ve devamı, tevbih/azarlama kastıyla yapılan bir bildirimdir.

**اَنْ يَح۪يفَ*/En yehîfe:*** "Zulüm ve haksızlık etmesi" demektir. "الحيف/el-Hayf" meyil demektir. Allah bunu kendisine isnad etmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ancak Allah'ın emri ve şeriatıyla hükmeder.

اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِن۪ينَ اِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّۜ قُلْ لَا تُقْسِمُواۚ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌۜ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

---

401 Begâvî'nin dediğine göre, âyet münafıklar hakkında inmiştir. Ancak onu herhangi bir kimseye isnâd etmemiştir. Bk. *Meâlimü't-Tenzîl*, VI, 55; Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 274.

قُلْ اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ وَاِنْ تُطٖيعُوهُ تَهْتَدُواۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبٖينُ ﴿٥٤﴾

***51. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne davet edildiklerinde, mü'minlerin sözü "İşittik ve itaat ettik" demekten ibarettir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 52. Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte onlar kazananların ta kendileridir. 53. (Münafıklar) eğer sen hakikaten kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka (savaşa) çıkacaklarına dair yemin billah Allah'a yemin ettiler. Ey Peygamber! Onlara şöyle söyle: "Yemin etmeyin. Sizden beklenen adam gibi itaattir." Gerçek şu ki Allah yaptıklarınızdan tam anlamıyla haberdardır. 54. Ey Peygamber! Yine onlara de ki: "Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin. Eğer itaat etmekten yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu ancak kendisine yüklenen (peygamberlik görevini) yerine getirmesi, sizin sorumluluğunuz da ( kulak vermek, itaat etmek ve şeriata uymak gibi) size yüklenen (görevleri) yerine getirmenizdir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'in görevi Allah'ın buyruklarını açık-seçik duyurmaktan (tebliğ) ibarettir.***

اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنٖينَ اِذَا دُعُوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ...**/*Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne davet edildiklerinde, mü'minlerin sözü:*** Âyetin manası şudur: Zorunlu/gerekli olan şey, mü'minlerin Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıklarında "işittik ve itaat ettik" demelerinden ibarettir. Çağrı, şeriatı kastedilerek Allah'a tahsis edilmiştir.

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ**/*Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse:*** İbn Abbâs'a göre âyetin manası şöyledir: "Her kim farzları konusunda Allah'a ve sünneti konusunda Resûlü'ne itaat ederse. 'وَيَخْشَ اللّٰهَ/***Allah'tan korkar'*** yani geçmiş günahları konusunda Allah'tan korkarsa. 'وَيَتَّقْهِ/***O'ndan sakınırsa'*** yani gelecekte de emirlerini yerine getirememekten dolayı O'ndan sakınırsa..." Rivayete göre, bir hükümdar birçok

şeyi ihtiva etmekte yeterli olacak bir âyet sormuştu da ona bu âyet söylenmişti/okunmuştu. Bu âyeti işiten bir Rum patriği Müslüman olmuş ve şöyle demiştir: "Bu âyette Tevrat'ta ve İncil'de bulunan her şey bir araya getirilmiştir."

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ/***Ve Eksemû billâhi:*** Yani Allah'a yemin ettiler. "و/***Vav***" zamiri münafıklara gider.

جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ/***Cehde eymânihim:*** Yani yeminde mübalağa ettiler.

لَيَخْرُجُنَّ/***Le-yehrucünne:*** Yani mutlaka savaşa çıkacaklarına dair yemin billah ettiler.

قُلْ لَا تُقْسِمُوا/***De ki: Yemin etmeyin:*** Allah onların yemin etmesini yasaklamıştır. Çünkü onların yalan yere yemin ettiklerini bilmektedir.

طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ/***Sizden beklenen adam gibi itaattir:*** Bu ifade mübtedadır. Haberi de mahzûftur. Yani şeksiz ve şüphesiz adam gibi bir itaat sizin için daha iyi ve size yakışandır. Yahut bu ifade mahzûf bir mübtedanın haberidir. Yani sizden istenen, kendisinde şüphe bulunmayan tam bir itaattir.

فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ/***Peygamber'in sorumluluğu ancak kendisine yükleneni yerine getirmesidir:*** Yani peygamberlik görevini yerine getirmesidir.

وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ/***Sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri) yerine getirmenizdir:*** Yani sizin göreviniz, kulak vermek, itaat etmek ve şeriata uymak gibi görevleri yerine getirmenizdir.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ
كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۖ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دٖينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ
وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْناًۜ يَعْبُدُونَنٖي لَا يُشْرِكُونَ بٖي شَيْـٔاًۜ وَمَنْ
كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا

الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

***55. Allah sizlerden iman edip sâlih amellerde bulunanlara, kendilerinden öncekilerden bazılarını güç ve iktidar sahibi kıldığı gibi onları da mutlaka yeryüzünde güç ve iktidar sahibi kılmayı (yeryüzünde halife yapmayı); onlara beğenip seçtiği dinleri İslâm'ı, onlar için yaygınlaştırıp korumayı ve (geçirdikleri) korku döneminin ardından onlara güven sağlamayı vaat etmiştir. Çünkü onlar Bana kulluk ederler; hiçbir şeyi Bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte onlar fâsıkların (yoldan çıkmışların) ta kendileridir! 56. (Ey mü'minler!) Namazı hakkıyla kılın; zekâtı hakkıyla verin; Peygamber'e hakkıyla itaat edin ki merhamet göresiniz. 57. (Ey Peygamber!) Sakın inkâr edenlerin, yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakıp hesaptan kurtulabileceklerini sanma! Onların varacağı yer cehennemdir. Orası ne kötü varış yeridir!***

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ/***Allah sizlerden iman edip sâlih amellerde bulunanlara, yeryüzünde güç ve iktidar sahibi kılmayı vaat etmiştir:*** Allah Teâlâ samimiyet ve yeminle bu ümmete dünyanın doğusunun ve batısını fethini vaat etmiştir. Bir görüşe göre bu âyetin maksadı, Resûlullah'ın "الخلافة بعدي ثلاثون سنة ثم تكون ملكاً/***Benden sonra hilâfet otuz senedir. Sonra krallık/saltanat gelecektir***"[402] sözüne istinaden, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali *radıyallahu anhum*'un hilâfetidir. Ali'nin hilâfetinin bitiminde otuz yıl sona ermiştir.

Eğer "'لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ/***le-yestehlifennehüm'*** sözünün cevap olarak geldiği yemin nerededir?" diye sorulacak olursa buna "Allah onlara vaat etti ve yemin etti" veya "vaadi, gerçekleşmesi bakımından yemin yerine koydu" takdiri ile "mahzûftur" şeklinde cevap verilir.

402 İbn Hibbân, *Sahih,* no: 6943; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, I, 369. Bu, gerçekleşmiş olmasıyla birlikte sahih bir hadistir.

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذ۪ينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذ۪ينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍۜ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَح۪ينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّه۪يرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَٓاءِۜ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّۜ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٥٨﴾

***58. Ey mü'minler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin muhtemelen mahrem (açık/çıplak) hâlde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur vardır. Köle ve cariyeler ile çocuklar sizin yanınıza girip çıkabilirler. Birbirinizin yanına da girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, Alîm'dir (her şeyi en iyi bilendir), Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibi olandır).***

لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذ۪ينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ/***Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) sizden izin istesinler:*** Bir görüşe göre ***"Ellerinizin altında bulunanlar"*** ifadesiyle özellikle erkekler kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, sadece kadınlar kastedilmiştir. Çünkü erkekler her vakit izin isterler. Diğer bir görüşe göre de hem erkekler hem de kadınlar kastedilmiştir.

وَالَّذ۪ينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ/***İçinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar:*** Yani büluğ çağına gelmemiş çocuklar.

ثَلٰثَ مَرَّاتٍ/***Selâse merrâtin:*** Zarf olduğundan dolayı mansubdur. Çünkü onlara üç zamanda izin almaları emredilmiştir. Buna göre âyet şu anlama gelir: "Allah, köle ve cariyeler ile çocuklara efendi ve ebeveynlerinden üç vakitte izin almalarını emretmiştir. Bunlar, sabah namazından önce, öğle arası kaylûle (öğle uykusu) vakti ve son yatsı

namazından sonraki vakitlerdir. Çünkü bu vakitlerde insanlar genellikle uyku için soyunmuş olurlar." Bu âyet muhkemdir. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu vakitlerde insanlar iş yapmazlar, bazıları da bu vakitleri iyileşme/dinlenmeye ayırır."[403]

**تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ/*Tedaûne siyâbeküm:*** Yani elbiselerinizi çıkarırsınız.

**الظَّهِيرَةِ/*ez-Zahîratü:*** "Öğle vakti/gün ortası" demektir.

***ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ/Bunlar sizin muhtemelen mahrem (açık/çıplak) hâlde bulunabileceğiniz üç vakittir:*** "***عَوْرَاتٍ/Avrâtin***" kelimesi "***إِنَّ بيوتَنا عوْرَةٌ/ Evlerimiz açık/saldırıya müsaittir***"[404] âyetinde olduğu gibi "açıklık, çıplaklık ve saldırıya müsaitlik" anlamında "عورة/avrat" kelimesinin çoğuludur. Kim "***ثَلٰثُ/selâsü***" kelimesini merfu okursa[405] bu durumda o, "Bu vakitler sizin soyunduğunuz muhtemel üç mahrem vaktinizdir" takdiriyle gizli bir mübtedanın haberi olur. Kim de mansûb okursa "***ثَلٰثَ مَرَّاتٍ/selâse merrâtin***" ifadesinin bedeli olur.

***لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ/Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur vardır:*** Müennes "***هُنَّ/hünne***" zamiri daha önce geçen ***"vakitler"*** kelimesine döner. Bu şu demektir: "Sizin ve köle, cariye ve çocuklarınızın bu üç zaman ve durumun dışında izin almamalarında bir mahzur yoktur."

***طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ/Tavvâfûne aleyküm:*** Âyetin manası şudur: "Köle ve cariyelerle çocuklar sizin yanınıza girip çıkabilirler. Bundan dolayı her vakit izin alınması emredilmiştir."

---

403 Bunu İbn Ebî Hâtim tefsirinde (VIII, 2632) isnadıyla rivayet etmiştir. İbn Abbâs şöyle demiştir: Üç âyeti insanlar terk ettiler ve onları anlamadılar. Bu âyetler şunlardır: "يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذٖينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذٖينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ..." (Nûr 24/58); "وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ..." (Nisâ 4/8); "اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ..." (Hucurât 49/13). Hadis şahitleriyle birlikte hasendir.

404 Ahzâb 33/13.

405 "ثَلٰثَ مَرَّاتٍ" Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir "ثلاث" kelimesini mansub okumuş, zarf olarak mansub olduğunda ittifak etmişlerdir. Diğerleri merfu okumuştur. Bk. *en-Neşr*, II, 373.

**بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ/Birbirinizin yanına da girip çıkabilirsiniz:** "طَوَّافُونَ/*Tavvâfûne*" kelimesinden bedeldir. Zemahşerî şöyle demiştir: "'بَعْضُكُمْ/*Ba'duküm*' mübteda olarak merfûdur, haberi de 'عَلٰى بَعْضٍ/*alâ ba'din*' ifadesidir. Yani birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Yahut gizli bir fiilin (يطوف) fâilidir."

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتٖي لَا يَرْجُونَ نِكَاحاً فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزٖينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٦٠﴾

***59. Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, (ebeveynlerinin yanına) kendilerinden öncekiler (büyükleri) nasıl izin alıp girdilerse onlar da izin alıp girsinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir. 60. Bir nikâh ümidi taşımayan çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, ziynetleri (yabancı erkeklere) teşhir etmeden (bazı) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah en iyi işitendir (Semî'), en iyi bilendir (Alîm).***

***وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا/Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, (ebeveynlerinin yanına) izin alıp girsinler:*** Önceki âyette çocuklara ebeveynlerinin yanına girerken üç vakitte izin istemeleri emredilip bunların dışındaki zamanlarda izin almadan girmeleri mübah kılınmışken burada ise büluğa erip erkeklerin arasına karıştıkları zaman bütün vakitlerde izin istemeleri emredilmiştir.

***وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ/Ve'l-kavâıdü mine'n-nisâi:*** "الْقَوَاعِدُ/*el-Kavâıdü,*" "قاعد/kâıdün" kelimesinin çoğulu olup "ihtiyar kadın" demektir. Bir görüşe göre "çocuktan kesilen kadın" demektir. Başka bir görüşe göre "kadınlık tasarrufundan aciz kalan kadın" demektir. Diğer bir görüşe göre de "gördüğünde hoşuna gitmeyen kadınlar" demektir.

**فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ/*(Bazı) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur:*** Allah Teâlâ, bazı elbiselerini çıkarmak gibi diğer kadınlara mübah kılmadığı şeyi bu tür ihtiyar kadınlara mübah kılmıştır. İbn Mesûd şöyle demiştir: "Bu tür kadınlara sadece, başörtüsünün üzerinden giyilen cilbâb ve rida tarzı dış giysilerini çıkarmaları mübah kılınmıştır."[406] Kimilerine göre bu (bazı elbiselerini çıkarabilme işi) ancak kadının mahremlerinin kendisini gördüğü evinde olur.

**غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ/*Ziynetleri (yabancı erkeklere) teşhir etmeden:*** Allah bu tür kadınlara bazı elbiselerini çıkarabilmelerini, ziynetlerini göstermeyi ve açılıp saçılmayı kastetmemeleri şartıyla mübah kılmıştır.

**وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ/*İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır:*** Ancak iffetli davranıp söz konusu giysilerini çıkarmamaları çıkarmalarından daha hayırlıdır. Hatta genç kadınların örtünmeleri gerektiği gibi örtünmeleri daha iyidir.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَٓائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاً فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

***61. (Gazveye çıkmamak gibi yapamayacakları görevler konusunda) âmâya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük (günah) yoktur. Sizler için de gerek kendi***

---

406 Bu hadis sahihtir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 217; Beyhakî, *el-Kübrâ*, VII, 93; *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, VIII, 2640.

***evlerinizde gerekse babalarınızın evlerinde, annelerinizin evlerinde, erkek kardeşlerinizin evlerinde, kız kardeşlerinizin evlerinde, amcalarınızın evlerinde, halalarınızın evlerinde, dayılarınızın evlerinde, teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz evlerde yahut dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu hâlde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selâm verin. İşte Allah, aklınızı kullanasınız diye size âyetleri böyle açıklar.***

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ/***Âmâya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur:*** Bu âyette, Allah'ın âmâ, topal ve hasta kimselerden güçlüğü/sorumluluğu kaldırdığı şeyin manası konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre bu, "gazveye çıkmamalarında veya gecikmelerinde bir güçlük yoktur" demektir.

وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ/***Sizler için de:*** Bu söz, kendisinden öncekinden bu söz ile ayrılmıştır. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Bu üç sınıf insana gazveyi terk etme konusunda, size de yeme konusunda bir güçlük/sorumluluk yoktur." Başka bir görüşe göre âyet tümüyle yeme manasına gelir. Ancak bu görüşte olanlar işin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisine göre, söz konusu özür sahipleri, insanlar kendilerinin pis olduğunu iddia etmesinler diye onlarla birlikte yemek yemekten kaçınıyorlardı. Bunun üzerine, insanlarla birlikte yemek yemelerini onlara mübah kılan bu âyet nazil oldu. Kimisine göre, insanlar gazveye çıktıklarında bu özür sahiplerini evlerinde vekil bırakmışlardı. Onlar da ev sahiplerinin malından yemekten kaçınıyorlardı. İşte âyet bu konuda inmiştir. Kimisine göre de insanlar onlarla birlikte pis oldukları iddiasıyla yemek yemekten kaçınıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ancak bu son görüş zayıftır. Çünkü güçlük özür sahiplerinden kaldırılmıştır, ötekilerden değil. Diğer bir görüşe göre de söz konusu üç sınıftan, cihat ve benzeri özürlerinin kendilerine mani olduğu her konuda güçlük kaldırılmıştır.

وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ/***Sizler için de kendi evlerinizde yemek yemenizde bir sakınca yoktur:*** Allah Teâlâ bu âyet ile insanlara söz konusu evlerde yemek yemelerini mübah kılmıştır. Buna Allah, kişinin kendi eviyle başlamış sonra sırasıyla yakınları zikretmiş ancak aralarında kişinin kendi oğlunu zikretmemiştir. Çünkü oğulun evi kişinin kendi evine (مِنْ بُيُوتِكُمْ) dâhildir. Yani kişinin oğlunun evi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "أنتَ ومالُكَ لِأبيك/***Sen ve malın babana aittir***"[407] sözüne istinaden kendi evidir. Âlimler âyette sözü edilen, "yakınların evlerinden yemekle" ne kastedildiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu (yemek), "ولاَ تأكُلُوا أموالَكُمْ بينَكُمْ بِالبَاطِلِ.../***Ey mü'minler! Mallarınızı kendi aranızda bâtıl yolarla (birbirinizden izin almadan) yemeyin***"[408] âyeti ve ***"Bir Müslümana, kendisinin gönül hoşluğuyla verdiği hariç Müslüman bir kimsenin malı helâl olmaz"***[409] hadisiyle nesh edilmiştir. Dolayısıyla izni olmadan başkasının evinden yiyip içmek caiz değildir. Bazılarına göre de âyet muhkemdir ve "İzin verdikleri takdirde akrabaların evlerinde yemek mübahtır" anlamına gelir. Şöyle de denilmiştir: "İzinli veya izinsiz akrabaların evlerinde yemek mübahtır."

اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٓ/***Veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz evlerde:*** Yani vekiller, çalışanlar ve efendilerinin erzak depolarının anahtarları ellerinde bulunan kölelerin onlardan yemeleri mübahtır. Bir görüşe göre, insanın kendi anahtarı kastedilmiştir. Fakat bu yorum zayıftır.

اَوْ صَدِيقِكُمْ/***Ev sadîkıküm:*** "Arkadaş" kelimesi, "العدوّ/düşman" kelimesinde olduğu gibi tekili de çoğulu da ifade eder. Burada onunla mâkablindeki babalarınız, anneleriniz ve benzeri çoğullara uygun olarak çoğul kastedilmiştir. Allah, arkadaşı, muhabbet yakınlığı sebebiyle akrabaya dâhil etmiştir. Bu bağlamda İbn Abbâs şöyle demiştir: "Arkadaşlık akrabalıktan daha etkilidir/yeğdir."[410]

---

407 Hadis sahihtir. Bk. Ebû Davud, *Sünen*, no: 3530; İbn Mâce, *Sünen*, no: 2292; Elbânî, *Sahîhu Ebî Davud*'da (II, 674) hadisin sahih olduğunu doğrulamıştır.

408 Bakara 2/188.

409 Ahmed b. Hanbel, V, 72; Ebû Ya'lâ, III, 140; Dârekutnî, III, 26; Beyhakî, VI, 100.

410 İbn Atiyye şöyle demiştir: *Kitâbu'n-Nikâş*'ta geçtiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Arkadaşlık akrabalıktan daha etkilidir/yeğdir. Cehennemliklerin birbirlerinden

**لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاًۜ/Toplu hâlde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur:** Topluca ya da münferiden yemek mübahtır. Çünkü bazı Araplar cimrilik korkusuyla asla tek başlarına yemek yemiyorlardı. Allah onlara bunu mübah kıldı.

**فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ/Evlere girdiğiniz zaman birbirinize selâm verin:** Yani meskûn evlere girdiğiniz zaman orada bulunan insanlara selâm verin. Allah, "ولا تلمزوا أنفسكم/***Kendi kendinizi/birbirinizi ayıplamayın***"[411] âyetinde olduğu gibi "kendi kendinize/birbirinize" anlamında "**عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ/*alâ enfüsiküm***" buyurmuştur. Bir görüşe göre âyet, "boş evlere girdiğiniz zaman kendi kendinize 'السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين/Selâm bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun' diyerek selâm verin" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre ise "Mescitlere/mescit evlere girdiğiniz zaman selâm verin" anlamına gelir. Allah orada bulunanlara selâm vermeyi emretmiştir. Şayet orada kimse yoksa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, meleklere ve Allah'ın sâlih kullarına selâm verilir.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُۜ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ۚ فَاِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَٓاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَٓاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاًۜ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذاًۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِه۪ٓ اَنْ تُص۪يبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُص۪يبَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قَدْ يَعْلَمُ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِۜ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٦٤﴾

---

yardım istediklerini görmüyor musun? "فما لنا من الشافعين ولا صديق حميم/***Bizim şefaatçilerimiz yoktur. Samimi bir arkadaş/dost da yoktur.***" (Şuarâ 26/100-101) Bk. *Muharraru'l-Vecîz*, IV, 239.

411 Hucurât 49/11.

***62. Mü'minler ancak Allah'a ve Resûlü'ne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin almadıkça bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlü'ne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağışlanma dile; Allah Gafûr'dur (en iyi bağışlayan/mağfiret edendir), Rahîm'dir (en iyi merhamet edendir). 63. (Ey mü'minler!) Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. Muhakkak ki Allah, içinizden saklanarak (birini siper edinerek) sıvışıp gidenleri bilmektedir. Öyleyse onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar. 64. Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir. İnsanlar O'nun huzuruna döndürüldükleri gün yapmış olduklarını onlara hemen bildirir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.***

وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ/**Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken:** "أَمْرٍ جَامِعٍ/**Ortak bir iş"** ifadesinden maksat, insanların hakkında istişare etmek yahut üzerinde yardımlaşmak için bir araya geldikleri iştir. Bu âyet Medine'de hendek kazıldığı esnada nâzil olmuştur.[412] Zira bazı mü'minler zarurete binaen çıkış için izin istiyorlardı, münafıklar ise izin almadan gidiyorlardı.

لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ/***Li-ba'di şe'nihim***: Yani bazı ihtiyaçları için.

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا/***(Ey mü'minler!) Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın:*** Âyetin manası hakkında üç görüş vardır:

412 Bunu Beyhakî, *ed-Delâil*, III, 408'de mürsel bir isnadla Muhammed b. İshak tarikiyle rivayet etmiştir. Suyûtî de *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da (VI, 229) hadisi İbnu'l-Münzir'in isnad etmiştir.

**Birinci görüş:** Dua ile burada, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ortak bir iş yahut bir savaş veya buna benzer bir konu hakkında yanında toplanmaları için mü'minlere yaptığı çağrı kastedilmiştir. Bu da şu demektir: "Birbirinizi çağırdığınız zamankinin aksine Peygamber çağırdığı zaman ona icabet etmeniz size vaciptir." Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüne benzer: "...اِستَجِيبوا لله وَلِلرّسولِ إذا دَعاكُمْ/*Sizi çağırdığı zaman Allah'a ve Resûlüne icabet edin.*"[413] Bu söz, izin istemek ve ortak bir iş gibi âyetin mâkabli ile olan münasebetini takviye etmektedir.

**İkinci görüş:** Âyet, "Birbirinizi ismiyle çağırdığınız gibi Peygamberi ismiyle çağırmayın. Aksine saygı göstererek ve dua ederek en şerefli isimleriyle 'Yâ Resûlallah!' Veya 'Yâ Nebiyyallah!' deyin" anlamındadır.

**Üçüncü görüş:** Peygamber'in size beddua etmesini birbirinize beddua etmeniz gibi zannetmeyin. Yani onun bedduası kabul edilir, dolayısıyla onun bedduasından sakının. Ancak mananın doğru olması bakımından âyetin lafzı bu manadan uzaktır.

**قَدْ يَعْلَمُ الله الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذاً/*İçinizden, saklanarak (birini siper edinerek) sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir:*** Muhakkak Allah, içinizden hendek kazmaktan kaytaranları bilmektedir. "اللواذُ/el-livâzü" kelimesi "hilekârlık ve muhalefet etmek" demektir. Bir görüşe göre de "gizlice ayrılmak" demektir.

**فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ/*Öyleyse onun emrine aykırı davrananlar sakınsınlar:*** Zamir, Allah'a ve Resûlü'ne aittir. Buradaki "عَنْ/***an***" harfi hakkında ihtilaf edilmiştir. Zâit olduğunu söyleyenler olmuştur. Ancak bu zayıftır. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Âyetin manası şöyledir: 'Rüzgârdan sonra yağmur geldi' demen gibi onların karşı çıkmaları onun emrinden sonra vaki olmuştur." Zemahşerî şöyle demiştir: "Bir kimse bir işe gidip başkasını yerine bıraktığında 'خالفه إلى الأمر,' bir kimse insanları işten alıkoyduğunda ise 'خالفه عن الأمر' denilir. 'يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ/***onun emrine aykırı davrananlar***' sözünün manası 'İnsanları/mü'minleri Rasulullah'ın

413 Enfâl 8/24.

emrettiği işten alıkoyuyorlar' demektir. Burada mef'ul hazfedilmiştir. Çünkü gaye muhalifi zikretmektir."

فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ/***Başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden (sakınsınlar):*** Fitne kelimesi "dünyada felaket veya rezillik yahut katledilmek, ahirette de cezalandırılmak" demektir.

قَدْ يَعْلَمُ مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ/***O, sizin ne yolda olduğunuzu iyi bilir:*** Bu ifade tekit için getirilmiştir ve bunda vaîd (tehdit ve korkutma) manası vardır. Bir görüşe göre, alay etmek suretiyle küçümsemek içindir. Hitap bütün yaratılmışlara veya özellikle münafıklaradır.

وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ/***İnsanlar O'nun huzuruna döndürüldükleri gün:*** Yani münafıklar.

# سُورَةُ الْفُرْقَانِ

# 25. FURKÂN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

**Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla**

تَبَارَكَ الَّذٖي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُونَ لِلْعَالَمٖينَ نَذٖيراًۙ ﴿١﴾ اَلَّذٖي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرٖيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدٖيراً ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَراًّ وَلَا نَفْعاً وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتاً وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُوراً ﴿٣﴾

***1. Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkân'ı indiren Allah, yüceler yücesidir. 2. O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine aittir. O hiç çocuk edinmemiştir. Hükümranlığında ortağı yoktur. O her şeyi yaratmış ve onun mukadderâtını en mükemmel şekilde tasarlamış ve tayin etmiştir. 3. (Kâfirler) Allah'tan başka (Allah ile birlikte), hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan; kendilerine dahi zarar ya da fayda veremeyen; dahası öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltmeye güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.***

تَبَارَكَ/**Tebâreke:** Bu kelime, “bereketli/mübarek olmak, yüce olmak” anlamında Allah Teâlâ’ya özel -ancak muzârîsi Allah için kullanılmayan- bir fiildir.

عَلٰى عَبْدِهِ/***Kuluna:*** Yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’e. Bu ifade, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için saygı ve tahsis ifade eder.

لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيراً/***Âlemlere uyarıcı olsun diye:*** Zamir, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’e yahut Kur’ân’a gider. Ancak ilki daha zahirdir.

لِلْعَالَمِينَ/***Âlemlere:*** Âlemler, insanlar ve cinlerden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* döneminde yaşayanlar ile ondan sonra kıyamete değin gelecek kimseleri içine alan genel bir ifadedir. Ayrıca bu sûrenin ön kısmı, nübüvvet ve tevhîdin ispatını ve bunlara karşı gelenlere cevabı içermektedir.

فَقَدَّرَهُ تَقْدِيراً/***Allah her şeyin mukadderâtını en mükemmel şekilde tasarlamış ve tayin etmiştir:*** “الْخَلْقُ/Yaratma,” yokluktan sonra örneksiz vücuda getirmekten ibarettir. “التَّقْدِيرُ/Takdir” ise üretimi sağlam/eksiksiz yapmak ve her yaratığı ölçüsü, sıfatı, zamanı, mekânı, maslahatı, eceli ve diğer hususlarıyla özel kılmaktan ibarettir.

وَاتَّخَذُوا/***Edindiler:*** Zamir (و/vav), Kureyş’e ve Allah’a ortak ilâhlar edinenlerden onların dışındaki müşriklere gider.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ فَقَدْ جَاؤُ ظُلْماً وَزُوراً ﴿٤﴾ وَقَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً ﴿٥﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٦﴾

***4. İnkâr edenler şöyle dediler: “Bu Kur’ân, olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. Hatta ona başka***

***bir zümre de bu hususta yardım etmiştir." Böylece onlar hiç şüphesiz bir haksızlık ve iftira iddiasında bulunmuşlardır. 5. Yine onlar şöyle dediler: "(Bu âyetler,) onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır." 6. (Resûlüm!) Onlara de ki: "Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, engin merhamet sahibi olandır."***

وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ/***Hatta ona başka bir zümre de bu hususta yardım etmiştir:*** Müşrikler bu sözleriyle Yahudilerden (Müslüman olan) Addas, Yesâr ve Ebû Füheyke er-Rumî gibi kişileri kastetmişlerdir.

فَقَدْ جَٓاؤُ۫ ظُلْماً وَزُوراً/***Böylece müşrikler hiç şüphesiz bir haksızlık ve iftira iddiasında bulunmuşlardır:*** Yani müşrikler, ona nisbet ettikleri hususlarda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zulmetmiş ve onu yalanlayarak iftirada bulunmuşlardır.

وَقَالُٓوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***Yine onlar şöyle dediler: (Bu âyetler) öncekilere ait masallardır:*** Yani bu âyetler, önceki insanların kitaplarına yazdıkları masallardır. Bu sözü söyleyenlerden biri Nadr b. Hâris'tir (ö. 2/624).

اكْتَتَبَهَا/***Muhammed'in yazdırdığı:*** Yani Kur'ân'ı onun için başkası yazmış sonra bu, ezberlesin diye ona sabah-akşam okunmuştur. Ancak bu, kâfirlerin konuşmalarından aktarılmış bir hikâyedir. Hasan el-Basrî (ö. 110/728) şöyle demiştir: "Bu, Allah'ın ret/cevap kabilinden kâfirlere yönelik söylediği bir sözdür."[414] Ancak eğer öyle olsaydı mutlaka hemzenin fethasıyla inkâr manasında "أَكْتَتِبُهَا/Ben onu yazdırıyorum" derdi. Böyle yerlerde hemzenin hazfi de caizdir. Hasan el-Basrî'nin sözüne göre "اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ/***öncekilere ait masallardır***" ifadesinin sonunda durmak gerekir.

قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذ۪ي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***(Resûlüm! Onlara) de ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirmiştir:*** Bu, kâfirlerin sözlerine bir cevaptır. ***"Sır"***dan kasıt, kâfirlerin gizlice söyledikleri

---

414 Rivayetin isnadını bulamadım. Rivayet, Zemahşerî tarafından zikredilmiştir. Bk. *el-Keşşâf*, III, 269.

sözlerdir. Yahut kâfirlerin kendisine nisbet ettikleri yalan ve iftiralardan Resûlullah'ın beraat ettirilip temize çıkarılmasına yönelik bir ifadedir. Bu, şu demektir: "Şüphesiz Allah, sırrımı bilmektedir. O benim Kur'ân'ı uydurmadığımı bilmektedir. Aksine Kur'ân'ı bizzat O bana indirmiştir."

Eğer "'اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً/***Şüphesiz O, çok bağışlayan, engin merhamet sahibi olandır'*** sözünün mâkabliyle münasebeti nedir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: Allah kâfirlerin sözlerini zikrettikten sonra ***"Şüphesiz O, çok bağışlayan, engin merhamet sahibi olandır"*** sözünü, kendisinin "En iyi bağışlayan" ve "En iyi merhamet eden" olduğunu, cezalandırmada aceleci olmadığını aksine onlara mühlet tanıdığını ve şayet Müslüman olup tevbe ederlerse, tevbelerini kabul edip onları bağışlayacağını ifade etmek ve açıklamak amacıyla önceki sözün devamına eklemiştir.

وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراً ﴿٧﴾ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلاً مَسْحُوراً ﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِٓي اِنْ شَٓاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً ﴿١٠﴾

***7. Onlar (bir de) şöyle dediler: "Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Bari kendisine bir melek indirilseydi de onunla birlikte o da uyarıcı olsaydı ya! 8. Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya içinden yiyip içebileceği bir bahçesi olsaydı ya!" (Ayrıca) o zalimler (mü'minlere) "Siz ancak büyülenmiş bir adama uymaktasınız!" dediler. 9. (Resûlüm!) Bak, sana ne biçim temsiller getiriyorlar! Böylece onlar dalalete düştüler ve hiçbir şekilde (hidayete) yol bulamazlar. 10. Dilerse sana bunlardan daha iyisini; altlarından ırmaklar akan cennetleri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı ne yücedir!***

**وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ/Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!:** Bu sözü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı çıkmak amacıyla Kureyş söylemiştir. Ancak bunu Allah Teâlâ "**وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِ/(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yiyip içer ve çarşılarda dolaşırlardı"**[415] sözüyle kesin olarak reddetmiştir. Müşriklerin alay ifade eden "**هٰذَا الرَّسُولِ/bu resûl"** sözleri, Firavun'un "**إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ/Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz elbette mecnundur"**[416] sözü gibidir. Yahut onlar iddiasıyla ilgili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastediyorlar.

Sonra Allah Teâlâ onların "**لَوْلَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ/Bari kendisine bir melek indirilseydi"** sözleriyle devamında yaptıkları öneri ve beklentileri zikretti ve onları zalimlikle tavsif etti.

**مَسْحُوراً/Meshûran:** Bunun manasını "**سبحان/sübhâne"**nin tefsiri vesilesiyle zikretmiştik.

**ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ/Sana temsiller getiriyorlar:** Yani söyledikleri sözleri senin hakkında söylüyorlar.

**فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً/Onlar hiçbir şekilde (hidayete) yol bulamazlar:** Yani haktan uzak olmaları ve aşırı cahil olmaları sebebiyle hakka ulaşamazlar.

**خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ/Bunlardan daha iyisini:** Bu, hazine ve dünya cenneti gibi kâfirlerin söyledikleri şeylere işarettir.

**جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ/Altlarından ırmaklar akan cennetler:** Yani ahiret cennetleri ve sarayları. Bir görüşe göre, dünyadaki bahçeler ve saraylar kastedilmiştir. Bu sebeple Allah "**اِنْ شَاءَ/dilerse"** buyurmuştur.

---

415 Furkân 25/20.
416 Şuarâ 26/27.

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيراً ﴿١١﴾ اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظاً وَزَفِيراً ﴿١٢﴾ وَاِذَآ اُلْقُوا مِنْهَا مَكَاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً ﴿١٤﴾

***11. Dahası onlar kıyameti de yalanladılar. Biz ise kıyameti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık. 12. Cehennem ateşi onları uzak bir mesafeden görünce, kıyameti yalanlayanlar onun öfkelenişini (kaynayışını) ve inleyişini işitirler. 13. Elleri birbirlerine bağlı olarak cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermek isterler. 14. (Onlara şöyle denilir:) "Bugün yok olmayı sadece bir defa istemeyin; aksine yok olmayı birçok defa isteyin!"***

**اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ/*Cehennem ateşi onları uzak bir mesafeden görünce:*** Yani cehennem onları yakın bir yerden görünce. Bu görmenin hakikat olması yahut "uzaktan görülebilecek kadar onlara yakın oldu" manasında mecaz olması muhtemeldir.

**سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظاً وَزَفِيراً/*Kıyameti yalanlayanlar onun öfkelenişini (kaynayışını) ve inleyişini işitirler:*** "التَغيّظ/Öfke" duyulmaz ancak duyulanlar ona delâlet eden seslerdir. Bu lafızda mecaz vardır. "الزّفير/ez-Zefîru"[417] ise eşeğin çıkardığı ilk sestir.

**مَكَاناً ضَيِّقاً/*Dar bir yerine:*** Darlık onların azabının artmasını sağlar.

**مُقَرَّنِينَ/*Mukarranîne:*** Yani elleri birbirine kelepçelenmiş olarak. Rivayete göre kelepçeleme işi ateşten zincirlerle yapılır.

**دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً/*Oracıkta yok oluvermek isterler:*** "ثُبُوراً/***Sübûr***" kelinesi "الويل/dövünmek" anlamına gelir. Bir görüşe göre, "ölmek/helak

---

417 "الزفير/Zefîr," eşek ve benzeri hayvanların ilk anırışı, "الشهيق/şehîk" de anırışı sona erdirişidir. Çünkü "zefîr" "nefesi içe çekmek," "şehîk" ise "dışa çıkarmak" demektir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*' "زَفَرَ" maddesi, IV, 324-325.

olmak" demektir. Oracıkta yok oluvermek istemelerinin manası, -bir kimsenin "Mahvoldum!," "Vay başıma gelenler!" demesi kabilinden- bir yok olma yakarması olan "يا ثبوراه!/Ey ölüm/helak! Gel artık!" demeleridir.

**لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً/*Bugün yok olmayı sadece bir defa istemeyin!:*** Âyetin takdiri, "onlara böyle denilir" veya ifadede her ne kadar bir "deme"den söz edilmese de "onların hâlleri bunu gerektirir (onlar böyle denilmesini hak etmişlerdir)" şeklindedir. Onlar, cezalarının sürekli olmasından dolayı çok kez yok olmayı istemeye çağırılmışlardır. Yok olmaları isteği onlar için her defasında yinelenir.

قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيراً ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ خَالِدِينَۜ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْداً مَسْؤُلاً ﴿١٦﴾

***15. De ki: "Bu mu daha iyidir, yoksa müttakîlere vaat edilen ebedilik cenneti mi?" Orası, onlar için bir mükâfat ve (huzura kavuşacakları) bir dönüş yeridir. 16. Orada diledikleri her şey ebediyen onların olacaktır. İşte bu, Rabbinden (mutlaka yapması) istenecek bir vaattir.***

**قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ/De ki: Bu mu daha iyi, *yoksa müttakîlere vaat edilen ebedilik cenneti mi?:*** Burada cennet ve cehennem arasında kıyas yapmak caizdir. Çünkü söz, bir uyarı ve bir kınamadır. Kıyaslama ancak söz haber olduğu zaman mana bakımından aralarında müştereklik bulunmayan iki şey arasında memnu olur.

**وَعْداً مَسْؤُلاً/*(Mutlaka yapması) istenecek bir vaattir:*** Yani bunu mü'minler yahut melekler, "...رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ/***Rabbimiz! Onları kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine koy...***"[418] sözleriyle Allah'tan talep etmişlerdir. Bir görüşe göre manası "Allah'a yapması vacip olan bir vaat" demektir. Çünkü Allah bunu kendisine gerekli kılmıştır.

418 Mü'min 40/8.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هٰٓؤُلَٓاءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْماً بُوراً ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفاً وَلَا نَصْراً وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَاباً كَبِيراً ﴿١٩﴾

***17. O gün Rabbin, onları ve onların Allah ile beraber kulluk ettikleri şeyleri bir araya toplayarak şöyle der: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa onlar kendi kendilerine mi yoldan çıktılar?" 18. Onlar şöyle derler: "Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onları ve atalarını öyle yaşattın ki, sonunda (seni) hatırlayıp kulluk etmeyi unuttular ve böylece helâk olmayı hak eden bir kavim oldular." 19. (Ey müşrikler!) Gördüğünüz gibi (Allah ile beraber kulluk ettikleriniz) de söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabınızı) savuşturabilir ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden zulmedenlere büyük bir azap tattıracağız!***

**فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هٰٓؤُلَٓاءِ/*O şöyle der: Kullarımı siz mi saptırdınız?:*** Bu soruyu soran Allah'tır. Muhatap da genel manada Allah'la birlikte kendisine kulluk edilen kimselerdir. Bir görüşe göre muhatap özellikle putlardır. Ancak, ***"O gün onların tümünü bir araya toplayacağız sonra da Allah'a ortak koşanlara 'Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde bekleyin' diyeceğiz. Artık onların (ortak koştuklarıyla) aralarını tamamen ayırmışızdır. Onların ortak koştukları (insanlar/putlar) 'Zaten siz, bize ibadet etmiyordunuz' derler"***[419] ve ***"Allah 'Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilâh edinin' diye sen mi söyledin?' buyurduğu zaman o, 'Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım***

419 Yunus 10/28.

***olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz...' der"***[420] âyetlerinin delaletiyle birinci görüş daha doğrudur.

**اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ/Yoksa onlar kendi kendilerine mi yoldan çıktılar?:** "اَمْ/***Em***" burada cümleyi mâkabliyle karşılaştırmak içindir. Âyetin manası şöyledir: "Allah Teâlâ kıyamet günü mabutlara 'Bu kullarımı siz mi yoldan çıkardınız yoksa siz yoldan çıkarmaksızın onlar kendi kendilerine ve isteyerek mi yoldan çıktılar?' diyecek." Bundan dolayı bu mana, "yoldan çıkmışlık" isnadını onlara mâletmek için "هُمْ/***hüm***" kavliyle açıklanmıştır. Allah'ın -işin hakikatini bilmesine rağmen- onlara bu soruyu sorması, onlara kulluk eden kâfirleri uyarıp kınamak içindir.

***قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَاءَ/Onlar şöyle derler: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz:*** Bu sözü söyleyenler mabutlardır (Allah'ın dışında kendisine kulluk edilenler). Onlar bunu, "***قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ/Onlar şöyle diyecekler: Seni tenzih ederiz, bizim dostumuz sensin onlar değil...***"[421] âyetinde de işaret edildiği üzere kendilerine kulluk eden kimselerden uzaklaşmak amacıyla söylemişlerdir. Bundan kasıt, o gün kâfirleri kınamak ve aleyhlerine delil getirmektir.

**وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَاءَهُمْ/*Fakat sen onları ve atalarını öyle yaşattın ki:*** Âyet, "Onların dünyada nimetlere gark edilmeleri, Allah'ı hesaba katmayı ve O'na kulluk etmeyi unutmalarına sebep olmuştur" anlamına gelir.

***وَكَانُوا قَوْماً بُوراً/Böylece onlar, helâk olmayı hak eden bir kavim oldular:*** Yani helâkı hak eden bir topluluk. "البُور/el-Bûr" kelimesi "helak" anlamındaki "البَوار/el-bevâr" kelimesinden gelir. Kelimenin "البَائِر/el-bâiru" kelimesinin çoğulu mu yoksa sıfat olan bir masdar mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Zira bu kelime hem tekil hem de çoğul için sıfat olarak kullanılabilir.

---

420 Mâide 5/116.
421 Sebe 34/41.

**فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ/(Ey müşrikler!) Gördüğünüz gibi onlar da söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar:** Bu, kıyamet günü Allah'ın müşriklere yönelik yaptığı bir hitaptır. Yani sizin Allah'la beraber kulluk ettiğiniz ilâhlarınız sizi yalanladı ve sizden kurtuldular. Bir görüşe göre, hitap kulluk edilen mabutlardır. Yani onlar dünyada sizi kendilerine kul ettiklerine dair bu iddialarınız konusunda sizi yalanladılar. Başka bir görüşe göre ise hitap Müslümanlara yöneliktir. Buna göre de mana şöyle olur: "İnkâr edenler tevhid ve şeriat hakkında söylediklerinizi yalanladılar." "بِمَا تَقُولُونَ/***Bimâ tekûlûne***" ibâresi "ي/ye" ile "بِمَا يَقُولُونَ/***bimâ yekûlûne***" şeklinde de okunmuştur.[422] "بِمَا تَقُولُونَ/***Bimâ tekûlûne***" ibaresindeki "بِ/be" harfi bu okuyuşa göre "كَذَّبُوكُمْ/***kezzebûküm***" kelimesinde bulunan zamirden bedeldir. "بِمَا يَقُولُونَ/***Bimâ yekûlûne***" şeklindeki okuyuşa göre ise "كتبت بالقلم/Kalemle yazdım" demen gibidir. Yahut "onlar sizi sözleriyle yalanladılar" demektir.

**فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفاً وَلَا نَصْراً/Artık ne (azabınızı) savuşturabilir ne de bir yardım temin edebilirsiniz:** Âyet, "فَمَا تَسْتَطِيعُونَ/***femâ testedîûne***" şeklinde "ت/te" ile de okunmuştur.[423] Buna göre hitabın müşriklere yahut mabutlara/ilâhlara yönelik olması muhtemeldir. "الصَّرْفُ/Sarf," her iki okuyuşa göre de azabın/cezanın onlardan kaldırılmasıdır. Diğer ihtimal, hitap Müslümanlara yöneliktir. Buna göre de "sarf" yalanlamayı reddetmek demektir. Fiilin "ي/ye" ile okunması, onun mabutlara yahut müşriklere isnad edilmesi ve dolayısıyla "sarf" azabın/cezanın kaldırılması demek olur.

**وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ/İçinizden kim zulmederse:** Burada hitap inkârcılara yöneliktir. Hitabın mü'minlere ve/veya genele yönelik olduğu da söylenmiştir.

---

422 "كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ" Bu okuyuşu İbn Şenebûz, Kunbül'den gâib olarak rivayet etmiştir. Ondan da İbn Mücâhid muhatab olarak rivayet etmiştir. Geri kalan kıraat imamları da böyle okumuşlardır. Bk. Cezerî, *en-Neşr*, II, 373.

423 Âlimler "فَمَا تَسْتَطِيعُونَ" ibaresinde ihtilaf etmişlerdir. Hafs, fiili muhatap sigasıyla okurken, geri kalanlar ise gâib sigasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 373.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلٖينَ اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِۜ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةًۜ اَتَصْبِرُونَۚ وَكَانَ رَبُّكَ بَصٖيراً ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَاۜ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فٖٓي اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُواً كَبٖيراً ﴿٢١﴾

***20. (Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yiyip içer ve çarşılarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görendir. 21. (Bir gün) bizimle karşılaşmayı (huzurumuza gelip hesap vermeyi) beklemeyenler/ummayanlar şöyle diyecekler: "Bize melekler indirilmeli ya da Rabbimizi görmeli değil mi idik!" And olsun ki onlar kendileri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta çok ileri gitmişlerdir.***

وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلٖينَ اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِۜ/***(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yiyip içer ve çarşılarda dolaşırlardı:*** Âyetin takdiri şöyledir: "Senden önce 'hiçbir peygamber' yahut 'hiçbir erkek' göndermedik ki yiyip içmesin, çarşı-pazarda dolaşmasın." "اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ/***Hiç şüphesiz yiyip içer***" sözündeki zamir, işte bu mahzûf mef'ûle döner.

اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ/***Hiç şüphesiz onlar yiyip içer ve çarşılarda dolaşırlardı:*** Bu âyet, yiyip içen ve çarşı-pazarda dolaşan bir peygamber göndermeyi imkânsız görmeleri konusunda kâfirlere verilmiş bir cevaptır.

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً/***Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık:*** Burada hitap sosyal durumları bakımından bütün insanlara yöneliktir. Zira zengin bir kimse bir fakir için, sağlıklı bir kimse hasta biri için ve bir peygamber, onu çekemeyen ve inkâr eden kimselerden biri için bir imtihan vesilesidir.

اَتَصْبِرُونَ/***Etesbirûne:*** "Bakalım sabredebilecek misiniz?" demektir.

**لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا/Bizimle karşılaşmayı (huzurumuza gelip hesap vermeyi) beklemeyenler/ummayanlar:** "لَا يَرْجُونَ/*Lâ yercûne*" ibaresinin "korkmayanlar" anlamına geldiği söylenmiştir. Doğrudur o, bu anlama gelir. Çünkü Allah'la karşılaşmak ümit edilir ve bundan korkulur.

***لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا/Bize melekler indirilmeli ya da Rabbimizi görmeli değil mi idik!:*** Kâfirler iman etmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e melek indirilmesini yahut Allah'ı görmeyi teklif etmişlerdir. Allah da onlara "***لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فٖٓي اَنْفُسِهِمْ/And olsun ki onlar kendileri hakkında kibre kapılmışlardır"*** diyerek cevap vermiştir. Bu, "onlar talep etmemeleri gereken şeyleri istediler" demektir.

***فٖٓي اَنْفُسِهِمْ/Kendileri hakkında:*** Bu, "Filan kişi kendine göre büyüktür" demen gibidir. Yahut "Onlar küfrü içlerinde gizlediler (küfrü içselleştirdiler)" anlamına gelir.

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمٖينَ وَيَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَٓا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً مَنْثُوراً ﴿٢٣﴾ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَراً وَاَحْسَنُ مَقٖيلاً ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَٓاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزٖيلاً ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْماً عَلَى الْكَافِرٖينَ عَسٖيراً ﴿٢٦﴾

***22. Melekleri görecekleri güne gelince; işte o gün günahkârlara hiçbir müjde yoktur ve melekler "(Cennet size) haramdır, haram!" diyeceklerdir. 23. Onların (iyilik kabilinden) yaptıkları her bir ameli ele alır, onu saçılmış zerreler hâline getiririz (kabul etmeyiz). 24. O gün cennetlikler, nihai kalacakları yer bakımından daha iyi ve dinlenecekleri yer bakımından daha güzeldir. 25. O gün gökyüzü ince beyaz bulutlar ile parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir. 26. İşte o gün, gerçek mülk (hükümranlık) Rahmân olan Allah'ındır. O gün kâfirler için zor bir gün olacaktır.***

**يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ/*Melekleri görecekleri güne gelince; işte o gün günahkârlara hiçbir müjde yoktur:*** İnkârcılar melekleri görme talebinde bulununca, Allah onlara melekleri görecekleri gün hiçbir müjdeye mazhar olmayacaklarını haber vermiştir. "يَوْمَ/***Yevme***" zarfının âmili "لَا بُشْرٰى/***lâ büşrâ***" kavlidir. "يَوْمَئِذٍ/***Yevmeizin***" zarfı ise bedeldir.

**وَيَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً/*Melekler "(Cennet size) haramdır, haram!" diyeceklerdir:*** "يَقُولُونَ/***Yekûlûne***" fiilindeki zamir şayet meleklere ait olursa mana "Melekler günahkârlara ***'Hicran mahcûran'*** yani 'cennet yahut müjde size haramdır' diyeceklerdir" şeklinde olur. Yok eğer zamir günahkârlara ait olursa bu durumda mana "Günahkârlar 'Maâzallah (Allah'a sığınırım)!' manasında ***'Hicran mahcûran'*** diyeceklerdir" şeklinde olur. Çünkü Araplar hoşlanmadıkları şeylerden bu kelime ile Allah'a sığınırlardı. Bu kelimenin nasb edilmesi metruk bir fiiledir. Takdiri de "maâzallah" gibidir.

**وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ/*Onların (iyilik kabilinden) yaptıkları her bir ameli ele alırız:*** Yani fiillerini ele alırız. Burada "gelmek/القدوم" lafzı mecazdır. Bir görüşe göre bu, "meleklerin gelmesi" manasına gelir. Allah bunu kendisine isnad etmiştir. Çünkü bu O'nun emridir.

**فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُوراً/*O amelleri saçılmış zerreler hâline getiririz:*** Bu, yoksulları yedirip içirmek, sıla-i rahim yapmak ve benzeri yaptıkları iyilikleri kabul etmemekten ibarettir. Zira bunlar onlara fayda vermeyecektir. Çünkü iman, amellerin kabulünde bir şarttır. "الهباء/Hebâ" ancak küvet gibi dar bir mekâna güneş girdiği zaman görülebilen küçük/ince toz parçacıklarıdır. "المَنثور/el-Mensûr" ise "saçılmış/dağıtılmış" demektir.

**خَيْرٌ مُسْتَقَراً/*Nihai kalacakları yer bakımından daha iyidir:*** Bu ibare burada, cennet ve cehennem arasında tercih yapmak için gelmiştir. Çünkü her ikisi de nihai kalınacak yerdir.

**وَاَحْسَنُ مَقِيلاً/*Dinlenecekleri yer bakımından daha güzeldir:*** Bu, "öğle vakti uyku (kaylûle) yeri" demektir. Şayet cennet olsaydı cennette uyku yoktur. Ancak bu, kaylûle vakti serin yerlerde istirahat etmek gibi

Arapların tanıdıkları/bildikleri bir ibare üzere gelmiştir. Bir görüşe göre, "Yaratılmışların hesabı gün ortasında tamamlanır" demektir. Başka bir görüşe göre de "Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemdedir" demektir.

**وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ*/O gün gökyüzü ince beyaz bulutlar ile parçalanacaktır:*** Bu, kıyamet günüdür. Göğün yarılması, parçalanması demektir. "بِالْغَمَامِ***/Bi'l-Gamâmi"*** lafzının manası, "kendisinden bulut çıkar" demektir ki o, ince beyaz bir buluttur. O esnada melekler de yeryüzüne inerler.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَاناً خَلِيلاً ﴿٢٨﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَٓاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولاً ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُوراً ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُواً مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِياً وَنَصِيراً ﴿٣١﴾

***27. O gün, zalim kimse (pişmanlık ve üzüntüden) ellerini ısırıp şöyle der: "Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! 28. Yazık bana! Keşke (yanlış yolda olan) falancayı dost edinmeseydim! 29. Çünkü zikir (Kur'ân) bana gelmesine rağmen o beni hakikaten ondan saptırmıştı. Şeytan insanı (yoldan çıkarıp sonra da) yüzüstü bırakandır." 30. Peygamber der ki: "Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk etti." 31. (Resûlüm!) İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar yarattık. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.***

**وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ*/O gün, zalim/kâfir kimse (pişmanlık ve üzüntüden) ellerini ısırır:*** Elleri ısırmak pişmanlık ve üzüntüden kinayedir. Zalimden kasıt da Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Bir görüşe göre bütün zalimlerdir. Zulüm de "küfür/inkâr" manasına gelir.

**مَعَ الرَّسُولِ/Peygamberle birlikte:** Peygamberden kasıt, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir yahut bütün peygamberlere delalet eden bir cins isimdir.

**لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا/Keşke (yanlış yolda olan) falancayı dost edinmeseydim!:** Rivayete göre[424] Ukbe İslâm'a yaklaşmış, Übey b. Halef ve Ümeyye b. Halef onu engellemişlerdi. Âyette geçen "**فُلَانًا/fülânen**" ifadesinden kasıt, bu kişilerdir. Bir görüşe göre Ukbe, Übey b. Halef'in Müslüman olmasını engellemiştir. Buna göre de ***"zalim"*** Übey, "filan" da Ukbe'dir. Şayet ***"zalim"*** genel olsaydı, "filan" da genel olurdu. Yani dost (halîl) bütün kâfirler olurdu.

**وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا/Şeytan insanı (yoldan çıkarıp sonra da) yüzüstü bırakandır:** Bu sözün ***"zalim"***e ait sözlerden olması yahut Allah Teâlâ'nın sözlerinden bir ihbar başlangıcı olması muhtemeldir. Allah'ın şeytan ile İblis'i veya söz konusu "dost"u (halîl) kastetmiş olması muhtemeldir.

**وَقَالَ الرَّسُولُ/Peygamber der ki:** Bir görüşe göre bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dünya hakkındaki sözünden bir hikâyedir. Diğer bir görüşe göre, ahiret hakkındaki sözünden bir hikâyedir.

**مَهْجُورًا/Mahcûrâ:** Bu kelime "uzaklaşmak ve terk etmek" manasında "الهَجْرُ/el-hecr" kelimesinden ism-i mef'ûldür. Bir görüşe göre "ه/he" harfinin dammesiyle "الهُجْرُ/hezeyan" kelimesinden müştaktır. Yani "O bir şiir ve sihirdir" demekle Kur'ân hakkında hezeyan/saçmalıkta bulunmuş oldular. Ancak ilk mana daha açık ve belirgindir.

**وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا/(Resûlüm!) İşte Biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar yarattık:** "العدوّ/Düşman" burada çoğuldur. Maksat, onu diğer peygamberleri örnek alarak teselli etmektir.

---

424 İbn Abbâs ve bir grup müfessir şöyle demiştir: Bu âyette sözü edilen "zalim" Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Bu kişi Müslüman olmuştu ya da İslam'a yaklaşmıştı. Resûlullah'ın Uhud günü eliyle öldürmüş olduğu Übey b. Halef, Ukbe'nin dostudur ve onun Müslüman olmasını engellemiştir. O da onun bu engellemesini kabul etmiştir. Bunun üzerine onlar hakkında bu âyet nazil olmuştur.

وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِياً وَنَصِيراً/***Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter:*** Bu söz, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e verilen hidayet ve zaferle ilgili bir vaattir.

وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةًۚ كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤٰادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتٖيلاً ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسٖيراًؕ ﴿٣٣﴾ اَلَّذٖينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَۙ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَاناً وَاَضَلُّ سَبٖيلاً ﴿٣٤﴾

***32. İnkâr edenler "Kur'ân ona (Tevrat ve İncil gibi topluca) bir defada indirilmeli değil miydi?" dediler. Hâlbuki Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yapmakta (parça parça indirmekte) ve onu tane tane ayırarak indirmekteyiz. 33. Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (ona mukabil) Biz sana doğrusunu ve daha açığını getirmiş olmayalım. 34. Yüzükoyun cehenneme (sürüklenip) toplanacak olanlar; işte onlar, (layık/sahip oldukları) yer/makam bakımından en kötü, (girdikleri) yol bakımından en sapık olanlardır.***

وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةًۚ/***İnkâr edenler "Kur'ân ona (Tevrat ve İncil gibi topluca) bir defada indirilmeli değil miydi?" dediler:*** Bu, Kureyş'in itirazlarından biridir. Çünkü onlar "Kur'ân şayet Allah'tan geldiyse elbette Allah onu Tevrat ve İncil gibi bir defada indirirdi" dediler.

كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤٰادَكَ/***Hâlbuki Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yapmaktayız:*** Bu söz, inkârcılara verilmiş bir cevaptır. Cümlenin takdiri şöyledir: "Biz Kur'ân'ı Muhammed'in kalbine yerleştirmek ve onun ezberlemesini sağlamak için böyle tek tek, parça parça indirdik." Şayet bir defada indirilseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu ezberlemekten mazur olurdu. Çünkü o, ümmîdir ve okumayı bilmez. Parça parça olanı ezberlemek onun için daha kolaydır. Aynı zamanda Kur'ân her parçasının sebebi oluştukça inmesini gerektirecek

farklı sebeplere bağlı olarak inmiş/indirilmiştir. Dahası onun nâsihi ve mensûhu vardır. İşte bütün bunlar onun tek parça (tümüyle) indirilmesi ile mümkün olamazdı.

**وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً/Biz onu tane tane ayırarak indirmekteyiz:** Yani biz Kur'ân'ı parça parça ayırarak indirdik. Kur'ân yirmi sene zarfında indirilmiştir.[425] Bu fiil "**كَذٰلِكَ/kezâlike**"nin bağlı olduğu mukadder fiile matuftur. "**بِهِ/Bihî**" ibaresi "**لِنُثَبِّتَ/li-nüsebbite**" ile bağlantılıdır.

**وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ/Velâ ye'tûneke bi-meselin:** Âyetin manası şudur: "(Ey Muhammed!) Sana bir soru yahut bir itiraz yönelttiklerinde sana onların doğru cevabını ve itirazlarını giderecek ve şüphelerinizi geçersiz kılacak en güzel açıklamasını veririz."

**اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ/Yüzükoyun cehenneme (sürüklenip) toplanacak olanlar:** Bunlar, inkârcılardır. Onların yüzükoyun haşredilmeleri (sürüklenerek toplanmaları) hakikattir. Bu olay hadiste şöyle geçmektedir: Denildi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Kâfir nasıl yüzükoyun haşredilir?" Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Bir kimseyi dünyada ayaklarının üzerinde yürütmeye kâdir olan Allah ahirette onu yüzükoyun yürütmeye kâdir değil midir?"***[426]

**شَرٌّ مَكَاناً/Şerrun mekânen:** Allah'ın ***"mekân"*** ile dünyadaki makam ve şerefi yahut ahiretteki ev ve meskeni kastetmiş olması muhtemeldir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيراً ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيراً ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ

---

425 Bir görüşe göre, yirmi üç senede indirilmiştir. Bu hususta kitabın mukaddimesinde gerekli bilgi verilmiştir.

426 Bu hadis *Sahîh-i Buhârî*'de Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir. "أن رجلًا قال: يا رسول الله، كيف يحشر الكافر على وجهه يوم القيامة؟ قال: أليس الذي أمشاه على رجليه في الدنيا قادر أن يمشيه على وجهه يوم القيامة" Bk. Buhârî, no: 4760; Müslim, no: 2806; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, no: 4315.

عَذَاباً اَلِيماً ﴿٣٧﴾ وَعَاداً وَثَمُودَا۬ وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُوناً بَيْنَ ذٰلِكَ كَث۪يراً ﴿٣٨﴾ وَكُلاًّ ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَۘ وَكُلاًّ تَبَّرْنَا تَتْب۪يراً ﴿٣٩﴾

***35. And olsun Biz, Musa'ya Kitab'ı verdik ve kardeşi Harun'u da ona yardımcı kıldık. 36. Onlara "Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin (ve onları doğru yola çağırın)" dedik. Nihayet (yola gelmediklerinden dolayı) onları yerle bir ettik. 37. Nûh kavmine gelince; onlar peygamberleri yalancılıkla itham edince onları suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zalimler için elem verici bir azap hazırladık. 38. Âd'a, Semûd'a, Ress halkına ve bunlar arasındaki birçok nesillere... 39. Onların her birine (doğru yola gelmeleri için) temsiller getirdik. (Ancak söz dinlemedikleri için) hepsini helak ettik.***

وَز۪يراً/***Vezîran:*** "Yardımcı" demektir.

اذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ/***Kavme gidin:*** Yani Firavun ve kavmine gidin. Cümlede hazif vardır. Cümlenin takdiri şöyledir: "Musa ve Harun, Firavun ve kavmine gittiler, onlar da ikisini de yalanladılar. Biz de onları helâk ettik."

لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ/***Onlar peygamberleri yalancılıkla itham edince:*** Bu âyetin tefsiri "وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَن۪يدٍ/***İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine asi oldular ve her inatçı zorbanın emrine uydular***"[427] âyetinde geçen "وَعَصَوْا رُسُلَهُ/***O'nun peygamberlerine âsi oldular***" sözünde yapılmıştır.

وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِم۪ينَ/***Zalimler için elem verici bir azap hazırladık:*** Allah'ın ***"zalimler"*** kelimesiyle yukarıda geçen kimseleri kastetmiş olması muhtemeldir. Allah zahir ismi onları zalimlikle tavsif etmek kastıyla zamir yerine koymuştur. Yahut genel olarak zalimleri murad etmiştir.

---

427 Hûd 11/59.

**وَاَصْحَابَ الرَّسِّ/Ress halkı:** "**الرَّسّ/er-Rass"** lügatte "البِئْر/kuyu" demektir. Ress halkı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, onlar Semûd kavminin artıklarıdır. Başka bir görüşe göre, Yemâme halkıdır. Diğer bir görüşe göre de Yâsîn ashabı denilen Antakya halkıdır. Onların hikâyesi hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, Allah onlara bir peygamber göndermiş, onlar da onu kuyuya atmışlar, bunun üzerine Allah onları helak etmiştir. Başka bir görüşe göre ise onlar kendilerine ait bir kuyunun yanında iken kuyu onları içine çekmiş ve helak olmuşlardır.

**وَقُرُوناً بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيراً/Bunlar arasındaki birçok nesiller:** Bu ifade çokluğu ve belirsizliği gerektirir. "**ذٰلِكَ/Zâlike"** ile işaret edilenler, önceki milletlerdir.

***وَكُلاًّ ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ/Onların her birine (doğru yola gelmeleri için) temsiller getirdik:*** Yani onların her birine öncekilerin hikâyelerini açıkladık.

***تَبَّرْنَا/Teberra'nâ:*** Yani helâk ettik.

وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُوراً ﴿٤٠﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواً اَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولاً ﴿٤١﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلاً ﴿٤٢﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلاً ﴿٤٤﴾

***40. (Resûlüm!) And olsun (Kureyş ve benzeri kâfirler), bela ve taş yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Peki, onu görmüyorlar mıydı? Hayır. Onlar öldükten sonra dirilmeyi ümit etmiyorlardı. 41. Seni gördükleri zaman "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kimse bu mudur?" diyerek seni alay konusu ediyorlar. 42. Onlar "Şayet***

***ilâhlarımız üzerinde ısrar etmeseydik, gerçekten bizi neredeyse ilâhlarımızdan döndürecekti" (diyorlar). Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yanlış yolda olduğunu bilecekler! 43. Kötü duygularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü? (Resûlüm!) Sen mi ona vekil (koruyucu) olacaksın! 44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (vahye) kulak vereceğini yahut akıllarını kullanacaklarını mı zannediyorsun? (Hayır zannetme.) Muhakkak onlar hayvanlar gibidir hatta onlar gittikleri yol bakımından daha sapıktırlar.***

وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ/***(Resûlüm!) And olsun onlar, o beldeye uğramışlardır:*** "اَتَوْا/***Etev***" fiilindeki zamir Kureyş'e ve onların dışındaki kâfirlere gider.

القرية/***O belde***: Lût kavminin beldesidir.

مَطَرَ السَّوْءِ/***Metara's-sûi:*** "Taş yağmuru" demektir. Sonra söz konusu beldeyi görmeleri için onlara vakfetmiştir. Çünkü o belde (Sodom) Kureyş'in Şam yolu üzerinde bulunmaktadır. Sonra Allah Teâlâ onların saygınlıklarını kaybetmelerinin ve tekrar diriltilip toplanmayı inkâr etmelerinin sebebini haber vermiştir.

لَا يَرْجُونَ/***Ümit etmiyorlar:*** Bu söz daha önce geçen "لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا/***Lâ yercûne likâenâ***"[428] sözü gibidir.

اَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا/***Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kimse bu mudur?:*** Bu, istihza kabilinden inkârcıların sözlerinin bir hikâyesidir. Cümle, "هُزُواً/***hüzüven***" kelimesinin delalet ettiği gizli bir sözün mef'ûlü konumundadır.

اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا/***Hakikat bizi neredeyse ilâhlarımızdan döndürecekti:*** Onların bu sözü başka bir cümlenin başlangıcı olup onunla inkârcıların sözü tamamlanmış ve "وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ/***İlerde bilecekler***" sözüyle onlara yönelik tehdit mahiyetinde Allah'ın kelamı başlamıştır.

---

428 Furkân 25/21.

اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ/***Kötü duygularını kendisine ilâh edindi:*** Yani onu kendisine ilâh edinircesine nefsinin çirkin isteklerine (hevâsına) uydu.

بَلْ هُمْ اَضَلُّ/***Hatta onlar daha sapıktır:*** Çünkü hayvanların aklı yoktur. Bunların ise akılları vardır ancak onu kaybetmişlerdir. Hayvanlar faydalarına olan şeyi talep eder, zarar görecekleri şeylerden kaçınırlar. Bunlar ise sevap olan çok faydalı şeyleri terk eder, sonu azap ve ıstırap olan çok zararlı şeylerden korkmazlar.

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّۚ وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِناًۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلٖيلاًۙ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضاً يَسٖيراً ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذٖي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاساً وَالنَّوْمَ سُبَاتاً وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوراً ﴿٤٧﴾

***45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbette sabit kılardı. Sonra Biz güneşi, ona kılavuz kıldık. 46. Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik. 47. Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü de canlanıp geçimlik elde etme (zamanı) yapan O'dur.***

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ/***Elem tera ilâ Rabbike***: Yani Rabbinin sanatını ve kudretini görmedin mi?

مَدَّ الظِّلَّ/***Gölgeyi uzattı:*** Bir görüşe göre gölgenin uzunluğu fecirden güneş doğana kadardır. Çünkü gölge o esnada tümüyle arzın üzerindedir. Bu görüşe İbn Atiyye bu vaktin gece olması ve geceye gölge denilemeyeceği gerekçesiyle itiraz etmiştir. Ona göre gölgenin uzaması isfer vaktinin başlangıcıyla güneşin doğması arasındadır. Biraz da güneş battıktan sonradır. Bir görüşe göre Allah'ın gölgeyi uzatması "onu uzatıp genişletmesi" demektir.

وَلَوْ شَٓاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِناً/***Eğer dileseydi, onu elbette sabit kılardı:*** Yani gelip geçmeyen sabit kılardı. Fakat Allah onu güneş ile birlikte geçici kıldı. Bir görüşe göre, "سَاكِنا/***sabit***"in manası şudur: "Yeryüzüne yayılmamış, aksine duvar, ağaç vb. şeylerin üzerine asılmıştır."

ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً/***Sonra Biz güneşi, ona kılavuz kıldık:*** Bir görüşe göre âyet, "İnsanlar güneş ve hâlleri hakkında onun gölge üzerindeki seyrine/hareketine göre ne zaman genişleyeceğine, ne zaman daralacağına ve ne zaman bir yerden bir yere intikal edeceğine dair çıkarımda bulunur, ondan faydalanmayı ve onda oturmayı bu çıkarım/hüküm üzerine bina ederler" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, âyet "Güneş olmasaydı gölge hakkında hiçbir şey bilinmezdi. Çünkü nesneler/eşya zıddı ile bilinir" anlamına gelir.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً/***Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik:*** Gölgeyi kabzetmekten maksat onu kaldırmak ve güneşle gidermektir. "يَسِيراً/***Yesîran***" kelimesinin manası da "bir defada değil, yavaş yavaş" demektir. Şayet "bu üç yerdeki 'ثُمَّ/***sümme***' kelimesinin manası nedir?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir: Muhtemelen o, zaman bakımından sıra içindir. Yani Allah Teâla bu hâlleri birbiri ardınca yapmaktadır. Yahut bu üç durum arasındaki üstünlüğü açıklamak içindir. İkinci görüş birinci görüşten, üçüncü görüş de ikinci görüşten daha iyidir.

جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاساً/***Sizin için geceyi örtü kıldı:*** Allah Teâlâ gecenin karanlığını elbiseye benzetmiştir. Çünkü gece her şeyi elbise gibi örtmektedir.

وَالنَّوْمَ سُبَاتاً/***Ve'n-nevme sübâten:*** Bir görüşe göre "uykuyu 'bir istirahat' kıldı" demektir. Başka bir görüşe göre "اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَاۚ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى.../***Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda canını alır. Ayrıca ölümüne hükmettiği canı alır, diğerini muayyen bir vakte kadar bırakır...***"[429] âyetine istinaden "سُبَاتاً/***subâten***" ölüm" demektir. Zira sözü "نُشُوراً/***nüşûran***" ile bitirmesi buna (ölüme) delâlet eder.

---

429 Zümer 39/42.

وَهُوَ الَّذٖي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً طَهُوراًۙ ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتاً وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا اَنْعَاماً وَاَنَاسِيَّ كَثٖيراً ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُواۘ فَاَبٰى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوراً ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فٖي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذٖيراًۘ ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرٖينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَاداً كَبٖيراً ﴿٥٢﴾

***48. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen de O'dur. Sonra gökten tertemiz su indiririz. 49. (Bunun sebebi) onunla ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara su vermektir. 50. And olsun onu (Kur'ân'ı), öğüt alsınlar diye aralarında çeşitli şekillerde izah ettik. Buna rağmen insanların birçoğu yine de nankörlük edip reddetmiştir. 51. (Resûlüm!) Şayet dileseydik, elbette her memlekete uyarıcı (bir peygamber) gönderirdik. 52. (Ancak bu görevi şereflendirmek için sana tahsis ettik.) O hâlde, kâfirlere boyun eğme ve bunun (Kur'ân) yardımı ile onlara karşı var gücünle cihad et!***

وَهُوَ الَّذٖي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖۚ/***Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen de O'dur:*** Rüzgârların müjdeleyici olması A'râf sûresi 57. âyette açıklanmıştı.

مَاۤءً طَهُوراًۙ/***Tertemiz su:*** Bu, temizlik konusunda bir mübalağadır. Bir görüşe göre, "abdest ve benzeri şeylerde insanları temizleyen" manasına gelir. Bu manada fakihler şöyle demişlerdir: "مَاۤءً طَهُوراًۙ/***Mâen tahûrâ***" ifadesi "temizleyen su" demektir. Her temizleyen şey temizdir. Lakin her temiz şey temizleyici değildir.

اَنَاسِيَّ/***İnsanlar:*** Bir görüşe göre, bu kelime "إِنْسِيّ/insan" kelimesinin çoğuludur. Başka bir görüşe göre ise "إنسان/insan" kelimesinin çoğuludur. Ancak ilk görüş daha doğrudur.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ/***And olsun Biz onu çeşitli şekillerde izah ettik:*** Âyetteki "هُ/hû" zamiri Kur'ân'a gider. Bir görüşe göre ise yağmura gider. Ancak bu uzak ihtimaldir.

**وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيراً/(Resûlüm!) Şayet dileseydik, elbette her memlekete uyarıcı (bir peygamber) gönderirdik:** Bu, şu demektir: Şayet biz isteseydik -bir grup peygamber göndermek suretiyle- elbette peygamberlik yükünü sana hafifletirdik. Fakat biz peygamberlik görevini seni yüceltmek için sana tahsis ettik. Öyleyse risâlet görevinde sabırlı ol.

**وَجَاهِدْهُمْ بِهِ/Bunun yardımı ile onlara karşı cihâd et!:** "بِهِ/**Bihî**" lafzında bulunan zamir Kur'ân'a gider. Yahut öncesinde geçen "فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ/**Kâfirlere itaat etme/uyma!**" sözünün işaret/delâlet ettiği şeye (medlûlüne) gider.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌۚ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَحِجْراً مَحْجُوراً ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَصِهْراًۜ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيراً ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْۜ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيراً ﴿٥٥﴾ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّراً وَنَذِيراً ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلاً ﴿٥٧﴾

***53. Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi karıştırıp salıveren ve aralarına (karışmasınlar diye) bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur. 54. Sudan bir insan yaratıp onu, nesep (kan) ve sıhriyet (evlilik bağı) yakınlığına dönüştüren de O'dur. Rabbinin gücü her şeye yeter. 55. (Buna rağmen inkârcılar) Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı (tabiatı gereği) Rabbine karşı (şeytanî işlere) yardım etmektedir. 56. (Resûlüm!) Biz seni (başka değil) ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. 57. De ki: "Buna (imana davete) karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum. (Tek isteğim,) Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler olmanızdır."***

**وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ/İki denizi karıştırıp salıveren O'dur:** Bu âyet hakkında insanların kafası karışmıştır. Çünkü insanlar dünyada suyu tuzlu/acı ve suyu tatlı iki deniz bilmemektedir. Ancak bilinen/tanınan denizlerin suyu tuzlu ve acıdır. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah Teâlâ 'tuzlu ve acı deniz' ile dünya denizlerini, 'suyu tatlı deniz' ile de Fırat'ı kastetmiştir."[430] Bir görüşe göre, "suyu tatlı deniz" ile bulut denizi kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre "tuzlu ve acı deniz" bilinen denizdir. "Suyu tatlı deniz" ise yeryüzü sularıdır. Diğer bir görüşe göre ise "tuzlu ve acı deniz" kuyu ve benzeri bütün tuzlu ve acı sulardır. "Suyu tatlı deniz" de nehir ve kaynak gibi yeryüzü sularıdır.

**فُرَاتٌ/Fürât:** "Son derece tatlı" demektir ve tatlılıkta darb-ı mesel olmuştur.

**أُجَاجٌ/Ücâc: "Fürât"** kelimesinin zıddıdır. İki denizin karıştırılıp salıverilmesinin (المرج/merc) ne manaya geldiği konusunda ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre, her ikisinin yan yana ve karışık kılınmalarıdır. Başka bir görüşe göre, birinin diğerinin içinde akıtılmasıdır.

**وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَحِجْراً مَحْجُوراً/Allah aralarına (karışmasınlar diye) bir engel, aşılmaz bir sınır koymuştur:** Yani onları birbirinden ayıran bir fasıla/engel koymuştur. Bu, birbirine karışmamaları için aralarındaki toprak parçasıdır. Şöyle de denilmiştir: Bu engeli (berzah) sadece Allah bilir. Onu hiçbir insan görmemiştir.

**وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَراً/Dahası sudan bir insan yaratan O'dur:** Eğer Allah ***"beşer"*** ile Âdem'i kastettiyse, "su" ile toprağa karışıp sonra çamura dönüşen suyu kastetmiş demektir. Yok eğer ***"beşer"*** ile Âdemoğlunu kastettiyse ***"su"*** ile Âdemoğlunun kendisinden yaratıldığı "meni"yi kastetmiş demektir.

**فَجَعَلَهُ نَسَباً وَصِهْراً/Allah onu, nesep (kan) ve sıhriyet (evlilik bağı) yakınlığına dönüştürmüştür:** Nesep ve sıhriyet bütün yakınları içine alan iki kavramdır. "Nesep," bir insanın diğeriyle -yakın olsun uzak olsun- bir baba yahut bir annede birleşmesidir. "Sıhr/sıhriyet" ise "nikâh ile

---

430 Rivayetin isnadını bulamadım.

karışmak/akraba olmak" demektir. Bir görüşe göre, Allah âyette geçen ***"nesep"*** ile kendilerine intisap etmiş herhangi bir yakını kastetmiştir. ***"Sıhr/hısım"*** ile de kendileriyle hısımlar kazanılan kadınları kastetmiştir. "فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى/***Ondan da iki eşi yani erkek ve dişiyi yaratmıştır***"[431] âyeti de bu manadadır.

وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيراً/***İnkârcı (tabiatı gereği) Rabbine karşı (şeytanî işlere) yardım etmektedir:*** Kâfir burada "kâfir taifesi" anlamında cins isimdir. Bir görüşe göre kâfir ile Ebû Cehil kastedilmiştir. "الظَّهير/Zahîr" kelimesi "yardımcı" anlamına gelir. Âyet, "Kâfir, düşmanlık ve şüphesiyle Rabbine karşı şeytana yardım eder" demektir. Kâfir lafzının, "وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ/***Bunların dışında melekler de (ona) yardımcıdır***"[432] âyetinde olduğu gibi, tekile de çoğula da delâlet etmesi caizdir.

قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ/***De ki: Buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum:*** Yani imana çağırmama karşılık sizden ne bir ücret ne de bir menfaat istiyorum.

اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلاً/***(Tek isteğim,) Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler olmanızdır:*** Âyet, "Sizden ancak yaklaşarak ve kulluk ederek Rabbinize bir yol bulmanızı istiyorum" anlamına gelir. Burada istisna munkatıdır. Bir görüşe göre âyet, "Sizden ancak sadaka vermek suretiyle Rabbinize bir yol bulmanızı istiyorum" anlamına gelir. Bu durumda istisna munkatı olmayıp muttasıldır. Bize göre ilk mana daha zahirdir. İfadede mahzûf bir unsur vardır ve takdiri şöyledir: "إلا سؤال مَنْ شاء/Ancak dileyen kimsenin istemesi müstesnadır." Yahut buna benzer bir ifade.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيراً ﴿٥٨﴾ اَلَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ

---

431 Kıyamet 75/39.
432 Tahrîm 66/4.

اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيراً ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُوراً ﴿٦٠﴾

***58. Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan (tevekkül et). O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olması O'na yeter. 59. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden Rahmân (olan) Allah'tır. Bunu bir bilene sor! 60. Onlara "Rahmân'a secde edin!" denildiği zaman "Rahmân da kimmiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler. Secde etmelerine yönelik bu emir onların nefretini artırır.***

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ/***Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan (tevekkül et):*** Seleften bazıları bu âyeti okumuş ve şöyle demiştir: "Akıl sahibi bir kimseye bu âyeti işittikten sonra ölümlü bir yaratılmışa itimat edip güvenmesi yakışmaz."

وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ/***O'nu hamd ile tesbih et:*** Yani "سبحان الله وبحمده/ Sübhânallâhi ve bi-hamdih" de. "Tesbih," "Allah'ı O'na yakışmayan her şeyden tenzih etmek" demektir. "بِحَمْدِهٖ/***Bi-hamdihî"*** lafzı, "Bunu O'na hamd ederek söylüyorum" demektir. Bu ifadenin "hamdine sarılarak O'nu tesbih et" manasına gelmesi de muhtemeldir. Bu, tesbih ile hamdin birlikte yapılmasıyla ilgili bir emirdir.

وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيراً/***Kullarının günahlarından haberdar olması O'na yeter:*** Bununla günahlarını bilmekle beraber Allah'ın kullarına olan merhamet ve affının açıklanmasını yahut Allah'ın, günahlarını bildiğini söyleyerek kullarına tehdidi murad etmiş olması muhtemeldir.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ/***Sonra Allah Arş'a istivâ etti:*** Allah'ın Arş'a istivası, A'râf sûresi 54. âyet kapsamında tefsir edilmiştir.

اَلرَّحْمٰنُ/***er-Rahmân:*** Gizli bir mübtedanın haberidir. Yahut "اسْتَوٰى/ ***istevâ"*** fiilindeki gizli zamirin bedelidir.

فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيراً/***Bunu bir bilene sor!:*** Bunun iki manası vardır:

Daha zahir olan ilki şudur: "Kendisine sor" denilenden maksat, "uzman olup onu bilen kimse" demektir. "خَبِيراً/***Habîran***" kelimesi, mef'ûl olarak mansub kılınmıştır. Bu kendisine soru sorulan uzman/bilge kişi/kişiler Cebrail, âlimler ve ehl-i kitap'tır. "بِهِ/***Bihî***" kavlindeki "بِ/***bi***" harfinin "خَبِيراً/***habîran***" kelimesiyle yahut soruyla ilgili olması muhtemeldir. Buna göre onun manası, "عَنْ/hakkında" demektir.

İkinci mana şudur: Sorunu habîr olan Allah'a sor yani eğer Allah'a sorarsan O'nun her şeyi bildiğini göreceksin. Senin "لو رأيت فلانا رأيت به أسدا: أي رأيت برؤيته أسدا/Şayet filanı gördüysen onu aslan gibi görmüşsündür. Yani onun görüntüsünü aslan olarak görmüşsündür" sözünde olduğu gibi "خَبِيراً/***habîran***" hâl olarak mansûb kılınmıştır.

**قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ/*"Rahmân da kimmiş!" dediler:*** Allah Teâlâ Kur'ân'da **"Rahmân"** sıfatıyla zikredilince Kureyş buna karşı çıkmış ve "Rahmân'ı tanımıyoruz" demiştir. Müseylemetü'l-Kezzâb Kureyş tarafından "Rahmân" diye isimlendirilmiş ve Kureyş mugalata kabilinden "Rahmân ancak Yemâme'deki adamdır" demiştir.

**اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا/*Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!:*** Cümlenin takdiri şöyledir: "Biz hiç kendisine secde etmemizi emrettiğin şeye secde eder miyiz? Etmeyiz tabii ki."

**وَزَادَهُمْ نُفُوراً/*Secde etmelerine yönelik bu emir onların nefretini artırır:*** "زَادَهُمْ/***Zâdehüm***" ifadesinde bulunan mef'ûl zamiri daha önce geçen "اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ/***Rahmân'a secde edin!***" sözüne râcîdir.

تَبَارَكَ الَّذٖي جَعَلَ فِي السَّمَٓاءِ بُرُوجاً وَجَعَلَ فٖيهَا سِرَاجاً وَقَمَراً مُنٖيراً ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذٖي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوراً ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذٖينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْناً وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَاماً ﴿٦٣﴾

***61. Gökte burçları (kuleleri) var eden, onların arasında bir güneş ve aydınlatıcı bir ay yaratan Allah ne mübarektir. 62. İbret almak yahut şükretmek amacındaki kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur. 63. Rahmân'ın (has) kulları yeryüzünde vakur ve tevazu ile yürürler. Kendini bilmez cahil kimseler onlara laf attığında da (incitmeksizin) "Selâm!" deyip geçerler.***

بُرُوجاً/***Burçlar:*** Yani on iki gezegenin konakları (menâzil). Bir görüşe göre burçlar, "büyük yıldızlar" demektir.

سِرَاجاً/***Sirâcen:*** "Güneş" demektir. Bu kelime "sin" ve "rı" harflerinin dammesiyle "nurların tümü" anlamında çoğul olarak da okunmuştur.[433] Sonra Allah, yüceltmek için ayı özellikle zikretmiştir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً/***Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren yine O'dur:*** Yani gece ile gündüz birbirini takip eder. Bir görüşe göre bu durum bir ihtilaf sayılır. Çünkü biri aydınlık, biri karanlıktır. "الخِلْفَةُ/el-Hılfetü" kelimesi "الرِّكبة/bir çeşit binme" ve "الْجِلسة/bir çeşit oturma" gibi durum bildiren bir isimdir (ism-i hey'e). Aslı "Allah onları (gece ve gündüz) halefli/nöbetli (peş peşe gelecek şekilde) yarattı" demektir.

لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ/***İbret almak amacındaki kimseler için:*** Bir görüşe göre, bu ifadenin manası "Yaratılmışlardan ibret almak isteyen kimseler için" şeklindedir. Başka bir görüşe göre, manası "Geceleyin namaz ve benzeri ibadetlerden geçirdiği şeyleri hatırlayıp gündüz olunca onları ifa etmek isteyen yahut gündüz unutup gece hatırlayan kimseler için" demektir. Bu Ömer b. el-Hattâb ve İbn Abbâs'ın görüşüdür.[434]

---

433 "سِرَاجاً" Hamza, Kisâî ve Halef "sin" ve "rı" harflerinin dammesiyle ve elifsiz olarak çoğul, geri kalan imamlar da "sin" harfinin kesri, "rı" harfinin fethi ve sonra da elif ile müfred olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 374.

434 İbn Atiyye şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb, İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî âyetin manası hakkında şöyle demişlerdir: "Gece ve gündüzün herhangi birinde hayır, namaz ve benzeri şeylerden yapamayıp kaçırdıklarını sonrasında hatırlamak isteyen kimseler için." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 264.

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ/***Rahmân'ın kulları:*** Yani Allah'ın katında hoşnut olduğu kullar. Kulluk ifadesi burada, şereflendirmek ve yüceltmek amacıyla getirilmiştir. "عِبَاد/***Ibâd***" mübtedâ, haberi ise "اَلَّذٖينَ يَمْشُونَ/***ellezîne yemşûne***" cümlesi yahut sûrenin sonunda bulunan "اُو۬لٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا/***Onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecektir***" sözüdür.

اَلَّذٖينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا/***Yeryüzünde vakur ve tevazu ile yürüyen kimselerdir:*** Yani onlar hilm ve vakar ile kibar ve usulca yürürler. Bunun, yeryüzündeki yürüyüşlerinin yahut her durumdaki ahlâklarının tavsifi olması muhtemeldir. Allah Teâlâ ***"yeryüzünde yürürler"*** sözüyle, ömür boyu yaptıkları tasarrufları dile getirmiştir.

قَالُوا سَلَاماً/***"Selâm!" deyip geçerler:*** Yani cahil/kendini bilmez kimseyi kibarca ve usulca kendinden uzaklaştırmak için sağlam/usturuplu söz söylerler. Bir görüşe göre, bu söz "Cahile 'Selâm!' derler" anlamındadır. Çünkü bu söz aynıyla "Sizden kurtulduk/sizinle işimiz olmaz" manasına gelir. Kimisi de bu âyetin seyf âyetiyle[435] nesh edildiğini söylemiştir. Burada nesh ancak kâfirler hakkında doğru olur. Akılsız kimseleri görmezden gelmeye ve onlara yumuşak davranmaya gelince; bu mensûh olmayıp iyi/güzeldir.

وَالَّذٖينَ يَبٖيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَقِيَاماً ﴿٦٤﴾ وَالَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماً ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَراً وَمُقَاماً ﴿٦٦﴾ وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَاماً ﴿٦٧﴾ وَالَّذٖينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتٖي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَاماً ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فٖيهٖ مُهَاناً ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَاُو۬لٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحٖيماً ﴿٧٠﴾

---

435 Tevbe 9/5.

***64. (Rahmân'ın has kulları) gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geçirirler. 65. Ve şöyle derler: "Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden kaldır. Çünkü onun azabı devamlıdır." 66. Orası gerçekten ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir! 67. (Rahmân'ın has kulları,) harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. 68. Ve yine onlar ki, Allah ile beraber (O'na ortak ettikleri) başka bir ilâha yalvarmazlar, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı cana haklı bir gerekçe olmaksızın kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahından dolayı cezalandırılmayı hak eder. 69. (Dahası) kıyamet günü azabı kat kat artırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır. 70. Ancak tevbe ve iman edip sâlih amelde bulunanlar bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, engin merhamet sahibi olandır.***

اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماً/***Çünkü onun azabı devamlıdır:*** Bu söz ve sonrasının, Rahmân'ın has kullarına yahut Allah'a ait sözlerden olması muhtemeldir.

كَانَ غَرَاماً/***Kâne garâmen:*** Yani onun azabı helâk ve zarardır. Bir görüşe göre, "gereklidir" demektir.

وَالَّذِينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا/***(Rahmân'ın has kulları,) harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler:*** "الإقتار/el-İktâr" zıttı israf etmek olan, "harcamada sıkı davranmak ve cimrilik etmek" demektir. Allah Teâlâ cimriliği de israfı da yasaklamış, ikisi arasında dengeli olmayı emretmiştir ki o adalettir. Bu emir, mübahlar ve mükellefiyetler konusundaki harcamalarla ilgilidir. Günahlar hakkındaki harcamaya gelince; az bile olsa onların tümü israftır.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَاماً/***Bunları yapan, günahından dolayı cezalandırılmayı hak eder:*** Yani ahirette cezasını çeker. Bir görüşe göre "الآثامُ/el-âsâmü" kelimesi "günah" demektir. Âyet, "Bunları yapan ahirette

günahlarının cezasına katlanır" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre الآثام/el-âsâmü," cehennemde bir vadidir. "ذٰلِكَ/*Zâlike*" sözüyle, Allah'a şirk koşmak, haksız yere cana kıymak ve zina etmek gibi söz konusu hususlara işaret edilmiştir.

**وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً/*Onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır:*** Bir görüşe göre bu âyet kâfirler hakkında inmiştir.[436] Çünkü onlar icma ile cehennemde sürekli kalacaklardır. Sanki Allah "Şirki, haksız yere cana kıymayı (katli) ve zinayı birlikte yapan kimseler azapta alçaltılmış olarak devamlı kalırlar" buyurmaktadır. Başka bir görüşe göre, âyet haksız yere cana kıyan ve zina eden mü'minler hakkında inmiştir. Mu'tezile mezhebine göre "الخُلودُ/el-hulûd" kelimesi "kapısında sonsuzluk" demektir. Ehl-i Sünnet mezhebine göre ise "الخُلودُ/el-hulûd" uzun süreden ibarettir.

**اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً/*Ancak tevbe ve iman edip sâlih amelde bulunanlar bundan müstesnadır:*** Şayet âyetin kâfirler hakkında olduğunu söylersek, bunda bir sorun yoktur. Çünkü kâfirin, Müslüman olduğu takdirde inkâr, katl ve zinadan dolayı yaptığı tevbesi geçerli olur. Şayet âyetin mü'minler hakkında olduğunu söylersek, ihtilafsız onun zinadan dolayı yaptığı tevbesi geçerli olur. Ancak katlden dolayı Müslümanın tevbesinin geçerli olup olmayacağı konusunda ihtilaf vardır.

**فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَاتٍ/*Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir:*** Bir görüşe göre, âyet "Yapmış oldukları kötülüklere karşılık Allah onları iyilik işlemeye muvaffak kılar" demektir. Başka bir görüşe göre, bu değişim ahirette gerçekleşecektir. Buna göre âyet "Kötülüklerin cezasını iyiliklerin sevabıyla değiştirecektir" anlamına gelir.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَاباً ﴿٧١﴾ وَالَّذٖينَ لَا
يَشْهَدُونَ الزُّورَۙ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً ﴿٧٢﴾ وَالَّذٖينَ اِذَا ذُكِّرُوا

---

436 Rivayetin isnadını bulamadım.

بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُماًّ وَعُمْيَاناً ﴿٧٣﴾ وَالَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقٖينَ اِمَاماً ﴿٧٤﴾

***71. Kim tevbe edip sâlih amelde bulunursa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner. 72. (Rahmân'ın has kulları) yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile geçip giderler. 73. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağır ve kör davranarak üzerine yatmazlar (ilgisiz kalmazlar). 74. "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi müttakîlere önder eyle!" derler.***

**فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَاباً/*Şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner:*** "**مَتَابًا/*Metâben*"** kelimesi, "Allah katında hoşnut ve makbul olunmuş olarak" demektir. Bu senin "يا فلان قولا، أي قولا حسنا Ey filan! Sana bir söz söyledim. Yani güzel bir söz olarak söyledim" demene benzer.

**وَالَّذٖينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ/*Yalan yere şahitlik etmezler:*** Yani bilerek yalancı şahitlik yapmazlar. "**الزُّورَ/*ez-Zûra*"** kelimesi "şahitlikte yalan söylemek" demektir. Bir görüşe göre, onlar yalan ve boş iş meclislerine katılmazlar. Buna göre âyet, "yalanları müşahede etmek ve yalan meclislerinde bulunmak" anlamına gelir. Ancak ilk mana daha zahir/uygundur.

**وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً/*Boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile geçip giderler:*** "اَللَّغْوِ/el-Lağv," çeşitleri hakkında ihtilaf olmakla birlikte "çirkin söz" anlamına gelir.

**مَرُّوا كِرَاماً/*Merrû kirâmen:*** "Ondan yüz çevirirler, utanırlar ve kendilerini bundan korumak için bu tür şeylerin ehliyle birlikte olmazlar" demektir.

**لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُماًّ وَعُمْيَاناً/*Onlara karşı sağır ve kör davranarak üzerine yatmazlar:*** Yani Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmezler, aksine

kulaklarıyla ve kalpleriyle ona yönelirler. Olumsuzluk sağırlık ve körlüktedir, üzerine yatmakta/ilgisiz kalmakta ifade olarak bir olumsuzluk yoktur.

**قُرَّةَ اَعْيُنٍ*/Göz aydınlığı/mutluluk kaynağı:*** Bir görüşe göre âyet, "Eşlerimizi ve zürriyetimizi sana itaat edenler eyle" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre de "Onları bizimle birlikte cennete koy" demektir. Ancak lafız bundan daha kapsamlıdır.

**وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَاماً*/Bizi müttakîlere önder eyle!:*** Yani bizi takva sahipleri uysunlar diye örnek eyle. Tekil olan "اِمَاماً/***imam***" ile cins (imam taifesi) kastedilmiştir. Bir görüşe göre, ***"imam"*** kelimesi "uyulan/takip edilen" anlamında "آمٌّ/êmmün" kelimesinin çoğuludur.

اُو۬لٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَاماًۙ ﴿٧٥﴾
خَالِدِينَ فِيهَاۜ حَسُنَتْ مُسْتَقَراً وَمُقَاماً ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُ۬ا بِكُمْ
رَبّ۪ي لَوْلَا دُعَٓاؤُ۬كُمْۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَاماً ﴿٧٧﴾

***75-76. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek odalarıyla mükâfatlandırılacak ve orada ebedî kalmak üzere hürmet ve selâmla karşılanacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir. 77. (Resûlüm!) De ki: "Kulluğunuz olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?" (Ey inkârcılar! Siz Resûl'ün tebliğâtını) kesin olarak yalanladınız, işte bu yüzden cezalandırılmanız kaçınılmaz olacaktır!***

**الْغُرْفَةَ*/el-Gurfe:*** "Cennetin odası" demektir ve bir cins isimdir.

**قُلْ مَا يَعْبَؤُ۬ا بِكُمْ رَبّ۪ي لَوْلَا دُعَٓاؤُ۬كُمْۚ*/De ki: Kulluğunuz olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?:*** "مَا/***Mâ***" edatının nâfiye (olumsuzluk) yahut istifhâmiye (soru) olması muhtemeldir. Âyette geçen "دعاء/***düâü***" lafzının manası konusunda üç görüş vardır.

**Birincisi:** "Muhakkak Allah ibadetiniz olmasaydı size aldırış etmezdi" manasına gelir. Yani "dua" kelimesi, "ibadet" demektir. Bu,

Allah'ın, "وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ/***Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım***"[437] âyetindeki sözüne yakın bir mana ifade etmektedir.

**İkincisi:** "Dua" kelimesi "yardım isteme ve soru sorma" manasına gelir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Allah size aldırış etmez. Ancak kendisinden yardım istediğinizde ve dua ettiğinizde size merhamet eder." Bu iki görüşe göre, mü'min ve kâfir bütün insanlar muhatap alınmış olur. Çünkü onlar arasında Allah'a kulluk edip O'na el açanlar vardır. Yahut muhatap sadece mü'minlerdir. Çünkü onlar, Allah'a yakaran ve O'na kulluk eden kimselerdir. Ancak bu görüş, "فَقَدْ كَذَّبْتُمْ/***fekad kezzebtüm***" sözüyle zayıflamıştır.

**Üçüncüsü:** Âyette özellikle kâfirlere hitap edilmiştir. Buna göre mana şöyle olur: "Dinine davet etmemiş olsaydı Rabbim size değer vermezdi." Bu durumda dua, mef'ûle muzâf bir masdardır ve "dine girmeyi emretmek" manasına gelir. Birinci ve ikinci görüşe gelince; fâile muzâf bir masdardır.

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ/***(Resûl'ün tebliğâtını) kesin olarak yalanladınız:*** Bu hitap, mü'minlerin dışında Kureyş ve diğer kâfirlere yöneliktir.

فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَاماً/***İşte bu yüzden cezalandırılmanız kaçınılmaz olacaktır!:*** Yani azap, gerekli ve sabit olacaktır. Allah "كَانَ/***kâne***"nin ismi olan azabı gizlemiştir. Çünkü o, geçen yalanlamanın karşılığıdır. "Azap" ile burada, Bedir günü öldürülmenin mi yoksa ahiret azabının mı kastedildiği konusunda ihtilaf vardır.

---

437 Zâriyât 51/56.